

Prof. dr. NIKOLA GRABOVAC

PAD KAPITALIZMA | POČETAK FILANTROPIZMA

**SARAJEVO
2017.**

Prof. dr. NIKOLA GRABOVAC

PAD KAPITALIZMA

I

POČETAK FILANTROPIZMA

**SARAJEVO
2017.**

AUTOR
Prof.dr. Nikola Grabovac

IZDAVAČ
Štamparija Fojnica

RECENZENT
Dr. Slobodan Vujić

UNOS TEKSTA
Vesna Ereš

LEKTOR
Snežana Crkvenjaš

DIZAJN KORICA
Anja Vujić

PRIPREMA I PRELOM Sanel Memija
ŠTAMPARIJA FOJNICA

TIRAŽ 100

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

330.342.14

GRABOVAC, Nikola

Pad kapitalizma i početak filantropizma / Nikola Grabovac. - Fojnica :
Štamparija Fojnica, 2017. - 676 str. : graf. prikazi ; 25 cm

Bibliografija: str. 671-672.

ISBN 978-9958-17-096-6

COBISS.BH-ID 23934214

<-----

KRATKI SADRŽAJ

Mudra misao – pouka:

*Ko hoće nešto da učini, nađe način,
ko neće ništa da učini, nađe opravdanje.*

Pablo Picasso

A. UVOD.....	1
B. PREDGOVOR.....	11
C. BIOGRAFIJA PROF. DR. NIKOLE GRABOVCA	17
GLAVA I.....	25
DRUŠTVENO EKONOMSKI SISTEM.....	25
1. OSNOVNI POJMOVI O FILANTROPIZMU	27
2. OBMANE I ZABLUDE KAPITALIZMA.....	38
3. ZAŠTO KAPITALISTIČKI SISTEM MORA OTIĆI SA SVJETSKE POZORNICE.....	58
4. EKONOMIJA – PROŠLOST, SADAŠNJOST I BUDUĆNOST.....	61
5. ULOGA DRŽAVE U FILANTROPIZMU	65
GLAVA II	131
EKONOMIJA RASTA I RAZVOJA.....	131
6. EKONOMIJA RASTA I RAZVOJA U FILANTROPIZMU	133
7. SPISAK DRŽAVA PO RAZVIJENOSTI	180
GLAVA III.....	213
SIROMAŠTVO, GLAD, BIJEDA I NEZAPOSLENOST.....	213
8. SIROMAŠTVO, GLAD I BIJEDA.....	215
9. RADNA SNAGA I NEZAPOSLENOST	247
GLAVA IV	287
MAKROEKONOMIJA U FILANTROPIZMU.....	287
10. OSVRT NA SADRŽAJ MAKROEKONOMIJE U FILANTROPIZMU	289
11. FILANTROPSKA DRŽAVA I POREZI.....	291
12. VANJSKOTRGOVINSKA POLITIKA, GLOBALIZACIJA I CARINSKI SISTEM U FILANTROPSKOJ DRŽAVI	312
13. FILANTROPSKA DRŽAVA I MONETARNA POLITIKA.....	332

14. FILANTROPSKA DRŽAVA I BUDŽETSKI SISTEM	370
15. FINACIJSKE INSTITUCIJE U FILANTROPSKOM DRUŠTVU	386
16. FILANTROPSKO DRUŠTVO: PRIVATNO VLASNIŠTVO, JAVNA IMOVINA, ZAJEDNIČKA IMOVINA I EKSTERNALIJE	405
17. FILANTROPSKO DRUŠTVO: IZBOR IZMEĐU NEZAPOSLENOSTI I INFLACIJE	417
GLAVA V.....	431
MIKROEKONOMIJA U FILANTROPIZMU	431
18. TEMELJNA OPREDJELJENJA MIKROEKONOMIJE	433
GLAVA VI.....	495
ŽIVOTNI VIJEK KAPITALIZMA.....	495
19. UVOD U ŽIVOTNI VIJEK KAPITALIZMA	497
GLAVA VII	529
KAPITALIZAM – SADAŠNJI KREATOR KAOSA	529
20. OSVRT NA KAOS KOJI IZAZIVA DANAŠNJI KAPITALIZAM	531
GLAVA VIII.....	587
RAZVOJ EKONOMSKE MISLI.....	587
21. ZAŠTO IZUČAVATI RAZVOJ EKONOMSKE MISLI?	589
22. RAZVOJ EKONOMSKE TEORIJE – MISLI.....	593
GLAVA IX.....	647
ZAKLJUČNO RAZMATRANJE.....	647
23. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE O KAPITALIZMU I FILANTROPIZMU.....	649
LITERATURA	675

PROŠIRENI SADRŽAJ

Mudra misao – pouka:

*Biti neovisan o mišljenju javnosti je prvi korak
da postignemo nešto veliko.*

Hegel

A. UVOD.....	1
B. PREDGOVOR.....	11
C. BIOGRAFIJA PROF. DR. NIKOLE GRABOVCA	17
GLAVA I.....	25
DRUŠTVENO EKONOMSKI SISTEM.....	25
1. OSNOVNI POJMOVI O FILANTROPIZMU.....	27
1.1. POJAM I SADRŽAJ FILANTROPIZMA.....	27
1.2. MORALNA OBNOVA I DUHOVNI RAZVOJ ČOVJEČANSTVA U FILANTROPOZMU.....	34
1.3. EKONOMSKI I SOCIJALNI ODNOSI U NOVOM FILANTROPSKOM DRUŠTVU	36
2. OBMANE I ZABLUDE KAPITALIZMA	38
DODATAK 1: KAPITALIZAM	48
DODATAK 2: KUDA ĆE NAS ODVESTI DIVLJI KAPITALIZAM? (januar 2015)	50
DODATAK 3: NOVI SVJETSKI POREDAK	52
DODATAK 4: SVJETSKA MEDIJSKA DOMINACIJA KAPITALIZMA.....	55
DODATAK 5: PRIMJER NEMORALNIH NAKNADA.....	56
3. ZAŠTO KAPITALISTIČKI SISTEM MORA OTIĆI SA SVJETSKE POZORNICE	58
4. EKONOMIJA – PROŠLOST, SADAŠNJOST I BUDUĆNOST	61
5. ULOGA DRŽAVE U FILANTROPIZMU.....	65
5.1. ULOGA DRŽAVE U PROŠLOSTI – U KAPITALIZMU	65
5.2. ULOGA DRŽAVE U FILANTROPIZMU	67
5.3. ULOGA FILANTROPSKE DRŽAVE U EKONOMIJI	69
5.4. FILANTROPSKA DRŽAVA I NJENO MJERENJE RASTA I RAZVOJA EKONOMIJE	71
5.4.1. MAKROEKONOMSKI POKAZATELJI RASTA I RAZVOJA EKONOMIJE	72

5.4.2. MIKROEKONOMSKI POKAZATELJI RASTA I RAZVOJA EKONOMIJE	89
DODATAK 6. ULOGA DRŽAVE U KAPITALISTIČKOJ EKONOMIJI ...	103
DODATAK 7. BRUTO DOMAĆI PROIZVOD	112
DODATAK 8. POJAM NACIONALNOG DOHOTKA	114
DODATAK 9. ČETIRI KORAKA DO PROKLETSTVA NA PRIMJERU BiH (maj 2014)	116
DODATAK 10. PRIVATIZACIJA – PLJAČKA U BiH (mart 2007)	120
DODATAK 11. ANTIKAPITALISTIČKI MENTALITET	122

GLAVA II 131

EKONOMIJA RASTA I RAZVOJA..... 131

6. EKONOMIJA RASTA I RAZVOJA U FILANTROPIZMU 133

6.1. ZAŠTO NAS EKONOMIJA ZBUNJUJE?	133
6.2. POJAM EKONOMIJE RASTA I RAZVOJA.....	134
6.3. OBIM I STRUKTURA RAZVIJENOSTI ZEMALJA	141
6.4. CILJEVI EKONOMSKOG RAZVOJA.....	144
6.4.1. CILJEVI EKONOMSKOG RAZVOJA IZUZETNO NERAZVIJENIH I SIROMAŠNIH ZEMALJA	148
6.4.2. CILJEVI EKONOMSKOG RAZVOJA NERAZVIJENIH ZEMALJA	149
6.4.3. CILJEVI RAZVOJA SREDNJE RAZVIJENIH ZEMALJA..	151
6.4.4. CILJEVI RAZVOJA RAZVIJENIH ZEMALJA.....	154
6.5. VREMENSKO TRAJANJE RAZVOJNOG CIKLUSA.....	155
6.6. FAKTORI EKONOMSKOG RAZVOJA	157
6.6.1. FAKTORI EKONOMSKOG RAZVOJA ZEMALJA KOJE SU IZUZETNO NERAZVIJENE I SIROMAŠNE.....	157
6.6.2. FAKTORI EKONOMSKOG RAZVOJA NERAZVIJENIH ZEMALJA	160
6.6.3. FAKTORI EKONOMSKOG RAZVOJA SREDNJE RAZVIJENIH ZEMALJA.....	162
6.6.4. FAKTORI EKONOMSKOG RAZVOJA RAZVIJENIH ZEMALJA.....	163
6.7. PRIJETNJE EKONOMSKOM RAZVOJU.....	164
6.8. DRUŠTVENE I EKONOMSKE PRETPOSTAVKE ZA EKONOMSKI RAZVOJ SIROMAŠNIH I NERAZVIJENIH DRŽAVA	167
6.9. POLITIKA EKONOMSKOG RASTA I RAZVOJA	172
6.10. ULOGA DRŽAVE I PLANIRANJA U EKONOMSKOM RAZVOJU.....	174

7. SPISAK DRŽAVA PO RAZVIJENOSTI.....	180
7.1. SPISAK IZUZETNO NERAZVIJENIH I SIROMAŠNIH ZEMALJA SA BROJEM STANOVNIKA	180
7.2. SPISAK NERAZVIJENIH ZEMALJA SA BROJEM STANOVNIKA.....	181
7.3. SPISAK SREDNJE RAZVIJENIH ZEMALJA SA BROJEM STANOVNIKA.....	182
7.4. SPISAK RAZVIJENIH ZEMALJA SA BROJEM STANOVNIKA.....	183
DODATAK 12. RAST	184
DODATAK 13. REVIZIJA DUGA.....	187
DODATAK 14. PRIMJER USPJEŠNOG RAZVOJA JEDNE ZEMLJE.....	190
DODATAK 15. POKRET ZEITGEIST – DUH VREMENA.....	205
DODATAK 16. PROJEKT VENUS	207
GLAVA III.....	213
SIROMAŠTVO, GLAD, BIJEDA I NEZAPOSLENOST.....	213
8. SIROMAŠTVO, GLAD I BIJEDA.....	215
8.1. OSNOVNI POJMOVI SIROMAŠTVA, GLADI I BIJEDE.....	215
8.2. APSOLUTNO I RELATIVNO SIROMAŠTVO	217
8.3. INDEKS LJUDSKOG SIROMAŠTVA	218
8.4. NEJEDNAKOST I SIROMAŠTVO	219
8.5. OTPORI ZA SMANJENJE PRETJERANE NEJEDNAKOSTI	229
8.6. RAST I RAZVOJ DRŽAVE I SIROMAŠTVA.....	233
8.7. RAST STANOVNIŠTVA I SIROMAŠTVO	234
8.8. NEZAPOSLENOST I SIROMAŠTVO	237
8.9. URBANIZACIJA I SIROMAŠTVO.....	238
8.10. POLJOPRIVREDA I SIROMAŠTVO.....	243
9. RADNA SNAGA I NEZAPOSLENOST	247
9.1. RADNA SNAGA	248
9.2. NEZAPOSLENOST I GARANTIRANJE ZAPOSŁJAVANJA	252
9.3. RADNA SNAGA KAO FAKTOR PROIZVODNJE.....	256
9.4. RADNA SNAGA KAO FAKTOR POTROŠNJE.....	257
9.5. TRŽIŠTE RADA I NADNICE	258
DODATAK 17. NEZAPOSLENOST U BiH (januar 2015).....	261
DODATAK 18. TEZE ZA POTICANJE ZAPOSŁJAVANJA U FEDERACIJI BiH (decembar 2002)	265
DODATAK 19: TEZE ZA NOVČANE POTICAJE ZA POLJOPRIVREDNU PROIZVODNJU (decembar 2002).....	270

DODATAK 20. MIKROKREDITI I MIKROKREDITNE ORGANIZACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI	279
GLAVA IV	287
MAKROEKONOMIJA U FILANTROPIZMU.....	287
10. OSVRT NA SADRŽAJ MAKROEKONOMIJE U FILANTROPIZMU	289
11. FILANTROPSKA DRŽAVA I POREZI	291
11.1. FILANTROPSKI PRINCIPI OPOREZIVANJA	291
11.2. OBAVEZE FILANTROPSKE DRŽAVE KAO OSNOV PORESKE POLITIKE	292
11.3. KRITIČKI OSVRT NA PORESKU POLITIKU U KAPITALISTIČKOM SISTEMU.....	293
11.4. POREZ NA DOHODAK	295
11.5. POREZ NA DOBIT I RASPODJELU DOBITI	296
11.6. POREZI IZ PLAĆE – DOPRINOSI.....	297
11.7. POREZI NA POTROŠNJU (POREZ NA PROMET I POREZ NA DODATNU VRIJEDNOST – PDV).....	298
11.8. POREZ NA IMOVINU.....	300
11.9. POREZ NA BOGATSTVO.....	301
11.10. POREZ NA NASLJEDSTVO I POKLONE	302
11.11. OSTALI POREZI.....	303
DODATAK 21. UVOĐENJE PDV-a I UKIDANJE CARINA U BiH (juni 2010)	304
DODATAK 22. U BiH ĆE 95 POSTO GRAĐANA BITI SIROMAŠNO	307
DODATAK 23. GODINAMA STRANCI A NI DOMAĆI UPOSLENICI U OHR-tu NE PLAĆAJU NIKAKVE DOPRINOSE NA SVOJA PRIMANJA	311
12. VANJSKOTRGOVINSKA POLITIKA, GLOBALIZACIJA I CARINSKI SISTEM U FILANTROPSKOJ DRŽAVI	312
12.1. VANJSKOTRGOVINSKA POLITIKA RAZVIJENIH ZEMALJA KAO I SREDNJE RAZVIJENIH ZEMALJA U FILANTROPSKOM DRUŠTVU	313
12.2. VANJSKOTRGOVINSKA POLITIKA IZUZETNO NERAZVIJENIH I SIROMAŠNIH ZEMALJA KAO I NERAZVIJENIH ZEMALJA	315
12.3. GLOBALIZACIJA.....	317
DODATAK 24. GLOBALIZACIJA I NJEN UTJECAJ NA PRIVREDU BiH (april 2013)	321

DODATAK 25. NOVI OBLIK EKONOMSKOG KOLONIJALIZMA U BiH (novembar 2014)	323
DODATAK 26. NE DAM VAM DA BiH PRETVORITE U KOLONIJU, Slobodna Dalmacija, 15. juni 2002. godine	327
DODATAK 27. ODGOVORNOST PADDYJA ASHDOWNA NA BLOKIRANJU EKONOMSKIH REFORMI I MAKROEKONOMSKOG RAZVOJA FBiH, Otvoreno pismo prof. dr. Nikole Grabovca, objavljeno u više novina, 14. decembra 2002. godine	329
13. FILANTROPSKA DRŽAVA I MONETARNA POLITIKA.....	332
13.1. SADAŠNJA ILEGALNA SVJETSKA VLADA.....	334
13.2. ULOGA MEĐUNARODNOG MONETARNOG FONDA (MMF) I SVJETSKE BANKE (WB).....	340
13.3. NOVA FILANTROPSKA MONETARNA POLITIKA.....	342
DODATAK 28. SVJETSKI EKONOMSKI POREDAK FORMIRAN KRAJEM DRUGOG SVJETSKOG RATA (mart 2009)	347
DODATAK 29: STRUKTURA SREDIŠNJIH BANAKA I SUSTAV FEDERALNIH REZERVI.....	351
DODATAK 30: EKONOMSKO RATOVANJE	360
DODATAK 31. ŠTAMPANJE DOLARA I EURA BEZ POKRIĆA, I DA LI ŠTAMPATI KM? (januar 2015)	368
14. FILANTROPSKA DRŽAVA I BUDŽETSKI SISTEM	370
DODATAK 32: TREBA LI DRŽAVA URAVNOTEŽITI PRORAČUN (BUDŽET)?.....	376
DODATAK 33. NE TROŠIMO NI MARKE VIŠE NEGO ŠTO IMAMO, Dnevni avaz, 20. mart 2002. godine.....	379
DODATAK 34. PUNJENJE BUDŽETA BiH, ENTITETA I KANTONA (maj 2009)	380
DODATAK 35. JEDINI MINISTAR KADA VLADA NIJE IMALA PROBLEMA SA NOVCEM, Federalna TV, Dnevnik D, 21. februar. 2010.	384
15. FINACIJSKE INSTITUCIJE U FILANTROPSKOM DRUŠTVU	386
DODATAK 36. ULOGA SVJETSKE BANKE NA OBNOVI PRIVREDE BiH (januar 2015)	394
DODATAK 37: STRANE BANKE IZNIJELE OKO 2,5 MILIJARDI MARAKA IZ BiH.....	399
DODATAK 38: ULOGA CENTRALNE BANKE BiH U RAZVOJU PRIVREDE (januar 2015)	402
16. FILANTROPSKO DRUŠTVO: PRIVATNO VLASNIŠTVO, JAVNA IMOVINA, ZAJEDNIČKA IMOVINA I EKSTERNALIJE	405
16.1. PRIVATNO VLASNIŠTVO.....	406
16.2. JAVNA IMOVINA.....	407

16.3. ZAJEDNIČKA IMOVINA.....	407
16.4. EKSTERNALIJE	408
DODATAK 39: NASLJEDNICI I PREDUZETNICI NA RANG LISTAMA BOGATSTVA	409
17. FILANTROPSKO DRUŠTVO: IZBOR IZMEĐU NEZAPOSLENOSTI I INFLACIJE	417
17.1. NEZAPOSLENOST U FILANTROPIZMU	418
17.2. INFLACIJA U FILANTROPIZMU	421
DODATAK 40: TREBA LI SREDIŠNJA BANKA TEŽITI KA NULTOJ STOPI INFLACIJE?.....	424
DODATAK 41: JAVNA I PRIVATNA PREDUZEĆA	428
GLAVA V.....	431
MIKROEKONOMIJA U FILANTROPIZMU	431
18. TEMELJNA OPREDJELJENJA MIKROEKONOMIJE.....	433
18.1. OSNOVNA NAČELA MIKROEKONOMIJE U FILANTROPIZMU.....	434
18.2. NAJVAŽNIJI EFEKTI MIKROEKONOMIJE U FILANTROPIZMU NA POJEDINAČNE EKONOMSKE SUBJEKTE	437
18.3. TEORIJA O VIŠKU VRIJEDNOSTI	440
18.3.1. ŠTA JE TO VIŠAK VRIJEDNOSTI?	441
18.3.2. KAKO SE STVARA VIŠAK VRIJEDNOSTI I KO GA STVARA?	445
18.3.3. KADA SE U PODUZEĆU POČINJE STVARATI VIŠAK VRIJEDNOSTI.....	450
18.3.4. DA LI PREDMETI RADA I SREDSTVA ZA RAD STVARAJU VIŠAK VRIJEDNOSTI.....	456
18.3.5. KAKO SE DIJELI VIŠAK VRIJEDNOSTI?	464
18.3.6. KO SADA KORISTI VEĆI DIO VIŠKA VRIJEDNOSTI? ...	469
18.3.7. KAKVE SU POSLJEDICE NEPRINCIPIJELNOG I NENAUČNOG PRISTUPA TEORIJI O VIŠKU VRIJEDNOSTI?	472
18.4. NEPRINCIPIJELNOST RADNE TEORIJE VRIJEDNOSTI	473
18.5. TEORIJA PRODAJNIH CIJENA.....	476
GLAVA VI.....	495
ŽIVOTNI VIJEK KAPITALIZMA.....	495
19. UVOD U ŽIVOTNI VIJEK KAPITALIZMA.....	497
19.1. NASTAJANJE KAPITALIZMA.....	500

19.2. UVOĐENJE KAPITALIZMA	501
19.3. RAZVIJANJE KAPITALIZMA	502
19.4. SAZRIJEVANJE KAPITALIZMA	505
19.5. EKSPANZIJA KAPITALIZMA.....	509
19.6. KRIZE KAPITALIZMA	517
19.7. KRAJ KAPITALIZMA.....	524
GLAVA VII	529
KAPITALIZAM – SADAŠNJI KREATOR KAOSA	529
20. OSVRT NA KAOS KOJI IZAZIVA	
DANAŠNJI KAPITALIZAM.....	531
DODATAK 42: RASPAD BIVŠE JUGOSLAVIJE	534
DODATAK 43: ZAŠTO SE JUGOSLAVIJA MORALA	
RASPASTI U RATU I KRVI?	553
DODATAK 44: KRETANJE DOMAĆE PROIZVODNJE (april 2014)	566
DODATAK 45: KRETANJE POLJOPRIVREDNE	
PROIZVODNJE I NJENO UNIŠTENJE (maj 2014).....	569
DODATAK 46: STANJE I PERSPEKTIVA RAZVOJA	
GOSPODARSTVA BiH Portal Katolički tjednik (2006. godine)	571
DODATAK 47: MAKROEKONOMSKA VIZIJA RAZVOJA FEDERACIJE BiH	
(STRATEŠKI CILJEVI I GLOBALNE AKTIVNOSTI) (novembar 2002).....	573
DODATAK 48: STANJE PRIVREDE BiH NAKON RATA 1995. (maj 1997) ...	578
DODATAK 49: MAKROEKONOMSKA VIZIJA FEDERACIJE	
DO 2005. GODINE – SEKTOR POLJOPRIVREDE, Dnevni avaz,	
5. novembar 2001. godine.....	580
DODATAK 50: STANJE U VANPRIVREDI BiH KAO	
POSljedica stanja privrede BiH (juli 2009).....	582
GLAVA VIII.....	587
RAZVOJ EKONOMSKE MISLI.....	587
21. ZAŠTO IZUČAVATI RAZVOJ EKONOMSKE MISLI?.....	589
22. RAZVOJ EKONOMSKE TEORIJE – MISLI	593
22.1. RAZVOJ EKONOMSKE TEORIJE U STAROM	
VIJEKU (BABILON, GRČKA, RIM).....	593
22.2. RAZVOJ EKONOMSKE MISLI U SREDNJEM VIJEKU	595
22.3. RAZVOJ EKONOMSKE MISLI U NOVOM VIJEKU.....	596
22.3.1. MERKANTILIZAM	597
22.3.2. FIZIOKRATIZAM	601
22.3.3. LIBERALNA EKONOMSKA MISAO	603

22.3.4.	UTOPIJSKI SOCIJALIZAM KAO EKONOMSKA MISAO	606
22.3.5.	EKONOMSKA MISAO U NJEMAČKOJ.....	607
22.3.6.	MARKSIZAM.....	608
22.3.7.	NEOKLASIČNA ŠKOLA.....	612
22.3.7.1.	PSIHOLOŠKA (AUSTRIJSKA) ŠKOLA	613
22.3.7.2.	MATEMATIČKA ŠKOLA ILI ŠKOLA PRIVREDNE RAVNOTEŽE.....	613
22.3.7.3.	MARŠALIJANSKA ŠKOLA ILI KEMBRIDŽSKA ŠKOLA.....	614
22.3.7.4.	AMERIČKA EKONOMSKA ŠKOLA.....	614
22.4.	EKONOMSKA MISAO U 20. STOLJEĆU	615
22.4.1.	KEYNESIJANSKA ŠKOLA.....	616
22.4.2.	MONETARISTIČKA ŠKOLA.....	618
22.4.3.	EKONOMIJA PONUDE KAO ŠKOLA.....	619
22.4.4.	ŠKOLA RACIONALNIH OČEKIVANJA.....	619
22.4.5.	ŠKOLA NEOLIBERALIZMA.....	620
22.4.6.	ŠKOLA RADIKALNE EKONOMIJE.....	620
22.5.	EKONOMSKA MISAO O SVJETSKOM EKONOMSKOM RAZVOJU	621
22.5.1.	ŠKOLA LINEARNIH FAZA	623
22.5.2.	ŠKOLA STRUKTURALNIH PROMJENA.....	624
22.5.3.	ŠKOLA MEĐUNARODNE ZAVISNOSTI.....	625
22.5.4.	NEOKLASIČNA ŠKOLA EKONOMSKOG RAZVOJA	630
22.5.5.	SAMUELSONOVA ŠKOLA EKONOMSKOG RAZVOJA ..	632
22.5.6.	ŠKOLA EKONOMSKOG RAZVOJA TODARO – SMITH..	633
22.5.7.	ŠKOLA ENDOGENOG EKONOMSKOG RAZVOJA	635
22.5.8.	KRITIČKI OSVRT NA RAZVOJ EKONOMSKE MISLI O SVJETSKOM EKONOMSKOM RAZVOJU.....	635
22.6.	ZAKLJUČNO RAZMIŠLJANJE O RAZVOJU EKONOMSKE MISLI.....	642
GLAVA IX.....		647
ZAKLJUČNO RAZMATRANJE.....		647
23. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE O KAPITALIZMU I FILANTROPIZMU		649
23.1.	DA LI PRODUŽITI ŽIVOTNI VIJEK KAPITALIZMA ILI GA UKINUTI I ZAMJENITI FILANTROPIZMOM KAO NOVIM DRUŠTVENIM PORETKOM?.....	650
23.2.	POZITIVNOSTI KOJE JE OSTVARIO KAPITALIZAM	654
23.3.	NEGATIVNOSTI KOJE JE OSTVARIO KAPITALIZAM	656
23.4.	ŠTA OČEKUJEMO OD FILANTROPIZMA?.....	661
23.5.	KAKO UKINUTI KAPITALIZAM I USPOSTAVITI FILANTROPIZAM.....	662

23.6. FILANTROPIZAM I OSNOVNE PROMJENE U MAKROEKONOMIJI I MIKROEKONOMIJI.....	665
23.7. UKIDANJE SIROMAŠTVA, NEZAPOSLENOSTI, GLADI, ŽEĐI I BIJEDE.....	667
23.8. RAVNOMJERNIJI SVJETSKI MENTALNI, MORALNI, DUHOVNI, EKONOMSKI I SOCIJALNI RAZVOJ	669
23.9. FILANTROPIZAM – ZABLUDA, UTOPIJA ILI REALNOST.....	671
23.10. DINAMIKA UVOĐENJA FILANTROPIZMA I RAZVOJNI CIKLUSI	672
LITERATURA	675

RECENZIJJA

knjige *Pad kapitalizma i početak filantropizma*

Klasičnu recenziju praktično je nemoguće napraviti jer je knjiga *Pad kapitalizma i početak filantropizma* sveobuhvatna sa makro i mikro ekonomskog aspekta.

Autor se upustio u vrlo obimnu raspravu, pokušao je slobodno i neopterećeno u svim pravcima razmišljati o nekim rješenjima vezanim za ukupni društveno-ekonomski poredak čovječanstva. Kroz novi društveno-ekonomski sistem, filantropizam, autor pokušava dati rješenja za današnje složene svjetske ekonomske probleme koje je, kao takve, iznjedrio kapitalizam.

To se odnosi na osnovni problem kapitalizma – da bogatima omogućava da budu još bogatiji, a siromašnima da budu još siromašniji.

Autor dokazuje da kapitalizam ne može riješiti ogromne svjetske ekonomske probleme kao što su: glad, siromaštvo, nezaposlenost, bijeda, besperspektivnost i slično. Ne upušta se samo u kritiku kapitalizma, nego se slobodno i hrabro upušta u razmišljanje, te daje prijedloge za rješavanje nagomilanih ekonomskih problema u svijetu. Neka rješenja su sigurno prehrabra za postojeći način “uobičajenog” razmišljanja ekonomskih analitičara u našoj zemlji, okruženju i u svijetu.

Autor u knjizi detaljno obrađuje:

- životni vijek kapitalizma kroz ukazivanje na sve njegove uspjehe i neuspjehe;
- obmane i zablude kapitalizma;
- zašto kapitalistički sistem mora otići sa svjetske scene;
- kuda nas vodi divljački kapitalizam;
- razvoj siromaštva, gladi, nezaposlenosti i bijede u kapitalizmu;
- kako ukinuti kapitalizam;
- koji novi društveno-ekonomski sistem će zamijeniti kapitalizam;
- filantropizam kao novi društveni sistem;
- moralnu obnovu i duhovni razvoj čovječanstva u filantropizmu;
- kako će filantropizam riješiti probleme siromaštva, nezaposlenosti, gladi, žeđi i bijede itd.

Knjiga je namijenjena visokim političkim i ekonomskim rukovodiocima, kreatorima svjetske politike, kao i raznim misliocima koji se bave ukupnim svjetskim društvenim, ekonomskim, filozofskim i političkim problemima.

Možda će se čitaocu neka autorova rješenja učiniti presmjela, odnosno nemoguća u današnje i u dogledno vrijeme. Knjiga u principu predstavlja jedan omaž cjelokupnom autorovom bavljenju ekonomskom naučnom misli, te će svakako s protekom vremena biti interesantno vidjeti gdje je bio autor u odnosu na ostatak ekonomskih mislilaca današnjice.

Dr. Slobodan Vujić

Sarajevo 2017.

A. UVOD

Mudra misao – pouka:

*(1) Sreća je kad je usklađeno ono što misliš,
što govoriš i što činiš.*

Mahatma Gandhi

*(2) Svijet je opasno mjesto za život,
ne zbog ljudi koji su zli,
već zbog dobrih ljudi koji ništa ne poduzimaju.*

Albert Einstein

Kapitalizam početkom 21. stoljeća otvara Pandorinu kutiju i pušta u svijet sva poznata zla čovječanstva: rat, bolest, siromaštvo, zločin, zlobu, glad, očaj, pohlepu, mržnju, nasilje, prkos, kriminal, prevare itd. Za podsjećanje: Pandora je, prema grčkoj mitologiji, prva žena koja je na poklon dobila kutiju u kojoj su bila zatvorena sva zla čovječanstva. Iz radoznalosti je otvorila kutiju i u svijet pustila sva zla čovječanstva. Brzo je zatvorila kutiju i u njoj je ostao sam dar nade, a zemljom se raširila razna zla.

U ovoj knjizi nastojimo:

- a) ukazati na sva zla koja kapitalizam početkom 21. stoljeća uspostavlja na planeti Zemlji;
- b) kuda nas ta zla mogu odvesti;
- c) kako se boriti protiv tih zala i kako ih ponovo zatvoriti u kutiju.

U knjizi detaljno obrađujemo:

- životni vijek kapitalizma i ukazujemo na sve njegove uspjehe, ali i neuspjehe;
- obmane i zablude kapitalizma;
- zašto kapitalistički sistem mora otići sa svjetske scene;
- kuda nas vodi divljački kapitalizam;
- razvoj siromaštva, gladi, nezaposlenosti i bijede u kapitalizmu;
- kako ukinuti kapitalizam;
- koji je to novi društveni sistem koji će zamijeniti kapitalizam;

- filantropizam kao novi društveni sistem;
- moralnu obnovu i duhovni razvoj čovječanstva u filantropizmu;
- kako će filantropizam riješiti probleme siromaštva, zaostalosti, nezaposlenosti, gladi, žeđi i bijede, itd.

Postojeća makroekonomska politika vodi svijet u daljnje zaostajanje siromašnih i nerazvijenih, ali istovremeno bogati i razvijeni postaju još bogatiji. Makroekonomska politika u filantropizmu mora doživjeti korjenite i suštinske promjene u odnosu na kapitalističku makroekonomiju. To se, prije svega, odnosi na monetarno-kreditnu politiku, ukidanje štampanja dolara i eura bez pokrića, poresku politiku, uspostavljanje minimalnih i maksimalnih nadnica i progresivno oporezivanje visokih primanja vlasnika kapitala, supermenadžera i sl.

U ovoj knjizi ukazujemo na već uspostavljenu ilegalnu Svjetsku vladu i njihove institucije za uspostavljanje i provođenje financijskog kapitalizma. Ukazujemo na formiranje i uspostavu novih svjetskih filantropskih financijskih i trgovinskih institucija, kao i ukidanje Svjetske banke (WB) i Međunarodnog monetarnog fonda (MMF).

Predlažemo konkretne razvojne programe po kojima će ubranu stopu rasta i razvoja imati izuzetno nerazvijene i siromašne države kao i nerazvijene države, a koje će u određenom periodu (od 40 i 60 godina) dostići današnji stepen razvoja bogatih i razvijenih država, s tim da će one i dalje nastaviti svoj rast i razvoj.

Posebno su interesantni prijedlozi i rješenja za:

- besplatno zdravstvo;
- besplatno obrazovanje (osnovno, srednje i visoko);
- povećanu socijalnu zaštitu;
- obaveznost države da ponudi zapošljavanje;
- budžetsko financiranje na principima uravnoteženih prihoda i rashoda;
- uvođenje carinskih stopa za neke proizvode u nerazvijenim zemljama;
- garanciju zapošljavanja svih nezaposlenih, itd.

Obrađujemo i promjene u sferi mikroekonomije u filantropizmu.

Knjiga sadrži izobilje argumenata koji kritiziraju kapitalizam, ali daju i konkretna rješenja za svaki navedeni problem.

Mnogi će na početku čitanja ove knjige reći da su to utopijska rješenja i da se u praksi ne mogu uspostaviti. U samoj knjizi kroz argumente odbacujemo konstataciju da je uspostava filantropizma utopija i dokazujemo da je filantropizam realnost i neophodnost.

Filantropizam treba da spasi svijet od rušilačkog i predatorskog kapitalizma. Ne smijemo kao noj zabiti glavu u pijesak i praviti se da ne vidimo probleme koje nam kapitalizam donosi i nameće. Tako smo se ponašali pred Drugi svjetski

rat i svi glumili da Hitler neće izazvati Drugi svjetski rat. Pored Hitlera, krivi su i svi lideri drugih država koji se nisu odlučno suprotstavili njegovim osvajačkim (kapitalističkim) idejama.

U ovoj knjizi prvi put se obrađuje pojam filantropizma kao novog društvenog sistema koji će naslijediti kapitalizam. Postavljaju se ekonomske teorije o osnovnim makroekonomskim i mikroekonomskim rješenjima u filantropizmu. Na budućim ekonomskim teoretičarima filantropizma ostaje zadaća da detaljno razrade sva predložena rješenja koja su sasvim drugačija i neuobičajena u kapitalističkoj ekonomskoj misli.

Filantropizam proizlazi iz riječi filantropija koja označava pojam čovjekoljublja. Bazira se na ljubavi i poštivanju čovjeka, po čemu će svi ljudi na planeti Zemlji živjeti bolje, u prosperitetu i miru.

I autor ove knjige bio je ubijeđen da rata i raspada Jugoslavije od 1991. godine neće biti. Ali, pod utjecajem kapitalističkih i političkih interesa lako je bilo zavaditi stanovnike bivše Jugoslavije po nacionalnoj i vjerskoj osnovi i rasturiti Jugoslaviju u krvavom ratu.

Autorovo bogato praktično iskustvo, istraživački rad i naučni pristup problemu društvenog ekonomskog sistema sa makro i mikro aspekta omogućuje mu objektivan pristup procjeni sadašnjosti kapitalističkog društva kao i njegove budućnosti.

Knjiga je pisana na bazi istraživanja i analiza određenih ekonomskih pojava temeljenih na naučnim spoznajama. Korištena su praktična iskustva i konkretan rad uz primjenu teorijskih modela.

Ukupna knjiga je podijeljena na devet dijelova koji su usko povezani i logičkim slijedom se nastavljaju.

U Glavi I. Ekonomsko društveni sistemi, obradili smo osnovne pojmove o novom društvenom sistemu koji nazivamo filantropizam. U drugom dijelu Glave I. obradili smo obmane i zablude kapitalizma i dali odgovor na pitanje kuda će nas odvesti sadašnji divlji kapitalizam.

Poseban dio u Glavi I. posvećen je ulozi države u filantropizmu, kao i ulozi države u kapitalizmu. Ukazali smo na značajne razlike koje će imati država u filantropizmu u odnosu na države u kapitalizmu.

U Glavi II. Ekonomija rasta i razvoja obradili smo detaljno ciljeve rasta i razvoja u:

- izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama;
- nerazvijenim zemljama;
- srednje razvijenim zemljama;
- razvijenim zemljama.

Nabrojali smo faktore ekonomskog razvoja za svaku grupu zemalja, kao i vremensko trajanje razvojnog ciklusa. Potrebno je približno 20 godina da jedna zemlja iz nižeg ranga razvoja dostigne sadašnji nivo razvoja prve više grupe zemalja u razvoju, s tim da ta zemlja nastavlja svoj razvoj. Predviđamo da izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje za narednih 60 godina (3 ciklusa po 20 godina) mogu dostići današnji stepen razvoja bogatih i razvijenih država. U tom periodu izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje neće dostići razvojni stepen bogatih i razvijenih zemalja, jer one neće stagnirati i čekati nerazvijene zemlje, nego će se i dalje razvijati, ali po nižim stopama rasta i razvoja tako da će se smanjivati razlike u stupnju razvijenosti.

U ovom dijelu pobrojane su sve zemlje svijeta i prema visini bruto društvenog proizvoda (BDP) podijeljene u sljedeće četiri grupe po razvijenosti:

1. Izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje: 62 zemlje sa 2,4 milijarde stanovnika;
2. Nerazvijene zemlje: 58 zemalja sa 2,7 milijardi stanovnika;
3. Srednje razvijene zemlje: 33 zemlje sa 333 miliona stanovnika;
4. Razvijene i bogate zemlje: 41 zemlja sa 956 miliona stanovnika.

U Glavi III. Siromaštvo, glad, bijeda i nezaposlenost ukazano je na najveće probleme čovječanstva. Istaknuto je da kapitalizam neuspješno rješava ovaj problem i da ga, u suštini, radi svoje filozofije poslovanja ne želi i ne može da riješi. Kapitalizam kao temeljni motiv svog poslovanja i egzistiranja vidi stvaranje što većeg profita. Kako u rješavanju siromaštva, gladi, bijede i nezaposlenosti nema profita, time i prestaje interes kapitalista i kapitalizma za rješavanjem ovih problema.

Tek u filantropizmu stvaraju se uvjeti da se trajno riješi problem siromaštva, gladi, bijede i nezaposlenosti, a u knjizi dajemo konkretne prijedloge za njihovo rješavanje.

Zaposlenost i rad su najvažnije ljudsko pravo svake radno sposobne osobe, zato je sasvim opravdano da filantropska država mora garantirati zapošljavanje svakoj osobi koja je radno sposobna i želi raditi. Prema tome, nezaposlenost je najveće kršenje ljudskih prava, što se u filantropizmu ne može tolerirati.

Glava IV. tretira područje: Makroekonomija u filantropizmu. U novom društvenom sistemu filantropizmu, oblast makroekonomije pretrpjet će najviše promjena a neka područja treba u cijelosti srušiti i izgraditi novi sistem na filantropskim principima. U ovoj glavi detaljno je obrađeno i predložena su nova rješenja za:

- poresku politiku;
- vanjskotrgovinsku politiku sa politikom globalizacije i carinskom politikom;

- monetarnu politiku sa zabranom štampanja novca bez pokrića (dolara i eura) kao i bankarskog stvaranja novca ni iz čega;
- pravljenje uravnoteženih budžeta – bez deficita i ukidanje dužničkog ropstva;
- uspostavu novih filantropskih svjetskih finansijskih i trgovinskih organizacija i ukidanje Svjetske banke (WB) i Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) koji u kapitalističkom sistemu imaju negativnu funkciju svjetskog finansijskog policajca;
- uvođenje država u dužničko ropstvo i provođenje ekonomske politike koja uništava države koje koriste njihove usluge (preko 130 država).

Posebno interesantno u ovoj Glavi se definira već danas postojanje ilegalne svjetske vlade u obliku središnje banke Sjedinjenih Američkih Država (FED). To je samostalna privatna institucija u vlasništvu 13 bankarskih porodica, koja ima neograničenu moć iznad svih državnih institucija, pa i Kongresa i Vlade i predsjednika SAD-a. U suštini, ilegalna svjetska vlada je već sada nedodirljiva i uspostavlja finansijski kapitalizam.

U ovoj Glavi specificirane su nove svjetske filantropske finansijske organizacije i njihova osnovna uloga, naročito u razvoju siromašnih i nerazvijenih država.

Objašnjen je odnos filantropskog društva i privatnog vlasništva (koje ostaje i ne provodi se nacionalizacija niti drugi oblici oduzimanja privatne imovine), kao i odnos sa javnom imovinom, zajedničkom imovinom i eksternalijama (pozitivnim i negativnim).

U ovoj Glavi obrađen je izbor između nezaposlenosti i inflacije u filantropizmu. Radikalna mjera u filantropizmu vezana za nezaposlenost je Program garancije zapošljavanja. Po tom Programu država je zakonski obavezna garantirati zapošljavanje svim radno sposobnim osobama koje žele raditi.

Politika inflacije mora biti isključivo u funkciji Programa garancije zapošljavanja, s tim da inflacija ne smije prelaziti maksimalnu inflaciju od 10% godišnje, a za što su odgovorne vlade i monetarne vlasti. Novoštampani novac i njegovo plasiranje kroz Program garancije zapošljavanja mora biti transparentno, te pod kontrolom i revizijom domaćih i međunarodnih institucija.

Glava V. tretira oblast: Mikroekonomija u filantropizmu. U ovoj oblasti dominiraju dvije značajne promjene u filantropizmu.

Prvo, detaljno se obrađuje stvaranje viška vrijednosti i pravo na njegovo raspolaganje. Najvažnija promjena odnosi se na sferu raspodjele viška vrijednosti, pri čemu se uvodi progresivno oporezivanje isplata viška vrijednosti kao lična primanja. Vrlo niski porezi pri raspodjeli viška vrijednosti bit će uspostavljeni ukoliko višak vrijednosti ide u reinvestiranje i otvaranje novih radnih mjesta.

Drugo, ukida se temeljni cilj poslovanja mikroekonomskog subjekta u ostvarivanju profita, koji nije osnovni pokretač poslovanja i ulaganja u biznis. Izuzetno značajni ciljevi poslovanja ekonomskih subjekata su povećanje proizvodnje, povećanje produktivnosti, nova zapošljavanja, inovacije, nove investicije koje povlače nova radna mjesta, povećanje izvoza, itd.

U Glavi VI. Životni vijek kapitalizma obrađene se teme:

- nastajanje kapitalizma;
- uvođenje kapitalizma;
- razvijanje kapitalizma;
- sazrijevanje kapitalizma;
- krize kapitalizma;
- kraj kapitalizma.

Glava VII. Razvoj ekonomske misli, tretira kretanje i razvijanje ekonomske misli kroz historiju, od početaka (stari vijek) do današnjih dana (21. stoljeće). Posebno se detaljno obrađuje ekonomska misao u kapitalizmu i najavljuju se nove ekonomske misli koje su primjerene filantropizmu, a o kojima je dosta pisano u ovoj knjizi.

Glava VIII. obrađuje Kapitalizam kao sadašnji kreator kaosa u svijetu. Početkom 21. stoljeća kapitalizam, predvođen najrazvijenijim zemljama svijeta, sve više stvara netrpeljivost u svijetu, što ugrožava mir i normalan razvoj velikog broja zemalja. Kao da žele stvoriti novi kaos na Zemlji, kako bi kroz već poznatu šok terapiju (rat, pobune, nemire i sl), a potom kao spasioци uveli Novi svjetski poredak zasnovan na sili i konačnoj dominaciji bogatih i razvijenih nad siromašnim i nerazvijenim.

Kao izvore i kreatore kaosa koriste: ratove, razvijanje novog hladnog rata, nova i dodatna naoružavanja pojedinih država, veliku nezaposlenost, terorizam, izbjeglice, siromaštvo, glad, bijedu, životnu neizvjesnost i nesigurnost i sl. Posebnu ulogu u razvijanju kaosa imaju sredstva informiranja (TV, radio, novine i sl), a putem medijskih kuća koje su u rukama glavnih nositelja bogatstva i branjenja kapitalističke ideologije.

I posljednja IX. Glava predstavlja Zaključno razmatranje, gdje vršimo davanje odgovora na najbitnija pitanja tretirana u ovoj knjizi.

- a) Da li produžiti životni vijek kapitalizmu ili ga ukinuti i zamijeniti filantropizmom kao novim društvenim sistemom?

ODGOVOR: U knjizi su dati brojni razlozi za neophodnost hitnog ukidanja kapitalizma i uspostavljanja filantropizma. Kapitalizam mora otići u historiju (prošlost), jer on svojom filozofijom ne može da riješi ni jedan veliki svjetski

problem: siromaštvo, nezaposlenost, glad, bijedu, nejednakost, bogaćenje bogatih i još više siromašenje siromašnih. Kapitalizam ne može i neće ulagati tamo gdje nema profita i nije zainteresiran za ulaganje i rješavanje siromaštva, gladi, nezaposlenosti, ali ni zdravstva, školstva, nauke, kulture, itd.

b) Koje pozitivnosti je ostvario kapitalizam?

ODGOVOR: Nesporno je da je kapitalizam preporodio čovječanstvo i postigao brojne pozitivnosti i uspjehe. Ostvaren je ogroman napredak u razvoju proizvodnje, tehnologije, nauke, kulture, sporta i sl, ali dominantno u razvijenim i bogatim državama. Kroz razvoj nejednakosti kapitalizam je zaboravio da razvoj podrži i ostvari i u siromašnim i nerazvijenim zemljama. Kapitalizam je ostvario brojne pozitivnosti za koje bi trebalo napisati posebnu knjigu da ih samo pobrojimo.

c) Koje je negativnosti ostvario kapitalizam? U svom razvojnem putu, pored pozitivnosti kapitalizam je ostvarivao i ogromne negativnosti.

ODGOVOR: Samo ćemo ukazati na najveće negativnosti: robovlasništvo, kolonijalizam, eksploatacija siromašnih i nerazvijenih država, pokretanje brojnih lokalnih ratova, kao i dva velika svjetska rata, razvijanje nejednakosti između država, regija, ali i pojedinaca, eksploatacija radne snage, razvijanje dva hladna rata, ubrzano bogaćenje pojedinaca i sve veće siromašenje velikog broja stanovnika. Posebno velike negativnosti kapitalizam razvija početkom 21. stoljeća kroz pokretanje, razvijanje i podržavanje lokalnih ratova, terorizma, migracija i sl.

d) Šta možemo očekivati od filantropizma?

ODGOVOR: U knjizi su pobrojani brojni problemi koje će filantropizam riješiti kao što su: siromaštvo, glad, nezaposlenost, bijeda i ubrzani razvoj nerazvijenih i siromašnih država, ali i uz daljnji razvoj bogatih i razvijenih država.

e) Kako ukinuti kapitalizam?

ODGOVOR: Kapitalizam se može ukinuti na razne načine kao što su nasilni put (Treći svjetski rat) ili ogromna migracija stanovnika iz južne u sjevernu hemisferu. Nikakve granice, žice, zidovi i slično ne mogu zaustaviti stotine miliona ljudi kada krenu na svoj migracioni put bježeći od rata ili od ekonomske neimaštine, bijede i gladi. Kapitalizam se može ukinuti i mirnodopskim putem. To je period kada bi kapitalistički vlastodršci shvatili da im je isteklo vrijeme, i dobrovoljno prihvatili odlazak sa svjetske scene. Međutim, u istoriji su vrlo rijetki primjeri mirne transformacije jer oni koji sada vladaju svijetom misle da im niko i ništa ne može uništiti njihovu prevlast. Ipak, istorija je puna događaja kada David (slabiji i manje jak) pobjeđuje Golijata (jačeg).

f) Koje su osnovne promjene u filantropizmu u odnosu na makroekonomiju?

ODGOVOR: Makroekonomija u kapitalizmu je temelj kapitalističke ekonomske ideologije. Iz tog razloga makroekonomija u filantropizmu mora prvo ukinuti kapitalističku makroekonomiju, i uspostaviti novu filantropsku makroekonomiju. To se odnosi na novi poreski sistem, novi carinski sistem, novu politiku globalizacije, novi koncept vanjskotrgovinske politike, posebno velike promjene u monetarnoj politici, ukidanje dolara kao sredstva međunarodnog plaćanja, ukidanje štampanja dolara i eura bez pokrića, itd.

Neophodno je ukinuti postojeću Svjetsku banku i Međunarodni monetarni fond i uspostaviti nove svjetske financijske institucije na filantropskim principima.

g) Koje su osnovne promjene u filantropizmu u odnosu na mikroekonomiju?

ODGOVOR: Dvije su najznačajnije promjene, i to: raspolaganje i raspodjela sa viškom vrijednosti, i promjena da stvaranje profita nije temeljni cilj poslovanja ekonomskih subjekata. U knjizi su navedene značajne promjene u ovoj oblasti u odnosu na postojeću mikroekonomsku politiku u kapitalizmu.

h) Kako će se ukinuti siromaštvo, nezaposlenost, glad, žeđ i bijeda?

ODGOVOR: Temeljni problem kapitalizma je nemoć radi ideoloških suprotnosti da se kapitalizam uhvati ukoštac sa rješavanjem problema siromaštva, nezaposlenosti, gladi, žeđi i bijede. U knjizi su dati prijedlozi i rješenja kako će se u filantropizmu riješiti problem siromaštva, nezaposlenosti, gladi, žeđi i bijede.

Izuzetno je interesantan prijedlog rješavanja problema nezaposlenosti kroz Program garantiranog zapošljavanja, po kojem država garantira zapošljavanje svim nezaposlenim osobama koje žele da rade.

i) Da li je neophodan ravnomjerniji svjetski mentalni, moralni, duhovni, ekonomski i socijalni razvoj.

ODGOVOR: Sigurno je neophodno u filantropizmu provesti ravnomjerniji svjetski mentalni, moralni, duhovni, ekonomski i socijalni razvoj. Neophodno je uspostaviti osnovni filantropski princip – čovjekoljublje, jer je postojeća kapitalistička filozofija u prvi plan stavljala vlastiti interes kroz veći profit ili veću platu i sl. Kapitalizam se gradio na individualnim interesima koji su brzo razvili pohlepu, gramzivost, obmane, prevare i sl. Bogataši su u stjecanju bogatstva koristili razne prevare, obmane, robovlasništvo, kolonijalizam, eksploataciju i slično, sa ciljem da ostvare što veće bogatstvo. Iz tog razloga filantropizam treba provesti razvoj čovjeka kroz novi mentalni, moralni, duhovni, ekonomski i socijalni razvoj.

j) Da li je filantropizam zabluda, utopija ili realnost.

ODGOVOR: Navodi u knjizi ukazuju da prijedlozi nisu utopija niti zabluda nego realnost koja će se ostvariti na teži (nasilni) ili lakši način (mirnodopski i tranzicijski).

k) Koja je dinamika uvođenja filantropizma i koji su razvojni ciklusi?

ODGOVOR: U knjizi se ukazuje i objašnjava da razvojni ciklus traje oko 20 godina, pri čemu:

- izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama trebaju tri razvojna ciklusa, tj. 60 godina da dostignu današnji razvoj bogatih i razvijenih država;
- nerazvijenim zemljama trebaju dva razvojna ciklusa, tj. 40 godina da dostignu današnji razvojni stupanj bogatih i razvijenih zemalja;
- srednje razvijenim zemljama treba jedan razvojni ciklus, tj. 20 godina da dostignu današnji razvojni stupanj bogatih i razvijenih država;
- bogate i razvijene države će u međuvremenu i dalje rasti i razvijati se, tako da ih zemlje koje su danas na nižem stupnju razvoja, po pravilu, ne mogu dostići.

Međutim, važno je da se siromašne i nerazvijene države pokrenu iz sadašnjeg stanja i krenu ka razvoju svoje zemlje, a time i ostvarivanju filantropskih ciljeva rasta i razvoja.

U knjizi su korišteni i brojni dodaci (50 dodataka), koji imaju za cilj da dodatno pojasne ili obrazlože temu koja je u knjizi tretirana.

Brojni dodaci navedeni su iz primjera Bosne i Hercegovine, jer je autor neposredno radio na tim primjerima. Dodaci koji se odnose na aktivnosti Svjetske banke (WB) i Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) u Bosni i Hercegovini karakteristični su (ili su u cijelosti) isti i u svim drugim državama gdje djeluju Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond, s tim da su konkretni primjeri prilagođeni uvjetima u toj zemlji, ali ciljevi Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda svugdje su bili više destruktivni nego konstruktivni u poticanju domaćeg razvoja. Ovdje je primjerena poslovice: *Vuk dlaku mijenja, ali ćud nikada ne mijenja.*

Svi dodaci kojima je autor Nikola Grabovac već su objavljeni 2015. godine u knjizi *Privreda Bosne i Hercegovine pred kolapsom.*

B. PREGOVOR

Mudra misao – pouka:

*Na svijetu za nas ima toliko mnogo toga
kada bismo samo imali oči da to vidimo, srce da to volimo i
ruke kojima bismo sve to ka sebi primaknuli.*

Lucy Maud Montgomery

Prolazi već 15,16 godina 21. stoljeća i umjesto da svijet ulazi u period mira, rasta, razvoja, blagostanja i smanjenja siromaštva, gladi, bijede i nezaposlenosti, na svijetu se, nažalost, povećavaju tenzije, ratni sukobi, broj izbjeglica, a malo ili skoro nimalo se radi na smanjenju siromaštva i zaostalosti nerazvijenih država. Čak se i do sada mirne i stabilne države raspadaju u ratnim sukobima (Irak, Sirija, Libija, Afganistan...).

Novi hladni rat (drugi po redu) ubrzano se razvija. NATO raspoređuje svoje trupe na ruskim granicama, a države na Balkanu se ubrzano naoružavaju.

Terorizam se brzo širi naročito Europom koja je bila dosta mirno područje, a na Bliskom istoku i u Africi postao je uobičajen.

Politički i ratni sukobi dobijaju primat u vijestima i interesiranju ljudi. Na taj način ekonomija odlazi u drugi plan, vrlo malo se govori i radi na suzbijanju siromaštva, gladi i nezaposlenosti. U svijetu je sve više siromašnih, pri čemu se bogatstvo slijeva u ruke malog broja pojedinaca.

Početkom 2017. godine Međunarodna konfederacija dobrotvornih organizacija usmjerenih na ublažavanje globalnog siromaštva je objavila da samo osam osoba drži 50% svjetskog bogatstva. Oni su bogatiji od 3,6 milijardi najsiromašnijih ljudi na svijetu zajedno. Tih osam najbogatijih ljudi su: Bill Gates, Warren Buffett, Carlos Slim, Jeff Bezos, Mark Zuckerberg, Amancio Ortega, Larry Ellison i Michael Bloomberg. Prema izvještaju Oxfam Internationala navodi se “zbog takve dramatične nejednakosti milioni ljudi su siromašni, naša društva su slomljena, a politika zatrovana”. Ističu da se problem povećava i da se nejednakost pogoršava.

Stanje u svijetu se ubrzano pogoršava. Politička, ekonomska, mirnodopska i socijalna situacija u svijetu je sve lošija. Kuda nas to vodi? U nove ratove ili Treći svjetski rat? Zašto mora poginuti stotine miliona ljudi da bismo pojedince i grupe ubijedili da više ne mogu raditi kao do sada.

Temeljni krivac za sve trenutne nedaće u svijetu je kapitalistički sistem, a što ćemo u ovoj knjizi dokazati nizom argumenata i činjenica.

Kapitalizam je društveni sistem koji je uspješno egzistirao 300-400 godina i ostvario niz pozitivnosti u razvoju tehnologije, kvaliteta življenja, rastu i razvoju ekonomija, naročito danas bogatih i razvijenih država. Kapitalizam je došao do svog vrhunca i koristi vrlo nehumana i neljudska sredstva kako bi produžio svoj životni vijek.

Već davno je poznati američki pisac Mark Twain dao izuzetno kvalitetnu psihološku i naučnu misao o kapitalizmu: “Katkad se pitam vode li ovaj svijet vrlo pametni ljudi koji nas zezaju ili hrpa kretena koje misle ozbiljno.”

U proteklom periodu kapitalizam je često dovodio svijet na ivicu propasti (Prvi i Drugi svjetski ratovi i slično), ali je uspijevao u ratu i krvi preživjeti. I ranije crne mrlje u svom razvoju (robovlasništvo, kolonijalizam i sl) kapitalizam je preživljavao. Međutim, sadašnju krizu kapitalizam ne može preživjeti. Sama filozofija postojanja i egzistiranja kapitalizma, kroz maksimizaciju profita, ne može riješiti nekoliko teških problema, iako će svoju poziciju braniti svim sredstvima koja mu stoje na raspolaganju. Problem je u temeljnim principima koje zagovara kapitalizam, a koji su u sadašnjem stepenu razvoja društva neprihvatljivi, kao naprimjer:

- siromaštvo i nerazvijenost;
- glad, žeđ i bijeda;
- visoka nezaposlenost ne samo u razvijenim i bogatim državama nego dominantno u siromašnim i nerazvijenim državama;
- održavanje novog oblika robovlasništva kroz niske nadnice, armiju nezaposlenih, odnosno neopravdane i vještački održavane prevelike ponude jeftine radne snage;
- razvoj i uspostavljanje novog oblika kolonijalizma prema nerazvijenim i siromašnim državama putem dužničkog ropstva i financijske i kreditne ovisnosti;
- pokretanje ratova unutar mirnih i stabilnih država na principu “zavadi pa vladaj”, pri čemu se koriste sukobi na osnovu vjere, nacionalnosti, plemena, uvođenja “demokracije” itd;
- poticanje terorizma kao posljedice ratnih dejstava, ali i siromaštva i bijede.

Kapitalizam nije spreman ulagati svoja sredstva tamo gdje nema profita (siromašni, nezaposleni, zdravstvo, školstvo i sl).

Istovremeno, kapitalizam je spreman ulagati samo tamo gdje će ostvariti profit i zato je spreman podržati neokolonijalizam, niske nadnice, siromaštvo i bijedu, pokrenuti ratove i poticati terorizam i kriminal.

Osjeća se potreba da treba reći kapitalizmu: STOP! Knjiga je skroman doprinos da se kapitalizmu analitički, naučno i ljudski ukaže na to da se ne može više ponašati kako se u zadnje vrijeme ponaša. Radi svog cilja – bogaćenja onih koji su i sad bogati – nastoje cijeli svijet njemu potčiniti. Bez ikakvih moralnih,

vjerskih i ljudskih osjećaja rade na tome da siromašni budu još siromašniji, a bogati još bogatiji.

Autor je u svom životnom vijeku od 73 godine i radnom vijeku od 50 godina imao priliku da:

- živi u socijalizmu i učestvuje na dosta visokim nivoima u njegovoj realizaciji, i
- živi u kapitalizmu, takođe na dosta visokim pozicijama.

U oba društvena sistema već je bio visoko pozicioniran (sa završenim ekonomskim fakultetom, magistarskim i doktorskim zvanjima), radio je na praktičnim poslovima u privredi, ali istovremeno i bio profesor na fakultetima, pa i rektor univerziteta), što mu omogućuje teorijsko shvatanje i razumijevanje kako socijalizma (na jugoslavenskom primjeru), tako i kapitalizma (na primjeru Bosne i Hercegovine). Pored praktičnih iskustava stekao je dosta iskustva i znanja iz teorijske ekonomske misli, naročito kapitalističkih ekonomskih teorija.

Praktična i teorijska znanja sticao je iz oblasti mikroekonomije i makroekonomije.

U sferi mikroekonomije radio je na:

- poslovima planiranja i analize poslovanja poduzeća;
- rukovođenju prodajom i komercijalnim poslovima, pravljenju kalkulacija cijena i formiranju prodajnih cijena;
- rukovođenju računovodstvenom funkcijom na nivou poduzeća;
- poslovima međunarodne trgovine – izvoz i uvoz;
- operativnim poslovima izvoza u Njemačku, Čehoslovačku, SSSR (Rusija), Francusku, SAD, Švedsku, Jordan i dr;
- najvišim menadžerskim funkcijama (glavni direktor);
- rukovodio kao glavni direktor kompanijom od 6.000 radnika.

U sferi makroekonomije radio je na:

- poslovima člana vlade kao ministar trgovine, turizma i financija;
- poslovima međunarodne trgovine kao zamjenik ministra vanjske trgovine;
- izradi prijedloga budžeta države, a nakon njegovog usvajanja i na realizaciji budžeta;
- poslovima koncipiranja monetarno-kreditne politike;
- uvođenju trezorskog sistema realizacije budžeta;
- uvođenju poreza na dodatnu vrijednost – PDV i ukidanju klasičnog poreza na promet;
- pregovorima sa Međunarodnim monetarnim fondom (MMF) i Svjetskom bankom (WB);

- poslovima pregovaranja sa Londonskim klubom povjericilaca i Pariskim klubom povjericilaca (bankarski sektor);
- izradi nacrtu zakonskih rješenja iz oblasti vanjske trgovine, domaće trgovine, poreske politike i poreskih stopa, budžeta, bankarstva, financija i dr;
- rukovođenju financijama kao ministar financija;
- rukovođenju trgovine i turizma kao ministar trgovine i financija;
- rukovođenju vanjske trgovine kao zamjenik ministra vanjske trgovine.

U sferi ekonomske teorije i razvoja ekonomske misli radio je kao:

- profesor na ekonomskom fakultetu na užim naučnim oblastima iz ekonomije, menadžmenta i marketinga;
- upoznat sa funkcioniranjem planske ekonomije, a kasnije i tržišne ekonomije.

U socijalističkom društvenom sistemu radio je 27 godina (od 1965. do 1992), a u kapitalističkom društvenom sistemu radio je 23 godine (od 1992. do 2015).

Bogato radno iskustvo u socijalizmu i kapitalizmu na mikroekonomskim i makroekonomskim poslovima, uz učenje i rad na teorijskoj i naučnoj ekonomskoj misli (kao profesor ekonomije), omogućili su mu realnu i kritičku ocjenu kapitalističkog društvenog sistema. Ovo iskustvo omogućuje mu da uoči društvene probleme kao i njihove razvojne tendencije i odgovori na pitanje kuda nas vodi sadašnje kretanje kapitalizma.

Autorovo viđenje kraha kapitalizma je argumentirano činjenicama i podacima. Međutim, taj proces je neminovan i što ga brže shvatimo i realiziramo patnje svijeta će biti manje. Autor ove knjige nije se upuštao samo u kritike postojećeg kapitalističkog sistema, nego je dao i rješenja kako, kada i na koji način možemo krenuti dalje i naprijed. To je put u filantropizam koji je opravdan jer donosi boljitak za najmanje 90% sadašnjih stanovnika Zemlje, s tim da će i preostalih 10% stanovnika živjeti i dalje dobro i na visokom nivou. Pa ako je to za sve dobro, zašto ga svijet ne prihvati? Postoji 1% ljudi koji drže najveći obim bogatstva zemlje i zbog svoje grabežljivosti, pohlepe i pokvarenosti drže kao taoce ostalih 99% stanovnika. Taj mali procenat ljudi od 1% putem svog bogatstva kontroliraju ostali svijet putem policije, vojske, novinara, informativnih medija, političara, super menadžera, savjetnika i sl. Koriste sredstva informiranja, naročito TV, radio i novine da stvore mišljenje u javnosti kakvo oni žele i kako bi ubijedili svijet da su u pravu. Stvaraju lažnu propagandu i objavljuju samo ono što njima odgovara. Iskorištavaju javno informiranje po osnovu sljedeće logike: “Ako ne gledaš TV ili ne čitaš novine onda si neinformiran, ali ako gledaš TV ili čitaš novine onda si dezinformiran.”

Autor se nada da će ova knjiga pokrenuti ljude da razmisle kako riješiti probleme sve veće napetosti u svijetu kako situacija ne bi izbjegla kontroli, i

otpočeli novi i veliki krvavi ratni sukobi. Naš zadatak je sačuvati Zemlju za buduća pokoljenja, a trenutno na ekonomskom planu raditi na suzbijanju i iskorjenjivanju siromaštva, gladi, žeđi, nezaposlenosti i bijede.

Neprihvatljivo je kritizirati kapitalizam i zahtijevati njegov odlazak sa svjetske scene, a ne predlagati šta i kako dalje. Naša je perspektiva da se kapitalizam zamijeni novim društvenim poretkom – filantropizmom.

Novi društveni sistem filantropizam gradit će se na temeljima:

- besplatnog zdravstva;
- besplatnog obrazovanja (osnovnog, srednjeg i visokog);
- smanjenja i ukidanja siromaštva;
- ukidanju nezaposlenosti kroz Program garantiranog zapošljavanja svih radno sposobnih osoba;
- razvijanja socijalne zaštite nesposobnih za rad, bolesnih, invalida, starijih osoba i sl;
- većih ulaganja u nauku, kulturu, amaterski sport i sl;
- rasta i razvoja siromašnih i nerazvijenih država uz daljnji razvoj bogatih i razvijenih država;
- ukidanja hladnog rata kao i raznih ratova;
- povećane borbe za ekologiju i očuvanju Zemlje.

Prethodni ciljevi nisu utopijski, postoje predložena konkretna rješenja kako ih ostvariti kroz filantropsku makro i mikro ekonomiju i uz realna i moguća osiguranja novčanih sredstava.

Na ove prijedloge burno će reagirati kapitalistički vlastodršci putem svojih plaćenika – kapitalističkih ekonomskih mislilaca. Uputit će mnoge kritike, ismijavat će prijedloge ili će ih ignorirati. Međutim, autor je posvetio svoje teorijsko i praktično znanje jednoj ideji – filantropizmu, i rješavanju problema malog čovjeka kroz svjetske makropromjene. U želji da njegov glas bude glasniji od buke i galame koju će izazvati neznanje i lažna naučna misao kako da kapitalizam riješi probleme siromaštva, nezaposlenosti, gladi, žeđi, bijede i besperspektivnosti za najveći broj stanovnika na Zemlji.

C. BIOGRAFIJA PROF. DR. NIKOLE GRABOVCA

Prof. emeritus NIKOLA GRABOVAC rođen je 11. maja 1943. godine u Bugojnu.

Profesor ekonomije i rektor Univerziteta. Duže vrijeme radio u realnoj privredi na više rukovodećih funkcija. Bio je član Vlade BiH, član Vlade Federacije BiH i član Vlade Herceg-Bosne. Obavljao je dužnosti ministra financija i potpredsjednika Vlade FBiH, kao i ministra trgovine i turizma.

U Vijeću ministara BiH bio je zamjenik ministra vanjske trgovine i ekonomskih odnosa sa inostranstvom.

Od brojnih volonterskih dužnosti ističemo: član Privredne komore BiH, član Privredne komore bivše Jugoslavije, član Vanjsko-trgovinske komore BiH, član Privredne komore Federacije BiH.

NAGRADE, PRIZNANJA I ODLIKOVANJA

Za profesionalni i volonterski rad odlikovan je Ordenom rada sa srebrenim vijencem 1975. godine.

Nagrada za najboljeg profesora na Ekonomskom fakultetu Sarajevo (izbor od strane studenata). Više godina izabran kao najbolji profesor na Fakultetu.

POLJA PROFESIONALNOG INTERESOVANJA

Ekonomika i menadžment, poduzetništvo, marketing, turizam, ugostiteljstvo, finansijske institucije, istraživanje marketing, finansijski menadžment, poslovne financije, analiza investicija, upravljanje finansijskim rizicima, porezi.

OBRAZOVANJE

Završio Srednju ekonomsku školu u Bugojnu 1961. godine i stekao zvanje ekonomista.

Studirao na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, diplomirao na 1965. godine i stekao zvanje diplomirani ekonomist.

Magistrirao na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 1976. godine; magistarski rad *Osnovni ekonomski problemi usklađivanja ponude i potražnje stanova na području grada Sarajeva do 1985*, stekao zvanje magistar ekonomskih nauka, mentor prof. dr. B. Tihi.

Doktorirao na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu 1988. godine; doktorska disertacija *Analiza faktora potrošnje u tekstilnoj konfekciji kao osnov segmentiranja tržišta*, stekao zvanje doktor ekonomskih nauka, mentor prof. dr. B. Tihi.

PROFESSOR EMERITUS Sveučilište/Univerzitet Vitez, Travnik, 2011. godine.

Redovno prošao izbore u sva akademska zvanja (docent, vanredni profesor, redovni profesor a sada je profesor emeritus). Obavljao je dužnost rektora na Sveučilištu/Univerzitetu Vitez.

Uže nastavno-naučne oblasti: ekonomija, menadžment i marketing.

SPECIFIČNO PROFESIONALNO ISKUSTVO

PROFESORSKI ANGAŽMAN na predmetima iz oblasti ekonomije, menadžmenta i marketinga. Najvažniji Marketing, Upravljanje trgovinskim poduzećem, Poslovanje ugostiteljskog poduzeća, Prodaja i prodajni menadžment, Osnovi ekonomije, Ekonomika trgovinskih poduzeća, Marketing trgovinskih poduzeća, Menadžment trgovinskih poduzeća, Marketing u malom biznisu, Strateški menadžment i konkurentske prednosti i drugi.

PROFESIONALNE FUNKCIJE Na početku karijere obavljao je poslove kao komercijalni direktor, a poslije kao generalni direktor.

- Žitorod, Bugojno, od 1965. do 1967. – referent za plan;
- Privrednik, Butmir, Sarajevo, od 1967. do 1968. – šef računovodstva;
- GP Igman, Ilidža, od 1968. do 1973. – komercijalni direktor;
- Općina Centar, Sarajevo, od 1974. do 1976. – načelnik za privredu;
- Alhos, Sarajevo, od 1976. do 1982. – generalni direktor;
- Poslovna zajednica konfekcije, Beograd, od 1983. do 1986. – viši savjetnik;
- Magros, Sarajevo, od 1986. do 1990. – viši savjetnik;
- Botex, Sarajevo, od 1990. do 1995. – generalni direktor;
- Federalno ministarstvo trgovine, Mostar, od 1995. do 1997. – ministar trgovine;
- Vijeće ministara BiH, od 1997. do 1999. – zamjenik ministra;
- Ekonomski fakultet, Sarajevo, od 2000. do 2001. – profesor;
- Vlada Federacije BiH, od 2001. do 2002. – zamjenik premijera vlade i ministar financija

- Ekonomski fakultet, Sarajevo, od 2002. do 2008. – redovni profesor;
- Otvoreni univerzitet Aperia, Travnik, od 2008. do 2009. – rektor;
- Sveučilište/Univerzitet Vitez, od 2009. do 2013. – rektor.

VOLONTERSKE FUNKCIJE:

1. Predsjednik Skupštine tekstilne industrije Jugoslavije;
2. Predsjednik industrije konfekcije Jugoslavije;
3. Član Privredne komore BiH;
4. Član Privredne komore Jugoslavije;
5. Član Odbora za monetarno-kreditnu politiku Privredne komore Jugoslavije;
6. Predsjednik Skupštine samoupravne interesne zajednice BiH za ekonomske odnose sa inostranstvom;
7. Član Izvršnog odbora Interesne zajednice Jugoslavije za ekonomske odnose sa inostranstvom;
8. Predsjednik i član Alternativnog ministarskog vijeća BiH;
9. Član Upravnog odbora Agencije za privatizaciju Kantona Sarajevo;
10. Viceguverner ispred BiH u MMF-u.

OSTALE STRUČNE AKTIVNOSTI:

1. Učestvovao na više sastanaka i rasprava o privredi i financijama BiH sa MMF-om;
2. Učestvovao na brojnim sastancima Svjetske banke;
3. Učestvovao u stručnim pregovorima sa Londonskim klubom povjerenika (razne banke);
4. Učestvovao u stručnim pregovorima sa Pariškim klubom povjerenika (razne države);
5. Učestvovao u izradi raznih zakona iz oblasti trgovine, vanjske trgovine, financija, poreza, budžeta, bankarstva itd;
6. Vodio delegacije i bio učesnik više državnih delegacija u pregovorima sa drugim državama iz oblasti ekonomije i trgovine;
7. Dao preko stotinu stručnih intervjuja raznim časopisima i novinama.

KNJIGE I POGLAVLJA U KNJIGAMA

Autor i koautor je u više od 20 knjiga i poglavlja u knjigama. Većina knjiga su korištene kao nastavno-naučne knjige koje služe ili su služile i u nastavnom procesu na ekonomskim fakultetima. Objavio je brojne naučne i stručne radove i učestvovao na više domaćih i stranih naučnih konferencija iz oblasti ekonomije.

1. Autor skripte *Ekonomika trgovinskih poduzeća*, 1993;
2. Autor knjige *Ekonomika trgovinskih poduzeća*, 1995, Naša riječ, Sarajevo;
3. Autor knjige *Marketing tekstilne industrije*, 1998;

4. Autor knjige (knjige 1, 2, 3) *Upravljanje trgovinskim poduzećima – ekonomika trgovinskih poduzeća*, Ekonomski fakultet Sarajevo, 1999;
5. Autor knjige *Zbirka zadataka sa rješenjima iz ekonomike trgovinskih poduzeća*, ABC Fabulas, Sarajevo 1998;
6. Koautor knjige *Osnovi marketinga*, Ekonomski fakultet Sarajevo, 1996;
7. Autor knjige *Poslovanje ugostiteljskog poduzeća*, Štamparija Fojnica, 2002;
8. Autor knjige *Zbirka zadataka sa rješenjima iz poslovanja ugostiteljskog poduzeća*, Štamparija Fojnica, 2002;
9. Autor knjige *Zbirka zadataka sa rješenjima iz upravljenja trgovinskim poduzećem*, Štamparija Fojnica, 2002;
10. Autor knjige *Priručnik za polaganje stručnog ispita za rad na vanjskotrgovinskim poslovima*, Privredna komora BiH, 1999;
11. Koautor knjige *Upravljanje malim biznisom*;
12. Koautor knjige *Povezivanje proizvodnih i prometnih organizacija u nastupu na inostrano tržište*;
13. Koautor knjige *Mikrokreditne organizacije i mikrokrediti*, ISBN 978-9958-25-014-9, COBISS. BH-ID 16804358, izdavač Ekonomski fakultet Sarajevo, recenzenti prof. dr. B. Tihi i prof. dr. Nevenka Čavlek;
14. Koautor knjige *Prodaja i prodajni menadžment*, Sarajevo 2005, izdavač ACA System Sarajevo, ISBN 9958-9407-0-1 i COBISS.BH-ID 147177286, recenzenti prof. dr. B. Tihi i prof. dr. Muris Čičić;
15. Koautor knjige *Marketing*, grupa autora, urednici: prof. dr. Boris Tihi, prof. dr. Muris Čičić i prof. dr. Nenad Brkić, Ekonomski fakultet u Sarajevu, 2006, ISBN 9958-605-76-7, COBISS.BH-ID 14690566;
16. Koautor knjige *Leasing kao savremeni oblik financiranja*, Sarajevo, 2010, izdavač ACA System, Sarajevo, ISBN 978-9958-9407-1-2 i COBISS.BH-ID 18153990; recenzenti akademik prof. dr. Muris Čičić i prof. dr. Tonći Lazibat;
17. Dozvolio korištenje dijelova svojih knjiga u knjizi *Kvantitativni aspekti ekonomije i biznisa*, Sveučilište/Univerzitet Vitez, 2012. ISBN 978-9958-641-07-7, COBISS.BH-ID 19749126;
18. Dozvolio korištenje dijelova svojih knjiga u knjizi *Zbirka zadataka za kvantitativni aspekti ekonomije i biznisa*, Travnik, Sveučilište/Univerzitet Vitez, 2012., COBISS.BH-ID 19751686;
19. Autor knjige *Privreda Bosne i Hercegovine pred kolapsom*, Sarajevo 2015, ISBN 978-995817-070-6. (dostupna na internetu u PDF formatu).

NAUČNI I STRUČNI RADOVI, STUDIJE OBJAVLJENI U ČASOPISIMA
ILI KONFERENCIJAMA
(navedeno samo najznačajnije)

Dr. Nikola Grabovac, obnašajući funkcije u više Vlada, često je učestvovao na raznim naučnim i stručnim skupovima, a naročito iz sfera ekonomske tranzicije istočno europskih zemalja i BiH.

1. *Marketing tekstilne industrije*, Tekstilna industrija (Beograd), 1990; (1-2): 37-46; ISSN: 0040-2389;
2. *Potrebe za tekstilnim proizvodima i procesi kupovine*, Tekstilna industrija (Beograd), 1990; 41-45; ISSN:0040-2389;
3. *Segmentiranje tržišta tekstilne industrije*, Tekstilna industrija (Beograd), 1990, (3-4):39-45; ISSN: 0040-2389;
4. *Utjecaj visine dohotka domaćinstva na potrošnju odjeće*, Prvi dio, Tekstilna industrija (Beograd), 1990, (9-10): 35-38; ISSN: 0040-2389;
5. *Utjecaj visine dohotka domaćinstva na potrošnju odjeće*, Drugi dio, Tekstilna industrija (Beograd), 1990, (11-12):43-46; ISSN: 0040-2389;
6. *Cijena kao faktor potrošnje i dio*, Tekstilna industrija (Beograd), 1991; (3-4):39-41;
7. *Cijena kao faktor potrošnje*, Drugi dio, Tekstilna industrija (Beograd), 1991; (11-12): 28-31;
8. *Dohodovna elastičnost, Engelov zakon i njegova aktuelnost u oblasti odijevanja*, Tekstilna industrija (Beograd), 1991; (1-2)45-49; ISSN: 0040-2389;
9. *Inovacije – ključ uspjeha*, Forum (Mostar), 1995; (6):5-9;
10. *Potrebe kupaca i ponašanje potrošača*, Forum (Mostar), 1995; (7):5-8;
11. *Slobodne zone*, Forum (Mostar), 1995; (10):6-8;
12. *Strana ulaganja*, Forum (Mostar). 1995; (11):5-7;
13. *Suvremena normativna rješenja u trgovini*, Forum (Mostar),1995; (12):11-17;
14. *Vanjskotrgovinsko poslovanje u novim uvjetima*, Forum (Mostar), 1995; (8):7-14;
15. *Zakon i odredbe*, Banke (Sarajevo),1997; 1(nulti broj), 31-33; issn: 1512-5076;
16. *Država u drugom planu – razvoj turizma*, Turist (Sarajevo), 2001; (2):30-32;
17. *Moramo pomoći sami sebi*, (intervju) BH Privrednik (Vitez), 2001; 7(33):56-57;
18. *Zakon o PDV-u treba usvojiti do nove godine*, (intervju), Porezni savjetnik (Sarajevo), 2001; 4(10):4-19; ISSN: 1512-519X;
19. *The Banking System Reform in The Federation of Bosnia-Herzegovina*, Čičić Muris i Brkić Nenad, Editors; *Transition in central and eastern*

europe – Challenges of the 21st century: Conference proceedings: International Conference of the Faculty of Economics Sarajevo ICES 2002. Sarajevo: Faculty of Economics; 2002; str. 231-239. ISBN: 9958-605-37-6;

20. Studija *Strategija BiH u pristupanju WTO*, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 1999;
21. Studija *Strategija ekonomskih odnosa BiH sa EU*, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 1999;
22. Studija *Strategija vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH sa inostranstvom*, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, 1999;
23. *Izveštaj o konkurentnosti BiH*, Svjetski ekonomski forum, Švicarska, 2000;
24. Studija *Mjere ekonomske politike u FBiH za 2001. godinu*;
25. Studija *Makroekonomska vizija razvoja federacije BiH – strateški ciljevi i globalne aktivnosti*;
26. Studija *Program mjera i aktivnosti za poticanje zapošljavanja u FBiH*;
27. Studija *Novčani poticaji u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji za 2002. godinu sa osvrtom na indirektnu poticaje*;
28. Analiza *Mjere ekonomske politike federacije BiH za narednih osam godina (2003-2010), sa posebnim osvrtom na 2003. godinu*.

Prof. dr. Nikola Grabovac je bio ministar financija i potpredsjednik Vlade Federacije BiH od 12. marta 2001. do 14. juna 2002. godine, dakle u trajanju od 15 mjeseci, kada ga je Visoki predstavnik smijenio sa svih dužnosti radi carinske afere i moralne odgovornosti za propuste u radu Carinarnice Orašje, ali mu je dozvolio da i dalje obavlja dužnost profesora na fakultetu. Nakon što je Federalni MUP temeljito istražio navedeni slučaj, utvrdio je i dokumentovao da je navedena carinska afera montirana i podmetnuta prof. dr. Nikoli Grabovcu. Dana 09.06. 2005. godine Visoki predstavnik je rehabilitovao prof. dr. Nikolu Grabovca i stavio van snage svoju prethodnu odluku o smjeni.

Od 2002. godine prof. Nikola Grabovac se povukao iz političkog života, ali se i dalje bavi naučnom, stručnom i poslovnom aktivnošću iz oblasti mikro i makro ekonomije.

GLAVA I

DRUŠTVENO EKONOMSKI SISTEM

Mudra misao – pouka:

*Postići ravnotežu vlastite prirode, to nam je dužnost.
Naše je veliko veličanstveno remek-djelo živjeti prikladno i ispravno.
Sve ostalo vladanje drugima, gomilanje bogatstva, izgradnja
tek su svojevrsna popratna sredstva i oprema.*

Michel de Montaigne

1. OSNOVNI POJMOVI O FILANTROPIZMU

Mudra misao – pouka:

*Čudno je kako je malo potrebno da budemo sretni
i još čudnije kako nam često baš to malo nedostaje.*

Ivo Andrić

1.1. POJAM I SADRŽAJ FILANTROPIZMA

Filantropizam kao novi društveni sistem zamijenit će sadašnji dominantni svjetski društveni sistem poznat kao kapitalizam.

Riječ filantropizam proizlazi iz riječi filantropija koja najjednostavnije označava čovjekoljublje, ali u punom smislu tog pojma. Ona sadrži društveno, filozofsko, političko i ekonomsko opredjeljenje kako da se pomogne čovjeku, odnosno ukupnom društvu.

Pojam filantropizma je vrlo širok i sveobuhvatan pojam i znatno je širi od pojmova humanizma, solidarnosti ili religijskih objašnjenja. Filantropizam se tumači i objašnjava u vrlo širokom pojmu čovjekoljublja i širi je od duhovnog i vjerskog poimanja čovjekoljublja. Bazira se na ljubavi i poštivanju čovjeka i ukupnog društva kroz njegov razvoj i prosperitet. Iz tog opredjeljenja filantropizam je zastupljen u praktičnom ponašanju i radu, a bazira se na slobodama izbora, jednakosti, ravnopravnosti i prava na razvoj i bolji život. Filantropizam vodi razvoj svijeta u kojem će ljudi živjeti bolje, u udobnosti, u blagostanju, u prosperitetu i miru.

Filantropizam kao društveni sistem proizlazi iz pojma filantropija. To je riječ koja potiče iz antičkog perioda, sastavljena je od dvije grčke riječi: *philein* (ljubiti) i *anthropos* (čovjek), a u prevodu znači čovjekoljublje. U počecima riječ filantropizam je vezana uz pojam religije, kao ljubav prema bližnjem svom. U današnjem poimanju filantropizam je širok i sveobuhvatni pojam koji podrazumijeva aktivan i konkretan način da se pomogne čovjeku i ukupnom čovječanstvu kroz rješavanje problema pojedinaca i društva kao što su: ukidanje siromaštva i gladi, zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvena zaštita, sport, kultura, umjetnost, socijalna zaštita, kao i ukupni razvoj čovječanstva. Filantropizam, također, mora pomoći čovjeku, ali i ukupnoj planeti u: čuvanju okoliša, smanjenju zagađenosti zemlje, zraka i vode, održavanju kontrolirane klimatske promjene i slično.

Filantropizam je društveni sistem zasnovan na potpuno novoj ulozi države, ekonomije, politike, filozofije, razvoja društva, zaštite prirode, okoliša i Zemlje.

Filantropizam je normirani društveni sistem, ali i životni stav pojedinaca i njihova iskrena želja da se osobnim djelovanjem pomogne općoj dobrobiti ukupnog društva kao i pojedinaca.

Filantropizam je društveni sistem, ali i opredjeljenje pojedinaca, skupina i institucija da realiziraju nova životna opredjeljenja. Taj proces realizacije i uspostave filantropizma će biti težak i spor proces, ali jedini ispravan i moralno opravdan. U konačnici će, ipak, biti uspostavljen uprkos otporu, kritici i neprihvatanju od mnogih pojedinaca, država i institucija kojima je kapitalizam omogućio dobar i lagodan život, ali na teret siromašnih, nezaposlenih i gladnih.

Filantropizam je širi, sveobuhvatniji i pravedniji sistem nego što su socijalizam, kapitalizam i komunizam. Znatno je pravedniji i obuhvatniji od pojmova: solidarnost, humanizam, društveno odgovorno poslovanje i sl. To su samo kapitalistički pokušaji da se prikrije i opravda nehumani kapitalistički princip eksploatacije radnika ili siromašnih od bogatih država, kao i nerazvijenih država od razvijenih država.

Najbolju ocjenu kapitalističkog shvatanja dao je Bill Gates, koji nesvjesno i nenamjerno najviše optužuje kapitalizam. On insistira na pravednijoj raspodjeli i rješavanju problema siromaštva.

Osnivač Microsofta je već skoro dvije decenije pri ili na vrhu listi najbogatijih ljudi na svijetu. Bill Gates je jedan od najvećih filantropa na svijetu, na desetine milijardi dolara uložio je u svoju fondaciju. U autorskom tekstu osnivač Microsofta izlaže plan kako pomoću tehnološkog napretka i mijenjanja svijesti mogu da se iskorijene ogromni problemi na koje se bogati svijet ne obazire.

“Bogatstvo vraćam jer se osjećam odgovornim da pomognem”, kaže Bill Gates.

U autorskom tekstu, koji je prenio portal *Wired*, Bill Gates izlaže svoj plan kako na najbolji način pomoći siromašnima i iskorijeniti probleme koji ih muče. Citiramo izjavu Billa Gatesa:

“Zahvaljujući pronalascima život se polako popravlja širom svijeta. Dok pišem ovaj tekst može se zaključiti i potpuno suprotno. Više od 100.000 ljudi je poginulo u građanskom ratu u Siriji i veliki problemi, poput klimatskih promjena, prijete ljudskoj vrsti, a mi nemamo nikakvo rješenje za njih. Ali, ako pogledate na duže staze, po bilo kojem mjerilu progressa živimo u istorijski veličanstvenom dobu. Ratova je sve manje, a životni vijek se udvostručio u posljednjem vijeku. Sve više djece pohađa osnovnu školu. Svijet je bolji nego što je ikada bio.

Bogatstvo vraćamo društvu. Mi želimo da vratimo svoje bogatstvo nazad društvu tako da ono ima najveći efekat, i zato tražimo prilike da ulažemo tamo gdje će investicija najviše da doprinese. To znači hvatanje ukoštac sa najvećim svjetskim problemima i financiranje najboljih rješenja.

Nemam magičnu formulu za davanje važnosti određenim problemima. Za mnoge probleme može se reći da su glavni. Bilo da je to siromaštvo, bolest, glad, ratovi, loše obrazovanje, loša vlast, politička nestabilnost, loša ekonomija ili položaj žena i djece.

Supruga i ja smo se fokusirali na iskorjenjivanje siromaštva i bolesti u svijetu i popravljavanje obrazovnog sistema u SAD-u. Te smo ciljeve izabrali polazeći od ideje koju smo prihvatili od svojih roditelja: 'Svačiji život jednako vrijedi'. Ako počnete od te premise, vrlo brzo shvatite da svijet funkcioniše kao da životi određenih ljudi više vrijede.

Baš tu može da se napravi najveća razlika. Baš tu svaki dolar koji potrošite proizvodi najveći uticaj.

Osjećam se odgovornim.

Znao sam još sa trideset i nešto godina da ću svoj imetak vratiti društvu. Uspjeh Microsofta obezbijedio mi je ogromno bogatstvo i osjećao sam se odgovornim da ga koristim pažljivo.

Dosta sam čitao o tome kako vlade mnogih država premalo ulažu u osnovna naučna istraživanja. Smatram to velikom greškom. Ako ne damo naučnicima prostora i sredstava da produbljuju naše fundamentalno razumijevanje svijeta, nećemo obezbijediti zdrav temelj za inovacije narednih generacija. Zaključio sam da je zato najbolje da napravim institut gdje bi najbolji umovi došli da istražuju i rade.

Tu promjenu u svom razmišljanju ne mogu točno da dovedem u vezu sa određenim trenutkom, ali smatram da je sve počelo kada sam sa suprugom otišao u Afriku 1993. godine. Otputovali smo da bismo vidjeli divlje životinje na safariju, ali smo završili gledajući nevjerovatno siromaštvo. Sjećam se da sam gledao kroz prozor kola kolonu žena sa velikim posudama vode na glavama. Pitali smo se koliko dugo te žene žive? Ko im čuva djecu dok ih nema? To je bio početak našeg obrazovanja o problemima najsiromašnijih.

Moj otac nam je 1996. godine poslao članak iz *New York Timesa* o milionima djece koja svake godine umiru od rotavirusa, bolesti koja ne ubija djecu u bogatim zemljama. Prijatelj mi je dao izvještaj Svjetske banke koji mi je otvorio oči u vezi sa problemima dječijih bolesti. Bili smo šokirani što se tako malo čini na tom polju. Uprkos tome što su bogate vlade tiho davale pomoć, mali broj fondacija je išta radio po tom pitanju. Korporacije nisu radile na vakcinama ili lijekovima za bolesti koje su pogađale siromašno stanovništvo. Novine nisu pisale o umiranju te djece.

Kapitalizam ne može da se bavi problemima siromašnih.

Razmišljanje o tome dovelo me je do toga da ponovo razmotrim svoje stavove o unapređivanju svijeta. Iskreni sam poklonik kapitalizma. To je najbolji sistem ikada smišljen kako bi pojedinačni služio širem interesu. Zaslužan je za neke od najvećih napredaka koji su popravili život milijardama ljudi, od aviona, preko klimaa-uređaja do kompjutera.

Ali kapitalizam sam ne može da se pozabavi potrebama veoma siromašnih. To znači da tržišno orijentisane inovacije mogu još više da prošire jaz između bogatih i siromašnih. Vidio sam iz prve ruke koliki je taj jaz kada sam posjetio neke stračare u Durbanu u Južnoj Africi 2009. godine. Kada sam vidio otvoreni javni nužnik, vidio sam koliko zdravo za gotovo uzimam moderne sanitarije. U međuvremenu, dvije i po milijarde ljudi nemaju pristup osnovnim sanitarnim uvjetima, što uzrokuje razvijanje bolesti koje odnose živote oko 1,5 miliona djece svake godine.

Vlade takođe ne doprinose da se ubrzaju i podstreknu potrebne inovacije. Iako pomoć bogatih zemalja spasava veliki broj života, vlasti po nekoj navici manje ulažu u razvoj i poboljšanje uvjeta života, posebno za siromašne. Dešava se i da je takav stav često uvjetovan političkim razlozima, jer će opozicija ubirati političke poene ukoliko njihovi planovi propadnu ili se izjalove.

Do kasnih devedesetih odrekao sam se ideje o osnivanju instituta i umjesto toga sam počeo da tražim i investiram tamo gdje vlade i korporacije uopšte ne investiraju ili ulažu veoma malo. Zajedno sa suprugom otkrio sam gdje treba investirati kako bi se na najbolji način i sa najvećim učinkom pomoglo najsiromašnijima.

Potrebno je naći polugu.

Naravno, sve to dolazi sa velikim izazovima. Radite u globalnoj ekonomiji vrijednoj desetine biliona dolara, pa je svaki filantropski napor relativno mali. Ako hoćete da izazovete veliki efekat morate da nađete neku polugu da podignete što veći teret. Neki način da za jedan dolar ili sat vremena uloženi donesete dobrobit stotinu ili hiljadu puta veću.

Jedan od načina da se pronade ta poluga jeste da se pozabavite problemom na koji vlasti i tržište ne obraćaju pažnju. Upravo to smo uradili kada smo vidjeli koliko se malo obraćalo pažnje na zdravlje siromašnih tokom devedesetih. Djeca su umirala od malih boginja za koje vakcina košta manje od 25 centi, što je značilo da postoji ogromna prilika da se sa malo uložnog spasi mnogo života. Isto je i sa malarijom. Kada smo potpisali prvu veliku donaciju za borbu protiv malarije skoro smo udvostručili količinu novca koja se ulagala širom svijeta. Ne zato što je naša donacija bila toliko velika, već zato što se izuzetno malo ulagalo u to.

Ubijediti privatni sektor da ulaže.

Takođe, radimo na tome da podstaknemo privatni sektor da ulaže, jer baš iz tog sektora najveći broj inovacija i dolazi. Katalitična filantropija ne može nikada da donese toliko novca kao privatni sektor, ali može da pomogne da više njihovih tehnoloških proboja koristi siromašnima.

Nijedna privatna kompanija nije imala interes da uloži u istraživanje. Nije bilo profita. Ali danas svi ljudi koji su se zbog toga izvukli iz siromaštva predstavljaju ogromno tržište za koje se te iste kompanije bore.

Urođeno saosjećanje za druge.

U srcu sam optimista. Tehnologija nam pomaže da prebrodimo najveće izazove. Isto tako, približava ljude i smanjuje razlike i udaljenost. Danas možemo da vidimo ljude koji su hiljadama kilometara udaljeni i pričamo sa njima u realnom vremenu. Mislim da ta bolja komunikacija mnogo pomaže u sve većem interesovanju običnih ljudi za probleme svjetskog siromaštva i bolesti. Bogati više ne mogu da ignorišu takve stvari, čak i ako se one dešavaju na drugom kraju planete. Tehnologija otključava urođeno saosjećanje koje imamo prema drugim ljudskim bićima.

Na kraju, kombinacija naučnih otkrića i rastuća globalna svijest možda je i najjače oruđe koje možemo da iskoristimo kako bismo unaprijedili ovaj svijet.”

Ovim završavam izjavu Billa Gatesa.

U samom intervjuu Bill Gates iznosi najveće optužbe na račun kapitalizma, iako toga nije svjestan.

Naprimjer:

1. Bogatstvo vraćam jer se osjećam odgovornim da pomognem. Pitanja autora ove knjige:
  - a) Otkud mu bogatstvo? Koliko je prisutan sistem u tom stvaranju bogatstva uz dužno poštivanje stručnosti i sposobnosti Billa Gatesa.
  - b) Da li je izvor bogatstva eksploatacija zaposlenih i neopravdano visoke prodajne cijene koje proizvode siromašnim čine nedostižnim.
2. Osjećam se odgovornim. Pitanje autora ove knjige:
  - a) Zašto vam je savjest proradila?
  - b) To je vaša dobra volja, a šta je kapitalistima koji se ne osjećaju odgovornim i savjest im nije proradila.
3. Kapitalizam ne može da se bavi problemima siromašnih. Pitanje autora ove knjige:
  - a) Ko će se baviti problemom siromašnih kad je kapitalizam jedini sistem koji ima moć i sredstva da ga rješava?

- b) Da li zagovarate da umjesto kapitalizma uspostavimo novi društveni sistem koji će se baviti siromašnim.

4. Bogati više ne mogu da ignorišu siromaštvo i nerazvijenost. Pitanje autora ove knjige: U društvu postoje samo dva društvena sloja – bogati i siromašni. Srednji sloj je, nažalost, skoro nestao. Ko će pomoći siromašnim i nerazvijenim ako neće bogati?! Možda mislite, iako se niste izjasnili, da im pomognu vjera, mistika, čarolija ili...

Već smo naglasili da će tranzicija kapitalizma u filantropizam ići sporo i teško.

Sporost će biti prisutna jer je čitav svijet (ili bar najveći dio) uspostavljen na kapitalističkim opredjeljenjima. Kapitalizam je utemeljen na individualizmu i stavljanju vlastitog interesa ispred interesa drugih, a naročito siromašnih i nerazvijenih. Tranzicija će trajati više godina jer je neophodno promijeniti mišljenje i stavove o kapitalizmu, teorijskim opredjeljenjima političara, filozofa, sociologa, ekonomista i dr. U slučaju nasilnog procesa (novi ratovi, ogromne migracije, itd), tranzicija može trajati i vrlo kratko (2 do 5 godina).

Potrebno je izgraditi makroekonomsku i mikroekonomsku filozofiju poslovanja poduzeća, država i međunarodnih institucija. Potrebno je, takođe, uspostaviti novi ekonomski sistem:

1. Svjetska filantropska monetarna i emisiona banka;
2. Filantropski svjetski monetarni fond;
3. Filantropska svjetska razvojna i investicijska banka;
4. Filantropska svjetska banka za pomoć i razvoj siromašnih i nerazvijenih država i regiona;
5. Svjetska filantropska trgovinska organizacija;
6. Svjetska filantropska energetska organizacija;
7. Svjetska filantropska organizacija za očuvanje Zemlje;
8. Pojedinačne filantropske centralne banke svih država.

Novi ekonomski sistem zahtijeva uspostavu nove valute (možda sa nazivom FIL) kako bi se ukinulo neopravdano štampanje dolara i eura bez pokrića, a što dalje dovodi do eksploatacije drugih država.

Ovo je samo manji dio poslova za uspostavu novog ekonomskog sistema svijeta na temeljima filantropizma. Sve navedene mjere sada izgledaju utopijske i teško provodljive, ali moraju se kad-tad uspostaviti bilo mirnim ili nasilnim putem.

Teškoće oko uspostavljanja novog sistema bit će vrlo velike i vrlo teške. Zašto? Ako su ideje i prijedlozi prihvatljivi za veći dio čovječanstva, otpor će pružiti oni koji u postojećem kapitalističkom društvu žive dobro, ali i na teret drugih kroz razne vidove eksploatacije. Kapitalizam je danas vladajući sistem i teško će

dobrovoljno ustupiti svoju poziciju lagodnog i dobrog života. Oni su vladajući i raspoložu vojskom, policijom, državnom upravom i brojnim institucijama, kako na nivou države tako i cijelog svijeta (Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond, Svjetska trgovinska organizacija itd).

U navedenim institucijama, organizacijama, upravama i slično rade stotine hiljada, a sigurno i više miliona ljudi koji nisu za promjene jer im je sad dobro. Promjene su rizik i maksimalno će nastojati da ih spriječe. Imaju kapital, sredstva informiranja i druge naučne organizacije i institucije koje će dobiti zadatak da maksimalno ospore nove ideje o filantropizmu. Koristit će sva sredstva da javno mnijenje usmjere protiv filantropizma. Međutim, filantropizam će doći na scenu bez obzira na njihove kratkoročne interese.

Postoje dvije mogućnosti tranzicije iz kapitalizma u filantropizam i to:

- dobrovoljni proces,
- nasilni proces.

Dobrovoljni proces sam po sebi ukazuje da bi se na miran i dobrovoljan način prešlo u filantropizam kroz transformaciju postojećeg u novi sistem. Pri toj tranziciji postojeći kapitalisti i bogate države bi morali podnijeti veći teret, ali ne nauštrb postojećeg standarda stanovništva bogatih država. Bogati kapitalisti bi, takođe, morali prihvatiti pravičniju raspodjelu profita, pri čemu se ne bi ugrozio postojeći standard.

Nasilni proces bit će posljedica neprihvatanja dobrovoljnog procesa uvođenja filantropskog društvenog sistema. Nasilni proces je moguće očekivati u narednih dvadesetak godina kao posledicu nezadovoljstva siromašnih, gladnih i nerazvijenih. Nasilni proces će se odvijati kroz ogromnu migraciju stanovništva iz južne u pravcu sjeverne hemisfere. Velike migracije stanovništva ne mogu zaustaviti nikakve žičane ograde, zidovi, pa ni tenkovi, topovi, puške...

Očekivati je veliku migraciju iz južne u sjevernu hemisferu:

- a) sa Dalekog istoka prema sjeveru preko Kine i Mongolije na područja Rusije (iza Kavkaza i Urala);
- b) sa Bliskog istoka preko Turske, Grčke i Balkana prema Europi;
- c) iz istočne Afrike preko Egipta, Tunisa i Libije prema srednjoj i sjevernoj Europi;
- d) iz zapadne Afrike preko Španije u Europu;
- e) iz južne i srednje Amerike preko Meksika u sjevernu Ameriku.

Kao posledicu nasilnog procesa bit će neophodno uspostaviti novi filantropski društveni sistem uz eliminaciju neefikasnog kapitalističkog sistema za rješavanje problema gladi, siromaštva, nezaposlenosti, nekvalitetnog zdravstva, itd.

I u filantropizmu djelovat će privatna inicijativa, zakonitosti tržišta i ostvarivanje profita, ali uz pravilniju i pošteniju raspodjelu i rješavanje svjetskih ekonomskih problema uz ograničavanje i kontrolu privatnog egoizma koji je u kapitalizmu osnovni pokretač razvoja bogatih, a istovremeno i kočnica razvoja siromašnih.

Uspostavljanje, uvođenje i razvijanje filantropizma realizirat će se kroz dva istovremena i ravnopravna područja, odnosno dvije dimenzije razvoja društva, a to su:

- moralna obnova i duhovni razvoj čovječanstva;
- ekonomski i socijalni odnosi u društvu.

1.2. MORALNA OBNOVA I DUHOVNI RAZVOJ ČOVJEČANSTVA U FILANTROPOZMU

Uspostava novog društvenog sistema u formi filantropizma zahtijeva novi pristup moralnoj obnovi i duhovnom razvoju čovječanstva.

Moralna obnova čovječanstva podrazumijeva izmjenu postojećih moralnih kapitalističkih normi. Filantropski moral je oblik društvene svijesti koja se izražava kroz skup nepisanih pravila, običaja, navika i normi prihvaćenih u filantropskom društvu. Temeljno pravilo ponašanja u filantropizmu je poštivanje i ljubav prema čovjeku, široj društvenoj zajednici, ali i ukupnom okruženju i prirodi. U suštini, filantropija predstavlja dobrobit cijelog čovječanstva uz smanjenje i ukidanje nejednakosti u društvu koje nije posljedica vlastitog rada i etičkog ponašanja. Prema tome, i u filantropskom društvu postojat će nejednakosti, ali kao posljedica boljeg rada, veće stručnosti, veće inteligencije, većeg zalaganja i slično.

Moralna obnova i duhovni razvoj čovječanstva moraju se u filantropizmu realizirati jer je u periodu kapitalizma došlo do potpunog pada morala i etičkih normi. Kapitalizam je svjesno i namjerno razorio porodicu kao temeljni faktor pozitivnog društva. Razaranje porodice je nastalo razvojem čovjeka kao radne snage, čovjek je postao obični i ravnopravni faktor proizvodnje kao što su mašine, oprema, uređaji, sirovine itd. Čovjek je postao rob proizvodnje, odnosno sredstvo za stvaranje što većeg profita, ali koji pripada i kojeg koriste poslodavci – kapitalisti.

Da bi radni čovjek postao što produktivniji promijenjen je način njegovog života. On se treba odmoriti i na posao doći spreman da što više radi. Njegova porodica odlazi u drugi plan, a sport, rekreacija, zabava i slično postaju nebitni. Raspored radnog vremena uštiman je tako da čovjek što više radi, a da bude što manje sa porodicom. Radno vrijeme koje počinje od 8 sati ili 9 sati i traje do 17, 18 ili 19 sati svodi čovjeka na robota, koji tokom radnih dana nema slobodnog

vremena koje bi proveo sa porodicom. Ujutro ustaje, odlazi na posao i vraća se kući u kasnim poslijepodnevnim satima. Djecu i ženu skoro i ne vidi. Svi jedu na poslu, a vide se tek u večernjim satima kad su svi umorni. Jedino ostaju subota i nedelja za druženje porodice, ukoliko i tada neko od njenih članova ne radi. Vaspitanje i odgoj djece prepušteni su osobama van porodice. Na taj način porodica gubi kompaktnost i bliskost. Nekomuniciranje sa djecom, porodicom, ženom dovodi do nehumanih odnosa u odgoju i vaspitanju djece. Članovi porodice se otuđuju i sve manje imaju zajedničkih interesa.

Poseban oblik rušenja moralnih principa u kapitalizmu nastaje kroz trku i borbu za što većim primanjima i lagodnijim životom koji se izražava u materijalizmu (stan, kuća, automobil, vikendica, markirana odjeća i obuća i sl), ali ne i u duhovnoj harmoniji porodice.

U kapitalizmu načelo interesa kroz bolju plaću, veći profit, viši položaj i slično postaje osnova svake veze i odnosa u društvu. Kapitalizam na svim nivoima razvija materijalizam kao mjerilo vrijednosti. Uz to se razvijaju prateće negativnosti kao pohlepa, nezasićenost, kriminal, krađa, upotreba droge i alkohola i niz drugih poroka.

Čovjek u kapitalizmu gubi viziju sreće i zadovoljstva. Opterećen je svojom sigurnošću i brigom kako će preživjeti naredne dane. Da li će imati posao? Kako će otplaćivati stambene i druge kredite? Kako će plaćati školovanje djece? Čovjek sve više postaje rob, ali i robot. U takvom duhovnom i moralnom okruženju, čovjek u kapitalizmu je egzistencionalno ugrožen. Zaslužuje bolji život, potrebne su mu i moralna i duhovna obnova.

Samo novi društveni poredak iskazan kroz filantropizam omogućuje čovjeku korektivnu moralnu obnovu i duhovni razvoj na filantropskim principima, koji su uzvišeni i uspostavljaju dobrobit za cijelo čovječanstvo. Neće se promijeniti samo društveno-ekonomski i sociološki odnosi, nego će se promijeniti moralni i etički životni principi svakog pojedinca. Sudbina budućih odnosa u filantropskom društvu teško je razumljiva sadašnjim moralnim i etičkim principima. Degradirani su i iskrivljeni, i moraju se vratiti svojim izvornim načelima. Čovječanstvo se mora izdići iznad pragmatičnih odluka i principa kapitalizma koji su postali osnova degradacije čovjeka i čovječanstva.

Zamjena za kapitalističku degradaciju života i loših međuljudskih odnosa nudi se kroz filantropizam – čovjekoljublje. Sudbina življenja u filantropizmu razvijat će se kroz dobrobit cijelog čovječanstva uz razvoj suštinske demokracije, mira, sigurnosti i blagostanja za bogate i razvijene i uz ukidanje siromaštva, nezaposlenosti, gladi i bijede.

Filantropizam sada za mnoge izgleda kao utopija, a zar se mnoge utopije od prije 100 ili 200 godina nisu već ostvarile, kao:

- ukidanje robovlasništva;

- životni i radni princip: 8 sati rada, 8 sati odmora i spavanja i 8 sati rekreacija, zabava, sport ili dokolica;
- 42-satna radna nedjelja.

I utopija filantropizma neće biti utopija, to je životna realnost koja je realno ostvarljiva.

1.3. EKONOMSKI I SOCIJALNI ODNOSI U NOVOM FILANTROPSKOM DRUŠTVU

Paralelno i istovremeno uz moralnu obnovu i duhovni razvoj čovječanstva doći će i do izmjene i obnove ekonomskih i socijalnih odnosa u novom filantropskom društvu.

Ukinut će se ekonomska grabežljivost, pohlepa, neopravdano bogaćenje pojedinaca, prevelika ekonomska nejednakost, sve veće siromašenje pojedinaca, nezaposlenost, stanovanje i življenje u stračarama koje nisu dostojne ljudskog života, gladi i bijede. Stjecanje profita neće biti temeljni cilj poslovanja mikroekonomskih subjekata.

Moralna obnova i duhovni razvoj čovječanstva u filantropizmu izazvat će velike promjene u ekonomskim i socijalnim odnosima u novom filantropskom društvu. Osnovna zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, obrazovanje, dostupnost tekuće i pitke vode, pristojno stanovanje, amaterski sport i rekreacija bit će besplatni i dostupni svakom ljudskom biću, a svakoj nezaposlenoj osobi garantirat će se zapošljavanje.

Ni ovo shvatanje nove ekonomije i socijalnih odnosa u filantropskom društvu nije utopija. Iako to izgleda nedostižno i neostvarljivo postoje realne šanse da se ostvare novi ekonomski i socijalni ciljevi. To će ostvariti kroz bitne promjene, a to su:

- nova uloga države u ekonomskoj sferi;
- alati koji stoje na raspolaganju državi u oblikovanju novog ekonomskog poretka u filantropskoj državi, kao što su:
  - a) poreska politika;
  - b) vanjskotrgovinska politika i carine;
  - c) monetarna politika;
  - d) budžetska politika;
  - e) bankarski sistem;
  - f) poticaj zapošljavanja i smanjenje nezaposlenosti;
  - g) smanjenje nerazvijenosti;
  - h) uspostava novih svjetskih financijskih filantropskih institucija, itd.

U socijalnoj oblasti u filantropskoj državi doći će do značajnih promjena u

odnosu na kapitalistička shvatanja. Tako će filantropsko društvo bitno promijeniti ulogu države u socijalnoj oblasti, kao naprimjer:

- a) uspostaviti besplatnu osnovnu zdravstvenu zaštitu;
- b) obezbijediti kvalitetan život penzionerima kroz penziono osiguranje i druge oblike socijalnog osiguranja;
- c) razviti razne oblike socijalnog osiguranja osobama kojima je takav oblik zaštite neophodan (bolesni, invalidi, nesposobni za rad i sl);
- d) uspostaviti besplatno obrazovanje (osnovno, srednje i visoko);
- e) osigurati da svaka osoba radi i živi od svog rada, itd.

Novo filantropsko društvo je realnost i neophodnost koje se mora uspostaviti jer je kapitalizam odigrao svoju ulogu. Od brojnih pozitivnosti koje je kapitalizam donio čovječanstvu on je već ušao u fazu svoje retrogradnosti. Sada uništava i razara ukupno društvo, odnosno čovječanstvo. Nanosi znatno veću štetu od koristi.

Moral i etika u kapitalizmu pali su na najniži nivo, a kapitalizam u ekonomskoj oblasti ne uspijeva riješiti problem nerazvijenog svijeta koji ima ogromnu nezaposlenost, siromaštvo, glad i bijedu. Sve veći ekonomski i socijalni problemi pojavljuju se u bogatim i razvijenim državama. Kapitalizmu treba odati priznanje za sve pozitivne elemente koje je dao čovječanstvu (razvoj, unapređenje tehnologije i proizvodnje, porast životnog standarda u bogatim i razvijenim državama i sl), ali on ne može i neće da rješava sve veće probleme čovječanstva naročito u siromašnim i nerazvijenim državama, pri čemu neće da rješava ekonomske, a naročito socijalne probleme i u razvijenim i bogatim državama.

U želji i s ciljem da postojeći retrogradni kapitalistički sistem i dalje opstane, pojedini kapitalistički vodeći političari najavljuju novi svjetski poredak koji bi imao jednu svjetsku vladu, novu svjetsku novčanicu, jedinstvenu policiju i vojsku i sl. To je samo novi pokušaj da se produži životni vijek kapitalizma. Žele se zadržati postojeći ekonomski odnosi, a da svijetom upravljaju kroz ilegalu 15-20 "nepoznatih" vodećih svjetskih bankara i vlasnika svjetskih megakorporacija. Na taj način želi se stvoriti novi superkapitalizam, koji bi samo učvrstio postojeće kapitalističke odnose, ali sada univerzalne za cijeli svijet. Ovdje je prikladna narodna poslovice: *Vuk dlaku mijenja, ali ćud ne.*

I autor ove knjige se slaže da je potreban novi svjetski poredak, ali ne u kapitalističkoj svijesti. Novi svjetski poredak je potreban, ali u filantropskom obliku i bez svjetske vlade i bez jedne policije i vojske. Filantropske države mogu opstati u nacionalnom ili drugom obliku, ali uz poštivanje i primjenu na svim nivoima filantropskih principa.

2. OBMANE I ZABLUDE KAPITALIZMA

Mudra misao – pouka:

Prijateljstvo može postojati samo među onima koji su po moći jednaki.

Hegel

Kapitalizam kao društveni sistem utemeljen je na kapitalu, pri čemu kapital i njegovi vlasnici imaju dominaciju nad ostalim faktorima proizvodnje: ljudskim resursima, odnosno njihovim radom, zemljištem, kapitalom, sredstvima za rad i prirodnim bogatstvima.

Pojedinci kao kapitalisti imaju neograničenu vlast nad svim drugim učesnicima u proizvodnji. Kapitalisti imaju kapital, a ko ima kapital može da upravlja i manipulira javnim mnijenjem i da ga usmjeri u pravcu slijepog povjerenja prema kapitalizmu. Već je poznato da ljudi vjeruju televiziji i da sto puta ponovljena laž na televiziji, radiju, novinama i raznim društvenim mrežama postaje “istina”. Brojne i stalne tvrdnje da je kapitalizam vrlo dobar i efikasan društveni sistem stvorio je “univerzalnu istinu” da je kapitalizam dobar i uspješan sistem, a u suštini se radi o obmani i zabludi. To ćemo definirati u sljedećih deset tvrdnji, a nakon toga i dokazati istinitost i legalitet tvrdnji:

1. Kapitalizam neuspješno rješava probleme ekonomskog razvoja svijeta;
2. Kapitalizam nikada neće riješiti probleme ekonomskog razvoja svijeta;
3. Kapitalizam je sistem koji nije ni uspostavljen da rješava ekonomski razvoj svijeta;
4. Kapitalizam uspješno rješava probleme kapitalista jer je i formiran iz tih razloga;
5. Kapitalizam povećava bogatstvo jednih na račun siromašenja drugih;
6. Kapitalizam povećava siromaštvo i glad;
7. Kapitalizam povećava nezaposlenost, naročito mladih osoba što ih usmjerava na kriminalitet i radikalizam po raznim osnovama;
8. Siromašne i nerazvijene zemlje postaju još siromašnije;
9. Bogate i razvijene zemlje eksploatiraju nerazvijene i siromašne zemlje;
10. Čitav ekonomski i društveni sistem kapitalizma postavljen je da štiti razvijene i bogate kao i kapitaliste, a nauštrb siromašnih i nerazvijenih država.

Kapitalizam je svjestan svoje obmane pa je razvio fantastični sistem odbrane. Mnogi intelektualci, vodeći profesori, političari, sindikalisti, novinari državni službenici i drugi ne ulaze u suprotstavljanje i kritičko razmišljanje nego slijepo i bez argumenata podržavaju kapitalizam.

U rukama kapitalista su sve televizijske, radijske, informatičke i novinarske kuće. Oni formiraju mišljenje i stavove javnosti. Izborom vijesti, intervjuua, novinarskih priča i drugih informacija formira se mišljenje javnosti koje uopće ne odgovara činjenicama i pravom stanju stvari. Samo radi ilustracije navodimo tvrdnju da je predsjednik Iraka imao na raspolaganju bojne otrove, što je dalo puno opravdanje za agresiju na Irak i ubistvo predsjednika, a pri čemu je utvrđeno da Irak nije nikada raspolagao bojnim otrovima. Međutim, u tom trenutku to je bila udarna vijest i dala je opravdanje za vojnu intervenciju. Prava istina koja je naknadno utvrđena više nikog ne interesira.

Da se sa građanima manipulira i stvara javno mišljenje kakvo se želi dokazat ćemo u narednom primjeru koji se odnosi na mišljenje javnosti o učinkovitosti kapitalizma.

Ako na ulici upitate 100 ljudi da li se slažu sa tvrdnjom da je kapitalizam dobar i učinkovit sistem za ekonomski razvoj ukupnog čovječanstva, očekivati je da će njih najmanje 90 dati potvrđan odgovor. Na dodatno pitanje da vam daju pozitivan i potvrđan primjer takvog svog stava, oni će navesti uspješan rad pojedinih kompanija (Mercedes, Coca-Cola, Ford, Toyota itd).

Da li u odgovoru na postavljenu tvrdnju vidite nekoordinirani odgovor, odnosno odgovor koji ne potvrđuje prvu tvrdnju. Još uvijek vam nije jasno u čemu je zabluda? I vi ste pod velikim utjecajem televizije i drugih informatičkih medija, prosto ste zaslijepljeni i prihvatate stalne obmane i zablude s tim da ih ne uočavate i istinu vidite na drugi način.

Pitanje je bilo da li je kapitalizam kao makroekonomski koncept dobar i učinkovit za ekonomski razvoj ukupnog čovječanstva, a odgovor je zasnovan na mikroekonomskoj tvrdnji da pojedine firme uspješno posluju. Sad možete uvidjeti da na pitanje nije dat odgovor, odnosno dat je odgovor na pitanje koje nije bilo ni postavljeno. Kroz silni televizijski i informatički pritisak formiran je pozitivan odgovor kao temeljna laž i zabluda kapitalizma. Zašto? Zato što ne postoji ni jedan dobar i pozitivan primjer da kapitalizam uspješno i učinkovito rješava bilo koji problem u ekonomskom razvoju ukupnog čovječanstva.

Pozitivan odgovor je i formiran na činjenici da je kapitalizam dobar sistem za pojedinačne kapitaliste, ali je vrlo neučinkovit za rješavanje problema ekonomskog razvoja čovječanstva.

Točno je da je kapitalizam dobar za pojedince – kapitaliste kao i za bogate i razvijene države. Uostalom, i sam kapitalizam je u svom temeljnom opredjeljenju formiran da podržava, razvija i štiti pojedinačne kapitaliste kao i pojedinačne razvijene države kapitalizma.

Kapitalizam je u osnovi i postavljen da štiti kapitalistu. U tom pravcu kapitalizam grčevito brani svoje pozicije i status pri čemu vrlo vješto, stručno i naučno formira mišljenje i stavove javnosti da se bore za ekonomski razvoj čovječanstva, a u praksi

i suštini bore se da sačuvaju i čak povećaju svoj ekonomski položaj kroz sve veće bogaćenje na teret već siromašnih i gladnih.

U daljnjem tekstu ove knjige dokazat ćemo prethodne tvrdnje da je:

- kapitalizam utemeljen na lažnoj ekonomskoj pravednosti;
- kapitalizam zasnovan na zabludama i obmanama;
- kapitalizam metod da siromašne još više osiromašuje a bogate još više obogaćuje, i
- kapitalizam razlog povećanja socijalnih nemira, uvod u razne lokalne ratove sa prijetnjom početka trećeg svjetskog rata uzrokovan ogromnom migracijom stanovnika sa juga zemaljske kugle prema sjeveru.

U raskrinkavanje kapitalizma uključio se i Vatikan. Papa Ivan Pavao II u svojoj enciklici – pismu Crkvi o društvenim pitanjima 1988. godine izjavio je: “Moramo osuditi postojanje ekonomskih, finansijskih i društvenih mehanizama koji, premda njima manipuliraju ljudi, često djeluju gotovo automatski na način da povećavaju bogatstvo jednih na račun siromaštva ostalih. Ovi mehanizmi, kojim direktno ili indirektno upravljaju razvijene zemlje, samim funkcioniranjem djeluju u njihovu korist. Ali, na kraju oni zagušuju ili uslovljavaju ekonomije manje razvijenih zemalja.”

Posebna neefikasnost kapitalizma vidi se kroz donošenje i ostvarivanje Milenijskih razvojnih ciljeva (MRC), usvojeni su 2000. i većina ih se trebala realizirati do 2015. godine. Ali danas, u 2017. godini, možemo vidjeti i konstatirati da se Milenijski razvojni ciljevi (MRC) nisu ostvarili, a u većini tih oblasti stanje ne da se nije popravilo nego je još i gore. O tome više u narednom tekstu.

Milenijski razvojni ciljevi, Izvor: www.undp.org

Krajem 2000. godine članice Ujedinjenih naroda (189 država) usvojilo je sljedećih osam razvojnih ciljeva:

1. Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad.
Do 2015. godine prepoloviti broj ljudi koji žive sa manje od 1 dolar dnevno i ljudi koji gladuju.
2. Postići univerzalno obrazovanje.
Do 2015. godine osigurati da svi dječaci i djevojčice završe osnovnu školu.
3. Promovirati jednakost u pogledu gendera i osnažiti žene.
Do 2015. godine eliminirati disparitet u pogledu gendera u osnovnom i srednjem obrazovanju.
4. Smanjiti smrtnost djece.
Do 2015. godine smanjiti za dvije trećine stopu smrtnosti djece ispod pet godina.

5. Poboljšati zdravlje majki.
Do 2015. godine smanjiti za dvije trećine broj žena koje umiru pri porodu.
6. Boriti se protiv HIV/AIDS-a, malarije i drugih bolesti.
Do 2015. godine zaustaviti i preokrenuti širenje HIV/AIDS-a i pojave malarije i drugih važnih bolesti.
7. Osigurati održivost okoliša.
Opći cilj: Integrirati principe održivog razvoja u politiku i programe zemalja te preokrenuti trend gubitka ekoloških resursa.
Cilj do 2015. godine, prepoloviti broj ljudi bez pristupa sigurnoj vodi za piće.
Cilj do 2020. godine, postići značajno poboljšanje života, bar 100 miliona stanovnika siromašnih predgrađa.
8. Razvoj globalnog partnerstva u razvoju.
Ciljevi:
  - Dalje razvijati otvoreni trgovinski i financijski sistem koji uključuje opredijeljenost za dobru upravu, razvoj i smanjenje siromaštva i na domaćem i na međunarodnom planu.
  - Odgovoriti na posebne potrebe najnerazvijenih zemalja te na specijalne potrebe zemalja koje su “zakočene” i žive na malim otocima, a nalaze se u fazi razvoja.
  - Baviti se sveobuhvatno problemima zaduženja zemalja u razvoju.
  - Osigurati mladima pristojan i produktivan posao.
  - U suradnji s farmaceutskim kompanijama osigurati za zemlje u razvoju pristup jeftinim esencijalnim lijekovima.
  - U suradnji sa privatnim sektorom, staviti na raspolaganje sve koristi koje sa sobom nose nove tehnologije, pogotovo informatičke i komunikacijske.

Ovim Milenijskim razvojnim ciljevima UN se obavezao da će do 2015. godine postići znatan napredak u smanjenju siromaštva i gladi, osigurati mladima pristojan i produktivan posao a na sektoru zdravstva učiniti vidne napretke.

Međutim, ova se knjiga piše u 2016. godini kada je veći dio Milenijskih razvojnih ciljeva trebao biti ostvaren. Sada se potvrđuje mišljenje pojedinih eksperata iz 2000. godine da je ovo samo još jedna UN-ova proklamacija. Želi se stvoriti dojam da se nešto radi u sferi razvojnih ciljeva, ali stanje u mnogim oblastima je gore u 2015. nego što je bilo 2000. godine. Kao posljedica siromaštva i velikog broja nezaposlenih razvija se socijalna nesigurnost, a na Bliskom istoku i u Sjevernoj Africi razvijaju se ratna žarišta. Brojni građani u ratnoj zoni žive na granici egzistencije i bježeći pred ratom i gladi pokreću migraciju prema Europi koja ulazi u značajne sigurnosne probleme. Uz sve to, razvijaju se terorizam i ekstremni radikalizam koji su dijelom potaknuti ratovima, ali većim dijelom ekonomskom i socijalnom nesigurnosti.

I ovdje se “moćni” kapitalizam pojavljuje bez moralnog integriteta: jedno govore i obećaju, drugo misle, a treće rade.

U duhu obmana i zabluda, a da bi ponovo svijet *zamlaćivali*, UN u 2015. godini proširuje svoje Milenijske razvojne ciljeve.

Programom 2030, koji predstavlja svojevrstan univerzalni okvir namijenjen svim zemljama u svrhu iskorjenjivanja siromaštva i dostizanja održivog razvoja do 2030, obuhvaćen je ambiciozan skup od 17 ciljeva održivog razvoja.

Programom za održivi razvoj 2030. koji se nastavlja na Milenijske razvojne ciljeve donesene 2000. godine, utvrđen je globalni okvir u svrhu iskorjenjivanja siromaštva i postizanja održivog razvoja do 2030. godine. Kao prvi globalni sporazum u historiji kojim se utvrđuje univerzalni, sveobuhvatni program za djelovanje, Programom 2030. obuhvaćeni su ambiciozan skup od 17 ciljeva održivog razvoja i 169 povezanih ciljeva, uz mobiliziranje svih zemalja da ostvare te ciljeve i utjecanje na nacionalne politike.

Novim Programom 2030. definirat će se iznova suradnja unutar međunarodne zajednice u pogledu globalne obaveze stvaranja drukčije budućnosti za ljude i Zemlju na temelju koje će svijet ići putem održivog razvoja. Dok su Milenijski razvojni ciljevi bili usmjereni na zemlje u razvoju, Program 2030. prvi je globalni sporazum u historiji kojim se utvrđuje univerzalni, sveobuhvatni program za djelovanje kojim će se utjecati na sve zemlje, uključujući nacionalne politike.

U okviru 17 novih ciljeva održivog razvoja i 169 povezanih ciljeva uravnotežene su tri dimenzije održivog razvoja (ekološka, društvena i gospodarska dimenzija) u područjima kao što su siromaštvo, nejednakost, sigurnost opskrbe hranom, zdravlje, održiva potrošnja i proizvodnja, rast, zaposlenost, infrastruktura, održivo upravljanje prirodnim resursima, klimatske promjene, kao i rodna jednakost, mirna i uključiva društva, pristup pravosuđu i odgovorne institucije.

Da rezultati nisu zadovoljavajući priznaje i sam UN jer naglašava da se definira nova suradnja unutar međunarodne zajednice i donosi novih 17 ciljeva održivog razvoja. Na diplomatski i prikriveni način UN priznaje svoj neuspjeh. Međutim, pristupa se donošenju novog programa kako bi se svijetu pokazalo da se nešto radi i da UN brine o razvoju čovječanstva.

Brojni ekonomski teoretičari i profesori ekonomije ukazuju na nemoć svjetskog sistema da riješi probleme u razvoju ekonomije. Rješenje problema nije u domenu ekonomskih modela jer problem nastaje i potiče se kapitalizmom kao svjetskim društvenim sistemom koji razvoj vidi na razvoju svoje firme ili svoje države. Kapitalizam nije u moći da riješi svjetski ekonomski razvojni koncept, jer je on i postavljen da podržava razvoj pojedinačnih firmi i pojedinačnih država nauštrb ukupnog razvoja društva i na eksploataciji radnika i manje razvijenih država.

Kapitalizam po svojoj biti i temeljnoj funkciji ne može da rješava problem ukupnog svjetskog ekonomskog razvoja.

Možemo citirati brojne ekonomske stručnjake (biznismene, profesore, nobelovce i dr) koji optužuju kapitalizam kao izvor zla u svijetu.

Radi ilustracije ocjene kapitalizma citirat ćemo nekoliko mišljenja poznatih profesora ekonomije:

1. Michel Chossudovsky u knjizi *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak* (izdanje 2003; str. 357) navodi: “Nasuprot tomu, zarada izravnih proizvođača roba i usluga se smanjuje, životni standard golemog dijela svjetskog pučanstva – uključujući i srednju klasu – strelovito opada. Zdravstveni i obrazovni programi se ograničavaju, nejednakost u nadnicama širi se u zemljama članicama OECD-a. I u zemljama u razvoju i u razvijenim zemljama siromaštvo se nezaustavljivo širi. Zgrtanje financijskog bogatstva na račun špekulantskih transakcija crpe snagu na račun siromaštva i niskih zarada.”
2. Michael P. Todaro i Stephen C. Smith u knjizi *Ekonomski razvoj* (izdanje 2006; deveto izdanje, str. 110) u izuzetno kvalitetnoj analizi daju vrlo teške optužbe na račun kapitalizma: “Prvi ključni tok koji možemo nazvati modelom neokolonijalne zavisnosti predstavlja neizravni izdanak marksističke misli. Pripisuje postojanje i trajanje nerazvijenosti primarnoj historijskoj evoluciji izrazito neravnopravnog međunarodnog kapitalističkog sistema i odnosa siromašnih i bogatih zemalja. Da li zbog toga što bogate zemlje namjerno eksploatiraju ili su nesavjesno nemarne, koegzistencija bogatih i siromašnih zemalja u međunarodnom sistemu kojim dominira odnos nejednakih snaga između centra (razvijenih zemalja) i periferije (manje razvijenih zemalja) čini pokušaj siromašnih zemalja da postanu samoodržive i nezavisne teškim, a ponekad čak i nemogućim. Određene grupe unutar razvijenih zemalja (uključujući zemljoposjednike, poduzetnike, vojne vođe, trgovce, državne zvaničnike i vođe sindikata), koje uživaju u visokim prihodima, društvenom statusu i političkoj moći, predstavljaju jednu malu elitu vladajuće klase čiji je ključni interes, svjesno ili ne, neprekidno održavanje međunarodnog sistema nejednakosti i konformizma u kojem su oni nagrađeni. Direktno i indirektno, oni služe (i dominiraju) i nagrađeni su (ovise) od međunarodnih grupa posebnih interesa, uključujući multinacionalne korporacije, agencije za nacionalnu bilateralnu pomoć i organizacije za multilateralnu pomoć poput Svjetske banke ili Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), koji su vezani podaničkom odanošću ili zbog financiranja za bogate kapitalističke zemlje. Aktivnost i stavovi elite često služe da ukinu bilo kakve iskrene

napore za reformu od koje bi korist mogla imati šira populacija. U nekim slučajevima, zapravo, vode do nižeg nivoa životnog standarda i dalje potiču nerazvijenost. Ukratko, neomarksistički neokolonijalni pogled na nerazvijenost pripisuje značajan dio neprekidnog siromaštva svijeta u razvoju postojanju politika industrijskih kapitalističkih zemalja sjeverne hemisfere i njihovim eksponentima u obliku malih ali moćnih elita u manje razvijenim zemljama.”

3. Theotonio dos Santos još 1973. godine ističe: “Dominantne zemlje imaju tehnološku, komercijalnu, kapitalističku i sociopolitičku prevlast nad zavisnim zemljama – oblik ove prevlasti varira u zavisnosti od historijskog trenutka – i zbog toga ih mogu eksploatirati i uzimati dio viška lokalne proizvodnje. Zavisnost počiva na međunarodnoj podjeli rada koja omogućava da se industrijski razvoj odvija u nekim zemljama, dok je istovremeno ograničen u drugim, a njihov rast uslovljen i pod kontrolom svjetskih centara moći.”
4. Pojedini profesori ekonomije kao da žive u nekom drugom svijetu. Nicola Acocella u knjizi *Počela ekonomske politike* (2005, str. 10) u poglavlju 4. piše o *Teoriji pravde, funkcija blagostanja i društveni optimum*. Kakav apsurd da u periodu ogromnog siromaštva, nezaposlenosti i gladi piše o teoriji pravde i funkciji blagostanja. “Ekonomika blagostanja postala je ključna i relativno apstraktna jezgra ekonomske politike onda kada su ekonomisti, pozivajući se na filozofiju, svoju pažnju preusmjerili na definiranje ideje o javnom interesu. Tako su i uveli koncepte kao što su ukupno blagostanje, ekonomsko blagostanje i društveno blagostanje, a koji definiraju kriterije društvenog izbora i koje se koriste u procjeni funkcioniranja ekonomskog sustava utemeljenog na slijeđenju vlastitih interesa. Ovo je osvjetlilo područja ‘manjkavosti’ tržišta, gdje intervencija agenata s kolektivnim ciljevima može proizvesti veće društveno blagostanje.”

Možemo navesti i citirati na desetine i stotine vrhunskih ekonomskih teoretičara koji se slažu da su veliki svjetski problemi siromaštvo, nezaposlenost i glad. Međutim, malo njih vidi rješenje ovog problema. Limitirani su kapitalističkim shvatanjem ekonomije, prema kojem je profit osnovni pokretač svih privrednih aktivnosti, uključujući funkciju tržišta, zakonitost ponude i potražnje, slobodan izbor potrošača, privatno vlasništvo itd. Svi navedeni pojmovi u teoriji i praksi ne sadrže pojmove i praksu: pomoći drugima, solidarnost, pravičnija preraspodjela, filantropizam (čovjekoljublje) i slično.

Kapitalizam je društveni sistem zasnovan na slobodnom tržištu i poduzetničkom (privatnom) interesu. To je u suprotnosti sa poticanjem razvoja nerazvijenih, smanjenjem siromaštva, zaštitom okoliša i sl. Da bi se otklonili ovi nedostaci razvija

se u teoriji i praksi društveno odgovorno poslovanje koje se temelji na dobrovoljnom uključivanju u rješavanje nekih društvenih problema.

Ekonomski teoretičari dobro proučavaju sadašnjost ekonomske teorije, naročito na primjeru razvijenih država i sasvim povoljnog makroekonomskog okruženja. Pri tome dobro analiziraju prošlost, ali nisu u stanju naći odgovore na brojne probleme koji se sada javljaju, a u budućnosti će se još više izražavati. Ekonomski teoretičari ne mogu pronaći rješenja za budućnost jer im kapitalistički sistem i sama filozofija društva utemeljena na privatnom vlasništvu, slobodnom tržištu i uzvišenom cilju – profitu, u tom okruženju onemogućava drugačija teorijska ekonomska rješenja.

Najbolje priznanje za nemoć ekonomskih teoretičara dao je vodeći svjetski ekonomista i dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju prof. Paul A. Samuelson (zajedno sa Williamom Nordhausom) u svojoj knjizi *Ekonomija* (19. izdanje, 2010; str. 511): “Ekonomisti ponovo imaju priliku napredovati prema potpunom razumijevanju odrednica dugoročnog gospodarskog uspjeha. U konačnici će nam to omogućiti da nositeljima ekonomske politike ponudimo nešto pronicivnije od standardnih neoklasičnih recepata – više štednje i više obrazovanja. Moći ćemo sudjelovati na tekućim političkim raspravama o poreznim subvencijama za privatna istraživanja, antikartelskim izuzecima za zajedničke istraživačke poduhvate, aktivnostima multinacionalnih kompanija, učincima javne nabave, povratnim informacijama između trgovinske politike i inovacija, području primjene zaštite intelektualnog vlasništva, vezama između privatnih poduzeća i sveučilišta, mehanizmima za odabir istraživačkih područja koja imaju pravo na javnu potporu te troškovima i koristima eksplicitne tehnološke politike predvođene državom.”

Prof. Samuelson je svjestan da je ekonomska teorija kapitalističkog društva zapala u probleme i da nositelji ekonomske politike moraju ponuditi nešto novo.

On ne može da prizna vlastiti poraz i ostavlja u amanet ekonomistima da iznađu nova rješenja. Rješenja se ne mogu pronaći u kapitalističkom društvenom sistemu i on mora otići sa scene. Ne može se društvo razvijati na neograničenom privatnom vlasništvu (bez nadzora i kontrole), ne može se maksimizirati sloboda tržišta (bez društvenog – državnog uređenja i utjecaja) i ne može se preuveličavati značaj profita kao vlasništvo pojedinca ili grupe (utemeljen na eksploataciji ljudskih resursa) i ne može se podržati razvoj bogatih i razvijenih zemalja na teret siromašenja nerazvijenih država.

Novi društveni poredak mora se graditi na većem čovjekoljublju kroz novi filantropski društveni sistem.

Već citirani profesor Samuelson u istoj knjizi na strani 7. najavljuje da: “Društvo mora pronaći pravilnu ravnotežu između discipline tržišta i suosjećanja državnih socijalnih programa. Koristeći hladne glave za informiranje naših toplih srdaca, ekonomska znanost može odraditi svoj dio u pronalaženju prikladne ravnoteže efikasnog, prosperitetnog i pravednog društva.” Međutim, i ovdje se

profesor zadržava na konstataciji da nešto treba bolje definirati, ali se ne upušta ni u kakve rasprave.

Ekonomski teoretičari upadaju u zablude gubeći se u silnim analizama jer teorija najčešće kasni za praksom. Nastoje već ostvarena ekonomska kretanja uobličiti u ekonomsku teoriju, pa zato ne znaju i ne mogu predvidjeti ekonomiju u budućnosti. Čekaju da se budućnost desi pa će onda uspostaviti ekonomsku teoriju koju će nuditi drugim državama i regionima.

Iako njemačka kancelarka Angela Merkel nije ekonomski teoretičar, izgleda da je najbolje definirala svjetsku ekonomiju i njenu krizu. Godine 2008. na konvenciji stranke CDU-a je rekla: “Korijen – uzrok krize je vrlo jednostavan. Čovjek jednostavno o tome treba upitati domaćicu, ovdje u Stuttgartu. Ona bi kratko, jednostavno i posve ispravno rekla dio životne mudrosti: da ne možemo živjeti iznad naših mogućnosti. To je srž krize. Pa zašto je onda svijetu teško odgovoriti na ovo pitanje? Zato što smo se previše često oslanjali na eksperte koji to stvarno nisu bili. Možda nismo znali da nisu bili stručnjaci, ali znamo danas. Treba slijediti načelo zdravog razuma.”

Kapitalizam svoj neuspjeh naročito ističe u rješavanju svjetskog ekonomskog razvoja. Sve se više ispoljava problem nezaposlenih, siromašnih i gladnih. Ekonomska misao kapitalizma ne može da riješi te sve teže svjetske probleme.

Adam Smith je još 1776. godine napisao: “Ni jedno društvo u kojem je najveći dio stanovništva siromašan i jadnan ne može napredovati i biti zadovoljno.”

Sudbinu kapitalizma predvidio je Papa Ivan Pavao II. izjavom u Brazilu 1980. godine: “Društvo u kojem ne vlada socijalna pravda, niti teži da je uspostavi, dovodi sopstvenu budućnost u opasnost.”

Kapitalizam je svjestan svojih slabosti, ali se žestoko brani ne želeći da izgubi svoju poziciju, naročito visoki ekonomski profit. U odbrani svoje pozicije koristi:

- plaćene ekonomske mislioce, naročito profesore ekonomije koji kroz teoriju nastoje dokazati da je kapitalizam efikasan društveni sistem;
- izbor i podržavanje političke vlasti koja će opravdavati i zakonski podržavati kapitalističke koncepcije poslovanja i održavati dominaciju kapitalista i njihove dominacije u raspolaganju sa ukupnim viškom vrijednosti;
- održavanje političke prisile da je kapitalizam jedini društveni sistem koji je društveno opravdan.

John Kenneth Galbraith u svojoj knjizi *Ekonomija u perspektivi* na str. 94 navodi: “Biti marksist u zapadnim industrijskim zemljama, naročito u SAD-u, čak i potkraj dvadesetog stoljeća, znači biti isključen iz uvažavanog društva.” Nakon Drugog svjetskog rata u SAD-u sve marksiste i komuniste su hapsili i otpuštali sa posla. Progon ljevičara i liberala u SAD-u razvio je Senatski odbor na čijem je

čelu bio senator Joseph McCarthy. U periodu hladnog rata protiv SSSR-a navedeni senator je optužio niz istaknutih pojedinaca da su prikriveni komunisti, a da na sve strane, pa čak i u najvišim državnim organima vrve sovjetski agenti. Progon slobode mišljenja bio je žestok naročito nad komunistima u SAD-u, socijalistima, marksistima, liberalima i sličnim. To je eskaliralo između 1950. i 1954. godine. U suštini, to je obračun kapitalističkog shvatanja u odnosu na socijalističko shvatanje života. Tim žestokim progonom sve ideje o socijalizmu u SAD-u su uništene za duži period. Međutim, kapitalizam svjestan svojih nedostataka i prednosti socijalističkih ideja prelazi na trajni i prikriveni rat sa socijalističkim idejama, kao i na trajnu borbu i uništenje svih socijalističkih država jer mogu biti izazov i primjer da se društvo može urediti i na neki način drugačiji od kapitalizma. Ta borba postaje perfidna, prekrivena i vrlo sofisticirana na naučnim osnovama.

DODATAK 1: KAPITALIZAM

Diego Andreucci i Terrence McDonough
Autonomno sveučilište u Barceloni
Irsko nacionalno sveučilište

Kapitalizam je historijski specifičan oblik društvene i ekonomske organizacije. Postoje neslaganja u vezi s preciznim određivanjem njegovog nastanka, ovisno o tome smješta li se karakterističnost kapitalizma u sferu razmjene ili u sferu proizvodnje. Međutim, većina teoretičara, slijedeći Marxovo učenje, povezuje njegov nastanak s kvalitativnim promjenama u proizvodnom sistemu i s tim povezanim društvenim odnosima koji su se pojavili u Engleskoj u drugoj polovini šesnaestog i u ranom sedamnaestom stoljeću, a koji su se naposljetku stopili u industrijskoj revoluciji.

Kapitalizam se od ostalih socioekonomskih sustava, poput feudalizma ili socijalizma, razlikuje po pet osnovnih karakteristika. Prva je da u kapitalističkom sistemu sredstva proizvodnje moraju biti koncentrirana u rukama relativno malo pojedinaca. Drugo, "oslobođeni" sredstva kojima sami sebi mogu osigurati sredstva za život, mnogi ljudi prisiljeni su zamjenjivati rad za plaću. Treće, kapitalisti zadržavaju vlasništvo nad proizvodima nastalim u proizvodnom procesu i moraju ih donijeti na tržište kako bi na njima zaradili. Tako je kapitalistička proizvodnja zapravo proizvodnja dobara, odnosno proizvodnja roba i usluga za prodaju, a ne za neposrednu upotrebu. Četvrto, kapitalizam se oslanja na monetarni sistem za proizvodnju novca bankovnim kreditima i na tržišnu razmjenu kao ključni mehanizam koordinacije. O cijeni proizvodnje i potrošnje odlučuje tržišno natjecanje; na svim tržištima razmjenjuju se novac, rad, proizvodna i potrošna roba te financijska imovina. I peto, u kapitalističkim ekonomijama glavni pokretač proizvodnje je dobit. Ako nema očekivanja dobiti, neće se započeti s proizvodnjom.

Te su institucijske karakteristike predmet proturječnih tumačenja. Liberalni teoretičari poput Hayeka, slijedeći učenje Adama Smitha, tržište shvaćaju kao racionalni i samoupravljački mehanizam, izvor društvene harmonizacije i integracije, u konačnici sposoban propagirati individualne slobode i blagostanje. S druge strane, kritičari poput Marxa i Polanyija doživljavali su "slobodno tržište" kao politički nametnutu, a ne spontanu instituciju, čiji se domašaj temelji na prisilnom podvrgavanju zemlje, rada i društvenih zajedničkih dobara kapitalističkim odnosima. Slično tome, dok konvencionalni ekonomisti rad shvaćaju kao robu koja se slobodno prodaje na tržištu, za kritičke teoretičare od Marxa naovamo deklarativnu slobodu u kojoj radnik uživa zasjenjuje izrazito neravnomjerna i izrabljivačka priroda toga odnosa.

Potrebna su još dva objašnjenja. Prvo, “akumulacija” se odnosi na dinamiku reprodukcije kapitala koji raste ponovnim ulaganjem viška vrijednosti. U tom smislu akumulacija se shvaća kao proces i tako se razlikuje od ekonomskog rasta. Kao posljedica akumulacije, “rast” jednostavno ukazuje na ukupno povećanje proizvodnje dobara i usluga na ukupnom nivou, koja se obično mjeri kao promjena u bruto domaćem proizvodu (BDP) nekog naroda. Drugo, iz marksističke perspektive pojam “kapital” ne označava količinu novca ili imovinsku zalihu, nego njihovu mobilizaciju u proizvodnji, s očekivanjem povećanja dobiti. U tom smislu kapital je “vrijednost koja teži tome da samu sebe vrednuje”, temeljni ekonomski pokretač kapitalizma. Kao što tvrdi De Angelis (2007), premda kapital sve više preuzima socioekonomske odnose u kapitalističkom sistemu (vidi komodifikacija), nikada ih sasvim ne zapsjeda. To je temeljna misao. Različiti stupnjevi u kojima kapital prodire u društvene odnose, kao i različiti sklopovi društvenih, političkih i ideoloških institucija koje podupiru akumulaciju, u mnogome su odgovorni za povijesno-zemljopisnu raznovrsnost kapitalizma. Međutim, uglavnom se može reći da je neko društvo kapitalističko dok god tako definirani kapital ostaje prevladavajućom logikom proizvodnje i reprodukcije.

Za odrast je bitno pitanje je li širenje nužna ili slučajna (stoga promjenjiva) osobina kapitalizma. Kritički teoretičari slažu se da je kapitalizmu inherentno da mora rasti. Neprestano širenje – “akumulacija zbog akumulacije” – smatra se strukturnom karakteristikom kapitalizma. Marx smatra da, premda je “jednostavna reprodukcija” zamisliva u teoriji, trud kapitalista da preživi na konkurentnim tržištima pojačava potrebu “akumulacije proširenom reprodukcijom”.

Ta se tvrdnja može ovako sažeti: kapitalisti se natječu za pristup novcu, radu, sirovinama i tržištima. Stoga, kako bi preživjele, tvrtke moraju težiti maksimalnom povećanju profitabilnosti. To postižu efikasnijim iskorištavanjem “viška vrijednosti” koji intenzivira uloženi rad, potiče ulaganje u tehnološka poboljšanja i širi razmjere poslovanja. To pak sve više područja društvene aktivnosti, sve više svjetskih područja i sve veće količine resursa uvlači u sferu kapitalističkih relacija proizvodnje. Zauzvrat, takvo širenje povećava konkurenciju, reproducirajući time dinamiku rasta kapitalizma.

Osim isključivo ekonomskih faktora, širenju pogoduje i kulturna i politička raspodjela dobiti. Prema klasičnom gledištu Maxa Webera, “protestantska etika” Zapadne Europe promoviranjem rada, štednje i ulaganja učinila je dominantnom logiku neprestane akumulacije. Premda je danas taj vjerski element umnogome izgubio na važnosti, nove potrebe i neograničene želje potiču se marketingom. Štoviše, s obzirom na posljedice recesije pogubne za društvo, depolitizirajuće prikazivanje rasta kao “zajedničkog dobra” postalo je prevladavajućim diskursom. Uz to, političko protivljenje rastu otežano je time što kapitalisti financijski kontroliraju postojeće političke režime.

DODATAK 2: KUDA ĆE NAS ODVESTI DIVLJI KAPITALIZAM? (januar 2015)

Prof. dr. Nikola Grabovac

U BiH možemo vidjeti na sceni najgori oblik kapitalizma. Nije to kapitalizam koji imamo u Njemačkoj, Švedskoj, Austriji, Norveškoj itd. To nije humani kapitalizam, niti neoliberalni kapitalizam. Država nije zaštitila radnike i njihova prava od samovolje vlasnika – kapitalista. Ni sindikati u BiH nisu se izborili za svoj temeljni status kako bi uspješno štitili radnika od nezajažljivih vlasnika.

Za kapitalizam koji sada egzistira u BiH možemo slobodno reći da je to vučiji kapitalizam ili divlji kapitalizam. A kuda će nas odvesti divlji kapitalizam u BiH?

Ovo pitanje je životno i suštinsko. Sadašnji divlji kapitalizam se ponaša kao pijan čovjek koji ne vlada svojim ponašanjem. On i dalje pije – ali i razbija, lupa i sve oko sebe uništava radi svog dobra. Tek kad se otriježni shvatit će šta je uradio. A da li će se i kada otriježniti?

Često se pijanstvo nastavlja i ne prekida. Tako se ponaša i sadašnji divlji kapitalizam. Bogati postaju još bogatiji, a siromašni još siromašniji. Problem je i u tome što se broj siromašnih povećava jer nestaje srednji sloj koji u cijelosti prelazi u siromašne, ali ni jedan ne prelazi u bogate. Čak je i bogatih sve manje, jer samo 1% do 2% stanovnika drži u svojim rukama ogromno svjetsko bogatstvo. Jesu li ga stvorili svojim radom? Očito je da nisu nego su opljačkali ostalo stanovništvo, što im omogućuje divlji kapitalizam.

Danas pojedini menadžeri, direktori, savjetnici zarađuju dnevno po više stotina hiljada eura ili čak po više miliona eura. Naglašavam da su to dnevne zarade. A ako čovjek ima dnevno prihod od samo jedan dolar smatra se da nije siromašan. A milioni stanovnika nemaju dnevno ni jedan dolar.

Nezadovoljstvo ogromne mase stanovnika je sve veće, raste iz dana u dan i mora doći do socijalnih i ratnih nemira.

Divlji kapitalizam se ponaša kao slon u staklarskoj radnji i sve oko sebe razbija i uništava. Divlji kapitalizam ide sam u svoju propast.

Nezadovoljstvo će toliko porasti da se neće moći kontrolirati. Iz tog razloga doći će do velikih nemira, protesta, štrajkova i žestokih sukoba, pa čak i do Trećeg svjetskog rata. Kapitalizam sada može izabrati dva puta kojim može krenuti: jedan put su radikalne reforme i ograničavanje divljanja kapitalizma.

Trebaju nam značajnije reforme u korist poboljšanja životnog standarda i preraspodjele profita i viška vrijednosti u korist siromašnih. Bogati neće izgubiti ništa od svog životnog standarda, ali bi im se smanjilo bogatstvo koje su namijenili svom desetom ili petnaestom pokoljenju.

Sadašnji svjetski ekonomski sistem postavljen je krajem Drugog svjetskog rata na Međunarodnoj monetarnoj konferenciji u američkom gradiću Bretton Woodsu. Sistem je izgrađen i postavljen na temelju principa koji su postavljali pobjednici u Drugom svjetskom ratu, dodjeljujući sebi glavnu i dominantnu ulogu.

Tada su formirane Svjetska banka (WB) i Međunarodni monetarni fond (MMF) i uspostavljena glavna svjetska novčana jedinica tj. američki dolar sa zlatnim pokrićem.

Temeljni zadatak tim institucijama je korektno naveden, ali je sadašnje njihovo ponašanje utemeljeno na principu hobotnice i pijavice, kao negativnog pojma i parazitskog ponašanja.

Princip hobotnice se tako manifestira u svjetskom ekonomskom poretku da ona svojim pipcima opkoljava cijeli svijet i sve drži pod kontrolom.

Princip pijavice se manifestira tako da se iz svake države u kojoj hobotnica ima svoje pipke izvlače kapital, novac, sirovine i potrebna radna snagu u korist bogatih država, odnosno pojedinaca kao kapitalista, pri čemu se u tim malim i siromašnim državama uništava domaća proizvodnja, smanjuje poljoprivredna proizvodnja i povećavaju nezaposlenost i siromaštvo. Sve se to radi namjerno i svjesno. Uostalom, tako su se ponašali robovlasnici, feudalci, begovi i spahije, a u periodu kolonijalizma nekoliko država je eksploatiralo druge države i narode i živjelo kao paraziti. To žele i danas, ali na jedan novi i prikriveni način.

DODATAK 3: NOVI SVJETSKI POREDAK

Prof. dr. Nikola Grabovac

Već više od pedeset godina prisutan je termin Novi svjetski poredak, kojeg često, naročito početkom 21. stoljeća, koriste američki političari. Pojam Novi svjetski poredak obično se koristi kao osnovni pojam, pri čemu se ne definiraju sadržaj i suština tog pojma.

Mnogi političari, kao i ekonomski i drugi mislioci, svjesni su da kapitalistički sistem zapada u sve veću krizu i da se otvaraju brojna pitanja (ekonomska, politička, sociološka, etička i dr) koja kapitalizam ne može da riješi. Pokušavaju kroz pojam Novi svjetski poredak obmanuti javnost da kapitalizam ima rješenja za sve veće društvene probleme, ali se ni jedan zagovornik Novog svjetskog poretka ne upušta u suštinsko objašnjenje Novog svjetskog poretka. Ostaje se samo u načelu naziva, ali se ostavlja svakom pojedincu da sam zamišlja osnovne principe Novog svjetskog poretka u skladu sa svojim opredjeljenjima i željama.

Sadašnji američki političari ovaj pojam povezuju i koriste kao pojam gdje će SAD imati dominantnu ulogu (svjetskog policajca i jedne supersile), što temelje na činjenici da je kapitalizam izišao kao pobjednik nad socijalističkom odnosno komunističkom društvenom sistemu. Voljni su ukupan svijet uspostaviti na novim odnosima, koji u suštini podrazumijevaju stvaranje superkapitalizma pod kontrolom SAD-a. Naglašavaju da se stvaranje Novog svjetskog poredka temelji na prestanku hladnog rata između SAD-a i Rusije (nekada SSSR). Međutim, činjenica je da se hladni rat između SAD-a i Rusije ponovo obnavlja u još jačem obliku nego što je bio Prvi hladni rat. Ovaj novi hladni rat možemo definirati kao Drugi hladni rat između SAD-a i Rusije.

Novi svjetski poredak mora se temeljiti na potpunoj transformaciji duhovnog i ideološkog shvaćanja razvoja društva. Postojeći pokušaji stvaranja Novog svjetskog poretka samo su nastojanje kapitalizma da produži svoj životni vijek i da i dalje ostane kao jedini i dominantni društveni poredak. Kroz svoje polutajne organizacije želi zadržati svjetsku dominaciju, a vlast zadržati u uskim tajnim grupama.

Poznate su polutajne organizacije koje Novi svjetski poredak žele instalirati kao svoju produženu ruku upravljanju svijetom, a to su:

1. Bilderberška organizacija;
2. Vijeće za međunarodne odnose u SAD-u;
3. Trilateralna komisija;
4. Razne zaklade;
5. Nevladine organizacije.

Već sada nastoje da upravljaju svijetom, pri čemu se njihova nastojanja najčešće i realiziraju i provode. Svoju politiku realiziraju kroz:

- politiku dolara kao oružje;
- politiku ratova kao vlastito oružje;
- politiku demokracije kao oružje;
- politiku vlasništva nad naftom kao oružje;
- politiku hrane i genetičkih promjena kao oružje;
- društveni inženjering i propagandu kao oružje.

Novi svjetski poredak je samo globalna najava, a svako ga može tumačiti sa svog aspekta viđenja razvoja društvenog poretka. Tako je, naprimjer, i Hitler bio zagovornik Novog svjetskog poretka, ali na principima fašizma i nacionalsocijalizma.

Pri razmatranju ovog pitanja treba imati na umu da sadrži dva pojma koja se razlikuju:

- prvi pojam: Novi svjetski poredak;
- drugi pojam: Novi svjetski ekonomski poredak.

Prvi pojam: Novi svjetski poredak je ukupno uspostavljanje novog svjetskog poretka u svim segmentima ukupnog društva kao novog sistema (umjesto kapitalizma) u politici, ekonomiji, pravosuđu, policijskim institucijama, vojsci, obrazovanju, zdravstvu, itd.

Drugi pojam: Novi svjetski ekonomski poredak je samo jedan dio ukupnog Novog svjetskog poretka koji obuhvaća samo ekonomiju ukupnog društva. Ovaj segment kao Novi svjetski ekonomski poredak tretiran je detaljno u ovoj knjizi, a samo segmentarno je povezivan i sa osnovnim pojmovima Novog svjetskog poretka koji će se uspostaviti na filantropskim principima i koji će nastupiti kao zamjena za kapitalističke principe.

U ovoj knjizi nismo se upuštali u dublje analiziranje Novog svjetskog poretka kao ukupnog društveno-političkog sistema. Nismo se upuštali u komentare vezane za:

- novu svjetsku vladu;
- svjetski parlament;
- svjetske policijske snage;
- svjetsko pravosuđe i sl.

Ovaj sistem zahtijeva dublju analizu jer podrazumijeva ukidanje nacionalnih država kako bi se uspostavile nadnacionalne institucije – iznad postojećih nacionalnih država. Postavlja se pitanje da li je sadašnji duhovni i ideološki razvoj čovječanstva spreman da prihvati nadnacionalne i svjetske organizacije koje se vrlo lako mogu

okrenuti u svoju suprotnost i odigrati vrlo negativnu funkciju dominacije jednih nad drugima.

Možda kao prelazni period ka Novom svjetskom poretku može poslužiti samo manji segment ukupnih društvenih odnosa, a koji bi se odnosio na Novi svjetski ekonomski poredak koji smo tretirali i obradili u ovoj knjizi.

Proces razvoja Novog svjetskog ekonomskog poretka pokazao bi spremnost bogatog i razvijenog svijeta da pomogne u razvoju siromašnog svijeta. Ukoliko se ne mogu prihvatiti predloženi principi Novog ekonomskog svjetskog poretka u ovoj knjizi, potvrđuje se pretpostavka da se ne želi uspostaviti Novi svjetski poredak na filantropskim principima. Očito bi bilo da se želi tajno produžiti životni vijek kapitalizma. To bi ukazivalo da se ne želi pomoći siromašnim i nerazvijenim državama pri čemu ostaje alternativa da se treba uništiti (pobiti na razne načine) oko 4- 5 milijardi stanovnika zemlje.

Proces razvoja Novog svjetskog filantropskog ekonomskog poretka trajao bi oko 60 godina kada bi se nastavio proces stvaranja Novog svjetskog filantropskog poretka, pod uvjetom da se uspješno realiziraju planovi rasta i razvoja sa ekonomskog aspekta i to:

- sadašnjih izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja do današnjeg nivoa razvijenosti bogatih i razvijenih zemalja za oko 60 godina (20 godina do nerazvijenih zemalja + 20 godina do srednje razvijenih zemalja + 20 godina do razvijenih i bogatih zemalja).

Uspostavljanje filantropskog društvenog sistema umjesto kapitalističkog sistema bilo bi izuzetno pozitivan test da je sadašnje čovječanstvo spremno da na novim duhovnim i ideološkim pretpostavkama pristupi uspostavljanju Novog svjetskog filantropskog poretka. Sama ugradnja termina “filantropskog” podrazumijeva pozitivan pristup izgradnji Novog svjetskog poretka na filantropskim principima.

Sadašnja generacija političara, ekonomista i drugih mislilaca koji su na vlasti, nije duhovno, idejno i materijalistički spremna da prihvati poštene i ravnopravne principe Novog svjetskog poretka. Još uvijek žive u shvatanju i opredjeljenju da je kapitalizam nezamjenjiv, a time bi opstala velika ekonomska nejednakost čime bi i dalje bogati bili još bogatiji, a siromašni ostali siromašni i nerazvijeni.

Novi svjetski filantropski poredak, a time i Novi svjetski filantropski ekonomski poredak, će neupitno nastupiti padom i uništenjem kapitalističkog sistema. Kapitalizam će se definitivno raspasti, samo je pitanje vremena i načina na koji će kapitalistički sistem nestati, da li mirnom transformacijom ili nasilnim putem.

DODATAK 4: SVJETSKA MEDIJSKA DOMINACIJA KAPITALIZMA

Prof. dr. Nikola Grabovac

Početak 21. stoljeća samo pet megamedijskih kuća pokriva 90% globalnog medijskog prostora, četiri su iz SAD-a i jedna iz Njemačke. Riječ je o konglomeratima koji imaju samo dva vlasnika – porodice Rothschild i Rockefeller. Ove medijske kuće sinhroniziraju vijesti i prilagođavaju ih svojim interesima kako bi formirali javno mišljenje u skladu sa svojim interesima i potrebama. Ove kompanije, osim TV stanica, posjeduju većinu radio-stanica, izdavačkih kuća, filmskih proizvođača i distributera, reklamnih i marketinških kompanija i kompanija za proizvodnju i distribuciju glazbenog i video-materijala.

Na taj način vlasnici dirigiraju skoro iste vijesti na većini svjetskih TV i radio-stanica, a koje isključivo podržavaju politiku neoliberalizma, deregulaciju u oblasti bankarstva, zatim monetarni kapitalizam kao pljačkašku i pohlepnu politiku velikih korporacija.

Podržavaju kapitalistički vrh koji lažima i manipulacijama upravlja svijetom. Osnovni cilj im je stvaranje velikog svjetskog šoka putem izazivanja Trećeg svjetskog rata. Nakon okončanja Trećeg svjetskog rata stvorit će se novi Svjetski poredak, pri čemu će se postojeća ilegalna Svjetska vlada legalizirati i koja će se pojaviti kao spasitelj čovječanstva. Njemački novinar Udo Ulfkotte, urednik poznatih njemačkih novina *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, a koji je nedavno ubijen (januar, 2017), dao je interesantnu izjavu da je podstican i stimuliran da piše članke koji će zaoštriti odnose između SAD-a i NATO-a prema Rusiji i dovesti do oružanih sukoba. U knjizi *Kupljeni novinari* Ulfkotte ukazuje na laži i neistine koje su morali pisati kako bi javno mnijenje podržalo ratove radi lažnog prikazivanja stanja u toj zemlji (Irak, Libija itd).

Kreatori kapitalističke ideologije znaju da većina ljudi vjeruje vijestima sa televizije, zbog toga su te vijesti pretežno propagandne, lažne i poticajne za formiranje mišljenja da je kapitalizam savršen i pošten sistem.

DODATAK 5: PRIMJER NEMORALNIH NAKNADA

Prof. dr. Nikola Grabovac

Možemo navesti na stotine primjera nemoralnih zarada, a radi ilustracije navodimo samo dva.

1. Menadžerima u Microsoftu za rad u jednoj godini rada isplaćene su milionske naknade u dolarima.

Microsoft je svojim izvršnim zvaničnicima isplatio 54 miliona dolara u 2016. godini na ime osnovnih zarada i bonusa, prenose američki mediji.

Direktor kompanije Satya Nadella primio je ukupno 17,7 miliona dolara, uključujući 1,2 miliona osnovne zarade, 4,5 miliona bonusa i 12 miliona kao nagradu u akcijama ovog tehnološkog giganta, javlja *Reuters*.

Kompanija je objavila da je Nadellu nagradio upravni odbor zbog njegovih zasluga u uspješnom poslovanju i “strateške jasnoće” koju je razvio za Microsoft.

Bivši direktor Kevin Turner, koji je napustio funkciju u julu 2016, dobio je 2,4 miliona dolara u gotovini i 9,5 miliona dolara u akcijama, čime mu je ukupna godišnja zarada dostigla skoro 13 miliona dolara.

Kompanija je saopštila da je izvršni potpredsjednik i šef financija Amy Hood dobila paket od 10,3 miliona dolara. Glavni pravnik Brad Smith zaradio je 8,6 miliona dolara, a izvršni potpredsjednik za razvoj poslovanja Margaret Johnson dobila je 6,7 miliona dolara.

Nadella je zaradio više od 18 miliona dolara u fiskalnoj 2015. godini, dok je 2014. godine dobio bonus od 3,6 miliona dolara, osnovnu zaradu od 919.000 dolara i nagradu u akcijama od 80 miliona dolara.

Microsoft je u fiskalnoj 2016. godini prijavio neto zaradu od 16,8 milijardi dolara i prihod od 85,3 milijarde dolara.

2. Drugi primjer pokazuje još veće licemjerje. Za neuspješan i nekvalitetan rad radnik po pravilu dobija otkaz bez ikakve naknade. Međutim, brojni menadžeri (u privredi, sportu i sl) svojim ugovorima o radu/angažiranju predviđaju velike nagrade u slučaju ranijeg prekidanja svoga rada. Kao primjer može poslužiti slučaj poznatog nogometnog trenera Josea Mourinha koji je u 2015. dobio otkaz iz fudbalskog tima Chelsea radi loših rezultata svoga tima, ali uz otpremninu od 40 miliona eura.

Ovakvi ugovori se prave i zakonski tolerišu naročito za supermenadžere, menadžere, trenere, savjetnike i slično, kako bi za svoje nesposobnosti i neznanje dobili ogromne naknade kada se nađu u istoj situaciji.

Problem visine naknada menadžerima uočili su još prof. P. Samuelson i W. Nordhaus u svojoj knjizi *Ekonomija*, 19. izdanje iz 2010, gdje na strani 121 navode:

“U pojedinim situacijama ne dolazi do sukoba interesa između menadžmenta i dioničara. Viša dobit koristi svima. No, jedan je važan potencijalni sukob interesa između menadžera i dioničara privukao pozornost sviju – to je pitanje naknade menadžerima. Visoki menadžeri mogu od svojih odbora izvući velike plaće, opcijske dionice, račune za pokrivanje troškova, bonuse, besplatne stanove, skupe umjetnine i darežljive mirovine na račun dioničara. Nitko ne tvrdi da bi menadžeri trebali raditi za minimalnu plaću, no plaće izvršnih direktora u američkim korporacijama su posljednjih godina strahovito porasle. Neki izvršni direktori kompanija sa lošim rezultatima – ili čak kompanije poput WorldComa ili Eurona koje su kasnije bankrotirale – primali su plaće i bonuse u ukupnom iznosu od 100 miliona dolara i više. Zapanjujući primjer je odnos prosječne plaće visokih menadžera najvećih poduzeća i plaće prosječnog radnika. Taj je omjer narastao sa povijesnog prosjeka od oko 40 na više od 1.000 puta u posljednjih nekoliko godina.”

Nakon ove konstatacije došlo je do još većeg rasta plaća i drugih naknada menadžerima, ali se uvaženi profesori ne upuštaju u kritičku analizu ovog stanja i ne predlažu efikasne mjere jer se plaše gubljenja svoje pozicije.

3. ZAŠTO KAPITALISTIČKI SISTEM MORA OTIĆI SA SVJETSKE POZORNICE

Mudra misao – pouka:

Nema i ne može biti pravednog bogatstva.

Čehov

Kapitalistički sistem mora otići sa svjetske pozornice zbog toga što svojom suštinom postojanja i općeprihvaćenom ideologijom podržava razvoj društva kroz privatno vlasništvo, slobodno djelovanje tržišta, zakone ponude i potražnje, maksimizacije profita i još više bogaćenje bogatih na teret siromašnih. Kapitalizam nema mogućnost da uspješno rješava sve veće društvene i ekonomske probleme ukupnog društva, odnosno čovječanstva na cijeloj planeti. Sve je više siromašnih, nezaposlenih i gladnih. U 2015. godini 85 najbogatijih ljudi na svijetu imaju imovinu i bogatstvo koliko i 3,5 milijardi najsiromašnijih u svijetu, a u isto vrijeme oko 1,5 milijardi ljudi je gladno.

Sistem kapitalizma je utemeljen na principima koji ne mogu rješavati opće ekonomske probleme društva, a ti limitirajući faktori su:

1. Temeljni cilj poslovanja je ostvarivanje što većeg profita, što automatski isključuje bilo kakvo ulaganje koje će imati neke druge ciljeve (zapošljavanje, razvijanje, smanjenja broja nezaposlenih, smanjenje siromaštva i sl).
2. Privatno vlasništvo koje ima osnovni cilj povećanje profita, što isključuje niz aktivnosti na pomoći u rješavanju društvenih problema. Kapitalista ulaže samo tamo gdje će on imati određenu korist kao pojedinac, a ne društvo u cjelini.
3. Nemiješanje države u regulaciju ekonomije uz maksimalno održavanje i stimuliranje zakona ponude i potražnje onemogućava nerazvijene i siromašne države da se uključe u međunarodnu podjelu rada, a što im sprečava daljni razvoj.
4. Zakoni tržišta uz djelovanje ponude i potražnje i uspostavljanje globalizacije sprečava razvoj siromašnih i nerazvijenih, a podržava razvoj bogatih i razvijenih.
5. Postojeći sistem vrijednosti postavljen je tako da se kapitalisti još više bogate na teret ostalih radnika. Višak vrijednosti u proizvodnji i prometu stvaraju kvalificirani i stručni zaposleni, ali po kapitalističkim principima najveći dio viška vrijednosti neosnovano uzimaju kapitalisti

(vlasnici kapitala) i time se još više bogate na temelju eksploatacije ostalih zaposlenih.

Čitav ustroj društva i skoro svih država utemeljen je na kapitalističkim principima koji se baziraju na dominaciji pojedinaca (kapitalista) nad većinom, naročito uposlenim, ali i ostalim članovima društva. Niz problema u društvu se ne rješava jer kapitalisti za to nemaju direktnog interesa i ne mogu ostvariti profit.

Međutim, kapitalističko društvo uočilo je ovaj problem i nastoji ga deklarativno rješavati, ali bez sistemskih rješenja. Takva rješenja prepuštena su dobrovoljnim aktivnostima i angažiranju. Taj pokret dobio je naziv društveno odgovorno poslovanje. To je, u pravilu, dobrovoljna odgovornost poduzeća, pojedinaca, institucija i organa vlasti da svojom aktivnošću doprinose boljem društvu, njegovom održivom razvoju i prosperitetu. Tamo gdje kapitalista nema interes da ulaže radi sticanja profita ostavljena je dobrovoljna aktivnost na otklanjanju društvenih problema. Tu se naročito ističu:

1. Filantropska odgovornost društva na pomoći u razvoju, smanjenju siromaštva i gladi i druge aktivnosti vezane za poboljšanje kvaliteta življenja;
2. Ekološka odgovornost na zaštiti okoliša, prirode, zraka, klime, vode, zemlje, odnosno ukupne prirode i Zemlje.

Kapitalizam pod utjecajem svojih političkih i ideoloških opredjeljenja povećava nejednakost i razvija novi oblik neokolonijalizma po kojem se povećava zavisnost slabijih od jačih u ekonomskom, ali i političkom i vojnom smislu.

Mnogi kapitalistički ekonomski mislioci ukazuju na nemoć kapitalizma da riješi najveće svjetske ekonomske probleme. Ne traže odlazak kapitalizma nego ukazuju da neki drugi ekonomski teoretičari treba da nađu rješenje za određeni ekonomski problem (siromaštvo, nezaposlenost, nejednakost, i sl). Ne žele se upuštati u ovaj problem jer bi morali postaviti pitanje daljnje egzistencije kapitalizma. Neki ekonomski teoretičari otvorenije upućuju kritike kapitalističkom sistemu, ali pozicija kapitalista (nadzor nad vlašću, utjecaj na informacioni sistem i dominacija nad bankarskim i finansijskim sistemom) omogućuje kapitalistima da zadržavaju svoju dominaciju i održavanje kapitalističkog sistema. Međutim, on upada u sve veću krizu koja prelazi u ratne sukobe, terorizam i sve veću životnu nesigurnost. Svijet je sve više zabrinut, a novi hladni rat se sve više razvija između SAD-a (uključujući NATO) i Rusije sa druge strane. U mnogim do sada stabilnim i mirnim državama kapitalizam je svjesno otvorio ratne sukobe (Irak, Libija, Sirija, Pakistan, Afganistan i dr).

Možda su najbolju sliku perspektive kapitalizma dali profesori Michael Todaro i Stephen Smith u svojoj knjizi *Ekonomski razvoj*, deveto izdanje, 2006; str. 767 i 768:

“Sa sve većom zabrinutošću zbog nepredvidljivih cijena energije i roba, kao i bojazni od globalnih šteta za okoliš, etničkih sukoba, novih bolesti i poplave ilegalnih imigranata koji prelaze njihove granice, razvijene zemlje sad shvaćaju da njihovo buduće blagostanje sve više ovisi o ekonomskom učinku i socijalnim dostignućima zemalja u razvoju. Međutim, ovdje ne smije biti nesporazuma. Siromašne zemlje su zasad, a ostat će i dalje, znatno osjetljivije na ekonomske događaje i politike od bogatih zemalja, no što je to obratno slučaj. Posebno je tragična nesreća Subsaharske Afrike, koja predstavlja svjedočanstvo posebne ovisnosti i osjetljivosti najnerazvijenijih zemalja svijeta.

Ključno pitanje za 21. stoljeće je da li će globalizacija međunarodne ekonomije i sve veća ekonomska međuovisnost svih zemalja svijeta dovesti do veće saradnje ili do više sukoba. Neki stručnjaci ovaj period što stoji pred nama vide kao vrijeme velikih obećanja; drugi su manje u to uvjereni. Neki čak predviđaju i krupne probleme, čak i probleme s potencijalno tragičnim konsekvencama.

Kao rezultat nedostatka nafte i resursa tokom 1970-ih, dužničke krize 1980-ih, globalizacije trgovine i financija 1990-ih, te prijeteće globalne krize ugrožavanja okoliša, industrijalizirane zemlje moraju shvatiti da je ekonomska budućnost *obje* grupe zemalja tijesno povezana. Bogate zemlje više ne mogu potpuno dominirati uspostavljenim međunarodnim poretkom bez izazivanja štetnih reperkusija. Saradnja postaje od suštinskog značaja. U konačnoj analizi, stoga, jedini mogući ishod kretanja ka globalizaciji i međunarodnoj međuovisnosti jest onaj u kome *svako* dobija ili svako gubi. U međuovisnom svijetu 21. stoljeća globalni razvoj ne može više nikad biti igra nultog zbira.

Sa svakom godinom, stoga, bogate i siromašne zemlje podjednako će dijeliti sudbinu koja im je sve više zajednička. Svjetska zajednica mora konačno shvatiti da je ujednačeniji međunarodni ekonomski poredak ne samo moguć nego i suštinski važan. Taj novi poredak trebao bi biti utemeljen na fundamentalnom principu da je razvoj svake zemlje i svakog pojedinca tijesno vezan za razvoj svake druge zemlje i svakog drugog pojedinca. Budućnost cijelog čovječanstva danas je vezana više no što je to ikad bio slučaj. Svi pokazatelji ukazuju na to da će biti još više tako u predstojećim decenijama. Nadajmo se, dakle, da će razboritost i razum prevladati, tako da razvijeni svijet i svijet u razvoju mogu istinski postati dio Jednoga svijeta – ujedinen zajedničkom ekonomskom sudbinom i vođen humanim principima mira, prijateljstva i uzajamnog poštovanja.”

Njihova poruka je vrlo jasna i direktna. Kapitalizam mora ustupiti mjesto novom društvenom sistemu koji će biti humaniji. Zar to nije filantropizam?

4. EKONOMIJA – PROŠLOST, SADAŠNJOST I BUDUĆNOST

Mudra misao – pouka:

Ako prilike čine čovjeka, onda valja prilike učiniti ljudskima.

Karl Marx

Ekonomija izučava kako društva koriste oskudne resurse da bi proizvela vrijedne robe i usluge te ih podjelila različitim pojedincima (definicija Paula A. Samuelsona i Williama D. Nordhausa).

Ekonomija je nauka koja proučava kako društvo upravlja svojim oskudnim resursima. (N. Gregory Mankiw).

Ukupna ekonomija se dijeli na mikroekonomiju i makroekonomiju.

Mikroekonomija se bavi ponašanjem pojedinačnih ekonomskih jedinica: poduzeća, domaćinstva, kupaca, potrošača, vlasnika, ulagača, menadžera, zemljovlasnika, radnika i drugih mikrosubjekata koji posluju, žive i rade u sferi mikroekonomije.

Makroekonomija se bavi ukupnim ekonomskim ponašanjem i vrijednostima u ukupnoj ekonomiji društva: nacionalni proizvod, obim zaposlenosti i nezaposlenosti, ukupna ponuda i potražnja, štednja i potrošnja, fiskalna i monetarna politika, inflacija, ukupni ekonomski razvoj društva, međunarodna trgovina, siromaštvo i druga pitanja koja se odnose na ekonomiju kao cjelinu.

Ekonomija je nauka koja istraživanja i zapažanja temelji na:

- hipotezama,
- teorijama,
- modelima.

Hipoteza u ekonomiji je pretpostavka (predviđanje, procjena, očekivanje i sl) da će se nešto desiti (ostvariti) ako poduzmemo neke konkretne mjere. Hipoteza se postavlja na bazi prethodnog znanja, mišljenja, stava i slično, a kroz istraživanja će se hipoteza potvrditi, odbaciti ili izmijeniti i prilagoditi rezultatima istraživanja.

Teorije u ekonomiji predstavljaju objašnjenja i predviđanja promatranih pojava.

Model je statistički i matematički prikaz određene ekonomske pojave koja je zasnovana na potvrđenoj hipotezi i definiranoj teoriji o toj pojavi.

Da bi se hipoteze potvrdile i došlo do kvalitetnog teorijskog objašnjenja u postavljanje vjerodostojnog modela, neophodno je provesti naučne metode istraživanja određene ekonomske pojave. Da bi naučne metode bile pouzdane i kvalitetne one moraju biti: objektivne, pouzdane, precizne, sustavne i uopćene. U istraživanju raznih ekonomskih pojava koristi se preko tridesetak poznatih naučnih metoda. Navodimo samo nekoliko naučnih metoda koje se najčešće koriste: metoda analize i sinteze, metoda apstrakcije i konkretizacije, metoda dokazivanja i opovrgavanja, komparativna metoda, dijalektička metoda, metoda uzoraka, dijalektička metoda, empirijska metoda, metoda anketiranja, metoda promatranja, delfi metoda, statistička metoda, matematička metoda, itd.

Posebno ukazujemo na značaj statističke i matematičke metode u istraživanju u oblasti ekonomije. Statistička metoda predstavlja naučnu metodu za istraživanje masovnih pojava pomoću brojeva, tabela, grafikona, nizova, aritmetičke sredine, mjera disperzije, mjera sezonskih oscilacija, analiza vremenskih nizova i dr. Razvijeni su brojni statistički modeli vezani za korelacije (linearna, krivolinijska, parcijalna, multipla i dr).

Matematička metoda je naučna metoda koja se sastoji od primjene matematike u istraživanju ekonomskih pojava kroz korištenje funkcija, jednačina, matrica, pravaca, krivulja i slično. Veoma se razvila ekonometrijska metoda koja ocjenjuje kvantitativne odnose između određenih varijabli i podataka o odgovarajućim varijablama. U ekonomiji mogu se koristiti ekonometrijski modeli pri istraživanju optimizacije neke ekonomske pojave, projekcije ekonomskog razvoja, analize ekonomskih ciklusa, utjecaj monetarne politike, kretanje ponude i potražnje. Razvojem informatike i upotrebom suvremenih računara, teorijsko postavljanje ekonomske pojave i posljedičnih procesa u stvarnosti omogućuje izbor optimalnog rješenja između velikog broja ponuđenih rješenja.

Iako ekonomisti danas imaju razvijenu informacijsku tehnologiju, često se ne slažu u procjenama pojedinih alternativa i faktora koji na njih utiču. Isti faktori u ekonomiji ne djeluju uvijek isto i zbunjuju ih. Već je uočeno da isti faktori ne djeluju isto u razvijenim i nerazvijenim državama, kao i u jednim ili drugim kulturama ili u postojećem poimanju demokracije na lokalnom nivou. Obično najčešće greške ekonomista nastaju kada neke mjere iz bogate i razvijene države (SAD, Njemačka, Engleska i sl) koje su imale dobre rezultate, predlažu i uspostavljaju u drugim državama koje imaju drugačiji stupanj razvijenosti, drugačiju kulturu, drugačije shvatanje demokracije i slično. Nije opravdano nametati ekonomske modele koje su obično uspostavili ekonomisti u razvijenim državama i u njihovom makrookruženju drugim državama, pogotovo onima koje su manje razvijene i nalaze se tek na počecima ekonomskog razvoja.

Da bismo ekonomiju shvatili, moramo je proučavati u tri vremenska pravca: sadašnjost, prošlost i budućnost.

Sadašnjost se proučava kroz naučni pristup: postavljanje hipoteze, definiranje teorije i preciziranje modela. Tim poslovima bave se ekonomisti kao naučnici koji u oblastima mikroekonomije i makroekonomije nastoje naučnom objektivnošću utvrditi teorije i modele. Druga i veća grupa ekonomista rade kao menadžeri, stručnjaci, analitičari i uposlenici na raznim operativnim poslovima ekonomije (marketing, prodaja, planiranje, rukovođenje, analiziranje, računovodstvo itd).

Prošlost u ekonomiji izučava se da bi shvatili i razumjeli tadašnja dešavanja u ekonomiji, te ta iskustva primijenili u sadašnjosti. Pritom treba kritički preispitati opravdanost događaja u prošlosti, kao i mogući iste utjecaje u sadašnjosti. Prošlost i ti događaji najčešće se ne mogu ponoviti, ali ocjene stanja i utjecaja mogu pomoći za bolje razumijevanje u sadašnjosti. Najčešća greška ekonomije kao nauke nastaje uz primjenu trendova gdje se pravac kretanja u sadašnjosti gradi na istom ili sličnom trendu u prošlosti. Prošlost ne potvrđuje da će vrijeme danas biti isto kao što je bilo jučer. Isti trend je moguć, ali najčešće se mijenja radi makrookruženja.

Budućnost u oblasti ekonomije je najzahtjevniji period proučavanja. Potrebno je predvidjeti šta se može očekivati u budućnosti uz zadržavanje postojeće ekonomske politike ili šta trebamo promijeniti u ekonomskim politikama da bismo ostvarili buduće ciljeve. Najveći broj ekonomista kao naučnika ne upušta se u proučavanje budućnosti, pa time dovode u pitanje svoj naučni pristup i naučno ekonomsku objektivnost.

Ekonomija u 21. stoljeću mora pronaći odgovore na vrlo složena pitanja vezana uz daljnji razvoj. Sadašnji ekonomski mislioci, vezani uz kapitalizam i neoliberalizam, ne nude ništa novo. Savladali su neka ključna pitanja i vrte ih unedogled, kao naprimjer: tržišni zakoni, zakon ponude i potražnje, ponašanje potrošača, međunarodna trgovina, porezni sistem i slično. Bitna ekonomska pitanja vezana za 21. stoljeće, kao što su globalizacija, zaštita domaće proizvodnje, rast i razvoj društva, borba protiv siromaštva i gladi, smanjenje nezaposlenosti, razvoj nerazvijenih i siromašnih, štampanje novca bez pokrića, trgovinski deficit, budžetski deficit, javni dug i slično, samo su predmet perifernog razmatranja. Ekonomski mislioci postali su plaćenici finansijskog kapitalizma i nekontroliranog kapitalizma, pri čemu opravdavaju njihovu megalomaniju u stjecanju profita i bogatstva.

Za razvoj siromašnih i nerazvijenih, ekonomski mislioci, u većini slučajeva, nude rješenja za koja i običan čovjek vidi da više štete nego što pomažu siromašnim i nerazvijenim.

Ekonomija mora dati odgovor na nekoliko bitnih pitanja:

- Kuda nas vodi sadašnja globalna ekonomija;
- Kako uspostaviti poštene i ljudske odnose sa ekonomskog aspekta između država;
- Koji je to novi svjetski ekonomski poredak;

- Kako riješiti probleme nejednakosti u ekonomskoj oblasti;
- Ko će i kako riješiti probleme siromaštva, nezaposlenosti, gladi, žeđi i bijede u svijetu;
- Može li to riješiti postojeći kapitalistički sistem ili je neophodno uspostaviti neki novi i pravedniji sistem.

Najveći broj ekonomista piše o stanju ekonomije u prošlosti, za dokazivanje svojih stavova koriste brojne statističke podatke pretvarajući ih u tabele, grafikone, pravce kretanja, trendove, krive i slično. Veliki broj ekonomista piše o sadašnjosti u ekonomiji, i to potkrepljuju svježim statističkim podacima. Uglavnom potvrđuju pojedine naučno makroekonomske pravce i opravdavaju ih. Poseban segment ekonomskih teoretičara čine oni koji se iskazuju kao profesori na fakultetima i višim školama ekonomije. Svoje znanje o ekonomiji iznose u udžbenicima o ekonomiji po kojima studenti uče, a u kojima dominiraju osnove ekonomije za početnike ili napredne studente. Uglavnom udžbenici podržavaju stavove profesora i njihovo opredjeljenje za ovu ili onu školu ekonomije. Međutim, malo je profesora ili pisaca drugih knjiga o ekonomiji koji prave iskorake za ekonomiju u budućnosti. Ograničeni su u okvirima shvatanja ekonomije kao kapitalističkog modela koji uspješno rješava i podržava razvoj kapitalizma (profit, tržište, privatno vlasništvo, ponuda i potražnja i sl). Skoro ni jedan ekonomista (profesor ili pisac ekonomskih knjiga) ne rješava najveće ekonomske probleme ukupnog svijeta (nezaposlenost, siromaštvo, nerazvijenost, glad, ekonomsko zaostajanje, još veće bogaćenje bogatih i još veće siromašenje siromašnih, eksploatacija jednih nad drugim i sl).

Kapitalistički sistem iscrpio je svoje mogućnosti za daljnji ukupni razvoj ekonomije koji bi donio boljitak svim stanovnicima Zemlje. Kapitalizam je dao najveći doprinos razvoju čovječanstva, kroz razvoj ekonomije razvile su se i sve druge društvene oblasti (nauka, industrije, tehnologija, zdravstvo, kultura, sport itd). Međutim, kapitalistički sistem postao je kočnica daljnjeg razvoja ukupnog društva i postao je glavni mehanizam za razvoj nejednakosti, siromaštva, nezaposlenosti, gladi i slično.

Iz navedenih razloga neophodan je novi društveni sistem koji će otkloniti uzroke zastoja i raditi na većoj pravednosti svih stanovnika Zemlje. Zato je neophodno postavljati visoke i pravedne ciljeve za budućnost, sadašnjost pretvoriti u prošlost, a istovremeno kapitalističkom konceptu poslovanja u sferi ekonomije odati maksimalno priznanje u razvoju čovječanstva, te ga proučavati kao istorijsku prošlost.

5. ULOGA DRŽAVE U FILANTROPIZMU

Mudra misao – pouka:

*Odnosi se prema ljudima kao da su ono što bi trebali biti,
Pomoći ćeš im da postanu ono što su sposobni postati.*

Johann Wolfgang von Goethe

5.1. ULOGA DRŽAVE U PROŠLOSTI – U KAPITALIZMU

Postoje brojne teorije o razvoju država i njihovim ulogama u prošlosti. Još u periodu primitivnih naroda nastaju plemenska udruženja koja poprimaju pojednostavljenu ulogu države i koja se ne može upoređivati sa nastajanjem i organiziranjem modernih država.

Za potrebe ove knjige zadržat ćemo se na razmatranju uloge države u kapitalizmu. Razvojem kapitalizma i raspadom feudalizma nastaju moderne države. U periodu razvoja liberalnog kapitalizma država ima ulogu da čuva i štiti kapitalistički sistem, pri čemu se minimalno miješa u ekonomski život jer je on prepušten samoorganiziranju kapitalista i njihovoj borbi za ostavljanje što većeg profita. Osnovna uloga države u kapitalizmu je da:

- a) osigura državnu moć i vlast kroz organizaciju izbora svih državnih organa (parlamenta, vlade i sudske vlasti) koji su u cijelosti pod direktnom kontrolom kapitalističkih organa;
- b) maksimalno zaštititi interes kapitalista;
- c) organizira i potiče ekonomske organizacije države u stimuliranju interesa kapitalista;
- d) obezbijedi sigurnost i zaštitu od vanjskih i unutrašnjih neprijatelja kapitalističkog poretka i osigurati kontinuitet kapitalističkog sistema;
- e) razvija informativni sistem koji će maksimalno podržavati kapitalistički sistem i ukazivati na štetnost pojava nekih drugih društvenih sistema;
- f) povezuje se sa istim i sličnim državama u uspostavljanju i organiziranju raznih međudržavnih institucija u ekonomskom i vojnom savezu kako bi branili kapitalizam i dokazivali opravdanost kapitalističkog sistema i negirali svaku ideju o nekom drugačijem društvenom sistemu.

Početak 20. stoljeća kapitalistički svijet pogodila je velika ekonomska kriza (od 1929. do 1933). U tom periodu bez posla je ostalo preko 40 miliona radnika, a hiljade firmi je prestalo sa radom – likvidirane su. Ova kriza dovela je u pitanje sam opstanak kapitalizma kao društvenog sistema.

Tadašnji kapitalistički ekonomski mislioci napuštaju ekonomski liberalizam i nemiješanje države u ekonomsko poslovanje. Uspostavljaju državni intervencionizam i dosta veliko miješanje države u ekonomsko poslovanje, pri čemu maksimalno podržavaju kapitalistički sistem i njegovo održavanje.

Otac ideje o razvijanju državnog intervencionizma u poslovanju privrede je poznati ekonomski mislilac John Maynard Keynes koji je u svom djelu *Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca* predložio niz ideja koje država treba realizirati da bi kapitalizam opstao i prevazišao ekonomsku krizu. Ispravno je uočio tadašnje probleme kapitalističkih država (nezaposlenost, niska potražnja, pad potrošnje, smanjenje investicija i sl) i predložio mjere koje država treba realizirati kako bi se održao kapitalizam. Mjere su se pokazale kao vrlo dobre i efikasne, tako da je kapitalizam uspio preživjeti i nastaviti svoj daljnji razvoj.

Međutim, mjere su se odnosile samo na tadašnje razvijene zemlje Zapadne Europe i Sjeverne Amerike. Ekonomski mislioci tog vremena nisu se bavili ekonomijom ostalog svijeta. To se odnosilo na cca 20% svjetskog stanovništva, dok ostalih 80% ostaje i dalje van razmišljanja kako da se izvuku iz siromaštva, nezaposlenosti, gladi i bijede.

Državni intervencionizam sa vremenom gubi svoju moć i u razvijenim državama se povećava broj nezaposlenih, broj stanovnika koji nemaju zdravstveno i drugo socijalno osiguranje, nemogućnost pristupa srednjem i visokom obrazovanju kao i pogoršanje životnog standarda. Država putem zakona smanjuje razna socijalna izdvajanja na teret poslodavaca kako bi im smanjili razna finansijska opterećenja kao troškove poslovanja a time ujedno povećali profit. To dovodi do pogoršanja životnog standarda većine stanovništva, naročito zaposlenih radnika, što dovodi do povećanja siromaštva, broja nezaposlenih kao i povećanja bijede i gladi.

Funkcija države u kapitalizmu, naročito u razvijenim državama, u cilju održavanja kapitalizma sve više smanjuje troškove kapitalistima kao pojedincima a financiranje tih izdataka prebacuje na budžete države, odnosno financiranje na teret svih građana kao pojedinaca. Kao karakterističan primjer možemo navesti ukidanje besplatnog školovanja – naročito srednjeg i visokog obrazovanja. Te troškove školovanja sve više snose pojedinačne osobe ili sredstva budžeta, ali proizvode tog obrazovanja koriste pojedinci – kapitalisti koji u te kadrove nisu ulagali nikakva dodatna sredstva. Uporedite prethodnu tvrdnju sa nabavkom neke visokosofisticirane mašine. Ako kapitalizam radnu snagu tretira kao i svaku drugu robu i mašinu, onda za obrazovanje radne snage treba snositi adekvatne troškove obrazovanja.

Ekonomski mislioci kapitalizma imaju vrlo jasne okvire razmišljanja. Sve što smanjuje troškove kapitalisti i ide mu u prilog je pozitivno i treba ga podržati, a

neprihvatljivo je sve što iz sredstava kapitaliste ide u korist radniku, stanovniku i ukupnom društvu, i treba ga negirati. Na temelju takvog principa, funkcija države u ekonomiji u kapitalizmu ima zadaću da podržava i razvija kapitaliste, a kroz to, indirektno, i ukupno društvo.

Tako poznati profesor i nobelovac P. Samuelson u svojoj knjizi *Ekonomija*, 19. izdanje, str. 306. navodi sljedeće četiri glavne funkcije države u ekonomiji:

1. poboljšanje ekonomske efikasnosti;
2. smanjenje ekonomske nejednakosti;
3. stabiliziranje privrede makroekonomskom politikom;
4. provođenje međunarodne gospodarske politike.

Navedene četiri glavne ekonomske funkcije države ne tretiraju suštinske ekonomske probleme ukupnog društva kao što su nezaposlenost, siromaštvo, razvoj društva, socijalna izdvajanja, uzurpacija dohotka od kapitalista i sl. To su teme koje bi uzdrmale temelje kapitalizma, a čime se ugledni profesor ne želi baviti iako ih u tekstu knjige navodi kao akutne probleme ekonomije razvijenih i bogatih država. Istovremeno, on ne tretira razvoj ekonomije svih ostalih srednje razvijenih, nerazvijenih i izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja, a to su 153 države sa 5,5 milijardi stanovnika, od ukupno 6,5 milijardi stanovnika na Zemlji (podaci iz 2003).

5.2. ULOGA DRŽAVE U FILANTROPIZMU

Uloga države u filantropizmu u potpunosti će se razlikovati od uloge države u kapitalizmu ili u ranijim društvenim sistemima. U kapitalizmu uloga države je postavljena i osmišljena da brani postojeći kapitalistički sistem tj. uspostavlja i realizira interes jedne društvene klase – vlasnika kapitala kao kapitalistu. Ostali članovi društva su imali manja prava i koristi od egzistiranja kapitalizma. U kapitalizmu država je imala zadaću da potpomaže manjem broju stanovnika svoje države, a to su vlasnici kapitala, menadžeri, supermenadžeri, političari, vrhunski sportaši, umjetnici i sl. Većina ostalog stanovništva živi dobro, ali u potpunoj socijalnoj nesigurnosti i uz stalni pad životnog standarda i životne sigurnosti. To ukazuje da je kapitalizam iskoristio svoje mogućnosti i da sam sebe urušava i vodi u propast.

Država u filantropizmu mora štiti interese svih svojih stanovnika, a ne samo jednog sloja građana ili jedne kategorije ili jedne grupacije. Građani u filantropskoj državi živjet će bolje, udobnije, u blagostanju, u prosperitetu, uz porast životnog standarda i u miru.

Filantropska država je znatno širi pojam od bilo kojeg oblika postojećih država ili država koje su već postojale. Filantropska država je utemeljena na čovjekoljublju

koje treba omogućiti razvoj svakog pojedinca i svake porodice. Takva država treba biti formirana na principima koje svaki pojedinac filantropistički usmjeren očekuje od svoje države, a to su naprimjer:

1. Razvoj i prosperitet svakog pojedinca i svake porodice;
2. Rast standarda življenja;
3. Poboljšanje kvaliteta života;
4. Fizička zaštita pojedinca i njegove imovine;
5. Pravna zaštita pojedinaca, porodica i ostalih organizacija i institucija;
6. Zaštita od vanjskog agresora;
7. Besplatno obrazovanje (osnovno, srednje i visoko);
8. Besplatna osnovna zdravstvena zaštita;
9. Osigurano zapošljavanje nakon završenog školovanja ili nakon ostajanja bez posla višom silom;
10. Mogućnost povoljnog rješavanja stambenog pitanja;
11. Kvalitetno rješavanje komunalne infrastrukture;
12. Razvoj nauke i kulture;
13. Besplatna dostupnost amaterskom sportu i rekreaciji;
14. Osnovna socijalna zaštita nesposobnih za rad i sl.

Da bi se ostvarili prethodni ciljevi filantropske države neophodno je u cijelosti reformirati i izgraditi novi:

- a) porezni sistem;
- b) carinski sistem;
- c) monetarnu politiku;
- d) budžetski sistem;
- e) bankarski sistem;
- f) regulirati agregatne ponude i agregatne potražnje;
- g) sistem socijalne zaštite, i sl.

Neophodno je, takođe, temeljito promijeniti politički ustroj demokracije kroz:

- a) Ukidanje političkih stranaka jer imaju za cilj preuzimanje vlasti u državi i uspostavljanje društvenog i političkog sistema po njihovom shvaćanju. Filantropizam je znatno širi i sveobuhvatniji pojam od bilo kojeg političkog sistema i političkog programa bilo koje političke stranke.
- b) Ukidanje postojećeg oblika formiranja demokratske vlasti jer podrazumijeva vladavinu i nametanje političkih i ekonomskih rješenja od najmanje 51% izabranih političara nad 49% ostalih predstavnika. Ovaj sistem podrazumijeva vladavinu većine (od najmanje 50% plus jedan glas) nad manjinom (od najviše 50% minus jedan glas). Ovaj sistem omogućuje da se većina udruži na neprincipijelnim odnosima i terorizira manjinu. U mnogim slučajevima demokratski formirana vlast

pretvara se u negaciju demokracije i teror većine nad manjinom.

- c) Novi način donošenja zakona, odluka i slično, a koji će se temeljiti na neposrednom glasanju stanovnika koji imaju pravo glasa (izuzev djece do 15 godina, mentalno nesposobnih, i onih kojima je sudskim odlukama ukinuto građansko pravo, odnosno pravo glasanja).

Zakoni, odluke i slično na nivou države (kao i na nižim organizacijskim dijelovima države) donosit će se neposrednim glasanjem građana sa njihovim učešćem od najmanje 90% svih pripadnika jedne države. Ovo će se moći ostvariti razvojem svijesti filantropskih građana i razvojem informacijskog sistema.

Izražavanje stava, mišljenja i prijedloga građana realizirat će se kroz formiranje filantropskih krugova. Svi građani mogu biti članovi jednog od sljedećih filantropskih krugova:

1. Filantropski krug direktno zainteresiranih građana, i to:
  - 1.1. Krug korisnika usluga;
  - 1.2. Krug financijera troškova usluga.
2. Filantropski krug indirektno zainteresiranih građana, i to:
  - 2.1. Krug potencijalnih korisnika usluga;
  - 2.2. Krug ostalih indirektno zainteresiranih.

Zakoni i drugi akti donosit će se većinom glasova od najmanje 75% za neki prijedlog od broja glasača koji će glasati (najmanje 90% svih građana sa pravom glasa).

Filantropski krugovi će se formirati za pojedina važna pitanja vezana za život građana u filantropskoj državi, kao naprimjer:

- filantropski krug za penzionere;
- filantropski krug za besplatno osnovno zdravstveno osiguranje;
- filantropski krug za besplatno obrazovanje (osnovno, srednje i visoko);
- filantropski krug za povoljno rješavanje stambenog pitanja;
- filantropski krug za besplatnu dostupnost amaterskom sportu i rekreaciji itd.

5.3. ULOGA FILANTROPSKE DRŽAVE U EKONOMIJI

Temeljna uloga filantropske države u ekonomiji usmjerena je na ostvarivanje osnovnih funkcija filantropske države. Filantropska država će kroz reguliranje makroekonomskih politika omogućiti uspješan i efikasan rad mikroekonomskih subjekata.

Uloga filantropske države u ekonomiji izražavat će se u sljedećim ciljevima:

1. rast i razvoj ekonomije;
2. poboljšanje ekonomske efikasnosti;
3. stabiliziranje ekonomije makroekonomskim politikama;
4. povećanje životnog standarda stanovništva i poboljšanje kvaliteta življenja;
5. smanjenje ekonomske nejednakosti;
6. povećanje zaposlenosti i maksimalno smanjenje broja nezaposlenih, putem Programa garantiranog zapošljavanja;
7. smanjenje i ukidanje siromaštva;
8. obezbjeđivanje sredstava za besplatno obrazovanje (osnovno, srednje i visoko) i njegova realizacija;
9. osiguranje sredstava za besplatnu osnovnu zdravstvenu zaštitu i njenu uspostavu;
10. uspješno rješavanje problematike stanovanja;
11. obezbjeđivanje sredstava za rješavanje problema komunalne infrastrukture (voda za piće, kanalizacija, električna struja, TV i druga elektronska mreža, saobraćajnice i drugo);
12. obezbjeđivanje sredstava za razvoj nauke, kulture, amaterskog sporta i rekreacije;
13. obezbjeđivanje sredstava za socijalnu zaštitu – penzionera i drugih socijalnih potreba;
14. obezbjeđivanje sredstava za financiranje filantropskih državnih organa, sudstva, vojske, policije i slično.

Uloga filantropske države u ekonomiji prilagođavat će se nivou ekonomske razvijenosti države. Rast i razvoj ekonomije mora biti zastupljen u svim filantropskim državama i svakom stanovniku mora biti bolje sutra nego danas. Čak i najbogatijim stanovnicima doći će do poboljšanja kvaliteta življenja jer će zadržati postojeći visoki životni standard, shvatit će da veliki višak vrijednosti ne pripada njima i njihovom bogatstvu koje je namijenjeno budućim pokoljenima. Bogataš kao pojedinac i dalje može zadržati visoki životni standard.

Izuzetno nerazvijene i siromašne države kao i nerazvijene države ili srednje razvijene države imat će veće stope rasta i razvoja i time će smanjivati zaostalost i siromaštvo u odnosu na bogate i razvijene države. To će se ostvarivati u razvojnim periodima od dvadeset godina.

5.4. FILANTROPSKA DRŽAVA I NJENO MJERENJE RASTA I RAZVOJA EKONOMIJE

Filantropska država i njen utjecaj na ekonomiju mora uspostaviti balans između poticaja za razvoj ekonomije i zahvatanja od ekonomije kroz poreski i carinski sistem, kako bi se ostvarila i prikupila sredstva za financiranje i realizaciju brojnih filantropskih obaveza države prema stanovništvu, a što je navedeno u prethodnom poglavlju.

Mjerenje rasta i razvoja ekonomije filantropske države mora izmijeniti to da osnovno mjerilo uspješnosti poslovanja bude ostvarivanje profita (dobiti). Taj osnovni cilj – što veći profit, dovodi do niza zloupotreba u poslovanju sa ciljem maksimiziranja dobiti i minimiziranja troškova.

U filantropskoj državi mjerenje rasta i razvoja ekonomije obavljat će se na dva nivoa, i to:

- na nivou države (makroekonomski pokazatelji);
- na nivou pojedinačnih ekonomskih subjekata (mikroekonomski pokazatelji).

A. Makroekonomski pokazatelji rasta i razvoja ekonomije na nivou države su:

- I. Bruto domaći proizvod (BDP);
- II. Kretanje proizvodnje, usluga i prometa;
- III. Kretanje broja zaposlenih i broja nezaposlenih;
- IV. Kretanje troškova života;
- V. Kretanje vanjskotrgovinske razmjene;
- VI. Kretanje državnog budžeta;
- VII. Kretanje državnog duga;
- VIII. Kretanje investicija;
- IX. Kretanje inflacije.

B. Mikroekonomski pokazatelji rasta i razvoja pojedinačnih privrednih subjekata su:

- I. Kretanje proizvodnje, prometa i usluga;
- II. Rast i pad zapošljavanja;
- III. Kretanje izvoza i uvoza i njihov odnos;
- IV. Visina uplate poreza, doprinosa i carina u budžet;
- V. Kretanje visine plaća;
- VI. Kretanje prodaje proizvoda i usluga;
- VII. Kretanje prihoda;
- VIII. Kretanje produktivnosti;
- IX. Kretanje ekonomičnosti;
- X. Kretanje rentabilnosti i dobiti;

- XI. Kretanje investicijskih ulaganja;
- XII. Kretanje likvidnosti.

5.4.1. MAKROEKONOMSKI POKAZATELJI RASTA I RAZVOJA EKONOMIJE

U narednom tekstu dajemo kraći osvrt na makroekonomske pokazatelje (devet pokazatelja) koji prate i analiziraju rast i razvoj ekonomije na nivou države.

I. Bruto domaći proizvod (BDP) ili gross domestic product (GDP). Bruto domaći proizvod (BDP) je najznačajniji makroekonomski pokazatelj rasta i razvoja ekonomije jedne države. Pokazuje vrijednost ukupne finalne proizvodnje dobara i usluga proizvedenih u toku godine (ili u nekom drugom vremenskom razdoblju) u toj državi.

Bruto domaći proizvod iskazuje se po formuli:

$$BDP = OP + DP + I + R$$

OP = osobna potrošnja

DP = državna potrošnja

I = investicije

R = razlika između izvoza i uvoza

Postoji i drugi način izračuna bruto domaćeg proizvoda (BDP) i to:

$$BDP = PZ + IV + DN + NK + D + A$$

PZ = plaće zaposlenih

IV = isplate vlasnicima

DN = dohodak od najamnina

NK = neto kamata

D = dobit poduzeća

A = amortizacija

Izračun visine bruto domaćeg proizvoda po jednoj ili drugoj metodi daje istu vrijednost visine bruto domaćeg proizvoda.

Najveće učešće u strukturi bruto domaćeg proizvoda ima osobna potrošnja. Iz tog razloga važna je struktura osobne potrošnje koja ukazuje na vrstu roba koje se najviše kupuju radi potrošnje, iz čega se mogu izvući razni zaključci vezani za osobnu potrošnju.

Pored pojma bruto domaći proizvod koristi se i pojam nominalni domaći proizvod, a koji se dobije kada se bruto domaći proizvod korigira za stopu inflacije.

Takođe, u praksi se koristi i pojam neto domaći proizvod (NDP), koji se izračunava kada se od bruto domaćeg proizvoda (BDP) oduzme amortizacija.

Porast bruto nacionalnog proizvoda (ili njegov pad) izračunava se tako da se prošla godina upoređuje sa prethodnom, pomoću formule:

$$\text{STOPA RASTA BDP} = \frac{\text{BDP U PROŠLOJ GODINI} \times 100}{\text{BDP U PREDPROŠLOJ GODINI}}$$

PRIMJER:

$$\text{a) STOPA RASTA BDP} = \frac{950 \text{ milijardi} \times 100}{890 \text{ milijardi}} = 6,7\%$$

$$\text{b) STOPA PADA BDP} = \frac{480 \text{ milijardi} \times 100}{520 \text{ milijardi}} = 9,2\%$$

Za mjerenje, praćenje i analiziranje kretanja bruto domaćeg proizvoda vezano za rast i razvoj država posebno je interesantno analiziranje bruto domaćeg proizvoda po stanovniku (per capita). Izračunava se tako što se vrijednost bruto domaćeg proizvoda podjeli sa brojem stanovnika.

$$\begin{aligned} & \text{BRUTO DOMAĆI PROIZVOD PO STANOVNIKU (PER CAPITA)} \\ & = \frac{\text{BRUTO DOMAĆI PROIZVOD}}{\text{BROJ STANOVNIKA}} \end{aligned}$$

Za jednu državu pozitivno je kada bruto domaći proizvod po stanovniku raste. To znači da bruto domaći proizvod raste brže od rasta broja stanovnika. Međutim, vrlo je negativno kada bruto domaći proizvod po stanovniku opada, to se može pojaviti i u slučaju porasta ukupnog bruto domaćeg proizvoda, pri čemu broj stanovnika raste brže od rasta ukupnog bruto domaćeg proizvoda.

U sljedećem pregledu dajemo spisak od 25 država koje su u 2005. godini imale najveći bruto domaći proizvod po stanovniku iskazan u američkim dolarima:

1. Luksemburg	69.800
2. Norveška	42.399
3. SAD	41.399

4. Irska	40.610
5. Island	35.115
6. Danska	34.740
7. Kanada	34.273
8. Hong Kong	33.479
9. Austrija	33.432
10. Švicarska	32.571
11. Katar	31.397
12. Belgija	31.244
13. Finska	31.208
14. Australija	30.897
15. Nizozemska	30.862
16. Japan	30.615
17. Njemačka	30.579
18. Engleska	30.436
19. Švedska	29.926
20. Francuska	29.187
21. Italija	28.534
22. Singapur	28.368
23. Ujedin. Arap. Emirati	27.957
24. Tajvan	27.721
25. Španija	26.320

U sljedećem pregledu dajemo spisak od 11 država koje su u 2005. imale najmanji domaći proizvod po stanovniku iskazan u američkim dolarima (ispod 1.000 dolara).

1. Malavi	596
2. Tanzanija	723
3. Gvineja Bisau	736
4. Burundi	739
5. Jemen	751
6. D.R. Kongo	774
7. Etiopija	823
8. Eritreja	858
9. Niger	872
10. Siera Leone	903
11. Zambija	931

Nizak bruto društveni proizvod po glavi stanovnika (per capita) ukazuje na nizak kvalitet življenja u tim državama koji se iskazuje kroz nerazvijenost, siromaštvo, glad, ali i nizak nivo zdravstvene zaštite, nizak nivo obrazovanja, itd.

II. Kretanje proizvodnje, usluga i prometa. Ovaj pokazatelj ukazuje da li fizički ili vrijedonosno iskazano kretanje proizvodnje, usluga i prometa u jednoj državi raste, stagnira ili opada. Kvalitet ovog pokazatelja dobija na značaju kada se uporedi sa kretanjem broja stanovnika, kao i sa brojem zaposlenih. Pozitivno je ukoliko je porast obima proizvodnje, usluga i prometa veći od porasta broj stanovnika.

Proizvodnja dobara i usluga je najvažnija funkcija u ekonomiji jedne države. Njena definicija se prilagođava raznim oblastima proizvodnje dobara i usluga, što je karakteristično za svaku državu.

Proizvodnja dobara i usluga predstavlja svrsishodnu djelatnost usmjerenu na dobijanje upotrebnih vrijednosti i prisvajanje prirodnih resursa za ljudske potrebe. U suštini, čovjek uzima proizvode i predmete iz prirode i kroz procese prerade i proizvodnje dobija dobra za upotrebnu vrijednost – za daljnju preradu ili finalnu potrošnju.

Klasifikacija proizvodnje, usluga i prometa je vrlo široko područje i vrlo raznovrsno, a uvjetovano je geografskom lokacijom i prirodnim okruženjem svake države.

Kao primjer navodimo jednu moguću klasifikaciju proizvodnje, usluga i prometa:

1. Industrija: prehrambena, tekstilna, drvoprerađivačka, metaloprerađivačka, kemijska, obućarska itd;
2. Poljoprivreda: biljna proizvodnja-ratarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo, stočarstvo – razne vrste stoke, branje šumskih plodova itd;
3. Šumarstvo: uzgoj šuma, njega i zaštita šume kao i njena eksploatacija;
4. Ribarstvo: uzgoj, lov i prerada ribe (morsko, riječno i jezersko ribarstvo);
5. Rudarstvo: pronalaženje i vađenje korisnih mineralnih sirovina (zlat, srebro, uglj, nafta, prirodni plin, razni drugi plemeniti metali, razni minerali, građevinski kamen itd);
6. Proizvodnja električne energije;
7. Građevinarstvo: izgradnja zgrada, cesta, željezničkih pruga, mostova, tunela, vodovoda, kanalizacije, uređenje vodotokova i izgradnja raznih drugih građevinskih objekata;
8. Zanatska proizvodnja: obućarska, krojačka, stolarska, čilimarska, keramička itd.,
9. Pružanje usluga: zanatske usluge, usluge održavanja i opravki, transportne usluge, skladištenje i čuvanje robe, bankarske usluge, usluge osiguranja, informacijske i komunikacijske usluge, itd;
10. Turističke usluge: putovanja, smještaj, ishrana, odmor i rekreacija;
11. Ostale razne usluge: marketinške, pravne, knjigovodstvene, savjetodavne itd;
12. Trgovina na malo i veliko, po raznim vrstama roba i objekata.

Za rast i razvoj jedne države značajan je porast proizvodnje. Iz same funkcije proizvodnje može se uočiti da postoje realne šanse da nerazvijene i siromašne države povećaju obim proizvodnje, usluga i prometa jer na raspolaganju imaju sve potrebne faktore.

Funkcija proizvodnje glasi:

$$P = TF (K, FK, LJ, R)$$

P = proizvodnja
T = raspoloživa tehnologija za proizvodnju
F = funkcija od faktora proizvodnje
K = količina rada
FK = fizički kapital
LJ = ljudski kapital
R = prirodni resursi za proizvodnju

Funkcija usluga glasi:

$$U = TF (K, RK, R)$$

U = usluge
T = raspoloživa tehnologija za pružanje usluga
F = funkcija od faktora za pružanje usluga
K = količina rada pri pružanju usluga
RK = raspoloživi ljudski kapital za pružanje usluga
R = prirodni resursi za pružanje usluga

Funkcija prometa glasi:

$$P = TF (K, RK, R)$$

P = promet
T = raspoloživa tehnika za pružanje prometa
F = funkcija od faktora za pružanje prometa
K = količina rada pri pružanju prometa
RK = raspoloživi ljudski kapital za pružanje prometa
R = prirodni resursi za pružanje prometa

Same prethodne tri funkcije ukazuju da se fizički (ili vrijedonosni) obim proizvodnje, usluga i prometa povećava srazmjerno uloženim faktorima u proces

proizvodnje dobara, usluga ili prometa. Na taj način osigurava se rast proizvodnje, usluga i prometa, što sve djeluje na povećanje bruto domaćeg proizvoda.

III. Kretanje broja zaposlenih i broja nezaposlenih. Problem broja nezaposlenih je izuzetan u svim državama. Nezaposleni čovjek je uzrok niza direktnih i indirektnih problema u porodici i društvu. Nezaposlenost je osnovni uzrok siromaštva i bijede, a indirektno izaziva razne vrste kriminala (krađe, upotrebe droge i alkohola i sl).

Najveći problem nezaposlenosti javlja se u siromašnim i nerazvijenim državama u kojima nije zaposleno čak i do 90% radno sposobnog stanovništva. Ovaj problem prisutan je ne samo u siromašnim i nerazvijenim državama, vrlo je izražen i u srednje razvijenim državama, kao i bogatim i razvijenim kapitalističkim državama. Nezaposlenost odgovara kapitalističkom društvu jer veća ponuda od potražnje radne snage obara cijenu radne snage i povećava dobit kapitalistima. Iz tog razloga u kapitalizmu je neophodno održavati stalnu nezaposlenost, jer djelovanjem zakona ponude i potražnje u sferi radne snage dovodi do povećane ponude u odnosu na potražnju, što direktno djeluje na snižavanje cijene rada, a time povećava profit poslodavcima – kapitalistima.

Filantropska država mora uspješno rješavati problem nezaposlenosti tako da svi koji žele raditi mogu naći zaposlenje. Filantropska država mora osigurati svojim stanovnicima zapošljavanje nakon završenog školovanja ili nakon ostajanja bez zaposlenja višom silom (ukidanje firme poslodavca, prestanak poslovanja firme po raznim osnovama, invalidnost radnika i slično). Obaveza filantropske države je da sačini i realizira Program garantiranog zapošljavanja.

Država će sačiniti operativne programe i planove zapošljavanja kroz:

- suradnju sa postojećim poslodavcima;
- razne stimulacije za prvo zapošljavanje ili samozapošljavanje;
- poticaje za ponovno zapošljavanje osoba koje ostanu bez posla višom silom (ne svojom krivicom ili voljom);
- pokretanje javnih radova;
- stimuliranje sezonskih poslova, itd.

Pri razmatranju pojmova broja zaposlenih i broja nezaposlenih potrebno je definirati ove pojmove.

Nezaposlena je ona osoba koja je radno sposobna i koja želi raditi i traži posao, ali ga ne može naći.

Zaposlena je ona osoba koja ima zasnovan radni odnos sa poslodavcem na određeno ili neodređeno radno vrijeme, te za njega prima određenu naknadu u novcu ili naturi. Takođe, zaposlena je i ona osoba koja se bavi vlastitim biznisom (poljoprivreda, zanatstvo, lov, ribolov, samostalni umjetnici, ugostitelji, trgovci, i dr).

Tržište rada u filantropskoj državi zadržat će osnovnu funkciju ponude i potražnje radne snage i formiranje cijene rada (visine plaća), ali uz bitna ograničenja najviše i najniže plaće. Najviše plaće će se definirati prema uslovima rada (složenost, težina, znanje, stručnost i sl) kako bi se ograničilo nekorektno ponašanje pojedinaca u određivanju ekstra visokih i bezobrazno visokih plaća (kao kod menadžera, supermenadžera, savjetnika, lobista, vrhunskih sportaša i sl). Visoke plaće moraju biti stimulativne za osobe koje se žele razvijati kroz dodatna učenja i razvijanje znanja i stručnosti.

Stimulativno nagrađivanje će se posebno razviti i uspostaviti kako bi uposlenici i sa najnižim i sa najvišim plaćama bilo dodatno stimulirani za ostvarivanje boljih rezultata rada, znanja, stručnosti i zalaganja. Visina stimulativnog dijela bit će ograničena kako se ovo područje isplata ne bi zloupotrebilo.

Filantropska agencija za zapošljavanje imat će osnovni zadatak da svojim stanovnicima nakon završenog školovanja ponudi adekvatno zapošljavanje. Ista obaveza se odnosi i na osobe koje bez svoje krivnje ostanu bez posla. Agencija će uspostaviti blisku i čvrstu suradnju sa državnim organima koji se brinu i stimuliraju razvoj proizvodnje. Vrlo je jasna povezanost između porasta obima proizvodnje i novog zapošljavanja radnika.

Ukupan broj stanovnika jedne filantropske države s aspekta zaposlenosti dijeli se na radno sposobno stanovništvo i radno nesposobno stanovništvo.

Radno sposobno stanovništvo je svo stanovništvo između 15 i 65 godina starosti i koje spada u kategoriju radno sposobnog stanovništva. Obično je od ukupnog broja stanovništva oko 45% stanovnika radno sposobno. Ovaj procenat se razlikuje od države do države, a utvrđuje se tako što se utvrdi broj radno nesposobnog stanovništva, te se oduzimanjem broja radno nesposobnog stanovništva od ukupnog broja stanovnika jedne države dobije broj radno sposobnih stanovnika.

Radno nesposobni stanovnici su oni koji trenutno ili u dužem periodu nisu sposobni za aktivan rad. Obično se u jednoj državi nalazi oko 55% stanovnika koji su radno nesposobni, a to su:

- osobe do 15 godina starosti;
- osobe iznad 65 godina starosti;
- srednjoškolci i redovni studenti;
- penzioneri i invalidi proglašeni nesposobnim za rad;
- ostali zdravstveno i mentalno nesposobni za rad, i slično.

U kategoriji radno sposobnog stanovništva za ekonomiju svake države izuzetno je važno koliko je radno sposobnog stanovništva radno aktivno, tj. zaposleno, a koliko je radno neaktivno, tj. nije zaposleno.

U kategoriju radno aktivnog stanovništva (koje je zaposleno) spadaju:

- osobe koje imaju zasnovani radni odnos i primaju određenu naknadu,
- osobe koje imaju vlastitu poslovnu aktivnost od koje ostvaruju prihode (poljoprivrednici, ribari, šumari, slobodni umjetnici, zabavljači, estradni radnici, članovi poljoprivrednih domaćinstava i sl).

Iz kategorije radno sposobnog stanovništva neophodno je isključiti dio stanovništva koje nije radno aktivno, tj. nije zaposleno:

- domaćice koje ne žele raditi i bave se odgojem djece ili obavljaju razne kućanske poslove;
- beskućnici, ovisnici o drogama i alkoholu i sl;
- ostale osobe koje iz psiholoških razloga ne žele da rade.

Prethodni podaci se statistički ne iskazuju i preostaje samo procjena broja takvih osoba, a koja je različita po državama.

Primjer: Radi ilustracije problema zaposlenih i nezaposlenih dat ćemo primjer jedne izmišljene države od 12,400.000 stanovnika koja spada u kategoriju nerazvijenih država.

	<u>UKUPNO STRUKTURA</u>	
1. Ukupan broj stanovnika u državi	12,400.000	100,0%
2. Radno sposobno stanovništvo	5,580.000	45,0%
3. Radno nesposobno stanovništvo	6,820.000	55,0%

Struktura radno sposobnog stanovništva je sljedeća:

	<u>UKUPNO STRUKTURA</u>	
1. Osobe u radnom odnosu	3,200.000	57,3%
2. Osobe sa vlastitom poslovnom aktivnosti	700.000	12,6%
3. Domaćice	80.000	1,4%
4. Beskućnici, ovisnici o drogama i alkoholu	30.000	0,5%
5. Osobe koje ne žele raditi	20.000	0,4%
6. Nezaposlene osobe sa evidencije	1,300.000	23,3%
7. Nezaposlene osobe koje su obeshrabrene	250.000	4,5%
UKUPNO RADNO SPOSOBNO STANOVNIŠTVO	5,580.000	100,0%

Nezaposlene osobe koje su obeshrabrene u traženju posla nisu zaposlene iako su radno sposobne, ali su izbrisane sa evidencije za nezaposlene jer se ne javljaju u agencije za zapošljavanje. S obzirom da se duži period javljale, izgubile su nadu da će naći posao i time su obeshrabrene za daljnje uzaludno javljanje u agencije za zapošljavanje.

Osobe koje nisu radno aktivne ne učestvuju u stvaranju nove proizvodnje, ne povećavaju bruto domaći proizvod, niti uplaćuju doprinose za zdravstvo, obrazovanje i sl. S obzirom da nemaju kupovnu moć, ne kupuju prehrambene i druge artikle, i time ne plaćaju nikakve poreze koji idu u prihode državnog budžeta.

Za pojedince, domaćinstva a i državu najveća šteta je po osnovu nezaposlenosti, jer vrijednost radne snage sa godinama starenja prolazi, a nema nikakve koristi od tog vrijednog resursa za ekonomiju države. Iz tog razloga zapošljavanje u filantropskoj državi mora biti među glavnim prioritetima.

Na bazi prethodnih definicija mogu se izračunati razne stope koje mogu poslužiti pri analizi ekonomskih kretanja kao i rasta i razvoja ekonomije. Naprimjer:

STOPA RADNO SPOSOBNOG STANOVNIŠTVA

$$= \frac{\text{RADNO SPOSOBNO STANOVNIŠTVO} \times 100}{\text{UKUPAN BROJ STANOVNIKA}}$$

STOPA RADNO NESPOSOBNOG STANOVNIŠTVA

$$= \frac{\text{RADNO NESPOSOBNO STANOVNIŠTVO} \times 100}{\text{UKUPAN BROJ STANOVNIKA}}$$

$$\text{STOPA ZAPOSLENIH OSOBA} = \frac{\text{ZAPOSLENE OSOBE} \times 100}{\text{UKUPNO RADNO SPOSOBNO STANOVNIŠTVO}}$$

$$\text{STOPA NEZAPOSLENIH OSOBA} = \frac{\text{NEZAPOSLENE OSOBE} \times 100}{\text{UKUPNO RADNO SPOSOBNO STANOVNIŠTVO}}$$

Pri analiziranju problema nezaposlenih i zaposlenih osoba neophodno je analizirati strukture po raznim osnovama: starosti, školskoj spremi, polu, privrednim granama, teritoriji itd.

IV. Kretanje troškova života. Za filantropsku državu posebnu važnost dobija praćenje kretanja troškova života, pri čemu se upoređuje kretanje troškova života domaćinstva i pojedinca sa kretanjem primanja domaćinstva, odnosno pojedinca. Cilj svake filantropske države mora biti brži porast primanja od troškova života. Na taj način poboljšavat će se standard i kvalitet življenja.

Troškovi života jednog domaćinstva predstavljaju obračun svih proizvoda i usluga potrebnih za život jednog domaćinstva sa prosječno četiri člana. Troškovi života se razlikuju između država po:

- strukturi proizvoda i usluga;
- dostignutom standardu življenja;
- količini proizvoda i usluga;
- cijenama proizvoda i usluga.

Za svaku državu njen statistički zavod definira mjerenje kretanja troškova života i prati to kretanje iz godine u godinu.

Troškovi života se sastoje iz prikaza tipičnog domaćinstva, i sa njihovom strukturom po raznim kategorijama i grupama proizvoda i usluga.

Tipična podjela troškova života jednog karakterističnog domaćinstva izgleda ovako:

1. hrana i piće;
2. odjeća i obuća;
3. stanovanje;
4. obrazovanje;
5. zdravstvena zaštita;
6. komunalne usluge;
7. sport i rekreacija;
8. ostale robe;
9. ostale usluge.

Za svaku naprijed navedenu grupu proizvoda i usluga utvrđuje se njena struktura, kao i pojedinačne potrošačke cijene. Naprimjer, za hranu se određuje pedesetak prehrambenih proizvoda (brašno, riža, šećer, ulje, mlijeko, voće i sl), zatim cijene navedenih proizvoda i obim potrebnih količina za prehranu četveročlanog domaćinstva za 30 dana. Upoređivanjem jednog mjeseca sa prošlim dobija se indeks kretanja troškova prehrane, a tom tehnikom izračunavaju se indeksi za svaku grupu proizvoda i usluga.

Izuzetno složen proces praćenja kretanja troškova života nalazimo u veoma nerazvijenim i siromašnim državama. U takvim državama troškovi života se izračunavaju kroz teorijski pristup obračuna šta bi bilo potrebno jednom četveročlanom domaćinstvu za život, a posebno je iskazano šta realno to domaćinstvo troši. S obzirom da veći dio tih domaćinstava nema nikakvih prihoda, jasno je da ne mogu imati ni troškove u smislu kupovine neophodnih proizvoda. Preživljavaju od danas do sutra nalazeći prehrambene artikle u prirodi ili vlastitoj primitivnoj proizvodnji, a nemaju troškove obrazovanja, zdravstva itd.

Ipak, siromašne i nerazvijene države, uz pomoć međunarodne filantropske zajednice moraju krenuti u svoj planski rast i razvoj kako bi dostigli viši nivo razvijenih država i počeli normalno, sa svog aspekta, mjeriti i pratiti kretanje troškova života sa ciljem permanentnog poboljšanja životnog standarda.

V. Kretanje vanjskotrgovinske razmjene predstavlja kretanje izvoza i uvoza jedne države.

Izvoz predstavlja prodaju proizvoda i usluga van granica svoje države.

Uvoz predstavlja kupovinu proizvoda i usluga u stranoj državi i njihov uvoz u svoju državu.

Vanjskotrgovinska razmjena predstavlja obračun izvoza i uvoza i iskazuje se u vanjskotrgovinskom bilansu. On može biti u suficitu ukoliko je izvoz veći od uvoza. Obratno, ukoliko je uvoz veći od izvoza govorimo o vanjskotrgovinskom deficitu.

Vanjskotrgovinska politika predstavlja državnu politiku koja kroz zakone, odluke i druge mjere direktno utiče na kretanje izvoza i uvoza.

U pravilu filantropska država mora voditi politiku uravnoteženog vanjskotrgovinskog bilansa jer svaki debalans nanosi štetu jednom od vanjskotrgovinskih partnera. Uravnoteženi vanjskotrgovinski bilans, u pravilu, mora biti uravnotežen u ukupnim odnosima izvoza i uvoza, s tim da sa pojedinim državama može imati suficit ili deficit.

Kada je uvoz veći od izvoza dolazi do povećanog zaduživanja države koja uvozi, i koja povećani uvoz mora platiti deviznim sredstvima, te time siromaši svoju državu. Sasvim drugačija situacija je sa državama koje imaju veći izvoz od uvoza, jer poboljšavaju svoju ekonomiju, naročito povećanje proizvodnje i broja zaposlenih radnika.

Bogate i razvijene države forsiraju otvorenost tržišta kako bi osigurale povećani izvoz svojim privrednim subjektima i kroz to povećanje deviznih prihoda i zaposlenosti.

Siromašne i nerazvijene države ne mogu podržavati otvorenost svoje privrede. Nerazvijena privreda ne može konkurirati razvijenoj privredi, pogotovo pri uvozu robe široke potrošnje kao i niza prehrambenih i tekstilnih proizvoda. Na taj način ukida se domaća proizvodnja i usporava ekonomski rast i razvoj siromašnih i nerazvijenih država.

Ukoliko su nerazvijenoj i siromašnoj državi potrebni oprema i mašine za vlastiti razvoj, neophodno je dogovoriti plaćanje takvog uvoza kroz kompenzacioni izvoz proizvoda kojim raspolaže država koja uvozi suvremenu opremu i mašine.

Nerazvijene i siromašne države rast i razvoj mogu isključivo planirati i realizirati na uravnoteženoj vanjskotrgovinskoj bilansi. Ovoj politici energično će se suprotstaviti kapitalistički ekonomski mislioci, te međunarodne financijske i bankarske organizacije. Takvom politikom siromašne i nerazvijene države neće uzimati kredite i plaćati visoke kamate, i neće zapasti u dužničko ropstvo.

Nerazvijene i izuzetno nerazvijene i siromašne države, u pravilu, vanjskotrgovinsku politiku moraju graditi i realizirati na uravnoteženom

bilansu izvoza i uvoza, tj. na principu da izvoz i uvoz po vrijednosti moraju biti uravnoteženi – 1 : 1.

Rast i razvoj nerazvijenih i siromašnih država u filantropskom društvu osigurat će politika uravnoteženog vanjskotrgovinskog bilansa u dugoročnom i stabilnom razvoju države. Obmana kapitalističkih ekonomskih mislilaca o neophodnosti otvorene države (sloboda uvoza i izvoza) je vrlo prozirna, koristi samo bogatim i razvijenim državama, a na teret je i štetu siromašnim i nerazvijenim državama.

VI. Kretanje državnog budžeta. Za praćenje rasta i razvoja ekonomije filantropske države neophodno je pratiti kretanje državnog budžeta, a koji predstavlja pregled svih planiranih prihoda i rashoda jedne države u određenom vremenskom periodu, obično za kalendarsku godinu.

U suštini državni proračun pune svi građani i poduzeća kao poreski obveznici. Iz državnog budžeta financiraju se opće potrebe države i njenih građana.

Državni proračun može biti:

- a) uravnotežen, kada su prihodi jednaki rashodima;
- b) deficitaran, kada su rashodi budžeta veći od prihoda budžeta. Deficit se obično pokriva uzimanjem kredita, tj. stvara se državni dug;
- c) suficitaran, kada su rashodi budžeta manji od prihoda budžeta.

Stvaranje deficita u državnom budžetu vrlo je negativna pojava, pogotovo ako se uzimaju krediti za pokrivanje tekuće potrošnje. To je, u suštini, življenje sadašnje generacije na teret buduće generacije koja će morati pristupiti otplati kredita.

Kapitalistički ekonomski mislioci podržavaju budžetski deficit jer time omogućavaju bankama i Međunarodnom monetarnom fondu da plasiraju kredite, a povećanim zaduženjem uspostavljaju financijsko roptvo i imaju značajan utjecaj na makroekonomsku politiku zemlje, pri čemu zahtijevaju razne pogodnosti (smanjenje carina, otkup prirodnih bogatstava ili većih rentabilnih firmi, uvođenje otvorene ekonomije – bez carina i sl).

Za rast i razvoj siromašnih i nerazvijenih država politika kretanja državnog budžeta mora biti usmjerena ka uravnoteženom budžetu i rashode budžeta planirati u visini prihoda budžeta.

Država i njeni organi mogu trošiti samo u visini prihoda koje mogu ostvariti.

VII. Kretanje državnog duga. Za praćenje rasta i razvoja jedne države značajno je pratiti kretanje državnog duga. Državni dug (ili javni dug) predstavlja ukupan dug države prema povjeriocima (davaocima kredita).

Državni dug može biti:

- unutarnji kredit (dug u vlastitoj valuti);
- vanjski kredit (dug u stranoj valuti).

Visina državnog duga u apsolutnom iznosu kroz analizu se upoređuje sa veličinom države (brojem stanovnika), njenom razvijenosti i visini bruto domaćeg proizvoda.

Vanjski dug je širi pojam od državnog duga, jer pored državnog duga obuhvata i dug pravnih osoba prema inostranstvu. Državni dug se obično odnosi na kredite uzete od međunarodnih finansijskih institucija, a naročito od Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke.

Države se najčešće odlučuju za uzimanje kredita, što se iskazuje kao državni dug, u sljedećim slučajevima:

- a) za dobijanje svježeg kapitala za nove investicije;
- b) za otplatu prijašnjih dugova sa kamatom;
- c) za pokrivanje deficita u državnom budžetu.

U filantropskoj državi neophodno je zakonski precizirati kada i u kojim slučajevima država može uzimati vanjske ili unutarnje kredite. To može samo u slučaju ulaganja u nove investicije i uz pravljenje plana otplate kredita. Državni krediti za nove investicije mogu se odnositi na:

- a) pravne subjekte koji će ih svojih budućih prihoda otplaćivati vanjski dug (glavnicu plus kamatu) – privredni kapaciteti, autoceste i sl;
- b) ostale subjekte kojima će se iz budžeta otplaćivati vanjski dug (glavnica plus kamata) – zdravstveni objekti, školski objekti itd. Ovi subjekti neće imati vlastite prihode jer će usluge građanima vršiti bez naknade.

U startu se zakonski mora zabraniti zaduživanje države za:

- a) pokrivanje deficita u državnom budžetu jer se mora donositi uravnoteženi državni budžet;
- b) uzimanje kredita za otplatu prijašnjih dugova jer se prethodni krediti mogu uzimati samo sa preciznim planom otplate i u visini realnih prihoda budžeta.

Državni dug predstavlja teret za buduće generacije i može se opravdavati samo činjenicom da se pomoću kredita grade privredni objekti koji će sami sebe otplaćivati, ili se grade objekti za opću upotrebu svih građana društva, s tim da se otplata takvih kredita planira iz realnih prihoda budžeta.

Ovakvu politiku u sferi državnog duga oštro će napasti kapitalistički ekonomski mislioci, pogotovo Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka – koji žele da kroz

kreditiranje države istu dovedu u nemogućnost otplate dugova kako bi ih novim kreditima doveli u dužničko ropstvo i nametali takvu ekonomsku politiku, kao uvjet za odobravanje novih kredita, koja će odgovarati bogatim i razvijenim državama, odnosno njihovim firmama.

Međunarodne financijske institucije svjesno odobravaju nove kredite, naročito nerazvijenim i siromašnim zemljama, pri čemu svjesno obmanjuju građane te zemlje uz pomoć neodgovorne vlade.

Kada vlada neke nerazvijene i siromašne države zapadne u budžetske probleme (obično nedostatak novca za razne budžetske obaveze), vlada te države zatraži, i po pravilu dobije, svježi kredit čime izmiri tekuće i aktuelne probleme. Kredit se dobija na grejs period od najmanje pet ili više godina. Šta je tu loše? Vlada je dobila svježi novac i riješila neke tekuće probleme. Vlada je prihvatila razne obaveze koje su im nametnule međunarodne financijske institucije, koje su po pravilu na teret domaće privrede (ukidanje ili smanjenje carina, otkup rentabilnih poduzeća, preuzimanje banaka, otvaranje tržišta i sl). Postojeća vlada dobija novac i rješava tekuće probleme, a grejs period omogućava odgodu početka otplate kredita novoj vladi. Čini se kao da je sve dobro, međutim, ovakav aranžman negativno utiče na:

- a) privredu države jer je privreda suočena sa nerealnom konkurencijom, tj. jačim i moćnijim stranim firmama kao konkurentima, što dovodi do gašenja i zatvaranja proizvodnje te države;
- b) građane države jer ostaju bez zaposlenja u mnogim domaćim firmama koje ostaju bez posla.

Činjenica je da je uvozna roba dosta kvalitetnija od domaćih proizvoda, ali obično i skuplja. Međutim, te pozitivnosti (kvalitet i asortiman robe) koje se ostvaruju uvozom su znatno manje od štete koja se ostvaruje prekidanjem vlastite (domaće) proizvodnje i ostajanjem brojnih radnika bez zapošljavanja.

Državni dug može biti pozitivan ukoliko je investiran u razvoj države i ukoliko su realno planirane otplate duga.

Državni dug može biti i vrlo negativan ukoliko služi za pokrivanje tekućih troškova države, a otplata duga (glavnica plus kamata) se ostavlja i planira za budući period. Na taj način sadašnja generacija koristi sredstva državnog duga, a otplatu i vraćanje državnog duga ostavlja budućoj generaciji.

Kapitalistički ekonomski mislioci imaju iskrivljenu sliku o stranim ulaganjima i stvaranju državnog duga naročito kod siromašnih i nerazvijenih država. Opravdanje za rast državnog duga vide u ulaganju u proizvodnju, podizanju produktivnosti rada i povećanom zapošljavanju. Međutim, po pravilu uzimanje kredita iz inostranstva, naročito od Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke, služi za pokrivanje deficita državnog budžeta, posebno za isplatu tekućih plaća i materijalnih troškova. Na taj način državni dug postaje otežavajući elemenat u rastu i razvoju siromašnih i nerazvijenih država.

Ti ekonomski mislioci bez argumenata i dokaza iznose samo teoretske pretpostavke o korisnosti državnog duga. Stavove formiraju o kretanju državnog duga u bogatim i razvijenim državama, i bez kritičkog razmišljanja navode da bi takva politika vanjskog duga koristila i siromašnim i nerazvijenim državama. Teorijski koncept grade na državnom dugu razvijenih država (Japan, SAD, Engleska, Francuska, Njemačka i sl).

Tako, naprimjer, Thomas Piketty u svojoj knjizi *Kapital u 21. vijeku* (str. 141) navodi:

“U 20. vijeku razvio se posve nov pogled na državni (javni) dug, zasnovan na uvjerenju da zaduživanje, naprotiv, može biti instrument politike kako bi se povećala javna potrošnja i raspodijelilo bogatstvo u korist najsiromašnijih. Razlika između tih dvaju viđenja je jednostavna: u 19. vijeku investitorima se značajno davalo u obliku kamata, što je povećalo privatno bogatstvo, a u 20. vijeku dug je bio ugušen inflacijom i vraćao se novcem koji je zbog inflacije imao smanjenu vrijednost, omogućavajući de facto da se deficiti financiraju od onih koji su posudili svoj novac državi, tako da država nije morala dizati poreze. To progresivno viđenje javnog (državnog) duga i dalje zaokuplja mnoge umove na početku 21. vijeka, iako se inflacija odavno spustila na nivo blizu onih iz 19. vijeka i njeni efekti raspodjele su relativno nejasni.”

U kakvoj zabludi živi poznati prof. Piketty, ili pretpostavljam da zna suštinu državnog duga, ali se ne želi zamjeriti nositeljima međunarodnih financijskih institucija.

Prva pogrešna tvrdnja Pikettyja je da radi inflacije deficit države, koja uzima kredit radi pokrića tog deficita, financiraju kreditori. Radi inflacije dužnici vraćaju realno manju vrijednost novca. To je čista neistina. Kredite od Svjetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda i drugih međunarodnih financijskih institucija nerazvijene i siromašne države ne otplaćuju u svojoj valuti nego u valutama kao što su dolar, euro, švicarski franak i slično, koje permanentno povećavaju vrijednost iznad domaće inflacije, tako da se kreditno zaduženje stalno povećava i dužničke države postaju trajni dužnički robovi. U pravilu, poslije nekoliko godina otplate vanjskog duga (javnog duga) obim otplate se povećava i javni dug samo raste. Na taj način siromašne i nerazvijene države upadaju u sve veće financijsko ropstvo.

Druga pogreška u tvrdnji prof. T. Pikettyja je da se vrši preraspodjela bogatstva u korist najsiromašnijih. Slažemo se da se kroz javni dug vrši preraspodjela bogatstva, ali ne u korist siromašnih nego u korist bogatih. I u ovom primjeru kapitalizam pokazuje svoju suštinu koja je usmjerena na eksploataciju siromašnih od strane bogatih. Međutim, to se perfidno uobličilo tako da se govori i ubjeđuje jedno, a ustvari realizuje se sasvim suprotno.

Već spomenuti prof. T. Piketty ističe (str. 589 navedene knjige) da dio svijeta u razvoju, koji je ipak siromašniji od bogatog dijela i po dohotku i po kapitalu, ima u prosjeku manji javni dug (oko 30% BDP-a). To pokazuje u kojoj je mjeri

pitanje javnog duga pitanje raspodjele bogatstva, posebno između javnih i privatnih sudionika, a ne pitanje apsolutnog nivoa bogatstva. Bogati svijet jeste bogat u kapitalizmu, ali su države siromašne. Najekstremniji je slučaj Europe, koja je ujedno kontinent gdje su privatna bogatstva najveća na svijetu i kontinent koji ima najveće teškoće da riješi krizu javnog duga. Čudan paradoks! To je paradoks samo za ekonomske mislioce koji neće da vide da se pojedinci bogate, a većinu troškova prebacuju na državu koja neće (ili ne smije) povećati poreze bogatim nego radije uzimaju kredite i povećavaju budžetske troškove, i u principu prebacuju poreske obaveze na sve građane. U suštini se nastavlja politika, kao i u većini drugih oblasti, da bogati postaju bogatiji, a siromašnima prebacuju svoje troškove.

VIII. Kretanje investicija. Za rast i razvoj svake države značajno je praćenje kretanja investicija, tj. efikasno i rentabilno investiranje. Investiranje predstavlja ulaganje u izgradnju ili nabavu novih privrednih proizvodnih ili uslužnih kapaciteta, kao i drugih objekata potrebnih za poslovanje i egzistiranje društva.

Investiranje je sadašnji proces, a očekivani učinci su u budućnosti po završetku investicionog ciklusa i puštanja objekta u pogon.

Izgradnjom novih privrednih i uslužnih objekata ostvaruju se ciljevi investiranja koji su najčešće neka nova proizvodnja i novo zapošljavanje radnika. Izgradnja novih neprivrednih objekata značajna je za rast i razvoj svake države a posebno siromašnih i nerazvijenih država. Neprivredni objekti mogu imati razne namjene, kao naprimjer: za obrazovanje (škole, fakulteti i sl), za zdravstvene usluge (ambulante, bolnice i sl) kao i razni komunalni objekti (putevi, vodovod, kanalizacija, elektromreža itd).

Investiranje mora biti usklađeno za izgradnju planiranih objekata. Sadržaj i opseg investicijske studije ovisit će o postojećem okruženju i potrebama društva za takvim objektom (privrednim ili neprivrednim). Država svojim mjerama mora podržavati i stimulirati investicije.

Sredstva za nove investicije mogu biti:

- a) iz domaćih izvora;
- b) iz stranih izvora.

Domaći izvori za kreditiranje novih investicija mogu biti iz bankarskih sredstava kao i štampanje dodatnih sredstava (novca). Banke će davati kredite prema svojim raspoloživim sredstvima koristeći depozite raznih institucija, štednju građana i uzimanje kredita od drugih banaka. Za siromašne i nerazvijene države posebno je interesantno i opravdano dodatno štampanje vlastitog novca koje će se plasirati po niskoj kamatnoj stopi, u odgovarajućem grejs periodu i prihvatljivim rokovima otplate. Štampanje novog novca mora biti regulirano zakonskim propisima i u strogoj kontroli centralne državne banke. Visina štampanog novca može izazvati maksimalnu inflaciju do 10%, za što će punu krivičnu odgovornost snositi guverner centralne banke. Novi i svježiji novac bit će plasiran (investiran) isključivo u

proizvodne kapacitete, zapošljavanje nove radne snage i povećanje izvoza. Ni u kojoj varijanti štampanje novca ne može služiti za pokrivanje budžetskog deficita ili tekućih državnih troškova (plate ili materijalni troškovi).

Ulaganja u investicije iz stranih izvora vrši se kroz strane banke, koje odobravaju direktno kredite domaćim bankama ili privrednim i drugim subjektima ili vrše investiranja u druge subjekte koji preuzimaju obavezu otplaćivanja kredita.

Strana ulaganja ostaju značajan faktor koji stimulira rast i razvoj ekonomije siromašnih i nerazvijenih država. Poznati profesor Gregory Mankiw u svojoj knjizi *Načela ekonomije*, (hrvatski prevod, 2006, str. 547) navodi:

“Strana ulaganja ostaju jedan od načina na koji ekonomija može rasti. Iako se jedan dio prihoda vraća vlasnicima u inozemstvu, strana ulaganja utiču na rast raspoloživog kapitala, što rezultira većom proizvodnošću rada i višim nadnicama. Strana ulaganja su uz to i jedan od načina da se siromašne zemlje upoznaju s najmodernijom tehnologijom koja se razvija i koristi u bogatim zemljama. Upravo zato mnogi ekonomisti savjetuju vladama slabije razvijenih zemalja da usvoje politiku za poticanje stranih ulaganja. To znači da države postupno ukidaju ograničenja koja se odnose na inozemno vlasništvo nad domaćim kapitalom. Svjetska banka je organizacija koja nastoji potaknuti dotok inozemnog kapitala siromašnim zemljama. Ta međunarodna organizacija prikuplja financijska sredstva od razvijenih zemalja u svijetu, poput SAD-a, i njima se koristi za odobravanje zajmova slabije razvijenim zemljama kako bi mogle ulagati u gradnju prometnica, kanalizacijskih sustava, škola i ostalih vrsta kapitala. Takođe daju savjete kako najbolje iskoristiti dobivene zajmove. Toj aktivnosti se priključuje i Međunarodni monetarni fond.”

Prethodna tvrdnja profesora je izraz želje kako bi trebale raditi međunarodne financijske institucije. Nažalost, one to rade na drugi način. Ne daju savjete nego vladi, koja uzima kredit, nameću sporazum kojim vlada mora prihvatiti čitav program makroekonomskih mjera, a koje u pravilu idu na štetu države koja uzima kredit. Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond umjesto savjeta primjenjuju sistem: “Moraš prihvatiti sve uvjete, inače nema kredita.”

Da bi jedna država imala rast i razvoj mora, u pravilu, svake godine imati veća investicijska ulaganja nego što je imala u prethodnoj godini.

IX. Kretanje inflacije. Inflacija predstavlja porast općeg nivoa cijena. Putem statistike prati se kretanje cijena i izračunava stopa inflacije. U praksi inflacija dovodi do opadanja vrijednosti novca. Inflacija do 5% godišnje smatra se umjerenom inflacijom, a obično je prisutna u razvijenim i bogatim državama.

Inflaciju najčešće izaziva neopravdano štampanje novca koje služi vladi za pokrivanje nedostatka novca u budžetu. Takvo štampanje novca je vrlo negativno. Za siromašne i nerazvijene države preporučuje se štampanje novca do visine koja će izazvati inflaciju do 10%. U pravilu, novoštampani novac treba biti plasiran u nove investicije prema razmatranju u prethodnom odjeljku. U ovom slučaju umjesto

uzimanja kredita i plaćanja visokih kamata država se opredjeljuje za dobijanje jeftinih izvora novca, ali svjesno otvara prostor za inflaciju do 10%.

Za nerazvijene i siromašne države daleko je bolje investicije vršiti iz štampanja novog/svježeg novca koji će se plasirati sa vrlo niskom kamatom (do 2%) i sa stimulativnim grejs periodom i prihvatljivim rokovima otplate kredita. Međutim, velika je opasnost da se pod pritiskom vlade štampa veća količina novca koju će vlada koristiti za izmirenje svojih tekućih obaveza. Zakonski treba onemogućiti zloupotrebe oko štampanja (emisije) novog/svježeg novca. On se mora isključivo plasirati u rast i razvoj države.

Preveliko štampanje novca i izmirenje raznih obaveza vlade obično zemlju vode u period visoke inflacije koja razara temelje ekonomije države, ali i domaće stanovništvo dovodi u vrlo težak položaj – radi enormnog rasta cijena i pada kupovne moći.

Štampanje novca i inflacija do 10% godišnje mora imati znatno višu stopu rasta proizvodnje i zaposlenosti. U tom slučaju inflacija pozitivno djeluje na rast i razvoj svake države, a posebno siromašnih i nerazvijenih država.

Inflacija kao posljedica dodatnog štampanja novca do 10% preporučljiva je za siromašne i nerazvijene države. Inflacija u ovom slučaju pozitivno djeluje na investicije, povećanje proizvodnje i zaposlenost, ali negativno djeluje na sve građane jer dolazi do rasta cijena do 10%. Koristi od ovakve kontrolirane inflacije su veće od štete koju donosi inflacija.

5.4.2. MIKROEKONOMSKI POKAZATELJI RASTA I RAZVOJA EKONOMIJE

U narednom tekstu dajemo kraći osvrt na mikroekonomske pokazatelje rasta i razvoja pojedinačnih privrednih subjekata, a ima ih dvanaest.

I. Kretanje proizvodnje, prometa i usluga. Ovaj pokazatelj u filantropskoj državi ukazuje na fizički ili vrijedonosni pokazatelj rasta (ili opadanja) kretanja proizvodnje, prometa i usluga. Rast ovih pokazatelja, u pravilu, posljedica su pozitivnih tendencija u pojedinačnim privrednim subjektima. Mogu biti posljedica novih investicijskih ulaganja, povećanja broja zaposlenih ili povećanja produktivnosti rada.

Proizvodnja predstavlja stvaranje novog proizvoda. Novi proizvod može predstavljati neki realni proizvod, ali i neku uslugu (koja nije materijalizirana, ali može kao dio usluge imati i neki realni proizvod).

Proizvodnja se može iskazati i kao funkcija koja iskazuje obim proizvodnje uz razne kombinacije elemenata proizvodnje: rada, sirovina i opreme (mašina, osnovnih sredstava).

$$P = F (R, S, O)$$

P = proizvodnja (količinski ili vrijedonosno)

F = funkcija

R = rad

S = sirovine

O = oprema (mašine, osnovna sredstva)

Proizvodna funkcija je najvažniji element bruto domaćeg proizvoda i povećanjem proizvodnje djeluje se na rast bruto domaćeg proizvoda uz istovremeno: trošenje rada odnosno povećanje zaposlenosti ili povećanje produktivnosti rada; trošenje sirovina (predmeta rada) koje su proizvod nekog drugog i prethodnog procesa proizvodnje; trošenje opreme (mašina, osnovnih sredstava) kroz amortizacioni proces koji traje duži period u procesu proizvodnje.

Pružanje usluga se iskazuje kao funkcija:

$$U = F (R, O)$$

U = usluge (količinski ili vrijedonosno)

F = funkcija

R = rad

O = oprema za pružanje usluge

U nekim varijantama usluge se pružaju u kombinaciji sa određenim proizvodima (ugostiteljstvo i sl). Tada se funkcija usluga proširuje i sa funkcijom proizvodnje za proizvode koji su vezani uz pružanje usluge.

Funkcija prometa predstavlja proces nabavke i prodaje robe. Promet se u našem primjeru povezuje sa funkcijom trgovine bilo na malo ili na veliko.

Funkcija prometa može se iskazati i kao funkcija koja iskazuje kupovinu razne robe i njenu prodaju, a ona glasi:

$$P = F (R, O, P)$$

P = promet

F = funkcija

R = rad

O = oprema (osnovna sredstva)

P = predmeti kupovine i prodaje

Tehnološki proces proizvodnje može se iskazati kroz proces proizvodnje:

$$N \rightarrow S \rightarrow P \rightarrow R \rightarrow N_1$$

N = novac koji se ulaže u proces proizvodnje

S = sirovine koje služe u procesu proizvodnje

P = proces proizvodnje

R = proizvodi dobijeni iz proizvodnje

N₁ = novac dobijen nakon prodaje proizvoda

Tehnološki proces usluga može se iskazati kroz proces pružanja usluge:

$$N \rightarrow U \rightarrow N_1$$

N = novac uloženi u proces usluga

U = usluga

N₁ = novac dobijen prodajom usluge

Tehnološki proces prometa može se iskazati kroz tehnološki proces nabavke i prodaje proizvoda (robe):

$$N - R - P - N_1$$

N = novac uloženi u promet i kupuje roba

R = roba za kupovinu i prodaju

P = prodaja

N₁ = novac dobijen nakon prodaje proizvoda (robe)

Kretanje proizvodnje, prometa i usluga prati se i mjeri za svaki pojedinačni privredni subjekt. Mjeri se u odnosu na isti protekli period ili na planske pokazatelje. Protekli period može biti: mjesec, kvartal, polugodište, godina i sl. Najčešće se koristi godišnje praćenje kretanja proizvodnje, prometa i usluga kao i planska uporedba.

Kretanje proizvodnje, prometa i usluga u odnosu na protekli period vrši se pomoću formule:

$$SP = \frac{\text{OBIMA PROIZVODNJE U TEKUĆEM PERIODU}}{\text{OBIMA PROIZVODNJE U PROŠLOM PERIODU}} \times 100$$

SP = stopa proizvodnje (rast ili opadanje)

Formula za praćenje kretanja proizvodnje, prometa i usluga u odnosu na plan vrši se pomoću formule:

$$IZ = \frac{\text{OBIM IZVRŠENJA PROIZVODNJE}}{\text{PLAN PROIZVODNJE}} \times 100$$

IZ = izvršenje plana

Rast proizvodnje, naročito u siromašnim i nerazvijenim državama, temeljni je pokazatelj da se ta država razvija i raste u pozitivnom smjeru. Sam proces proizvodnje je indikator koji pozitivno djeluje na porast zapošljavanja, smanjenje siromaštva i rast životnog standarda.

II. Rast ili pad zapošljavanja. Praćenje kretanja broja zaposlenih na nivou pojedinačnog privrednog subjekta predstavlja odraz uspješnosti poslovanja. Zaposleni pojedinac omogućava ostvarivanja proizvodnje, prometa ili usluge pri čemu ostvaruje prihode kojima zadovoljava individualne potrebe kao i potrebe svog domaćinstva.

Rast ili pad zapošljavanja mjeri se stopom zapošljavanja novih radnika na temelju sljedeće formule:

$$\text{STOPA ZAPOŠLJAVANJA} = \frac{\text{BROJ UPOSLENIH U TEKUĆEM PERIODU}}{\text{BROJ UPOSLENIH U PROŠLOM PERIODU}} \times 100$$

Stopa zapošljavanja, u pravilu, mora biti veća od 1% da bi subjekt uspješno poslovao. U slučaju da je stopa zapošljavanja negativna, ukazuje da broj uposlenih u tekućem periodu opada u odnosu na broj uposlenih u prošlom razdoblju.

Zapošljavanje se može pratiti i u odnosu na plan po sljedećoj formuli:

$$\text{STOPA ZAPOŠLJAVANJA} = \frac{\text{OSTVARENI BROJ ZAPOSLENIH}}{\text{PLANIRANI BROJ ZAPOSLENIH}} \times 100$$

Za analiziranje zapošljavanja mogu se koristiti i razne strukture zaposlenih, kao naprimjer po: stručnosti, školskoj spremi, starosti, polu i slično.

III. Kretanje izvoza i uvoza i njihov odnos. Za praćenje rasta i razvoja pojedinačnih privrednih subjekata izuzetno je značajno pratiti kretanje izvoza i uvoza. Ove dvije poslovne pojave značajno djeluju na kretanje bruto domaćeg proizvoda. Izvoz djeluje pozitivno na rast bruto domaćeg proizvoda, dok uvoz djeluje na smanjenje bruto domaćeg proizvoda.

Izvoz predstavlja domaću proizvodnju roba ili usluga, njihov izvoz i prodaju u inostranstvo. Suprotno izvozu je uvoz, koji predstavlja kupovinu i uvoz raznih proizvoda i usluga od drugih država.

Za praćenje rasta i razvoja pojedinačnih subjekata prati se kretanje izvoza i uvoza kao i njihov ukupni odnos. Ako je izvoz veći od uvoza govorimo o trgovinskom suficitu na nivou pojedinačnog privrednog subjekta, koji ujedno smanjuje vanjski dug. Obratno, ako je uvoz veći od izvoza govorimo o trgovinskom deficitu na nivou

pojedinačnog privrednog subjekta, pri čemu on povećava vanjski dug i pojedinačnog subjekta i države.

Kretanje izvoza, uvoza kao i samog suficita ili deficita mjeri se prema istom proteklom periodu ili prema planu. Takođe, praćenje rasta i razvoja izvoza i uvoza može se pratiti po raznim strukturama (vrsta robe, stepen obrade, namjena robe i sl).

Praćenje kretanja izvoza, uvoza i njihovog odnosa može se vršiti po raznim osnovama, a najčešće se upoređuje sa istim prošlim periodom ili sa planiranim veličinama.

IV. Visina uplate poreza, doprinosa i carina. Radi visokih budžetskih obaveza u filantropskim državama, kvalitet i uspješnost poslovanja pojedinačnog privrednog subjekta mjeri se visinom uplata poreza, doprinosa i carina, kao i drugih budžetskih obaveza.

Visina uplata poreza, doprinosa i carina za pojedinačnog privrednog subjekta u filantropskom društvu ukazuje na njegov značaj i doprinos rješavanju filantropskih obaveza društva prema filantropskoj državi i njenom stanovništvu.

Porezi se uplaćuju prema zakonskim propisima, a realno je da veći privredni subjekti i sa većim brojem uposlenih plaćaju veće poreze, doprinose, a i carine (ukoliko uvoze robu).

Porezi u jednoj filantropskoj državi mogu biti uvedeni po raznim osnovama, kao naprimjer:

- porez na dohodak;
- porez na dobit i raspodjelu dobiti;
- porez na dodatnu vrijednost ili porez na promet;
- porez na promet nekretnina;
- posebni porezi na alkohol, naftu, cigarete, bezalkoholna pića, alkoholna pića, luksuzne proizvode;
- porez na bogatstvo, na nasljeđe, poklone, itd.

Doprinosi su posebna vrsta poreza kako bi filantropska država osigurala novčana sredstva za razne javne rashode kao što su:

- financiranje zdravstva;
- financiranje školstva;
- penziono osiguranje;
- invalidsko osiguranje;
- ostala socijalna zaštita;
- financiranje i zaštita nezaposlenih, itd.

Uobičajeno je da se plaćanje doprinosa vrši iz bruto plaća zaposlenih. Na taj način zaposleni solidarno snose navedene javne rashode.

Carine su poseban vid poreza koji se plaća pri uvozu roba i usluga, a u skladu sa carinskim zakonom. Carina ima temeljnu funkciju zaštite domaće proizvodnje i potiče njen razvoj.

Značaj pojedinačnog privrednog subjekta u filantropskoj državi mjeri se visinom uplata u budžet kroz plaćanje doprinosa, poreza i carine.

Uspješnost poslovanja pojedinačnog privrednog subjekta posebno se mjeri kroz rast uplate poreza i doprinosa.

Praćenje visine uplata poreza, doprinosa i carina po pojedinačnim privrednim subjektima mjeri se u odnosu na prethodni period, kao i u odnosu na planski period.

V. Kretanje visine plaća. U filantropskoj državi, i njenim pojedinačnim privrednim i drugim subjektima, zakonskim propisima definirat će se plaće unutar najniže i najviše plaće.

Najniža plaća je zagantirana naknada za određeni posao (određeno radno vrijeme i određeni radni učinak). Minimalne (najniže) plaće se određuju kako bi se zaštitio interes radnika i očuvao određeni životni standard.

Najviše plaće se definiraju kako bi se spriječilo nekorektno (i često bezobrazno) ponašanje menadžera i supermenadžera u određivanju svoje plaće.

Sa porastom plaća u pojedinačnom privrednom subjektu povećava se iznos uplata doprinosa u budžet. Sa rastom i razvojem privrednih subjekata povećava se masa plaća, a što povećava masu uplate doprinosa u budžet.

Pokazatelj ostvarenih plaća u tekućem u odnosu na prošlo razdoblje mjeri se pomoću formule:

$$\frac{\text{PLAĆE U TEKUĆEM RAZDOBLJU}}{\text{PLAĆE U PROŠLOM RAZDOBLJU}} \times 100$$

Pokazatelj ostvarenih plaća u odnosu na plan mjeri se pomoću formule:

$$\frac{\text{PLAĆE U TEKUĆEM RAZDOBLJU}}{\text{PLANIRANE PLAĆE}} \times 100$$

Moguće je pratiti kretanje plaća po raznim strukturama (kvalifikacijama, mjestima nastajanja i sl).

Izračun prosječne plaće privrednog subjekta vrši se pomoću formule:

$$\frac{\text{UKUPNO ISPLAĆENE NETO PLAĆE}}{\text{BROJ UPOSLENIH}}$$

Pojam neto plaće odnosi se na čisti iznos koji prima radnik. Pojam bruto plaće odnosi se na pojam kada se na neto plaće dodaju svi porezi i doprinosi koji se uplaćuju u budžet, a nastaju po osnovi isplate neto plaće.

VI. Kretanje prodaje proizvoda i usluga. Praćenje rasta i razvoja pojedinačnih privrednih subjekata vrši se praćenjem kretanja prodaje proizvoda i usluga. Prodaja ima pozitivni karakter ukoliko raste u odnosu na prošli period i ostvaruje veće prihode u odnosu na prihode od prodaje u prošlom razdoblju.

Prodaja ima zadaću da proizvedenu robu ili usluge ponudi na tržištu, ostvari prodaju kupcima i osigura prihod privrednom subjektu. Pri toj razmjeni robe ili usluge neophodno je ostvariti veće prihode od svih troškova kako bi privredni subjekt ekonomično i rentabilno poslovao.

Praćenje kretanja prodaje može se vršiti prema količini prodaje, ali i vrijednosti prodaje. Prodaja se prati prema kretanju u tekućem razdoblju u odnosu na prošlo razdoblje prema formuli:

$$\frac{\text{PRODAJA U TEKUĆEM RAZDOBLJU}}{\text{PRODAJA U PROŠLOM RAZDOBLJU}} \times 100$$

Kretanje prodaje može se pratiti i u odnosu na plan po sljedećoj formuli:

$$\frac{\text{OSTVARENA PRODAJA}}{\text{PLANIRANA PRODAJA}} \times 100$$

U okviru praćenja kretanja prodaje može se pratiti kretanje prodajnih cijena kako u odnosu na prošli period, tako i u odnosu na planske cijene.

Praćenje kretanja prodaje može se vršiti i po raznim strukturama prodaje, kao naprimjer: po robama, po uslugama, po mjestima prodaje, po kupcima, po područjima prodaje, po referentima prodaje, po kanalima prodaje i slično.

VII. Kretanje prihoda povezano je sa praćenjem kretanja prodaje, pri čemu prodaja može rasti ali da prihodi opadaju, što je u slučaju ako prodaju pratimo količinski, pri čemu prodajne cijene brže opadaju od količinske prodaje. Prihodi se mogu iskazati pomoću formule:

$$P = F(K, C)$$

P = prihod

F = funkcija

K = količina prodaje

C = prodajne cijene

Utjecaj na prihode vrši količina prodaje i visina prodajnih cijena. Postoje razne mogućnosti i kombinacije kretanja fizičkog obima prodaje i kretanja visine prodajnih cijena.

Praćenje kretanja prihoda može se vršiti po raznim osnovama. Najčešće se koristi uporedba kretanja prihoda u tekućem periodu u odnosu na protekli period. Također, često se koristi praćenje kretanja prihoda u odnosu na planiranu visinu prihoda.

VIII. Kretanje produktivnosti. Ovaj pokazatelj mjeri uspješnost poslovanja pojedinačnih privrednih subjekata koji pokazuje količinu proizvoda i usluga po jednom radniku. Pored produktivnosti rada radnika može se pratiti produktivnost ostalih faktora proizvodnje. Produktivnost se može mjeriti i za sredstva rada, kao i po ostalim faktorima koji učestvuju u procesu proizvodnje.

Opća formula za izračunavanje produktivnosti je:

$$\frac{\text{FIZIČKI OBIM PROIZVODNJE}}{\text{BROJ RADNIKA}} \quad \text{ili} \quad \frac{\text{VRIJEDONOSNI OBIM PROIZVODNJE}}{\text{BROJ RADNIKA}}$$

Rast produktivnosti može se pratiti u odnosu na protekli period, kao i na planiranu produktivnost.

Na produktivnost rada najviše djeluje stručnost i osposobljenost radnika, ali i uvođenje mašina i opreme u proces proizvodnje. Vrlo veliki broj faktora djeluje na rast produktivnosti rada. U razvijenim i bogatim državama produktivnost rada raste najčešće uvođenjem novih mašina i opreme u proces proizvodnje. U siromašnim i nerazvijenim državama produktivnost raste kao posljedica poboljšanja stručnosti i sposobnosti radnika, ali i uvođenjem novih mašina i opreme u proces proizvodnje.

Produktivnost rada mjeri se prema istom prošlom razdoblju, kao i sa planiranom produktivnošću.

IX. Kretanje ekonomičnosti. Ovaj pokazatelj rasta i razvoja pojedinačnih privrednih subjekata predstavlja odnos prihoda i rashoda, pa se iskazuje po formuli:

$$\text{EKONOMIČNOST} = \frac{\text{PRIHOD}}{\text{RASHOD}}$$

Promatrajući analitički prethodnu formulu, možemo je podijeliti na sastavne dijelove:

$$\frac{\text{PRIHODI}}{\text{RASHODI}} = \frac{\text{PRIHODI}}{\text{UTROŠENI RAD} + \text{UTROŠENJA SREDSTVA ZA RAD} + \text{UTROŠENI PREDMETI RADA}}$$

Pojedini dijelovi ukupne jednačine predstavljaju mjere produktivnosti:

- a) $\text{PRODUKTIVNOST RADA} = \frac{\text{PRIHOD}}{\text{UTROŠENI RAD}}$
- b) $\text{PRODUKTIVNOST SREDSTAVA ZA RAD} = \frac{\text{PRIHOD}}{\text{UTROŠENA SREDSTVA ZA RAD}}$
- c) $\text{PRODUKTIVNOST UTROŠENIH PREDMETA RADA} = \frac{\text{PRIHOD}}{\text{UTROŠENI PREDMETI RADA}}$

Zbir svih pojedinačnih utrošaka predstavlja ukupne rashode i na taj način uspostavlja se veza između produktivnosti i ekonomičnosti. Produktivnost predstavlja pojedinačni odnos između prihoda i pojedinih utrošaka. Ako se zbroje svi utrošci i usporede s prihodom, dobivamo mjeru ekonomičnosti rada.

Za mjerenje produktivnosti najviše se koristi formula za izračunavanje produktivnosti rada, i manje formula za izračunavanje produktivnosti sredstava za rad. S obzirom da se ne može govoriti o produktivnosti predmeta rada, ta mjera više služi kao planski i analitički pokazatelj.

Za mjerenje ekonomičnosti rada koristimo izraz:

$$E = \frac{\text{PRIHOD}}{\text{RASHODI}}$$

koji pokazuje koliko je na 1 KM rashoda ostvareno prihoda. Ako je odnos 1 i veći od 1, poslovanje je ekonomično, a ako je odnos manji od 1, poslovanje je neekonomično.

Za mjerenje ekonomičnosti rada možemo koristiti i obrnuti izraz:

$$E = \frac{\text{RASHODI}}{\text{PRIHOD}}$$

koji pokazuje koliko je za 1 KM prihoda potrebno utrošiti rashoda. Ako je odnos 1 i veći od 1, poslovanje je neekonomično, a ako je odnos manji od 1, poslovanje je ekonomično.

U filantropskim privrednim subjektima jedna od najvažnijih metoda mjerenja uspješnosti rasta i razvoja je pokazatelj ekonomičnosti, a izračunava se odnosima prihoda i rashoda.

Prihod u sebi sadrži ostvareni promet po prodajnim cijenama, što je dosta podudarno ukupnom prihodu, pa se i ta veličina koristi za izračunavanje ukupne ekonomičnosti.

Rashodi sadrže sve troškove i rashode poslovanja, pa se ukupni rashodi koriste pri izračunavanju ukupne ekonomičnosti. Obrazac za izračunavanje ekonomičnosti je:

$$E = \frac{\text{PRIHOD}}{\text{RASHODI}} = \frac{\text{UKUPAN PRIHOD}}{\text{UKUPNI RASHODI}}$$

Ekonomičnost poslovanja može imati tri osnovne karakteristike:

- *ekonomičnost je veća od 1* ($E > 1$) ako su prihodi veći od rashoda, i u tom slučaju poduzeće posluje ekonomično i sa dobiti;
- *ekonomičnost je ravna 1* ($E = 1$) ako su prihodi jednaki rashodima, i u tom slučaju poduzeće posluje ekonomično, ali na granici, i bez dobiti i gubitka;
- *ekonomičnost je manja od 1* ($E < 1$) ako su prihodi manji od rashoda, i u tom slučaju poduzeće posluje neekonomično i s gubitkom.

Za mjerenje ekonomičnosti rada u poduzećima koristi se ukupan prihod u koji su uključene tekuće prodajne cijene. Na taj način kretanje ukupnog prihoda uvjetovano je kretanjem fizičkog prometa, ali i nivoom prodajnih cijena. U slučaju mjerenja ekonomičnosti, za promet je presudno uključiti tekuće prodajne cijene jer najznačajnije djeluju na kretanje ekonomičnosti rada. Sama priroda prometa zahtijeva da se u mjerenje ekonomičnosti poduzeća na strani prihoda uključe prodajne cijene, a na strani rashoda svi troškovi. Cilj poslovanja poduzeća je ostvarivanje pozitivne razlike između prihoda i rashoda.

Faktori koji utiču na ekonomičnost poslovanja su svi faktori koji utiču na kretanje prihoda i rashoda. Skoro da nema ni jednog događaja u poslovanju poduzeća koji ne izaziva neki trošak ili prihod, i time utiče na ekonomičnost poslovanja. Ipak, značajniji utjecaj imaju faktori koji više djeluju na promjene obima proizvodnje i promjene troškova poslovanja.

Faktore koji djeluju na ekonomičnost poslovanja možemo podijeliti na:

- faktore koji utiču na obim prihoda;
- faktore koji utiču na obim rashoda (troškova).

A. Faktori koji utiču na obim prihoda su:

1. Tržišno stanje:

- obim ponude;
- obim potražnje;
- kretanje cijena;

- kupovna snaga;
  - ponašanje konkurencije i sl.
2. Proizvodni proces:
- način proizvodnje;
  - obim proizvodnje;
  - količina proizvodnje;
  - vrsta proizvoda i sl.
3. Ponuda poduzeća:
- nivo prodajnih cijena;
  - širina i dubina asortimana;
  - kanali distribucije (prodavaonice, stovarišta i dr);
  - prodaja i prodajna promocija;
  - kadrovska struktura uposlenih i sl.
4. Objektivni faktori:
- lokacija,
  - klimatski uvjeti,
  - veličina organizacije,
  - broj kupaca i sl.
5. Utjecaj državne ekonomske politike:
- porezni sistem;
  - visina poreza na promet;
  - uvoz i izvoz;
  - carinska politika;
  - kreditna politika i sl.

B. Faktori koji utiču na obim rashoda su:

1. Troškovi proizvodnje:
- troškovi radne snage;
  - troškovi sirovina;
  - troškovi ostalih repromaterijala;
  - troškovi mašina i opreme (amortizacija);
  - ostali razni proizvodni troškovi.
2. Troškovi prodaje:
- troškovi marketinga;
  - ostali troškovi prodaje.
3. Ostali troškovi poslovanja poduzeća itd.

Mjerenje i praćenje kretanja ekonomičnosti poslovanja pojedinačnih privrednih subjekata (poduzeća, firmi, korporacija i sl) može se vršiti:

- a) ostvarenom ekonomičnosti u prošlom istom razdoblju;
- b) planiranom ekonomičnosti;
- c) ostvarenom ekonomičnosti u istom ili sličnom poduzeću.

X. Kretanje rentabilnosti i dobiti. Ova mjera praćenja rasta i razvoja pojedinačnih privrednih subjekata je postala važno mjerenje uspješnosti poslovanja, i pokazuje koliko se ostvaruje dobiti u poslovanju. Dobit je značajno pitanje poslovanja i uspješnosti poslovanja. Rentabilnost se iskazuje u procentima i pokazuje koliko je u procentima ostvareno dobiti od utrošenih sredstava – ukupnih rashoda.

U početku razvoja kapitalizma ova mjera je bila pozitivna i poticajna da se poduzeća takmiče u povećanju prihoda i smanjenju troškova. Povećanje prihoda se pretežno ostvarivalo kroz pozitivne napore u poboljšanju proizvoda po kvalitetu i upotrebnim svojstvima, i uz što niže troškove proizvodnje. Na ovaj način i poticaj kapitalizam je ostvarivao uspješne i pozitivne rezultate. Razvijaju se industrija i ukupna proizvodnja, uvode se inovacije, novi materijali, poboljšava upotrebna vrijednost proizvoda, itd.

Međutim, veći dio menadžera (kao predstavnici kapitalista) napuštaju moralne i poštene principe u sticanju i povećanju dobiti. Nastoje ostvariti što veću dobit, kako bi ostvarili svoje stimulacije i razne bonuse zanemarujući moralne, ali i humane i zakonske norme. Nastoje smanjiti troškove poslovanja na razne neprihvatljive načine, a to su:

- snižavanje plaća;
- upotrebljavanje nekvalitetnih sirovina;
- smanjivanje kvaliteta proizvoda;
- lažna propaganda;
- neopravdano povećanje prodajnih cijena;
- veliki marketinški naponi da prodaju nekvalitetne proizvode, itd.

Na tom planu naročito se ističu prehrambena industrija, farmaceutska industrija, naftna industrija i slično.

Da bi se ostvarila što veća rentabilnost, odnosno dobit, brojni menadžeri poduzimaju razne neetične mjere kako bi povećali prihode, a ujedno smanjujući troškove.

U kapitalizmu brojni troškovi pojedinačnih privrednih subjekata prebačeni su na javne (državne) troškove, a oni koriste javne proizvode po niskim cijenama (školovanje, komunalna infrastruktura, saobraćajnice, elektroenergija, komunikacijske veze i sl).

Sticanje dobiti po svaku cijenu postaje osnovni faktor razvoja i održavanja siromaštva, nezaposlenosti i drugih nedaća razvijenog i bogatog svijeta. Istovremeno, bogati i nerazvijeni ne žele se odreći svojih stečenih prava po kojima sva dobit pripada kapitalistima.

Rentabilnost se izračunava pomoću formule:

$$\text{RENTABILNOST} = \frac{\text{DOBIT} \times 100}{\text{UTROŠENA SREDSTVA}}$$

Dobit se izračunava po formuli:

$$\text{DOBIT} = \text{UKUPAN PRIHOD} - \text{UKUPNI RASHODI}$$

Na temelju prethodnih činjenica rentabilnost možemo iskazati po formuli:

$$\text{RENTABILNOST} = \frac{\text{UKUPNI PRIHOD} - \text{UKUPNI RASHODI}}{\text{UKUPNI RASHODI}} \times 100$$

XI. Kretanje investicijskih ulaganja. Ovaj pokazatelj mjerenja rasta i razvoja pojedinačnog privrednog subjekta pokazuje kolika su ulaganja u nove procese proizvodnje, prometa i usluge.

Ulaganja se najčešće vrše u proizvodne kapacitete (mašine, opremu, sredstva za rad, zgrade i sl), kao i u stručno osposobljavanje uposlenika, njihovo školovanje ili doškolovanje.

Ulaganje se vrši sa ciljem povećanja proizvodnje, povećanja produktivnosti odnosno povećanja prihoda sa ciljem porasta ekonomičnosti.

Investicijska ulaganja su preduvjet rasta i razvoja pojedinačnih privrednih i drugih subjekata. Mjerenje investicijskih ulaganja najčešće se vrši:

- a) u odnosu na isti prethodni period;
- b) u odnosu na plan investicijskog ulaganja.

Sve filantropske države, bilo da su razvijene i bogate ili siromašne i nerazvijene, imaju potrebu za investicijskim ulaganjem u skladu sa detaljnim elaboratom o opravdanosti investicijskog ulaganja.

XII. Kretanje likvidnosti. Ova mjera praćenja rasta i razvoja pojedinačnih privrednih subjekata (poduzeća) ukazuje na kvalitet poslovanja poduzeća.

Problematika likvidnosti poduzeća dobiva sve veći značaj u tekućem poslovanju. Likvidnost poduzeća se ogleda u tome da raspolaže istim ili većim obimom novčanih sredstava od visine dospjelih obaveza. Poduzeće izračunava koeficijent likvidnosti pomoću formule:

$$K = \frac{\text{NOVČANA SREDSTVA}}{\text{DOSPJELE OBVEZE}}$$

Koeficijent likvidnosti (K) može biti veći od 1, manji od 1 ili ravan 1.

Ako je *koeficijent likvidnosti veći od 1*, to ukazuje da poduzeće raspolaže s više novčanih sredstava nego što su dospjele obaveze. Što je koeficijent veći, to je likvidnost bolja.

Ako je *koeficijent likvidnosti manji od 1*, to ukazuje da poduzeće ima veće dospjele obaveze od novčanih sredstava. U tom slučaju govorimo o nelikvidnosti poduzeća. Što je koeficijent manji, to je veća nelikvidnost, odnosno dospjele obaveze su znatno veće od novčanih sredstava.

Ako je *koeficijent likvidnosti ravan 1*, to ukazuje da su dospjele obaveze iste visine kao i novčana sredstva, te da se ostvaruje likvidnost poduzeća.

Iako se likvidnost obično povezuje s kratkoročnim obavezama i novčanim sredstvima, potrebno je ukazati da je likvidnost složen pojam, te da se problematika likvidnosti mora promatrati sa šireg gledišta radi brze preobrazbe obrtnih sredstava iz jednog pojavnog oblika u drugi. Pojedini pojavni oblici obrtnih sredstava mogu neplanirano značajno poremetiti likvidnost, naglom preobrazbom iz jednog pojavnog oblika u drugi. Značajan utjecaj na likvidnost mogu imati i stalna poslovna sredstva i njihovi izvori kao, npr. odljev novčanih sredstava u investicije, ulaganje u dugoročne osnivačke fondove, itd.

Radi održavanja likvidnosti poduzeća potrebno je znati:

- a) da je likvidnost vrlo dinamična pojava i da je pod utjecajem faktora koji se mogu kontrolirati (rokovi naplate, rokovi plaćanja, obim nabavke i prodaje i sl), ali i nizom faktora koji nisu pod kontrolom (prodaja, naplata potraživanja i sl);
- b) da je nedovoljna likvidnost štetna za poduzeće (nemogućnost novih nabavki, povećane kamate, sudski troškovi i sl);
- c) da je prevelika likvidnost također štetna za poduzeće (nedovoljne nabavke, usporen prometni obrt, smanjenost uposlenosti i iskorištenosti kapaciteta i sl);
- d) da je samo optimalna likvidnost opravdana jer osigurava izmirenje svih dospjelih obaveza uz osiguranje rizika prikupljanja novčanih sredstava. Ovaj rizik treba biti stručna ocjena, u konkretnoj situaciji, koliki je rizik da se neće unovčiti pojedini pojavni oblici planiranih potraživanja u roku njihovog dospelja za naplatu (potraživanja od kupaca, unovčavanje papira od vrijednosti, naplata danih kredita i drugih potraživanja itd).

DODATAK 6. ULOGA DRŽAVE U KAPITALISTIČKOJ EKONOMIJI

Izvod iz knjige:

P. Samuelson i W. Nordhans *Ekonomija*

19. izdanje, str. 303-309, hrvatski prevod Mate Zagreb, 2011.

Pogledamo li tržišno gospodarstvo – koje osigurava sve vrste proizvoda, od jabuka i brodova do uređaja s rendgenskim zrakama i citara – primamljivo je misliti da tržišta zahtijevaju malo više od vještih radnika i mnogo kapitala. Ali povijest je pokazala da tržišta ne mogu samostalno efikasno funkcionirati. Kao minimum, efikasno tržišno gospodarstvo treba policiju koja osigurava fizičku sigurnost, neovisan pravni sustav radi provođenja ugovora, regularne mehanizme za sprečavanje monopolističkog izrabljivanja i smrtonosnog zagađivanja, škole radi edukacije mladih i javni zdravstveni sustav radi suzbijanja prenosivih bolesti. Gdje točno povući crtu između državnih i privatnih aktivnosti teško je i kontroveržno pitanje, ljudi i danas raspravljaju o prikladnoj ulozi države u obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i potpori dohotku.

Kao ekonomisti, želimo otići dalje od pristranih debata te analizirati funkcije države – komparativnu prednost države u mješovitome gospodarstvu. Ovo poglavlje istražuje ulogu države u razvijenome gospodarstvu. Koji su odgovarajući ciljevi gospodarske politike u tržišnom gospodarstvu, koji su instrumenti dostupni za postizanje tih ciljeva? Na kojim se načelima temelji učinkovit porezni sustav? Razumijevanje odgovora na ta pitanja ključ je za razvijanje ispravne gospodarske politike.

DRŽAVNA KONTROLA GOSPODARSTVA

Rasprave o ulozi države često se održavaju na transparentima s osvještavajućim povicima poput “Ne novim porezima” ili “Uravnotežite proračun”. Te pojednostavljene fraze ne mogu u potpunosti zahvatiti ozbiljni posao državne gospodarske politike. Recimo da narod odluči uložiti više resursa u poboljšanje javnoga zdravstva; ili odluči da bi trebalo uložiti više resursa u obrazovanje mladih; ili da bi se trebala smanjiti nezaposlenost u vremenu duboke recesije. Tržišno gospodarstvo ne može automatski riješiti te probleme. Svaki od tih ciljeva može biti ostvaren ako, i samo ako, država promijeni svoje poreze, rashode ili regulativu. Grmljavina svjetske povijesti čuje se u fiskalnoj politici jer su oporezivanje i rashodi moćni instrumenti za socijalne promjene.

ALATI DRŽAVNE POLITIKE

U modernom gospodarstvu nijedna sfera ekonomskoga života ne ostaje nedirnuta od strane države. Možemo prepoznati tri glavna instrumenta ili alata koje vlada koristi kako bi utjecala na privatnu gospodarsku aktivnost.

1. Porezi na dohodak te dobra i usluge. Oni smanjuju privatni dohodak i time smanjuju privatne izdatke (na automobile ili hranu u restoranima) te osiguravaju resurse za javne izdatke (za oružje ili školsku užinu). Porezni sustav služi i za obeshrabrivanje određenih aktivnosti njihovim višim oporezivanjem (kao što je pušenje cigareta), dok se istovremeno druge aktivnosti potiču slabijim oporezivanjem ili čak subvencioniranjem (kao što je zdravstvena skrb).
2. Rashodi za određena dobra ili usluge (kao što su ceste, obrazovanje ili policijska zaštita), zajedno s transfernim plaćanjima (kao što je socijalno osiguranje i bonovi za hranu) koja pojedincima osiguravaju resurse.
3. Propisi ili kontrole koje ljude usmjeravaju da učine ili odustanu od određene gospodarske aktivnosti. Primjeri uključuju propise koji ograničavaju količinu zagađenja koju stvara pojedino poduzeće, koji dijele radijski spektar ili nalažu testiranje sigurnosti novoga lijeka.

Trendovi u veličini države

Više od jednog stoljeća nacionalni dohodak i proizvodnja rasli su u svim gospodarstvima. Istodobno su u većini zemalja državni rashodi rasli čak mnogo brže od gospodarstva u cjelini. Svako razdoblje krize – depresija, rat ili briga oko socijalnih problema poput siromaštva ili zagađenja – proširilo je aktivnosti države. Nakon što bi kriza prošla, državna kontrola i potrošnja nikada se nisu vratile na prethodnu razinu.

Prije Prvoga svjetskog rata kombinirani savezni, državni i lokalni rashodi ili porezi iznosili su malo više od jedne desetine cjelokupnoga nacionalnog dohotka Sjedinjenih Američkih Država. Ratni napor tijekom Drugog svjetskog rata natjerao je državu na potrošnju gotovo polovice nacionalne proizvodnje zemlje koja je vrlo brzo rasla. Do 2007. godine rashodi svih razina vlade u Sjedinjenim Američkim Državama iznosili su oko 33% BDP-a.

Državna ekspanzija nije se odvijala bez zapreka; svaki novi program potrošnje i oporezivanja izazvao je žestoku reakciju. Naprimjer, kada je sustav socijalnoga osiguranja prvi put predstavljen 1935. godine, protivnici su objavili da se radi o prijetećem znaku socijalizma. No, s vremenom su se politički stavovi razvili. Sustav “socijalističkoga” socijalnog osiguranja danas brane svi političari kao ključni dio

“socijalnoga ugovora” između generacija. Radikalne doktrine jedne ere postale su prihvaćena pravila sljedeće.

Slika pokazuje kako državna potrošnja, prikazana kao postotak BDP-a, varira među zemljama. Zemlje s visokim dohotkom naginju oporezivanju i trošenju većega dijela BDP-a nego siromašne zemlje. Možemo li razabrati obrazac među bogatijim zemljama? Među zemljama s visokim dohotkom nijedan jednostavan zakon o poreznim teretima i dobrobiti građana ne može opravdati istinsku raznolikost fiskalnih činjenica među narodima. Naprimjer, financiranje obrazovanja i zdravstvene zaštite, dvije najveće komponente državne potrošnje, različito je organizirano u različitim zemljama.

Slike prikazuju ukupne državne rashode. Ti rashodi uključuju kupnju dobara i usluga (poput projektila i obrazovanja), kao i transferna plaćanja (kao što su isplate socijalne pomoći i kamata na javni dug). Kupnja dobara i usluga naziva se “iscrppljujućom” jer izravno djeluje na proizvodnju zemlje; za razliku od toga, transferna plaćanja povećavaju dohodak pojedinaca te im omogućuju kupnju roba i usluga, ali ne smanjuju izravno količinu dobara i usluga dostupnih za privatnu potrošnju i investicije.

Rast državne kontrole i regulative

Osim rasta potrošnje i oporezivanja, došlo je i do ogromne ekspanzije zakona i regulativa koji reguliraju gospodarske poslove.

Amerika 19. stoljeća više je nego ijedna druga zemlja mogla postati čisto *laissez-faire* društvo – sustav koji je britanski povjesničar Thomas Carlyle opisao kao “anarhiju plus policajac”. Ta je filozofija ljudima omogućavala veliku osobnu slobodu da slijede svoje ekonomske ambicije te je proizvela stoljeće ubrzanoga materijalnog razvoja. No, kritičari su vidjeli mnogo mrlja u toj idili *laissez-fairea*. Povjesničari bilježe periodične poslovne krize, ekstreme u siromaštvu i nejednakosti, duboko usađenu rasnu diskriminaciju i zagađenje vode, zemlje i zraka zbog onečišćenja. Naprednjaci i tzv. *muckrakers* (istraživači kriminala i korupcije koji nakon istrage svoje rezultate objavljuju javnosti, op. prev) tražili su obuzdavanje kapitalizma kako bi se tom svojeglavom zvijeri moglo humanije upravljati.

Početak 1890-ih godina Sjedinjene Američke Države postupno su se odmaknule od uvjerenja da “država najbolje upravlja onime čime najmanje upravlja”. Predsjednici Theodore Roosevelt, Woodrow Wilson, Franklin Roosevelt i Lyndon Johnson – suočeni s neumornom opozicijom – pomaknuli su granice savezne kontrole nad gospodarstvom i pokrenuli nove regulatorne i fiskalne alate u borbi s gospodarskim bolestima svoga vremena.

Konstitutivne ovlasti države bile su široko interpretirane i korištene radi “osiguravanja javnoga interesa” i radi “upravljanja” gospodarskim sustavom. Godine

1887. utemeljena je Međudržavna trgovinska komisija (engl. Interstate Commerce Commission – ICC) s ciljem regulacije željezničkog prometa preko državnih granica. Ubrzo nakon toga donesen je i Shermanov antitrustovski zakon (engl. Sherman Antitrust Act), kao i drugi zakoni protiv monopolističkih kombinacija koje “ograničavaju trgovinu”.

Tijekom 1930-ih godina čitav je skup industrija potpao pod ekonomsku regulaciju, u kojoj država određuje cijene, uvjete izlaza s tržišta i ulaza na tržište, kao i sigurnosne standarde. Otada tu spadaju i avioprijevoznici, kamionski prijevoz, prijevoz riječnim tegljačima i morski promet, struja, plin i telefon; financijska tržišta; nafta i prirodni plin, kao i cjevovodi.

Osim regulacije cijena i standarda poslovanja, država je pokušala zaštititi i zdravlje i sigurnost sve strožom socijalnom regulativom. Slijedeći otkrivanja iz ere iznošenja prljavština u javnost početkom 19. stoljeća, doneseni su zakoni o čistoći hrane i lijekova. Tijekom 1960-ih i 1970-ih godina Kongres je donio seriju zakona za regulaciju sigurnosti na području rudarstva i sigurnosti radnika općenito; autorizirane sigurnosne standarde za automobile i potrošačke proizvode; dnevni kop, nuklearnu energiju i otrovni otpad.

U protekla je tri desetljeća rast državnih programa usporio. Ekonomisti su uvjerljivo tvrdili da mnoge gospodarske regulative ograničavaju konkurenciju i cijene drže visokima, a ne niskima. Ekonomisti su naglasili potrebu da se na području socijalne regulative osigura da koristi od regulative budu veće od troškova. Danas “programi stečenih prava” (programi koji su dostupni svima onima koji zadovoljavaju određene detaljno definirane kriterije), kao što su mirovine i zdravstvena zaštita, predstavljaju programe na koje se u zemljama s visokim dohotkom najviše troši.

I nadalje, nije vjerojatno da će se vratiti era *laissez-fairea*. Državni programi promijenili su samu prirodu kapitalizma. Privatno vlasništvo sve je manje u potpunosti privatno. Slobodno poduzetništvo postaje sve manje slobodno. Nepovratna evolucija dio je povijesti.

FUNKCIJE DRŽAVE

Počinjemo dobivati sliku o tome kako država upravlja i međudjeluje s gospodarstvom. Koji su primjereni gospodarski ciljevi države u modernom mješovitom gospodarstvu? Ispitajmo četiri glavne funkcije:

1. poboljšanje ekonomske efikasnosti;
2. smanjenje ekonomske nejednakosti;
3. stabiliziranje gospodarstva makroekonomskom politikom;
4. provođenje međunarodne gospodarske politike.

Poboljšanje ekonomske učinkovitosti

Središnja je ekonomska svrha države ta da asistira društveno poželjnoj alokaciji resursa. To je mikroekonomska strana državne politike; usmjerena je na što i kako gospodarskoga života. Mikroekonomske politike razlikuju se među zemljama ovisno o običajima i političkim filozofijama. Neke zemlje stavljaju naglasak na nemiješanje, *laissez-faire* pristup, prepuštajući većinu odluka tržištu. Druge zemlje naginju prema snažnoj državnoj regulaciji ili čak javnom vlasništvu poduzeća, u kojima odluke o proizvodnji donose vladini planeri.

Sjedinjene Američke Države u temeljima su tržišno gospodarstvo. O kojoj god da je mikroekonomskoj temi riječ, većina ljudi pretpostavlja da će tržište odmah riješiti gospodarski problem. No, ponekad postoji dobar razlog da država pređe preko alokacijskih odluka tržišne ponude i potražnje.

Ograničenja nevidljive ruke. Prethodna su poglavlja objasnila kako nevidljiva ruka savršene konkurencije vodi ka efikasnoj alokaciji resursa. Ali ti rezultati nevidljive ruke vrijede samo u ograničenim uvjetima. Dobra moraju biti proizvedena efikasno u savršeno konkurentnim poduzećima. Sva dobra moraju biti privatna, kao štruce kruha, pri čemu se cjelina može razdijeliti na zasebne komade potrošnje za različite pojedince. Ne smiju postojati eksternalije kao što je zagađenje zraka. Potrošači i poduzeća moraju biti potpuno informirani o cijenama i karakteristikama dobara koja kupuju i prodaju.

Kada bi se ispunili svi ti idealizirani uvjeti, nevidljiva ruka mogla bi osigurati savršeno efikasnu proizvodnju i raspodjelu nacionalnog dohotka pa ne bi postojala potreba za intervencijom države s ciljem promocije efikasnosti.

Ipak, čak i u tom idealnom slučaju u kojem bi postojala podjela rada među ljudima i regijama, u kojem bi cjenovni mehanizmi funkcionirali, država bi imala važnu ulogu. Sudovi i policijske snage ipak bi bili nužni za osiguravanje provođenja ugovora, neprevarantsko i nenasilno ponašanje, slobodu od kradljivaca i vanjske agresije te zakonom utvrđena prava vlasništva.

Neizbježne međuzavisnosti. *Laissez-faire* s minimalnim intervencijama države mogao bi biti dobar sustav u tim idealiziranim uvjetima. U stvarnosti, svaki će od tih idealiziranih uvjeta u određenoj mjeri biti prekršen u svim ljudskim društvima. Tvornice koje ne potpadaju pod regulativu sklone su zagađivanju zraka, vode i zemlje. Kada prijeti izbijanje zaraznih bolesti, privatna tržišta imaju malo inicijative za razvoj efikasnih javno-zdravstvenih programa. Potrošači su ponekad slabo informirani o karakteristikama dobara koje kupuju. Tržište nije idealno. Postoje neuspjesi tržišta.

Drugim riječima, država često razmješta svoje oružje kako bi ispravila značajne neuspjehe tržišta, od kojih su najznačajniji sljedeći:

- Slom savršene konkurencije. Kada monopoli ili oligopoli stupe u tajni sporazum s ciljem fiksiranja cijena ili izbacivanja poduzeća iz poslovanja, država može primijeniti antitrustovsku politiku ili regulativu.
- Eksternalije i javna dobra. Neregulirano tržište može proizvesti previše zagađenja zraka i premalo investicija u javno zdravstvo ili bazične znanosti. Država može koristiti svoj utjecaj kako bi kontrolirala opasne eksternalije ili financirala programe s područja znanosti ili javnoga zdravstva. Vlada može uvesti poreze na aktivnosti koje nameću eksterne javne troškove (kao što je pušenje cigareta) ili podupirati aktivnosti koje su društveno korisne (kao što su obrazovanje ili prenatalna zdravstvena zaštita).
- Nesavršene informacije. Neregulirana tržišta sklona su pružiti nedovoljno informacija za potrošače koji onda ne mogu donijeti odluku na temelju dobre informiranosti. U ranijim su razdobljima sitni trgovci torbarili lijekove od zmijskog ulja koji su vas podjednako mogli i ubiti i izliječiti. To je dovelo do regulacije hrane i lijekova koja je od farmaceutskih kompanija zahtijevala osiguravanje opsežnih informacija o sigurnosti i učinkovitosti novih lijekova prije no što se počnu prodavati. Država također zahtijeva da poduzeća osiguraju informacije o energetske učinkovitosti glavnih kućanskih aparata poput hladnjaka ili grijača za vodu. Dodatno, država može koristiti svoju moć trošenja kako bi sama pružila potrebne informacije, kao što i radi s podacima o sigurnosti vozila i testovima sudara.

Jasno, na dnevnom redu postoje mnogi problemi alokacije koje država mora riješiti.

Smanjenje ekonomske nejednakosti

Čak i kada je nevidljiva ruka sjajno učinkovita, ona može istodobno dovesti do nejednake raspodjele dohotka. U uvjetima *laissez-fairea*, ljudi postaju bogati ili siromašni ovisno o tome gdje su rođeni, ovisno o njihovom naslijeđenom bogatstvu, talentima i trudu, sreći u pronalasku nafte, spolu ili boji kože. Nekim ljudima raspodjela dohotka koja proizlazi iz neregulirane konkurencije djeluje jednako tako neosnovana kao i Darwinova raspodjela hrane i plijena u džungli.

U najsiromašnijim društvima postoji malo viška dohotka koji se može uzeti boljestojećima i dati nesretnijima. Međutim, kako društva postaju bogatija, ona mogu žrtvovati više resursa za pružanje osnovnih potreba i socijalnog osiguranja svim svojim stanovnicima. Te su aktivnosti uloga “države blagostanja” – u kojoj vlade osiguravaju minimalne životne standarde svima – a koju ćemo detaljno analizirati u idućem poglavlju. Države blagostanja Sjeverne Amerike i Zapadne Europe danas posvećuju značajan dio svojih prihoda održavanju minimalnih standarda u zdravstvu, prehrani i dohotku.

Preraspodjela dohotka obično se ostvaruje oporezivanjem i politikom trošenja. Većina bogatih zemalja danas odlučuje da djeca ne smiju biti gladna zbog ekonomskih okolnosti svojih roditelja; da siromašni ne bi trebali umirati zbog nedostatka novca za potrebnu medicinsku skrb; da bi mladi trebali dobiti besplatno javno obrazovanje i da bi stariji trebali biti u stanju proživjeti svoje zadnje godine s minimalnom razinom dohotka. U Sjedinjenim Američkim Državama te državne aktivnosti osigurane su prvenstveno transfernim programima kao što su bonovi za hranu, Medicaid i socijalno osiguranje.

No, i stavovi o preraspodjeli također se razvijaju. Uz rastuće porezno opterećenje i državni proračunski deficit, zajedno s rastućim troškovima programa za subvencioniranje dohotka, porezni obveznici sve se više protive programima preraspodjele i progresivnom oporezivanju.

Stabilizacija gospodarstva pomoću makroekonomske politike

Rani kapitalizam bio je naklonjen financijskoj panici i djelovanju inflacije i depresije. Danas država ima odgovornost spriječiti takvu razornu recesiju pomoću ispravnoga korištenja monetarne i fiskalne politike, kao i uz jaču regulaciju financijskoga sustava. Nadalje, vlada pokušava ublažiti uspone i padove poslovnoga ciklusa, s ciljem izbjegavanja nezaposlenosti širokoga razmjera na dnu ciklusa, kao i visoke inflacije na vrhu ciklusa. Nedavno se država počela baviti pronalaženjem gospodarskih politika koje podržavaju dugoročni gospodarski rast. Ta su pitanja detaljnije razrađena u poglavljima o makroekonomiji.

Provođenje međunarodne gospodarske politike

Kao što ćemo vidjeti u pregledu o međunarodnoj trgovini u 18. poglavlju, Sjedinjene Američke Države proteklih su godina postale sve povezanije s globalnim gospodarstvom. Vlada sada ima ključnu ulogu u predstavljanju interesa države na međunarodnoj pozornici i u pregovaranju o korisnim sporazumima širokoga spektra s drugim zemljama. Međunarodna pitanja gospodarske politike možemo podijeliti na četiri glavna područja.

- Smanjenje trgovinskih barijera. Važan dio gospodarske politike uključuje usklađivanje zakona i smanjenje trgovinskih barijera s ciljem poticanja plodonosne međunarodne specijalizacije i podjele rada. Posljednjih su godina države dogovorile niz trgovinskih sporazuma za smanjenje carina i ostalih trgovinskih barijera na poljoprivredne proizvode, proizvođačka dobra i usluge. Takvi su sporazumi često prijeporni. Ponekad štete određenim skupinama, kao u slučaju ukidanja carina na tekstil koje smanjuju zaposlenost u toj industriji. Osim toga, međunarodni sporazumi mogu zahtijevati odricanje od dijela nacionalnoga suvereniteta kao

cijenu porasta dohotka. Pretpostavimo da zakoni jedne zemlje štite prava intelektualnoga vlasništva, kao što su patenti i autorska prava, dok zakoni druge zemlje dopuštaju slobodno kopiranje knjige, videozapisa i softvera. Čiji bi zakoni trebali prevladati?

- Provođenje programa pomoći. Bogate države imaju brojne programe oblikovane tako da pomažu mnoštvu siromašnih u drugim zemljama. Oni uključuju izravnu stranu pomoć, pomoć u slučaju katastrofa i tehničku pomoć, osnivanje institucija poput Svjetske banke radi davanja zajmova s niskim kamatnim stopama siromašnim zemljama i koncesijske uvjete izvoza prema siromašnim zemljama.
- Koordinacija makroekonomskih politika. Države su uvidjele da fiskalne i monetarne politike drugih država utiču na inflaciju, nezaposlenost i financijske uvjete kod kuće. Međunarodni monetarni sustav ne može upravljati sam sobom; utemeljenje sustava deviznih tečajeva koji glatko funkcionira preduvjet je za efikasnu međunarodnu trgovinu. Kada je 2008. godine izbila američka kreditna kriza, ubrzo se proširila na Europu te zaprijetila nekolicini europskih banaka. Središnje su banke trebale koordinirano djelovati kako bi spriječile da se propast neke banke, ili čak strah od propasti, u jednoj zemlji ne proširi poput neobuzdane vatre na čitav međunarodni financijski sustav. U usko integriranim područjima, kao što je Zapadna Europa, zemlje rade zajedno s ciljem koordinacije fiskalne, monetarne i devizne politike te čak uvode i zajedničku valutu s ciljem da se inflacija ili nezaposlenost u jednoj zemlji ne prošire i ne naštete cijeloj regiji.
- Zaštita globalnog okoliša. Najnoviji aspekt međunarodne gospodarske politike uključuje zajedničko djelovanje s ostalim državama radi zaštite globalnoga okoliša u slučajevima u kojima nekoliko zemalja pridonosi ili je pogodeno prelijevanjem zagađenja. Povijesno su najaktivnija područja uključivala zaštitu ribarstva i kvalitete vode u rijekama. Kada je ozonska rupa na Antarktici zaprijetila javnome zdravlju, države su postigle sporazum o ograničavanju korištenja kemikalija koje uništavaju ozon. Drugi su sporazumi bili namijenjeni smanjivanju prijetnji uništavanja šuma, globalnoga zatopljenja i uništenja biljnih i životinjskih vrsta. Jasno, međunarodni problemi vezani uz okoliš mogu biti riješeni jedino uz suradnju mnogih naroda.

Čak se i najuporniji konzervativci slažu da država ima važnu ulogu u predstavljanju nacionalnih interesa u bezvlašću naroda.

TEORIJA JAVNOGA IZBORA

Naša se analiza većim dijelom koncentrirala na normativnu teoriju države – na prikladne politike koje bi država trebala slijediti kako bi povećala blagostanje stanovništva. No, ekonomisti nisu ništa više zaneseni državom nego tržištem. Države mogu donijeti loše odluke ili provoditi dobre ideje na loš način. Uistinu, baš kao što postoje tržišni neuspjesi poput monopola ili zagađenja, tako postoje i “državni propusti” u kojima državne intervencije dovode do pustošenja ili nepovoljne preraspodjele dohotka.

Te su teme unutar domene teorije javnoga izbora, koja je dio ekonomije i političkih znanosti te proučava način na koji država donosi odluke. Teorija javnoga izbora ispituje način na koji različiti sustavi glasanja funkcioniraju te pokazuje da ne postoji idealni mehanizam zbrajanja individualnih preferencija za dobivanje društvenoga izbora. Taj pristup također analizira vladine neuspjehe, koji nastaju kada potezi države ne uspiju poboljšati gospodarsku efikasnost ili kada država nepravedno redistribuira dohodak. Teorija javnoga izbora ukazuje na teme kao što su kratak vremenski mandat izabranih predstavnika, nedostatak čvrstog proračunskog ograničenja i uloga novca u financiranju izbora kao na primjere državnih propusta. Pomno istraživanje državnih neuspjeha ključno je za razumijevanje ograničenja države, kao i za osiguravanje od pretjerano rasipnih ili nametljivih državnih programa.

DODATAK 7. BRUTO DOMAĆI PROIZVOD

Izvod iz knjige *Odrast*
Dan O'Neill, Univerzitet u Leedsu

Bruto domaći proizvod (BDP) pokazatelj je ekonomske aktivnosti. Njime se mjeri ukupna vrijednost svih konačnih dobara i usluga proizvedenih unutar granica neke zemlje tijekom jedne godine. Njegov prethodnik, bruto nacionalni proizvod (BNP), prvotno je razvijen 1930-ih kako bi se njime pomoglo Sjedinjenim Američkim Državama da se izvuku iz Velike depresije. U to doba vlada nije imala opsežne podatke o državnoj ekonomiji, zbog čega je bilo teško znati djeluju li primijenjene javne politike ili ne. Rusko-američki ekonomist Simon Kuznets izradio je prvi set nacionalnog izračuna BNP-a. Osnovna ideja bila je jednostavna – sažeti podatke o ekonomskoj proizvodnji u jedan broj koji bi rastao u dobrim razdobljima i padao u lošim.

Temeljni je problem to što BDP ne razlikuje dobru i lošu ekonomsku aktivnost, nego sve aktivnosti jednako računa. Ako kupim pivo ili novi bicikl, to pridonosi BDP-u. Ako vlada ulaže u obrazovanje, i to pridonosi BDP-u. I jedno i drugo troškovi su koje bismo vjerojatno ubrojili u pozitivne. Međutim, ako se izlije nafta, čije čišćenje moraju platiti porezni obveznici, i to pridonosi BDP-u. Ako više obitelji prolazi kroz skupi razvod, potrošeni novac pridonosi BDP-u. Rat, zločini i uništavanje okoliša, sve to pridonosi našem glavnom pokazatelju nacionalnog napretka. Kao digitron s golemom tipkom *plus*, ali bez tipke *minus*.

Istodobno BDP ne uračunava mnoge korisne aktivnosti, poput kućanskih poslova i dobrovoljnog rada, zato što kod tih aktivnosti ne dolazi do razmjene novca. Ako sam perem svoje rublje, to ne pridonosi BDP-u. Međutim, ako ti platim 10 dolara da mi opereš rublje, a ti meni platiš 10 dolara da ja tebi operem tvoje, BDP bi porastao za 20 dolara, premda se broj čistih košulja ne bi promijenio.

Još jedan problem je što BDP ne pruža nikakve informacije o raspodjeli dohotka. Čak ako se BDP po glavi stanovnika i poveća, prosječna osoba neće od toga imati koristi ako taj prihod ode onima na vrhu. Nejednaka raspodjela dohotka i bogatstva podrazumijeva nejednake mogućnosti za ljude na svim razinama društva (Van den Bergh, 2009).

Strategija BDP-a koji se zauvijek povećava posebno zabrinjava s obzirom na to da nekolicina društvenih pokazatelja ukazuje na to da daljnji rast više ne poboljšava živote ljudi u bogatim zemljama. Iznad iznosa prosječnog dohotka od otprilike 20.000 dolara godišnje čini se da taj dodatni novac ne kupuje dodatnu sreću.

Kandidat za predsjednika SAD-a Robert F. Kennedy bio je posebno kritičan prema BDP-u, upozoravajući 1968. da BDP “ne mjeri ni našu pamet ni našu hrabrost, ni našu mudrost ni naše učenje, ni našu suosjećajnost ni našu odanost svojoj zemlji. Ukratko, mjeri sve osim onoga što život čini vrijednim življenja”.

Unatoč tim kritikama BDP zadržava svoju moć. Ekonomija kao struka zaglavila je u svojevrsnom konsenzusu, u kojem želja za konformizmom guši neovisno razmišljanje i zbog koje struka izbjegava otvarati kontroverzna pitanja ili predlagati alternativna rješenja. Tvorci politika strepe da će nedovoljan rast dovesti do ekonomske nestabilnosti i rastuće nezaposlenosti, premda su empirijski dokazi kojima bi se potkrijepilo takvo razmišljanje nedostatni. Fioramonti tvrdi da BDP nije samo broj, nego i način organiziranja društva utemeljen na zamisli da su tržišta jedini proizvođači bogatstva. Preispitivati BDP, dakle, znači preispitivati samu tržišnu ekonomiju. Ako je to točno, zamjenjivanje BDP-a temeljno je politički, a ne tehnički projekt.

Bez obzira na to, u svijetu sve više raste svijest da je BDP slab kao mjera napretka i sve je veća želja da se u vezi s tim nešto poduzme. Komisija za mjerenje ekonomske učinkovitosti i društvenog napretka, koju ju osnovao bivši francuski predsjednik Nicolas Sarkozy i kojoj predsjedaju dvojica ekonomista, dobitnika Nobelove nagrade, zaključila je da je jedan od razloga zašto je svjetska ekonomska kriza iznenadila ljude to što smo bili usredotočeni na pogrešne pokazatelje (Stiglitz i dr, 2009).

DODATAK 8. POJAM NACIONALNOG DOHOTKA

Izvod iz knjige *Kapital u dvadeset prvom vijeku*
Thomas Piketty, profesor na Pariškoj ekonomskoj školi

Bit će korisno započeti s pojmom *nacionalnog dohotka* kojim se često koristimo u ovoj knjizi. Nacionalni dohodak po definiciji je mjerenje ukupnih dohodaka kojima raspoložu stanovnici neke zemlje u jednoj godini, bez obzira na pravni oblik tih dohodaka.

Nacionalni dohodak tijesno je povezan s pojmom BDP-a (bruto domaćeg proizvoda), koji se često koristi u javnoj raspravi, iako među njima postoje dvije važne razlike. BDP mjeri ukupna dobra i usluge proizvedene u godinu dana na teritoriji određene zemlje. Kako bi se izračunao nacionalni dohodak, treba najprije od BDP-a oduzeti amortizaciju da se ta proizvodnja ostvari, tj. istrošenost zgrada, opreme, mašina, vozila, kompjutere itd. upotrijebljenih u godinu dana. Ta značajna masa, koja sada doseže 10% BDP-a u većini zemalja, nije zapravo ničiji dohodak: prije podjela zaposlenicima, dividendi dioničarima ili prije novih ulaganja mora se za početak zamijeniti ili popraviti upotrijebljeni kapital. Ako se to ne učini, bogatstvo je izgubljeno, što za vlasnike rezultira negativnim dohotkom. Kad se od BDP-a odbije amortizacija, dobijamo *neto domaći proizvod*, koji ćemo jednostavno zvati *domaći proizvod* ili *domaća proizvodnja* i koji obično iznosi 90% BDP-a.

Tome treba dodati neto dohotke iz inostranstva (ili oduzeti neto dohotke plaćene strancima, već prema stanju u pojedinoj zemlji). Naprimjer, može se dogoditi da zemljište na kojem se nalazi preduzeće i kapitalnu imovinu posjeduju strani vlasnici ima vrlo veliki domaći proizvod, ali nacionalni dohodak izrazito niži kad se odbiju profiti i rente koji odlaze inostranstvu. Naprotiv, zemlja koja posjeduje dobar dio kapitala drugih država može uživati mnogo veći nacionalni dohodak nego što je to njen domaći proizvod.

Poslije ćemo se vratiti na primjere tih dvaju tipova situacija, nađenih u istoriji kapitalizma i u današnjem svijetu. Recimo odmah da taj tip međunarodne nejednakosti može generirati velike političke napetosti. Nije beznačajno ako jedna zemlja radi za drugu zemlju i isplaćuje veliki dio proizvodnje u obliku dividendi i rente strancima tokom dužeg razdoblja. Kako bi se takav sistem održao – neko vrijeme – često ga moraju pratiti odnosi političke dominacije, kao što je bilo u epohi kolonijalizma, kad je Europa *de facto* posjedovala velik dio ostatka svijeta. Jedno od centralnih pitanja našeg istraživanja jest da li je i pod kojim uslovima moguće da se takvo

stanje ponovi u 21. vijeku, možda u drugačijim geografskim okolnostima, naprimjer, s promijenjenom ulogom Europe, kao zaposjednute zemlje, a ne posjednika (to je strahovanje vrlo rašireno na Starom kontinentu – možda i previše, vidjet ćemo).

Zasad se zadovoljimo konstatacijom da je većina zemalja, bogatih i onih u razvoju, u mnogo stabilnijoj situaciji nego što se zamišlja. U Francuskoj kao i u SAD-u, u Njemačkoj kao i u Britaniji, u Kini kao i u Brazilu, u Japanu kao i u Italiji, nacionalni dohodak ne razlikuje se puno od domaćeg proizvoda – oko 1 do 2%. Drugim riječima, u svim tim zemljama priliv i odliv profita, kamate, dividendi, rente i sl. su otprilike uravnoteženi, uz lagano pozitivne neto dohotke iz inostranstva za bogate zemlje. U početnoj procjeni stanovnici tih zemalja posjeduju u nekretninama i financijskim ulaganjima onoliko bogatstva u ostatku svijeta koliko ih ostatak svijeta posjeduje kod njih. Suprotno upornim pričama, Francusku ne posjeduju kalifornijski penzioni fondovi ili Kineska banka, kao što ni SAD nije u vlasništvu japanskih i njemačkih investitora. Strah od takvog stanja tako je žilav da u tom pitanju utvare često prednjače pred zbiljom. Današnja je stvarnost takva da je nejednakost s obzirom na kapital mnogo više domaća briga nego međunarodna: više suprotstavlja bogate i siromašne unutar svake zemlje nego zemlje međusobno. Ali u istoriji nije uvijek bilo tako i legitimno je pitati se pod kojim se uslovima ta situacija može razvijati u 21. vijeku, to više što su neke zemlje – Japan, Njemačka, zemlje bogate naftom, a u manjoj mjeri i Kina – u posljednjih nekoliko godina akumulirale nezanemariva potraživanja od ostatka svijeta (iako danas znatno manja od kolonijalnih rekorda). Vidjet ćemo, također, da sve veće unakrsno vlasništvo među zemljama (svaka posjeduje značajne udjele u drugima) može opravdano povećati osjećaj razvlaštenja, čak ako su pozicije neto aktive i relativno niske.

Ukratko, u svakoj zemlji nacionalni dohodak može biti veći ili manji od domaće proizvodnje, ovisno o tome je li neto dohodak iz inostranstva pozitivan ili negativan.

DODATAK 9. ČETIRI KORAKA DO PROKLETSTVA NA PRIMJERU BiH (maj 2014)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Četiri koraka do prokletstva predstavljaju primjer kako su tajni planovi primijenjeni i već realizirani u BiH.

Prof. dr. Joseph Stiglitz je javno i otvoreno ukazao kako Svjetska banka (WB) i Međunarodni monetarni fond (MMF) u svojim tajnim dokumentima planiraju i hladnokrvno izazivaju socijalne nemire, uništavaju domaću proizvodnju, povećavaju nezaposlenost i siromaštvo.

Ko je prof. dr. Joseph Stiglitz? On je profesor na američkim univerzitetima, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju, bio je savjetnik predsjednika Billa Clintona i predsjednik Svjetske banke. Jedan od najvećih stručnjaka i autoriteta u svjetskoj ekonomskoj misli, a radeći na najvišim državnim ekonomsko-financijskim institucijama upoznat je sa redovnim, a i tajnim planovima međunarodnih financijskih institucija.

Savjest mu nije dozvolila da dalje šuti i javno je objavio kako međunarodne financijske institucije, kao hobotnice i pijavice, svjesno uništavaju državu kojoj navodno pomažu.

Članak je objavljen pod naslovom *Četiri koraka do prokletstva* u časopisu *The Observer* još 2001. godine. U tom članku nobelovac J. Stiglitz ukazuje na perfidno smišljen scenario koji u prvi plan stavlja korist za državu gdje se provodi, a u suštini ima namjeru ekonomski i politički uništiti tu državu – izazvati nezadovoljstvo stanovništva, pokrenuti socijalne nemire, ukinuti uspješne firme, povećati nezaposlenost i siromaštvo.

Taj tajni plan uništenja jedne tranzicijske ili siromašne države provodi se samo u četiri koraka, a ta četiri koraka dovode do prokletstva te države i njenih stanovnika.

a) Prvi korak: PRIVATIZACIJA

Odmah treba pristupiti privatizaciji. Ona treba biti nejasna, zbunjujuća i bez pozitivnih tendencija sa ciljem ukidanja proizvodnje, otpuštanjem radnika i socijalnim nemirima.

Zašto im to treba? Ovo im treba kako bi bez domaće proizvodnje i domaćih proizvoda povećali uvoz iz bogatih i razvijenih država. Na primjeru BiH, a i mnogih drugih država, to se već i ostvaruje. O ovom problemu su već javno pisali i ukazivali na propuste privatizacije poznati prof. dr. Dragoljub Stojanov, prof. dr. Stijepo Andrijić kao i prof. dr. Nikola Grabovac. Odmah su i po brzom postupku na razne načine kompromitovani, smijenjeni i udaljeni iz ekonomskog i javnog života BiH. Time je poručeno svima kako će proći ako budu mislili svojom glavom i u korist BiH. Većina ostalih iz akademsko-profesorskog kadra je ponizno prihvatila poruku – bolje je slušati, biti po strani događaja i sačuvati svoje radno mjesto, te dobiti mali honorar za neko stručno, ali ne i naučno pisanje koje im poruči WB ili MMF.

WB i MMF uspijevaju to putem svojih poltrona u BiH provesti, a posljedica takve privatizacije je već svima vidljiva i jasna. Proizvodnja je pala, radnici su ostali bez posla, nemaju plaće, sve su više i siromašni i gladni.

Formalno još nije završena privatizacija elektroprivrede, telekoma, šuma, vode, energije i slično. Kažem da nije formalno završena privatizacija ovih velikih državnih sistema, ali suštinski je već obavljena. Kako? Mi smo se kod MMF-a toliko zadužili da oni samo čekaju pogodan trenutak da zaustave naše daljnje kreditiranje i punjenje budžeta, i uslove nam kome ćemo i po kojoj cijeni prodati pojedine državne resurse da bismo vratili dugove ili da bi nas i dalje kreditirali.

b) Drugi korak: LIBERALIZACIJA

Ovaj korak se odnosi na liberalizaciju tržišnog kapitala. Sve naše banke su za male pare privatizirane od stranih banaka. Investicijski kapital nema ograničenja jer slobodno može ući ali i izaći iz države. Kako nobelovac Stiglitz kaže, pljačkaški kapital ulazi u zemlju – žrtvu, prvenstveno radi špekulacije i izvlačenja profita kroz visoke kamatne stope. Te visoke kamatne stope poskupljuju domaću proizvodnju i sustavno razaraju poljoprivrednu i drugu proizvodnju.

c) Treći korak: TRŽIŠNO ODREĐIVANJE

Treći korak je uvođenje sistema da tržište određuje cijene. To je perfidno prikriivanje i lijep izraz za dramatično dizanje cijena hrane, energenata, vode i komunalnih usluga. Međutim, to se ne odnosi na dizanje plaća i penzija. Time se ruši ionako nizak životni standard stanovništva, te podižu troškovi već posrnulog privredi. Hrana poskupljuje, od čega najveću korist imaju proizvođači hrane iz bogatih zemalja jer je naša poljoprivredna proizvodnja već uništena.

d) Četvrti korak: MMF-ov ZAHTJEV

Nakon tri koraka do prokletstva slijedi posljednji – četvrti korak. Ekonomija zemlje je bačena na koljena i nalazi se pred općim kolapsom, što je bio početni cilj WB-a i MMF-a. Citiram nobelovca Stiglitz: “U tim dramatičnim okolnostima MMF iz nje (države koja je žrtva) zločinačkom hladnokrvnošću izvlači i posljednje kapi krvi. Programirano pojačava vatru i podiže socijalnu temperaturu dok napokon cijeli kotao ne eksplodira”.

Osnovne karakteristike pomoći WB-a i MMF-a su:

- da rade u tajnosti i bez cilja da se stvarno pomogne državi;
- planovi su bez ikakve humanosti, sa ciljem što gore to bolje za MMF i WB;
- pronaći domaće institucije i pojedince koji će za pristojnu plaću biti eksponirani i podržati realizaciju ovih planova;
- u većini država gdje su ovi planovi realizirani stanje se naglo pogoršalo (Argentina, Bolivija, Malezija, Indonezija, itd).

Svaki građanin u BiH može sam ocijeniti i uvjeriti se u realnost prolaska BiH kroz ovaj proces – put od četiri koraka do prokletstva.

Svjesnu ili nesvjesnu podršku realizaciji ovog programa MMF-a i WB-a u BiH daju:

- Centralna banka BiH,
- Agencija za bankarstvo,
- Financijska policija,
- niz profesora iz oblasti ekonomije i financija.

Da je prof. Stiglitz u pravu potvrđuje kanadska autorica Naomi Klein u dosta poznatoj i popularnoj knjizi *Doktrina šoka – uspon razarajućeg kapitalizma*, gdje je opisan i argumentiran uspon razarajućeg kapitalizma.

Knjiga proučava učinke i primjenu liberalne teorije prof. dr. Milтона Friedmana i *Čikaške škole* u različitim zemljama svijeta. Prof. dr. M. Friedman u svojim knjigama ističe da se vlada ne treba miješati u ekonomiju i da sve treba prepustiti slobodi tržišta. Dobitnik je Nobelove nagrade za ekonomiju, a najpoznatija njegova tvrdnja je: najbolja vlada je ona vlada koja najmanje vlada. Ovim se suprotstavio Johnu Maynardu Keynesu, poznatom engleskom ekonomisti, najutjecajnijem početkom prošlog stoljeća i značajnom učesniku u izradi i kreaciji novog svjetskog ekonomskog poretka nakon Drugog svjetskog rata. Keynes se zalagao za povremene državne intervencije za izbjegavanje i suzbijanje ekonomskih kriza u pojedinim državama.

Američka vlada i danas poštuje i zagovara stavove M. Friedmana i maksimalnu liberalizaciju i nemiješanje u ekonomiju. To važi za druge države i vlade, ali kad

američka ekonomija zapne, tada se vlada umiješa u ekonomiju i donosi važne odluke (trgovinski odnosi sa Kinom, bankarski sistem, pad tržišta nekretnina i dr).

Glavna teza autorice u knjizi *Doktrina šoka – uspon razarajućeg kapitalizma* je iznošenje dokaza koje je utemeljio i objasnio nobelovac J. Stiglitz u svom članku *Četiri koraka do prokletstva*. Naomi Klein potencira ta negativna pravila kao: privatizaciju, javno smanjenje potrošnje i liberalizaciju plaća (misli se na povećanje plaća i dividendi vlasnicima firmi i menadžerima i smanjenje plaća radnicima). Ovo se uvijek događa bez pristanka naroda, i uvijek se koristi doktrina šoka kao oblik šok terapije preko koje se dolazi do liberalizacije. Učinak tih promjena dovodi do rasta nezaposlenosti, bogaćenja elite i općeg osiromašenja stanovništva.

Šok terapija se uvodi uvijek poslije nekog šoka koji može biti izazvan ratom, poplavama, zemljotresima, uraganima i slično.

Za uvođenje šok terapije kao početak navodi se Čile i tortura Pinochetova režima u toj državi.

Podsjetimo se i najnovijih zbivanja u svijetu kao podloge za šok terapiju: Irak, Egipat, Libija, bivša SFRJ, BiH, Sirija.

Posebni zagovornici doktrine šoka su Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond, uz nastojanje da uspostave model slobodnog tržišta u nekoj zemlji, pri čemu im je krajnji cilj razoriti postojeću ekonomiju i povećati nezaposlenost, smanjiti proizvodnju, provesti privatizaciju i osiromašiti stanovništvo.

Zašto su im ti ciljevi važni? Ti im ciljevi trebaju:

1. da bi dobili razjedinjene i siromašne države;
2. da bi se bogati još više bogatili;
3. da bi imali jeftinu radnu snagu;
4. da bi dobili tržište za izvoz svojih proizvoda.

Ovo su nehumani, moralno neopravdani i dugoročno neodrživi ciljevi.

Izuzetno tešku optužbu na račun Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda iznosi autor John Perkins u autobiografskoj knjizi *Ispovijest ubice ekonomije*. Perkins potvrđuje stavove prof. Stiglitz i tajne planove o ekonomskom ubistvu ekonomije jedne države. Postoje brojne ubice ekonomije, visoko plaćeni profesionalci koji obmanjuju države širom svijeta i provode ekonomsko ubistvo malih, siromašnih i nerazvijenih država. Autor je sam bio ekonomski ubica nekih država i iznosi svoje lično iskustvo, jer mu savjest nije dozvoljavala da dalje šuti o tim tajnim planovima kako se provodi ekonomsko ubistvo jedne države. Način ubistva je vrlo jednostavan. Siromašna država se navodi da uzme kredite od Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda, a kako ih ne mogu otplaćivati potpadaju pod njihovu kontrolu i za male pare prodaju državnu imovinu – preduzeća, energetiku, telekomunikacije, šume, vode i slično.

DODATAK 10. PRIVATIZACIJA – PLJAČKA U BiH (mart 2007)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Poznati nobelovac i prof. dr. Joseph Stiglitz je u svom članku *Četiri koraka do progletstva* naveo da je nejasna i zbunjujuća privatizacija prvi korak koji vodi jednu državu u prokletstvo. Privatizacija vodi ekonomskom uništenju države, smanjenju zaposlenosti, masovnim otkazima i velikim socijalnim nezadovoljstvom radnika.

Cilj privatizacije nisu bili obnavljanje i povećanje proizvodnje i novo zapošljavanje nego uništenje domaće privrede. Zašto? Zato što trebaju stvoriti prostor za izvoz proizvoda iz svojih bogatih i razvijenih država.

A sad da malo raskrinkamo privatizaciju na primjeru BiH. Prije rata, privredne organizacije su bile društveno vlasništvo koje su date na upravljanje radnicima koji u njima rade. Putem radničkih savjeta, kao najvišeg upravnog organa, upravljali su tom organizacijom. Radnički savjet je postavljao glavnog i sve ostale direktore, donosio je plan poslovanja, usvajao izvještaje o poslovanju, donosio odluke o investicijama, itd. Ako hipotetski postavimo da je jedna organizacija imala 500 zaposlenih, ona je bila u statusu društvenog vlasništva, odnosno data je kao društveno vlasništvo onim 500 zaposlenim na upravljanje. Na takav način ta organizacija (firma) bila je indirektno privatno vlasništvo 500 zaposlenih radnika. Prema tome, već smo privatno vlasništvo u formi društva (od 500 uposlenih) kao društveno vlasništvo. Sigurno je da bi privatizacija bila mnogo uspješnija da je društveno vlasništvo tretirano kao privatno vlasništvo i da su radnici preuzeli organizaciju u svoje vlasništvo. Slično se postupilo u pretvorbi stanarskih prava na privatno vlasništvo. Tada su društveni stanovi tretirani kao privatno vlasništvo onih koji su imali stanarsko pravo.

U proces privatizacije uključeni su “certifikati“, koji su za vlasnika bili bez vrijednosti: prodavani su za 1% – 2% od nominalne vrijednosti. Bez vrijednosti su bili i za firme koje su privatizirane: certifikate nisu mogli unijeti u imovinu firme jer, u suštini, certifikati nisu imali nikakvu realnu podlogu.

Međutim, za špekulante su certifikati imali vrlo visoku i realnu vrijednost. Oni su po nominalnim vrijednostima certifikata kupovali firme.

Primjer: Prvobitni vlasnik certifikata (stara štednja, boračka naknada i sl) u vrijednosti od 100.000 KM iste je prodavao za 1% do 2%, tj. za 1.000-2.000 KM. Novi kupac certifikata pri kupovini firme je plaćao vrijednost firme, gdje su mu se priznavali certifikati kao 100.000 KM (nominalna vrijednost). Na taj način

privatizacija je izvršena na principima prevare. Novi vlasnik firme nije ulagao u proizvodnju nego je nastojao da izvuče svoje ulaganje, što je ostvarivao prodajom jednog automobila, poslovnog prostora, zemljišta i slično.

Efekti tadašnje privatizacije su danas vidljivi i većina radnika ih osjeća na svojoj koži – nezaposlenost, nepovezani radni staž, siromaštvo, gašenje firmi i slično.

Krajem 2000. godine počela je privatizacija firmi u BiH. U FBiH pokrenuta je privatizacija za 1.029 firmi. Međunarodna zajednica je od domaćih institucija preuzela 86 poduzeća (veća i značajnija poduzeća) i nastavila privatizaciju uz stručnu i tehničku pomoć stranih lica. Ova privatizacija se obavljala putem međunarodnih tendera.

Do 2000. godine ni jedna banka u BiH nije privatizirana. Tek naknadno će doći do potpune privatizacije svih banaka i dolaska u BiH banaka iz inostranstva, naročito Austrije, Njemačke i Italije.

Privatizacija u BiH je u završnoj fazi, a posljedice takve privatizacije su danas vidljive svima. Oni koji su vidjeli negativne tendencije na početku privatizacije i ukazali na njih bili su udaljeni sa odgovornih funkcija.

Ipak, WB i MMF uspijevaju provesti privatizaciju u BiH putem svojih poltrona. Posljedica takve privatizacije je već svima vidljiva i jasna. Proizvodnja je pala, radnici su ostali bez posla, nemaju plaće, sve su više i siromašni i gladni.

Još formalno nije završena privatizacija elektroprivrede, telekoma, šuma, vode, energije i sl. Kažem da nije formalno završena privatizacija ovih velikih državnih sistema, ali suštinski je već obavljena. Kako? Mi smo se kod MMF-a toliko zadužili da oni čekaju samo pogodan trenutak da zaustave naše daljnje kreditiranje i punjenje budžeta i uslove nam kome ćemo i po kojoj cijeni prodati pojedine državne resurse – da bi vratili dugove ili da bi nas i dalje kreditirali.

DODATAK 11. ANTIKAPITALISTIČKI MENTALITET

Izvod iz knjige *Antikapitalistički mentalitet*
Ludwig von Mises
(objavljena 1956; hrvatsko izdanje 2010, Mate Zagreb)

ZADRTOST PISACA

Površnom promatraču današnjih ideologija lako mogu promaknuti prepoznavanje prevladavajuće zadrtnosti današnjih tvoraca javnoga mnijenja ili makinacije koje uštkavaju glasove disidenata. Čini se da postoji neslaganje oko pitanja koja se smatraju važnima. Komunisti, socijalisti i intervencionisti, kao i razne druge sekte i škole tih struja, međusobno se bore s takvim žarom da je pozornost okrenuta od temeljnih dogmi prema onome oko čega se potpuno slažu. S druge strane, nekolicina je neovisnih mislilaca koji su dovoljno hrabri za propitivanje dogmi praktički stavljena izvan zakona, a njihove ideje ne dopiru do čitalačke javnosti. Ogroman stroj “napredne” promidžbe i indoktrinacije uspješno je nametnuo svoje tabue. Netolerantna ortodoksija “neortodoksnih” škola prevladava scenom.

Taj je “neortodoksn” dogmatizam proturječan, zbunjujuća mješavina raznih učenja koja su međusobno nespojiva. To je eklekticizam najgore vrste, nabacana hrpa pretpostavki koje se posuđuju iz pogrešaka u zaključivanju i pogrešno protumačenih, a već odavno odbačenih stavova. Uključuje djeliće mnogih socijalističkih autora, i “utopijskih” i “znanstveno-marksističkih”, Njemačku povijesnu školu, fabijance, američke institucionaliste, francuske sindikaliste i tehnokrate. Ponavlja Godwinove, Carlyleove, Ruskinove, Bismarckove, Sorelove i Veblenove pogreške, kao i pogreške brojnih manje poznatih ljudi.

Temeljna dogma toga vjerovanja objavljuje da je siromaštvo posljedica grešnih društvenih institucija. Iskonski grijeh koji je lišio čovječanstvo blaženog života u Edenu bilo je ustanovljivanje privatnog vlasništva i poduzeća. Kapitalizam služi samo sebičnim interesima grubih izrabljivača. Mase pravičnih ljudi osuđuje na sve dublje osiromašenje i propadanje. Ono što je potrebno kako bi se sve ljude učinilo prosperativnim jest veliki bog, Država koja bi ukrotila pohlepne izrabljivače. Motiv “usluge profita” mora se zamijeniti motivom “služenja”, kažu oni, nikakve intrige ili brutalnosti onih paklenih “ekonomskih rojalista” ne može utišati pokret preobrazbe. Približavanje dobu centralnog planiranja postaje neizbježno. A tada će

za sve biti mnoštva i obilja. Oni koji žele ubrzati te velike preobrazbe sebe nazivaju “naprednima” upravo stoga što se pretvaraju da rade na ostvarenju onoga što je ujedno i poželjno i u skladu s neizbježnim zakonima povijesne evolucije. Kao reakcionare odbacuju sve one koji su predani uzaludnom naporu zaustavljanja onoga što nazivaju “napretkom”.

Sa stanovišta tih dogmi, “naprednjaci” prijetvorno zagovaraju neke postupke koji će masama neposredno olakšati patnje. Oni, naprimjer, preporučuju rast kredita i povećavanje količine novca u opticaju, dekretom određene minimalne plaće, nametnute od strane vlade ili pod pritiskom sindikata i nasiljem, nadzor cijene roba te rente i druge intervencionističke mjere. Ali, ekonomisti su pokazali da takvi nadrilijekovi neće dovesti do onih rezultata koje su njihovi zagovaratelji željeli postići. Njihov je ishod, upravo sa stanovišta onih koji ih predlažu i pribjegavaju njihovom izvršenju, čak nepovoljniji od prijašnjega stanja koje su trebali izmijeniti. Rast kredita rezultira ponovnim pojavljivanjem ekonomskih kriza i razdoblja depresije. Inflacija uzrokuje rast cijena svih roba i službi. Pokušaj nametanja porasta nadnica, više nego što bi nesputavano tržište određivalo, dovodi do masovne nezaposlenosti koja se produžava godinu za godinom. Gornje granice cijena smanjuju opskrbu pogođenih roba. Komunisti su te teoreme dokazali na neoboriv način. Nijedan “napredni” pseudoekonomist nikada ih nije pokušao pobiti.

Ključna optužba koju su “naprednjaci” podigli protiv kapitalizma je ta da su pojavljivanje kriza i depresija te masovne nezaposlenosti njegove inherentne značajke. Pokazivanje da su ti fenomeni upravo suprotno – rezultat intervencionističkih pokušaja reguliranja kapitalizma i poboljšavanja uvjeta običnog čovjeka – “naprednoj” ideologiji zadaje završni udarac. Kako “naprednjaci” ne mogu promicati nijedan održiv prigovor učenju ekonomista, pokušavaju ih sakriti od ljudi, a posebno od intelektualaca i sveučilišnih studenata. Spominjanje tih hereza u bilo kojem obliku strogo je zabranjeno. Autore se vrijeđa, a studente se odvraća od čitanja njihovih “ludosti”.

Kako to “napredni” dogmatici vide, postoje dvije skupine ljudi koji se prepiru oko toga koliko bi od “nacionalnog prihoda” svaki od njih trebao uzeti za sebe. Klasa vlasnika, poduzetnici i kapitalisti, koje oni često nazivaju “menadžmentom”, nije spremna prepustiti “radu” – tj. “zaposlenicima i nadničarima” – više od neznatnog; samo malo više od gole egzistencije. Radništvo, što se može lako razumjeti, uzrujano zbog pohlepe menadžmenta, sklono je prikloniti se radikalima, komunistima, onima koji u potpunosti žele ukloniti menadžment. Međutim, radnička je klasa većinom dovoljno skromna pa se ne upušta u prekomjerni radikalizam. Oni odbijaju komunizam i spremni su zadovoljiti se i manjim od cjelokupne zapljene “nezasluženog” prihoda. Streme srednjem rješenju, planiranju, državi blagostanja, socijalizmu. U tom su suprotstavljanju pozvani kao arbitri, intelektualci koji navodno ne pripadaju nijednom od dvaju suprotstavljenih tabora. Oni – profesori, predstavnici znanosti i pisci, predstavnici književnosti – moraju izbjegavati ekstremiste obiju skupina, tj. one koji preporučuju kapitalizam, kao i one koji podržavaju komunizam. Moraju

se opredijeliti za umjerene. Moraju se zalagati za planiranje, državu blagostanja, socijalizam, moraju podržavati sve mjere osmišljene za ograničenje pohlepe uprave te spriječiti zlouporabu njezine ekonomske moći.

Nema potrebe ponovno potanko ulaziti u analizu svih pogrešaka i proturječnosti koje su uključene u takav način razmišljanja. Dovoljno je izdvojiti tri osnovne pogreške.

Prvo, veliki ideološki sukob našega doba nije borba za raspodjelu “nacionalnog prihoda”. To nije svađa između dviju klasa od kojih je svaka željna sebi prisvojiti najveći mogući udio ukupne sume raspoložive za razdiobu. To je neslaganje koje se tiče izbora najprikladnijeg sustava ekonomskog društvenog uređenja. Pitanje je koji od dvaju sustava, kapitalizam ili socijalizam, jamči veću produktivnost ljudskih napora za poboljšanje standarda života. Pitanje je, također, može li se socijalizam smatrati zamjenom za kapitalizam, može li neko razumno vođenje proizvodnih aktivnosti, tj. postupanje temeljno na ekonomskoj računici, biti postignuto u socijalističkim uvjetima. Zadrtnost i dogmatizam socijalista očituje se u činjenici da oni tvrdoglavo odbijaju ispitati te probleme. Za njih vrijedi unaprijed stvoren zaključak da je kapitalizam najgore od svih zala, a socijalizam utjelovljenje svega dobrog. Svaki pokušaj analiziranja ekonomskih problema zemalja socijalističke zajednice smatra se zločinom *lèse majesté*. Prevladavajući uvjeti u zapadnim zemljama još ne dopuštaju likvidaciju takvih prijestupnika na ruski način pa ih ovi vrijeđaju i ocrnjuju, bacaju sumnju na njihove motive i bojkotiraju ih.

Drugo, nema ekonomske razlike između socijalizma i komunizma. Oba pojma, i socijalizam i komunizam, označavaju isti sustav društvenoekonomskog uređenja, tj. javni nadzor svih sredstava proizvodnje za razliku od privatnog nadzora tih sredstava, naime, kapitalizma. Dva su pojma, socijalizam i komunizam, sinonimi. Dokument koji svi marksistički socijalisti smatraju neoborivom osnovom njihove vjere nazvan je *Komunističkim manifestom*. S druge strane, službeno je ime komunističkog ruskog carstva Savez Socijalističkih Sovjetskih Republika (SSSR).

Suprotnosti između današnjih komunističkih i socijalističkih stranaka ne tiču se krajnjeg cilja njihovih politika. One se uglavnom tiču pristupa ruskim diktatora podvrgavanju što je moguće većeg broja zemalja, a ponajprije Sjedinjenih Država. One nadalje upućuju na pitanje bi li ostvarivanje javnog nadzora nad sredstvima proizvodnje trebalo biti postignuto ustavnim metodama ili nasilnim svrgavanjem vlade koja je na snazi.

Pojmovi “planiranje” i “država blagostanja”, kako se upotrebljavaju u jeziku ekonomista, državnika, političara i ostalih, ne označavaju nešto različito od krajnjeg cilja socijalizma i komunizma. Planiranje znači da vladin plan mora zamijeniti planove pojedinačnih građana. To znači da bi poduzetnici i kapitalisti trebali biti lišeni diskrecionog prava korištenja svoga kapitala prema vlastitim zamislima te da bi se trebali bespogovorno podvrgavati naredbama izdanim od strane središnjeg tijela za planiranje. To dovodi do prijenosa nadzora od poduzetnika i kapitalista na vladu.

Zbog toga je ozbiljna pogreška smatrati socijalizam, planiranje ili državu blagostanja rješenjem problema ekonomskog uređenja društva različitim od komunizma, koje bi trebalo biti procijenjeno kao “manje apsolutno” ili “manje radikalno”. Socijalizam i planiranje nisu protuotrovi za komunizam, kako, čini se, vjeruju mnogi. Socijalist je umjereniji od komunista utoliko što ne daje tajne dokumente svoje zemlje ruskom agentu i ne planira ubojstvo antikomunističkog buržuja. To je, naravno, vrlo važna razlika. Ali ona nema nikakve veze s krajnjim ciljem političkog djelovanja.

Treće, kapitalizam i socijalizam dva su različita modela društvene organizacije. Privatni nadzor sredstava proizvodnje i javni nadzor proturječni su pojmovi, a ne samo suprotni. Ne postoji nešto poput miješane ekonomije, sustava koji bi bio između kapitalizma i socijalizma. Zagovaratelji onoga za što se pogrešno vjeruje da je srednje rješenje, ne preporučuju kompromis između kapitalizma i socijalizma već treći model koji ima vlastite oznake i mora biti ocijenjen prema vlastitim dostignućima. Taj treći sustav koji ekonomisti nazivaju intervencionizmom ne spaja, kako tvrde njegovi prvaci, neke od oznaka kapitalizma s oznakama socijalizma. To je nešto potpuno drugačije. Ekonomisti koji proglašavaju da intervencionizam ne postiže one ciljeve koje njegovi pristaše žele postići nego čini stvari lošijima – ne sa stanovišta ekonomista nego baš s točke gledišta onih koji zastupaju intervencionizam – nisu beskompromisni ekstremisti. Oni opisuju neizbježne posljedice intervencionizma.

Kada su Marx i Engels u *Komunističkom manifestu* zastupali krajnje intervencionističke mjere, nisu predlagali kompromis između socijalizma i kapitalizma. Oni su te mjere smatrali – slučajno, iste one koje su danas osnova New Deala i Fair Deala – prvim koracima na putu ostvarenja potpunog komunizma. Sami su ih opisivali kao “ekonomski nedostatne i neodržive”, a tražili su ih samo stoga što one “tijekom pokreta prestignu same sebe, zahtijevajući daljnje miješanje u stari društveni poredak, a neizbježne su kao sredstva potpunog revolucioniranja načina proizvodnje”.

Tako je socijalna i ekonomska filozofija “naprednih” molba za socijalizam i komunizam.

SOCIJALNI ROMANI I IGROKAZI

Javnost, predana socijalističkim idejama, traži socijalističke (“socijalne”) romane i igrokaze. Autori, sami zadojeni socijalističkim idejama, spremni su pružiti potrebni materijal. Oni opisuju nezadovoljavajuće uvjete koji su, kao što insinuiraju, neizbježne posljedice kapitalizma. Opisuju siromaštvo i beznađe, neznanje, prljavštinu i bolest izrabljivane klase. Ocrnjuju luksuz, glupost i moralnu iskvarenost klase izrabljivača. U njihovim je očima sve što je loše i smiješno buržujsko, a sve što je dobro i profinjeno proletersko.

Autori koji se bave životima osiromašenih mogu se podijeliti u dvije kategorije. Jednoj pripadaju oni koji nisu sami iskusili siromaštvo, koji su bili rođeni i odgojeni u “buržujskoj” sredini ili u sredini imućnih radnika ili seljaka, a kojima je strana okolina u koju smještaju likove svojih igrokaza i romana. Ti autori moraju, prije nego što počnu pisati, sakupiti podatke o životu u podsvijetu koji žele oslikati. Oni kreću u istraživanje. Ali, naravno, ne pristupaju predmetu svojih studija bez predrasuda. Unaprijed znaju što će otkriti. Uvjereni su da su uvjeti nadničara beznađni i užasniji od svega zamislivog. Zatvaraju oči pred onim stvarima koje ne žele vidjeti, i nalaze samo ono što potvrđuje njihova prethodno izgrađena mišljenja. Socijalisti su ih podučili da je kapitalizam sustav zbog kojeg mase strašno pate te da, što kapitalizam više napreduje i približava se svojoj punoj zrelosti, to je sve značajnija većina siromašna. Njihovi romani i igrokazi osmišljene su studije slučaja za opisivanje marksističke dogme.

Ono što je stvarno loše nije to što su ti autori izabrali prikazati jad i bijedu. Umjetnik može iskazati svoje majstorstvo u obradi bilo koje teme. Njihova je pogreška više u tome što tendenciozno pogrešno prikazuju i pogrešno interpretiraju društvene uvjete. Ne shvaćaju da su šokantne okolnosti koje opisuju ishod odsutnosti kapitalizma zaostaci pretkapitalističke prošlosti ili učinak politika koje sabotiraju kapitalizam. Ne shvaćaju da je kapitalizam, utjelovljujući masovnu proizvodnju, sustav koji uklanja neimaštinu koliko je god to moguće. Nadničara opisuju samo u svojstvu radnika u tvornici, nikada ne misleći o činjenici da je on glavni potrošač proizvedenih dobara ili hrane te zamijenjenih sirovina.

Kada se bave beznađem i nemirom, ti autori imaju već unaprijed stvoren izbor koji tada postaje skandalozno izvrđavanje istine, implicirajući da je ono o čemu izvještavaju svojstveno kapitalizmu te da ga predstavlja. Informacije koje pružaju statistički podaci vezani za proizvodnju i prodaju svih artikala koji se proizvode masovno, jasno pokazuju da prosječan radnik ne živi u dubokoj bijedi.

Istaknuta osoba škole “socijalne” književnosti bio je Emil Zola. On je postavio uzorak koji su usvojili mnogi manje nadareni epigoni. U njegovom je mišljenju umjetnost u bliskoj vezi sa znanosti. Mora biti utemeljena na istraživanju i opisivati nalaze znanosti. Glavni je rezultat društvenih znanosti, kako je smatrao Zola, bila dogma da je kapitalizam najgore od svih zala te da je dolazak socijalizma i neizbježan i poželjan. Njegovi su romani “činili tijelo socijalističkih homilija”. Ali ubrzo je Zolu, u njegovom prosocijalističkom žaru i predrasudama, nadmašila “proleterska” literatura njegovih učenika.

“Proleterski” književni kritičari pretvaraju se da je ono čime se bave “proleterski” autori jednostavno nekrivotvorena činjenica proleterskoga iskustva. Ipak, ti autori ne prenose samo činjenice. Oni ih interpretiraju s točke gledišta učenja Marxa, Veblena i Webbova. Takva je interpretacija srž njihova pisanja, to je glavna točka koja ih svrstava u prosocijalističku promidžbu. Dogme na kojima se temelji njihova interpretacija dokaza uzimaju kao samorazumljive i neoborive, a

potpuno su sigurni da i njihovi čitatelji dijele tu uvjerenost. Zbog toga im se često čini pretjeranim eksplicitno spominjati doktrine. Ponekad se na njih pozivaju samo implicitno. Ali to ne mijenja činjenicu da sve ono što prenose u svojim knjigama ovisi o valjanosti postavki socijalizma i pseudoekonomskih tvorevina. Njihova je fikcija ilustracija pouka antikapitalističkih doktrina te pada zajedno s njima.

Drugoj kategoriji autora “proleterske” fikcije pripadaju oni koji su rođeni u proleterskoj sredini koju opisuju u svojim knjigama. Ti su se ljudi odvojili od okoline manualnih radnika i priključili se redovima profesionalaca. Za razliku od proleterskih autora buržuskog podrijetla, oni ne moraju posebno istraživati kako bi nešto naučili o životu radnika. Crpe iz vlastitog iskustva.

Njihovo profesionalno iskustvo uči ih stvarima koje otvoreno proturječe temeljnim dogmama socijalističkog vjerovanja: da nadarenim i marljivim sinovima roditelja koji žive u skromnim uvjetima nije zabranjen pristup boljim položajima. Autori iz “proleterske” sredine sami su svjedoci te činjenice. Znaju zašto su uspjeli, dok većina njihove braće i prijatelja nije. Uspinjući se na bolje položaje, imali su puno mogućnosti upoznati druge mlade ljude koji su, kao i oni, bili željni učiti i napredovati. Znaju zašto su neki pronašli put, a drugi nisu. Sada, kada žive s “buržoazijom”, otkrivaju da ono što razlikuje čovjeka koji zarađuje više od onoga koji zarađuje manje nije to što je prvi nevaljalac. Oni ne bi napredovali do sadašnjeg stupnja da su bili toliko glupi te da nisu shvatili kako su mnogi poslovni ljudi i profesionalci uspjeli vlastitim radom, a počeli su, kao i oni, u siromaštvu. Ne mogu a da ne vide kako su razlike u prihodu nastale zbog nekih drugih čimbenika, ne zbog onih koje predlaže socijalistička ozlojođenost.

Ako se takvi autori upuste u pisanje nečega što je prosocijalistička homilija, neiskreni su. Njihovi romani i igrokazi nisu istinoljubivi i zbog toga nisu ništa drugo nego smeće. Ti su romani onda daleko ispod standarda djela njihovih kolega “buržuskog” podrijetla koji barem vjeruju u ono što pišu.

Socijalistički autori ne zadovoljavaju se opisivanjem stanja žrtava kapitalizma. Oni se također bave životima i djelovanjem ljudi koji imaju koristi od njega, poslovnih ljudi. Namjera im je čitateljima otkriti kako nastaju prihodi. A budući da sami – Bogu hvala – nisu upoznati s tim prljavim područjem, prvo traže podatke u knjigama kompetentnih povjesničara. Evo što im stručnjaci kažu o “financijskim gangsterima”, “barunima pljačkašima” i načinu na koji su stekli bogatstvo: “Započeo je svoju karijeru kao gonič stoke, što znači da je kupio stoku od poljoprivrednika i vodio je na tržnicu kako bi je prodao. Stoka je prodana mesarima prema težini. Netom prije dolaska na tržnicu dao im je soli i velike količine vode za piće. Galon vode teži otprilike šest funti. Daj kravi tri ili četiri galona vode, i time postizeš nešto više kada je prodaješ.” Na taj su način tuceti i tuceti romana i igrokaza opisali transakcije zlikovca, tj. poslovnog čovjeka, u svojim zapletima. Tajkuni su se obogatili prodajući loš čelik i trulu hranu, cipele s kartonskim potplatima i pamuk pod svilu. Podmićivali su senatore i guvernere, suce i policiju. Varali su svoje mušterije i svoje radnike. To je vrlo jednostavna priča.

Ti se autori nikada nisu dosjetili da njihova pričanja implicitno opisuju sve druge Amerikance kao savršene budale koje svaka bitanga može tako lako prevariti. Gore spomenuti trik napuhanih krava najprimitivnija je i najstarija metoda varanja. Teško je povjerovati da u bilo kojem dijelu svijeta postoje kupci stoke koji su toliko glupi da bi ih to prevarilo. Pretpostaviti da su u Sjedinjenim Državama postojali mesari koji su mogli na taj način biti prevareni znači previše se oslanjati na tupost čitatelja. Jednako je i s drugim sličnim bajkama.

U svom privatnom životu poslovni je čovjek, kako ga “napredni” autor oslikava, barbar, kockar i pijanac. Dane provodi na trkalištima, večeri u noćnim klubovima, a noći s ljubavnicama. Kao što su Marx i Engels istaknuli u *Komunističkom manifestu*, ti “buržuiji koji nisu zadovoljni proleterskim ženama i kćerima koje su im na raspolaganju, pritom niti ne spominjući obične prostitutke, najviše uživaju u zavođenju žena svojih bližnjih”. Na taj je način američko veliko poslovanje oslikano u velikom dijelu američke književnosti.

NAPOMENA: Kraći komentar autora ove knjige

Autor prethodnog eseja je austrijski ekonomski mislilac i filozof Ludwig von Mises (1881-1973). Esej *Antikapitalistički mentalitet* objavio je 1956. godine. Suštinski je pobornik privatnog vlasništva i kapitalizma, a istovremeno i žestoki protivnik socijalizma. Radio je i djelovao do Drugog svjetskog rata u Beču, a nakon Drugog svjetskog rata u SAD-u. Kao pobornik kapitalizma otvoreno iznosi mišljenja drugih mislilaca koji žestoko napadaju i kritiziraju kapitalizam. Odbacuje ulogu i intervenciju države u ekonomiji te podržava slobodu tržišta. Međutim, kroz iznošenje stavova kritičara kapitalizma nameće se pitanje da li i on podržava te kritičare kapitalizma, ali ne želi to javno iznijeti i te stavove pripisati sebi. U eseju ćete pronaći brojne kritike kapitalizma, a koje Mises pripisuje drugim misliocima koji oštro kritiziraju kapitalizam.

Mises u uvodu eseja navodi: “Usprkos tome, mnogi ljudi, a pogotovo intelektualci, strastveno preziru kapitalizam. Kako oni to vide, taj strašni oblik ekonomske društvene organizacije donio je samo nedaću i očaj. Ljudi su bili sretni i prosperitetni u dobrim starim vremenima koja su prethodila industrijskoj revoluciji. Sada su to, pod kapitalizmom, u ogromnoj većini gledajući prosjaci koje bez milosti iskorištavaju surovi pojedinci. Takvim nevaljalcima ništa nije bitno osim vlastitih novčanih interesa. Oni ne proizvode dobre i stvarno korisne stvari, samo ono što njima donosi najvišu zaradu. Truju tijela alkoholnim pićima i duhanom, dušu i umove tabloidima, lascivnim knjigama i smiješnim igranim filmovima. Predrasude i uskogrudnost javnog mijenja najviše se očituje u činjenici da se epitet ‘kapitalistički’ pridodaje samo stvarima koje su odbojne, a nikad stvarima koje svi opravdavaju. Kako će išta dobro proizaći iz kapitalizma! Ono što vrijedi proizvedeno je uprkos kapitalizmu, a loše su stvari njegove izrasline.”

Osnovna Misesova greška je što analizira razvoj kapitalizma samo u razvijenim i bogatim državama. On navodi: “Opet, postoje gundala koja krive kapitalizam za ono što nazivaju njegovim zlim materijalizmom. Ne mogu a da ne priznaju da kapitalizam ima tendenciju poboljšanja materijalnih uvjeta čovječanstva”. Koju neistinu iznosi Mises! On zaboravlja da čovječanstvo nisu samo SAD i Zapadna Europa, gdje je činjenica da kapitalizam ostvaruje uspjehe. A što je sa milijardama ostalih stanovnika čovječanstva (Afrika, Južna Amerika, Bliski i Daleki istok i dr) koji žive u bijedi, gladi i na ivici egzistencije. Zaboravlja, takođe, da se Zapad razvija na kolonijalizmu, ropstvu i eksploataciji drugih država, njihovog stanovništva i radnika.

GLAVA II

EKONOMIJA RASTA I RAZVOJA

Mudra misao – pouka:

Za oporavak potrebno je vrijeme, ali i pravi uslovi.

Hipokrat

6. EKONOMIJA RASTA I RAZVOJA U FILANTROPIZMU

Mudra misao – pouka:

*Bolje je poslovati sa ljudima koji nešto žele,
nego s onima koji su postigli što su htjeli.*

Francis Bacon

6.1. ZAŠTO NAS EKONOMIJA ZBUNJUJE?

Sam pojam ekonomije i njena definicija vrlo je štura i načelna. Ekonomija je nauka koja proučava kako društvo koristi oskudne resurse da bi proizvelo određena dobra i usluge i raspodijelila ih među ljudima.

Na temelju ove definicije otvaraju se brojna pitanja i još više alternativa i odgovora. U startu se postavljaju pitanja:

- koja dobra ili usluge proizvoditi;
- kako ih proizvoditi;
- za koga ih proizvoditi;
- na kojem tržištu ih prodavati;
- kakvi su odnosi ponude i potražnje;
- koji je nivo prodajnih cijena i da li su prihvatljive za kupce, itd.

Polazna zabuna nastaje radi pokušaja ekonomskih naučnika da generaliziraju svoje stavove i nametnu ih kao naučno ispravne i prihvaćene od teorije i prakse. Oni to rade u sadašnjem i realnom vremenu u konkretnoj državi koja ima definirano mikro i makro okruženje. Obično se zanemaruju druga okruženja i drugačiji mikro i makro elementi, kao i drugi istorijski trenutak u razvoju države i njene ekonomije.

Sada je svijet naročito opterećen ekonomskom misli koja dolazi iz Amerike. Vodeći profesori ekonomije u Americi izgradili su svoju ekonomsku teoriju s aspekta ekonomskog, socijalnog i političkog aktuelnog trenutka u Sjedinjenim Američkim Državama. Međutim, mnogi profesori i političari, a naročito Svjetska banka (WB) i Međunarodni monetarni fond (MMF), podržavaju, naturaju i prisiljavaju brojne države u svijetu da primijene američke ekonomske modele današnjice, pri čemu se zanemaruje činjenica da su te brojne svjetske države u istorijskom, političkom i

ekonomskom razvoju sada u istom trenutku u kojem je Amerika bila prije sedamdeset ili sto godina. Koje i kakve su tada bile ekonomske politike SAD-a? Nije prihvatljivo niti dobronamjerno prisiljavati brojne države da primjenjuju takve ekonomske politike koje nanose više štete nego koristi.

Još veći problem nastaje kada se siromašnim i nerazvijenim državama nameće politika otvorene ekonomije, ukidanja carina, destruktivna poreska politika i sl.

Kao argumente možemo iznijeti niz pojava koje ne samo da zbunjuju, nego dovode do pogrešnih zaključaka, a potom i do pogrešnih prijedloga kako da se neki ekonomski problem riješi.

a) Otvorena ekonomija bez carina i zaštite domaće proizvodnje u siromašnim i nerazvijenim državama je štetna, iako neoliberalni ekonomisti tvrde da je to vrlo pozitivno. Tvrdnje o pozitivnosti uvoza bez carinske zaštite za zemlje u razvoju pronalaze u tome da će domaći kupci dobiti bolju ponudu od poznatih svjetskih kompanija sa boljim kvalitetom i nižom cijenom. Taj dio se može prihvatiti kao dobar i točan. Međutim, ne ističe se drugi dio istog procesa koji pretpostavlja smanjenje i ukidanje te proizvodnje u siromašnoj državi uvoznici i ostajanje brojnih radnika bez posla. Oni ne mogu preći i raditi u drugoj privrednoj grani jer su svi u istoj situaciji kao u navedenom primjeru. U ovom slučaju štete za siromašnu i nerazvijenu državu su veće od koristi vezane za uvozne efekte.

b) Niske plaće u siromašnim i nerazvijenim državama su posljedica ne samo niske produktivnosti radnika nego i prevelike ponude radne snage i male potražnje za njom. To vodi u daljnje produblјivanje siromaštva, gladi i nerazvijenosti.

c) Uvođenje mehanizacije u proces proizvodnje i otpuštanje radnika ili njihovo nezapošljavanje. To se odnosi na procese gdje radnici mogu uspješno obaviti posao umjesto mašina (zemljani iskopi, građevinarstvo – rad čovjeka ili dizalica, poljoprivreda – rad zemljoradnika ili traktora itd).

d) U mnogim proizvodnim procesima rad može biti efikasan i kvalitetan i isto toliko dobar da zamijeni investicije i kupovinu mašina i sredstava za rad. Ujedno, angažiranje i zapošljavanje radnika rješava ili pomaže u rješavanju zaposlenosti, smanjenju siromaštva i drugih problema nerazvijenosti. Ovakav pristup u ekonomijama razvijenih i bogatih država nije sa ekonomskog aspekta opravdan jer je rad dosta skup a nedostaje i radne snage. Tamo je sasvim opravdano za zemljane iskope angažirati buldožere i rovokopače, a ne radnike.

Postoje i mnoge druge pojave koje sa aspekta ekonomije mogu imati drugačije prihvatanje u razvijenim u odnosu na nerazvijene države.

Da bi se izbjegle takve zbunjujuće činjenice, nije opravdano imati ekonomsku misao koja vrijedi u razvijenom svijetu kao pravilo koje se može koristiti i u nerazvijenom i siromašnom svijetu. U cilju izbjegavanja maksimalne generalizacije u ekonomiji bilo bi poželjno da se ekonomija prilagodi stanju razvijenosti pojedinih

država i izučava ekonomske zakonitosti za tu grupu zemalja. Iz navedenih razloga, opću i klasičnu kao univerzalnu ekonomiju bilo bi opravdano dijeliti prema stepenu razvoja zemlje na:

1. Ekonomiju za izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje;
2. Ekonomiju za nerazvijene zemlje;
3. Ekonomiju za srednje razvijene zemlje;
4. Ekonomiju za razvijene zemlje.

Proučavanjem klasične ekonomije, ustvari, proučavamo samo ekonomiju razvijenih zemalja, a u okviru ove nauke usput se, manje ili više, spominju ekonomski problemi ostalih grupa zemalja po njihovoj razvijenosti.

Naprimjer, sasvim je prirodno i normalno da se ekonomska rasprava o ponudi i potražnji automobila, frižidera, TV aparata i slično, vodi u ekonomiji razvijenih država. Ali, ti primjeri u ekonomiji izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja izgledaju smiješni, glupi i zbunjujući. Na našu žalost, broj zemalja i stanovnika na koje se može primijeniti pojedina ekonomija prema stepenu razvoja zemlje ima obrnut srazmjer u odnosu koji danas izučavamo, jer je broj zemalja i stanovnika koji su nerazvijeni ili srednje nerazvijeni znatno veći od broja razvijenih.

Da bi ekonomija izbjegla ovakvu grešku morala bi primarno izučavati ekonomije prema stepenu razvoja zemlje, a unutar toga i takvih okvira i polaznih pretpostavki izučavati:

- mikroekonomiju;
- makroekonomiju;
- klasičnu ekonomiju;
- ekonomiju rasta i razvoja;
- političku ekonomiju;
- ekonomiju privrednih grana, itd.

Na ovaj način ekonomija kao nauka približila bi se realnom svijetu i izučavala ekonomska pravila koja važe u realnom razvojnom stepenu zemlje. Istovremeno bi u ekonomiji za razvijene zemlje razmatrali pojmove kao što su: puna zaposlenost, ekonomija blagostanja, zakonitosti tržišta, djelovanje ponude i potražnje i slično, a u izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama pojmove vezane za ekonomiju preživljavanja i opstanka: kako preživjeti bez prihoda, kako pokrenuti biznis sa 100 dolara, kako riješiti problem gladi i prehrane itd.

Ekonomija kao nauka mora biti realna, konkretna i manje zbunjujuća, ali sa temeljnim principom da sve zemlje, bez obzira na njihov današnji stepen razvoja, moraju svoju budućnost graditi na stalnom rastu i razvoju, pri čemu se nerazvijeni moraju brže razvijati svojim radom i trudom, ali i pravim ekonomskim usmjerenjima i politikama.

Ne smije se kroz ekonomsku politiku zaustaviti i usporiti razvoj razvijenih, nego se nerazvijeni moraju razvijati brže i po višim stopama kako bi smanjili zaostajanje iza razvijenih. To je realno i moguće, stope rasta nerazvijenih u startu mogu biti znatno više jer su im baza i osnovica vrlo niske. Takođe, treba odbaciti tvrdnju – da bi jedni rasli mora se oduzeti od drugih, tj. da bi se nerazvijeni brže razvijali treba nešto oduzeti od bogatih i razvijenih. Ta teorija se mora odbaciti jer se rast i razvoj mogu istovremeno ostvarivati i kod jednih i kod drugih, s tim da sama matematika kroz primjenu stope rasta i osnovice pokazuje mogućnost opstanka takve hipoteze. U tabeli je naveden primjer kako svi mogu istovremeno dobiti.

Primjer:

MJESEČNA PRIMANJA RADNIKA	IZNOS U EUR	PROCENAT POVEĆANJA	IZNOS POVEĆANJA	NOVA MJESEČNA PRIMANJA RADNIKA
U siromašnoj državi	50 EUR	10%	5 EUR	55 EUR
U bogatoj državi	3.000 EUR	2%	60 EUR	3.060 EUR

Primanje radnika u siromašnoj državi povećava se za 10%, a u bogatoj državi samo 2%. Međutim, u realnim odnosima radnik dobija povećanje od 5 eura, ali u bogatoj državi radnik dobija 60 eura. Odnos prije povećanja iznosio je 1 : 60 (3.000 : 50), a nakon povećanja odnos je smanjen na 1 : 55,6 (3.060 : 55).

Matematika potvrđuje prethodne konstatacije da se ne mora ništa oduzimati bogatim i razvijenijim državama (niti njihovim radnicima) da bi radnici u siromašnim državama dobili. Razlike između bogatih i siromašnih se smanjuju, pri čemu bogati ništa ne gube jer i jedni i drugi dobijaju. Siromašni dobijaju u procentu više jer im je prethodna osnovica vrlo niska.

Ekonomija početkom 21. stoljeća mora pokazati naučnu objektivnost i veću realnost stvarnog ekonomskog života. Kroz pozitivnu ekonomiju potrebno je prikazati svijet kakav jeste. Nije dominantno razvijen i bogat, iako se kroz ekonomsku teoriju želi takvim prikazati, pri čemu se zanemaruju siromašni i nerazvijeni. I tek u zadnjih pedesetak godina ekonomska misao se širi i na ovaj dio svijeta.

Nasuprot pozitivne ekonomije pojavljuje se i normativna ekonomija, koja izučava i uspostavlja tvrdnje o tome kakav bi svijet trebao biti.

Na temelju definicija o predmetu izučavanja pozitivne i normativne ekonomije potrebno je kritički preispitati postojeće ekonomske tvrdnje, pogotovo s aspekta naučne objektivnosti. Ostaje pitanje samo za postojeće ekonomske intelektualce koji podržavaju kapitalističko razmišljanje o razvoju ekonomije, pri čemu svjesno preskaču sporne teme kao naprimjer: kako riješiti problem siromaštva i nerazvijenosti, da li je profit jedini i centralni cilj poslovanja poduzeća, kako sputati i ograničiti pohlepu pri maksimizaciji dobiti, itd.

Ekonomija zbunjuje ne samo obične građane nego i neke ekonomiste i političare. Kao primjer navest ćemo stav poznatog profesora N. G. Mankiwa, iz knjige *Osnove ekonomije*, gdje na 31. strani navodi:

“Prijedlog se odnosi na tarife i uvozne kvote, dvije vrste politika koje ograničavaju međunarodnu trgovinu. Gotovo svi ekonomisti se protive takvim zaprekama za slobodnu trgovinu. Unatoč tome, američki predsjednik i Kongres odlučili su tokom godine ograničiti uvoz nekih dobara. Naprimjer 2002. godine predsjednik Bush i njegova administracija uveli su visoke tarife za uvoz čelika kako bi zaštitili domaće proizvođače čelika od strane konkurencije. U ovom slučaju ekonomisti su ponudili jednoglasan savjet, no političari su ga odlučili zanemariti.”

Ovdje profesor namjerno zaobilazi naučnu objektivnost i stavlja se u funkciju političkih ekonomista. Navodi da se svi ekonomisti slažu da nije potrebno štititi domaću proizvodnju čelika. To su isključivo američki ekonomisti koji zagovaraju otvorenu ekonomiju (bez carina, kvota i drugih uvoznih ograničenja). To je princip i univerzalni stav koji bi trebale poštivati i primjenjivati sve druge ekonomije pri uvozu američke robe. Međutim, Amerika ima druge necarinske zaštitne mjere od velikog uvoza, koje se odnose na geografski položaj Amerike i vrlo visoke transportne troškove pri uvozu robe u Ameriku. Time je američka privreda u startu dosta zaštićena od vanjske konkurencije. Pored toga, naučna neobjektivnost se izražava i kroz neslaganje sa političarima pri uvođenju zaštitnih carina za uvoz čelika u Ameriku. Inače, Amerika je poznata po zagovaranju liberalizma u ekonomiji, ali vrlo često država intervenira u zaštiti svoje domaće proizvodnje.

Ako bismo upitali brojne ekonomiste iz drugih zemalja, a naročito nerazvijenih, da li se treba zaštititi i podržavati domaća nerazvijena proizvodnja, vjerujemo da bi 90% odgovora bilo pozitivno.

6.2. POJAM EKONOMIJE RASTA I RAZVOJA

Ekonomija rasta i razvoja treba postati bazna ekonomska nauka zasnovana na:

- naučnoj objektivnosti;
- realnom stanju u svijetu;
- razvoju sve većih problema u ekonomiji i životu;
- iznalaženju optimalnih rješenja u ekonomskom rastu i razvoju.

Dosadašnji pristup globalnoj i univerzalnoj ekonomiji pokazuje sve veće slabosti, a naročito se izražavaju u povećanom siromašenju većeg broja čovječanstva, što indirektno povećava i potiče migraciju stotine miliona ljudi i izaziva ratne konflikte.

Ekonomija rasta i razvoja mora biti prilagođena stanju i potrebama zemalja koje se prema stepenu razvoja grupiraju u četiri grupe:

1. izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje (cca 60 zemalja);
2. nerazvijene zemlje (cca 60 zemalja);
3. srednje razvijene zemlje (cca 35 zemalja);
4. razvijene zemlje (cca 40 zemalja).

Prethodno rangiranje izvršeno je prema podacima Svjetske banke o visini bruto nacionalnog dohotka po stanovniku. Podjela po nivoima razvoja je samo orijentaciona. Neke zemlje, naprimjer, imaju visoke prihode od izvoza nafte i spadaju u grupu razvijenih zemalja po korištenom kriteriju, a u suštini su i te države nerazvijene, ali nisu i siromašne.

U okviru Ekonomije rasta i razvoja, koja treba analizirati samo ekonomsko područje grupe zemalja iz jedne kategorije razvoja, imat ćemo četiri Ekonomije rasta i razvoja. U okviru takvog pristupa za svaku kategoriju izučavale bi se ostale ekonomske discipline: mikroekonomija i makroekonomija. I ostale ekonomske discipline trebaju se prilagoditi baznoj Ekonomiji rasta i razvoja za određeni razvojni nivo zemlje. Nije potrebno objašnjavati da marketing nije isti u razvijenim ili nerazvijenim državama, a isto se odnosi na ponašanje potrošača, menadžment, politiku cijena, itd.

Između pojmova “ekonomija rasta” i “ekonomija razvoja” postoje značajne razlike.

Ekonomija rasta proučava pokazatelje rasta i zakonitosti porasta raznih ekonomskih kategorija u odnosu na porast koji se ostvaruje sa uporednom bazom. Pokazatelji rasta su: bruto nacionalni dohodak, proizvodnja, prodaja, zaposlenost, izvoz, uvoz, dobit, itd.

Ekonomija razvoja je širi pojam od ekonomije rasta. Ekonomija razvoja predstavlja izučavanje problema i procesa razvoja, pri čemu se uz čisto ekonomski razvoj razmatraju i druga područja razvoja vezana uz ekonomski razvoj kao područja sociologije, politike, prava, tehnologije, kulture itd. Ekonomski razvoj je proces koji traje duži period u stalnom kontinuitetu. Kod ekonomije rasta iskazuju se podaci o rastu u određenom vremenskom periodu. Ukoliko ekonomske pokazatelje rasta stavimo u vremensku liniju, dobijamo pokazatelj trenda ekonomskog rasta.

Ekonomski rast se prati po više pokazatelja, ali je interesantno pravilo 72 koje na jednostavan način matematički iskazuje za koji vremenski period će se određena pojava udvostručiti. Formula glasi:

$$V = \frac{72}{\text{SPR}}$$

V = vrijeme

SPR = stopa privrednog rasta

Zadatak: Za koje vrijeme (V) će se udvostručiti privredni rast ako je stopa privrednog rasta 7%?

Rješenje:

$$V = \frac{72}{7} = 10,3$$

Za nešto više od deset godina udvostručit će se stopa privrednog rasta ako je godišnja 7%.

Formula se može uspješno primijeniti i kod ostalih ekonomskih pokazatelja koje pratimo i analiziramo u okviru ekonomije rasta.

U dosadašnjoj ekonomskoj teoriji osnovni pokazatelj rasta jedne zemlje bilo je kretanje bruto nacionalnog dohotka po glavi stanovnika. Već smo ukazali na nedostatke ovog pokazatelja. Globalni pokazatelj rasta jedne zemlje, se mora nadopuniti sljedećim pokazateljima da bismo realno prikazali ekonomski rast jedne zemlje:

- kretanje proizvodnje (industrijske, poljoprivredne i sl);
- rast stanovništva i radne snage;
- obim zaposlenosti sa strukturama;
- obim zaposlenih od radno sposobnog stanovništva;
- obim nezaposlenosti sa strukturama;
- visina i obim primanja po osobi;
- visina i struktura izvoza;
- visina i struktura uvoza;
- životni standard i kupovna moć;
- obim apsolutnog siromaštva;
- obim relativnog siromaštva;
- visina budžeta zemlje i njegov balans;
- kreditno zaduženje zemlje, itd.

Za praćenje rasta i razvoja jedne zemlje, pored čisto ekonomskih pokazatelja, koriste se i drugi koji mogu prezentirati rast i razvoj jedne zemlje, kao naprimjer:

- pismenost stanovništva;
- osnovno obrazovanje;
- razvoj zdravstvenog stanja;
- investiranje u obrazovanje i zdravlje;
- smrtnost djece;

- dužina životnog vijeka stanovništva;
- razvoj težih bolesti;
- stanje zdravlja majki, žena, itd.

Ekonomska teorija kapitalizma iznosi ciljeve ekonomskog rasta i razvoja koji moraju biti u funkciji čovjeka, odnosno omogućiti:

- najpotpunije zadovoljavanje svih ljudskih potreba, omogućiti maksimalne slobode, razvoj čovjeka i njegovih mogućnosti;
- poduzetnicima i kapitalistima na principu efikasnosti i maksimizacije profita da ostvare svoje ciljeve poslovanja, nakon što uspješno zadovolje ljudske želje i potrebe.

Ovo je vrlo fina priča, ali istovremeno baca prašinu u oči jer se prethodne tvrdnje ne ostvaruju nego čak znatno pogoršavaju.

Radi ilustracije navodimo:

- 50% svjetskog stanovništva proizvodi svega 15% svjetskog bruto društvenog proizvoda;
- 15% svjetskog stanovništva proizvodi 50% bruto domaćeg proizvoda;
- 80% svjetskog stanovništva živi u nerazvijenim, izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama;
- 15% svjetskog stanovništva živi u razvijenim zemljama;
- 5% svjetskog stanovništva živi u srednje razvijenim zemljama;
- u 2009. na svijetu je bilo 476 dolarskih milijardera, a već 2011. broj milijardera iznosio je više od 1.000, da bi u 2015. broj porastao na 2.325;
- bogatstvo milijardera dostiglo je 7.300 milijardi dolara, što je više od tržišne vrijednosti svih kompanija čije su dionice sadržane u Dow Jones indeksu na Wall Streetu.

Na kraju ovog poglavlja možemo dati konačnu ocjenu: rast i razvoj svake zemlje kao i životni standard njenih stanovnika dominantno ovise o obimu i rastu proizvodnje roba i usluga u toj zemlji. Svi ostali elementi ekonomije te zemlje moraju biti u funkciji poticanja proizvodnje roba i usluga.

U drugoj polovini 20. stoljeća mnogi ekonomisti bave se problemom razvoja naročito siromašnih i nerazvijenih država.

Poznati engleski ekonomista Dudley Seers (1920-1983) zatražio je da se rast u siromašnim i nerazvijenim zemljama manifestira u smanjenju siromaštva pojedinaca i domaćinstava, u smanjenju nezaposlenosti kroz preraspodjelu iz rasta, što je u suprotnosti sa kapitalističkom filozofijom poslovanja. Seers navodi: “Pitanja koja treba postaviti u vezi sa razvojem jedne zemlje stoga su: Šta se dešava sa siromaštvom? Šta se dešava sa nezaposlenošću? Šta se dešava sa nejednakošću?

I ako je sve troje spalo sa prethodno visokog nivoa, tada nema sumnje da se radi o negativnom periodu razvoja date zemlje. Ako su jedan ili dva od tih ključnih problema pogoršani, a osobito ako su pogoršana sva tri, bilo bi čudno nazvati taj rezultat ‘razvojem’ zemlje, čak i ako je prihod po glavi stanovnika udvostručen.”

Brojni ekonomisti bave se svjetskim razvojem naročito siromašnih i nerazvijenih država. Unose niz nespornih i nejasnoća vezanih za razvoj siromašnih i nerazvijenih zemalja. Svi poznati ekonomski modeli razvoja podržani su i preporučeni od jedne grupe profesora, pri čemu ih, istovremeno, druga grupa profesora pobija i predlaže suprotna rješenja za razvoj. Umjesto da pomognu u razvoju siromašnih zemalja, još više zbunjuju pa lokalni političari i ekonomisti ne znaju šta je dobro a šta loše za razvoj njihove zemlje.

6.3. OBIM I STRUKTURA RAZVIJENOSTI ZEMALJA

Najčešće se u teoriji, a i u praksi, razvijenost zemalja prati prema nivou i kretanju bruto nacionalnog proizvoda po stanovniku. U cilju nadopunjavanja mjerenja razvijenosti zemalja razvile su se i dodatne metode:

- a) Indeks kvaliteta života mjereno kroz tri pokazatelja: očekivano trajanje života, stopa dječijeg mortaliteta i stopa pismenosti.
- b) Indeks humanog razvoja koji nastoji rangirati sve zemlje svijeta prema dužini života, znanja i životnog standarda.

Rangiranje zemalja prema nekom kriteriju može određene zemlje svrstati u bolju ili lošiju kategoriju razvoja, ali u suštini nije bitno da li će neka siromašna i nerazvijena država biti svrstana malo više ili niže u odnosu na druge zemlje koje pripadaju istoj grupi prema razvijenosti.

Daleko su važnije mjere i ekonomska politika koje će se provoditi u tim zemljama. Danas su ekonomski mislioci, i međunarodne financijske i trgovinske organizacije, kao i UN, obezbijedili niz podataka i informacija o stanju razvijenosti za svaku zemlju. Međutim, nedostaju konkretne ekonomske mjere i politike prilagođene za potrebe tih zemalja. Dobija se lažna slika da svjetske institucije i organizacije rade mnogo na otklanjanju siromaštva i nerazvijenosti, što se dokazuje stalnim prikupljanjem raznih podataka o stanju razvijenosti, na osnovu kojih se prave razne analize, studije, naučne ekspertize i prave prijedlozi mjera, ali se aktivnost na tom i zaustavlja. Sve prethodne tvrdnje dokazuju se činjenicom da se stanje nerazvijenosti, siromaštva i gladi još povećava.

Obim i strukturu razvijenosti zemalja prikazat ćemo na sljedećoj tabeli. Rangiranje je izvršeno prema visini bruto nacionalnog proizvoda (BDP) po stanovniku, iskazanom u dolarima za 2003. godinu prema Svjetskoj banci.

Pregled svih zemalja prema rangu razvijenosti

	KATEGORIJA RAZVOJA ZEMLJE	VISINA BDP PO 1 STANOVNIKU	BROJ ZEMALJA		BROJ STANOVNIKA U MILIONIMA	
			STRUKTURA	STRUKTURA	STRUKTURA	STRUKTURA
1.	Izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje	ispod 765 dolara	62	32%	2.478,8	38%
2.	Nerazvijene zemlje	766 – 3.035 dolara	58	30%	2.761,7	42%
3.	Srednje razvijene zemlje	3.036 – 9.385 dolara	33	17%	334,9	5%
4.	Razvijene zemlje	9.386 i više dolara	41	21%	956,3	15%
	UKUPNO SVE ZEMLJE		194	100%	6.531,7	100%

Izvor: Svjetska banka

Iz prethodne tabele mogu se izvući sljedeće činjenice:

1. U izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama živi 38% svjetskog stanovništva, a od 194, što je ukupan broj zemalja u svijetu, u ovu kategoriju spadaju 62 zemlje ili 32%.
2. U nerazvijenim zemljama živi 42% svjetskog stanovništva, a od ukupno 194 zemlje u svijetu, u nerazvijene spada 58 zemalja ili 30%.
3. U zbiru nerazvijenih zemalja i izuzetno nerazvijenih zemalja ukupnog svijeta živi čak 80% stanovništva. Od ukupno 194 zemlje na svijetu, čak 120 zemalja pripada ovim kategorijama zemalja. Od ukupno 6,5 milijardi stanovnika cijelog svijeta preko 5,2 milijarde ljudi živi u nerazvijenim i izuzetno nerazvijenim i siromašnim državama.
4. Vrlo mali broj stanovnika (svega 5%) živi u srednje razvijenim zemljama ili 334 miliona.
5. U razvijenim zemljama svijeta živi 956 miliona stanovnika ili 15% od ukupnog broja stanovnika na zemlji (6,5 milijardi). Ukupan broj razvijenih država iznosi 41 ili 21% od ukupnog broja zemalja na svijetu.
6. Najveći broj nerazvijenih i izuzetno nerazvijenih i siromašnih država egzistira na jugu (područje oko ekvatora i niže od njega), to su zemlje koje su nekad bile kolonije zapadnoeuropskih zemalja (Subsaharska Afrika, Južna Azija, Istočna Azija, Pacifik, Latinska Amerika i Karibi).
7. Najveći broj razvijenih i bogatih zemalja nalazi se na sjevernoj strani Zemlje, među koje spadaju Europa i Sjeverna Amerika, uz geografski izuzetak i Australija.

Osnovne karakteristike rangiranja zemalja prema stepenu njenog razvoja su:

a) U izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama razvoj privrede je na vrlo niskom nivou. Obim proizvodnje, kao i obim ponude i potražnje za robama je vrlo nizak. Međunarodna razmjena roba (izvoz i uvoz) je beznačajna. Nezaposlenost je vrlo visoka, a zaposlenost vrlo niska. Siromaštvo je jako izraženo uz veliko prisustvo gladi. I ostale oblasti života (obrazovanje, zdravstvo, kultura i dr) su na vrlo niskom nivou. U suštini, život u ovim zemljama svodi se na golo preživljavanje. *Ponovna napomena:* u ovim uvjetima živi 2,5 milijardi ljudi u 62 zemlje.

b) Nerazvijene zemlje žive u nešto povoljnijim uvjetima nego što je život u izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama, pri čemu su nešto manje prisutni glad i borba za golo preživljavanje. U ovim zemljama veći dio stanovništva bavi se poljoprivredom što pozitivno djeluje na osiguranje prehrane. Ostali dio privrede je na niskom nivou. Obrazovni i zdravstveni sistem nisu organizirani. Većina zemalja nije riješila problem osnovnog obrazovanja, a nivo zdravstvenog osiguranja je na vrlo niskom nivou.

Dodatna napomena: U ovim zemljama i ovakvim uvjetima živi 2,7 milijardi ljudi u 58 zemalja.

c) Srednje razvijene zemlje egzistiraju u znatno boljim uvjetima od nerazvijenih država. Imaju niz privrednih problema, ali uvjeti života su dosta bolji nego u nerazvijenim zemljama. Privreda je razvijenija i uključena je u međunarodnu podjelu rada. Zaposlenost je dosta visoka, što pozitivno djeluje na rast životnog standarda. Obrazovni sistem je uspješno uspostavljen sa obaveznim osnovnim obrazovanjem, a većina država obaveznost u obrazovanju proširuje na srednje obrazovanje. Visoko obrazovanje je fakultativan – slobodan izbor pojedinaca. Zdravstveno osiguranje je relativno uspješno organizirano, kao i osnovna socijalna zaštita.

Međutim, ove zemlje susreću se sa nizom problema u ekonomskom razvoju, a naročito su izraženi u:

- visokoj nezaposlenosti;
- trgovinskom deficitu;
- većem uvozu od izvoza;
- budžetskom deficitu;
- prisustvu siromaštva uz manje pojavne oblike gladi;
- kreditnoj prezaduženosti, itd.

Dodatna napomena: U ovim zemljama živi svega 334 miliona stanovnika u 33 zemlje.

d) Razvijene zemlje egzistiraju u najboljem ekonomsko-socijalnom položaju koji je do danas svijet prolazio. Osnovni koncept života u ovim zemljama je prihvatljiv, podržava ekonomski razvoj i rast uz kvalitetan razvoj i ostalih područja – obrazovanja, zdravstva, sigurnosti, kulture, sporta, socijalne zaštite, životnog

standarda i sl. Međutim, i ove razvijene i bogate države imaju probleme, naročito u oblastima gdje privatni poduzetnici nemaju ekonomski interes u stvaranju profita, a to su: socijalna i zdravstvena zaštita, nezaposlenost, siromaštvo, srednje i visoko obrazovanje i sl.

Dodatna napomena: U ovim zemljama živi 956 miliona stanovnika u 41 zemlji ili svega 15% ukupnog broja stanovnika na Zemlji.

Temeljni zadatak razvoja ekonomske misli treba se zadržati u pravcu rasta i razvoja svih zemalja, pri čemu će više stope rasta imati nerazvijene i siromašne zemlje kako bi brže popravljale svoje nezadovoljavajuće stanje.

Novi društveni sistem neće i ne smije zaustavljati ničiji ekonomski rast i razvoj. Ne treba oduzimati od bogatih i davati siromašnim, nego treba postaviti takav ekonomski sistem koji će naročito podržavati razvoj izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja kao i nerazvijenih zemalja.

6.4. CILJEVI EKONOMSKOG RAZVOJA

Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) usvojila je temeljne ekonomske razvojne ciljeve:

1. unaprijediti ekonomski rast zemalja;
2. povećati životni standard;
3. doprinijeti razvoju svjetske ekonomije;
4. pomagati ekonomski napredak;
5. doprinisiti širenju međunarodne trgovine na multilateralnoj osnovi;
6. težiti povećanju svjetske trgovine.

Vodeća agencija UN-a, Razvojni program Ujedinjenih naroda (UNDP), putem Skupštine UN-a krajem 2000. predložila je, a što je i usvojeno, Milenijske razvojne ciljeve koji su toliko generalizirani i načelni da, ustvari, ne predstavljaju ciljeve nego oblik načelne deklaracije. Milenijski razvojni ciljevi nisu:

- a) precizni (Primjer: Točka 8. Baviti se sveobuhvatno problemima zaduženja zemalja u razvoju);
- b) jasni (Primjer: Točka 8. Osigurati mladima pristojan i produktivan posao);
- c) mjerljivi (Točka 1. Prepoloviti broj ljudi koji žive s manje od 1 dolar dnevno i ljudi koji gladuju).

Usvojeni Milenijski razvojni ciljevi sa naučno-stručnog principa ne mogu zadovoljiti kvalitet seminarskog rada na početnim studijama ekonomije. Ukoliko

se razvijene i nerazvijene zemlje ne mogu složiti o Milenijskim razvojnim ciljevima onda je bolje svjetskoj javnosti to priznati i ne donositi Milenijske razvojne ciljeve. Ipak, bilo bi lakše i jednostavnije donijeti Milenijske razvojne ciljeve za svaku od četiri kategorije zemalja po njihovoj razvijenosti. Jasno je, da isti Milenijski razvojni ciljevi ne mogu biti za razvijene zemlje (SAD, Njemačku, Englesku itd) kao i za izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje (Pakistan, Etiopiju, Nigeriju, Angolu i sl).

Ciljevi ekonomskog razvoja moraju biti usmjereni u pravcu rasta i razvoja zemalja sa precizno definiranim mjerljivim stanjem u određenom razdoblju. Ciljevi su krajnje točke kojima je usmjerena sva aktivnost jedne zemlje, ali i međunarodnih financijskih, trgovinskih i drugih organizacija koje se bave rastom i razvojem.

Milenijski razvojni ciljevi pored čisto ekonomskih ciljeva trebaju obuhvatiti i ostale ciljeve razvoja jedne zemlje: obrazovanje, zdravstvo, smrtnost djece, borba protiv oblika siromaštva i gladi, stanovanje i smještaj, komunalnu infrastrukturu, životni standard, kultura, sport itd.

Svi ekonomski (i drugi) ciljevi moraju biti:

- jasni;
- specificirani;
- ostvarljivi;
- rangirani;
- mjerljivi.

Ciljevi ekonomskog rasta i razvoja su mnogo širi i kompleksniji od samog rasta bruto nacionalnog dohotka po glavi stanovnika. Rast i razvoj moraju se pozitivno odraziti i na svakog pojedinca kroz – povećanje prihoda, zapošljavanje, smanjenje siromaštva i gladi, bolje obrazovanje, kvalitetnije zdravstvo, bolji okoliš, slobodu u izboru mjesta življenja, školovanja, zanimanja itd. U suštini, ljudima treba biti bolje danas nego što je bilo juče, a da mu sutra bude bolje nego danas.

Rast i razvoj je vrlo složen proces koji zahtijeva suštinske promjene društvenih struktura, političkog ustroja, zakonodavnih, izvršnih i pravosudnih organa. Razvoj mora podrazumijevati ukupan paket mjera i aktivnosti u cilju prevazilaženja postojećeg razvojnog stanja i kretanje ka ciljevima koji se smatraju materijalno, kulturno i duhovno boljim od sadašnjih.

Da bi se donijeli ciljevi ekonomskog razvoja, neophodno ih je prilagoditi potrebama razvoja pojedinih grupacija zemalja polazeći od njihovog ranga sadašnje razvijenosti. Iz tog razloga ciljevi ekonomskog razvoja trebaju se donijeti za svaku od četiri grupe zemalja prema njihovom rangu razvijenosti, i to za:

1. Izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje;
2. Nerazvijene zemlje;

3. Srednje razvijene zemlje;
4. Razvijene zemlje.

Predloženi ciljevi razvoja za svaku grupaciju zemalja su okvirni i inicirajući za svaku pojedinu zemlju, koja treba donijeti ciljeve ekonomskog razvoja polazeći od svog sadašnjeg i konkretnog ekonomskog stanja, i unoseći u svoje ekonomske razvojne ciljeve i dodatne razvojne ciljeve prema potrebama zemlje.

Na prijedlozima razvojnih ekonomskih ciljeva trebaju raditi domaći stručnjaci, uz suradnju i pomoć međunarodno priznatih eksperata za rast i razvoj ekonomije. Predloženi ciljevi razvoja trebaju biti razmatrani od domaćih stručnjaka i zainteresiranih institucija i organizacija – domaćih i stranih.

Na temelju prihvaćenih i usvojenih ciljeva razvoja domaća naučno-stručna institucija treba napraviti Plan i program mjera i aktivnosti na mikro i makro planu kako će se i u kojem periodu ostvarivati usvojeni ciljevi razvoja. I u izradi ovog Plana i programa nositelj aktivnosti je domaća institucija uz savjetodavnu pomoć i ulogu strane naučno-stručne institucije.

Ciljeve razvoja kao i Plan i program mjera i aktivnosti za ostvarivanje ciljeva razmatraju i usvajaju izvršni organ zemlje (vlada) i zakonodavni organ zemlje (parlament, skupština). U čitav proces predlaganja i donošenja ciljeva i mjera za njihovo ostvarivanje neophodno je omogućiti i uključiti učešće svih zainteresiranih pojedinaca, grupa, institucija, organizacija i slično.

Nositelj rada pri izradi ciljeva razvoja kao i Plana i programa mjera i aktivnosti za ostvarivanje ciljeva je Vlada konkretne države putem naučno-stručne domaće institucije.

Odgovornost, ali i uspjeh za ostvarivanje postavljenih ciljeva putem Plana i programa mjera i aktivnosti treba da snose:

- 50% vlada konkretne zemlje;
- 30% međunarodna financijska organizacija koja je nositelj aktivnosti (Svjetska filantropska banka ili Filantropski svjetski monetarni fond);
- 10% ekonomski i drugi stručnjaci koji u ime Svjetske filantropske banke ili Svjetskog filantropskog monetarnog fonda učestvuju u predlaganju, donošenju i realizaciji konkretnog programa razvoja;
- 10% parlament (skupština) konkretne zemlje.

Predložena je značajna odgovornost, ali i potencijalni uspjeh za Međunarodne financijske filantropske organizacije i njihove stručnjake ukoliko se ne ostvare (ili ostvare) postavljeni ciljevi. Uočeno je da u dosadašnjim razvojnim rezultatima ima dosta promašaja i grešaka koje su direktno posljedica lošeg i nestručnog rada Svjetske banke ili Međunarodnog monetarnog fonda i njihovih stručnjaka, koji ne da nisu sankcionisani za svoj neuspjeh i loš rad, nego su čak i nagrađeni.

Primjeri:

- a) Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond osigurali su povrat svojih kredita i kamata tako što su prisilili zemlje koje koriste njihove kredite da prije bilo kakve raspodjele prihoda budžeta izvrše uplatu kreditnih anuiteta (sa kamatom) u korist Svjetske banke ili Međunarodnog monetarnog fonda, a tek onda se mogu dijeliti preostali budžetski prihodi. Ovaj proces se realizira bez obzira na kvalitet ostvarivanja razvojnih programa koje su pod velikim pritiskom i ucjenama nametnuli Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond. Način ucjene je vrlo jednostavan. Zemlji se odobri kredit, ali pod uvjetom da se prihvate mjere koje diktiraju Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond.
- b) Stručni predstavnici Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda vrlo “uspješno” i jednostavno rješavaju krizne momente, tako da je neophodno intervenirati sa dodatnim kreditom za budžet kada domaći budžet nije u stanju izmiriti svoje obaveze i kada dođe do zaoštavanja socijalnog stanja. To se realizira na sljedeći način: odobri se kredit za strukturne reforme (a niko ne zna šta je to?), a u suštini odobri se kredit za dopunu prihoda u budžetu, kojim aktualna vlada rješava svoje socijalne probleme i naraslo nezadovoljstvo građana. Taj novi kredit ne opterećuje aktualnu vladu jer je odobren sa grejs periodom dužim od četiri godine. Na takav način svi su privremeno zadovoljni:
  - vlada je dobila novčana sredstva za rješavanje svog problema, a ne opterećuje je otplata kredita;
  - otplata kredita će početi nakon četiri godine kada će doći druga vlada i to će biti njihov problem;
  - zemlja zapada u sve veće kreditno ropstvo i pod utjecaj politike Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda, što im je i cilj;
  - uz odobravanje kredita vlada mora prihvatiti neke mjere koje od nje traže Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond;
  - međunarodni stručnjaci (upitnog kvaliteta i znanja) primaju visoke mjesečne plaće i druge naknade (troškovi smještaja, dnevnice, reprezentacije i sl) bez obzira na ostvarene rezultate razvoja konkretne zemlje;
  - život u zemljama gdje oni pružaju svoje “stručno znanje” po kvalitetu je na visokom nivou, u miru i blagostanju. To se odnosi na preko 90% siromašnih i nerazvijenih država. Samo u nekoliko država gdje su u toku ratni konflikti i potencijalni terorizam uslovi življenja su teži, ali to ne opravdava nestručnost i neznanje. To se ovim stručnjacima kompenzira kroz posebni ratni dodatak za životne opasnosti.

6.4.1. CILJEVI EKONOMSKOG RAZVOJA IZUZETNO NERAZVIJENIH I SIROMAŠNIH ZEMALJA

Da bi izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje (ima ih 62 sa 2 milijarde i 478 miliona stanovnika) izišle iz postojeće nerazvijenosti i siromaštva neophodno je usvojiti ciljeve ekonomskog i drugog rasta i razvoja za period od narednih 20 godina, s tim da će se planirati dinamički rast i razvoj za svaku godinu.

Na kraju dvadesete godine kao deset temeljnih ciljeva ekonomskog i drugog razvoja za izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje bili bi:

1. Ukidanje u cijelosti gladi svih stanovnika;
2. Smanjiti za 70% broj ljudi koji žive sa manje od 1 dolar dnevno;
3. Osigurati da sva djeca završe besplatnu osnovnu školu (4 razreda);
4. Obezbijediti svim stanovnicima dostupnost pitke vode;
5. Smanjiti smrtnost djece ispod 5 godina za 70%;
6. Uspostaviti osnovnu besplatnu zdravstvenu zaštitu za najmanje 80% stanovništva;
7. Osigurati minimalnu socijalnu zaštitu za najmanje 50% osoba kojima treba minimalna socijalna zaštita;
8. Bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika treba rasti godišnje po stopi od 7,2%, da bi na kraju desete bio udvostručen, a na kraju dvadesete godine učetrostručen, što bi izuzetno nerazvijenu i siromašnu zemlju prevelo u viši rang zemalja po razvijenosti tj. u kategoriju nerazvijenih zemalja;
9. Indeks proizvodnje (poljoprivredne, rudarske, industrijske i druge) treba rasti prosječno godišnje po stopi od cca 7%, kako bi na kraju dvadesete godine ostvarili četverostruki obim sadašnje proizvodnje;
10. Budžet planirati i donositi uz suglasnost Filantropskog svjetskog monetarnog fonda, s tim da se budžetski deficit pokriva bespovratnim donacijama filantropskih međunarodnih finansijskih institucija. Na kraju dvadesete godine mora se ostvariti budžetska ravnoteža iz vlastitih prihoda i rashoda – budžet bez deficita.

Pored navedenih deset temeljnih ciljeva ekonomskog i drugog razvoja, moguće je planirati još petnaest dodatnih ciljeva. Ukupno svi ciljevi razvoja izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja su dobro usmjerenje za kreatore Plana i programa mjera i akcija za ostvarivanje postavljenih ciljeva razvoja.

Dodatni ciljevi razvoja izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja mogu biti:

1. Broj zaposlenih povećavati godišnje za 7,2% kako bi na kraju dvadesetogodišnjeg perioda sadašnji broj zaposlenih učetrostručili i

- usvojiti Program garantiranog zapošljavanja;
2. Izvoz proizvoda i usluga godišnje povećati po stopi od 10%;
  3. Uvoz godišnje povećati po stopi od 5% tako da se smanjuje trgovinski deficit;
  4. Omogućiti razvoj unutarnje trgovine po stopi od 15% godišnje;
  5. Investicije u stalna sredstva realizirati po stopi:
    - strane investicije 10% godišnje;
    - domaće investicije 8% godišnje;
  6. Vanjsko kreditno zaduženje zadržati u prihvatljivom obimu u odnosu na bruto nacionalni dohodak;
  7. Stvarati uvjete za razvoj besplatnog srednjeg i visokog obrazovanja;
  8. Osigurati uvjete za normalno stanovanje za najmanje 70% stanovništva;
  9. Osigurati fizičku, pravnu i drugu zaštitu pojedinaca i skupina;
  10. Iskorijeniti zarazne bolesti karakteristične za tu zemlju;
  11. Obezbijediti vjerski, nacionalni, plemenski kulturni i demokratski razvoj u skladu sa istorijskim stepenom razvoja njihovog mikro i makro okruženja;
  12. Razvijati uvjete da se vlastitim radom osigura normalan život pojedinca i domaćinstva;
  13. Kroz rast i razvoj zemlje osigurati stalno povećanje životnog standarda stanovništva;
  14. Poticati tehnološki razvoj kao i korištenje obnovljivih prirodnih resursa;
  15. Podizati svijest o zaštiti okoliša i u praksi ga ostvarivati.

Naprijed navedenih deset temeljnih ciljeva kao i dodatnih petnaest ciljeva razvoja izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje pokrenut će proces oporavka, razvoja i modernizacije ekonomije zemlje, kao i humanijih i boljih uvjeta življenja. U razvojnom ciklusu od dvadeset godina moguće je kroz razvoj preći u kategoriju zemalja sa višim rangom razvoja.

U nešto kasnijim poglavljima predložiti ćemo konkretne mikroekonomske i makroekonomske mjere i akcije koje će osigurati ostvarivanje postavljenih ciljeva razvoja izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja.

6.4.2. CILJEVI EKONOMSKOG RAZVOJA NERAZVIJENIH ZEMALJA

U nerazvijenim zemljama (ima ih 58 sa 2 milijarde i 761 milion stanovnika) živi se nešto bolje nego u izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama. Nerazvijene i zemlje iz postojećeg stepena razvoja žele preći na viši i razvijeniji stepen razvoja a to su zemlje koje imaju status srednje razvijenih zemalja. Da bi nerazvijene zemlje ostvarile status srednje razvijenih zemalja moraju usvojiti ciljeve ekonomskog

i drugog rasta i razvoja za period narednih dvadeset godina, s tim da će planirati dinamički rast i razvoj za svaku godinu.

Na kraju dvadesete godine, deset temeljnih ciljeva ekonomskog i drugog razvoja za nerazvijene zemlje bili bi:

1. Ukinuti pojavu da pojedinci žive sa manje od 1 dolar dnevno;
2. Smanjiti za 80% broj ljudi koji žive sa manje od 2 dolara dnevno odnosno od 1 do 2 dolara dnevno;
3. Osigurati da sva djeca pored besplatne osnovne škole (4-8 razreda) moraju završiti i besplatno srednje obrazovanje (2-4 razreda);
4. Smanjiti smrtnost djece ispod 5 godina na prihvatljivi zdravstveni minimum;
5. Razviti osnovnu besplatnu zdravstvenu zaštitu za 100% stanovništva;
6. Osigurati smještaj i krov nad glavom za najmanje 80% stanovništva;
7. Osigurati minimalnu socijalnu zaštitu za sve one kojima je potrebna;
8. Bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika treba rasti godišnje po stopi:
  - 7,2% za nerazvijene zemlje koje imaju bruto nacionalni dohodak po stanovniku između 766 – 1.500 dolara, za prvih deset godina i po stopi od 3,6% za drugih deset godina kako bi na kraju dvadesete godine mogli ostvarivati dohodak iznad 3.036 dolara što bi ih prevelo u višu kategoriju razvijenosti;
  - 3,6% za nerazvijene zemlje koje imaju bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika između 1.501 – 3.035 dolara, za svih dvadeset godina razvoja kako bi na kraju dvadesete godine mogli ostvariti dohodak po glavi stanovnika koji ih rangira u srednje razvijene zemlje.
9. Indeks proizvodnje (poljoprivredne, industrijske, rudarske i druge) trebala bi rasti prosječno godišnje po stopi od cca 3,6% kako bi na kraju dvadesete godine ostvarili dvostruki obim sadašnje proizvodnje.
10. Budžet planirati i donositi uz mišljenje Filantropskog svjetskog monetarnog fonda. Bužet se mora planirati na principima budžetske ravnoteže – bez budžetskog deficita pri čemu se budžetski rashodi moraju pokrivati iz vlastitog budžetskog prihoda.

Dodatni ciljevi razvoja nerazvijenih zemalja mogu biti:

1. Broj zaposlenih povećavati po godišnjoj stopi od 3,6% kako bi na kraju dvadesetogodišnjeg perioda sadašnji broj zaposlenih udvostručili i usvojiti Program garantiranog zapošljavanja.
2. Izvoz proizvoda i usluga godišnje povećavati po stopi 7,2% kako bi na kraju dvadesetogodišnjeg perioda sadašnji izvoz učetvorostručili.

3. Uvoz proizvoda i usluga godišnje povećavati po stopi od 3,6% tako da se na kraju dvadesete godine izvoz i uvoz izjednače.
4. Unutarnju trgovinu razvijati po stopi od 10% godišnje.
5. Investicije u stalna sredstva realizirati po stopi:
  - strane investicije 10% godišnje;
  - domaće investicije 8% godišnje.
6. Vanjsko kreditno zaduženje zadržati u prihvatljivom obimu u odnosu na bruto nacionalni dohodak.
7. Poticati razvoj besplatnog visokog obrazovanja uz već prihvaćeno besplatno obavezno osnovno i srednje obrazovanje.
8. Osigurati uvjete za normalno stanovanje za najmanje 95% stanovništva.
9. Poticati razvoj nauke, kulture i sporta.
10. Promicati razvoj besplatne specijalističke zdravstvene zaštite pored uspostavljene besplatne osnovne zdravstvene zaštite.
11. Razvijati vjerski, nacionalni i plemenski kulturni identitet kao i demokratski razvoj u skladu sa shvatanjem i realnošću mikro i makro okruženja.
12. Razvijati uvjete da je vlastiti rad okosnica razvoja pojedinaca, domaćinstava i zajednice i stvarati uvjete za razvijanje rada u eksternim i vlastitim organizacijama (domaćinstvo, vlastito ili tuđe poduzeće, zanatske radnje, druge organizacije i institucije i sl).
13. Kontinuirano nastavljati stalni rast životnog standarda.
14. Dodatno stimulirati tehnološki razvoj i uvođenje novih tehnologija u proces proizvodnje na temelju tuđih i vlastitih iskustava i znanja.
15. Nastavljati podizati svijest i praksu važnosti zaštite okoliša.

Naprijed navedenih 10 temeljnih ciljeva kao i dodatnih 15 ciljeva razvoja nerazvijenih zemalja nastavit će proces razvoja ovih zemalja. Nakon dvadeset godina ovakvog razvojnog procesa i ostvarivanja postavljenih ciljeva razvoja omogućit će se nerazvijenim zemljama da pređu na viši stepen zemalja po razvijenosti, tj. u grupu srednje razvijenih zemalja.

U kasnijem tekstu navest ćemo konkretne mikroekonomske i makroekonomske mjere i akcije koje će osigurati ostvarivanje postavljenih ciljeva razvoja nerazvijenih država.

6.4.3. CILJEVI RAZVOJA SREDNJE RAZVIJENIH ZEMALJA

Srednje razvijene zemlje, ima ih 33 sa 334 miliona stanovnika, žele u svom razvojnem ciklusu da pređu u višu kategoriju zemalja s aspekta razvoja, u kategoriju razvijenih zemalja.

Da bi ove zemlje dostigle status razvijenih zemalja moraju usvojiti ciljeve svoga ekonomskog i drugog razvoja za period od narednih dvadeset godina, s tim da će planirati dinamiku svoga rasta i razvoja za svaku godinu.

Na kraju dvadesete godine, deset temeljnih ciljeva ekonomskog i drugog razvoja za srednje razvijene zemlje bili bi:

1. Indeks rasta proizvodnje ostvariti godišnje od 3,6%, kako bi na kraju dvadesete godine dostigli dvostruki obim sadašnje proizvodnje.
2. Bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika trebao bi na kraju dvadesete godine dostići najniži dohodak po glavi stanovnika od 9.386 dolara, što bi ih svrstalo u grupu razvijenih zemalja. Zemlje koje pripadaju grupi srednje razvijenih zemalja i imaju niži dohodak od prosjeka ove grupe zemalja u prvih deset godina razvoja trebale bi imati stopu rasta bruto nacionalnog dohotka po glavi stanovnika od 4% do 5%, a drugih deset godina stopu od 3% do 4%, kako bi dostigli donju granicu razvijenih zemalja po ovom mjerilu. Druga grupa zemalja čija je visina nacionalnog dohotka po glavi stanovnika ima iznad prosjeka, mogla bi sa rastom od 3% do 4% godišnje sustići razvijene zemlje mjerene po bruto nacionalnom dohotku po glavi stanovnika.
3. Rast zaposlenosti usklađivati sa rastom proizvodnje, pri čemu nastojati da od ukupnog radno sposobnog stanovništva najmanje 60% bude zaposleno, a ostalih 40% radno angažirano u vlastitom domaćinstvu (domaćice, poljoprivrednici, slobodni umjetnici i sl). Obavezno usvojiti i realizirati Program garantiranog zapošljavanja.
4. Nezaposlenost držati u prihvatljivim granicama do 12%.
5. Investicije u stalna sredstva iz domaćih i inostranih izvora godišnje ostvarivati po stopi 7,2%, kako bi se na kraju dvadesetogodišnjeg perioda sadašnji obim investicija učetvorostručio.
6. Uz već besplatno osnovno, srednje i visoko obrazovanje, omogućiti razvoj privatnih visokoškolskih institucija koje će dodatno podizati kvalitet visokog obrazovanja.
7. Poticati i učestvovati u financiranju raznih oblika istraživanja i razvoja kao i primjena nauke u praksi.
8. Omogućiti razvoj privatne zdravstvene zaštite na kvalitetnim osnovama, uz već uspostavljenu besplatnu osnovnu i specijalističku zdravstvenu zaštitu.
9. Kreditno zaduženje zemlje zadržati u granicama prihvatljivog zaduženja u odnosu na bruto nacionalni dohodak.
10. Budžet zemlje donosi se samostalno uz čvrsto poštivanje principa budžetske ravnoteže, tj. da vlastiti budžetski prihodi pokrivaju budžetske rashode.

Dodatni ciljevi razvoja srednje razvijenih zemalja mogu biti:

1. Zadržavanje uspostavljenog balansa između izvoza i uvoza, tj. izvoz i uvoz će rasti po približno istoj stopi.
2. Poticanje i stimuliranje domaće štednje kako bi se osigurala sredstva za investicije u stalna sredstva iz domaćih izvora pored stranih investicija.
3. Realizacija borbe protiv siromaštva jednog dijela stanovništva čiji je životni standard na niskom nivou.
4. Uspostavljanje efikasne i opravdane socijalne zaštite za jedan dio stanovništva kojemu je potrebna minimalna i opravdana socijalna zaštita.
5. Država će raznim mjerama poticati agregatnu potražnju kako bi podsticala povećanje obima proizvodnje i zapošljavanja.
6. Država će raznim mjerama poticati agregatnu ponudu kako bi podsticala povećanje obima proizvodnje i zapošljavanja.
7. Provođenje reforme poreskih zakona koji će pomoći u ostvarivanju postavljenih ciljeva razvoja.
8. Uspostavljanje monetarno-kreditne politike koja će biti u funkciji ostvarivanja postavljenih ciljeva razvoja.
9. Preciziranje minimalne i maksimalne plaću državnim propisom, kao i ograničavanje ukupnih individualnih primanja vlasnika, akcionara i menadžera, pri čemu će se ograničiti megalomanstvo, ali zadržati stimulatívni dio u visinama i granicama koji je moralan.
10. Držanje inflacije pod kontrolom i u skladu sa monetarno-kreditnom politikom i politikom rješavanja nezaposlenosti.
11. Jačanje kvaliteta i sposobnosti izvršnih organa (vlada) da putem ekonomskih i drugih stručnjaka uspješno predlažu i provode ekonomske i druge mjere kako bi ostvarili ove ciljeve razvoja i zemlju odveli u višu kategoriju po razvijenosti.
12. Osposobljavanje zakonodavnih organa (parlament) da podrže prijedloge i mjere vlade, i da usvoje adekvatne zakone koji će podržati ekonomsku i drugu politiku u ostvarivanju ovih ciljeva.
13. Osposobljavanje pravosudnih organa države da poštuju i provode zakonitost i garantiraju vladavinu prava, pravde i postojećih zakona.
14. Borba protiv mita, korupcije i kriminala koji se pojavljuju od nesavjesnih pojedinaca naročito u srednje razvijenim državama.
15. Nastavak aktivnosti vezanih za zaštitu okoliša i u cijelosti realizirati zbrinjavanje otpada.

Naprijed navedeni ciljevi, deset temeljnih i petnaest dodatnih ciljeva, u razvoju srednje razvijenih zemalja omogućit će im da u narednom periodu od dvadeset godina dostignu u razvoju već razvijene zemlje i nastave se dalje razvijati kao razvijena zemlja.

U kasnijem tekstu ove knjige navest ćemo konkretne mikroekonomske i makroekonomske mjere i akcije koje će omogućiti ostvarivanje ovih ciljeva i srednje razvijene zemlje prevesti u razvijene zemlje.

6.4.4. CILJEVI RAZVOJA RAZVIJENIH ZEMALJA

U statusu razvijenih zemalja prema visini bruto nacionalnog dohotka po jednom stanovniku imamo 41 zemlju sa 956 miliona stanovnika.

Odmah na početku postavlja se pitanje koje ciljeve mogu i trebaju imati u svom razvoju već razvijene zemlje. Odgovor je vrlo jasan i jednostavan – i dalje moraju imati svoj rast i razvoj. Svaka stagnacija u rastu i razvoju predstavlja veliku opasnost za egzistenciju te države jer predstavlja nazadovanje u razvoju, a dok druge države napreduju u razvoju.

Ciljevi razvoja razvijenih zemalja dobijaju status stalnih razvojnih ciljeva koji u suštini predstavljaju permanentni razvoj razvijenih zemalja, a koji se izražava kroz humanije življenje, podizanje životnog standarda, podizanje kvaliteta života, življenje u sreći, ljubavi, zdravlju i zadovoljstvu kao i uspostavljanju filantropskog društva.

Trajni ciljevi razvoja razvijenih zemalja mogli bi biti:

1. Stalni rast zaposlenosti i smanjenje broja nezaposlenih;
2. Porast proizvodnje roba i usluga;
3. Rast bruto nacionalnog proizvoda po stanovniku;
4. Permanentni rast životnog standarda;
5. Poticanje razvoja turizma, rekreacije i sporta;
6. Podržavanje razvoja svih oblika obrazovanja;
7. Poticanje razvoja zdravstvenog osiguranja, kao i kvaliteta zdravstva;
8. Poticanje rasta nataliteta;
9. Maksimalan rad na produženju životnog vijeka stanovnika;
10. Na mikroplanu poticati razvoj pojedinca, domaćinstva, poduzeća, radnji i drugih oblika mikro organizacija,
11. Na makroplanu uspostavljati zakone i drugo makrookruženje koje će podržavati rad, funkciju i život na mikroplanu, a na temelju filantropskih principa;
12. Održavanje maksimalne sigurnosti stanovnika;
13. Poboljšavanje efikasnosti, stručnosti i znanja lokalnih, regionalnih i državnih organa;
14. Razvijanje budžeta na principima budžetske ravnoteže između prihoda i rashoda;

15. Poticanje štednje i investicija iz domaćih i stranih izvora;
16. Maksimalno održavanje balansa između izvoza i uvoza;
17. Držanje inflacije pod kontrolom i u minimalnom obimu;
18. Poticanje i održavanje kvaliteta okoliša i maksimalne zaštite prirode, odnosno Zemlje;
19. Razvijanje demokratskih oblika vlasti primjerenih shvatanju i kulturi konkretne zemlje, uz razvijanje svih oblika slobode (izražavanja, mišljenja, organiziranja i sl) kao i vjerske slobode;
20. U razvijenim državama uvijek se dešava da se jedan manji dio stanovnika teško ili nikako ne uklapa u normalno življenje, te je neophodno da se razvijena država stalno brine o:
  - osobama koje ne mogu naći posao;
  - pojedincima koji nemaju zdravstveno osiguranje;
  - bolesnim i starijim osobama koji su prepušteni sami sebi i nemaju porodice, rođake ili staratelje,
  - hendikepiranim i bolesnim koji nisu u mogućnosti samostalnog izdržavanja;
  - osobama koje trebaju razne vidove socijalne i druge pomoći;
  - pojedincima koji imaju stalni problem sa kriminalom i drugim negativnostima te se malo ili nikako ne uklapaju u normalan život, a otežavaju život drugih.

U suštini razvojni ciljevi razvijenih zemalja su trajni i u pravcu još većeg poboljšanja kvaliteta života stanovnika razvijene zemlje.

6.5. VREMENSKO TRAJANJE RAZVOJNOG CIKLUSA

Sa dinamičkog aspekta rasta i razvoja zemalja može se ustanoviti približni period rasta i razvoja svake zemlje tokom kojeg bi dostigla viši stepen razvoja, i na kraju dostigla danas razvijene zemlje. Ustvari, nerazvijene zemlje ne mogu i neće dostići razvijene zemlje jer će i razvijene zemlje dalje rasti i razvijati se. Međutim, nerazvijene zemlje mogu dostići stepen razvijenosti kao što ga danas imaju razvijene zemlje. Pretpostavka je da će se razvijene zemlje i dalje se razvijati, ali uz nižu stopu rasta što će dovesti do smanjenja razlika između razvijenih i nerazvijenih. U krajnjem slučaju možemo biti zadovoljni ako nerazvijene u određenom vremenskom periodu dostignu današnji nivo razvijenih zemalja.

Tako naprimjer:

1. Izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje trebaju tri razvojna ciklusa od po dvadeset godina da dostignu današnji stepen razvoja razvijenih zemalja:
  - Prvih dvadeset godina se trebaju razvijati u statusu izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja da bi prešle u rang nerazvijenih zemalja. Ovaj prvi ciklus može biti kraći ukoliko se zemlja nalazi u gornjem rangu ovih zemalja po već ostvarenom bruto nacionalnom proizvodu po stanovniku.
  - Drugih dvadeset godina ove zemlje se razvijaju u statusu nerazvijenih zemalja.
  - Trećih dvadeset godina izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje se razvijaju u statusu srednje razvijenih zemalja i na kraju trećeg razvojnog ciklusa ove zemlje prelaze u status razvijenih zemalja.

Prema tome, razvojni ciklus ovih zemalja od ranga izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja do ranga razvijenih zemalja može trajati najviše 60 godina, odnosno tri razvojna ciklusa. Neke zemlje mogu imati i kraći razvojni period (cca 50 godina), jer prvi razvojni ciklus može trajati nešto kraće od predviđenih dvadeset godina.

2. Nerazvijene zemlje trebaju dva razvojna ciklusa od cca 40 godina da bi dostigle sadašnji rang razvijenosti razvijenih zemalja. Za neke nerazvijene zemlje ovaj period bi mogao biti i kraći (cca 30 godina) ukoliko sada spadaju u gornji nivo nerazvijenih zemalja i mogu u kraćem razvojnem periodu (cca 10 godina) preći u viši razvojni status tj. srednje razvijenih zemalja.
3. Srednje razvijene zemlje trebaju jedan razvojni ciklus od cca 20 godina da bi dostigle sadašnji rang razvijenosti razvijenih zemalja. Za neke srednje razvijene zemlje ovaj vremenski period mogao bi biti i kraći ukoliko sada imaju bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika u gornjoj polovini nivoa ovih zemalja tj. blizak sadašnjoj donjoj granici razvijenih zemalja.

Ovi razvojni ciklusi prema dužini trajanja su realni jer ostvarivati postavljene razvojne ciljeve za pojedine kategorije zemalja po razvijenosti u kraćem periodu nije moguće i nije realno a što praksa to već potvrđuje.

Pri planiranju dinamike razvoja i njihovoj realnošću treba u razmatranje uzeti i značajne prijetnje i opasnosti za ostvarivanje postavljenih ciljeva. O potencijalnim prijetnjama posebno ćemo se baviti u jednom od sljedećih poglavlja.

6.6. FAKTORI EKONOMSKOG RAZVOJA

Faktori ekonomskog i drugog razvoja zemalja sinteza su djelovanja brojnih faktora iz sfere ekonomije i drugih područja. U suštini, faktori ekonomskog razvoja su svi elementi koji djeluju na rast bruto nacionalnog dohotka po glavi stanovnika ili ukupne nacionalne proizvodnje. Prema tome razvoj svake zemlje vezan je uz razvoj proizvodnih mogućnosti.

Vrlo je jasno da su faktori ekonomskog razvoja različiti od zemlje do zemlje, a pogotovo se razlikuju faktori koji su vezani uz sadašnji stepen razvoja jedne zemlje. Zato možemo razlikovati faktore ekonomskog rasta za:

1. Zemlje koje su izuzetno nerazvijene i siromašne;
2. Nerazvijene zemlje;
3. Srednje razvijene zemlje;
4. Razvijene zemlje.

Iako neki faktori ekonomskog rasta imaju isti naziv za bilo koju zemlju prema svom stepenu razvoja, u suštini se razlikuju po razumijevanju tog pojma u nerazvijenim ili razvijenim zemljama. Naprimjer: ljudski faktor u ekonomskom razvoju. U nerazvijenim i siromašnim zemljama ljudski faktor podrazumijeva broj radno sposobnog stanovništva koji ima stručne kvalifikacije na najnižem nivou i nije obrazovano. Nasuprot tome, ljudski faktor u razvijenim državama tretiramo kao stručnog, obrazovnog i kvalificiranog radnika za modernu proizvodnju.

Iz navedenog razloga nije moguće unificirati faktore ekonomskog razvoja. Svaka kategorija zemalja prema svom razvoju definira faktore ekonomskog razvoja za svoje potrebe.

6.6.1. FAKTORI EKONOMSKOG RAZVOJA ZEMALJA KOJE SU IZUZETNO NERAZVIJENE I SIROMAŠNE

Faktori ekonomskog razvoja izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja su:

1. ljudski faktor – stanovništvo;
2. prirodni uslovi;
3. planiranje razvoja;
4. razvoj proizvodnje i poduzetništva;
5. rast produktivnosti rada;
6. novčani kapital i poticaji proizvodnje;
7. uređenje sistema – mikro i makro okruženja;

8. politička stabilnost zemlje;
9. razvoj obrazovanja;
10. stručna i druga pomoć međunarodnih institucija.

a) Ljudski faktor – stanovništvo predstavlja značajan faktor za razvoj zemlje, pri čemu je stanovništvo izuzetno nerazvijene i siromašne države na vrlo niskom nivou stručne izobrazbe za razvoj proizvodnje, i na temelju takvog realnog stanja treba planirati razvoj njihovog radnog aktiviranja i pokretanje proizvodnje. Sa druge strane, stanovništvo koje se radno angažira postaje novo tržište, ali sa malom kupovnom moći. Stanovništvo se evidentira prema ukupnom broju i podijeli na radno aktivno stanovništvo koje radi i koje ne radi, kao i na radno neaktivno stanovništvo. Cilj je u razvojnom periodu zapošljavati što više nezaposlenog stanovništva koje je radno sposobno.

b) Prirodni resursi su značajna osnova za razvoj izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja. Prirodni resursi su: rudno bogatstvo, nafta, plin, veličina i kvalitet zemljišta, šume, vodeni tokovi, jezera, mora, klima, geografski položaj i dr. Korištenje prirodnih resursa je izuzetan faktor za razvoj svake zemlje. Međutim, prirodni resursi u proteklom periodu djelovali su negativno za razvoj zemlje. Bili su povod uspostavljanja kolonija i eksploataciju prirodnih resursa od kolonizatora – obično razvijenih zemalja. U dosta slučajeva, da bi bogati i razvijeni došli u poziciju korištenja tih resursa, razvijali su i podržavali ratne sukobe u tim zemljama. Zaraćene strane omogućavale su pojedinim bogatim i razvijenim zemljama da uz minimalnu naknadu koriste te prirodne resurse, pri čemu su i zarađivali na prodaji oružja zaraćenim stranama. Prirodni resursi moraju pripadati državi i biti u funkciji ekonomskog razvoja zemlje.

c) Planiranje razvoja podrazumijeva dugoročno planiranje i koordiniranje ekonomskih politika i mjera kako bi se ostvarivali ciljevi ekonomskog razvoja.

d) Razvoj proizvodnje i poduzetništva je temeljni faktor razvoja svake zemlje, a naročito zemalja koje su izuzetno nerazvijene i siromašne. Kroz razvoj proizvodnje i poduzetništva rješavaju se mnogi problemi nerazvijenih i siromašnih zemalja. Obim proizvodnje se povećava zapošljavanjem radnika, a samim tim oni ostvaruju prihode i smanjuju ili ukidaju svoje siromaštvo.

e) Rast produktivnosti rada povećava obim proizvodnje i potiče dodatna zapošljavanja. U prvoj fazi razvoja zemlje koja je izuzetno nerazvijena i siromašna ostvarivat će se kroz veću osposobljenost radnika i njihov produktivniji rad. U početnim fazama razvoja ovih zemalja neće se koristiti mehanizacija tamo gdje rad ljudi može zamijeniti rad mašine. Naprimjer, umjesto traktora koristiti radnu snagu, umjesto buldožera i rovokopača koristiti radnu snagu, umjesto kranova u građevinarstvu koristiti radnu snagu. Ovo je samo proces u početnim fazama razvoja kako bi zaposlili što više radnika, a sa razvojem zemlje neophodno je uvoditi mehanizaciju i tehnološki razvijati proizvodnju.

f) Novčani kapital i poticaji proizvodnje su bitan faktor za povećanje obima proizvodnje i novo zapošljavanje radnika. Novčani kapital je neophodan u manjem obimu radi kupovine neophodnih materijala, rezervnih dijelova, sadnica, repromaterijala i slično, kako bi se povećao obim proizvodnje. Naprimjer, za poljoprivrednu proizvodnju neophodno je prvo kupiti sjeme, sadnice i slično, kako bi se uložili u poljoprivrednu proizvodnju, a tek nakon sjetve moguće je vratiti uloženi novac.

g) Uređenje sistema – mikro i makro okruženje je bitan faktor koji će podržati razvoj zemalja koje su izuzetno nerazvijene i siromašne. U svakoj oblasti proizvodnje i druge privredne aktivnosti neophodno je urediti mikro i makro okruženje koje će podržati razvoj proizvodnje, zapošljavanja, smanjenje siromaštva itd. Naprimjer, da bi poljoprivreda dobila poticaj u svom razvoju neophodno je:

- obavezno otkupiti tržišne viškove od poljoprivrednih proizvođača;
- utvrditi minimalne otkupne cijene tržišnih viškova;
- obavezno financirati ulaganja u proces poljoprivredne proizvodnje do sjetve i povrata primljenih sredstava u novcu ili repromaterijalu – sjeme, sadnice, zaštitna sredstva i sl.

h) Politička stabilnost zemlje je preduslov da se zemlja može ekonomski razvijati. Politička nestabilnost u izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama je vrlo krhka, i manji domaći ili strani faktori mogu brzo dovesti do političke nestabilnosti, što ugrožava bilo koji koncept ekonomskog razvoja. Nažalost, svjedoci smo i niza namjernih i svjesnih utjecaja na političku stabilnost kako bi razne interesne grupe ostvarile svoje primarne pljačkaške ciljeve, pri čemu je ekonomski razvoj usmjeren na sporedni kolosijek.

Politička nestabilnost ugrožava bilo kakav ekonomski rast i razvoj, naročito izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja.

i) Razvoj obrazovanja je sljedeći faktor ekonomskog razvoja svake izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje. Obrazovanje daje rezultate na duži rok, ali je neophodno ulagati i razvijati obrazovanje na samom početku razvojnog ciklusa i u njegovom trajanju osigurati da sva djeca završe besplatnu osnovnu školu – barem u trajanju od četiri razreda. Samo pismen i donekle obrazovan čovjek je spreman da se uključi u rast i razvoj svoje zemlje.

j) Stručna i druga pomoć međunarodnih institucija u rastu i razvoju izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja je od presudnog značaja. Ta pomoć mora biti stručna i efikasna, te biti mjerena ostvarenim rezultatima u rastu i razvoju zemlje. Mora se temeljiti na filantropskim principima, a ne na postojećoj kapitalističkoj ideologiji i politikama koje se nameću izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama, naročito od Svjetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske trgovinske organizacije i slično.

Faktori ekonomskog razvoja zemalja koje su izrazito nerazvijene i siromašne moraju se prilagođavati konkretnim uvjetima svake zemlje i njenom stupnju razvoja (istorijskom, kulturnom, vjerskom, ekonomskom, nacionalnom, plemenskom, drugom makro i mikro okruženju).

6.6.2. FAKTORI EKONOMSKOG RAZVOJA NERAZVIJENIH ZEMALJA

Nakon što jedna zemlja kao izuzetno nerazvijena i siromašna provede prvih dvadesetak godina u razvoju, dostiže sljedeći stupanj po razvijenosti i dobiva status nerazvijene zemlje. Pretpostavka je da će se u tom prvom razvojnom ciklusu u trajanju od dvadesetak godina ostvariti postavljenih deset temeljnih i petnaest dodatnih ciljeva ekonomskog i drugog razvoja.

Sa prelaskom ove zemlje u status nerazvijenih zemalja kreće ostvarivanje novih deset temeljnih ciljeva i novih petnaest dodatnih ciljeva razvoja.

Faktori ekonomskog razvoja nerazvijenih zemalja su po nazivu istih deset faktora ekonomskog razvoja, a koji su navedeni kao faktori ekonomskog razvoja kod izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja. Međutim, ovi faktori su samo po nazivu isti, ali u suštini se mnogo razlikuju jer su za proteklih dvadesetak godina doživjeli bitnu i suštinsku transformaciju i po kvalitetu i po kvantitetu. Novi faktori ekonomskog razvoja su u proteklih dvadesetak godina definirani, uspostavljeni i razvijani. Na višem su stupnju razvoja i bitno su drugačiji nego u periodu kada je zemlja bila izuzetno nerazvijena i siromašna.

Ukratko ćemo obrazložiti razvoj faktora ekonomskog razvoja za nerazvijene zemlje.

a) Ljudski faktor – stanovništvo nakon prvih dvadesetak godina razvoja doživjelo je niz transformacija i rješavanja osnovnih životnih uvjeta. Smanjen je broj siromašnih i gladnih a mnogi su radno aktivni, bilo u vlastitom aranžmanu ili kroz zapošljavanje kod drugih. Sva djeca su završila besplatno osnovno obrazovanje te se stvaraju uvjeti za nastavak besplatnog srednjeg obrazovanja (2 do 4 godine). Jedan dio stanovnika se obrazuje za razna proizvodna i uslužna zanimanja, postepeno raste životni standard i stanovništvo iz dana u dan bolje i kvalitetnije živi. Ukupan ljudski faktor u nerazvijenoj zemlji postaje važan faktor i učesnik rasta i razvoja svoje zemlje.

b) Prirodni resursi se više iskorištavaju, naročito obnovljivi resursi. Dominantni prihodi od korištenja prirodnih resursa pripadaju stanovništvu i državi u kojoj se eksploatiraju. Na taj način ne samo da se zapošljava domaće stanovništvo, nego se osiguravaju financijska i druga sredstva za razvoj dotične nerazvijene zemlje.

c) Planiranje razvoja nerazvijene države temelji se na godišnjim, petogodišnjim i dugoročnim planskim dokumentima. Kroz planiranje rasta i razvoja postavljaju se ciljevi, a na kraju planskog perioda analiziraju se ostvareni ciljevi.

d) Razvoj proizvodnje i poduzetništva planira se i nastavlja na već razvijenoj proizvodnji i poduzetništvu, pri čemu se planiraju i pokreću novi proizvodni kapaciteti (poduzeća, fabrike, zanatske radnje, uslužne radnje, turističko-ugostiteljski kapaciteti itd). Razvojem proizvodnje i poduzetništva povećava se broj zaposlenih radnika, a time i nova kupovna moć stanovništva, što generira novu proizvodnju.

e) Rast produktivnosti rada povećava efikasnost i učinkovitost rada, odnosno uspješnost rada ekonomskih subjekata. Uz rast produktivnosti rada uvode se tehnološke promjene i inovacije u procesu proizvodnje. Takođe, proces proizvodnje se poboljšava uvođenjem novih mašina i opreme.

f) Novčani kapital i poticaji proizvodnji u ovoj fazi razvoja su neophodni u nešto većem obimu nego što je to bilo potrebno u prethodnom razvojnom ciklusu, radi povećanja obima proizvodnje i nabavke nove opreme i ulaganja u proces proizvodnje. Poticaji proizvodnji kao i poticaji zapošljavanju u ovoj fazi razvoja zemlje su neophodni.

g) Uređenje sistema – mikro i makro okruženja u nerazvijenim zemljama neophodno je prilagoditi novim razvojnim ciljevima kao i planovima razvoja zemlje. U ovoj fazi razvoja zemlje neophodno je uključivanje državnih organa koji će donijeti zakone, planove, mjere i akcije koje će poticati rast i razvoj nerazvijene zemlje.

h) Politička stabilnost zemlje se izražava kroz stručnu i sposobnu izvršnu vlast (vlada države) kao i efikasnu zakonodavnu vlast (skupština države) i poštenu i efikasnu pravnu vlast (organi pravosuđa). Uz političku stabilnost zemlje vezuje se maksimalna sigurnost u zemlji.

i) Razvoj obrazovanja je izuzetno bitan faktor razvoja svake zemlje. U ovoj fazi razvoja treba stvoriti i razvijati sve oblike obrazovanja (osnovno, srednje i visoko), a posebno poticati obrazovanje u stručne i proizvodne svrhe vezano za potrebe proizvodnje, usluga, turizma itd.

j) Stručna i druga pomoć međunarodnih institucija u fazi razvoja nerazvijenih zemalja proširuje se sa ekonomskog i finansijskog područja i na niz drugih oblasti (zdravstvo, školstvo, komunalije, životni standard, ekologija, zaštita okoliša i sl).

Faktori ekonomskog i drugog razvoja nerazvijenih zemalja moraju se prilagođavati potrebama svake konkretne zemlje, ali na principima filantropizma i maksimalne koristi za stanovništvo i zemlju u kojoj se provode programi razvoja, a ne u korist pojedinaca utemeljenih na kapitalističkoj ideologiji.

6.6.3. FAKTORI EKONOMSKOG RAZVOJA SREDNJE RAZVIJENIH ZEMALJA

Faktori ekonomskog i drugog razvoja srednje razvijenih zemalja, u principu, obuhvataju sve elemente koji djeluju na razvoj neke zemlje. Međutim, kako su ove zemlje već prošle dva razvojna ciklusa od četrdesetak godina, bitno se mijenjaju faktori razvoja po svojoj suštini i primjeni u praksi. U proteklom periodu neki faktori su već uspostavljeni i postali su sastavni dio permanentnog rasta i razvoja srednje razvijene države, pa ih je u daljnjem periodu neophodno održavati i dalje razvijati.

Sljedeći faktori ekonomskog i drugog razvoja zadržavaju funkciju faktora razvoja, ali su već ugrađeni u sistem konkretne srednje razvijene zemlje:

- planiranje razvoja;
- razvoj proizvodnje i poduzetništva;
- novčani kapital i poticaji proizvodnji;
- uređenje sistema – mikro i makro okruženja;
- politička stabilnost zemlje;
- razvoj obrazovanja.

Sljedeće grupe faktora ekonomskog i drugog razvoja srednje razvijenih zemalja ostaju kao bitni i važni pokretači razvoja konkretne zemlje:

1. Ljudski faktor – stanovništvo;
2. Prirodni uslovi;
3. Rast produktivnosti rada;
4. Stručna i druga pomoć međunarodnih institucija.

I ovi faktori razvoja zemlje u proteklom periodu tretirani su kao faktori razvoja, ali sada, u fazi razvoja srednje razvijenih zemalja, dobijaju novu ulogu i novi značaj.

a) Ljudski faktor – stanovništvo u srednje razvijenim zemljama obuhvaćeno je osnovnim, srednjim i visokim obrazovanjem. Podiže se kvalitet radne snage kroz poboljšanje stručnosti, vještina i produktivnog rada. U srednje razvijenim zemljama opada natalitet koji je u periodu nerazvijenosti i siromaštva zemlje bio vrlo visok.

b) Prirodni uslovi u srednje razvijenim zemljama su značajan faktor za ekonomski i drugi razvoj zemlje. Zemljište, šume, rijeke, jezera, mora, planine, rudna bogatstva, nafta, plin i drugo značajni su faktori na koje se mora orijentirati razvoj konkretne zemlje. Nažalost, i ove zemlje su podložne razvoju korupcije, mita i kriminala pri iskorištavanju prirodnih resursa. Pod utjecajem kapitalističke gramežljivosti, spremni su poticati lokalne sukobe i podržati korumpiranje vođe i kriminalne elemente kako bi ih zavadili, a potom prirodne resurse iskoristili za ostvarivanje visokog profita. Samo kroz političku stabilnost moguće je spriječiti egoizam kapitalista i kapitalističkih zemalja da izazovu lokalne sukobe i da se po

sistemu “zavadi pa vladaj” dokopaju državnih prirodnih resursa i koriste ih za svoje individualno bogaćenje. U filantropizmu prirodni faktori ne mogu biti privatno vlasništvo. Isključivo su vlasništvo države.

c) Rast produktivnosti rada je primarni faktor bržeg i daljeg ekonomskog i drugog razvoja srednje razvijenih zemalja. To podrazumijeva uvođenje novih i suvremenih tehnologija i podržavanje razvoja poduzetništva i inovacija. Rast produktivnosti usko je povezan sa podizanjem kvaliteta i stručnosti radnika, ali i uvođenjem u procese proizvodnje novih mašina, opreme, uređaja i sl.

d) Stručna i druga pomoć međunarodnih institucija je i dalje vrlo važan faktor ekonomskog i drugog razvoja srednje razvijenih država. Ovim državama je neophodna stručna i druga pomoć iz financijske oblasti, mikro i makro okruženja, pravne regulative, obrazovanja, zdravstva i drugih oblasti. Pomoć se mora graditi na dobronamjernoj pomoći kako bi ove zemlje u procesu razvoja dostigle današnji nivo razvoja razvijenih zemalja. Pomoć se mora temeljiti na filantropskim a ne na lažnim principima koji su danas prisutni u politikama Svjetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske trgovinske organizacije i drugih međunarodnih institucija.

Razvojni ciklus bi trebao trajati dvadesetak godina da bi srednje razvijena zemlja dostigla današnji stupanj razvoja razvijenih zemalja, uz napomenu da će razvijene zemlje kroz njihov razvoj dostići viši nivo razvoja.

6.6.4. FAKTORI EKONOMSKOG RAZVOJA RAZVIJENIH ZEMALJA

Faktori ekonomskog razvoja razvijenih zemalja mogu se svesti na samo jedan faktor – ljudski resursi.

Oni su jedini faktor koji razmišlja i svjesno usmjerava svoje aktivnosti. Ljudski resursi u razvijenoj zemlji kreiraju i realiziraju koncepciju ekonomskog i drugog razvoja zemlje i ostvaruju ciljeve ekonomskog i drugog rasta i razvoja. Za odgovarajući nivo rada i radnih zadataka ljudski resursi trebaju biti osposobljeni da učinkovito i efikasno obavljaju svoje radne zadatke.

Sve ostale bitne i važne faktore ekonomskog rasta i razvoja kvalitetni ljudski resursi će stvoriti i omogućiti uspješan razvoj i rast. Dodatni elementi kao faktori razvoja razvijenih zemalja mogu biti:

- prirodni resursi;
- potreban kapital;
- proizvodno-tehnološki razvoj.

a) Prirodni resursi su važan faktor ekonomskog razvoja, ali nisu presudni za razvoj. Sigurno je da će prirodni resursi potpomoći razvoj države, ali i nedostatak prirodnih resursa neće usporiti razvoj zemlje. Za primjer nam može poslužiti Japan koji dominantno nema značajnije prirodne resurse, ali uspijeva imati visoku stopu rasta i razvoja i svrstati se u razvijene zemlje. Ovaj nedostatak kvalitetni ljudski resursi znat će riješiti i iznaći druge resurse ili ih nabaviti kako bi realizirali razvojne ciljeve.

b) Potreban kapital iskazan u zgradama, fabrikama, mašinama, opremi, novcu i slično je kapital koji su ljudski resursi stvorili radom, znanjem i zalaganjem. Tako će se potreban kapital i dalje stvarati u skladu sa rastom i razvojem razvijene zemlje.

c) Proizvodno-tehnološki razvoj zasniva se na kvalitetu ljudskih resursa. Oni su ti koji razvijaju proizvodnju roba i usluga, razvijaju nove tehnologije, unose inovacije i druge razvojne aktivnosti.

Ljudski resursi su temelj razvoja svake države na bilo kojem stupnju razvoja. Pored privrednih aktivnosti, nositelji su i kreatori svih drugih razvojnih programa (politička stabilnost, efikasnost izvršnih i zakonodavnih organa, uspostava pravne sigurnosti, razvoj obrazovanja, zdravstva i drugih djelatnosti) itd.

Daljnji razvojni proces razvijenih zemalja trebao bi trajati neprekidno u duhu filantropističkih principa i društvenih odnosa između zemalja, i unutar svake zemlje, kao i međunarodnih ekonomskih, financijskih i drugih institucija.

6.7. PRIJETNJE EKONOMSKOM RAZVOJU

Za ekonomski i drugi razvoj evidentne su brojne prijetnje koje mogu usporiti, odgoditi ili čak zaustaviti razvoj određene zemlje. Što je zemlja nerazvijenija i siromašnija, to je podložnija lakšem remećenju ekonomskog i drugog razvoja. To remećenje ekonomskog razvoja često prelazi u ratne konfrontacije u okviru jedne zemlje uzrokovane raznim podjelama (vjerske, plemenske, teritorijalne, nacionalne i sl).

Kao prijetnje ekonomskom i drugom razvoju mogu se navesti:

- kapitalistički društveni sistem;
- ljudski egoizam;
- stvaranje profita kao vrhunskog cilja poslovanja;
- politička i druga nestabilnost;
- ratni konflikti;
- kriminal;
- korupcija;
- postojeće međunarodne institucije;

- nekvalitetni programi razvoja;
- terorizam;
- velike migracije stanovništva, itd.

1. Kapitalistički društveni sistem je osnovna prijetnja ekonomskom i drugom razvoju, naročito izuzetno nerazvijenim zemljama, nerazvijenim i srednje razvijenim zemljama. Ideologija kapitalizma temelji se na maksimalnom ostvarivanju profita za pojedinca-kapitalistu. Sistem nije predviđen da rješava svjetske razvojne probleme (glad, siromaštvo, nezaposlenost, niska zdravstvena zaštita, nepismenost itd).

Kapitalizam ne može i neće rješavati problem svjetskog rasta i razvoja, što se u praksi već uveliko potvrđuje.

2. Ljudski egoizam je u kapitalističkom sistemu ozakonjen kao pravno ispravan. Izražava se kroz maksimalno prikupljanje profita, iz čije raspodjele isključuje stvaraoce viška vrijednosti. Na taj su način pljačka i krađa viška vrijednosti od stvaraoaca zakonski opravdane, ali moralno i etički nisu opravdane. Pokušaj prikrivanja egoizma kapitalista izražava se kroz društveno odgovorno poslovanje u kojem kapitalisti manji dio svog profita usmjeravaju u rješavanje nekog društvenog problema. To je naivan pokušaj umirivanja savjesti koja kapitalisti ukazuje da je do bogatstva došao "legalnom krađom i otimačinom". Sličnu funkciju kapitalistički sistem razvija kroz razne donacije, fondacije i zaklade.

3. Stvaranje profita kao vrhunskog cilja poslovanja uz sam kapitalistički društveni sistem je osnovna kočnica razvoja nerazvijenih i siromašnih zemalja. Profit je jedan cilj, ali je u suprotnosti sa ulaganjem u razvoj ekonomije, opismenjavanje nepismenih, razvijanje zdravstva itd. Tamo gdje nema profita nema ulaganja kapitalista, a to su uglavnom skoro sve mjere vezane za razvoj nerazvijenih i siromašnih država.

4. Politička i druga nestabilnost je značajna prijetnja ekonomskom razvoju. Politička nestabilnost u jednoj zemlji često je posljedica stranih miješanja u političko i ekonomsko stanje u toj zemlji, pri čemu se podržavaju pojedine stranke ili grupacije koje će, u slučaju dolaska na vlast, dati određene ekonomske povlastice onima koji su ih podržali u dolasku na vlast. U takvoj varijanti izostaje ulaganje u razvoj te zemlje od strane drugih ulagača i zainteresiranih institucija.

5. Ratni konflikti su izuzetno teška prijetnja ekonomskom i drugom razvoju zemlje, a koji su se razvili iz političke i druge nestabilnosti. Ratni sukobi ne samo da su prijetnja razvoju zemlje nego je, po pravilu, još više guraju u siromaštvo i nerazvijenost jer se razaraju i postojeći privredni i drugi kapaciteti (zdravstvo, školstvo, putevi, mostovi, kulturni i vjerski spomenici itd). Ratni konflikti izazivaju terorizam i velike migracije stanovništva, što ugrožava ekonomski i drugi razvoj.

7. Kriminal je značajna prijetnja razvoju države. On se u raznim oblicima razvija u svim zemljama, a pogotovo u nerazvijenim i siromašnim državama, u

kojima nisu dovoljno razvijeni organi zaduženi za sprečavanje kriminala. Naročito je izražen kriminal vezan za izbjegavanje plaćanja poreza, carina i drugih prihoda koji pune budžet države. Kriminal se razvija ne samo na unutardržavnom planu nego je često povezan i sa međunarodnim kriminalom. Posebni oblici kriminala koji ugrožavaju razvoj nerazvijenih i siromašnih država su proizvodnja i promet narkotika, alkohola i drugih proizvoda zabranjenih zakonom. U mnogim siromašnim državama kriminalne grupe su povezane sa organima vlasti i države, i postaju jači od organa vlasti.

8. Korupcija je značajna prijetnja ekonomskom razvoju jer u prvi plan stavlja ličnu korist uz zanemarivanje društvene koristi. Korupcija je prisutna u svim oblastima života (privreda, zapošljavanje, školstvo, zdravstvo, sticanje nekih prava itd). Vrlo je opasna *bolest* koja polagano ali opasno nagrizi društvo i prijeti ekonomskom i drugom razvoju zemlje. Borba protiv korupcije je dosta složen proces, jer je vrlo vješto razvijena i skrivena od očiju javnosti.

Mnoge aktivnosti u kapitalističkom svijetu uslovljene su koruptivnim aktivnostima koje su postale sastavni dio života. Mnogi korupciju i ne primjećuju, iako je javna i otvorena. Primjeri:

- a) članstva u raznim upravnim odborima kako bi se podržavale te organizacije;
- b) menadžerski ugovori sa visokim otpemninama koje menadžer prima iako bude udaljen sa funkcije radi nerada ili greške;
- c) propisivanje lijekova uz povezivanje sa provizijom vezanom uz povećanje prodaje;
- d) razna besplatna turistička putovanja za osobe na funkcijama;
- e) odlazak na besplatne kongrese (zdravstvene, turističke, komercijalne i sl), itd.

9. Postojeće međunarodne institucije su prijetnja ekonomskom razvoju jer se u praksi dokazalo da ne rade na razvoju siromašnih i nerazvijenih država nego u korist bogatih država i velikih međunarodnih korporacija i internacionalnih banaka. Kako u te institucije spadaju i Svjetska banka, i Međunarodni monetarni fond, i Svjetska trgovinska organizacija, trebaju doživjeti potpunu transformaciju i utemeljiti se na filantropskim principima.

10. Nekvalitetni i nestručni ljudski resursi su izuzetno značajna prijetnja ekonomskom i drugom razvoju, a možemo ih podijeliti u dvije grupe:

– ljudski resursi koji dolaze ispred međunarodnih institucija (mirovnih, finansijskih i ekonomskih) su vrlo nestručni ljudi koji u biografiji nemaju uspješnu karijeru u svojoj zemlji, a mnogi nikada nisu ni radili u oblasti u kojoj sada djeluju kao stručnjaci u zemlji u razvoju. Ovo je lako dokazati kroz analizu njihove biografije;

– ljudski resursi koji se angažiraju iz domaće zemlje (lokalni stručnjaci). To

su obično niže obrazovani kadrovi koji se angažiraju samo kao izvršioци i prenosioci stavova međunarodne organizacije koja ih je angažirala. Biraju ih i zapošljavaju po principu poslušnosti a ne po osnovu znanja. Vrlo je mali broj domaćih profesora i drugih stručnjaka. U praksi možemo susresti “stručnjake”, naročito iz inostranstva, koji se ne razumiju u materiju koju objašnjavaju i provode.

11. Nekvalitetni programi razvoja konkretne zemlje su unaprijed predodređeni na neuspjeh. U praksi susrećemo razne programe koji skoro ni u jednoj zemlji nisu ostvarili pozitivne rezultate. Kao nekvalitetne programe razvoja možemo dokazati u skoro svim zemljama gdje se realiziraju jer nigdje nema uspjeha u ekonomskom i drugom razvoju. Posebno zabrinjava činjenica da je “naučni” pristup u razvoju država dobio toliki zamah da su mnogi profesori dobili Nobelovu nagradu za svoje “naučno” istraživanje, ali su u praksi ti programi pokazali neuspjeh. To je posljedica olakog dijeljenja Nobelove nagrade, ali i komercijalizacije i dobre zarade pri izradi neuspješnih programa razvoja.

6.8. DRUŠTVENE I EKONOMSKE PRETPOSTAVKE ZA EKONOMSKI RAZVOJ SIROMAŠNIH I NERAZVIJENIH DRŽAVA

Još davne 1776. godine Adam Smith je napisao priručnik o ekonomskom razvoju i objavio svoju poznatu knjigu *Bogatstvo naroda*. Tada je ukazao: “...za put jedne zemlje od najnižeg stupnja barbarstva do neslućenih visina obilja potrebni su samo mir, povoljni porezi i relativno pristojno krojenje pravde”. I danas su ove konstatacije vrlo realne i aktuelne.

Razvoj siromašnih i nerazvijenih država je moralna obaveza razvijenih država. Njima to treba biti odgovornost i obaveza sa tri aspekta, i to:

- sa gledišta filantropije odnosno pomoći drugom čovjeku kroz vašu savjest i odgovornost vaših predaka koji su ga zadržali u siromaštvu, bijedi i nerazvijenosti,
- sa stanovišta da su ih naši predci i naše zemlje godinama držale u ropstvu i njihov besplatni rad kao robova koristili za svoje bogaćenje i razvoj;
- sa aspekta saznanja da smo njihove današnje države godinama držali kao kolonije iz kojih smo izvlačili razna bogatstva u cilju bogaćenja danas razvijenih država i njihovih stanovnika, a te države držali u zaostalosti, nerazvijenosti i siromaštvu.

Ekonomski rast siromašnih i nerazvijenih država može se zasnivati na četiri procesa, a to su:

- ekonomski rast putem povećanja proizvodnje;
- ekonomski rast putem povećanja zapošljavanja radnika;
- ekonomski rast putem povećanja kapitalne opremljenosti;
- ekonomski rast putem povećanja produktivnosti rada.

1. Ekonomski rast siromašnih i nerazvijenih država putem povećanja proizvodnje temelji se na pokretanju i poticanju svih oblika proizvodnje. U početnom periodu razvoja siromašne države vrlo je značajno pokretati proizvodnju čiji će se proizvodi koristiti za vlastite potrebe. Misli se na pokretanje poljoprivredne proizvodnje čiji će proizvodi prehraniti vlastito domaćinstvo (ekonomija opstanka i preživljavanja). U narednom periodu razvoja proizvodnje pojavit će se tržišni viškovi koji će omogućiti prodaju i daljnju razmjenu za druge robe. Pored proizvodnje za vlastite potrebe treba podržavati povećanje proizvodnje za tržišne potrebe. Razvojem obima proizvodnje i stvaranjem tržišnih viškova postižu se polazni i početni elementi razvoja siromašnih i nerazvijenih država. U narednom periodu povećava se obim proizvodnje, i sa poljoprivredne proizvodnje prelazi se na druge oblike proizvodnje. Postepeno se razvijaju zanatstvo, industrijska proizvodnja, građevinarstvo, rudarstvo, drvna industrija, tekstilna industrija, lov, ribarstvo itd. Ekonomski rast siromašne i nerazvijene zemlje postiže se kada obim proizvodnje raste brže od obima porasta stanovništva. Tada bruto domaći proizvod po jednom stanovniku raste u odnosu na prethodni period. Ukoliko je porast stanovništva veći od porasta proizvodnje, imat ćemo situaciju da ukupni bruto domaći proizvod raste, ali sporije od ukupnog porasta stanovništva što ukazuje da nema razvoja te države jer ga natalitet neutrališe.

2. Ekonomski rast siromašnih i nerazvijenih država putem zapošljavanja radnika podrazumijeva brže zapošljavanje radnika u odnosu na porast stanovništva. U ovim državama bilo bi preciznije umjesto pojma zapošljavanja koristiti pojam aktiviranje radno sposobnog stanovništva. Pojam zapošljavanja povezujemo sa zasnivanjem radnog odnosa sa poslodavcem. Međutim, pojam aktiviranja radno sposobnog stanovništva je širi pojam od zapošljavanja kroz radni odnos, jer se aktiviranje može realizirati i bez radnog odnosa. To se odnosi na radno aktiviranje u vlastitom aranžmanu ili u zajednici sa drugim. Angažiranje na poljoprivrednim i javnim radovima i drugim radnim aktivnostima podrazumijeva angažiranje i rad u vlastitim ili zajedničkim poduzetničkim aktivnostima (poljoprivreda, zanatstvo, lov, ribolov, šumarstvo, građevinarstvo, stočarstvo itd). Pozitivno je zapošljavanje radnika u raznim privrednim organizacijama, kao i državnim i društvenim organizacijama. Svako zapošljavanje ili vlastito radno angažiranje pozitivno djeluje na ekonomski razvoj. Suštinski razvoj po osnovu zapošljavanja ostvaruje se samo u varijanti kada je broj novozaposlenih ili angažiranih radnika veći od prirasta stanovništva.

3. Ekonomski rast siromašnih i nerazvijenih država putem povećanja kapitalne opremljenosti podrazumijeva:

- nabavku i uključivanje u proces proizvodnje mašina, opreme, raznih sredstava, zgrada, proizvodnih prostora, hala, itd;
- osiguranje energetske izvora (struja, voda, vjetar i sl);
- proces povećanja i usavršavanja proizvodnje;
- proizvodnja novih proizvoda.

U okviru poboljšanja kapitalne opremljenosti spadaju i izgradnja:

- saobraćajnica;
- komunalne infrastrukture;
- energetske infrastrukture;
- plovnosti rijeka, kanala i jezera;
- obale, pristaništa i sl.

U prvoj fazi razvoja forsira se ekstenzivni razvoj baziran na kvantitativnom uvećanju kapitalne opremljenosti.

U drugoj fazi razvoja forsira se intenzivni razvoj usmjeren na kvalitativni razvoj – povećanje produktivnosti rada, povećanje kvaliteta i efikasnosti rada uz sve veće angažiranje tehničko-tehnološkog progresa, obrazovanjem i stručnim usavršavanjem.

4. Ekonomski rast siromašnih i nerazvijenih država putem povećanja produktivnosti rada podrazumijeva da isti radnik i za isti vremenski period proizvede više proizvoda. Očito je sada da bruto društveni proizvod raste više i brže od porasta broja radnika, što pozitivno djeluje na ekonomski rast. Rast produktivnosti rada je posljedica dvostrukih aktivnosti:

- poboljšanje stručne izobrazbe radnika da brže i kvalitetnije radi isti posao;
- uvođenje u proces proizvodnje novih mašina i opreme pomoću kojih će radnik za isti vremenski period proizvesti više proizvoda.

Svi navedeni procesi su već ranije realizirani i potvrđeni pri razvoju danas razvijenih zemalja, potrebno ih je samo pametno preuzeti i primijeniti u praksi i bez većih ulaganja u istraživanje i razvoj tehničko-tehnoloških procesa.

Da bi osigurali prethodno navedena četiri procesa za ekonomski rast siromašnih i nerazvijenih država, neophodno je razmotriti i u praksi realizirati:

- akumulaciju kapitala;
- investicije u stalna sredstva;
- porast bruto domaćeg proizvoda.

1. *Akumulacija kapitala* predstavlja dio novostvorene vrijednosti koja će se usmjeriti u proširenje materijalne osnove proizvodnje. U suštini to je dio novostvorene vrijednosti koji će se usmjeriti u investicije. Pojednostavljeno rečeno, to je štednja domaćeg stanovništva, kao i privrednih i drugih subjekata, a koja će biti usmjerena u investicije – proširenje materijalne osnove rada.

U državama koje su izuzetno siromašne i nerazvijene i gdje se tek počinje sa ekonomskim razvojem ne može se očekivati višak novostvorene vrijednosti iznad tekućih potreba. Prema tome, u tim zemljama ne može se očekivati akumulacija kapitala, a ukoliko se i ostvari, toliko je minimalna da ne može ozbiljnije poslužiti za investicije. Prema tome, ove države moraju koristiti inostranu akumulaciju za ulaganja u svoje investicije, odnosno u svoj razvoj. U prvim godinama strana ulaganja putem:

- a) Filantropske Svjetske banke za pomoć i razvoj siromašnih i nerazvijenih država;
- b) Filantropske Svjetske razvojne i investicijske banke;
- c) Svjetske filantropske monetarne i emisione banke;
- d) Filantropskog svjetskog monetarnog fonda.

Napomena: ovo su novoosnovane Svjetske filantropske financijske institucije. Vidi detaljnije u posebnom Poglavlju: Financijske institucije u filantropskom društvu.

Kredit u ovim zemljama morao bi se realizirati na sljedećim principima:

- obavezan povrat 50% kredita na duži period radi plasmana novih kredita;
- ostalih 50% plasmana bio bi bez obaveze vraćanja;
- kredit bi bio bez kamata;
- odgovarajući grejs period;
- rok otplate investicijskih kredita 5 do 15 godina;
- rok otplate kredita za obrtna sredstva 1 do 2 godine.

Akumulacija kapitala je dvostruko povezana sa razvojem države, i to:

- povećanjem akumulacije (domaća ili strana) povećava investicije u proizvodnju i omogućava povećanje proizvodnje, odnosno potiče razvoj;
- povećanjem proizvodnje stvaraju se pretpostavke za povećanjem novostvorene vrijednosti i dijela koji će biti usmjeren u nove investicije.

Na ovaj način ostvaruje se krug gdje uzrok djeluje pozitivno na posljedice, a potom posljedice djeluju pozitivno na uzrok.

Posebni dodatni izvori za investicije mogu se ostvariti kroz:

- korištenje sredstava amortizacije za zamjenu starih i amortiziranih mašina, opreme, zgrada, transportnih sredstava itd;
- organiziranje javnih radova;

- organiziranje besplatnih omladinskih radnih akcija;
- štampanje dodatnog novca i držanje inflacije u kontroliranim i zakonskim granicama do cca 10%. Novoštampani novac bi isključivo bio namijenjen za privredno-proizvodne investicije i na kreditnim principima (slično uvjetima koji su prethodno navedeni kod kredita međunarodnih financijskih institucija).

2. *Investicije u stalna sredstva* predstavljaju pretvaranje akumulacije kapitala u nabavku:

- proizvodnih objekata;
- mašina, opreme i alata;
- transportnih sredstava;
- saobraćajnica i drugih proizvodnih i privrednih kapaciteta, itd.

Pored investicija u privredne kapacitete realiziraju se i druge investicije i ulaganja u:

- školske objekte;
- bolnice i zdravstvene objekte;
- komunalnu infrastrukturu;
- državnu upravu;
- javnu upravu itd.

Investicije u stalna sredstva podrazumijevaju i suštinsku funkciju investicija tj. aktiviranje investicija i puštanje istih u proizvodnu ili drugu funkciju.

Aktiviranjem investicija želi se podstaknuti ekonomski i drugi razvoj siromašne i nerazvijene države. S tim ciljem potrebno je pratiti obim povećanja:

- proizvodnje;
- zaposlenih;
- ukupnog bruto domaćeg proizvoda;
- bruto domaćeg proizvoda po stanovniku.

Osnovni zadatak svake privredne investicije u siromašnim i nerazvijenim državama je ostvarivanje povećanja obima proizvodnje i broja zaposlenih radnika. Investicije treba brzo i efikasno realizirati kako bi porast proizvodnje i broja zaposlenih rastao brže od porasta broja stanovnika. Samo takvo stanje omogućava rast i razvoj države, pri čemu bruto domaći proizvod po stanovniku ima porast.

Investicije se moraju temeljito i kvalitetno planirati i kontrolirati kako bi se realizirale u planiranim okvirima, a prilikom narednog perioda osigurali:

- planirani povrat investicije;
- ostvarivanje postavljenih ciljeva investicije (naročito na planu povećanja proizvodnje i povećanju broja zaposlenih).

3. Porast bruto domaćeg proizvoda je bitan pokazatelj koji prati ekonomski i drugi rast siromašnih i nerazvijenih država. U osnovi, bruto domaći proizvod predstavlja zbir svih proizvedenih roba i usluga u toku jedne godine u određenoj zemlji. Znatno reprezentativniji pokazatelj rasta i razvoja jedne zemlje je iskazivanje bruto nacionalnog dohotka po stanovniku (per capita). Prema tome, ukupni bruto nacionalni dohodak može rasti, a da dolazi do pada razvoja konkretne zemlje ukoliko je ukupan porast stanovnika (natalitet) veći od rasta bruto društvenog proizvoda. Rast i razvoj jedne zemlje imamo samo u varijanti kada bruto nacionalni dohodak raste više od rasta broja stanovnika. To će se automatski iskazati ako je evidentan rast bruto nacionalnog dohotka po stanovniku. Rast bruto nacionalnog dohotka po glavi stanovnika može se ostvarivati i usporavanjem nataliteta, tako da je stopa nataliteta niža od stope rasta bruto društvenog proizvoda.

6.9. POLITIKA EKONOMSKOG RASTA I RAZVOJA

Politika ekonomskog rasta i razvoja mora osigurati ostvarivanje postavljenih ciljeva ekonomskog rasta. Mora omogućiti:

- stalni rast proizvodnje;
- stalni rast zaposlenosti;
- akumulaciju kapitala;
- garanciju kontrolirane i ograničene inflacije;
- stabilnost cijena do nivoa inflacije;
- razvoj obrazovanja;
- ravnotežu u budžetu;
- ravnotežu u vanjskotrgovinskoj razmjeni;
- prihvatljiv nivo vanjskog zaduženja.

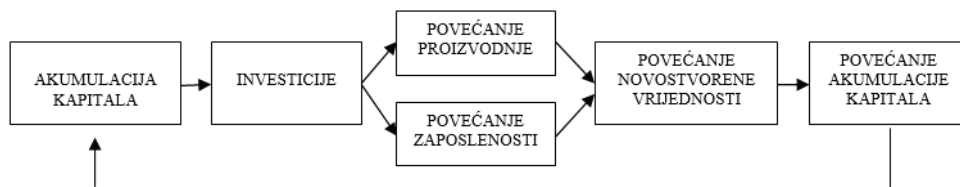
Sve ove mjere moraju se detaljno precizirati u mjerama mikroekonomske i makroekonomske politike o kojima ćemo detaljnije pisati u nekom od sljedećih poglavlja.

1. Stalni rast proizvodnje podrazumijeva razvoj kroz povećanje produktivnosti rada, uvećavanjem proizvodnih resursa, unapređenjem tehnologije i inovacija i povećanjem obrazovanja i stručnosti radnika. Obim ukupne proizvodnje da bi djelovao razvojno, mora imati veću stopu rasta od stope rasta stanovništva.

2. Stalni rast zaposlenosti podrazumijeva stalno povećanje radno angažiranog stanovništva u raznim proizvodnim procesima, pri čemu stopa radnog angažiranja mora biti veća od stope rasta stanovništva.

3. Obezbiјediti akumulaciju kapitala bilo iz domaćih ili stranih izvora. Akumulacija kapitala putem investicija omogućava povećanje obima proizvodnje, kao i obima zapošljavanja, a to povratno djeluje na povećanje akumulacije – odnosno investicija.

4. Garantirati kontroliranu i ograničenu inflaciju kroz dodatno štampanje novca koji će isključivo biti usmjeren u investicije za pokretanje proizvodnje i zapošljavanje u visini do 10%. To ima karakter zajedničkog “poreza” za sve stanovnike, a usmjereno je na dobrobit svih stanovnika, odnosno razvoj njihove države. Inflacija iznad planiranog okvira unosi konfuziju u privrednim okvirima i otežava donošenje optimalnih ekonomskih odluka.

5. Stabilnost cijena do nivoa inflacije koja je planirana i ograničena do 10%. Stabilnost cijena osigurava rast i razvoj zemlje u stabilnom okruženju koje će stimulirati investitore na ulaganje u razvoj zemlje kroz povećanje proizvodnje i zapošljavanja.

6. Razvijati obrazovanje podrazumijeva podizanje stručnosti, znanja i produktivnosti rada na svim nivoima obrazovanja (osnovno, srednje, visoko, proizvodno, uslužno, zanatsko itd).

7. Ravnoteža u budžetu mora se u startu osigurati, pri čemu budžetski rashodi mogu biti samo u visini budžetskih prihoda. Samo u prvih desetak godina u razvoju izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje može se privremeno planirati budžetski deficit koji će biti odmah pokriven bespovratnim donacijama međunarodnih financijskih institucija. Sav ostali period razvoja mora se zasnivati na budžetskoj ravnoteži iz vlastitih prihoda i rashoda.

Napomena: detaljnije o budžetu vidi u posebnom poglavlju: Filantropsko društvo i budžetski sistem.

8. Ravnoteža u vanjskotrgovinskoj razmjeni zasniva se na istom obimu izvoza i uvoza. Neophodno je ukazati da:

- veći uvoz od izvoza dodatno siromaši zemlju;
- veći izvoz od uvoza dodatno potiče razvoj zemlje.

Trgovinski deficit, u pravilu, ne smije se ostvarivati na potrošnim robama i robama široke potrošnje jer je to trajno siromašenje zemlje. Najčešće se uvoze razne robe koje se mogu proizvoditi u zemlji, kao što su poljoprivredni i prehrambeni proizvodi, tekstil, odjeća, obuća i slično.

Vanjskotrgovinski deficit može biti donekle opravdan samo ako se uvoze kapitalna dobra (mašine, oprema, uređaji i sl) za konkretnu fabriku i proizvodnju koja će biti aktivirana u kratkom roku te osigurati izvoz u narednom periodu.

Zagovaranje otvorene ekonomije za nerazvijene i siromašne zemlje je obmana kapitalističkih teoritičara, jer je jasno da će u otvorenoj ekonomiji (bez ograničenja uvoza) razvijene zemlje više prodavati nego što će uvoziti iz te zemlje. To je slično varijanti da se u boksu ukinu kategorije po težini boksača, a sasvim je jasno ko će biti nokautiran u meču između boksača od 55 i 105 kg.

Napomena: detaljnije o ovom pitanju vidi u posebnom poglavlju Vanjskotrgovinska politika, globalizacija i carinski sistem u filantropskoj državi.

9. Prihvatljiv nivo vanjskog zaduženja podrazumijeva vanjsko zaduženje nerazvijene države ili pojedinih privrednih subjekata samo do visine koje će moći uredno servisirati. Nerazvijene zemlje ne smiju se dovesti u financijsko ropstvo i nemogućnost otplate preuzetih kredita.

6.10. ULOGA DRŽAVE I PLANIRANJA U EKONOMSKOM RAZVOJU

Najveći spor među ekonomskim misliocima je pitanje da li se država, odnosno vlada, treba miješati u ekonomiju. Za sve moguće alternative o miješanju države i vlade u ekonomiju postoje mišljenja i iznose se jaki argumenti za svoje mišljenje. Uloga države, odnosno vlade, u regulativi ekonomije u potpunosti ide iz jedne u drugu krajnost. Jedni misle da se države ne smiju miješati u organizaciju i poslovanje ekonomije, dok drugi misle da se država mora i treba miješati u ekonomiju. Pobornici današnje kapitalističke ekonomske misli smatraju da se vlade ne trebaju miješati u ekonomiju i da to prepuste zakonima tržišta. Najekstremniji stavovi o nemiješanju vlade u organizaciju i poslovanje ekonomije zagovaraju i tvrde da je najbolja vlada ona koja najmanje vlada. Opet su na sceni prevare i obmane kapitalističkih ekonomskih mislilaca.

Vrlo često iznose netočne podatke o tome da se vlade ne trebaju miješati u ekonomiju, što argumentiraju samo činjenicom da poduzetnici sami trebaju birati čime će se baviti, šta će proizvoditi, kako će proizvoditi i za koga će proizvoditi. Ovo treba prepustiti slobodi samostalnog izbora, a zakoni tržišta će podržati uspješne, efikasne i profitabilne te uništiti slabe i loše poduzetnike. Ovo je samo jedan segment ekonomije i on se glorificira kao dominantan dok se ostali segmenti ekonomije zanemaruju. To se, prije svega, odnosi na makroekonomiju za koju isti kapitalistički ekonomski mislioci tvrde i smatraju da je država mora precizno definirati. Za tu oblast potrebna je jaka država, odnosno vlada. Za ekonomsko poslovanje izuzetno je bitno uređenje makroekonomske oblasti, a što je u nadležnosti države, vlade i njihovih organa.

Tvrđnja da je neophodno što manje miješanje države u ekonomiju često je ponavljana vijest i preko sistema informiranja forsirana, tako da su i sami ekonomski mislioci povjerovali u nju. Često ponavljanje lažnih tvrdnji s vremenom ih pretvara u “istinu“.

U svakoj državi, pa i u onoj u kojoj “vlada najmanje vlada”, preko 90% ekonomije regulira vlada, a samo 10% odluka iz ekonomije donose poduzetnici (firme, korporacije, poduzeća, radnje i drugi mikroekonomski subjekti). Međutim, u javnosti se stvara dojam da se država ne treba miješati u ekonomiju, te da je treba prepustiti poduzetnicima i tržištu. To je velika obmana javnosti i obična glupost. Dokazat ćemo to navodeći konkretne nadležnosti države naročito u oblasti makroekonomije. To priznaju i:

1. P. Samuelson, koji u svojoj knjizi *Ekonomija* na strani 36 navodi: “Makroekonomija je nauka koja proučava ponašanje ekonomije kao cjeline. Proučava sile koje istovremeno utiču na firme, potrošače i radnike, za razliku od mikroekonomije koja se bavi pojedinačnim cijenama, količinama i tržištima.”
2. N.G. Mankiw u svojoj knjizi *Osnove ekonomije* na strani 831 navodi: “Makroekonomika je nauka o općim fenomenima ekonomije uključujući inflaciju, nezaposlenost i ekonomski rast”, a za mikroekonomiku kaže: “To je nauka o načinu donošenja odluka kućanstava i firmi i njihovoj interakciji na tržištu”.

Adam Smith je davne 1776. definirao mikroekonomiju kao ekonomsku granu koja se bavi ponašanjem individualnih subjekata kao što su firme, domaćinstva i tržišta.

Znatno kasnije, 1936. godine, J. Maynard Keynes definira makroekonomiju kao ekonomsku granu koja se bavi ukupnom ekonomijom.

Makroekonomija se definira i zakonski uređuje na nivou države, a na prijedlog vlade. U narednom tekstu navest ćemo oblasti koje su u nadležnosti vlade i države da ih reguliraju:

- porezni sistem;
- fiskalna politika;
- monetarna politika;
- prava, nadležnosti i obaveze centralne banke;
- ponuda novca i kreditna politika;
- štednja;
- investicije i njihovi izvori (domaći i strani);
- rast novčane mase (štampanje novca);
- inflacija;
- nezaposlenost;
- poticaj proizvodnji i zapošljavanju;

- vanjskotrgovinska politika;
- otvorenost ekonomije;
- politika izvoza i uvoza;
- carinska politika;
- vanjskotrgovinski deficit i suficit;
- platni bilans države;
- vanjski dug;
- potrošnja;
- agregatna ponuda i potražnja;
- budžetska politika itd.

Mikroekonomija obuhvata znatno užu oblast djelovanja i prepušta se da odluke donose pojedinci – poduzetnici za potrebe domaćinstva ili firme u djelovanju na tržištu, uz poštivanje tržišnih zakona. Ovo područje obično obuhvata odluke koje su od značaja za individualne privredne subjekte, pojedinačna domaćinstva i tržište. Mikroekonomija za individualne subjekte odnose se na tri područja:

- a) Što proizvoditi ili koje usluge obavljati? To se ostavlja pojedincima da samostalno donose odluke.
- b) Kako proizvoditi određeni proizvod, odnosno kako pružati određenu uslugu? To je velika sloboda poduzetnicima da izaberu način proizvodnje, obim proizvodnje, tehnološki proces, kvalitet proizvoda, vrsta proizvoda ili usluga itd.
- c) Za koga proizvoditi proizvode ili kome pružati usluge? I za ovo područje ostavljena je velika sloboda poduzetnicima da izaberu potencijalne kupce, odnosno potrošače. Ostavljeno im je pravo izbora koje i kakve potrebe potrošača žele zadovoljiti.

Ako naučno i realno uporedimo koje oblasti ekonomije treba da uredi država, odnosno vlada, a koje oblasti treba prepustiti tržištu i pojedinačnim subjektima (privrednim ili domaćinstvima), vidljivo je da najmanje 90% područja iz ekonomije treba i mora da regulira država – vlada. Onda se ekonomskim misliocima postavlja pitanje kako mogu tvrditi da je najbolja ona “vlada koja ne vlada”. Kao opravdanje mogu navesti da su mislili samo na mikroekonomiju – odnosno odluke pojedinačnih subjekata. Tvrdnjom da država – vlada mora regulirati najveći dio pitanja iz oblasti ekonomije, nismo mislili da država treba regulirati da li će jedno domaćinstvo kupiti tri ili pet deka i jastuka. Isto tako, nije u nadležnosti države da u ime privrednog subjekta odlučuje da li će se baviti proizvodnjom televizora ili proizvodnjom odijela.

Iz prethodnog izlaganja vrlo je jasno i dokazano da:

- država i vlada moraju donositi zakonske okvire u kojem će poslovati privreda;
- pojedinačni subjekti donose odluke u okviru i granicama definiranim makroekonomskom politikom za svaku oblast.

To možemo najbolje uporediti sa regulacijom saobraćaja, koji se potpuno mora precizirati i utvrditi: kuda se može voziti, sa koje strane ulice se vozi, kad i koje vozilo ima prednost, zatim poštivanje saobraćajnih znakova, poštivanje brzina i slično. To je asocijacija na makroekonomiju. U okviru ukupnog saobraćaja ostavlja se pojedincima sloboda da kupe automobil koji žele, da voze kuda i kako žele, ali moraju poštivati globalne saobraćajne propise. To je asocijacija na mikroekonomiju.

Šta bi se desilo kada bismo poštivali principe onih koji zagovaraju što manje vlade i organizacije. Mogli bismo voziti i lijevom stranom, ne bismo imali saobraćajne znakove i semafore, a mogli bismo voziti i brzinom preko 150 ili 200 km na sat. Sve bi to brzo preraslo u kaos i raspad cijelog sistema.

Takve ideje imaju i vodeći kapitalistički ekonomski mislioci i često uspijevaju, naročito u nerazvijenim i siromašnim državama, da u regulaciju ukupne ekonomije unesu kaos i konfuziju. Direktno usporavaju ekonomski razvoj naročito nerazvijenih i siromašnih država.

Neophodno je u razvoj siromašnih i nerazvijenih država uključiti državu i vladu, ali na stručnim i naučnim principima, u okviru filantropskih ideja i koncepcija razvoja. O ovoj problematici govorit ćemo prilikom obrade tema uloga mikro i makroekonomije u razvoju siromašnih i nerazvijenih država, kao i njihove borbe protiv siromaštva, nezaposlenosti i nerazvijenosti, a u cilju razvoja društva i države.

Kapitalistički ekonomski mislioci nastavljaju svoju ekonomsku ideologiju i na planiranje ekonomskog razvoja, kao što razmišljaju i o ulozi države u uređenju ekonomije. Smatraju da je planiranje nepotrebno i da se na tržištu donose odluke bez planiranja. Tako vodeći ekonomski mislilac P. Samuelson tvrdi: “Danas se većina odluka u Sjedinjenim Američkim Državama i drugim gospodarstvima s visokim dohotkom donosi na tržištu. No, država igra važnu ulogu u nadgledanju djelovanja tržišta, država donosi zakone koji uređuju ekonomski život, pruža usluge obrazovanja i policije, te kontrolira zagađenja”.

Iako je ovo tvrdnja profesora Samuelsona, ipak ukazuje da ni on ne smije i neće da uđe u konfrontaciju sa kapitalističkim sistemom jer, u tom slučaju, njega kao profesora ekonomije ne bi bilo. Besmisleno je tvrditi da se većina odluka donosi na tržištu. Najvažnije i najbitnije makroekonomske odluke donose se na nivou države (skupština, vlada, centralna banka i sl). Samo je tačno da se mikroekonomske odluke donose na nivou tržišta i mikroekonomskih subjekata. Profesor, takođe, navodi da je velika uloga države u nadgledanju djelovanja tržišta. To nije tačno. Država ne nadgleda tržište, ona ga oblikuje, uređuje i organizira kroz donošenje zakona, propisa i drugih akata i odluka. On devalvira makroekonomsku ulogu države na donošenje zakona koji uređuju ekonomski život, pruža usluge obrazovanja i policije te kontrolira zagađenje. U već spomenutoj knjizi, Samuelson najveći dio teksta i ekonomske problematike rješava u oblasti makroekonomske nadležnosti države, kao naprimjer: izazov ekonomskog razvoja, makroekonomija otvorene privrede,

nezaposlenost, osnove agregatne ponude, inflacija, državno oporezivanje i rashodi, međunarodna trgovina, potrošnja i investicije, novac i financijski sustav, monetarna politika i privreda, devizni tečaj i međunarodni financijski sistem itd. S aspekta države predviđeno je da se sve precizira u okviru makroekonomije, a samo je manji dio ostavljen tržištu, ponudi i potražnji, te odlukama mikrosubjekata (poduzetnika i domaćinstava).

Slična teorija se provodi i u sferi ekonomskog planiranja. Negacija planiranja je ekonomski i ljudski neprihvatljiva. Tolike nadležnosti države, ne samo u oblasti ekonomije nego i vanprivrede (zdravstvo, školstvo, nauka, kultura, sport, socijala itd), nije moguće sinhronizirati i razvijati bez planiranja, pa makar ono bilo globalno, načelno i samo strateško.

Primjer: država mora planirati energetske razvoj, a da bi to mogla potrebno je planirati potrošnju energije po vrstama. Na temelju tih planova moguće je planirati ulaganje u proizvođače energije: hidrocentrale, termoelektrane ili proizvođače obnovljive energije (vjetar, sunce, voda i sl). Takođe, planiranje razvoja obrazovanja može se vršiti na bazi potreba stručnih i kvalificiranih radnika u procesu proizvodnje.

Za razvoj jedne zemlje, naročito nerazvijenih i siromašnih zemalja potrebno je:

- planiranje rasta i razvoja;
- strateško planiranje;
- planiranje investicija;
- planiranje razvoja proizvodnje po granama;
- planiranje zapošljavanja;
- planiranje obrazovanja itd.

Kao najvažniji faktor rasta i razvoja siromašne i nerazvijene države može se smatrati zapošljavanje radno sposobnog stanovništva. U tom pravcu izuzetno je važno napraviti i usvojiti Program garantiranog zapošljavanja svih nezaposlenih osoba koje su radno sposobne i žele raditi. Program se mora temeljiti na elementima planiranja, te praćenju i analiziranju realizacije Programa garantiranog zapošljavanja.

Planiranje u nerazvijenim i siromašnim zemljama je svrsishodna aktivnost kojom se usmjerava rast i razvoj zemlje u namjeri da se ostvare postavljeni ciljevi razvoja.

Planiranje je aktivnost na nivou države u kojem se donose odluke o ciljevima rasta i razvoja, ekonomskoj politici i postupcima kao i mjerama i akcijama kako da se postavljeni ciljevi ostvare. Rezultat planiranja je ekonomski plan rasta i razvoja države u kojem se utvrđuje:

- koji su ciljevi rasta i razvoja za planski period;
- što će se raditi;
- tko će što uraditi;

- kojim sredstvima;
- na koji način će se raditi;
- kada, gdje i kako će se raditi.

Plan rasta i razvoja mora imati kvantificirane programe i postupke za ostvarivanje postavljenih ciljeva rasta i razvoja.

Neophodno je permanentno kontrolirati izvršenje plana rasta i razvoja, i blagovremeno poduzimati korektivne mjere ukoliko se plan ne ostvaruje zacrtanom dinamikom.

Planiranje rasta i razvoja zemlje je vrlo efikasno sredstvo za:

1. Upravljanje rasta i razvoja zemlje (s aspekta parlamenta zemlje i međunarodnih financijskih institucija zaduženih za rast i razvoj zemlje);
2. Operativno rukovođenje rasta i razvoja zemlje (sa aspekta vlade zemlje).

Nedostatak planiranja rasta i razvoja dovodi do stihijskog razvoja, a greške u investicijama i razvojnim pravcima su vrlo skupe i negativne. Rast i razvoj neke nerazvijene zemlje ne može se prepustiti stihijskom djelovanju tržišta. Tržište u pravilu 30% - 40% aktivnosti, odnosno ulaganja i troškova, odbacuje kao tržišno neprihvatljive. To je preskupo za jednu siromašnu i nerazvijenu državu. Tržišno djelovanje se može podržati na nivou mikroekonomskih organizacija, ali ne i na nivou države.

7. SPISAK DRŽAVA PO RAZVIJENOSTI

7.1. SPISAK IZUZETNO NERAZVIJENIH I SIROMAŠNIH ZEMALJA SA BROJEM STANOVNIKA

(Bruto nacionalni dohodak po stanovniku ispod 765 dolara)
Podaci za 2003/broj stanovnika u milionima

1. INDIJA	1.210,2	41. SIJERA LEONE	5,7
2. PAKISTAN	150,6	42. TOGO	5,4
3. BANGLADEŠ	138,4	43. GVINEJA	5,2
4. NIGERIJA	133,8	44. NIKARAGVA	5,1
5. VIJETNAM	81,6	45. KIRGISTAN	4,8
6. ETIOPIJA	66,5	46. MOLDAVIJA	4,4
7. KONGO, DEM.	56,6	47. ERITREJA	4,3
8. KOREJA, JUŽNA	48,2	48. SRED.AFRIČKA REPUB.	3,6
9. MIJANMAR	42,5	49. LIBERIJA	3,3
10. SUDAN	38,1	50. KONGO, REPUBLIKA	2,9
11. TANZANIJA	35,9	51. MAURITANIJA	2,9
12. KENIJA	31,6	52. MONGOLIJA	2,7
13. AFGANISTAN	28,7	53. BUTAN	2,1
14. NEPAL	26,4	54. LESETO	1,8
15. UZBEKISTAN	25,9	55. GAMBIJA	1,5
16. UGANDA	25,6	56. GVINEJA BISAO	1,3
17. GANA	20,4	57. ISTOČNI TIMOR	1,0
18. JEMEN	19,3	58. KOMORI	0,6
19. MOZAMBIK	17,4	59. EKVATORSKA GVINEJA	0,5
20. MADAGASKAR	16,9	60. SOLOMONSKI OTOCI	0,5
21. OBALA SLONOVAČE	16,9	61. SVETI TOMA I PRINCIP	0,2
22. KAMERUN	15,7	62. NARAU	0,1
23. BURKINA FASO	13,2		
24. KAMBODŽA	13,1		
25. ZIMBABVE	12,5		
26. MALAVI	11,6		
27. MALI	11,6		
28. NIGER	11,0		
29. ANGOLA	10,7		
30. SENEGAL	10,5		
31. ZAMBIJA	10,3		
32. ČAD	9,2		
33. GVINEJA	9,0		
34. SOMALIJA	8,0		
35. RUANDA	7,8		
36. HAITI	7,5		
37. BENIN	7,0		
38. TADŽIKISTAN	6,8		
39. BURUNDI	6,0		
40. LAOS	5,9		
		UKUPNO:	2.478,8
		<i>NAPOMENA:</i>	
		U kategoriju izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja spadaju 62 zemlje od ukupno 194, ili 62%. Takođe, od ukupnog broja stanovnika na zemlji, 6 milijardi i 531 milion, u ovim zemljama 2 milijarde i 475 miliona stanovnika, ili 38% ukupnog broja ljudi na zemlji, živi u izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama koje imaju godišnji bruto nacionalni dohodak po stanovniku ispod 765 dolara.	

7.3. SPISAK SREDNJE RAZVIJENIH ZEMALJA SA BROJEM STANOVNIKA

(Bruto nacionalni dohodak po stanovniku od 3.036 do 9.385 dolara)

Podaci za 2003/broj stanovnika u milionima

1. MEKSIKO	104,9	<p><i>NAPOMENA:</i> U kategoriju srednje razvijenih zemalja pripada 33 zemlje od ukupno 194 zemlje ili 17%. Takođe, od ukupnog broja stanovnika na zemlji, 6 milijardi i 531 milion, u ovim zemljama svega 334 miliona stanovnika ili 5% od ukupnog broja živi u srednje razvijenim državama koje imaju godišnji bruto nacionalni dohodak po stanovniku između 3.036 – 9.385 dolara.</p>
2. ARGENTINA	38,7	
3. POLJSKA	38,6	
4. VENECUELA	24,6	
5. SAUDIJSKA ARABIJA	24,2	
6. MALEZIJA	23,0	
7. ČILE	15,6	
8. ČEŠKA	10,2	
9. MAĐARSKA	10,0	
10. LIBIJA	5,4	
11. SLOVAČKA	5,4	
12. HRVATSKA	4,4	
13. KOSTARIKA	3,8	
14. LIBAN	3,7	
15. LITVANIJA	3,5	
16. URUGVAJ	3,4	
17. PANAMA	2,9	
18. OMAN	2,8	
19. LATVIJA	2,3	
20. BOCVANA	1,5	
21. ESTONIJA	1,4	
22. GABON	1,3	
23. MAURICIJUS	1,2	
24. TRINIDAD I TOBAGO	1,1	
25. BELIZE	0,3	
26. SVETA LUCIJA	0,2	
27. SVETI VINCENT I GRENADINI	0,1	
28. GRENADA	0,1	
29. SEJŠELI	0,1	
30. DOMINIKA	0,07	
31. ANTIGVA I BARBUDA	0,07	
32. SVETI KRISTOFOR I NEVIS	0,04	
33. PALAU	0,02	
UKUPNO:	334,9	

7.4. SPISAK RAZVIJENIH ZEMALJA SA BROJEM STANOVNIKA

(Bruto nacionalni dohodak po stanovniku iznad 9.386 dolara)

Podaci za 2003/broj stanovnika u milionima

1.	SAD	312,9	<p><i>NAPOMENA:</i> U kategoriju razvijenih zemalja spada 41 zemlja od ukupno 194 zemlje ili 21%. Takođe, od ukupnog broja stanovnika na zemlji, 6 milijardi i 531 milion, u ovim zemljama živi 956 miliona stanovnika ili 15% od ukupnog broja živi u razvijenim državama koje imaju godišnji bruto nacionalni dohodak po stanovniku viši od 9.386 dolara.</p>
2.	JAPAN	127,2	
3.	NJEMAČKA	82,3	
4.	FRANCUSKA	62,6	
5.	VELIKA BRITANIJA	60,5	
6.	ITALIJA	57,9	
7.	ŠPANIJA	40,2	
8.	KANADA	32,2	
9.	TAJVAN	22,6	
10.	KOREJA, SJEVERNA	22,4	
11.	AUSTRALIJA	19,7	
12.	HOLANDIJA	16,4	
13.	GRČKA	10,6	
14.	BELGIJA	10,2	
15.	PORTUGAL	10,1	
16.	ŠVEDSKA	8,8	
17.	AUSTRIJA	8,1	
18.	ŠVICARSKA	7,3	
19.	IZRAEL	6,1	
20.	DANSKA	5,4	
21.	FINSKA	5,1	
22.	SINGAPUR	4,6	
23.	NORVEŠKA	4,5	
24.	NOVI ZELAND	3,9	
25.	IRSKA	3,9	
26.	UJEDINJENI ARAPSKI EMIRATI	2,4	
27.	KUVAJT	2,1	
28.	SLOVENIJA	1,9	
29.	KATAR	0,8	
30.	KIPAR	0,7	
31.	BAHREIN	0,6	
32.	LUKSEMBURG	0,5	
33.	MALTA	0,4	
34.	BRUNEI	0,3	
35.	BAHAMI	0,3	
36.	ISLAND	0,3	
37.	BARBADOS	0,3	
38.	ANDORA	0,07	
39.	LIHTENŠTAJN	0,03	
40.	MONAKO	0,03	
41.	SAN MARINO	0,03	
UKUPNO:		956,3	

DODATAK 12. RAST

Peter a. Victor
Univerzitet York u Kanadi

Ekonomski rast obično se definira kao povećanje količine robe i usluga koje je proizvela neka ekonomija u određenom razdoblju, obično u jednoj godini. Bit ekonomskoga rasta, kako se uobičajeno shvaća, povećanje je bruto domaćeg proizvoda, BDP-a, u nekoj zemlji. To može zvučati jednostavno, ali kad treba izmjeriti ekonomski rast, postavljaju se mnoga pitanja. Naprimjer, koja dobra i usluge treba uključiti? Što ako se njihova kvaliteta mijenja s vremenom? Kako se zbrajaju svi različiti oblici dobara i usluga, od banana do frizura, kako bi se dobio ukupni zbroj za koji se može reći da raste ili ne raste?

Od 1940-ih Ujedinjeni narodi nastoje utvrditi postupke za mjerenje BDP-a kojih bi se pridržavale sve zemlje. UN-ove procedure ponudile su odgovore na ta i druga pitanja u vezi s opsegom i metodama izračunavanja BDP-a i promjenama do kojih je u njemu s vremenom došlo. Temeljni princip kad se mjeri ekonomski rast jest razlikovanje povećanja BDP-a do kojih dolazi zbog količine proizvedenih dobara i usluga (odnosno povećanja “realnog” BDP-a) i povećanja BDP-a koje je jednostavno rezultat povećanja cijena tih dobara i usluga (odnosno povećanja “nominalnog” BDP-a). U praksi s vremenom se mijenjaju i količina i cijene, a novi proizvodi i usluge zamjenjuju stare i sve to otežava mjerenje stvarnog ekonomskog rasta.

Povijest ekonomije puna je pokušaja da se objasni ekonomski rast. Klasični ekonomisti, ponajprije Adam Smith i David Ricardo, isticali su specijalizaciju, podjelu rada, veličinu tržišta i vanjsku trgovinu utemeljenu na komparativnoj prednosti kao ključne izvore ekonomskog rasta. U kasnijim desetljećima 19. stoljeća i u 20. stoljeću brojni su bili pokušaji da se rast klasificira prema “fazama” kroz koje, navodno, svako gospodarstvo mora proći dok se širi, premda s vrlo različitim ishodima. I dok je Karl Marx (1887) smatrao da ekonomski rast u kapitalističkoj fazi sadržava sjeme vlastitog uništenja, na drugom kraju ideološkog spektra W.W.Rostow (1960) shvaća “uzlet”, “zrelost” i “veliku masovnu potrošnju” fazama u procesu samoodrživa ekonomskog rasta. Promišljanja Josepha Schumpetera na pola su puta između tih dviju perspektiva. On je popularizirao pojam “kreativna destrukcija” kojim je opisivao proces u kojemu nove inovacije uništavaju starije tehnologije i tvrtke koje ovise o njima, kako bi ih zamijenile nove, profitabilnije.

U knjizi *Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca* (1936) John Maynard Keynes objašnjava kako je uzrok nezaposlenosti nedovoljna potrošnja. Isticao je važnost ulaganja u nove zgrade, opremu i infrastrukturu, koje fluktuiraju više

od drugih sastavnica troškova (npr. osobna i državna potrošnja) nekog naroda, ali je malo pozornosti posvećivao ulozi koju ulaganje s vremenom ima u širenju proizvodnog kapaciteta nekog gospodarstva. Taj aspekt ulaganja našao se 1950-ih i 1960-ih u žarištu zanimanja neoklasičnih ekonomista koji su napravili matematičke modele ekonomskog rasta, u kojima akumulacija kapitala i tehnološka promjena povećanjem proizvodnosti rada dobivaju glavnu ulogu. Povećana produktivnost rada (odnosno omjer BDP-a u odnosu na zaposlenu radnu snagu) u kombinaciji s radnom snagom u usponu daje ekonomski rast. Međutim, premda su ti ekonomisti, među kojima je najpoznatiji Robert Solow, prepoznavali važnost tehnološke promjene u ekonomskom rastu, njihovi modeli nisu objašnjavali kako do te promjene dolazi. Time su se ekonomisti naknadno, 1980-ih, pozabavili u obliku teorije “endogenog” rasta, koja je, uz odgovarajuće pretpostavke o ulaganjima i inovacijama, upućivala na to da bi proces ekonomskog rasta mogao trajati vječno.

Alternativa teoriji endogenog rasta došla je od onih koji su ekonomski rast doživljavali i kao fizički i kao ekonomski proces. Tvrdili su da se objašnjenja ekonomskog rasta moraju u istoj mjeri temeljiti na načelima prirodnih i ekonomskih znanosti. Robert Ayres (2008) tvrdio je da je eksergija (korisni rad dobiven od energije), a ne tehnološka promjena, izostavljena varijabla u neoklasičnoj teoriji rasta Roberta Solowa. Analizirajući stogodišnju prošlost ekonomskog rasta u Japanu i SAD-u, on je otkrio da od tehnološke promjene više ne treba zahtijevati da opravda onaj dio ekonomskog rasta koji se nije mogao pripisati povećanju kapitala i rada. Ayres je zaključio: Možemo biti poprilično sigurni da eksergija... zaista jest treći čimbenik proizvodnje... i da budući ekonomski rast u biti ovisi o stalnom padu troška primarne eksergije i/ili stalnom povećanju količine korisnog rada uz opadajuću razinu eksergije.

(Ayres, 2008, 307)

Povijest kritike ekonomskog rasta duga je gotovo koliko i sam ekonomski rast. Malthus, suvremenik Smitha i Ricarda, tvrdio je da će rast svjetskog stanovništva neizbježno biti brži od rasta u proizvodnji hrane, zbog čega se neće moći postići održivo povećanje životnog standarda. Većina ekonomista odbacivala je Malthusovo učenje, ali pozornost koju je posvećivao sposobnosti prirodnih sustava da podržavaju gospodarstva koja se neprestano šire do danas je ostala primarnom kritikom ekonomskog rasta. U posljednje vrijeme ta ograničenja izražavaju se kao “planetarne granice”, naprimjer, klimatske promjene, gubitak bioraznolikosti, acidifikacija oceana i ometanje biofizičkih ciklusa, te kao zabrinutost zbog smanjenja izvora jeftinih fosilnih goriva o kojima je ekonomski rast ovisio dva stoljeća. Čak ako ekonomski rast i ostane poželjan, možda neće biti moguć. Silazna putanja stope ekonomskog rasta u razvijenim zemljama, prisutna od 1960-ih, navodi na pomisao da bi njegova propast mogla biti bliža nego što većina očekuje.

Ali, da li je ekonomski rast i dalje tako bitan u bogatim zemljama? Još je 1848. John Stewart Mill naricao nad “gaženjem, gnječenjem, laktarenjem i praćenjem u

stopu, koji čine postojeći način društvenoga života” (Mill, 1848, 113), pa nastavio opisivati mnoge, danas tako dobro poznate negativne aspekte ekonomskog rasta. Knjiga Ezre Mishana *The Costs of Economic Growth* (1967) potaknula je živu raspravu obilježenu slavnim djelom *Granice rasta* (Meadows i dr. 1972), koje je sadržavalo scenarije ekspanzije i sloma, uznemirujuće slične podacima iz posljednjih 40 godina (Turner, 2012).

Drugi su dovodili u pitanje uglavnom implicitnu pretpostavku da ekonomski rast u naprednim gospodarstvima poboljšava blagostanje. Umjesto da samo pretpostave kako veliki prihodi čine ljude sretnijima, znanstvenici su istraživali tu navodnu povezanost i zaključili da ju je teško dokazati (Layard, 2005). Čini se da povećanje prihoda iznad određene razine, a tu razinu premašuju mnogi u razvijenim ekonomijama rasta, nema nekog utjecaja na samoproglashene razine sreće.

Zatim postoji i kritika koja tvrdi da je povećanje BDP-a, koje se smatra istoznačnicom ekonomskog rasta, vrlo pogrešna mjera za bilo što od stvarne važnosti. BDP se može povećati iz raznih razloga koji nisu povezani s blagostanjem. Ako aktivnosti koje se obično provode bez financijskih transakcija postanu vezane uz trgovinu, BDP će narasti. Time se djelomice mogu objasniti neobično visoke stope ekonomskog rasta zemalja u razvoju. BDP ne raste zbog stvarnog povećanja proizvodnje, nego zbog toga što komercijalizacija i komodifikacija zamjenjuju neke druge, tradicionalnije prakse. Slično tomu, BDP se može povećati uz žrtvu osiromašenja resursa i onečišćenja okoliša, a nijedno od toga ne bilježi se u konvencionalnom mjerenju ekonomskog rasta. Kao ni povećana nejednakost. Premda se prema nekim mjerenjima u posljednja dva desetljeća nejednakost u svijetu smanjila, većina svjetskog stanovništva živi u zemljama koje doživljavaju sve veće povećanje nejednakosti prihoda. A feminističke znanstvenice ukazale su na nerazmjer između ekonomskih prilika za muškarce i za žene, na koje je BDP neosjetljiv, kao na još jedan dokaz neprikladnosti BDP-a kao mjere blagostanja (vidi feministička ekonomija).

Dva su glavna razloga zašto su te kritike ekonomskog rasta bitne. Prvi je što težeći ekonomskom rastu kao primarnom cilju politike, ekonomija možda neće moći ispuniti druge ciljeve koji bi izravnije pridonijeli blagostanju i prosperitetu, naprimjer, punu zaposlenost, više slobodnog vremena, bogatiji društveni život, izraženiju političku participaciju i prirodni okoliš koji može odolijevati promjenama. Drugo, u ekološki ograničenom svijetu, u kojem su ograničeni i resursi, usmjerenost prema ekonomskom rastu u bogatim zemljama vjerojatno će biti na štetu ekonomskog rasta u zemljama u razvoju, u kojima je očitija korist od njega.

Zbog svega toga vrijeme je da oni koji žive u naprednim ekonomijama počnu razmišljati o upravljanju bez rasta ili, čak, uz odrast.

DODATAK 13. REVIZIJA DUGA

Sergi Cutillas, David Llistar i Gemma Tarafa
ODG IPCD

Dug je moralna obveza između dviju ili više osoba. Kad je zadužena, jedna strana mora ispuniti obveze prema drugoj. Te su obveze često novčane prirode. Katkad nastaju u okolnostima koje su nepravedne zbog nasilja i neopravdanog pokazivanja nadmoći; takvi su dugovi nezakoniti i ne bi ih trebalo vraćati. Protudužnički pokret ukazuje na važnost građanskih revizija. U tim revizijama građani odlučuju koji su dugovi zakoniti, tko je odgovoran za te dugove i koje bi dugove trebalo poništiti.

Moćne društvene klase koriste se dugom kako bi zadržale hijerarhijski poredak. To se postiže društvenim normama i zakonima koji prvenstvo daju vraćanju duga. Posvjedočeno je da su još u brončano doba postojali pokreti koji su željeli promijeniti to nepravedno iskorištavanje zaduženosti. Seljaci u Mezopotamiji često su se bunili protiv sustava u kojemu je neplaćanje dugova moglo dovesti do podjarmljivanja dužnika i članova njihovih obitelji (Toussaint, 2012). Kako bi sačuvale društveni poredak, dominantne klase povremeno su poništavale neplaćene dugove i vraćale prava seljacima. Postoje još mnogi primjeri opraštanja dugova u staroj Grčkoj i Rimu, kao i u srednjem vijeku, i u svim tim slučajevima oni su posljedica društvenih previranja pojačanih krizama i rastućom nejednakošću. Otkrićem dviju Amerika i pojavom kapitalizma došlo je do masovne mobilizacije radne snage, iskorištavanjem duga, poreza i inflacije kako bi se pojedince prisililo na plaćeni rad. Zbog zaduženosti mase su bile prisiljene raditi da vrate dugove i plate porez, a zbog zaduženosti nisu otkazivale poslušnost onima koji su imali moć. U takvoj okolini prakse poput poništavanja duga postale su tabu, a neplaćanje dugova povezivalo se s ponižavanjem i gubitkom društvenih prava.

U naše doba prevlast osiguravaju međunarodne institucije poput Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) i Svjetske banke, koja je osnovana 1944. radi promicanja svjetskog razvoja. Neoliberalno razdoblje deregulacije, među ostalim i novčanih tokova i proizvoda, koje je počelo 1970-ih, dovelo je do financijalizacije, nove faze kapitalizma u kojoj je financijska sfera postala nadmoćna proizvodnoj sferi i preuzela kontrolu nad njom. Financijalizacija se povezuje sa znatnim povećanjem stvaranja duga i stvaranjem složenih financijskih odnosa koji oponašaju imperijalizam, pružajući izliku za pritisak ili nasilne mjere ako se zadužena ili financijski ovisna država ne pridržava uvjeta koje su joj nametnule dominantne sile.

Zaduženost je pokretala materijalni i energetska rast, a otplaćivanje dugova ga je opravdavalo. Ali tomu će možda doći kraj, jer zaduženost raste mnogo brže od materijalnih bogatstva. Kallis i dr. (2009) pretpostavljaju da ograničenja u “pravoj ekonomiji” energije, materijala i reprodukcije ograničavaju rast “prave” ekonomije proizvodnje. Rast se održao, ali samo nakratko, proizvodnjom papirnato bogatstva u financijskoj sferi protoka kapitala. Taj okvir povezuje zaduženost i odrast. Kao prvo, premda se rast smatra nužnim da se otplate dugovi, oni zapravo u prvom redu nastaju kako bi se održao neodrživi rast. Kao drugo, pravedna raspodjela dugova i poništavanje nezakonitih dugova nužno je za održivo “nazadovanje”, odnosno prosperitetni, a ne prisilni odrast utemeljen na štednji. To je cilj građanskih revizija.

Podrijetlo suvremenih pokreta za reviziju duga može se pronaći u globalnim koalicijama građanskih kampanja, poput Jubilee 2000, CADTM (Odbor za ukidanje duga zemljama Trećeg svijeta) i Jubilee South, nastalih ranih 1990-ih kako bi se lobiralo za otpisivanje velikih dijelova dugova koje su nagomilale najsiromašnije svjetske zemlje na globalnom Jugu. S vremenom (a posebno od 2007, kad je kriza pogodila globalni Sjever), pokret se proširio i na svjetsku razinu te postao višedimenzionalnim pokretom koji prepoznaje i ekološka ograničenja planeta. Građanske revizije duga nastale u tom kontekstu nezakonitima smatraju dugove nastale nalogom koji se temelji na zloupotrebi moći i dugove koji pridonose trajnom održavanju toga nepravednog poretka (Ramos, 2006). Norveška i Ekvador dva su značajna presedana koja treba razmotriti. Nakon što je uzela u obzir svoje suvjerovničke dužnosti, norveška je vlada 2006. poništila dugove koje je sedam zemalja imalo prema toj zemlji. Ekvadorska Komisija za reviziju javnog zajma (CAIC) provela je 2007. reviziju ekvadorskog duga i donijela odluku da je taj dug nezakonit.

To su primjeri mješovitih revizija, koje su zajedno proveli vlade i elementi građanskog društva. Brazil i Filipini, među ostalim zemljama, proveli su revizije duga čiji su pokretači bili isključivo građanski pokreti. U Egiptu, Tunisu, Grčkoj, Portugalu i Irskoj društveni pokreti započeli su proces provođenja građanskih revizija ili su izvršili pritisak na vladu da provede reviziju javnog duga. Svim tim pokretima zajednička je želja da se utvrdi kako su ti dugovi nastali, koji su pojedinci odgovorni za njihov nastanak i koje učinke oni imaju. Ti pokreti zahtijevaju da odgovorne strane prihvate svoju odgovornost i predlažu alternativne ekonomske modele koji bi se mogli primjenjivati umjesto turbokapitalizma. Građanske revizije obično imaju sljedeće faze: pristup informacijama, analiza podataka, zagovaranje, umrežavanje, diseminacija, objavljivanje javnosti i postupci protiv odgovornih strana.

U Španjolskoj se proces građanske revizije duga provodi uz podršku Kampanje građanske revizije duga (PACD). PACD provodi opću analizu španjolskog državnog duga na raznim administrativnim razinama i istodobno sektorski procjenjuje dug (u zdravstvu, obrazovanju, okolišu, energetici). Tim nastojanjima cilj je promicanje revizije kao načina razumijevanja uzroka i posljedica dužničke krize. Sastavni je dio tog procesa zahtjev za trajnom dostupnošću informacija u vezi s dugom i, najvažnije

od svega, promicanje davanja ovlasti i veće moći građanima u vezi s političkim, društvenim i ekonomskim pitanjima. PACD svoju reviziju smatra građanskom revizijom koja podrazumijeva otvoreni, zajednički, trajni i decentralizirani proces u kojem razne organski stvorene radne skupine donose odluke na osnovi konsenzusa. Taj tip revizije nije ograničen na stručnu analizu, nego svim stranama omogućuje da zatraže informacije, zahtijevaju vladina objašnjenja, dijele bitne informacije, analiziraju podatke iz vlastitih perspektiva, kritiziraju nepravilnosti i predlažu alternativna rješenja.

DODATAK 14. PRIMJER USPJEŠNOG RAZVOJA JEDNE ZEMLJE

Prof. dr. Nikola Grabovac

Iznijet ćemo primjer uspješnog razvoja jedne zemlje, koji potvrđuje mogućnost realizacije razvoja zemlje iz statusa nerazvijenih zemalja u status srednje razvijenih zemalja.

Primjer se odnosi na Bosnu i Hercegovinu koja je danas (2016) samostalna država. Primjer razvoja Bosne i Hercegovine odnosi se na period nakon Drugog svjetskog rata (od 1945) kada je Bosna i Hercegovina (BiH) kao republika bila u sastavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Navedeni primjer razvoja BiH dešavao se u periodu od 46 godina (od 1945. do 1991) kada je BiH prošla dva ciklusa svoga razvoja.

Prvi ciklus dešavao se u periodu od prvih dvadesetak godina, kada BiH prelazi iz statusa izrazito nerazvijene i siromašne zemlje u status nerazvijene republike (od 1945. do 1965).

Drugi ciklus se dešava u periodu narednih dvadesetak godina (od 1965. do 1991) kada BiH prelazi iz statusa nerazvijene republike u status srednje razvijene Republike.

Prije Drugog svjetskog rata i nakon prestanka Drugog svjetskog rata, BiH je uz Makedoniju bila najnerazvijenija republika u Jugoslaviji. Industrijskih kapaciteta skoro da nije ni bilo, a stanovništvo se bavilo poljoprivrednom proizvodnjom za vlastitu upotrebu i manjim dijelom za lokalne potrebe drugih stanovnika. Preko 90% stanovništva je bilo nepismeno. Nezaposlenost je bila vrlo visoka, a bruto nacionalni proizvod po glavi stanovnika bio je među najnižim u Europi.

a) OBNOVA I RAZVOJ PRIVREDE

Nakon Drugog svjetskog rata došlo je do velike i brze obnove i izgradnje privrede BiH. S obzirom da su kroz BiH prošle sve ratne ofanzive, privreda je bila razrušena i uništena. Komunisti su uspjeli uključiti cjelokupno stanovništvo u obnovu privrede BiH. Uspjeli su mobilizirati sve građane, seljake, radnike i omladinu u obnovu zemlje. Rad je bio pretežno dobrovoljan, a stanovništvo je, sa velikim elanom i dobrovoljno, krenulo u izgradnju fabrika, puteva, škola, bolnica i dr.

Omladina je dala najveći doprinos obnovi zemlje. Dobrovoljnim radnim akcijama u rekordnom roku izgrađene su željezničke pruge Brčko-Banovići, Šamac-Sarajevo i Doboju-Banja Luka. Omladinske radne akcije bile su dobrovoljne, a na njima se radilo udarnički i sa velikim zadovoljstvom. Svakom omladincu bila je čast ići na omladinske radne akcije, sa oduševljenjem su prihvatili rad jer su obnavljali svoju zemlju, Bosnu i Hercegovinu. Tada su pjevane brojne i popularne omladinske – brigadirske pjesme, kao naprimjer: “Banovići-Brčko, to je naša meta, izgraditi prugu još do ovog ljeta”, itd.

Postati udarnik na omladinskoj radnoj akciji je cilj koji je želio ostvariti svaki omladinac.

Odmah nakon Drugog svjetskog rata doneseni su Zakon o eksproprijaciji i Zakon o nacionalizaciji, po kojima je 90% industrije prešlo u državno vlasništvo i oduzeto je od kapitalista, jer je to bilo u skladu sa socijalističkim tumačenjem da su kapitalisti to u ranijem periodu opljačkali od radnika.

Agrarnom reformom oduzeta su poljoprivredna dobra velikim vlasnicima i podijeljena siromašnim seljacima koji do tada nisu imali zemlje za obradu, a to su bili uglavnom seljaci iz pasivnih i ustaničkih krajeva.

Višak stambenog fonda je nacionaliziran i takve dijelove stana dobili su oni koji nisu imali stan. Oni koji su imali više stanova smješteni su u jedan stan, a ostali stanovi su dodijeljeni beskućnicima i onima kojima su stanovi ili kuće u ratu srušeni.

Osnovni princip u razvoju socijalističke privrede je bio oduzeti višak industrije, trgovine, zemljišta, stanova i slično od bogataša i kapitalista i to podijeliti onima koji nemaju ništa kako bi pokrenuli svoju privrednu aktivnost.

Obnova zemlje u sektoru privrede temeljila se na petogodišnjim planovima obnove i razvoja. Prvi petogodišnji plan je bio usmjeren na industrijalizaciju i elektrifikaciju zemlje.

Vrlo brzo su izgrađene nove hidrocentrale, na Neretvi Jablanica, na Drini Zvornik i na Vrbasu Bočac kod Jajca. Izgrađene su termoelektrane u Tuzli, Gacku, Ugljeviku i Kaknju. Modernizirani su postojeći rudnici u Zenici, Tuzli, Kaknju, Banovićima, Brezi, Ugljeviku i dr. Postavljeni su temelji i brzo je izgrađena nova željezara u Zenici. Industrijalizacija se odvija kroz izgradnju novih industrijskih pogona. Nakon sukoba sa SSSR-om 1948. godine i prijetnje njihovog napada na Jugoslaviju, donesena je odluka da se skoro sva vojna proizvodnja iz ostalih republika preseli u BiH. Tada su izgrađene potpuno nove fabrike, a svaka je zapošljavala po nekoliko hiljada radnika. U Bugojnu je izgrađena fabrika Slavko Rodić (proizvodnja bombi i nagaznih mina), u Goraždu fabrika Pobjeda (proizvodnja municije), u Konjicu (proizvodnja municije), u Hrasnici (proizvodnja motora), u Vogošći (proizvodnja minobacača), u Novom Travniku (proizvodnja samohodnih vozila) itd. Kasnije su se vojne fabrike integrisale u poznati sistem Unis Sarajevo koji je izgradio niz novih fabrika, preko 70, sa preko 30.000 zaposlenih. Godine 1951. osniva se

poznato poduzeće Energoinvest koje postaje poznato širom svijeta. Izuzetne uspjehe na sektoru poljoprivredne proizvodnje, prerade i prometa prehrambenih proizvoda postiže UPI Sarajevo. U drvenoj industriji izuzetni uspjesi se ostvaruju kroz veliki privredni sistem Šipad. U tekstilnoj industriji Alhos Sarajevo i Borac Travnik. Sama tekstilna industrija u BiH ima oko 110 fabrika sa blizu 40.000 zaposlenih, i to pretežno ženske radne snage. Kemijska industrija se razvija u Tuzli, a elektronska industrija u Banjoj Luci. Iz tog perioda razvija se poznati poljoprivredni kombinat Hepok Mostar, zatim Agrokomerc Velika Kladuša.

Sve bosanskohercegovačke fabrike postaju poznate ne samo u BiH nego i u cijeloj bivšoj Jugoslaviji. Naročito zapažene rezultate većina fabrika ostvaruje u izvozu. BiH postaje jedina republika u SFRJ koja ima veći izvoz od uvoza. Izvoz je ostvarivan u oštroj međunarodnoj konkurenciji. Tako naprimjer na međunarodnim licitacijama Energoinvest dobija sve poslove u Africi, Aziji, Srednjoj Americi. Alhos Sarajevo (koji ima 10 fabrika i cca 6.000 zaposlenih) preko 75% svoje proizvodnje izvozi pretežno u zemlje Zapadne Europe uz značajan izvoz u SSSR, DDR, Čehoslovačku, itd.

Građevinska poduzeća iz BiH najveći obim svojih poslova realizira u inostranstvu. Poznati su Hidrogradnja, Put, Vranica, Bosna, ŽGP, itd. Sve poslove u inostranstvu firme iz BiH su dobijale na međunarodnim licitacijama, gdje su učestvovala i poznate firme iz ostalih razvijenih zemalja Europe i Amerike. Nesvrstana politika Jugoslavije otvarala je mogućnost suradnje sa svim zemljama svijeta (razvijenim i nerazvijenim, nesvrstanim državama kao i onim koji su svrstane uz zapadni ili istočni blok).

Desetak godina nakon Drugog svjetskog rata, uz smirivanje međunarodne konfrontacije, smanjuje se potreba za vojnom proizvodnjom. Sve vojne fabrike konzerviraju vojnu proizvodnju i prelaze na civilnu proizvodnju. Tako se naprimjer u Vogošći, u saradnji sa njemačkom fabrikom VW, prelazi na proizvodnju automobila (prvo poznata *buba*, a potom Golf). Proizvodi se godišnje oko 30.000 automobila, a planira se proizvodnja od 100.000 automobila godišnje. U Slavku Rodiću, Bugojno, prelazi se na proizvodnju pisaćih mašina Biser. U Famosu, Hrasnica, proizvode se motori za Mercedes, kao i dijelovi za domaći teretni kamion FAP. U Novom Travniku prelazi se na proizvodnju traktora. Fabrika Pobjeda iz Tešnja proizvodi svjećice za automobilsku industriju, i njemački Volkswagen preuzima ugradnju tih svjećica u sve svoje automobile koje proizvode bilo gdje u svijetu. U fabrici Nikola Tesla, Brčko, proizvode se akumulatori za automobile itd.

Razvoj privrede iziskuje i razvoj transportnih organizacija. Tako naprimjer Špedicija iz Bugojna, sa preko 1.100 velikih teretnih kamiona, postaje najveće autotransportno poduzeće u SFRJ. Poznati autoprevoznici su Centrotrans Sarajevo sa nekoliko stotina autobusa, zatim Livno Bus itd.

Obim privredne i druge aktivnosti može se mjeriti brojem prevoznih sredstava dnevno prema Beogradu, kao privrednom i političkom središtu SFRJ.

Svaki dan iz Sarajeva prema Beogradu išle su četiri kompozicije vozova (isto toliko u povratku), svaka kompozicija vagona imala je 300-400 putnika. Dnevno su letjela dva aviona sa preko 100 mjesta u svakom avionu. Bilo je, takođe, oko desetak autobusa sa oko 50 mjesta u svakom autobusu koji su išli u pravcu Beograda. Posebno je bila korištena vožnja službenim automobilima koji su bili u vlasništvu poduzeća. Ovakav obim prevoza je bio i prema Zagrebu, a nešto manji prema drugim gradovima. Ovim pokazateljem indirektno se može vidjeti obim razvijenosti privrede, kao i drugih oblika društvenih aktivnosti (sport, kultura, politika itd). Putovalo se s opravdanim razlogom jer su to zahtijevale privredne i druge aktivnosti.

Uz ovakav razvoj privrede zaposlenost je bila maksimalna i svako ko je želio raditi vrlo brzo je mogao naći posao.

Petnaestak godina nakon Drugog svjetskog rata polagano je počela popuštati negativna opredijeljenost prema privatnom sektoru. Dozvoljava se razvoj privatnog sektora, naročito u sferi zanatstva, male trgovine, ugostiteljstva, proizvodnje i sl.

Izgradnju i obnovu privrede pratile su i druge akcije, kao naprimjer:

- odluka da do svake općine u BiH mora biti asfaltirani put (uz napomenu da se do tada u preko 80% općina dolazilo makadamskom cestom – BiH ima oko 100 općina);
- odluka da svaka općina mora dobiti, odnosno izgraditi hotel kako bi poslovni svijet imao gdje spavati i boraviti;
- odluka da svako veće naselje mora dobiti osnovnu školu, a općine barem jednu srednju školu, itd.

U obnovi i izgradnji BiH komunisti su uspjeli mobilizirati preko 90% stanovništva jer su imali jasne i prihvatljive ciljeve za većinu stanovnika. Entuzijizam, oduševljenje i podrška obnovi zemlje su široko prihvaćeni. Sigurno je jedan dio stanovnika (možda manje od 5%) negativno gledao na novi socijalistički sistem, što je možda bilo posljedica stradanja od partizana u ratu zbog povezanosti sa drugom stranom ili im je oduzeta (dio ili cijela) imovina po osnovu nacionalizacije ili agrarne reforme. Treba ukazati da će u masovnim transformacijama i ratnim događanjima uvijek biti oštećenih, bilo opravdano ili neopravdano. Ipak, novi sistem je uspio mobilizirati većinu stanovništva, a posebno omladinu. Ona je vidjela svoju perspektivu u razvoju, školovanju i zapošljavanju.

Kao najbolji primjer tadašnjeg opredjeljenja za obnovu BiH može poslužiti primjer zeničkog rudara Alije Sirotanovića, koji je nekoliko godina zaredom proglašen udarnikom. Kad mu se jednom Tito obratio sa pitanjem šta može uraditi za njega, Alija Sirotanović mu je odgovorio “Druže Tito, dajte mi veću lopatu”.

Značajan poticaj razvoju privrede i uključivanju svih radnika u tu aktivnost postiže se naročito od 1950. godine, kada se napušta državno upravljanje privredom

i predaja poduzeća na upravljanje radnicima koji su u njima zaposleni. Osnivaju se radnički savjeti koji samostalno upravljaju poduzećem.

b) OBNOVA VANPRIVREDE

Poslije Drugog svjetskog rata u BiH se dosta pažnje posvetilo obnovi i razvoju vanprivrede uz poštivanje socijalističkih principa.

1) *Obnova i razvoj školstva.* Poslije Drugog svjetskog rata ukinute su sve vjerske škole, a školstvo je prešlo pod nadzor države. Veliki problem u BiH je bio visoki procenat nepismenog stanovništva, čemu se posvetila posebna pažnja i pristupilo kampanji opismenjivanja. Broj nepismenih se naglo smanjivao, što se vidi iz sljedeće tabele:

- 1945. procenat nepismenog stanovništva 90%;
- 1953. procenat nepismenog stanovništva 67%;
- 1981. procenat nepismenog stanovništva 25%.

U svim općinama, pored osnovnih škola osniva se najmanje jedna srednja škola. U BiH univerzitetski centri postaju: Sarajevo 1949. godine; Banja Luka 1975. godine; Tuzla 1976. i Mostar 1977. godine.

Školovanje je besplatno, a uz svaki univerzitetski centar osniva se studentski dom, koji za male pare osigurava smještaj i ishranu studenata. Za siromašne studente bile su posebne poticajne mjere, tako da se mogao školovati i studirati svatko tko je želio. Bio je razvijen sistem stipendiranja i kreditiranja.

2) *Obnova i razvoj zdravstva.* Zdravstvo se temelji na besplatnoj dostupljenosti svih zdravstvenih usluga ukupnom stanovništvu. Kvalitet zdravstvenih usluga se zasniva na stručnom školovanju i studiranju zdravstvenih radnika kao i opremanju bolnica. Naročito se ulažu sredstva u nabavku nove opreme za regionalne bolnice kao što su Sarajevo, Banja Luka, Tuzla i Mostar. Veći gradovi (izuzev nabrojanih) dobijaju dosta kvalitetne bolnice a sve općine moraju imati i dobijaju ambulante, stacionare i hitnu pomoć.

3) *Obnova i razvoj kulture.* U BiH se razvijaju postojeća pozorišta (Sarajevo, Banja Luka i Tuzla), ali se formiraju i nova kazališta (Zenica i Mostar). U ostalim gradovima koji nisu imali svoja pozorišta, često su gostovala pozorišta iz drugih gradova. Takođe, u manjim gradovima osnivaju se amaterska pozorišta koja pripremaju i izvode pozorišne predstave. U svakoj općini formiraju se kulturno-umjetničko društvo i biblioteka.

4) *Obnova i razvoj nauke.* Nauka se razvija u okviru fakulteta i univerziteta, a kao krovna institucija za razvoj nauke formira se Akademija nauka i umjetnosti BiH sa sjedištem u Sarajevu.

5) *Obnova i razvoj sporta*. Sport u BiH nakon Drugog svjetskog rata doživljava pravu eksploziju i to u više grana. U košarci sarajevska Bosna postaje prvak BiH, zatim prvak Jugoslavije, prvak Europe i na kraju u Brazilu prvak svijeta u klupskom takmičenju. U rukometu Borac iz Banje Luke i Bosna iz Sarajeva postaju najjače ekipe u Jugoslaviji, a Borac postaje prvak Europe. U fudbalu nekoliko timova su stalni članovi Prve savezne fudbalske lige (Sarajevo, Željezničar, Velež, Borac, Sloboda). Sarajevo i Željezničar postaju prvaci Jugoslavije, a brojni igrači igraju za reprezentaciju Jugoslavije. I u drugim većim gradovima razvija se fudbal i postoje dobro poznati klubovi.

I u drugim sportovima dolazi do procvata njihove aktivnosti. Naprimjer u Bugojnu se nekoliko godina za redom organizira tada najveći šahovski turnir na svijetu.

Vrhunac sporta postiže se na Zimskim olimpijskim igrama 1984. godine, kada se ostvaraju novi skijaški centri na Bjelašnici, Igmanu i Trebeviću, a vrši se cjelovita rekonstrukcija Jahorine. U Sarajevu se gradi nova sportska dvorana Zetra, te nova stambena gradska četvrt Mojnilo koja je privremeno služila za smještaj sportaša, a potom su u stanove uselili domaći kupci, odnosno novi stanari.

6) *Obnova i razvoj socijalne zaštite*. Sam duh socijalističkog sistema izgradnje gradi se na maksimalnoj socijalnoj zaštiti koja se temelji na preventivi, tj. zapošljavanju ljudi tako da ne spadaju u kategorije koje trebaju socijalnu zaštitu.

Petnaestak godina nakon Drugog svjetskog rata u BiH se ukupno stanovništvo raslojilo u tri kategorije:

– prva kategorija – bogati stanovnici koji su bogatstvo stekli vlastitim radom, položajem u društvu, svojim znanjem itd. Takvog stanovništva bilo je cca 10%. Njihovo bogatstvo se ogledalo u velikom stanu, vikendici na planini ili na moru, dobrim i skupim automobilom i slično. Taj pojam bogatstva (pa i najviših političara) u tom periodu u odnosu na današnju imovinu političara i drugih tajkuna izgledao bi mizerno i minimalno;

– druga kategorija – srednji sloj činilo je cca 80% stanovništva, koji su za to vrijeme imali solidan standard. Većina ih je imala stan (koji su dobijali bez naknade od firme u kojoj rade) ili vlastitu kuću koju su gradili od povoljnih kredita koje su im davale firme gdje su radili. Većina ih je imala automobil srednje kategorije, a jedan broj gradio je i manje vikendice. Radili su u firmi, redovno primali plaću i imali punu socijalnu sigurnost;

– treća kategorija – siromašno stanovništvo činilo je cca 10% ljudi koji se iz raznih razloga nisu mogli snaći, živjeli su vrlo skromno i siromašno.

Socijalna zaštita bila je pretežno smještena u firmama gdje su radnici radili. Naprimjer, sve firme su imale vlastita odmarališta na moru, a one koje to nisu imale mogle su koristiti sindikalna odmarališta. Odlazak na ljetovanje (obično na

Jadransko more) bilo je dostupno skoro svom stanovništvu uz vrlo male pare, ali udoban smještaj i kvalitetnu ishranu.

Posebna socijalna zaštita vođena je prema borcima i invalidima narodnooslobodilačke borbe (u periodu od 1941. do 1945). Status prvoboraca dobili su oni koji su se do kraja 1941. priključili partizanima, a imali su posebnu prvoboračku zdravstvenu zaštitu kao i penzije. Borci koji su se priključili partizanima nakon 1941. a do sredine 1943. godine imali su poseban borački status i boračke penzije. I oni koji su se priključili partizanima od sredine 1943. godine do kraja rata imali su određene boračke prednosti.

Zaštita standarda penzionera vršena je kroz stalno usklađivanje visine penzije sa prosječno isplaćenom plaćom. Pored toga, penzioneri su imali hotele i druge objekte u kojima su boravili za male pare. Imali su, takođe, određene popuste i beneficije u raznim odmaralištima, banjama i ljetovalištima.

Socijalna zaštita invalida rada, nesposobnih za rad i zdravstveno hendikepiranih, bila je na zavidnom nivou i stalna briga nadležnih državnih organa.

c) RAZVOJ BiH IZ STATUSA NERAZVIJENE ZEMLJE U STATUS SREDNJE RAZVIJENE ZEMLJE

Prethodno izlaganje potvrđuje mogućnost kako se jedna zemlja može uspješno razvijati, i to u skladu s istorijskim, kulturnim i političkim okruženjem. Ovaj primjer ohrabruje mnoge zemlje da individualnim mjerama mogu pokrenuti svoju nerazvijenu i siromašnu zemlju u razvoju i ostvariti zadovoljavajuće rezultate.

Međutim, postavlja se pitanje: ako je sve bilo tako dobro u BiH, zašto je došlo do krvavog rata? Zašto je zaustavljen tako uspješan rast i razvoj BiH? Pokazatelji rasta i razvoja BiH su evidentni i objavljeni u statističkim godišnjim podacima. Nesoporni si i argumentirani, ali ostaje pitanje zašto je takav sistem uništen i ko je kreirao uništenje tog sistema?

Mnogi će bez imalo naučne osnove brzo optužiti:

- nedostatak demokracije;
- jednopartijski sistem;
- neefikasan socijalistički sistem;
- gušenje nacionalnih i vjerskih sloboda,
- autokratsko vladanje državom itd.

Nažalost, sve su to paušalne ocjene i mišljenje pojedinaca na bazi vlastite procjene, ali nemamo ni jednu naučnu hipotezu i njeno potvrđivanje kroz naučna i objektivna istraživanja pravih uzroka raspada socijalističkog sistema u Jugoslaviji.

d) ZAUSTAVLJANJE RASTA I RAZVOJA BiH

Zaustavljanje rasta i razvoja BiH je neophodno naučno istražiti kako bi se dokazale ili odbacile neke hipoteze vezane za ekonomski i drugi razvoj jedne zemlje.

Razvoj BiH je usko vezan za stanje u Jugoslaviji i njen raspad.

Kao početak raspada SFRJ može se smatrati 1974. godina, kada se usvaja novi Ustav po kojem republike i pokrajine dobijaju veću samostalnost u odnosu na centralnu vlast. Sada se bude isti i prikriiveni stavovi pojedinaca i pripadnika republika kao oni koji su vladali između dva svjetska rata.

Predstavnici Srbije zagovaraju jačanje centralizma, donošenje odluka po principu jedan čovjek jedan glas, jačanje centralnih državnih organa i slično.

Predstavnici Hrvatske (podržani naročito od predstavnika Slovenije) traže veća prava i slobode republika, uvođenje više federativnog ili čak konfederalnog oblika vlasti uz suprotstavljanje centralizmu u Beogradu i politici unitarizma.

Sve ovo podsjeća na iste stavove i politike koji su egzistirali u staroj Jugoslaviji (od 1918. do 1940), s tim da je temeljno opredjeljenje isto, samo su ambijent, okruženje i način istupanja prilagođeni novim uvjetima. U suštini, “muzika je ista samo su drugi svirači”.

Nakon smrti Tita 1980. godine, više niko se nije mogao suprotstaviti žestokim sukobima. Predsjedništvo SFRJ i Generalštab Jugoslavenske narodne armije se ne snalaze u novim okolnostima, pojedinci se priključuju separatističkim idejama, a drugi centralističkim i unitarističkim idejama. Predstavnici BiH pokušavaju održati zajedništvo, ali u tome ne uspijevaju.

Nakon Titove smrti, deset godina je opstala ideja u zajedništvu Južnih slovena i drugih naroda koji žive na Balkanu, ali već 1990. dolazi do otcjepljenja Slovenije i Hrvatske, i do ratnih sukoba u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH.

Zašto je baš toliko bio krvav rat u BiH, i da li se mogao i trebao izbjeći? Da li su Srbi, Hrvati, muslimani (danas Bošnjaci) i drugi izazvali rat ili su oni samo učesnici u ratu i nečiji pijuni? Rat treba dubinski proanalizirati i pronaći njegove uzročnike, a učesnici su manje-više poznati, kao i posljedice rata. Ipak, ostaje pitanje zar je to baš tako moralo da se odigra i zašto?

Posljedice rata u BiH su već dobro poznate, pa se nećemo na njima zadržavati detaljnije nego ukazati samo na osnovne posljedice rata u BiH, a to su:

- a) izuzetno veliki broj poginulih (procjenjuje se preko 100.000);
- b) vrlo veliki broj ranjenika i invalida;
- c) izuzetno veliki broj izbjeglica, prognanih i raseljenih;
- d) razrušeni privredni i drugi proizvodni kapaciteti;
- e) razoren veliki broj sela i prekinuta poljoprivredna proizvodnja;

- f) uništen veliki broj stambenog prostora (stanova i privatnih kuća);
- g) veliki broj nezaposlenih;
- h) porast siromaštva;
- i) izgubljeno povjerenje između naroda i vjerskih zajednica;
- j) optuživanje drugih naroda za krivicu u ratu i prebacivanje krivice samo na drugi narod;
- k) pad moralnih vrijednosti u društvu;
- l) ekspanzija kriminala i svih drugih zloupotreba, itd.

Posljedice rata su vrlo teške i trebat će mnogo vremena da se uspostavi kakvo-takvo povjerenje između naroda. Nažalost, političke stranke vrlo malo rade na uspostavljanju povjerenja i suživota, pa čak i dalje rade na produbljivanju tih sukoba.

Postavljamo četiri osnovne hipoteze kao uzroke rata u BiH, odnosno Jugoslaviji:

1. PRVA HIPOTEZA: Neophodno je sa kapitalističkog aspekta ukinuti socijalistički sistem razvoja u Jugoslaviji, odnosno BiH, jer bi mogao poslužiti kao dobar i pozitivan primjer rasta i razvoja većeg broja zemalja na svijetu koje spadaju u kategorije nerazvijenih i siromašnih zemalja.

Kraće obrazloženje prve hipoteze: Sam period rata je izvanredna prilika da se ukine socijalistički sistem i nakon rata uspostavi kapitalistički sistem. Rat je odlično pokriće da se ostvare takvi ciljevi jer je socijalizam sa aspekta zapadnog svijeta sistem koji se treba uništiti. Na ovaj način (ratom) on se sam iznutra uništava i uspostavlja novi kapitalistički sistem koji bi trebao biti bolji od socijalizma, odnosno povećati standard stanovništva, povećati zapošljavanje, poboljšati socijalnu situaciju itd.

Ukupno promatrajući, većina stanovništva BiH je u ratu podržala rušenje socijalističkog koncepta države, podržavajući novi kapitalistički sistem od kojeg su očekivali bolji status nego što su ga imali u socijalizmu.

Na žalost stanovništva BiH, a i drugih zemalja nastalih raspadom Jugoslavije, dvadeset godina nakon završetka rata veći dio stanovništva živi lošije i sa nižim standardom nego što je živio u socijalizmu.

2. DRUGA HIPOTEZA: Socijalistički sistem rasta i razvoja naročito nerazvijenih i siromašnih zemalja korištenjem korigiranog jugoslavenskog modela je efikasan način izlaska zemalja iz nerazvijenosti, siromaštva i bijede.

Kraće obrazloženje druge hipoteze: Neophodno je hladne glave detaljno proučiti jugoslavenski model razvoja i rasta siromašne i nerazvijene zemlje. Potrebno je naročito istražiti radničko samoupravljanje i više prava za razvoj tehnike i tehnologije rada prepustiti stručnjacima. Brojna rješenja koja danas koriste razvijene države, a naročito Europska zajednica, primjenjivana su u BiH, odnosno Jugoslaviji, kao naprimjer:

- razvoj nerazvijenih regija i područja u Jugoslaviji kao što je danas Europski fondovi za razvoj;
- sloboda kretanja, rada i življenja u Jugoslaviji kao današnja Šengen zona;
- kretanje roba između republika u Jugoslaviji bez carinskih i necarinskih ograničenja, kao što je danas Europa bez carina;
- socijalna zaštita nezaposlenih, bolesnih i drugih nesposobnih za rad kao što to imaju razvijene zemlje danas;
- sloboda studiranja i prelazak sa univerziteta na univerzitet u bilo kojoj godini studija u Jugoslaviji, danas su uređeni u Europi kroz Bolonjski proces;
- skupština Jugoslavije imala je slična prava i obaveze kao što danas ima Europski parlament itd.

Jugoslovenski model ne podrazumijeva vraćanje na staro niti formiranje nove Jugoslavije. Točak istorije se ne može vratiti. Kroz jugoslovenski model podrazumijevamo primjenu raznih mjera i programa u okviru određene zemlje, pri čemu treba korigirati i odbaciti neuspjele dijelove, ali treba primijeniti one programe koji su se pokazali kao dobri i uspješni.

3. TREĆA HIPOTEZA: Kapitalistički sistem je jedini sistem koji je dobar i uspješno može razvijati sve zemlje na svijetu, a naročito siromašne i nerazvijene zemlje.

Kraće obrazloženje treće hipoteze: Kapitalizam kroz razne teorijske analize dokazuje da je efikasan sistem i da može uspješno razvijati siromašne i nerazvijene države. Međutim, u praksi se pokazuje da je ovu hipotezu teško potvrditi. Brojne siromašne i nerazvijene zemlje ostaju i dalje siromašne i nerazvijene, što je i predmet detaljne analize u cijeloj ovoj knjizi.

Pokazuje se u brojnim knjigama da su siromaštvo i bijeda sve veći, a da je na drugoj strani razvoj bogatih sve veći i veći. Treću hipotezu je vrlo teško dokazati.

4. ČETVRTA HIPOTEZA: Kapitalističko društvo nastoji sankcionirati i kazniti Jugoslaviju (kao i još nekoliko zemalja) radi uspostavljanja i razvijanja politike nesvrstanosti koja je velika prijetnja kapitalističkom svijetu, naročito Zapadnom bloku.

Kraće obrazloženje četvrte hipoteze: Politiku nesvrstanih uspostavili su Tito, predsjednik Jugoslavije, predsjednik Egipta Naser i predsjednik Indije Nehru, a kasnije podržalo preko sto država iz cijelog svijeta. To je postao vrlo jak faktor u razvoju svijeta, naročito u rastu i razvoju siromašnih i nerazvijenih država.

Vrlo aktivni članovi nesvrstanih država bili su: Irak, Libija, Sirija, Tunis, Alžir, Afganistan, Pakistan itd. Interesantna je slučajnost, ili namjera, da se u svim ovim državama vode žestoki i krvavi ratovi koji su nametnuti iz inostranstva. Da li je ovo slučajnost ili kazna za politiku nesvrstavanja? To tek treba naučno istražiti i objektivno potvrditi ili odbaciti.

Politika nesvrstanih nastala je kao otpor prema blokovskoj politici. Na jednoj strani bio je kapitalistički svijet zapadnih država, okupljene oko idejnog vođstva Sjedinjenih Američkih Država (SAD) i oko NATO saveza (vojni savez tih država). Na drugoj strani bio je Istočni blok, okupljen pod idejnim vođstvom SSSR-a i u Varšavski vojni savez.

Napomena: Sporazumom između Gorbačova (bivši lider SSSR-a) i američkih predsjednika dogovoreno je ukidanje oba bloka i raspuštanje vojnih saveza. Istočni blok je ukinut i Varšavski vojni savez je raspušten, ali Zapadni blok ne samo da nije raspušten nego je i ojačao, a ni NATO savez nije rasformiran nego se još više širi. Sve je to uzročnik novih kriza u svijetu.

Politiku nesvrstanih prihvatile su sve one države koje se nisu htjele aktivno svrstati niti u jedan blok. Idejni lider nesvrstanih bio je Tito, čime je postigao svjetsku slavu i bio poštivan ne samo od nesvrstanih nego i od oba bloka.

Za BiH politika nesvrstanih je omogućila značajan izvoz u te zemlje. Naročito naše građevinske firme, Energoinvest, UPI i druge ostvaruju značajnu privrednu aktivnost u tim državama, koje su tada bile stabilne i u privrednoj ekspanziji, kao naprimjer Irak, Egipat, Libija, Indonezija, Jordan, Meksiko itd. *Interesantna napomena:* Sve te države su pod inostranim pritiskom sada uvele višepartijski sistem i demokraciju, i pokušavaju živjeti po modelu zapadnih država. Međutim, od svega toga nemaju ništa, samo rat, kaos, krvoproliće i raspad države.

Pored naprijed navedene četiri hipoteze, kao uzrok rata u BiH navodimo i sljedeće četiri pomoćne hipoteze:

1. PRVA POMOĆNA HIPOTEZA: Uz uništenje socijalističkog modela razvijanja privrede, neophodno je uništiti privredu i domaću proizvodnju kako bi se stvorilo novo potrošačko tržište za firme iz razvijenih država.

Kraće obrazloženje prve pomoćne hipoteze: Bivša Jugoslavija brojala je cca 22 miliona stanovnika, što sa ekonomskog aspekta predstavlja interesantno tržište. Istovremeno, rat u bivšoj Jugoslaviji vodi uništenju domaće privrede i stavlja na raspolaganje novo tržište od 22 miliona potrošača firmama iz razvijene Europe i SAD.

Prema tome rat u Jugoslaviji, a time i u BiH, iskorišten je u dvije svrhe:

- uništena je domaća privreda;
- otvoreno je novo potrošačko tržište za proizvode iz bogatih država;

Na taj način ostvarena je ekonomska dominacija nad bivšom Jugoslavijom, a time i BiH.

Privreda BiH je uništena u sklopu uništavanja ukupne privrede bivše Jugoslavije, a tako je uništena privreda svih republika koje su bile uključene u bivšu Jugoslaviju.

Uništenje privrede je htijenje koje provode Svjetska banka (WB) i Međunarodni monetarni fond (MMF) sa ciljem da se ukinu domaći proizvođači kako bi se uvozila roba iz razvijenih država. Ovo je u BiH u cijelosti već ostvareno. Domaća proizvodnja je svedena na minimum, a potrebe se zadovoljavaju uvozom roba iz inostranstva. To dovodi do propadanja domaćih firmi, velike nezaposlenosti, ogromnog uvoza svega i svačega, vrlo visokog trgovinskog deficita, siromaštva i socijalne nesigurnosti.

U periodu rata na ratnim područjima fizički su uništavani privredni kapaciteti, što se u cijelosti uključuje u politiku nakon rata sa ciljem uništenja domaće proizvodnje kako bi se stvorio prostor za uvoz robe iz razvijenih država.

2. DRUGA POMOĆNA HIPOTEZA: Nestručno, nekvalitetno i nesposobno rukovodstvo nije bilo doraslo rješavanju jugoslavenske političke i ekonomske krize, te su svojim neradom doveli do raspada Jugoslavije i ratnih sukoba.

Kraće obrazloženje druge pomoćne hipoteze: Na čelo države i drugih političkih i ekonomskih struktura postavljani su podobni kadrovi koji su verbalno podržavali socijalistički poredak i dominirali pri donošenju kapitalnih odluka. U najvećem broju slučajeva nisu znali uzroke problema, a potom nisu mogli naći odgovarajuća rješenja. Radi uporedbe, za rješavanje problema koji su nastajali u kapitalističkom svijetu kapitalistički lideri su angažirali najbolje stručnjake, profesore, nobelovce i slično koji bi predložili rješenje problema. Istovremeno, socijalistički lideri su svojim političkim autoritetom, a često i prisilnim sredstvima, nastojali zataškati problem ili ga pak nekvalitetno i nestručno riješiti.

3. TREĆA POMOĆNA HIPOTEZA: Jednopartijski sistem u Jugoslaviji, a time i u BiH, onemogućio je razvoj demokratskih procesa koji se vezuju uz višepartijski sistem. Sve to je vodilo jednoumlju i konačnoj propasti socijalističkog sistema.

Kraće obrazloženje treće pomoćne hipoteze: Pred početak rata, i vezano za raspad SFRJ, ukinut je jednopartijski sistem, kao i dominacija Saveza komunista Jugoslavije. Odmah su formirane brojne političke stranke koje su u predznaku imale nacionalni predznak, a neke i vjerski predznak. To je ukazivalo da u tim strankama dominiraju pripadnici tog naroda ili pripadnici određene vjere. Neke stranke su pokušale zadržati građansku opciju.

Nacionalne stranke u periodu rata u prvi plan stavljaju odbranu i zaštitu interesa svog naroda, a ujedno ostvariti svoje ratne ciljeve.

Osnovna karakteristika političkih stranaka je njihova upornost na ostvarivanju ratnih ciljeva, što nastavljaju i nakon rata. Međutim, najvažnije ciljeve ni jedna politička stranka ne uspijeva ostvariti.

Političke stranke se ne uspijevaju dogovoriti ni o jednom bitnom pitanju za BiH. Ponašaju se u skladu sa poznatom narodnom izrekom “Ako je meni crkla krava, neka crkne i komšiji”. I za takvo stanje naš narod ima prikladnu poslovicu “Operacija je uspjela, ali je pacijent, nažalost, umro”.

Svaka politička stranka uporno ostaje kod svojih stavova i svu krivicu za neuspjele dogovore prebacuje na drugu političku stranku. Na taj način nema dogovora i nema pozitivnih pomaka.

Ovakvo ponašanje političkih stranaka u cijelosti asocira na ponašanje političkih stranaka sa nacionalnim ili vjerskim predznakom između Prvog i Drugog svjetskog rata. Tadašnje ponašanje političkih stranaka bilo je toliko negativno da je kralj Jugoslavije 1929. godine zabranio rad svim političkim strankama sa nacionalnim ili vjerskim predznakom. Tako su i komunisti od 1945. godine zabranili i ukinuli sve vjerske i nacionalne političke stranke.

Već stotinama godina na Balkanu su prisutni problemi između vjera, nacija, naroda i država. Međunarodni faktori vrlo dobro poznaju ovaj problem i lako ga mogu usmjeriti u negativnom pravcu kako bi im poslužili za sporove i razvijanje sukoba. U slučaju BiH (a i Jugoslavije) ovo područje je bilo temeljno za izazivanje sukoba, pri čemu su nosioci sukoba bili domaći faktori, a međunarodni faktori (kapitalistički elementi) su ostali prikriveni.

Internacionalni faktori poznavali su prikrivenu netrpeljivost između tri naroda, te su vrlo lako i brzo zavadili stranke sa nacionalnim ili vjerskim predznakom. Njihove konfrontacije su sa političkog sukobljavanja vrlo brzo prešle u ratne konfrontacije.

Srbi, Hrvati i Bošnjaci su učesnici rata, ali ne i kreatori rata. Obični su pijuni, naivčine i lakovjernici. Očekivali su da će biti podržani od međunarodnih faktora, a samo su dalje produbljivali sukobe i međusobnu netrpeljivost. Pojedinačno je svaka strana podržavana od nekih međunarodnih faktora (ili država) koji su im ukazivali da su oni u pravu, ali kad bi se sastale sve tri strane uvijek su našli neko rješenje koje bi, *kobajagi*, zadovoljilo svaku stranu, a stanje bi se, u suštini, samo dalje zakompliciralo.

Višepartijski sistem, na primjeru BiH, nema nikakve veze sa višepartijskim sistemima u razvijenim državama. Neophodno je dobro na naučnoj osnovi istražiti i objasniti ulogu višepartijskog sistema u BiH koji u suštini predstavlja jednopartijski sistem kroz tri nacionalna oblika. Prije smo imali jednu državu sa jednom glavom (jednopartijski sistem), a sad imamo jednu državu sa tri glave (tropartijski sistem formiran prema nacionalnoj ili vjerskoj pripadnosti).

4. ČETVRTA POMOĆNA HIPOTEZA: Kazna Jugoslaviji, a time naročito BiH, izvršena je kroz krvavi raspad po sistemu “zavadi pa vladaj”. Razlozi za kažnjavanje proizlaze iz pozitivnih socijalističkih ideja za razvoj i rast zemlje, za razvoj jugoslavenskog koncepta radničkog upravljanja poduzećima i politike nesvrstavanja uz kapitalistički blok, što sve skupa može biti zarazno i primamljivo za siromašne i nerazvijene zemlje, odnosno opasno za kapitalistički sistem uređenja društva.

Kraće obrazloženje četvrte pomoćne hipoteze: Na području BiH (kao i cijele bivše Jugoslavije) primijenjen je sistem “zavadi pa vladaj”. Osnov za zavađanje naroda je isticanje njihovih nacionalnih prava i nastojanje jednih da dominiraju nad drugima. Istovremeno, oni drugi brane svoja prava i nastoje dobiti više nego što im objektivno pripada. Na temelju takvih odnosa dolazi do sukoba između naroda i nacionalnih političkih stranaka, podržanih i stimuliranih od predstavnika međunarodne zajednice, naročito raznih političkih moćnika, međunarodnih privrednih korporacija i internacionalnih banaka. Svi su imali korist od rata, a posebnu korist će ostvariti nakon rata u fazi obnove države, plasiranju kredita po visokim kamatnim stopama, privatizaciji dobrih kompanija za male pare, itd.

Na sličnom udaru nalaze se neke važnije države u svijetu koje su podržavale politiku nesvrstanih ili se nisu povezale se Zapadnim blokom. Za to mogu poslužiti primjeri dosta stabilnih i dobro uređenih država koje su pod parolom demokratizacije dovedene na rub provalije i građanskog rata (Irak, Sirija, Libija, Egipat i dr). Usput, države zapada (naročito SAD i Engleska) posebno okupiraju dijelove država u kojima postoje velika nalazišta nafte. Rat u svim tim državama, pa i u Jugoslaviji a time u BiH, je ekonomski rat u kojima pojedinci i velike države i njihove kompanije ostvaruju ogroman profit.

Oblik demokratskih sloboda uz određene adaptacije je prihvatljiv, ali i opasan za razarajući i divlji kapitalizam. Neoliberalizam i neograničena kapitalistička prava urušavaju socijalnu demokratiju koja je prihvatljiva za male, nerazvijene i siromašne države. U razvojnoj fazi neophodno je više učešća države u ograničenju divljeg kapitalizma, neophodna je veća socijalna zaštita za radnike, nezaposlene, penzionere, invalide i dr, kao i veća uloga države u poticanju obnove i razvoja privrede.

Prethodno navedene četiri osnovne i dodatne četiri pomoćne hipoteze navode uzroke rata u BiH, kao i razloge zaustavljanja uspješnog rasta i razvoja jedne zemlje. Ona se iz grupe nerazvijenih i siromašnih zemalja razvija u srednje razvijenu zemlju, da bi se nakon rata i razaranja ponovo vratila u skupinu siromašnih i nerazvijenih zemalja.

Pred novim i mlađim ekonomskim naučnicima stoje obaveza i zadatak da naučno istraže i potvrde ili odbace postavljene hipoteze. Nije prihvatljivo da pojedinci na bazi individualne i paušalne ocjene podrže ili odbace sve postavljene hipoteze.

Prihvatanje ili odbacivanje postavljenih hipoteza treba temeljiti na objektivnom i naučnom istraživanju, i bez opterećenja sa aspekta:

- ljubavi i nostalgije za socijalizmom i prošlim sistemom;
- apriorne mržnje i odbacivanja socijalističkog sistema;
- slijepog prihvatanja divljeg i razarajućeg kapitalizma bez argumenata i činjenica.

DODATAK 15. POKRET ZEITGEIST – DUH VREMENA

Izvor: Wikipedija

Zeitgeist je njemačka riječ koja u prevodu znači duh vremena.

Duh vremena (njem. Zeit-vrijeme, Geist-duh) označava općenito prevladajuća intelektualna uvjerenja, ideje, mišljenja i poglede na život tijekom određene epohe koje određuju sociološku, kulturološku i vjersku klimu i načela ponašanja te etiku određenog vremenskog razdoblja.

Izraz *zeitgeist* izvorno je bio čisto znanstvene prirode. Postao je poznat kroz rad filologa Johanna Gottfrieda Herdera, a filozof Christian Adolph Klotz ga je koristio godine 1760. u svom radu *Genius seculi*.

Njemačka riječ Zeitgeist je kao posuđenica preuzeta u engleski, nizozemski, španjolski i japanski jezik.

Pokret Zeitgeist, *The Zeitgeist Movement*, nije politički pokret. Ne prepoznaje nacije, vlade, rase, religije, vjerovanja ili klase. Pokret Zeitgeist te razlike smatra lažnima i zastarjelima. One su daleko od pozitivnog stvaralaškog čimbenika koji istinski koristi kolektivnom ljudskom rastu i potencijalu. Ipak, osnovna moć tih razlika jest sama politička (korporacijska, religijska i druga) vlast, koja uzrokuje globalnu podjelu, a ne jedinstvo i ravnopravnost, koji su cilj Zeitgeist pokreta.

Iako je važno shvatiti da se sve u životu prirodno kreće, moramo također priznati stvarnost da ljudska vrsta ima sposobnost drastično usporiti i paralizirati napredak, kroz društvene strukture koje su zastarjele, dogmatične (nekritične) i stoga neusklađene sa samom prirodom. Svijet koji danas gledate, pun ratova, korupcije, elitizma, zagađenja, siromaštva, epidemijskih bolesti, iskorištavanja ljudskih prava, nejednakosti i kriminala je rezultat ove paralize.

Ovaj pokret poziva na širenje svijesti i na evolucijski napredak, kako onaj osobni i društveni, tako i onaj tehnološki i duhovni. Smatra i prepoznaje da je ljudska vrsta na prirodnom putu ka ujedinjenju, odnosno razumijevanju o tome kako priroda djeluje, te kako se čovjek u nju uklapa kao dio univerzalnog odvijanja kojeg nazivamo život. Cilj je revidirati društvo našeg svijeta u skladu s današnjim saznanjima na svim razinama, ne samo stvarajući svijest o društvenim i tehnološkim mogućnostima koje su mnogi naučili kao nemogućima ili protiv "ljudske prirode", nego također osigurati sredstva da se nadiđu oni elementi u društvu koji podržavaju ove zastarjele sustave.

Pokret Zeitgeist oštro kritizira monetarni sustav koji se temelji na općem dugu, iskorištavanju rada i korupciji. Kritizira i nesposobnost institucija sustava da ponude stvarna održiva rješenja. Probleme svijeta kao što su ekonomske krize, recesije, kriminal, ratovi, siromaštvo i sva društvena moralna iskrivljenja u osnovi ne vidi kao politički problem, već ponajprije kao problem organizacijske i tehničke prirode. Znakovita je analiza po kojoj je dug svih vlada u svijetu (bez masivnih kućanskih dugova) oko 52 milijarde dolara. Prema tome ispada da je u osnovi cijeli svijet bankrotirao (samo četiri države u svijetu ne duguju drugim državama). Kako može planet kao cjelina dugovati sam sebi ogromne količine novca?! Očito da je to besmislica. Monetarni sustav je zastario i postao je disfunkcionalan.

Važno udruženje, na temelju kojeg su izvedene mnoge ideje ovog pokreta, dolaze iz organizacije zvane Projekt Venus (The Venus Project) koju vodi socijalni inženjer i industrijski dizajner Jacques Fresco (rođen 1916). On je gotovo cijeli život radio na stvaranju oruđa potrebnog za ostvarivanje nacrtu svijeta koji bi eventualno mogao iskorijeniti rat, siromaštvo, kriminal, društveno raslojavanje i korupciju. Njegove predodžbe nisu radikalne ili kompleksne. One ne nameću osobno tumačenje u njihovom oblikovanju. U ovom modelu društvo je stvoreno kao ogledalo prirode, s predodređenim varijablama. Sam pokret nije centralizirana konstrukcija već se temelji na međunarodnoj suradnji na svim razinama. Kao idejna struktura nije smišljena da bi vodio nego da bi organizirao i obrazovao. Temeljne ideje Pokreta Zeitgeist nije moguće ostvariti u kapitalizmu.

Danas Pokret Zeitgeist ima ogranke u skoro svim državama svijeta. Milioni gledalaca gledaju njihove filmove u kojima ukazuju na današnje probleme ukupnog svijeta, kao i prijedloge rješenja današnjih problema čovječanstva.

DODATAK 16. PROJEKT VENUS

Izvor: Wikipedija

Projekt Venus (The Venus Project) su kao neprofitnu organizaciju 1975. godine utemeljili Jacque Fresco i Roxanne Meadows u Venusu, Florida, SAD.

Od trenutka u kojem je projekt započet, on je usmjeren ka osvještavanju ideje da su postojeće ekonomske paradigme novca, razmjene dobara i imućnosti zastarjele, da susprežu tehnološki razvitak i uzrok su abnormalnog društvenog ponašanja. Oni vjeruju da je nenormalno i nepoželjno ponašanje uzrokovano uvjetima u kojima se nalazi okoliš u svakom društvu s postojećom monetarnom politikom, društvu u kojem je sve bazirano na interesu, profitu odnosno novcu. Njihovo rješenje problema leži u reformaciji zastarjele monetarne ekonomije u nešto što se naziva *Ekonomija temeljena na resursima*. Iskustvo i istraživanja pokazuju da ljudsko ponašanje može biti modificirano, prema destruktivnom ili konstruktivnom načinu djelovanja. Ono o čemu govori Projekt Venus sastoji se od bitnog preusmjerenja našeg tehnološkog razvitka i naših sirovina u pozitivnom smjeru, a radi maksimalne dobrobiti ljudi i Zemlje, koji traže nove načine razmišljanja i življenja, a naglašavaju i slave ogromni potencijal ljudskog duha i kreativnosti. Globalno društvo pri ruci ima sredstva za dizajniranje i izgradnju budućnosti koja bi bila usklađena s prirodom i vrijedna ljudskog potencijala. Projekt Venus prezentira jedan odvažni i novi smjer za čovječanstvo koji uzima u obzir i obuhvaća ni više ni manje nego potpuni redizajn naše kulture korištenjem najmoćnijeg oruđa logičkog zaključivanja – znanstvene metode. Znanstvena metoda se stalno upotrebljava na izdvojenim sustavima, ali nije nikad bila istinski razmatrana na najširi način.

Ovakva samoanaliza priziva pitanja o istinskoj prirodi toga što znači biti čovjek, što znači biti član “civilizacije” i biti “inteligentan”, i koje odluke moramo donijeti danas da bi osigurali prosperitetnu budućnost za sve ljude na svijetu. Projekt Venus smatra da nam sadašnjost nudi tek mali broj alternativa. Odgovori koje smo jučer imali su irelevantni, a budućnost može biti sjajna! On poziva na izravan i jednostavan pristup redizajnu naše kulture, u kojem vijekovima stare neadekvatnosti ratova, siromaštva, gladi, degradacije okoliša i nepotrebne ljudske patnje su viđene ne samo kao nešto što je moguće izbjeći, već kao nešto što je potpuno neprihvatljivo.

Jedna od osnovnih premisa Projekta Venus je ta da radimo prema principu da svi zemaljski resursi budu zajednički svim ljudima, a ne vlasništvo nekolicine. Bilo koje rješenje koje bi bilo ispod toga rezultat će nastavkom istog kataloga problema koji su usađeni u sadašnji sustav. Aktivistička ruka koja edukacijom širi ideje Projekta Venus zove se Pokret Zeitgeist.

Globalna civilizacija za koju se Projekat Venus zalaže neće koristiti monetarnu ekonomiju, već novu ekonomiju zasnovanu na resursima, u kojoj cjenovni mehanizmi ne predstavljaju posrednika između ponude i potražnje. U takvom sistemu, ni ljudski rad ne bi doprinio procesu ekstrakcije, proizvodnje i distribucije, niti bi se koristio u vidu usluga. Umjesto mehanizma cijene, ekonomija zasnovana na resursima koristi kibernetiku tehnologiju koja zamjenjuje ljudski rad u svim granama privrednih i vanprivrednih djelatnosti. Fresco smatra da je moguće zamijeniti ljude u radu bilo kojeg posla automatizovanim sistemima. Ukoliko se ovaj sistem postigne i organizuje u infrastrukturi povezanoj kibernetičkim sistemima, resursi bi se mogli pratiti u procesu ekstrakcije, proizvodnje i distribucije, dokle god se ti procesi odvijaju u zatvorenom sistemu, kao što je naša planeta. Fresco dalje navodi da bi ovakav napredak tehnologije, ukoliko bude vođen nezavisno od profita, stvorio veću dostupnost resursa većem broju ljudi, stvarajući obilje proizvoda i materijala. Fresco smatra da su proizvodne mogućnosti savremene tehnologije na toliko naprednom nivou da se njihovom inteligentnom upotrebom može stvoriti obilje u kome cjenovni mehanizam više neće biti neophodan kao sredstvo vrednovanja resursa. Fresco smatra da će ljudi vremenom nastaviti ovakav trend, i da bi uz pravilnu upotrebu kibernetike mogli prevazići granicu onoga što danas nazivamo izobiljem. Na taj način bi se mogla eliminirati potreba za novcem. Obilje je još izvodljivije s obzirom na trenutne i buduće mogućnosti nanotehnologije. Ostvarenje ekonomije zasnovane na resursima ovisi o globalnom nadzoru planetarnih resursa, kako bi se mogla uspostaviti hijerarhija resursnih mogućnosti i kako bi se na osnovu tih podataka čovječanstvo moglo razvijati. U suštini, razvoj bi ovisio o raspoloživim resursima. Fresco smatra da imamo dovoljno energije i resursa i da bi oni mogli da već danas zadovolje sve potrebe ljudi. Projekt Venus smatra da bi, ukoliko se resursi prevedu u sredstva kojim bi ljudske potrebe mogle biti zadovoljene, društvo prošlo kroz paradigmatičku promjenu u svim aspektima. Novonastalo izobilje i ispunjenje ljudskih potreba bi smanjilo tendenciju prema korupciji, kriminalu, pohlepi i ratu. To bi ubrzo dovelo do nestanka zatvora, policije, zakona i politike. U takvom sistemu, težnja ka dobrom životu individue više neće povređivati druge ljude, okolinu ili njih same. Neizvjesnost opstanka, koju stvara neispunjenje osnovnih životnih želja i potreba, više ne bi stvarala pritisak koji opterećuje ljude, a profit više neće biti dominantna motivacija za doprinos čovječanstvu. Sistem vrijednosti ljudi bi se promijenio i ljudima će biti zadovoljstvo da čuvaju i unapređuju sistem koji se zaista stara o njima.

Ukidanje novca nije jedina odlika ekonomije zasnovane na resursima. Fresco često ekonomiju zasnovanu na resursima naziva inteligentnim upravljanjem Zemljinim resursima. Dakle, u cilju inteligentnog korištenja resursa Projekt Venus predlaže niz promjena u mnogim oblastima (npr. izgradnja novih gradova, korištenje isključivo obnovljivih i čistih izvora energije, ukidanje novca, novo vaspitanje i obrazovanje, promjena ljudskog sistema vrijednosti, ukidanje policije, vojske, zatvora itd). Jedno od važnih područja na koje Fresco ukazuje je pitanje vaspitanja i obrazovanja.

Fresco smatra da ljudsko ponašanje i sistem vrijednosti potpuno ovise o okolini u kojoj je rođen i od spoljnih faktora koji na njega utiču. Često naglašava da čovjek ne može ni da razmišlja o nečemu čemu nije bio izložen i da pojmovi normalan, dobar, loš, ispravno i pogrešno imaju različita značenja za ljude koji su izlagani različitim spoljnim faktorima. Zbog takvog shvatanja, Fresco kaže da ne postoje dobri ili loši ljudi i da su svi idealno prilagođeni okolini koja ih okružuje. Vjeruje da je i kreativnost produkt okoline i da u društvu koje potiče kreativnost svako može biti kreativan, ali da današnje društvo ima suprotne ciljeve. Djetinjstvo je važan period stvaranja ličnosti, zbog toga će roditelji, u budućnosti za kakvu se Fresco zalaže, biti informirani o faktorima koji utiču na ljudsko ponašanje, sistem vrijednosti i motivaciju. Po Frescovom mišljenju, djeca su radoznala i uče vrlo brzo i lako, ali roditelji vremenom ubijaju znatiželju u njima, tako što ne daju odgovore na pitanja koja djeca postavljaju i ne potiču radoznalost. Fresco smatra da će društvo budućnosti motivirati djecu da uče, dijele ideje, unapređuju se i doprinose svijetu. Djeca u školama neće dobijati ocjene, zato što ocjena stvara ljubomoru i u velikoj mjeri sprečava djecu u dijeljenju ideja. Mnoge aktivnosti zahtijevat će timski rad, što će učiti djecu da sarađuju, a ne da se nadmeću. Nastava će biti praktična, tako da djeca mogu vidjeti primjenu onoga što uče, a odvijat će se u okolini koja odgovara temi. Tako će npr. oni zainteresirani za okeanografiju vjerovatno živjeti u univerzitetskim gradovima na moru koji imaju podvodne tunele za posmatranje, tako da se morski život posmatra u prirodnom stanju. Fresco vjeruje da će u društvu takvog sistema vrijednosti osnovni cilj svakog pojedinca biti doprinos svijetu. Djeca će takođe biti vaspitavana tako da nasilno rješavanje problema smatraju neprihvatljivim. Poremećaji ličnosti koji prouzrokuju nasilno ponašanje biti će uočeni još u djetinjstvu, tako da će se takvoj djeci pružiti pomoć na vrijeme. Fresco smatra da zatvor ne može promijeniti osobu u pozitivnom smislu, zbog toga će osobe koje počinu neki zločin biti liječene.

Ono čemu Projekt Venus najviše teži, prilikom ostvarivanja svojih prijedloga, jeste promjena ljudskog sistema vrijednosti. Projekt Venus ima viziju budućnosti u kojoj ne bi bilo zatvora, policije i vojske. Fresco smatra da se naše društvo ne može nazvati civilizovanim sve dok imamo te institucije. Međutim, mnogi smatraju da je ljudska tendencija ka nasilju, pohlepi, mržnji i svim ostalim negativnim emocijama urođena, odnosno da su za sve zaslužni geni i ljudska priroda. Ipak, mnogi psiholozi su već utvrdili da to nije tačno. Netočnost takve hipoteze potvrdila su i novija istraživanja. Utvrđeno je da ljudi naslijeđem mogu dobiti samo predispozicije za sve naše osobine, izuzev malobrojnih bolesti. Predispozicija nije isto što i predodređenost. To znači da se niko ne rađa zao i pohlepan, već da ljudi dobijaju takve osobine od okoline koja ih okružuje. Predispozicija nekog ponašanja se može zamisliti kao okidač kojeg aktiviraju spoljni uticaji. Dakle, ukoliko okolina ne aktivira određeno ponašanje, ono se neće manifestirati. Okolina utiče na ljude, kako kažu stručnjaci, još u periodu trudnoće, odnosno još od najranijeg djetinjstva. O tom vremenu, kako oni kažu, djeca imaju samo implicitnu memoriju odnosno emotivno pamćenje. To znači

da će se dijete koje se npr. u najranijim danima osjećalo usamljeno, tako osjećati i u budućnosti iako za to ne zna razlog. Statistika je pokazala da je preko 80% zločina danas povezano sa potrebom za novcem. To znači da bi se stopa kriminala smanjila za minimum 80%, ukoliko bi se provela ekonomija zasnovana na resursima, što bi dovelo do nestanka siromaštva. Ostalih 20% bi nestalo s vremenom uz promjenu vaspitanja i okoline koja nas okružuje. Dakle, istraživanjima se došlo do zaključka da geni i ljudska priroda ne predstavljaju uzrok današnjih devijantnih načina ponašanja, već da je uzrok okolina koja nas okružuje, koja utiče na ljude čak i kada toga nisu svjesni. Iz tog razloga Fresco tvrdi da ne postoji ljudska priroda, već samo ljudsko ponašanje kojeg oblikuje okruženje.

Istražujući da li je Frescova vizija utopija, Viktor Vakštajn tvrdi da je Fresco provodio perspektivu koja zaobilazi perspektive utopista 20. vijeka. Frescovu viziju opisao je ovim riječima: “Govori nam o dubokoj prošlosti budućnosti”. Takođe je rekao: “Cijela istorija 20. vijeka je istorija smrti utopije. To je ono što je Frescu dalo takvu moć. On je skočio iz 19. u 21. vijek preskačući pri tome 20. vijek. To je jedan korak od Verna (Jules Verne) do Frescoa, korak koji je veoma moćan. To nastavlja da me zadivljuje“.

U odgovoru na poređenje svoje ideje sa utopijom Fresco je izjavio: “Ne vjerujemo u pogrešno shvatanje utopijskog društva. Tako nešto ne postoji. Društva su uvijek u stanju tranzicije. Mi predlažemo alternativni pravac koji se bavi uzrocima mnogih naših problema. Ne postoje krajnje granice ljudskog i tehnološkog razvoja”.

GLAVA III

SIROMAŠTVO, GLAD, BIJEDA I NEZAPOSLENOST

Mudra misao – pouka:

Jedini način da živiš je da pustiš i druge da žive.

Mahatma Gandhi

8. SIROMAŠTVO, GLAD I BIJEDA

Mudra misao – pouka:

*Žalim prošlost, nadam se budućnosti,
nezadovoljan sa sadašnjošću – to je moj život.*

Petar Iljič Čajkovski

8.1. OSNOVNI POJMOVI SIROMAŠTVA, GLADI I BIJEDE

Pojam siromaštva vezuje se uz individualno stanje pojedinca i domaćinstva koji nemaju materijalnih sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba uobičajenih u njihovom okruženju.

Pojam gladi je osjećaj nedostatka hrane u ljudskom organizmu, a koji je obično kontinuiran te praćen mučninom, grčevima, općom slabosti i stalnim mršavljenjem.

Pojam bijede s aspekta siromaštva vezuje se uz zbir siromaštva i gladi, ali i uz nedostatak prostora za smještaj i življenje, nedostatak prostorija za pranje i čišćenje, nedostatak tekuće i ispravne vode za piće i kuhanje, kao i nedostatak odjeće, obuće i drugih osnovnih sredstava za obično življenje. Bijeda se vezuje uz golo preživljavanje, odnosno svakodnevna borba za egzistenciju.

Siromaštvo, glad i bijeda su pojavni, ali i sastavni dio nastanka i razvoja čovječanstva. Oduvijek je bilo siromaštva, gladi i bijede. Međutim, tek na današnjem nivou razvoja čovječanstva pojavljuje se veći interes za izučavanje ovih fenomena, razloga njihovog nastajanja, kao i pokušaja da se smanji obim siromaštva, gladi i bijede. U ovoj knjizi ukazujemo da se kapitalistički sistem lažno solidariše sa ovim problemima i predlaže nerealne programe za njihovo rješavanje. Programi su nerealni, jer je kapitalizam sistem koji je postavljen da rješava želje i potrebe kapitalista, a to je povećanje njihovog individualnog profita. Nisu spremni odreći se “svog” profita kako bi pomogli siromašnim, gladnim i bijednim pripadnicima čovječanstva.

Siromaštvo, glad i bijeda prisutni su u svim zemljama na svijetu neovisno o njihovoj razvijenosti. Kod određenog broja stanovnika i u najrazvijenijim državama evidentan je broj siromašnih, gladnih i bijednih. Nedovoljno je razvijena solidarnost, iako bi za manji broj takvog stanovništva solidarnost značila podržavanje ljenosti,

nerada i čekanje da im država pomogne. To je vrlo osjetljivo pitanje i ostaje otvoreno dokle treba pomagati neradnike?

Što je zemlja siromašnija, sve je veći broj siromašnih, gladnih i bijednih, a najveći broj evidentira se u izrazito nerazvijenim i siromašnim državama.

Obim siromaštva u svakoj zemlji ovisi o dva najvažnija faktora: prosječnog bruto nacionalnog proizvoda po glavi stanovnika i od nejednakosti u raspodjeli bruto nacionalnog proizvoda.

Prvi faktor, visina prosječnog bruto nacionalnog proizvoda po glavi stanovnika, ima uzročno-posljedičnu vezu sa siromaštvom. Ukoliko je bruto nacionalni proizvod po glavi stanovnika nizak, realna je pretpostavka da će siromaštvo, glad i bijeda biti veći, i obrnuto.

Drugi faktor, obim siromaštva, gladi i bijede vezuje se uz nejednakost pri raspodjeli bruto nacionalnog proizvoda. Ta nejednakost može se ispoljavati tako da bruto nacionalni proizvod po glavi stanovnika raste, ali da rastu i siromaštvo, glad i bijeda jer pri raspodjeli bruto nacionalnog proizvoda ni manji njegovi dijelovi nisu usmjereni prema siromašnim, gladnim i bijednim. Već smo ukazali da sama teorijska postavka kapitalizma pretpostavlja da najveći ili skoro cijeli dio novostvorene dobiti pripada kapitalistima. Svu novu vrijednost bruto nacionalnog proizvoda uzimaju za sebe, bez ikakve podjele siromašnim, gladnim i bijednim.

Prethodnu tvrdnju u cijelosti potvrđuju izvještaji UNDP-a, tako da se odnos u udjelu u prihodu najbogatijih prema najsiromašnijim stalno pogoršava na teret siromašnih. U 1960. odnos udjela u приходima iznosio je 30:1 u korist bogatih, a već 2000. godine taj odnos je bio 70:1 na štetu siromašnih. To pokazuje da kapitalizam ne popravlja stanje siromašnih, nego ga energično i vrlo brzo pogoršava.

Siromašni slojevi građana i radnika u Zapadnom svijetu pojavljuje se početkom razvoja kapitalizma. To je posljedica nezaposlenosti. To su radnici, i njihova domaćinstva, koji su ostali bez posla a nisu pripadali drugim feudalcima i zemljoposjednicima. Međutim, siromaštvo nije vezano samo uz nastajanje kapitalizma. U ostalom dijelu čovječanstva, koje se s ekonomskog aspekta nije pratilo niti izučavalo, veliki dio stanovništva živio je u siromaštvu, gladi i bijedi.

Nema pouzdanih statističkih pokazatelja o broju i rasprostranjenosti siromašnih, gladnih i bijednih. Za potrebe međunarodnih institucija procjenjuju se i navode razni podaci o broju siromašnih u svijetu – po zemljama, regionima i sl. Tako se navodi da 1,2 milijarde ljudi živi sa manje od 1 dolar dnevno, a blizu 3 milijarde ljudi živi sa manje od 2 dolara dnevno.

Obim siromaštva, bijede i gladi je dosta optimistički procijenjen, a stanje na terenu je i gore nego što ga iskazuju međunarodne organizacije jer im realno stanje ne ide u prilog.

8.2. APSOLUTNO I RELATIVNO SIROMAŠTVO

Za potrebe raznih statističkih praćenja kao i razvojnih politika, međunarodne institucije uspostavile su pojmove apsolutnog i relativnog siromaštva.

Navedeni pojmovi su, u suštini, čisto manipuliranje mišljenjem i stvaranje lažne slike o siromaštvu. Kroz vještu indirektnu manipulaciju, svijest i razmišljanje ljudi koji žive u razvijenim zemljama se namjerno i svjesno usmjeravaju u pozitivnom pravcu za kapitaliste. Ne bi bilo opravdano siromaštvo iskazati u pravoj definiciji jer bi se ugrozila osnovna načela kapitalizma. Kroz iskrivljene definicije, ali vrlo perfidno i stručno, ublažava se problem siromaštva i ukazuje kako napor kapitalista daju pozitivne rezultate, te se apsolutno siromaštvo smanjuje zahvaljujući naporima kapitalističkog društva. Međutim, istina o siromaštvu je sasvim drugačija i siromaštvo se još više širi.

Apsolutno siromaštvo podrazumijeva da pojedinci koji su siromašni i njihovo domaćinstvo ostvaruju određeni minimalni nivo prihoda za zadovoljenje osnovnih potreba za hranom, vodom, odjećom, obućom, krovom nad glavom i slično, a što je neophodno za trajni opstanak – preživljavanje.

Kao granica apsolutnog siromaštva navode se dva mjerila:

- prihod za življenje sa manje od 1 dolar dnevno po članu domaćinstva;
- prihod za življenje sa manje od 2 dolara dnevno po članu domaćinstva.

Mjerenje apsolutnog siromaštva temelji se na prihodima kojima raspolaže pojedinac, odnosno domaćinstvo, koji su mu neophodni za preživljavanje. U mnogim državama definirane su potrošačke korpe prehrambenih proizvoda neophodnih za ishranu i preživljavanje četvoročlanog domaćinstva. U pravilu, potrošačke korpe prehrambenih proizvoda sadrže između 50 i 100 artikala koje domaćinstvo treba potrošiti da bi sačuvalo svoje zdravlje. Cijena potrošačke korpe u svim nerazvijenim i siromašnim zemljama, kao i u srednje razvijenim zemljama, znatno je viša od prihoda jednog četvoročlanog domaćinstva. To ukazuje da većina stanovništva živi ispod linije siromaštva. To je naročito negativno izraženo u izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama, gdje najveći dio stanovništva nema nikakvog prihoda, i postavlja se pitanje kako i od čega žive?

Da bi se obmanulo stanovništvo razvijenih država i umirila njihova savjest, ekonomski mislioci kapitalističkog svijeta smislili su perfidnu i prikrivenu obmanu svojih građana koje oni nisu ni svjesni.

Radi se o tvrdnji da veći dio stanovništva živi od prihoda manjeg od 1 dolar dnevno, a da drugi veći dio stanovništva živi sa manje od 2 dolara dnevno. Ovdje se ne objašnjava otkud nezaposlenim i siromašnim prihod od 1 dolar (i manje) ili od 2 dolara (i manje) dnevno. To je izmišljeni prihod i on ne postoji. Međutim, stanovnici bogatih država o tome dalje ne razmišljaju. Čuli su da siromašni i gladni imaju neki prihod (1 ili 2 dolara) i da od toga žive. Samom logikom, koja se ne precizira ali navodi na dalje razmišljanje, može se zaključiti da jedno prosječno domaćinstvo u nerazvijenoj zemlji ima četvoro djece i uz oca i majku čine prosječno domaćinstvo od šest članova. Oni ostvaruju dnevni prihod od cca 1 dolar, što mjesečno iznosi 180 dolara (6 članova po 1 dolar za 30 dana = 180 dolara). Sve ovo nas usmjerava na logiku da nerazvijeni, siromašni i gladni imaju neki prihod od kojeg žive. Točno je da to nije napisano kako ovdje iznosimo, ali to je svjesna manipulacija i usmjeravanje razmišljanja drugih u pravcu kojim ga usmjeravaju kapitalistički ekonomski mislioci. U periodu siromaštva, gladi i bijede pojedinci i čitava domaćinstva nemaju nikakvih prihoda. Preživljavaju od korištenja plodova prirode (hranjivih biljaka, koprive, šumskih plodova, poljoprivrednih proizvoda, riječnih i morskih plodova itd). Sam autor ove knjige na početku rata u BiH preživljavao je od prirodnih proizvoda nekoliko mjeseci dok nije uspostavljena linija humanitarne pomoći.

Izračun preživljavanja kod prihoda od 2 dolara i manje je isti kao i kod 1 dolara i manje. Nezaposleni, siromašni i gladni nemaju prihoda, i zato žive u bijedi i neimaštini. Kako preživljavaju? To samo oni znaju. Izračun apsolutnog siromaštva prema metodologiji međunarodnih institucija je samo bacanje prašine u oči razvijenom svijetu.

Relativna granica siromaštva vezuje se uz konkretne podatke pojedinih zemalja, a u skladu sa standardom, kulturom i dostignutim stepenom razvoja u određenoj zemlji.

U pravilu o siromaštvu se puno više govori i piše nego što se konkretno radi. Želi se stvoriti dojam da se kapitalizam trudi i zalaže za smanjenje siromaštva, ali njegova suština je u suprotnosti sa govorom. Kapitalizam generira siromaštvo i sve se više bogati na račun siromaštva, zato se i ne mogu očekivati rješenja za siromaštvo u kapitalističkoj filozofiji poslovanja.

8.3. INDEKS LJUDSKOG SIROMAŠTVA

Kapitalističko društvo se putem svojih međunarodnih finansijskih, trgovinskih i razvojnih institucija nadmeće u istraživanju ljudskog siromaštva i raznim definicijama siromaštva, kao što su pojmovi apsolutno siromaštvo, relativno siromaštvo, linija siromaštva, jaz siromaštva i sl. Jaz siromaštva je mjera koja iskazuje ukupan iznos prihoda da bi svi koji su ispod linije siromaštva dostigli tu liniju siromaštva. Što je

jaz siromaštva veći, potrebno je učiniti veće napore kako bi se dostiglo apsolutno siromaštvo u zemlji. U suštini, većina se bavi teorijskim razmatranjima kako da se suzbije siromaštvo, ali se malo radi na suštinskom smanjenju siromaštva.

Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) je izmislio novu mjeru za mjerenje ljudskog siromaštva, a nazvali su je Indeks ljudskog siromaštva. Dosta je sličan Indeksu humanog razvoja. Da se podsjetimo: Indeks humanog razvoja rangira sve zemlje prema stepenu razvoja, od najnižeg do najvišeg humanog razvoja, prema tri temeljna cilja, a to su:

- dužina života;
- znanje koje se mjeri pismenošću odraslih i dužinom školovanja;
- visina životnog standarda koja se mjeri prema realnom dohotku per capita u odnosu na troškove života i kupovnoj moći domaće valute.

Sve zemlje, prema indeksu humanog razvoja, grupirane su u tri kategorije: nizak humani razvoj, srednje humani razvoj i visok humani razvoj.

Indeks ljudskog siromaštva je nešto razvijeniji i obuhvatniji od Indeksa humanog razvoja. Novi Indeks ljudskog siromaštva proširuje siromaštvo i na sljedeće elemente:

- procenat osoba koje nemaju pristupa zdravstvenim ustanovama;
- broj osoba koje nemaju pristup čistoj vodi;
- procenat neuhranjene djece ispod 5 godina.

I Indeks ljudskog siromaštva je još samo jedna mjera koja utvrđuje obim siromaštva, ali se ne upušta u to kako riješiti ove pojavne oblike siromaštva. Pravi se velika nauka o problemu siromaštva, iako je njegovo rješavanje relativno jasno i manje-više svima poznato. Neophodno je omogućiti siromašnima da stvaraju vlastite prihode kojim će rješavati probleme gladi, prehrane, stvaranja krova nad glavom, osnovno opismenjavanje, poboljšanje zdravstvenog okruženja, omogućavanje pristupa čistoj vodi, itd.

8.4. NEJEDNAKOST I SIROMAŠTVO

Izvor siromaštva, bijede i gladi u ljudskoj zajednici posljedica je nejednakosti ljudi. Brojni filozofi permanentno učestvuju u raspravama vezanim za izvor nejednakosti među ljudima i da li je nejednakost u skladu sa zakonima prirode? Poznati francuski filozof Jean-Jacques Rousseau/Žan Žak Ruso (1712-1778) tvrdio je da postoje dvije nejednakosti među ljudima:

- prirodna ili fizička nejednakost (razlika u godinama, polu, zdravlju, snazi i sl);

- politička ili moralna nejednakost (razlika u korištenju svoje pozicije, vlasništva, uživanja bogatih i jačih na štetu drugih – siromašnih i slabijih).

Nejednakosti su posljedica neljudskosti i poremećenih odnosa između ljudi i država, kada bogati i jači koriste slabosti i nemoć siromašnih i slabih pojedinaca i država.

Borba protiv nejednakosti u razvoju ljudske zajednice prisutna je od prvih dana njenog razvoja. Podjela društva po slojevima (klasama, vlasništvu nad imovinom, kastama itd) oduvijek je prisutna, pri čemu vladajući sloj društva sebi osigurava povoljniji status i pozicije u odnosu na većinu ostalih članova društva.

Brojni filozofi, sociolozi, ekonomisti i drugi bavili su se problemom nejednakosti u društvu kao i negativnim posljedicama nejednakosti. To se najčešće izražava kroz lagodniji i lakši život pojedinaca i grupa koji su sebi osigurali povoljniji položaj u društvu u odnosu na druge članove društva.

Nejednakosti u društvu ispoljavaju se na razne načine i posljedica su nametnutih zakonskih rješenja po kojima se štite status i pozicija povlaštenih u društvu. Nejednakosti mogu biti:

- u vlasništvu nad sredstvima za proizvodnju i promet (mašine, oprema, zgrade, hale, uređaji, tvornice i sl);
- u sticanju i raspolaganju prihodima;
- u korištenju viška vrijednosti prema vlastitim interesima;
- u donošenju propisa kojim štite svoju poziciju (naročito kapitalista i bogatih);
- kao posljedica pohlepe pojedinaca i grupa;
- kao posljedica nepoštenja i kriminala;
- kao posljedica neplaćanja poreza i drugih obaveza;
- kao posljedica skupog visokog obrazovanja, koje je dostupno samo bogatim;
- kao posljedica napada na solidarnost i druga socijalna davanja kako bi bogatim ostalo više;
- eksploatacija radnika kroz niske nadnice;
- eksploatacija siromašnih zemalja kroz strane investicije i izvlačenje prirodnih, rudnih i drugih bogatstava, itd.

Iako mnogi smatraju da je nejednakost izvor siromaštva, postoje i mislioci koji smatraju da je ekstremna nejednakost dobra, te da je nejednakost isključivo posljedica različitih sposobnosti pojedinaca i grupa da radom i trudom osiguraju sebi bolji i povoljniji život. Ti pojedinci su dobro školovani od kapitalističke ideologije koju brane bez argumenata i činjenica. Samo paušalno navode da se broj siromašnih i gladnih u svijetu rapidno smanjuje, i to na temelju (lažnih) podataka Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda.

Postavlja se suštinsko pitanje: kako se nejednakost može otkloniti? U postojećem kapitalističkom sistemu nejednakost se ne može otkloniti. Razlog te tvrdnje leži u činjenici da je kapitalizam kao društveni sistem postavljen i izgrađen na sistemu nejednakosti. Ukinuti nejednakost u kapitalizmu značilo bi automatsko ukidanje kapitalizma kao društvenog sistema.

Među filozofima, sociolozima, ekonomistima i drugim misliocima postoje veoma suprotstavljena mišljenja o nejednakostima u društvu.

Na jednoj strani se nalaze oni koji smatraju da treba postojati apsolutna jednakost među članovima društva, a neprihvatljivo je i potpuno nemoguće realizirati i uspostaviti takvo društvo. Na drugoj strani postoje sadašnji zagovornici kapitalističkog sistema koji podržavaju nejednakost u maksimalnom obliku, tj. što manje regulacije u društvu i što manje miješanje vlade u organizaciju društva, to će biti povoljnije za razvoj društva. Međutim, praksa pokazuje da druga varijanta odgovara samo pojedincima i vlasnicima velikih korporacija, banaka, osiguravajućih društava i uposlenicima u međunarodnim finansijskim i trgovinskim institucijama.

U nereguliranom sistemu vlasnici velikih kompanija uspijevaju sebi osigurati povoljniji položaj i status, pri čemu neopravdano prisvajaju najveći dio prihoda i novoostvarene vrijednosti.

Pretjerana nejednakost izaziva sve veće siromašenje, sprečava razvoj obrazovanja, usporava zadovoljavanje zdravstvenih usluga, povećava broj nezaposlenih, stimulira razvoj mita, korupcije i kriminala.

Pretjerana jednakost uspostavlja neefikasan sistem, loše zalaganje na radnom mjestu, slabu inicijativu, spor ekonomski rast i razvoj, a što vodi novoj nezaposlenosti i siromaštvu.

Za razvoj društva neophodno je pronaći i uspostaviti optimalan odnos između pretjerane nejednakosti i pretjerane jednakosti. Svaki ekstrem, pa i sama pretjerana nejednakost ili pretjerana jednakost, vrlo je štetan za razvoj društva. Neophodno je uspostaviti optimalnu ravnotežu kroz dosljedno poštivanje principa etike kao nauke koja istražuje smisao i ciljeve moralnih normi. Ona istražuje i proučava ljudsko ponašanje koje se ugrađuje u zakonska i normativna akta, ali koja mogu etički, odnosno moralno, biti pozitivna ili negativna.

Kritičku analizu kapitalizma s aspekta njegove moralnosti i nastojanje da se uspostavi optimalan odnos između pretjerane nejednakosti i pretjerane jednakosti moguće je dati samo kroz suštinsku analizu etičkih pojmova dominantnih u kapitalizmu, kao što su: sloboda, moral, filantropija (dobro), savjest, zlo, sreća i vrlina.

Sloboda u kapitalističkom društvu podrazumijeva mogućnost samostalnog, nezavisnog djelovanja, mogućnost samoizbora, slobodu samoodređenja i sl. Sloboda je uvijek bila težnja i često je izazivala razne oblike sukoba. Međutim, pojam opće slobode mora biti ograničen na sprečavanju gubitka sloboda drugih pojedinaca.

U današnjem kapitalističkom svijetu, slobode su indirektno ograničene kroz nemogućnost snošenja troškova školovanja, liječenja i drugih socijalnih sloboda i prava. Kapitalizam razvija slobode u nekim državama kroz razvoj pojma demokracije i deregulacije, što često vodi u anarhiju, lokalne, ali i ratne sukobe.

Moral podrazumijeva skup nepisanih pravila, običaja, kulturnih i vjerskih shvatanja, navika i normi kakvo ljudsko djelovanje treba biti. Pripadnici zajednice prihvaćaju te principe i na njihovim osnovama reguliraju međuljudske odnose. Remećenje takvih odnosa dovodi do konflikta i sukoba u društvu. Najčešća i svjesna namjera bogatih kapitalističkih država je svjesno remećenje postojećih moralnih odnosa u takvim državama, što izaziva ratne sukobe. Uvođenje zapadne demokracije u neke afričke i bliskoistočne zemlje je direktni poziv na njihove oružane sukobe između drugih skupina. Primjeri: Irak po vjerskim osnovama, Libija po plemenskim osnovama, Jugoslavija po nacionalnim osnovama itd.

Filantropija je pojam koji se povezuje sa pojmom dobro. Filantropija (dobro) je ljudska osobina koja odgovara osnovnom shvatanju ljubavi prema drugom čovjeku. Filantropija je suradnja, ljubav i poštivanje drugog čovjeka. Brojni filozofi i u čitavoj istoriji čovječanstva, najviše pažnje posvećuju izučavanju dobra. Tim razmišljanjima pridružuju se, uglavnom, i sve svjetske religije. Mnogi filozofi ukazuju na dva pristupa pojmu dobro. Jedni su hedonisti koji smatraju da je najveće dobro osjećaj ugone i zadovoljstva, a drugi utilitaristi koji smatraju da nije važna količina nego kvalitet ugone i zato je krajnji cilj korist. Nažalost, kapitalistički mislioci su ovu definiciju dobra (filantropije) preveli na ograničeno djelovanje po kojoj je korist mjerljiva samo za kapitaliste i bogate, ali ne i za radnike, a pogotovo ne za siromašne i nerazvijene države i njihove stanovnike.

Savjest je pojam kojim preispitujemo svoje postupke. Svojim umom mi objašnjavamo, opravdavamo, preispitujemo i kritički analiziramo svoje praktično djelovanje. U ovoj knjizi na naučnoj osnovi ukazujemo da savjest kapitalističke misli neće moći opravdati svoj odnos prema siromašnim i nerazvijenim a posebno prema državama u kojima su podstakli ratne sukobe, uzrokovali veliki broj unesrećenih, poginulih, ranjenih, izbjeglih i sl. Vrijeme je kapitalizmu reći – dosta. Idite u istoriju. Ustupite prostor novim, poštenim i dobronamjernim filantropima i novom društvenom sistemu – filantropizmu.

Zlo je pojam koji označava suprotnost dobru. Moral ga odbacuje kao neprihvatljivo ponašanje i djelovanje. Sa aspekta ekonomije zlo se izražava kroz nepomaganje siromašnim, nerazvijenim i gladnim, kroz provođenje eksploatacije nad radnicima i drugim državama, kroz nezapošljavanje radnika bez posla, kroz uzimanje viška vrijednosti koja mu ne pripada, kroz kolonizaciju drugih država, kroz razne druge vidove ekonomske pohlepe i stavljanje vlastitog i pojedinačnog interesa iznad interesa ostalih pripadnika društva itd.

Sreća je stanje u kojem smo zadovoljni. Usko je povezana sa užitkom. Definicija ovog stanja ukazuje na emocionalno stanje pojedinca, taj pojam je vrlo

kompleksan i sveobuhvatan. Sa aspekta ekonomije sreća podrazumijeva stanje pojedinca koji je zadovoljan svojim radom, statusom, položajem na poslu i društvu, sigurnosti, perspektivom, visinom primanja i slično. Sreća je trajno stanje (ili bar duže) u odnosu na prolazno i kratkotrajno zadovoljstvo.

Vrlina je moralna karakteristika osobe, grupe, države i društvenog sistema. Vrlina je povezana uz usmjerenja prema pozitivnim djelima. Ukoliko se pojave negativne vrline, prelaze u status zla jer u pravilu vrline su samo pozitivna izražavanja. Osnovni oblici vrlina su: mudrost, pravda, hrabrost i umjerenost.

Uspostavljanje optimalnog odnosa između nejednakosti i jednakosti zahtijeva naučnu analizu koja će biti primjerena razvoju društva, shvatanju istorijskih i kulturnih razlika, vjerskim i običajnim pravima i drugim lokalnim utjecajima.

Neophodno je podržavati svaku nejednakost koja je u tolerantnim i prihvatljivim etičkim normama za određeno konkretno društvo, odnosno državu.

U prethodnim okvirima svaka nejednakost je opravdana ukoliko je posljedica boljeg i kvalitetnijeg rada, boljeg i produktivnijeg angažiranja, boljeg iskorištavanja prirodnih resursa, boljeg znanja i primjene novih tehnologija.

Postavljaju se četiri suštinska pitanja pri uspostavljanju optimalnog odnosa između jednakosti i nejednakosti:

1. U kojim sferama ekonomskog života istraživati i uspostavljati nejednakosti?
  2. U kojim granicama prihvatiti nejednakosti?
  3. Kojim mjerama uspostavljati optimum između jednakosti i nejednakosti?
  4. Kome pripada preostali višak vrijednosti iznad svih isplata?
- a) U kojim sferama ekonomskog života istraživati i uspostavljati nejednakosti?

U svim sferama ekonomskog života neophodno je stimulirati i podržavati nejednakost u rezultatima poslovanja koji su posljedica različite produktivnosti, ekonomičnosti, rentabilnosti i likvidnosti poslovanja.

Bolji ekonomsko-financijski rezultati poslovanja, što vodi nejednakosti poslovanja, posljedica su: boljeg planiranja, bolje organizacije, kvalitetnog istraživanja tržišta, većih i kvalitetnijih marketinških napora, veće stručnosti i znanja zaposlenih, sposobnijih menadžerskih timova, uvođenja inovacija, nove tehnologije itd.

Nejednakost u poslovanju privrednih subjekata stvarat će dohodovnu pozitivnu nejednakost koja će omogućiti povećana primanja radnika, menadžera i vlasnika.

Ukupnost uspješnog poslovanja svih privrednih subjekata u jednoj državi stvarat će pozitivnu nejednakost uspješne države u odnosu na druge manje uspješne države.

U skladu sa uspostavljanjem nejednakosti u sferi ekonomskog života u jednoj državi stvaraju se pretpostavke za razvoj nejednakosti i u drugim sferama življenja: obrazovanje, zdravstvo, nauka, kultura, sport, socijalni izdaci itd.

Osnov za uspostavljanje nejednakosti u jednoj državi mora biti ograničen ostvarenim nejednakostima u sferi ekonomskog života. Ekonomija jedne države mora biti bazno mjerilo za uspostavljanje svih drugih nejednakosti sa ekonomskog aspekta.

Izvori nejednakosti u jednoj državi nastaju:

1. po osnovu primanja od rada;
2. po osnovu vlasništva nad kapitalom;
3. po osnovu bogatstva (rente, kamate na štednju, najamnine i sl);
4. po osnovu nasljedstva.

Nejednakosti su naročito razvijene u bogatim i razvijenim zemljama gdje su kapitalisti izgradili ukupan sistem koji im donosi niz prednosti u odnosu na druge stanovnike.

Čitav sistem postavljen je tako da u svakom području donosi veću korist kapitalisti, što su uspostavili i kroz zakone.

Nejednakosti po osnovu primanja od rada proizlaze iz činjenice da menadžeri sami sebi utvrđuju visinu plaća – po pravilu u vrlo visokim iznosima. Ostalim zaposlenicima određuju znatno niže plaće, pri čemu vode računa da zadrže uspješne i kvalitetne radnike kroz razne sisteme nagrađivanja i bonuse.

Nejednakost po osnovu vlasništva nad kapitalom uspostavljena je u korist kapitalista koji potpuno i samostalno raspolažu viškom vrijednosti, odnosno profitom.

Nejednakost po osnovu bogatstva nastaje kroz posjedovanje imovine (zemljište, zgrade, fabrike, mašine, novac, akcije i sl) koja se daje na korištenje drugom, a vlasnik dobija naknadu bez svog rada (kamate, renta, zakupnina i sl).

Nejednakost po osnovu nasljedstva od prethodnih generacija nastaje nasljeđivanjem imovine od predaka ili ženidbom, a koja se dalje iznajmljuje uz primanje naknade bez svog rada.

Navedene nejednakosti postale se svakodnevne i mnogi ih prihvataju kao konačne vrijednosti. Ni jedna osnovica za nastajanje nejednakosti (četiri osnove prethodno navedene) ne može ostati u novom društvenom sistemu – filantropizmu, jer se on uspostavlja na moralnim, poštenim i ljudskim osnovama.

Poseban problem nejednakosti nastaje u odnosima razvijenih i bogatih država naspram siromašnih i nerazvijenih država. Nejednakosti nastaju kroz razne vidove eksploatacije bogatih država nad siromašnim državama (nekolonijalizam, klasični kolonijalizam, neoropstvo, finansijsko i kreditno ropstvo, globalizacija, otvorena ekonomija i sl).

Nejednakost unutar siromašnih i nerazvijenih država je takođe prisutna, a izražava se kroz odnos poslodavaca (kapitalista) i radnika, kao i odnos između državnih i političkih lidera koji lični interes izdižu iznad interesa države i interesa stanovnika te države.

Za filantropizam su izuzetno sporne nejednakosti koje proizlaze iz posjedovanja bogatstva i po osnovu nasljedstva. Oba izvora bogatstva proizlaze iz nasljedstva i imovine koje je u ranijem periodu stekla prethodna generacija. Iz istorije znamo da se bogatstvo nikada nije sticalo vlastitim radom, sticano je osvajanjima tuđe imovine ili teritorija i uzurpiranjem:

- zemljišta putem ratova;
- besplatnim radom robova;
- kolonijalne sile (rudnici, nafta, farme, plantaže itd);
- viška vrijednosti koji su sticali i stvarali zaposlenici itd.

Postavlja se pitanje da li je moguće poštenim i vlastitim radom u jednom životnom i radnom vijeku stvoriti toliko bogatstvo?

Nije opravdano da i u filantropizmu bude izvor prihoda nešto što je oteto, ukradeno ili uzurpirano u tadašnjem zakonskom okruženju, i postalo legalno. Nešto što je zlom osvojeno i oteto ne može se nikada legalizirati i ozakoniti. Neophodno je kroz progresivne poreze uspostaviti što pravedniji i pošten sistem.

Kapitalisti i drugi bogataši nastoje dokazati da se ovim mjerama oduzima bogatim i daje siromašnim. Ovo je veoma ustaljeno mišljenje, a u suštini je vrlo pogrešno i netočno. Nije tačno da se bogatim uzima što je njihovo i daje siromašnim. Bogati su dugoročnom propagandom uspostavili takvo mišljenje koje podržavaju i brojni ekonomski mislioci, ali i sociolozi, filozofi i dr.

Ustvari ovim filantropskim procesom oduzima se nepošteno pravo bogatih i kapitalista da su gospodari i vlasnici ukupnog ekonomskog života. Nepošteno pravo, koje su sami bogataši uspostavili i koje je staro nekoliko stotina godina, sada se vraća u normalne i ljudske okvire. Svaki pojedinac u društvu treba da živi i uživa u rezultatima svoga rada. Nije moguće dalje živjeti izmišljajući sistem (ekonomski, finansijski, burzovni, pravni i dr) koji će pojedincima (bogatim) omogućiti da žive kao paraziti na teret svih ostalih.

Ovdje je prikladno navesti dva stava poznatog njemačkog filozofa Friedricha Nietzschea (Fridrih Niče):

A. Ja sam protivnik:

1. socijalizmu, jer naivno sanja o “dobroti, ljepoti, istini i jednakim pravima”;
2. parlamentarizmu i moći štampe, jer su to sredstva pomoću koji čovjek iz gomile postaje gospodar.

B. Meni su socijalisti smiješni zbog njihovog apsurdnog optimizma u pogledu “dobrog čovjeka” koji samo čeka iza žbuna kad će se likvidirati postojeći poredak i otvoriti put za sve “prirodne nagone”. I njihovi protivnici su isto tako smiješni jer ne vide nasilje u zakonu, strogost i egoizam svake vlasti. Osnovno je osjećanje svakog starog zakonodavstva: “Ja i meni slični vladat ćemo i živjeti: ko se degeneriše, biće istjeran ili uništen”.

Da se podsjetimo: ovo je Nietzsche napisao prije približno 130 godina, a i danas je vrlo aktualno.

O nejednakostima u društvu pisali su mnogi ekonomski mislioci. Upućujemo na kapitalističkog ekonomskog mislioca Thomasa Pikettyja koji je najveći dio svoje knjige *Kapital u dvadeset prvom vijeku*, objavljene 2013, posvetio nejednakostima. Ukazujemo na četiri poglavlja: poglavlje 9. *Nejednakost dohotka od rada*; poglavlje 10. *Nejednakost vlasništva nad kapitalom*; poglavlje 11. *Zasluge i nasljedstva u dugom razdoblju*, te poglavlje 12. *Svjetska nejednakost bogatstva u 21. vijeku*.

Autor, kao i ostali kapitalistički ekonomski mislioci, uočava problem nejednakosti, detaljno ga analizira, ali se ne upušta u rješavanje problema nejednakosti (neće i ne smije radi svog statusa).

U okviru ovog pitanja postavlja se dodatno pitanje: kojim uposlenicima, menadžerima, savjetnicima, konsultantima, lobistima, vlasnicima, članovima nadzornih odbora i slično, treba uspostaviti i ograničiti nejednakost? U ovom slučaju radi se o primanjima i isplatama naknada i raznih materijalnih troškova kojima se prikrivaju poreske obaveze. U takve isplate spadaju sve isplate po bilo kojoj osnovi, kao naprimjer: otpremnine, prekidi ugovora, raspodjela dobiti, odvojeni život i razne druge izmišljene osnove.

Sve isplate po bilo kojoj osnovi i svim uposlenicima kao i menadžerima, savjetnicima, konsultantima, lobistima, članovima nadzornih odbora, raznih komisija, vlasnicima firme i slično, podliježu ograničenju u granicama etičkih i moralnih ograničenja, pri čemu se i dalje poštuju principi nejednakosti kao poticajne mjere za razvoj privrede i društva, ali se ograničava neopravdano raspolaganje viškom vrijednosti.

b) U kojim granicama prihvatiti nejednakost?

Nejednakost treba biti zasnovana na stvarnim rezultatima rada i u granicama koje su poticajne za bolji, stručniji i kvalitetniji rad u okvirima morala, odnosno etike, koji su primjereni i prihvaćeni u životu neke zajednice. Moraju se ugraditi u pozitivne zakone.

U razvijenijim društvima granice nejednakosti moraju biti kontrolirane i definirane najnižim i najvišim vrijednostima.

Tako, naprimjer, polazne (startne) osnove (plaće i druge naknade) mogu imati raspon od najniže do najviše:

– uposlenici.....	1 – 10
– menadžeri.....	7 – 13
– savjetnici.....	7 – 13
– glavni menadžer.....	13 – 15
– vlasnici firme.....	14 – 16
– članovi nadzornog odbora...	7 – 13
– članovi raznih komisija.....	5 – 11

Pored polazne (startne) osnove plaća, privredni subjekti mogu isplaćivati dodatni stimulativni dio za uspješniji i bolji rad kako slijedi:

– uposlenicima.....	do 30%
– menadžerima i savjetnicima.....	do 40%
– glavnom menadžeru.....	do 50%
– vlasnicima firme.....	do 60%
– članovima nadzornog odbora...	do 40%
– članovima raznih komisija.....	do 30%

Dodatni stimulativni dio plaće isplaćuje se za bolje, konkretne i mjerljive, rezultate rada, a odnose se na maksimalan odnos prema isplaćenim primanjima (za mjesec, polugodište, godinu ili konkretan radni zadatak).

Neophodno je zakonski ograničiti učešće pojedinaca na samo jedno članstvo u nadzornim odborima, u konsultacijama, u lobističkoj grupi, savjetnicima i drugim dodatnim angažmanima. Kroz te oblike angažiranja isplaćuju se milionski iznosi, što je obično povezano sa raznim oblicima korupcije, prikrivenim davanjima pogodnosti firmama koje im naknadu osiguravaju kroz naknadno angažiranje ili zaposlenjem uz visoku platu i razne druge koruptivne beneficije. Ovi angažmani su sa etičkog i moralnog principa neprihvatljivi i često imaju status sukoba interesa, ali su zakonskim propisima legalizirani. Obično se kroz deregulaciju i pod principima slobode izbora, slobode tržišnih zakona, slobode odlučivanja ostvaruju visoki profiti, a koji se pojedincima koji su to omogućili vraća kroz naknade isplate (savjetničke, konsultantske i sl), ili se ti pojedinci radno angažiraju uz nepojmljivo visoke naknade. Interesi pojedinaca, njihova nezasitnost i pohlepa prevazišli su sve ljudske, moralne i etičke norme.

U zadnje vrijeme u SAD-u (kao i u razvijenim europskim državama) sve više su prisutne vrlo visoke (bezobrazne) plate supermenadžera. To je upravljački kadar velikih korporacija (proizvodnih, trgovinskih, bankarskih, osiguravajućih, naftnih, farmaceutskih, informatičkih i sl) koji u dogovoru sa vlasnicima ili sami sebi određuju ekstremno visoke plate i druge beneficije (reprezentacija, odjevanje, korištenje privatnih aviona, korištenje ekskluzivnih hotela, otpremnine za raskid

ugovora i druge izmišljene bonuse). U ovu grupu spadaju vrhunski sportisti, glumci, savjetnici, lobisti, financijski stručnjaci, umjetnici i sl).

Visina plaće i drugih naknada ne vezuje se uz produktivnost ili vlastitu efikasnost u radu, nego isključivo uz visinu profita, što je temeljni cilj svakog pojedinačnog kapitalističkog društva, kao i ukupnog kapitalističkog sistema.

Plaća i druge naknade se procentualno vezuju uz visinu profita korporacije. Naprimjer: supermenadžerima pripada 5, 7 ili 10% ukupnog profita. Na temelju ove računice nijedna plaća nije visoka ako supermenadžeri vlasnicima ostvaruju visok profit. Tu je jasna logika kapitaliste: ostvari i daj meni 90% profita a ti, supermenadžeru, uzmi sebi 10%. Po toj logici milionske plate supermenadžera su "pošteno" zarađene, to je temelj na kojem živi kapitalizam. Ipak, to je bezobrazno i nemoralno.

Isplata svih plaća i svih drugih naknada ograničava se na dosta visokim nivoima koji će imati i dalje poticajne efekte za razvoj i ulaganje u privredu. Naknade za investicijska ulaganja ne mogu se nadoknađivati isplatama kroz lična primanja. Ona će biti tretirana u poglavlju o investicijama i naknadama ulagačima u biznis.

c) Kojim mjerama uspostavljati optimum između jednakosti i nejednakosti?

Optimum između jednakosti i nejednakosti uspostavljat će se putem dvije zakonske mjere:

1. Putem pozitivnih zakona koji će ograničiti minimum i maksimum svih ličnih primanja i isplata po svim osnovama. Zakoni trebaju sadržavati i kaznene mjere za one koji pokušaju ilegalno i neopravdano izvršiti razne druge pojedinačne isplate.
2. Putem poreskog sistema koji će u slučaju nepoštivanja zakonskih propisa o ograničenju individualnih i pojedinačnih isplata, i pored kaznenih mjera, primijeniti vrlo progresivne poreske stope do oduzimanja svih nezakonitih isplata.

O ovim mjerama detaljnije ćemo pisati u poglavlju o porezima i njihovim primjenama.

d) Kome pripada preostali višak vrijednosti iznad svih isplata?

Ovo je suštinsko i najvažnije pitanje kapitalizma. U dijelu ove knjige posebno je obrađen pojam viška vrijednosti, odnosno dio dobiti iznad svih troškova poslovanja. Prema kapitalističkoj teoriji, višak vrijednosti pripada vlasnicima firme i time je uzurpiran rad svih ostalih koji su učestvovali u stvaranju viška vrijednosti.

Višak vrijednosti nakon svih isplata može pripadati: pripisivanjem akcija (bez novčanih isplata) svim stalno angažiranim: uposlenicima, menadžerima, savjetnicima, vlasnicima i članovima nadzornih odbora srazmjerno obimu izvršenih isplata u toku godine. U raspodjeli viška vrijednosti ne mogu učestvovati vanjski savjetnici, konsultanti, lobisti, članovi raznih komisija i sl.

Napomena: Ulaganja u osnovna i obrtna sredstva firme ne učestvuju u raspodjeli viška vrijednosti. Ova naknada se treba regulirati kroz oblast ulaganja u firmu (investicije i slično) i naknadama ulagačima u biznis, a što ima status:

- isplate naknade ulagačima u biznis kao materijalni trošak u dijelu koji se tretira kao kamata, dividenda i slično;
- povrat ulaganja u biznis kao povrat kreditnih ulaganja (bez prava na učešće u raspodjeli viška vrijednosti).

Postoji mogućnost ulaganja u biznis bez povrata uloženog iznosa, ali uz permanentnu isplatu kamata, dividende i sl.

8.5. OTPORI ZA SMANJENJE PRETJERANE NEJEDNAKOSTI

Pretjerana nejednakost je izvor svih problema u društvu, a posebno generira siromaštvo uz povećano bogaćenje već bogatih pojedinaca, kapitalista i bogatih država.

Vrlo je jasno da će najveći otpor za smanjenje pretjerane nejednakosti dolaziti od strane bogatih pojedinaca, kapitalista i bogatih država, koji žele i dalje zadržati nejednakost u raspodjeli prihoda, a posebno raspodjelu viška vrijednosti. Kroz zakone i druga normativna akta su u svojim razvijenim državama sebi uspjeli osigurati poziciju kojom najveći dio prihoda pripada njima na raspolaganje.

Kapitalisti imaju moć i vlast da brane i zadržavaju svoju poziciju koja je utemeljena na nizu neetičkih i nemoralnih principa. Međutim, svjesni su svoje prolaznosti i koriste nauku i znanje u formiranju javnog mišljenja kako bi zadržali moć i vlast u cilju očuvanja svojih pozicija po kojima najveći dio prihoda pripada njima.

Brojni ekonomisti, filozofi, sociolozi i drugi profesori ukazuju na problem siromaštva i samo u načelnim deklaracijama i demagoško-birokratskim uključuju se izjavama kako se treba boriti za smanjenje siromaštva. Neki mislioci ukazuju da je kapitalistički sistem osnovni krivac za stvaranje i održavanje siromaštva, dok se većina profesora ne upušta u ovu temu jer bi ukazivanjem na suštinu problema ugrozili svoj status, položaj i materijalnu egzistenciju.

Radi ilustracije navest ćemo samo stavove dvojice profesora, Todara i S. Smitha, u knjizi *Ekonomski razvoj*, 2006, str. 218:

1. “Promjena funkcionalne raspodjele – povrat prema radnoj snazi, zemlji i kapitalu kao što to određuju cijene faktora, nivoi korisnosti, kao i konsekventni udio u nacionalnom prihodu koji dobivaju vlasnici svakog faktora. (*Napomena* autora ove knjige: Ovim su profesori mnogo rekli, ali nisu smjeli upotrijebiti prave riječi – dosta sa eksploatacijom i uzimanjem viška vrijednosti na nemoralnim principima).
2. Ublažavanje raspodjele veličina – funkcionalna raspodjela prihoda u jednoj ekonomiji provedenoj na raspodjeli obima putem znanja o tome kako su vlasništvo i kontrola nad proizvodnim sredstvima i kvalifikacije radnika koncentrirani i raspodijeljeni unutar populacije. Raspodjela ovih sredstava i kvalifikacija u konačnici određuje raspodjelu ličnog prihoda. (*Napomena* autora ove knjige: Ponovo profesori upozoravaju na pravičniju raspodjelu viška vrijednosti).
3. Ublažavanje (smanjivanje) obima raspodjele na gornjim nivoima putem progresivnog oporezivanja ličnih prihoda i bogatstva – takvo oporezivanje povećava državni prihod i pretvara nivo koji je određen tržištu u sredstvima ličnog prihoda u fiskalno ispravljeni ‘potrošiv’ lični prihod. Raspoloživi prihod pojedinca ili porodice zapravo predstavlja iznos koji je na raspolaganju za troškove za robu i usluge te za štednju. (*Napomena* autora ove knjige: Profesori negiraju tržišne zakone i predlažu uvođenje progresivnog oporezivanja visokih ličnih primanja kako bi se povećali državni prihodi i sredstva za rješavanje siromaštva).
4. Dovođenje na umjereni nivo (povećanje) raspodjele po veličini prihoda na najnižim nivoima putem javnih troškova, poreznog prihoda kako bi se povećao prihod siromašnih (naprimjer direktni novčani transferi) ili indirektno (naprimjer putem otvaranja radnih mjesta ili osiguravanjem slobodnog i subvencioniranog osnovnog obrazovanja, zdravstvene zaštite i za muškarce i za žene). Takve javne politike povećavaju nivoe prihoda siromašnih iznad nivoa tržišno određenim ličnim dohocima.” (*Napomena* autora ove knjige: I ovdje profesori vrlo teško optužuju kapitalistički sistem, ali vrlo prikriveno i biranim riječima koje se mogu tumačiti na razne načine).

Kapitalizam će svoju poziciju u društvu energično braniti kroz: manipulaciju, dominaciju i silu.

Manipulacija će se koristiti pri utjecaju na mišljenje i stavove drugih o pozitivnosti kapitalizma.

Kroz razne medije, komunikacijske kanale i informacije smišljeno se iznose izvrsne činjenice ili skrivaju prave informacije kako bi pojedinci i grupe formirali mišljenje prema interesu kapitalizma.

Dominacija kapitalizma realizira se kroz direktne i otvorene zahtjeve da se učini ono što on želi, što obično realiziraju jače i bogate države prema siromašnim i nerazvijenim državama, a putem međunarodnih financijskih i trgovinskih organizacija.

Sila u kapitalizmu predstavlja fizičku manipulaciju nad vlastitim narodom ili vojnu manipulaciju jačih i bogatih država nad slabijim i nerazvijenim državama.

Kapitalizam je ekonomski vrlo jak i svoju poziciju branit će svim mogućim sredstvima, a naročito kroz: moć, vlast, medije i javno mišljenje.

Moć kapitalizma leži u sposobnosti i snazi da utiče na događaje i odnose u društvu u skladu sa kapitalističkim interesima, uprkos sve većim otporima i ukazivanjem na njegove brojne nedostatke koji su znatno veći od njegovih pozitivnosti. S ekonomskog aspekta, moć u kapitalizmu je realizirana kroz raspolaganje sa viškom vrijednosti, privatnim vlasništvom, znanjem i deregulacijom onoga što smeta kapitalizmu, ali i maksimalnom regulacijom svega onoga što potencijalno može štetiti kapitalizmu.

Vlast je produžena ruka moći. Bazira se na zakonskim pretpostavkama koje imaju za sobom autoritet kapitalističkog sistema poslovanja. Vlast se u jednoj državi dijeli na zakonodavnu (parlament), izvršnu (vlada) i na sudsku vlast (pravosuđe), a sve su usmjerene i opredjeljene da brane interese kapitalizma.

Mediji kao elementi komuniciranja su sva sredstva čijim se djelovanjem ostvaruje komuniciranje sa javnosti. S ekonomskog aspekta, mediji imaju ogroman utjecaj u društvu i u stvaranju javnog mišljenja. Također, značajan utjecaj imaju u sferi marketinga, ponašanju kupaca, stvaranju potrošačkog društva i sl. Mediji su usmjereni na maksimalno propagiranje i odbranu interesa kapitalizma.

Javno mišljenje predstavlja sklonost, vjerovanje i prihvatanje mišljenja koja im naturaju propagandisti i drugi manipulatori o potpunoj kvaliteti i opravdanosti kapitalizma. Na temelju znanja i stručnosti njihovih manipulatora uspijevaju nametnuti kapitalističke interese kao opće društvene i korisne interese, a sve veće i teže probleme kapitalizma nastoje gurnuti u stranu i formirati javno mišljenje o kapitalizmu kao vrlo pozitivnom društvenom sistemu. Ustvari, to javno mišljenje je lažno i iskrivljeno jer se odnosi samo na dio čovječanstva, i to dio koji živi u bogatim i razvijenim državama. Kada bi se istražilo javno mišljenje na naučnoj osnovi i koristila ukupna statistička masa čovječanstva (ili barem kvalitetan i reprezentativan statistički uzorak), sigurno bi dobili sasvim drugu sliku o uspješnosti kapitalizma.

Brojna su pitanja i problemi u kapitalizmu koje kapitalizam neuspješno rješava ili se ti problemi povećavaju. Da se prisjetimo samo nekih najvećih problema svjetskog kapitalizma:

- ogromno siromaštvo, glad i bijeda;
- nedostupnost osnovnog zdravstvenog sistema;
- veliki broj nepismenih i nedostatak osnovnog obrazovanja;

- velika smrtnost djece;
- problemi sa smještajem, odnosno krovom nad glavom;
- kratak životni vijek čovjeka;
- razvoj zaraznih bolesti;
- loša socijalna zaštita;
- visoka nezaposlenost;
- razvoj kriminala, korupcije i mita;
- visoka i neopravdana nejednakost u sticanju i raspodjeli prihoda;
- upotreba droge i alkohola;
- raspadanje porodice;
- istospolni brakovi;
- pad etike i morala;
- besperspektivnost mladih;
- ratni sukobi i veliki broj izbjeglica;
- razvoj terorizma, itd.

Kapitalizam kroz pojedinačne kapitaliste nije spreman da ulaže svoja sredstva i rješava opće društvene probleme, pritom ne ostvarujući sebi nikakav profit. Da bi obmanuli javnost kapitalisti nastoje svim sredstvima formirati takvo javno mišljenje koje upućuje na to da oni rješavaju određene svjetske društvene probleme, a u stvarnosti samo naturaju demagoško-birokratske deklaracije i bez konkretnih aktivnosti.

Problemi društva, naročito u pojmu siromaštva, gladi i bijede, sve više kulminiraju i ukoliko se u kratkom roku ne počnu rješavati, u svijetu može doći do ozbiljnih problema, ratnih sukoba, velikih migracija naroda i izbjeglica koje će ugroziti naročito razvijene i bogate države, a koje su, u suštini, još uvijek kočnica za rješavanje problema siromašnih i nerazvijenih država.

Razvojni program Ujedinjenih naroda u svom Izvještaju za 1997. godinu piše: “Siromaštvo nije više neizbježno. Svijet ima materijalne i prirodne resurse, znanje i ljude da učine svijet bez siromaštva realnim za manje od jedne generacije. Ovo nije samo prazni idealizam nego praktičan i dostižan cilj.”

U međuvremenu, od ove izjave do danas (cca 20 godina), problema siromaštva se povećao. Zašto?

Zato što pojedinci, kao kapitalisti, imaju druge prioritete i ciljeve. Kapital ulažu samo u profitabilne projekte, a sanacija siromaštva, gladi i bijede ne spada u takve projekte. Iz tog razloga nema rješavanja problema siromaštva.

8.6. RAST I RAZVOJ DRŽAVE I SIROMAŠTVA

Rast i razvoj jedne države usko je povezan sa stanjem siromaštva u toj državi. U odnosu rasta i razvoja prema kretanju siromaštva postoje dva oprečna mišljenja:

- rast i razvoj jedne države smanjuje siromaštvo u toj državi;
- ulaganje u smanjenje siromaštva smanjuje ulaganje u rast i razvoj države, usporavajući time njen rast i razvoj.

Dat ćemo kraći osvrt na obje prethodne hipoteze.

Prva hipoteza – da rast i razvoj jedne države smanjuje u siromaštvo u njoj, nije u cijelosti prihvaćena. Rast i razvoj jedne države stvara pretpostavku da se siromaštvo u toj državi može smanjiti, a da li će stvarno doći do smanjenja ovisi o nizu drugih odluka kapitalista (pojedinaca). Njihov temeljni cilj je da ulažu tamo gdje će ostvariti profit. Ukoliko se njihov cilj poklapa s investiranjem u novu proizvodnju i zapošljavanjem novih radnika, time će se omogućiti smanjenje siromaštva. Međutim, u dosta slučajeva kapitalisti će odustati od ulaganja u nove proizvodne procese, a ostvareni profit usmjerit će u zadovoljavanje svojih užitaka (rekreacija, odmor, kocka, putovanja i sl). Prema tome, ne postoji čvrsta veza između rasta i razvoja jedne države i smanjenja siromaštva, bilo da se ono javlja masovno u siromašnim i nerazvijenim državama ili u manjem obimu (pojedinačno i regionalno) u bogatim i razvijenim državama.

Druga hipoteza – da ulaganje u siromaštvo smanjuje ulaganje u rast i razvoj države i usporava njen rast, ne može se potvrditi u praksi. U slučajevima ulaganja u novu proizvodnju ili ulaganja u siromašne regije, istovremeno se postižu oba korisna efekta. S aspekta društva smanjuje se siromaštvo kroz zapošljavanje a, istovremeno, ulažući u novu proizvodnju kapitalisti stvaraju pretpostavku da će iz te proizvodnje ostvariti profit.

Iz prethodnih činjenica može se zaključiti da rast i razvoj jedne države može biti u skladu i podudarno sa smanjenjem siromaštva, ali može biti i u sukobu.

U cilju smanjenja siromaštva neophodno je kroz kreditnu politiku, a posebno poreski sistem, poticati razvoj ulaganja u proizvodne, uslužne, turističke i slične kapacitete koji će zapošljavati nove radnike i djelovati na smanjenje siromaštva. Samo zapošljavanjem nezaposlenih radnika stvara se pretpostavka za smanjenje siromaštva, a time će se dodatno poticati rast i razvoj zemlje. Kako? Novozaposleni radnici počat će primati naknade (plaće) za svoj rad, a trošit će ih za hranu, odjeću, obuću i sl. Tom potrošnjom stvarat će novu potražnju za robama i povećanjem proizvodnje tih proizvoda. U tom procesu proizvođači će tražiti nove i dodatne radnike. Kroz primanje plaća poslodavci uplaćuju doprinose društvu za školstvo,

zdravstvo i dr. Time se povećava prihod (budžet) države i osiguravaju sredstva za indirektno smanjenje siromaštva (besplatno zdravstvo, besplatno školstvo i sl).

Osnovni generator rasta i razvoja društva je zapošljavanje nezaposlenih ljudi i omogućavanje da budu zadovoljni članovi društva, jer žive od svoga rada a ne čekaju humanitarnu pomoć i milostinju. U prirodi čovjeka je želja da živi od svoga rada i gradi svoju perspektivu, pri čemu je evidentan manji broj ljudi koji ili ne žele da rade ili žele da žive na teret drugih i od milostinje. To je problem posebnog segmenta siromašnih koji se mora rješavati uz uključivanje sociologa, psihologa, filozofa, ali i ekonomista. Ovaj segment ljudske zajednice razvija se naročito u bogatim i razvijenim državama, pa iako spada u kategoriju siromašnih mora dobiti poseban naziv, možda: siromašni po vlastitom izboru (skitnice, prosjaci, bezkućnici i sl). Razlikuju se od siromašnih koji žele da rade i traže posao. Siromašni po vlastitom izboru (skitnice, prosjaci, bezkućnici i sl) ne žele da rade i ne traže posao. Postoji i treća grupa siromašnih koji su višom silom u toj poziciji, a to su: stare i nemoćne osobe, djeca bez roditelja, bolesnici i nesposobni za rad, invalidi, mentalno oboljeli i sl. Ova kategorija siromašnih spada u kategoriju radno nesposobnih o kojima društvo mora brinuti na human i filantropski način i osigurati im život dostojan čovjeka.

Borba protiv siromaštva mora postati dominantni zadatak razvijenih i bogatih država, a posebno novog društvenog sistema – filantropizma. Neophodno je uskladiti interese rasta i razvoja države sa borbom za smanjenje siromaštva. Između ova dva procesa može se uspostaviti sklad, ciljevi im mogu biti isti, tj. država da raste i da se razvija uz permanentno smanjenje siromaštva. Neophodno je preći sa demagoško-administrativnih deklaracija o borbi protiv siromaštva na suštinsku i konkretnu operativnu aktivnost na otklanjanje siromaštva.

8.7. RAST STANOVNIŠTVA I SIROMAŠTVO

Rast stanovništva i siromaštvo su uzročno-posljedično povezani. To je odnos koji je najsporniji kod niza ekonomskih mislilaca koji svojim stavovima i mišljenjima zbunjuju sve strukture u društvu, počevši od političara preko ekonomsko-financijskih svjetskih institucija do običnih građana.

Zbunjivanje svih zainteresiranih vezano za rast stanovništva i njegov utjecaj na siromaštva proizlazi iz velikog raspona i mišljenja ekonomskih mislilaca na ovaj odnos. Stavovi i mišljenja o predmetnom odnosu idu iz jedne u drugu krajnost. Jedni su mišljenja da je veliki i brzi rast stanovništva isključivi krivac za rast siromaštva, a drugi da rast stanovništva ne predstavlja suštinski problem u razvoju siromaštva, te da su neka druga pitanja važnija za njegovo rješavanje.

Zagovornici stava da rast stanovništva nanosi veliku štetu stanovništvu i generira razvoj siromaštva tvrde da brzi rast stanovništva, naročito u siromašnim i nerazvijenim državama, usporava ili snižava rast bruto nacionalnog prihoda po glavi

stanovnika. To je ekonomska i matematička posljedica u kojoj rast stanovništva ima višu stopu od rasta bruto društvenog proizvoda, što čak smanjuje bruto društveni proizvod po glavi stanovnika. Ostale negativne posljedice visoke stope rasta stanovništva su: nedovoljna izdvajanja za obrazovanje, zdravstvo, krov nad glavom, liječenje zaraznih bolesti, skraćivanje životnog vijeka, nedostatak hrane i nekvalitetna ishrana, visoka smrtnost djece itd.

Druga grupa, koja smatra da rast stanovništva ne predstavlja suštinski problem u razvoju siromaštva i da su neka druga pitanja važnija za rješavanje siromaštva, mišljenja je da u centru pažnje, da bi se rješavalo siromaštvo, moraju biti: planiranje rasta i razvoja, pomoć siromašnim i nerazvijenim državama sa donacijama i kreditima sa vrlo niskim kamatama, podržavanje razvoja proizvodnje, konkretna pomoć u razvoju obrazovanja, zdravstva itd.

Kapitalistički ekonomski mislioci namjerno stvaraju lažan problem vezan za rast stanovništva u siromašnim i nerazvijenim državama kako bi zadržali postojeće stanje koje u cijelosti podržavaju razvijene i bogate države, odnosno kapitalizam kao društveni sistem. Zagovaraju kontrolu rasta stanovništva u nerazvijenim i siromašnim državama, a istovremeno stimuliraju rast stanovništva u bogatim i razvijenim državama. Radi niskog nataliteta u razvijenim i bogatim državama dolazi do pada ukupnog broja stanovnika, ali se javljaju i vrlo složeni novi problemi. Dolazi do nestašice radne snage, domaće stanovništvo u prosjeku postaje sve starije što izaziva novi problem u financiranju starijeg stanovništva kroz problem financiranja zdravstva za njih, kao i problem osiguranja sredstava za penzije.

Suštinski problem siromaštva nije posljedica rasta stanovništva, iako ima značajan utjecaj. Stvarni problem vezan za rast i razvoj siromašnih i nerazvijenih država kroz porast broja stanovnika je problem vezan za zapošljavanje, otvaranje novih radnih mjesta i povećanje obima proizvodnje. Novi stanovnici za 15 do 20 godina postaju radno sposobni i neophodno je da im se omogući rad i stvaranje novog društvenog proizvoda. Prema tome, nije problem broj stanovnika nego broj radnih mjesta. Samo dobro planiranje i vođenje ekonomske politike omogućava otvaranje novih radnih mjesta i zapošljavanje nove i mlade radne snage. Istovremeno, ti novi radnici pozitivno djeluju na:

- ponudu novih proizvoda koje će oni proizvoditi;
- potražnju za raznim robama u ličnoj potrošnji (hrana, odjeća, obuća, piće i sl) od drugih proizvođača;
- potrošnju za raznim robama u proizvodnoj potrošnji koju novi radnici trebaju u svojoj novoj proizvodnji (od drugih proizvođača);
- povećanje društvenih prihoda u punjenju budžeta prilikom isplate plaća (doprinosi za školstvo, zdravstvo, penzije i socijalne fondove i sl);
- povećanje društvenih prihoda u punjenju budžeta jer novi radnici kroz trošenje svoje plaće pri kupovini hrane, odjeće, obuće, pića, plaćaju PDV (porez) kao prihod države.

U suštini, broj novih stanovnika opterećuje rast i razvoj države, ali uz stručno i kvalitetno planiranje novi stanovnici mogu biti od velike koristi za rast i razvoj države, ali i smanjenja siromaštva.

Novi stanovnik, kada počne raditi i stvarati novu vrijednost za društvo i državu, daleko veće koristi daje državi nego što uzrokuje povećanje siromaštva. Samo nesposobne države i njihove ekonomske politike, a potpomognute međunarodnom zajednicom, mogu iz startnih prednosti kroz nove stanovnike izazvati loše stanje i povećanje siromaštva.

Danas mnogi kapitalistički ekonomski mislioci podržavaju učenja engleskog demografa Thomasa Roberta Malthusa (1766-1834) koji je najavio vrlo crni scenario rasta stanovništva, te predvidio da će:

- stanovništvo na zemlji rasti geometrijskom progresijom (1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256, 512, itd);
- proizvodnja hrane na zemlji rasti aritmetičkom progresijom (1, 2, 3, 4, 5, 6, itd).

Kao posljedica odnosa rasta broja stanovnika i obima proizvodnje hrane na Zemlji će doći do nestašice hrane, što će voditi siromaštvu, sukobima, ratovima i sl. Međutim Malthusova crna prognoza pokazala se kao pretjerana. Pogriješio je jer nije predvidio razvoj tehnologije koja je znatno ubrzala proizvodnju hrane, niti je uzeo u obzir da se sve više javljaju inicijative za ograničavanje rađanja i naglog povećanja broja stanovnika. Mnogi roditelji samoinicijativno smanjuju broj djece, ali i mnoge siromašne i nerazvijene zemlje uvode razne mjere kako bi se usporio rast stanovnika. Neke države koriste prisilu pa i kaznene mjere za porodice sa dvoje djece (Kina). I sama Kina napušta takvu politiku jer se već osjećaju negativne posljedice u nedostatku mlade radne snage, a postojeće stanovništvo postaje sve starije, što smanjuje produktivnost rada ali povećava troškove liječenja kao i problem punjenja penzionih fondova.

Evidentan je problem brzog rasta stanovnika naročito kod siromašnih i nerazvijenih država, ali je, isto tako, veliki ako ne još i veći problem pad nataliteta u bogatim i razvijenim državama, što u konačnici vodi nestanku tih država.

Problem rasta stanovništva u siromašnim i nerazvijenim državama, kao i problem opadanja broja stanovnika u bogatim i razvijenim državama, nije dovoljno naučno istražen sa dugoročnog aspekta (40 do 70 godina, i duže). Sadašnja istraživanja su kratkoročna i unaprijed usmjerena da se kritikuju siromašne i nerazvijene zemlje radi naglog rasta broja stanovnika, a ekonomski teoretičari dokazuju da su kratkoročni (privremeni) interesi kapitalista samo interesi ostvarivanja profita u kratkom roku. Šta će biti sa čovječanstvom za 50, 100 ili 200 godina to ih ne brine. Neophodno je da nezavisni ekonomski mislioci, zajedno sa demografima, sociolozima, filozofima i dr, suštinski i naučno istraže dugoročni problem rasta stanovništva. Potrebna

je objektivna naučna analiza vezana za rast broja stanovnika i njegov utjecaj na siromaštvo, pri čemu je neophodno zanemariti postojeće tvrdnje jer se temelje na želji bogatih i razvijenih da se današnje stanje ne mijenja i da oni zadrže postojeće blagostanje.

Nedostatak naučne ocjene problema rasta stanovništva (kod siromašnih i nerazvijenih) ili opadanja broja stanovnika (kod bogatih i razvijenih) je oblast koja prevazilazi trenutne sebične interese kapitalista. Radi se o oblasti o kojoj ovisi razvoj čovječanstva ili čak njegov opstanak. Iz tih razloga potrebno je provesti izuzetno osjetljivo, ali i složeno istraživanje koje bi navedene probleme rasvijetlilo sa raznih aspekata.

8.8. NEZAPOSLENOST I SIROMAŠTVO

Nezaposlenost je najveći faktor koji utiče na siromaštvo. Nezaposlena osoba je ona osoba koja je radno sposobna, ali je privremeno ili stalno nezaposlena. Ne ostvaruje prihode za sebe i svoje domaćinstvo i nema mogućnosti da kupuje neophodne proizvode za život (hrana, odjeća, obuća, lijekovi itd).

Poseban izraz nejednakosti u društvu je biti zaposlen ili nezaposlen. I u ovoj oblasti postoje značajne razlike u bogatim i razvijenim državama u odnosu na siromašne i nerazvijene.

U bogatim i razvijenim državama status nezaposlenih je obično privremenog karaktera, jer oni traže posao i postoje realne šanse da će ga u kratkom vremenu i pronaći. Takav oblik nezaposlenosti ne uzrokuje veći oblik siromaštva.

U siromašnim i nerazvijenim državama status nezaposlenih je najčešće stalnog karaktera. Za većinu stanovništva nema posla iako bi oni radili. Zaposlenje i ne traže jer ga u bližem i širem okruženju ne mogu pronaći, pa postaju obeshrabreni za traženje posla. Ova kategorija nezaposlenih je dominantna i uzrok je siromaštva, gladi i bijedi kao i svih drugih loših posljedica (bolesti, nepismenosti, lošeg stanovanja, kriminala i sl).

Suštinska borba protiv siromaštva se isključivo može uspješno voditi kroz borbu za zapošljavanje, tj. otvaranje novih radnih mjesta, pokretanje proizvodnje i drugih aktivnosti koje će osigurati stvaranje prihoda iz rada i time djelovati na smanjenje i ukidanje siromaštva.

Polazeći od značaja zapošljavanja i nezaposlenosti u društvu u posebnom dijelu ove knjige posvetit ćemo veću pažnju i detaljnije obraditi problem nezaposlenosti. Ukazujemo da filantropizam mora riješiti problem nezaposlenosti. Država mora napraviti, usvojiti i realizirati Program garantiranog zapošljavanja, pri čemu država treba garantirati zapošljavanje svakoj radno sposobnoj osobi koja želi raditi.

8.9. URBANIZACIJA I SIROMAŠTVO

Urbanizacija i siromaštvo su povezani pojmovi jer urbanizacija djeluje na siromaštvo, bilo da ga smanjuje ili povećava.

Sam pojam urbanizacije podrazumijeva prirodni ili mehanički prirast stanovništva u gradska područja. Na relativno malom području dolazi do velike koncentracije stanovnika. Takva situacija dovodi do:

- negativnih problema kao što su rješavanje komunalne infrastrukture (vodovod, kanalizacija, elektromreže, telekomunikacija, saobraćajnice i sl) kao i rješavanje drugih problema (zapošljavanje, dovoz hrane, kriminal, krađa, prosjačenje itd),
- pozitivnih problema (mogućnost zapošljavanja, povećani budžetski prihodi, razvoj zdravstvenih i obrazovnih institucija itd).

U velikim gradovima istovremeno dolazi do razvoja i ekonomskog rasta. Razvijaju se mnoge fabrike, institucije, bankarstvo, osiguranje, trgovina i sl. Međutim, ove ekonomske pogodnosti privlače veliki broj nezaposlenih i siromašnih sa nadom da će lakše riješiti zapošljavanje i sticanje prihoda za životne potrebe. Tako se na malom prostoru razvijaju brojni pozitivni, ali i negativni procesi. Obično se gradovi teško nose sa novom situacijom i naglim rastom broja stanovnika.

Nas u ovom poglavlju posebno interesira sprega između urbanizacije i siromaštva. Uz nagli razvoj većih gradova, priliv novog stanovništva je ogroman. Ne radi se samo o djeci koja se rađaju u tom gradu, nego i o velikoj migraciji stanovnika sa sela u grad, koji u gradu očekuju ili se nadaju bržem zapošljavanju ili radu u neformalnom sektoru kako bi osigurali prihode za svoje ili preživljavanje svoje porodice.

Mnogi se nastanjuju i žive u predgrađima i naseljima od straćara, nastrešnica i drvenih šupa bez tekuće vode, kanalizacije, struje i pristupnih puteva. To su isključivo sirotinjska naselja gdje se razvija kriminal, krađe, koristi droga i alkohol. U velikim gradovima u toplim krajevima mnogi nemaju ni straćare i žive kao beskućnici, spavaju po trotoarima, ispod mostova ili u ruševnim i napuštenim starim zgradama i fabrikama.

Ovo nije život dostojan ljudskog bića ali ga, nažalost, danas živi više stotina miliona ljudi (točni podaci su nepoznati i sve se bazira na procjenama). Broj ovih stanovnika je izuzetno velik i u siromašnim i nerazvijenim zemljama, gdje u velikim gradovima sirotinjskih predgrađa živi od 30 do 80% ukupnog broja stanovnika u gradu. Tu posebno prednjače: Adis Abeba, Bogota, Kalkuta, Karači, Kairo, Karakas, Rio de Janeiro, Meksiko, Mumbai, Dakar, Lima itd.

U sirotinjskim predgrađima razvija se poseban oblik ekonomije. U literaturi ovaj sektor se naziva neformalni sektor (siva ekonomija, siva zona, neregistrirana

djelatnost i slični drugi nazivi). Tu se razvija ekonomija koja nije registrirana, nema je u službenim statistikama, nije zakonski prijavljena i ne plaćaju se nikakvi porezi i doprinosi. Ti ljudi nemaju nikakvu socijalnu zaštitu, niti zdravstvenu zaštitu i država se prema njima odnosi kao da oni i ne postoje. U većim gradovima, u nerazvijenim i siromašnim državama, po principima neformalne ekonomije živi između 60% i 90% od ukupnog stanovništva.

U ovim sirotinjskim predgrađima većina stanovništva nastoji da radi pošteno i normalno ali po pravilima neformalnog sektora – bez zvanične registracije i plaćanja poreza. Međutim, jedan dio stanovnika usmjerava se prema kriminalu, lopovluku, otimačini, pljačkama, upotrebi droge, alkohola i sl.

U sljedećoj Tabeli dajemo spisak 60 najvećih gradova na svijetu pri čemu je uočljivo da je tu najviše gradova iz siromašnih i nerazvijenih država.

S P I S A K N A J V E Ć I H S V J E T S K I H G R A D O V A / P R O C J E N A 2 0 1 0 .

(Broj stanovnika obuhvata sve stanovnike koji žive u užem i širem gradskom području – satelitske gradove)

R.B.	GRAD	BROJ STANOV. U MILION.	DRŽAVA	R.B.	GRAD	BROJ STANOV. U MILION.	DRŽAVA
1.	TOKIO	37,7	JAPAN	31.	CHICAGO	9,6	SAD
2.	SAO PAULO	26,8	BRAZIL	32.	MILANO	9,3	ITALIJA
3.	MEXICO	23,6	MEXICO	33.	HONG KONG	9,2	KINA
4.	ŠANGAJ	23,3	KINA	34.	NAGOYA	8,8	JAPAN
5.	NEW YORK	23,0	SAD	35.	TAI PEI	8,5	TAJVAN
6.	SEUL	22,6	JUŽ.KOREJA	36.	BOGOTA	8,4	KOLUMBIJA
7.	MUMBAI	21,9	INDIJA	37.	WASHINGTON	8,4	SAD
8.	MANILA	20,6	FILIPINI	38.	JOHANNESBURG	8,1	JUŽ.AFRIKA
9.	PEKING	19,6	KINA	39.	KUALA LUMPUR	8,0	MALEZIJA
10.	DŽAKARTA	19,2	INDONEZIJA	40.	LIMA	8,0	PERU
11.	DELHI	18,9	INDIJA	41.	CHONGQING	7,7	KINA
12.	OSAKA-KJOTO	18,4	JAPAN	42.	SAN FRANCISCO	7,7	SAD
13.	LOS ANGELES	17,0	SAD	43.	MADRAS	7,4	INDIJA
14.	KAIRO	16,4	EGIPAT	44.	LAHORE	7,1	PAKISTAN
15.	CALCUTTA	15,6	INDIJA	45.	BANDUNG	6,7	INDONEZIJA
16.	MOSKVA	14,9	RUSIJA	46.	DALLAS	6,6	SAD
17.	BUENOS AIRES	14,5	ARGENTINA	47.	SHENYANG	6,6	KINA
18.	ISTANBUL	14,3	TURSKA	48.	RANDSTAT	6,6	HOLANDIJA
19.	DHAKA	14,3	BANGLADEŠ	49.	BANGALORE	6,5	INDIJA
20.	LAGOS	13,7	NIGERIJA	50.	TORONTO	6,5	KANADA

21.	LONDON	13,3	ENGLESKA	51.	TIENTSIN	6,4	KINA
22.	TEHERAN	13,2	IRAN	52.	HYDER ABAD	6,3	INDIJA
23.	KARACHI	13,2	PAKISTAN	53.	MADRID	6,3	ŠPANIJA
24.	RIO de JANEIRO	12,1	BRAZIL	54.	RIM	6,2	ITALIJA
25.	PARIS	11,9	FRANCUSKA	55.	PHILADELPHIA	6,2	SAD
26.	RHEIN-RUHR	11,8	NJEMAČKA	56.	BOSTON	6,2	SAD
27.	BAGDAD	11,7	IRAK	57.	ABIDJAN	6,1	OBALA SLON.
28.	KINSHASA	10,3	KONGO	58.	SINGAPUR	5,9	SINGAPUR
29.	BANGKOK	10,1	TAJLAND	59.	HOUSTON	5,8	SAD
30.	KARTUM	10,0	SUDAN	60.	DETROIT	5,7	SAD

Neformalni sektor razvija svoje ekonomske zakonitosti i živi paralelno sa formalnim sektorom, koji je registriran, plaća poreze i doprinose a uposlenici imaju socijalno i zdravstveno osiguranje koje je po kvalitetu i obuhvatnosti različito u gradovima razvijenog svijeta u odnosu na gradove nerazvijenog i siromašnog svijeta.

Neformalni sektor obično razvija jednostavnije poslovne aktivnosti bilo da su one proizvodne, uslužne, zanatske ili trgovinske. To su poslovi prodaje, pijačne usluge, zanatske i ugostiteljske radnje, torbarenje, lokalni prevoz, razna prodaja na ulici, usluge zanatlija, brijačke usluge i razne druge aktivnosti.

Veliki gradovi omogućavaju sirotinji da se nada bržem zapošljavanju, ali i da se samoinicijativno uključi u neformalni sektor i ostvari određeni prihod. Iz tog razloga iz seoskih (ruralnih) područja dolazi do velike migracije prema većim gradovima (urbanim područjima).

Prema stanovnicima koji žive u sirotinjskim gradskim četvrtima društvo se ne može ponašati inferiorno, kao da ih nema. Taj način življenja je njihov izbor, ali nakon saznanja da nema drugog ili boljeg izbora bez pomoći društva.

Neophodno je da društvo, naročito siromašne i nerazvijene države, u okviru svojih razvojnih programa i borbe protiv siromaštva posveti posebnu pažnju rješavanju problema sirotinjskih predgrađa u velikim gradovima. To je velik posao, vrlo težak i složen, ali se država mora uključiti u njegovo rješavanje.

Težak i besperspektivan život u sirotinjskim naseljima može se rješavati samo kroz otklanjanje problema koji su doveli do stvaranja sirotinjskih predgrađa, a to je sticanje prihoda iz vlastitog rada koji može biti u formalnom ili neformalnom sektoru.

Osnovni problemi u sirotinjskim naseljima su:

- osiguranje vlastitih prihoda;
- zapošljavanje, realizirano kod poslodavca ili samozapošljavanje;
- nedostatak krova nad glavom;
- nedostupnost pitke i zdrave vode;
- osnovna zdravstvena zaštita;
- nedostupnost osnovnog obrazovanja.

Ukoliko bi se uspješno rješavalo prethodnih šest problema, stvorila bi se mogućnost za postepeno smanjenje i ukidanje sirotinjskih predgrađa. Da bi ova akcija uspjela bilo bi neophodno raditi na rastu i razvoju ukupne države uz razvijanje ruralnog područja, kako se ne bi razvijao daljnji priliv siromašnog stanovništva u prigradska sirotinjska naselja.

Neophodno je za destimulaciju priliva novog stanovništva u velike gradove stvarati bolje uslove za rad i život u manjim gradovima i ruralnim područjima. Na taj način bi se smanjila migracija prema većim gradovima.

Na drugim lokacijama graditi manje gradove za smještaj stanovništva iz sirotinjskih predgrađa, kojima bi u startu ponudili: zapošljavanje, krov nad glavom, dostupnost pitke vode i kanalizacije, električna energija, osnovna zdravstvena zaštita i osnovna škola.

Zapošljavanje bi se moglo rješavati kroz pokretanje javnih radova (izgradnja puteva, nasipa, brana, vodovodne i kanalizacione mreže, hidroelektrana, termoelektrana, i sl). Većina radova može se obavljati angažiranjem radne snage.

Pokretanje ovih javnih radova dovelo bi do razvoja zanatskih usluga, trgovine, prevoza, ugostiteljstva, pijačnih usluga itd.

Osiguranje krova nad glavom, uz tekuću vodu i kanalizaciju, rješavalo bi se planski i uz relativno mala sredstva. U gradnji bi se koristili jednostavni i jeftini građevinski materijali. Površina za stanovanje bila bi skromna, ali znatno bolja i komfornija od straćara, baraka i sl.

U okviru ovih naselja gradili bi se prostori za smještaj osnovnog obrazovanja, kao i prikladni objekti za zdravstvenu zaštitu.

Pri izgradnji ovih naselja koristila bi se domaća radna snaga što bi doprinijelo njihovom zapošljavanju, sticanju prihoda i smanjenju siromaštva. Izgradnja krova nad glavom za prosječno domaćinstvo od 7 članova (roditelji + 5 djece) moglo bi se riješiti u cca 30 m² (dvije sobe, WC sa tušem i kuhinjska niša).

Manji gradovi na ovim područjima podstakli bi razvoj poljoprivrede, stočarstva, lova, ribolova i sl, kao i druge proizvodnje i usluge koje dominantno koriste rad u obavljanju svoje aktivnosti.

Posebna briga u oblasti siromaštva odnosi se na problem siromaštva žena i djece, a naročito djece bez roditelja, i djece prepuštene da žive na ulici i bez ikakvog nadzora. Njima treba prilagoditi posebne programe:

- za siromašne žene: programe zapošljavanja, samozapošljavanja, mikrokreditiranje i sl;
- za nezbrinutu djecu: smještaj, osnovno školovanje, radno osposobljavanje kroz učenje raznih zanata i sl.

Koliko bi ljudska zajednica morala uložiti sredstava da riješi problem siromaštva, odnosno življenja bez krova nad glavom?

Navodimo procjenu obima stanovnika koji žive u sirotinjskim naseljima, kao i iznos potrebnih sredstava (u eurima) za izgradnju novih stambenih jedinica za domaćinstva u sirotinjskim naseljima.

U sljedećoj tabeli iznesena je procjena koliko stanovnika od ukupnog broja živi u sirotinjskim četvrtima i u drugim sirotinjskim naseljima.

RED. BROJ	STATUS DRŽAVE	UKUPAN BROJ STANOVNIKA	PROCENAT STANOVNIKA U SIROTINJSKIM NASELJIMA	BROJ STANOVNIKA U SIROTINJSKIM NASELJIMA
1.	Izuzetno nerazvijene i siromašne države	2,4 milijarde	40%	960 miliona
2.	Nerazvijene države	2,7 milijardi	20%	540 miliona
	UKUPNO	5,1 milijarda	-	1.500 miliona

Ukupan broj stanovnika koji žive u sirotinjskim naseljima prema gruboj procjeni iznosi cca 1,5 milijardi, od čega 960 miliona živi u izuzetno nerazvijenim i siromašnim državama i 540 miliona u nerazvijenim državama.

Od ukupno 6,5 milijardi stanovnika koji žive na Zemlji (2003) u sirotinjskim naseljima živi cca 1,5 milijardi ljudi ili 23%, tj. svaki peti čovjek na Zemlji živi u sirotinjskom naselju.

Procijenjeni broj domaćinstava koji žive u sirotinjskim naseljima iznosi cca 214 miliona domaćinstava. Pri izračunu uzeta je procjena da prosječno domaćinstvo ima 7 članova – 2 roditelja i 5 djece. Ukupan broj stanovnika u sirotinjskim naseljima cca 1,5 milijarda podijeljeno sa 7 (broj članova domaćinstva) daje cca 214 miliona domaćinstava. Prema tome, da bi se riješio problem smještaja (pristojan krov nad glavom sa električnom energijom, pitkom vodom i kanalizacijom) za sirotinjska naselja bilo bi potrebno izgraditi cca 214 miliona novih stambenih jedinica (sa površinom od cca 30 m² po jedinici).

Planska dinamika izgradnje novih stambenih jedinica trajala bi narednih 20 godina, što ukazuje da bi se godišnje trebalo graditi cca 10,7 miliona novih. Ukupno 214 miliona novih stambenih jedinica podijeljeno na 20 godina iznosi 10,7 miliona godišnje.

Predračun godišnjih troškova izgradnje za 10,7 miliona novih stambenih jedinica iznosi:

– cijena izgradnje jedne stambene jedinice	4.000 eura
– plus 20% komunalna infrastruktura	800 eura
– ukupni troškovi izgradnje jedne stambene jedinice	4.800 eura

Za ukupnu godišnju izgradnju 10,7 miliona stambenih jedinica potrebno je 51,3 milijarde eura (10,7 miliona po 4.800 eura) godišnje.

Ukupna društvena zajednica može i mora iznaći ova sredstva kako bi se riješio najveći svjetski problem – smještaj i život bez siromaštva.

8.10. POLJOPRIVREDA I SIROMAŠTVO

Za prvi udar protiv siromaštva neophodno je koristiti poljoprivredu, proizvodnu granu gdje je neophodno visoko učešće rada, odnosno radne snage i relativno mala upotreba mehanizacije.

Poljoprivreda dvostruko djeluje na smanjenje siromaštva, gladi i bijede:

- poljoprivredni proizvodi koji se mogu proizvoditi u skoro svim domaćinstvima služe za prehranu domaćinstva i izbjegavanju ili smanjenju gladi;
- moguće je proizvesti tržišne viškove – iznad vlastitih potreba koji se mogu zamijeniti (trampiti) za nedostajuće druge proizvode ili prodati na pijaci i time ostvariti vlastiti prihod.

Poljoprivreda u kratkom roku može ostvariti niz prednosti u borbi protiv siromaštva, osigurati hranu za stanovništvo, a ujedno radno angažirati ili zaposliti nezaposlene i siromašno stanovništvo.

Poljoprivreda se bavi proizvodnjom stvari za ishranu čovjeka i životinja, a u poljoprivrednu proizvodnju spadaju: ratarstvo, stočarstvo, voćarstvo, pčelarstvo, vinogradarstvo i sl.

Skoro iste efekte u rješavanju problema siromaštva imaju lov i ribolov.

Razvoj poljoprivrede, lova i ribolova presudan je za opstanak čovječanstva. Neophodno je prehraniti sve veći broj stanovnika na Zemlji. Pored osnovnog zadatka poljoprivrede, lova i ribolova da riješe problem siromaštva, imaju i zadatak da prehrane stanovništvo. Više od polovine stanovnika na Zemlji živi u seoskim područjima, pri čemu u nerazvijenim i siromašnim zemljama preko 75% stanovništva živi na ruralnim područjima, a dominantno se bave poljoprivrednom proizvodnjom, lovom i ribolovom, u cilju prehranjivanja vlastitog domaćinstva.

Sama poljoprivreda nije dovoljna da rješava problem siromaštva. U sprezi s ostalim aktivnostima može da potiče i ubrzava rast i razvoj siromašnih i nerazvijenih država. Uz rješavanje smještaja (krov nad glavom), otvaranje novih radnih mjesta (javni radovi i u drugim nepoljoprivrednim djelatnostima), rješavanje komunalne infrastrukture kao i poboljšanje obrazovanja i zdravstva, omogućava poboljšanje življenja u ruralnim područjima.

Razvoj poljoprivrede siromašnih i nerazvijenih država u prvim razvojnim godinama mora se bazirati na velikom učešću radne snage, koja je vezana uz svoju zemlju jer im osigurava preživljavanje. Na tim područjima razvija se naturalna proizvodnja i ekstenzivno obrađivanje zemljišta. Sa razvojem poljoprivredne proizvodnje stiču se uslovi za proizvodnju tržišnih viškova.

U siromašnim i nerazvijenim državama znatan dio stanovništva nema vlastitu zemlju za poljoprivrednu proizvodnju (bezemljaši). Neophodno je provesti agrarnu reformu kroz koju bi:

- bezemljaši koji se žele baviti poljoprivrednom proizvodnjom bez naknade dobili adekvatnu zemljišnu površinu;
- beskućnici koji se zapošljavaju u javnim radovima i dobijaju odgovarajući krov nad glavom, uz njega bez naknade dobiju adekvatnu zemljišnu površinu za poljoprivrednu proizvodnju koju će namijeniti dodatnoj prehrani svoga domaćinstva.

Razvoj poljoprivredne proizvodnje pratit će rast i razvoj siromašne i nerazvijene države. U kasnijim fazama razvoja države, poljoprivredna proizvodnja prešla je iz jedne u drugu fazu, najprije je imala funkciju preživljavanja domaćinstva, a zatim novu funkciju – tržišnu proizvodnju. Sa naturalne poljoprivredne proizvodnje prelazi se na komercijalnu poljoprivrednu proizvodnju. Razvoj komercijalne poljoprivredne proizvodnje zahtijevat će ulaganje u nove tehničko-tehnološke metode proizvodnje. U toj fazi razvoja, poljoprivreda postaje ekonomski snažna, još se brže razvija, ali traži novu i dodatnu radnu snagu, kao i uvođenje mehanizacije.

Planski razvoj poljoprivrede treba biti usklađen sa planskim razvojem siromašnih i nerazvijenih država, mora prolaziti postupno sve planske faze rasta i razvoja, ali uz veliku podršku svake države.

Prva i najvažnija podrška razvoja poljoprivrede je realizacija agrarne reforme sa osnovnim ciljevima:

1. da bezemljaši dobiju odgovarajući obim zemlje (bez naknade) sa kojom će moći prehraniti svoje domaćinstvo;
2. da beskućnici, koji će dobiti krov nad glavom, uz njega dobiju i adekvatan obim zemljišta (bez naknade), na kojem će proizvoditi poljoprivredne proizvode za vlastitu prehranu;
3. da omogućiti samozapošljavanje, a u perspektivi i zapošljavanje drugih;
4. da omogućiti stjecanje prihoda koji će im omogućiti bolji život.

U većini siromašnih i nerazvijenih država poljoprivredno i drugo zemljište je u vlasništvu države ili nije ničije. Slično stanje je i sa šumama, jezerima, rijekama, morem itd.

Nakon agrarne reforme, koja je temelj za sve druge aktivnosti vezane za razvoj poljoprivrede, neophodno je uspostaviti ekonomsku podršku razvoju poljoprivrede kroz odluke vlade:

- a) o obaveznom otkupu tržišnih viškova od robnih rezervi države;
- b) o visini otkupnih cijena u slučaju tržišnih viškova koje otkupljuju robne rezerve države;
- c) o garantiranim minimalnim cijenama ispod kojih poljoprivredni proizvođači ne mogu ugovarati proizvodnju i prodaju tržišnih viškova sa trgovinom, prekupcima, prerađivačima i sl;
- d) da poljoprivredni proizvođači tržišne viškove mogu prodavati drugima po povoljnijim uvjetima, a naročito po višim tržišnim cijenama od garantiranih minimalnih cijena;
- e) uvesti zaštitne carine za uvozne poljoprivredne proizvode ili njihove supstitute kako bi se zaštitila i stimulirala domaća proizvodnja;
- f) uvesti ograničavajuće kontigente za uvoz poljoprivrednih proizvoda u obimu koji domaća proizvodnja ne može proizvesti, a potrebne su za prehranu domaćeg stanovništva i stoke.

Dodatne poticajne mjere za razvoj poljoprivrede u siromašnim i nerazvijenim državama treba provesti u oblasti financiranja proizvodnje, pri čemu se pored centralne banke moraju uključiti vlada i komercijalne banke, koji moraju osigurati novčana sredstva za avansiranje poljoprivredne proizvodnje (sjeme, sadnice, zaštita i sl). Povrat avansiranih sredstava sa minimalnom kamatom bi se realizirao nakon žetve, prodaje i naplate. Ukupni proces financiranja pripreme proizvodnje, prodaje i naplate mogao bi se realizirati kroz jednu pravnu osobu (otkupne stanice, robne rezerve, tržnice na veliko, prerađivač i sl).

Na višem stupnju rasta i razvoja siromašne i nerazvijene države poljoprivreda može mnogo pomoći u zapošljavanju ruralnog stanovništva. Država bi posebnim zakonom mogla urediti status radnog odnosa seoskog poljoprivrednog proizvođača i plaćanje doprinosa za osnovno zdravstvo i obrazovanje. Time bi se pomogao položaj nezaposlenih, osigurao bi im se mjesečni redovni prihod, a kroz plaćanje doprinosa poboljšao bi se položaj zdravstva i školstva.

Primjer:

	DNEVNO	ZA 1 MJESEC
1. Jedan poljoprivredni proizvođač prima akontaciju-plaću	2 EUR	60 EUR
2. 25% doprinos za zdravstvo	0,50 EUR	15 EUR
3. 20% doprinos za školstvo	0,40 EUR	12 EUR
4. UKUPNO akontacije – plaće	2,90 EUR	87 EUR

Nakon žetve, predaje ili prodaje proizvoda poljoprivredni proizvođač dužan je vratiti akontaciju u visini od 87 eura mjesečno.

Na ovaj način bi se pomoglo siromašnim poljoprivrednim proizvođačima jer bi dobili status zaposlenog radnika, čija porodica ima pravo na besplatnu zdravstvenu i socijalnu zaštitu kao i na besplatno obrazovanje.

U organizaciju poljoprivredne proizvodnje u nerazvijenim i siromašnim državama moraju se maksimalno uključiti vlada i druge institucije koje će biti zadužene za razvoj poljoprivrede. Ovo područje treba izuzetno planirati, organizirati, utvrditi nosioce pojedinih zadataka i organizirati efikasnu kontrolu izvršenja plana.

Polazeći od činjenica da će se u ovoj oblasti angažirati ogromna financijska sredstva, neophodno je uspostaviti financijsku kontrolu realizacije planova. Kako se mogu očekivati pokušaji prevara od raznih mešetara (kao i domaćih prevaranata a i političara), potrebno je uspostaviti neovisnu i stručnu kontrolu svih procesa, ali i vrlo stroge sankcije za nepoštivanje planova i razne prevare.

O značaju poljoprivrede i njenom utjecaju na razvoj siromašnih i nerazvijenih država napisana su brojna djela. Mnogi ekonomski mislioci su dali bezbroj ideja i prijedloga kako da poljoprivredna proizvodnja pomogne rastu i razvoju siromašnih i nerazvijenih država.

Međutim, ponovo se javljaju svjetske financijske i trgovinske organizacije (WB, MMF, WTO) koje u principu podržavaju istraživanja, ali se ne upuštaju u konačna rješenja. U problematiku poljoprivrede se uključuje svjetska Organizacija za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija (FAO), čiji moto glasi – Pomoći da se stvori svijet bez gladi! Već u ovom motu krije se kapitalistička obmana jer se ne spominje samostalna proizvodnja siromašne i nerazvijene države. Ove organizacije daju hranu siromašnim, a najčešće je kupuju od bogatih i razvijenih država. Hranu daju besplatno, što neizbježno dovodi do propasti domaće proizvodnje i stvaranja trajnog siromaštva. Ne poštuju staru mudrost koju je još u 6. stoljeću p.n.e. rekao kineski filozof Lao Ce: “Dajte čovjeku ribu i nahranit ćete ga za jedan dan, naučite ga kako da je lovi i prehranit ćete ga za cijeli život”.

Za značaj poljoprivrede pri rješavanju problema rasta i razvoja, naročito nerazvijenih i siromašnih zemalja, važan je stav švedskog nobelovca za ekonomiju Gunnara Myrdala (1898-1987), koji kaže: “Upravo u poljoprivrednom sektoru bitka za dugoročni ekonomski razvoj će biti dobijena ili izgubljena.”

9. RADNA SNAGA I NEZAPOSLENOST

Mudra misao – pouka:

Ako se trajna puna zaposlenost ne može drugačije postići, savezna vlada je odgovorna da osigura takav opseg saveznih ulaganja i izdataka kakav je potreban za postizanje trajne pune zaposlenosti.

Iz američkog zakona S 380
(nakon Drugog svjetskog rata)

Teme vezane za radnu snagu su najspornije teme oko kojih se ne mogu složiti ekonomski mislioci (a i filozofi, sociolozi, pravnici i dr).

Na jednoj strani preovladavaju stavovi kapitalističkih mislilaca da je rad, odnosno radna snaga, samo jedan od faktora proizvodnje i da kapitalisti imaju dominantnu vlast nad radnom snagom (zapošljavanje, otpuštanje, visina nadnica, korištenje rezultata rada odnosno viška vrijednosti i sl). Na drugoj strani pojavljuju se socijalistički mislioci koji zagovaraju pravedniju raspodjelu viška vrijednosti, odnosno veću participaciju radnika u dohotku.

Tek pojavom novih filantropskih mislilaca moguća je nova uloga radne snage koja će se temeljiti na osnovnim načelima filantropizma, tj. poštenijeg odnosa u raspodjeli, smanjenju nejednakosti koja je zasnovana na zakonskim rješenjima prema vlasništvu a ne prema radu, i poštivanju radnog doprinosa ostalih zaposlenih.

Filantropizam u sferi radne snage temeljit će se na sljedećim principima:

1. Radna snaga odnosno rad ne može biti vlasništvo kapitalista;
2. Rad će dominirati raspodjelom viška vrijednosti jer ga on stvara;
3. Ulaganje u obrazovanje radne snage (od osnovnog do visokog) vrši ukupno društvo, a kapitalisti koriste plodove obrazovanja. Obrazovanje plaćaju djelomično i radnici iz doprinosa za obrazovanje. Kapitalisti ulažu samo manji dio sredstava u obrazovanje koje koriste u svom redovnom radu, što se odnosi na dodatno školovanje i poboljšanje radnih sposobnosti. Ulaganje u obrazovanje kroz uplatu doprinosa na nadnice najčešće umanjuje visinu neto nadnice radnika, što potvrđuje da radnici snose troškove obrazovanja. Kapitalisti ne uplaćuju doprinose za obrazovanje iz svoje dobiti.
4. Ulaganje u zdravstveno osiguranje vrši se kroz razne doprinose na nadnice radnika. Isto obrazloženje za ulaganje u zdravstvo važi i za ulaganje u obrazovanje. To ukazuje da kapitalisti koriste ulaganje radnika u obrazovanje i zdravstvo, a uspostavljaju pravo da samostalno koriste i raspolazu sa dobiti.

5. Kapitalizam svoju efikasnost postiže maksimalnom trkom za dobit, pri čemu neadekvatno plaća kreatore, pronalazače i inovatore koji nalaze razne načine za povećanje dobiti kapitalistima.
6. Kapitalisti maksimiziraju svoju dobit jer mnoge troškove i investicije u objekte koje oni najviše koriste prebacuju na ukupnu društvenu zajednicu kako bi ih kroz budžet financirala. Pored već spomenutih oblasti zdravstva i obrazovanja, to se odnosi na saobraćajnu infrastrukturu, elektro i drugu energiju, kao i ostalu komunalnu infrastrukturu.

U ovom poglavlju razmotrit ćemo pitanja vezana za pojmove:

- radna snaga;
- nezaposlenost i garantiranje zapošljavanja;
- radna snaga kao faktor proizvodnje;
- radna snaga kao faktor potrošnje;
- tržište rada;
- nadnice.

9.1. RADNA SNAGA

Radnu snagu možemo definirati kao radno sposobno stanovništvo jedne države. Obuhvata svo stanovništvo države između 15 i 65 godina starosti koje je zaposleno ili nezaposleno, ali je radno sposobno. Nasuprot radno sposobnog stanovništva imamo radno nesposobno stanovništvo koje nije ili još nije sposobno za rad.

U radno nesposobno stanovništvo spadaju:

- sve osobe do 15 godina (koje su u predškolskoj ili fazi osnovnog obrazovanja);
- sve osobe iznad 65 godina starosti (u nekim državama i nekoliko godina više);
- svi srednjoškolci (redovnog obrazovanja) i svi redovni studenti;
- svi penzioneri i invalidi;
- ostali stanovnici zdravstveno nesposobni za rad itd.

Odnos broja radno sposobnog i radno nesposobnog stanovništva razlikuje se u svakoj državi, što je obično uvjetovano stepenom razvoja države, a što se vezuje uz kretanje starosti stanovništva.

Razvijene države u pravilu imaju odnos 50% naprema 50% (radno sposobnih naprema radno nesposobnih). To je posljedica starenja stanovništva, većeg broja penzionera, manjeg nataliteta, većeg obrazovanja djece i sl.

U siromašnim i nerazvijenim državama situacija je znatno povoljnija u korist većeg broja radno sposobnog stanovništva (i do 60%) u odnosu na radno nesposobno stanovništvo (do 40%). To je posljedica manjeg obrazovanja u srednjim školama i fakultetima, većeg prirasta mladih generacija, povećanog nataliteta, manjeg broja penzionera i sl.

U srednje razvijenim zemljama odnos između radno sposobnog i radno nesposobnog stanovništva u prosjeku je oko 55% naprema 45% .

Svaka grupacija radne snage ima specifične probleme o kojima ćemo pisati detaljnije u sljedećim poglavljima, a djelomično i u ovom.

Problemi vezani za radno sposobno stanovništvo su:

- zaposlenost;
- nezaposlenost;
- tržište radne snage;
- garantirano zapošljavanje;
- visine nadnica;
- financiranje dodatnog obrazovanja i sl.

Problemi vezani za radno nesposobno stanovništvo su:

- socijalno osiguranje;
- zdravstveno osiguranje;
- penziono osiguranje;
- invalidsko osiguranje;
- osiguranje nezaposlenih;
- financiranje predškolskog obrazovanja;
- financiranje osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja;
- financiranje zdravstva itd.

Radna snaga je jedini kreativni faktor u procesu proizvodnje i razmjene. Kapital, sredstva za rad i predmeti rada su mrtvi elementi koje pokreće radna snaga. Što je radna snaga kreativnija, tj. školovanja i obrazovanja bolje će i učinkovitije pokrenuti ostale faktore proizvodnje. S aspekta maksimizacije profita kapitalista će poduzimati dvije osnovne aktivnosti:

- poticati što veću učinkovitost radne snage;
- smanjivati troškove radne snage do optimalnih i mogućih granica.

Kapitalista zna da će svoju dobit povećati ako maksimalno iskoristi znanje radne snage (veću produktivnost, kvalitetnije proizvode, niže troškove, funkcionalnije i kreativnije proizvode i sl), što će dovesti do bolje prodaje i povećanja prodajnih cijena. Nasuprot tome, sniženje troškova povećat će razliku između prihoda i troškova, tj. ostvarit će veću dobit. Najveći trošak za kapitalistu su nadnice koje će

nastojati da smanji koristeći zakon ponude i potražnje. Ponuda radne snage u pravilu je veća od potražnje, što kapitalistima omogućava da snižavaju nadnice sve do nivoa do kojeg neće ugroziti svoju proizvodnu i prodajnu stabilnost.

Radna snaga pri svom radu troši ljudski rad. Ljudski rad je misaoni čin koji svojim radom ostvaruje neki koristan učinak. Rad u kapitalizmu u početku ima funkciju prisile (rad robova), ali u kasnijem razvoju je sve više stvar izbora. Međutim, stvar izbora je u dosta slučajeva prividna, jer radom dolazi do neke naknade koja omogućava nastavak života. Na taj način izbor je samo prividan jer kapitalista ima dominantnu poziciju i bez fizičke prisile ostvaruje ekonomsku prisilu. Na taj način kapitalisti određuju sudbinu pojedincima i ukupnom društvenom kretanju.

Prva Međunarodna organizacija rada (ILO) osnovana je 1919. godine, a 1946. postala je prva specijalizirana agencija Ujedinjenih naroda. Međunarodna organizacija rada je predložila a potom i 1948. usvojila Opću deklaraciju o ljudskim pravima, posvećenu bitnim stavovima o radu, kao naprimjer:

- svatko ima pravo na rad, slobodu izbora zaposlenja, pravične i povoljne uvjete rada;
- zaštitu za vrijeme nezaposlenosti,
- svatko ima pravo na jednaku plaću za jednak rad;
- plaća treba da osigurava pojedincu i njegovoj obitelji život dostojan čovjeka, a prema potrebi se dopunjava drugim sredstvima socijalne zaštite;
- svatko ima pravo na odmor i dokolicu;
- svatko ima pravo na plaćene neradne dane, nedjeljni odmor i godišnji plaćeni odmor, itd.

Navedeni dijelovi Deklaracije ostali su na nivou načelnog opredjeljenja, naročito s aspekta ukupne ljudske zajednice. Pravila i načela pisani su samo za manji broj radne snage, odnosno za onu u razvijenim i bogatim državama. Radna snaga u siromašnim i nerazvijenim državama u najvećem obimu je nezaposlena (i do 90%), pa ne može koristiti ni jedno pravo iz Deklaracije. S obzirom da je Deklaracija pisana prije 70 godina, bilo bi opravdano i realno da je u cijelosti realizirana. Međutim, stanje sa radnom snagom, u ukupnom svijetu, znatno je teže i gore nego što je bilo u periodu pisanja ove Deklaracije. I ovo je samo jedan od niza primjera gdje kapitalizam piše jedno (što je narodu prihvatljivo), govori drugo (uz velika obećanja) i radi treće (pogoršava ekonomsko i životno stanje radne snage). Ovo je jedan od brojnih primjera koji dokazuju da kapitalizam ne može rješavati svjetske probleme. Njegova filozofija življenja i izbora prioriteta (samo profit) vodi čovječanstvo u još težu situaciju i propast.

Uz radnu snagu vezane su sljedeće karakteristike u pojedinim zemljama:

- a) U razvijenim i bogatim zemljama:
  - struktura stanovništva sve više stari,

- smanjuje se ili vrlo sporo raste broj zaposlenih, a sve više raste broj penzionera;
- obim uplata u socijalne, zdravstvene i penzione fondove se usporava ili smanjuje radi smanjivanja broja novozaposlenih;
- rastu troškovi zdravstvenog i penzionog osiguranja radi starenja stanovništva, a istovremeno niskog nataliteta, itd.

U bogatim i razvijenim državama nedostaje mlađe radne snage, usporava se rast bruto društvenog proizvoda i smanjuju uplate u socijalne, zdravstvene i penzione fondove. Sve to dovodi do narušavanja postojećeg lagodnog života u ovim zemljama i sve većeg nezadovoljstva starijih (radi sporijeg rasta penzija i smanjenja prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu), kao i nezadovoljstva mladih jer im se razni doprinosi i porezi povećavaju kako bi održavali fondove namijenjene starijim osobama, uz istovremeni strah da tih beneficija neće biti kada postanu stariji.

b) U siromašnim i nerazvijenim zemljama problematika vezana za radnu snagu ima sasvim druge naznake. Većina ne radi, mladi se nalaze u besperspektivnom stanju, a stariji nemaju penzije (jer nikada nisu radili), kao ni druge socijalne i zdravstvene fondove. Žive u sasvim drugim okolnostima u odnosu na stanovništvo bogatih i razvijenih država.

Rješenje se može pronaći samo u realizaciji dugoročnih razvojnih koncepcija koje su detaljno obrađene u ovoj knjizi.

Radna snaga je najveće bogatstvo koje ima jedna država. Naročito onaj dio radne snage koji je radno sposoban, koji učestvuje (ili može da učestvuje) u proizvodnji, ali i u potrošnji što najviše djeluje na povećanje društvenog bruto proizvoda.

Sa jedne strane, radno sposobno stanovništvo učestvuje u procesu proizvodnje i povećava bruto društveni proizvod. Sa druge strane, takvo stanovništvo sačinjava ogromno potrošačko društvo što pozitivno djeluje na obnavljanje proizvodnog ciklusa.

Nerazvijene i siromašne države uz visok natalitet stvaraju ogromno novo stanovništvo koje treba racionalno iskoristiti. Dužnost ekonomskih mislilaca, naročito u periodu filantropizma, je da aktiviraju ogromnu radnu snagu i uspješnim razvojnim procesom stvore nove potrošače za novu proizvodnju. Sve faktore razvoja imamo u nerazvijenim i siromašnim zemljama: radnu snagu, prirodne resurse i kapital, koji je prikladan sadašnjem stepenu razvoja te nerazvijene zemlje. Nedostaju organizacija i ekonomska misao kako da sve elemente proizvodnje i razvoja pokrenemo, organiziramo i stavimo u funkciju rada, proizvodnje, prometa i potrošnje.

9.2. NEZAPOSLENOST I GARANTIRANJE ZAPOŠLJAVANJA

Nezaposlenost je jedno od najgorih stanja koje je kapitalizam izmislio, stvorio i održava. Kroz nezaposlenost kapitalizam stvara veću ponudu radne snage od potražnje kako bi troškovi radne snage (nadnice i doprinosi) bili što niži. I u ovoj oblasti vrijedi zakon ponude i potražnje. Što je ponuda radne snage veća (jer ima dosta nezaposlenih) nadnice će biti niže, jer je onaj koji ne radi spreman raditi i za nižu nadnicu.

I u ovoj oblasti dominira osnovni zakon kapitalizma – što veća dobit uz što niže troškove. Ovaj neljudski i nehumani princip postaje osnovno pravilo pri čemu pojedinačni interesi vođeni pohlepom (što veća dobit) dovest će zakonima prirode da u tom blagostanju niko (kapitalisti i njihova pokoljenja) neće moći da uživaju.

Poseban teret i oblik nezaposlenosti imamo u siromašnim i nerazvijenim državama. U njima je cca 90% radno sposobnog stanovništva nezaposleno. To je kapitalizam svjesno podržavao. Zašto? Ako bi pokrenuli proizvodnju i zapošljavanje u nerazvijenim i siromašnim državama smanjilo bi se tržište za bogate i razvijene države. Te bi države mogle da proizvode velike količine poljoprivrednih proizvoda, prehrambenih proizvoda, proizvoda od tekstila i kože, odjeću, obuću, tj. sve proizvode gdje nije neophodna visoka tehnologija i gdje radna snaga može da zamijeni mehanizaciju.

Kapitalizmu je ekonomski interes da nerazvijene zemlje drži i dalje nerazvijenim, u kojima su ponuda i potražnja na niskom nivou. Te zemlje će se sporo i postupno razvijati prema svojim ekonomskim interesima.

Siromašne i nerazvijene zemlje imaju neophodne kotače za rast i razvoj, a to su:

- radna snaga (osposobljena za radne aktivnosti primjerene siromašnim i nerazvijenim državama);
- prirodni resursi (zemlja, rijeke, jezera, mora, rudna bogatstva, šuma, minerali i dr);
- kapital (alat, jednostavne mašine, montažne zgrade, infrastruktura, putevi i sl).

Nepokretanje proizvodnje i nezapošljavanje ogromnog broja nezaposlenih (radno sposobnih) u siromašnim i nerazvijenim zemljama posljedica je neorganizacije i nedostatka ekonomske misli i znanja kako efikasno povezati sve postojeće faktore za uspješno poslovanje.

Uz razvoj proizvodnih faktora i rast ponude paralelno će se razvijati i potražnja jer novozaposleni radnici mogu i žele da budu kupci i potrošači, u prvom redu osnovnih životnih artikala, a potom uz rast kupovne moći i standarda povećavat će se potražnja i za ostalim robama.

Međutim, prethodne ideje o rješavanju problema nezaposlenih i pokretanju proizvodnje u nerazvijenim i siromašnim zemljama kapitalizam neće realizirati jer sadašnji kapitalisti neće da razvijaju potencijalnu konkurenciju i da “sjeku granu na kojoj sjede”. Nerazvijene i siromašne države, za sada, drže u postojećem stanju i tretiraju ih kao potencijalno tržište u perspektivi.

Nezaposlenost se pojavljuje ako postoje kvalificirani (osposobljeni) radnici koji su voljni raditi za nadnice koje preovladavaju na tržištu, ali ne mogu pronaći posao.

Ekonomska teorija kapitalizma razmotrila je pojam nezaposlenosti sa svih aspekata. Međutim, ekonomska teorija se vrlo malo bavi ili nikako ne bavi problemom nezaposlenosti u nerazvijenim i siromašnim zemljama. U suštini taj problem nije u fokusu razmatranja kapitalizma jer tu nema profita, i kapitalista nije zainteresiran za ulaganja tamo gdje nema profita, naročito u kratkom roku.

Stopa nezaposlenih predstavlja broj nezaposlenih podijeljen sa ukupnim brojem radno sposobnog stanovništva. Prema definiciji Međunarodne organizacije rada (ICO) da bi osoba bila nezaposlena mora ispunjavati tri kriterija:

1. da je bez posla;
2. da je u mogućnosti početi raditi u naredne dvije nedjelje;
3. da je aktivno tražila zaposlenje u posljednje četiri nedjelje.

Ova definicija odgovara definiranju statusa nezaposlenih osoba u razvijenim i bogatim zemljama, ali ne odgovara siromašnim i nerazvijenim zemljama. Sporna je točka 3. koja predviđa da status nezaposlene osobe gubi ona osoba koja u zadnje četiri nedjelje nije aktivno tražila zaposlenje. U siromašnim i nerazvijenim zemljama na stotine miliona nezaposlenih ne traži aktivno zaposlenje jer je to besmisleno, ne može tražiti nešto što ne postoji.

Čak i u razvijenim i bogatim zemljama mnoge nezaposlene osobe ne traže aktivno zaposlenje jer su ga duže tražili, postali su obeshrabreni i više ne traže zaposlenje. Prema definiciji oni više ne spadaju u grupu nezaposlenih. Na ovaj način kapitalistički ekonomski mislioci umanjuju obim nezaposlenosti kako bi se kapitalistički sistem prikazao kao vrlo efikasan sistem koji rješava problem nezaposlenih jer ih administrativno briše, i ti ljudi prestaju da “postoje” čak i statistički.

Utjecaj nezaposlenosti na svako društvo je vrlo negativan. Najveći problem za svaku državu, uz nezaposlenost, vezan je za usporenost rasta bruto društvenog proizvoda. Osoba je radno sposobna, ali ne radi i ne stvara novu vrijednost. Učestvuje u potrošnji, a kako ne učestvuje u stvaranju dobara, doprinosi usporenom rastu društva. Pored opće društvenog problema nezaposlenost izaziva niz porodičnih problema. Prihodi se smanjuju ili potpuno ukidaju, što dovodi do teških odnosa i situacija u porodici. Smanjuju se izdaci za hranu, za higijenu, zdravstvo,

školovanje itd. Ujedno se povećava obim siromaštva koje je polazna pretpostavka za krađe, kriminal, alkohol, drogu i sl.

Izuzetno veliki problem nezaposlenosti je prisutan u siromašnim i nerazvijenim državama gdje većina radno sposobnog stanovništva ne radi. Ekonomski gubici u tim zemljama su nenadoknadivi. Nerazvijena i siromašna zemlja ima resurse koji nisu aktivirani. Nezaposlenost je period kada se ne stvara nova vrijednost, pri čemu je radna sposobnost čovjeka ograničena na starosni period od 15 do 65 godina. Ako radnu sposobnost poistovjetimo sa “energijom”, nezaposlenost pokazuje da država protokom godina gubi značajnu “energiju” koja kod pojedinca nije obnovljiva.

Nezaposlenost je najveće zlo u čitavom svijetu, a pogotovo u siromašnim i nerazvijenim zemljama. Kapitalizam može, ali neće, da rješava problem nezaposlenosti u svijetu. Već smo ukazali da se to ne uklapa u filozofiju poslovanja kapitalizma, iako se trudi da riječima, deklaracijama i konferencijama ukaže da rješava problem nezaposlenosti, ali na konkretnim djelima ne radi ništa ili radi malo samo da svjetskoj javnosti zamaže oči.

Kako rješavati problem nezaposlenosti u siromašnim i nerazvijenim zemljama?

Kao poseban program i plan zapošljavanja nezaposlenih osoba je moguć kroz Program garantiranog zapošljavanja. To se odnosi na filantropsko društvo koje mora garantirati zapošljavanje svake radno sposobne osobe. O ovoj temi detaljnije u poglavlju Filantropsko društvo: Izbor između nezaposlenosti i inflacije.

Moguće je rješavati problem nezaposlenosti kroz izradu i realizaciju programa ekonomskog rasta i razvoja kao i postavljenih ciljeva razvoja u kratkom, srednjem i dužem roku. O tome smo pisali detaljnije u posebnom poglavlju.

Problem nezaposlenosti u svim zemljama mora se rješavati kroz skladniji odnos između agregatne ponude i agregatne potražnje. Odnosi moraju biti usklađeni sa stupnjem razvoja određene zemlje. Posebnu složenost iziskuje odnos agregatne ponude i agregatne potražnje u izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama. Odnosi ovih agregatnih stanja analizirani su i razmatrani od strane ekonomskih mislilaca pretežno u razvijenim i bogatim državama. Međutim, stanje agregatne ponude i agregatne potražnje u izrazito nerazvijenim i siromašnim zemljama uglavnom nije analizirano i nisu predlagana rješenja, jer to nije u skladu sa filozofijom kapitalizma a poslušni ekonomisti nisu htjeli da rade i predlažu rješenja kako ne bi ugrozili svoju poziciju u kapitalističkom društvu.

Vrlo je složen problem rješavanja nezaposlenosti u nerazvijenim i siromašnim državama, ali nije nerješiv. Mora se krenuti u rad i aktivnost i učiniti prve korake u razvijanju agregatne ponude i agregatne potražnje u tim zemljama.

Agregatna ponuda je ukupna količina roba i usluga koje se proizvode u jednoj državi i nude na tržištu.

Agregatna potražnja je ukupna ili potencijalna potražnja za robama i uslugama.

Kako pokrenuti ukupnu agregatnu ponudu i agregatnu potražnju ako je postojeća ponuda i potražnja na vrlo niskom nivou ili je skoro i nema.

Takvo stanje je posljedica velike nerazvijenosti, nedostatka proizvodnje, nedostatka ponude a ujedno nedostatka potražnje jer visoka nezaposlenost dovodi do niske kupovne moći. Ovakvo stanje je začarani krug gdje istovremeno nema ni ponude ni potražnje.

Kako izaći iz ovog začaranog kruga? Postoji izlaz!

Uz saznanje da između agregatne ponude i agregatne potražnje postoje uzročno-posljedične veze, potrebna je istovremena aktivnost na pokretanju i povećanju agregatne ponude, kao i aktivnost na poticanju i stimuliranju agregatne potražnje.

U jednom kratkom periodu agregatna ponuda je uzrok, a agregatna potražnja je posljedica. U drugom ili istom periodu agregatna potražnja je uzrok, a agregatna ponuda je posljedica.

Ovdje se otvara staro filozofsko pitanje: šta je starije – kokoš ili jaje? Istovremeno se u ekonomiji postavlja pitanje šta je važnije: agregatna ponuda ili agregatna potražnja? To je isto što i ogledalo sa dva lica. Nema ponude bez potražnje ili obrnuto, nema potražnje bez ponude.

U primjeru nerazvijenih i siromašnih država neophodno je istovremeno pokrenuti i razvijati agregatnu ponudu i agregatnu potražnju.

Pokretanjem proizvodnje stvaraju se robe i usluge za ponudu pri čemu zaposleni primaju nadnice i stvaraju kupovnu moć, odnosno razvijaju potražnju za robama i uslugama.

U siromašnim i nerazvijenim zemljama faktori koji djeluju na agregatnu ponudu i agregatnu potražnju su dosta drugačiji nego u razvijenim i bogatim državama.

Faktori agregatne ponude u siromašnim i nerazvijenim državama su:

1. radna aktivnost,
2. pokretanje proizvodnje,
3. javni radovi,
4. zapošljavanje,
5. prirodna bogatstva,
6. postojeći kapital,
7. razvoj tehnologije i inovacija i sl.

Faktori agregatne ponude su sve aktivnosti, postojeća sredstva i imovina koje se u kratkom roku mogu staviti u funkciju proizvodnje roba i usluga. Sve vrste rada,

radne aktivnosti, proizvodnja i zapošljavanje stavljaju se u funkciju radi stvaranja agregatne ponude, pri čemu će se rad plaćati u skladu sa mogućnostima i u iznosima koji su prikladni i uobičajeni na tom području. Plaćanjem rada stvaraju se uvjeti za razvijanje agregatne potražnje za robama i uslugama.

Faktori agregatne potražnje u siromašnim i nerazvijenim zemljama su:

1. lična potrošnja;
2. porast kupovne moći stanovništva;
3. porast standarda;
4. javna potrošnja;
5. državna potrošnja;
6. investiciona potrošnja;
7. izvoz roba i usluga.

Agregatna potražnja za robama i uslugama će poticati razvoj agregatne ponude. Robe i usluge koje se nude na tržištu siromašnih i nerazvijenih država moraju biti primjerene potrebama kupaca u tim zemljama i prilagođene njihovim dostignutim standardima.

Kao inicijalni pokretač većeg obima agregatne ponude i agregatne potražnje u siromašnim i nerazvijenim zemljama može poslužiti izgradnja stambenih naselja i komunalne infrastrukture koji bi poslužili za smještaj stanovnika iz sirotinjskih kvartova velikih gradova. Tom aktivnošću bi se rješavali brojni akutni problemi siromašnih i nerazvijenih zemalja (smještaj, zapošljavanje, smanjenje siromaštva, pristup pitkoj vodi, lakši pristup zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju itd).

9.3. RADNA SNAGA KAO FAKTOR PROIZVODNJE

Radna snaga je najvažniji faktor proizvodnje. Aktivnost iskazuje kroz rad, a naknade za utrošeni rad su nadnice. Neto nadnice primaju radnici kao plaću za svoj rad. Takođe, poslodavac na plaće radnicima plaća razne poreze i doprinose u korist države, odnosno njenog budžeta. To su porezi i doprinosi za zdravstveno osiguranje, za školstvo, za penzione i socijalne fondove itd.

Rad u kapitalističkoj ekonomskoj teoriji je trošak za poslodavca kao i svaki drugi trošak. Rad radnika se tretira kao i trošak sirovina, materijala, amortizacije, održavanja mašina itd.

Neophodno je pri razmatranju radne snage kao faktora proizvodnje definirati da su bruto plaće radnika isto što i bilo koji drugi trošak. Ako već znamo da je filozofija kapitalističkog poslovanja:

- maksimizacija dobiti;
- minimalizacija troškova.

Jasno je što će se dešavati sa svim troškovima kao i sa troškovima plaća. Poslodavci će nastojati da minimaliziraju troškove plaća, u čemu im pomaže filozofija tržišta, odnosno kretanje ponude i potražnje. Uz konstantnu povećanu ponudu radne snage (radi visoke nezaposlenosti), uvijek će biti kvalificiranih radnika koji su spremni raditi za nižu plaću. U zaštiti interesa radnika pojavljuju se sindikati koji štite najniže plaće.

Na tržištu siromašnih i nerazvijenih država, gdje je ogromna nezaposlenost, jasno je da će korištenje tržišnih zakona (ponude i potražnje za radom) ići u korist kapitalista, koji će radi svoje pohlepe i nezasićenosti za profitom minimizirati plaće. Da bi se status radnika zaštitio od eksploatacije, naročito u nerazvijenim i siromašnim državama, država mora zakonski urediti:

- najnižu plaću;
- najvišu plaću;
- raspodjelu viška vrijednosti;
- ulogu sindikata;
- okvire sistema nagrađivanja i sl.

Radna snaga kao najveće bogatstvo svake države, koja je kreator rasta i razvoja, ne može se prepustiti zakonima tržišta i volji pojedinaca. Ona je bitan faktor proizvodnje, ali i značajan činilac troškova proizvodnje. Nije ekonomski (niti sociološki, filozofski i sl) opravdano prepustiti se stihiji i slučajnim uspjesima ili neuspjesima.

9.4. RADNA SNAGA KAO FAKTOR POTROŠNJE

Najveći direktni i indirektni potrošač je čovjek, odnosno radna snaga.

Kao direktni potrošači koji razvijaju proizvodnju roba i usluga, radnici svojim prihodima kupuju robu i usluge drugih proizvođača čime stimuliraju razvijanje i povećanje proizvodnje. Potrošnja je najveći faktor pri razvijanju proizvodnje. Potrošači najčešće kupuju i koriste proizvode za prehranu, odjeću i obuću.

Kao indirektni potrošači koji razvijaju proizvodnju, radna snaga povećanjem svojih prihoda uplaćuje dodatne prihode u budžete iz kojih će se financirati razna druga potrošnja (školstvo, obrazovanje, zdravstvo, komunalna infrastruktura, putevi itd).

Porastom kupovne moći i standarda radne snage povećava se potražnja i za drugim robama, što će dodatno stimulirati razvoj nove proizvodnje.

Iz svega izloženog može se konstatirati da je radna snaga najvažniji faktor u razvoju ponude roba i usluga kao i potražnje za robama i uslugama. Ona time prelazi iz faze učesnika u ponudi i potražnji u bitnog činioca rasta i razvoja siromašnih i nerazvijenih država.

9.5. TRŽIŠTE RADA I NADNICE

Tržište rada je mjesto gdje se razmjenjuju ponuda i potražnja za radnom snagom. Pojam tržišta rada je vezan uz razvijene i bogate države, dok se ovaj pojam ne može koristiti u siromašnim i nerazvijenim zemljama. U ovim zemljama primjereno je korištenje agencija za zapošljavanje. One trebaju biti državne institucije preko kojih će se vršiti potražnja za radnom snagom i gdje će nezaposleni dobijati osnovne informacije o mogućnosti zapošljavanja.

Tržište rada u kapitalizmu sve ljude svodi na status robe. Oni su puki izvršioци određenog posla i nad njima se primjenjuje prikrivena ekonomska prisila. Radnik je otuđen i dobija status plaćenog najamnika. Najveći dio dana radnik provodi na radnom mjestu. Radno vrijeme nije prilagođeno čovjeku i njegovim kulturološkim, psihosocijalnim, sportskim, rekreativnim i sličnim potrebama. Radni čovjek se otuđuje od svoje porodice jer sa njom, u toku radnog dana, provodi najmanji period. Takođe, radni čovjek se otuđuje od poznanika, prijatelja i familije jer za njih nema slobodnog vremena. Radno vrijeme od 9 do 17 sati ne ostavlja prostor za aktivno druženje sa porodicom, prijateljima i rođacima. Moderno kapitalističko društvo u prvi plan stavlja rad, a ostali period je iscjepkan i sprečava razvoj čovjekove sreće i međusobnih odnosa (prijateljskih i porodičnih).

Kultura, sport i zabava u kapitalističkom društvu postaje biznis, kao i svaki drugi, pri čemu se manipulira ljudskim osjećajima i potrebama i u suštini više zaglupljuje nego što kreativno razvija pojedince.

Na tržištu rada uvijek je ponuda radne snage znatno veća od potražnje. To stanje dovodi u povlašteni položaj poslodavca, koji diktira uvjete radnicima koji ih moraju prihvatiti jer uvijek ima radnika koji će raditi po uvjetima poslodavca.

Na tržištu rada pojavljuje se specifična kategorija radnika. To su menadžeri koji u ime vlasnika kapitala (kapitalista) preuzimaju vođenje biznisa. Oni su, po pravilu, visoko obrazovani ljudi i stručnjaci koji po ovlaštenju (ugovornim odnosom) kapitaliste preuzimaju operativno rukovođenje biznisom (firmom, fabrikom, poduzećem, bankom, sportskim klubom i sl). Menadžeri obavljaju: rukovođenje firmom, planiranje, organiziranje, angažiranje ljudskih resursa i kontrolu izvršenja plana poslovanja. Za svoj stručni posao menadžeri su izborili bezobrazan status (visoka plaća, razni bonusi i nagrade, otpremnine, pravo operativnog odlučivanja i sl). Čak i u slučaju neuspješnog rada i prilikom raskida ugovora menadžer dobija

milionske naknade za prekid daljeg rada. Istovremeno, radnik koji nekvalitetno i neuspješno radi ne dobiva ništa, slijedi mu prekid radnog odnosa bez ikakve naknade.

Ovu poziciju menadžeri ostvaruju dogovorno sa vlasnikom kapitala koji je menadžeru povjerio vođenje biznisa, a za to dobija dio viška vrijednosti (dobiti) koju firma ostvari. Kapitalista pri odlučivanju o angažiranju menadžera razmišlja na sljedeći način: ako menadžer ostvari visoku dobit, spreman sam mu dati izuzetno visoku nagradu – ako ja (kapitalista) dobijam visoku dobit zašto dio toga ne bih ustupio menadžerima. I ovdje se nastavlja osnovna filozofija kapitalizma, tj. što veća dobit, pri čemu sa tom dobiti najviše dobija kapitalista, a potom menadžer. Ugradili se u uzimanju dijela dobiti, odnosno viška vrijednosti koji stvaraju radnici, ali i kvalitetni menadžeri. Jasno je da i kvalitetni menadžeri dobiju nagradu za svoj rad, u granicama etike i morala, ali ne i u bezobraznim nivoima i neprimjereno visokim nagradama.

Po ugledu na status menadžera, svoj status i naknade razvijaju zaposleni u državnim organima (naročito bogatih i razvijenih država, uz uporno imitiranje zaposlenih u državnim organima nerazvijenih i siromašnih država). Posebno bezobrazan status imaju zaposleni u brojnim svjetskim institucijama (bankarske, trgovinske, financijske, političke i sl).

Kapitalizam svjesno na tržištu rada stvara brojne ljude koji imaju izuzetno povoljan status i bezobrazno visoke naknade. Ti brojni menadžeri, politički lideri, uposlenici u državnim i međudržavnim institucijama, svjetskim organizacijama i slično, podržavat će kapitalizam jer time podržavaju, brane i zadržavaju svoj status koji nije opravdan, niti moralan. Upravlja i rukovode institucijama, organizacijama i svim operativnim jedinicama koje imaju novac, političku moć, ekonomsku moć, sredstva informiranja, vojne i policijske snage, obavještajne strukture koje će svim sredstvima braniti i održavati svoj status. Međutim, sve što je nepošteno, neprirodno i nemoralno ne može opstati. Mora se urušiti i ustupiti mjesto novom društvenom sistemu koji će biti pošteniji i prikladniji razvoju čovječanstva, ali u svim njegovim dijelovima. Taj novi sistem se mora temeljiti na ljubavi prema čovjeku – filantropizmu.

Nadnica (plaća) je iznos u novcu za koji je radnik spreman raditi. S obzirom na stanje na tržištu rada, nadnice su, u pravilu, potcijenjene. Na temelju niskih nadnica stvara se veći profit koji pripada kapitalisti. Na taj način kapitalisti vrše eksploataciju radnika. U ekonomskoj teoriji ovi pojmovi su dosta obrađeni. Suštinski problem u stvaranju nejednakosti nastaje kroz kapitalističko pravo da kapitalista samostalno raspolaže cijelim viškom vrijednosti.

Problem visine nadnica, ali i raznih primanja koja nemoralno uvećavaju dohodak pojedinaca, stvara veliko nezadovoljstvo radnika i ostalog stanovništva. Vrhunski ekonomski mislioci su svjesni tog problema i oni ukazuju na njega, ali se ne upuštaju u predlaganje rješenja i radikalnih zahvata, jer oni ne bi bili u skladu sa kapitalističkom ideologijom i ugrozili bi svoj status.

Naprimjer profesor i nobelovac P. Samuelson u svojoj knjizi Ekonomija, 19. izdanje, na str. 256. navodi: "Nekolicini je sretnika slava povećala dohotke do astronomskih visina. Softverski guru Bill Gates, investicijski čarobnjak Warren Buffett, košarkaška zvijezda Shaquille O'Neal te čak i ekonomisti koji rade kao poslovni savjetnici mogu dobiti fenomenalne iznose za svoje usluge. Svi ti iznimno talentirani ljudi imaju određene osobine koje su visoko cijenjene u današnjem gospodarstvu. Izvan svoje struke bi vjerovatno zaradili tek mali dio tog visokog dohotka".

Iznimno talentirani ljudi u bilo kojoj djelatnosti trebaju imati znatno veća primanja, ali u okvirima moralnih granica. Ograničenja se mogu kretati u okviru do deset ili dvadeset puta većih primanja od prosjeka, ali primanja koja su sto, petsto ili hiljadu puta veća od prosjeka, nemoralna su i nepoštena. To se u filantropskom društvu mora ograničiti zakonskim propisima, ali i visokim poreznim stopama koje će biti progresivne.

Principi moraju biti isti za sve, bilo da se odnose na sport, kulturu, zabavu, politiku, menadžere, savjetnike i sl. Neki vrhunski sportaši, naprimjer fudbaleri, ne bi htjeli više igrati za male pare. Pa šta ćemo izgubiti? Stići će novi vrhunski fudbaleri koji bi bili sretni da igraju fudbal (zabavljaju se i igraju) za 10.000 do 15.000 eura mjesečno. Sada on nema niti 1 euro sa svojih 15 godina i prihvatit će navedeni iznos, jer ako bude radio u firmi, za rad od 8 sati dobit će maksimalno 3.000 do 5.000 eura.

Nadnice se moraju ograničiti i kontrolirati jer tržište rada pokazuje svoju izopačenost i nemoralnost. Nadnice se moraju definirati, kako najniže tako i najviše, uz ostavljanje velikog prostora za nagrađivanje uspješnih i vrhunskih. Ali, nemoralno je zadržati postojeći sistem.

DODATAK 17. NEZAPOSLENOST U BiH (januar 2015)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Podaci o nezaposlenosti u BiH su vrlo nejasno i nepouzdana područje. Stalno se susrećemo sa raznim podacima o stopi nezaposlenih u BiH, te se stope koriste od interesa organizacije koja ih iznosi i koja im je prihvatljivija.

U principu, međunarodne financijske i druge organizacije, kao i njihovi domaći sateliti (pretežno Centralna banka BiH), koriste niže stope nezaposlenosti u BiH kako bi prikazali da su njihov rad i ulaganje u BiH opravdani. Nasuprot tome, kritičari privrednog stanja u BiH ukazuju na više stope nezaposlenosti kako bi ukazali da se privredni oporavak BiH sporo ili nikako ne ostvaruje. Porazna je činjenica da se ciframa (koje nisu pouzdane) na tom planu nastoji dokazati obim nezaposlenosti.

a) Stopa nezaposlenosti po ILO definiciji (međunarodna organizacija) iznosi 27,5%. Po ovoj definiciji nezaposlene osobe moraju ispunjavati tri kriterija:

1. da su bez posla,
2. da su u mogućnosti početi raditi u naredne dvije nedjelje,
3. da su aktivno tražili zaposlenje u posljednje četiri nedjelje.

Da bi osoba bila tretirana kao nezaposlena mora ispunjavati sva tri kriterija. Ovdje je vrlo sporan treći kriterij, s obzirom da mnogi nezaposleni ne traže posao jer su obeshrabreni. Tražili su posao, ali ga više i ne traže jer su izgubili svaku nadu da će se zaposliti. Obeshrabreni radnici su osobe koje žele posao, raspoloživi su za rad, ali ne rade i ne traže posao jer misle da ga ne mogu naći, i po definiciji ILO ne ulaze u kategoriju nezaposlenih. Očito je da je ova definicija pravljena za razvijene i normalne države, ali da se ne može prihvatiti za BiH jer je većina nezaposlenih obeshrabrena u traženju posla i time gube status nezaposlenih.

- b) Stopa nezaposlenosti prema podacima statističkih agencija u BiH kreće se oko 44%.
- c) Procjena nezaposlenosti prema autoru ovog teksta iznosi 67,6%; procenat je izračunat na temelju zvaničnih statističkih podataka, a obrazlažem ih na sljedeći način:

		STRUKTURA U %
1. Ukupan broj stanovnika u BiH	3,831.000	100%
2. Radno sposobno stanovništvo BiH	2,107.050	55%
3. Radno nesposobno stanovništvo BiH	1,723.950	45%

Radno sposobno stanovništvo u BiH je svo stanovništvo između 15 i 65 godina starosti i koje ne spada u kategoriju radno nesposobnog stanovništva. Procjenjuje se da je od ukupnog stanovništva u BiH 55% radno sposobno ili 2,107.050 stanovnika.

Radno nesposobno stanovništvo u BiH iznosi cca 45% ili 1,723.950 stanovnika. U radno nesposobno stanovništvo spadaju:

- sve osobe do 15 godina starosti,
- sve osobe iznad 65 godina starosti,
- svi srednjoškolci i redovni studenti,
- svi penzioneri i invalidi,
- ostali zdravstveno nesposobni za rad i slično.

Broj nezaposlenih u BiH se izračunava na sljedeći način:

1. Ukupno radno sposobno stanovništvo	2,107.050
2. Broj zaposlenih (statistika BiH)	683.000
3. Broj nezaposlenih (statistika BiH)	555.000
<u>4. Nezaposleni koji su obeshrabreni</u>	<u>869.050</u>
5. Ukupno nezaposlenih (3+4)	1,424.050

Prema prethodnoj tabeli ukupan broj nezaposlenih (redni broj 3+4) iznosi 1,424.050 stanovnika, ili 67,6% u odnosu na ukupno radno sposobno stanovništvo.

Ustvari, procenat od 67,6% od ukupnog radno sposobnog stanovništva nije radno aktivno. Za BiH je ovaj podatak najvažniji i pokazuje pravo stanje zaposlenosti, odnosno nezaposlenosti. Izuzetno je bitno da od ukupno radno sposobnog stanovništva 2,107.050 osoba nije 67,6% ili 1,424.050 je radno neaktivno.

U materijalu Direkcije za ekonomsko planiranje BiH pod nazivom *Nacionalni program ekonomskih reformi za 2015. godinu* navodi se podatak (strana 71) iz Agencije za statistiku BiH da je radno sposobno stanovništvo u BiH 2,565.000, što je više za 457.950 od podatka koji navodi autor ovog teksta. U tom slučaju, Agencija za statistiku BiH daje još poraznije rezultate, ali se oni u tekstu prikrivaju i ne komentiraju.

Međutim, u navedenom materijalu Direkcije navode se prijedlozi za jačanje ponude i potražnje radne snage:

1. Usklađivanje obrazovnog sistema sa potrebama tržišta, napraviti i uskladiti upisnu politiku u srednjem i visokom obrazovanju sa potrebama tržišta rada;

2. Buduće tržište rada preferira fleksibilni sistem obrazovanja, kvalitet nastave treba biti usklađen sa potrebama poslodavaca;
3. Treba unaprijediti aktivne mjere zapošljavanja kao instrument za reguliranje tržišta rada, neposredno usmjerene ka smanjenju nezaposlenosti;
4. Uspostaviti sistem za pružanje informacija o tržištu rada i slično.

Predložene mjere su potpuno neprimjerene i nestručne. Ni jedna mjera ne ide u pravcu smanjenja broja nezaposlenih.

Uradno neaktivne osobe spadaju i dvije interesantne kategorije: poljoprivrednici i domaćice. Jedan dio radno neaktivnog stanovništva su poljoprivrednici i oni su ipak radno aktivni. Međutim, poznavajući stanje u poljoprivredi i velikom uvozu poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, jasno je da je taj sektor dosta smanjen i da je veliki broj poljoprivrednika ipak radno neaktivan. Drugu grupu čine domaćice koje neće i ne žele raditi.

Iz svega navedenog imamo tri pristupa nezaposlenosti, odnosno radno neaktivnom stanovništvu, i to:

1. prema ILO definiciji	27,5%
2. prema statističkim podacima	44,0%
3. prema autoru ovog teksta	67,6%

U suštini i sa aspekta vođenja ekonomske politike u BiH, najznačajniji podatak je autorov navod da od ukupnog radno sposobnog stanovništva njih 67,6% nije radno aktivno. Oni ne rade, ne proizvode, nemaju dohodak, nemaju prihode i djeluju na povećanje siromaštva – kako individualnog tako i siromaštva države BiH. U principu, sa aspekta makroekonomije, za BiH nije bitan formalan status (nezaposlen, nije prijavljen na evidenciju nezaposlenih, obeshrabrenih za traženje posla i dr), bitno je da je veliki broj osoba u BiH radno neaktivan i ne stvara BDP BiH, nego učestvuje samo u trošenju.

Posebno zabrinjavajući pokazatelj je pregled i struktura zaposlenih po oblastima – sektorima zaposlenja. Vrlo mali broj zaposlenih je u oblasti proizvodnje, koja bi morala biti temelj za razvoj svake države. Vrlo veliki broj zaposlenih nalazi se u sektorima koji nisu usmjereni na stvaranje nove vrijednosti nego su usmjerene na potrošnju i budžetsko financiranje. To su zaposleni u državnoj i javnoj upravi, policiji, vojsci, pravosuđu i drugim neproizvodnim funkcijama. Takođe, nepotrebno visoki broj zaposlenih je u bankarskom sektoru, robnom prometu (maloprodaja i veleprodaja) itd.

Mnogi opravdavaju visoku stopu nezaposlenosti vrlo velikim radom “na crno”, odnosno brojem neprijavljenih radnika. Pojedini teoretičari navode i do 300.000

radnika da rade neprijavljeno – na crno. Ne mogu se složiti sa ovolikim brojem radnika koji rade na crno. Ako znamo da u BiH imamo stotinjak općina, proizlazi da u svakoj općini u BiH radi prosječno po 3.000 radnika na crno. Gdje su ti toliki radnici koji rade na crno? U svakoj bi općini ujutro na posao (ali na crno) trebala ići kolona od 3.000 radnika. Jasno je da ima rada na crno i to obično u kafićima, ugostiteljskim objektima, građevinarstvu, trgovinskim radnjama i slično, ali se to u jednoj općini može kretati od nekoliko desetina do par stotina radnika, što je znatno manje od 300.000 radnika.

Zapošljavanje stanovništva je jedini i pravi generator razvoja svakog društva, pa i BiH. Samo zaposleni radnik, koji radi u dobroj firmi i prima platu, izvor je za punjenje budžeta, financiranje zdravstva, penzionera, školstva, ali i smanjenje siromaštva.

Napomena: Stanje zaposlenosti u BiH je najteži problem u privredi BiH. Ta problematika sa prijedlozima rješavanja problema razmatrana je na tematskim stručno-naučnim konferencijama:

1. Nezaposlenost i poboljšanje performansi tržišta rada BiH,
2. Poreska reforma u funkciji poticanja privrednog razvoja i novog zapošljavanja.

DODATAK 18. TEZE ZA POTICANJE ZAPOŠLJAVANJA U FEDERACIJI BiH (decembar 2002)

Prof. dr. Nikola Grabovac

U Privrednoj komori Federacije BiH u decembru 2002. godine sačinjene su Teze za poticanje zapošljavanja u Federaciji BiH čiji je autor bio prof. dr. Nikola Grabovac.

Teze za poticanje zapošljavanja sadrže pet poglavlja i to:

1. Uvod
2. Postojeće stanje nezaposlenih
3. Plan zapošljavanja
4. Teze za poticanje zapošljavanja
  - 4.1. Poticanje zapošljavanja u poljoprivredi
  - 4.2. Poticanje zapošljavanja mladih
  - 4.3. Poticanje zapošljavanja ostalih osoba evidentiranih u Zavodu za zapošljavanje
  - 4.4. Poticanje zapošljavanja demobiliziranih vojnika
  - 4.5. Poticanje zapošljavanja ratnih vojnih invalida
  - 4.6. Poticanje firmi za prekvalifikaciju i zapošljavanje
  - 4.7. Poticanje samozapošljavanju
5. Zaključno razmatranje

1. UVOD

Problem nezaposlenih u FBiH poprima zabrinjavajuće razmjere te je neophodno da Privredna komora FBiH ovom problemu posveti dužnu pažnju.

Neophodno je problem nezaposlenih rješavati kroz njihovo zapošljavanje, a dok su nezaposleni moraju imati minimalnu socijalnu zaštitu.

Međutim, problem zapošljavanja je posljedica ukupnog stanja u privredi i realno rješavanje problema nezaposlenih vezuje se uz pokretanje privrede, povećanje proizvodnje, završavanje privatizacije, povoljnije monetarno-kreditne politike itd. U suštini, stvaranjem povoljnog mikro i makrookruženja za poslovanje privrede stvaraju se realni uslovi za oživljavanje privrede, a time dolazi i do povećanja broja zaposlenih, odnosno smanjenja broja nezaposlenih.

2. POSTOJEĆE STANJE NEZAPOSLENIH U FBiH

Kako se broj zaposlenih smanjuje, tako se broj nezaposlenih povećava. Stanje nezaposlenih po godinama iznosi:

– 1999.	262.971 osoba
– 2000.	259.702 osobe
– 2001.	267.783 osobe
– 2002. (u 9 mj)	287.055 osoba

Stopa nezaposlenih u FBiH je zabrinjavajuće visoka, 42,3%, sa tendencijom daljeg povećanja.

Posebno zabrinjava stanje fiktivno zaposlenih koji su na čekanju. Sada je na čekanju 27.296 radnika. U FBiH sada radi 391.500 radnika.

Struktura nezaposlenih po spremama je:

NK	radnici	106.093	ili	37,0%
KV	radnici	102.913	ili	35,9%
SSS	radnici	59.250	ili	20,6%
PK	radnici	8.361	ili	2,9%
VSS i VŠS	radnici	6.872	ili	2,4%
Ostali	radnici	3.566	ili	1,2%
UKUPNO		287.055	ili	100,0%

U devetom mjesecu 2002. godine privredni subjekti su tražili svega 1.195 radnika tako da je na jedno radno mjesto dolazilo 237 radnika. Očito da je potražnja za radnicima vrlo mala, a da je ponuda vrlo visoka.

Kada se uzimaju podaci o nezaposlenima, treba ih uzeti sa rezervom jer se mnogi radnici i ne prijavljuju na zavode za zapošljavanje.

Poseban problem u izračunavanju nezaposlenih predstavlja sljedeći pristup:

a) smatra se da je u jednoj državi radno aktivno i sposobno stanovništvo oko 55,0% a da je drugih 45,0% radno neaktivno. U radno neaktivne spadaju: penzioneri, đaci, studenti, radno nesposobne osobe i sl;

b) Ako FBiH broji 2,8 miliona stanovnika znači da je:

55,0% radno aktivno ili	1.540.000 stanovnika
45,0% radno neaktivno ili	1,260.000 stanovnika

c) Sadašnja struktura radno aktivnog stanovništva u FBiH:

– zaposleno	391.500 osoba
– nezaposleno	<u>287.055 osoba</u>
UKUPNO:	678.555 osoba
– nepoznat status	861.445 osoba
Ukupno radno aktivno	1.540.000 osoba

Nepoznat status od 861.445 radnika predstavlja najveći broj nezaposlenih, naročito seoskog stanovništva koje je još u izbjeglištvu, a ne prijavljuje se kao nezaposlena osoba.

Prije rata na istom području današnje FBiH radilo je ukupno 631.000 radnika, što je više za 239.500 nego što radi danas – 391.500 zaposlenih. Problem velikog broja nezaposlenih je i posljedica razorenih sela, jer je veliki broj seoskog stanovništva svoje ekonomsko održavanje zasnivalo na poljoprivrednoj proizvodnji i prodaji tržišnog viška na pijaci, tržnicama ili prekupcima.

Izuzetno značajan problem nezaposlenih je veliki broj mladih osoba (do 35 godina starosti) koje su nezaposlene i ne vide svoju perspektivu zapošljavanja u BiH. Iz tih razloga neophodno je da Vlada donese program mjera i akcija koje treba poduzeti kako bi u 2003. godini već uposlilo 27.405 osoba.

Temeljni cilj smanjenja nezaposlenih je povećanje zapošljavanja. Iz ekonomske politike proizlazi da bi do kraja osmogodišnjeg perioda dostigli nivo zaposlenosti iz 1991. godine. Stopa zapošljavanja bi trebala godišnje iznositi 7% u odnosu na broj zaposlenih u prethodnoj godini, tako da bi 2010. godine imali 672.666 zaposlenih u FBiH ili za 41.666 više zaposlenih nego 1990. godine.

3. PLAN ZAPOŠLJAVANJA

Sa godišnjom stopom od 7% novog zapošljavanja za osam godina dostigli bismo broj zaposlenih prije rata.

GODINA	NOVO-ZAPOSLJENIH	UKUPNO ZAPOSLJENIH
2003.	27.405	418.905
2004.	29.323	448.228
2005.	31.375	479.603
2006.	33.572	513.175
2007.	35.922	549.097
2008.	38.436	587.533
2009.	41.127	628.660
2010.	44.006	672.666
UKUPNO	281.166	672.666

4. TEZE ZA POTICANJE ZAPOŠLJAVANJA

U ovom materijalu u obliku teza dat ćemo smjernice koje bi trebale poslužiti Vladi i njenim organima u donošenju mjera i akcija u poticanju zapošljavanja.

Teze za poticanje zapošljavanja mogu biti:

4.1. Poticanje zapošljavanja u poljoprivredi

Poticanje zapošljavanja u poljoprivredi i na selu omogućava održivi povratak na selo, povećanje proizvodnje, smanjenje uvoza, osiguranje prihoda porodicama itd.

Teze za ove poticaje trebaju graditi:

- sredstva iz Budžeta FBiH (prelevmani na uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda);
- kamatna stopa do 4%;
- povoljni krediti za prerađivače koji će organizirati i financirati brojne individualne kooperante;
- regresirati kamate;
- subvencionirati proizvodnju;
- individualnim poljoprivrednim proizvođačima omogućiti na niskom nivou uplatu zdravstvenog i penzionog doprinosa kako bi stekli status zaposlenog radnika sa zdravstvenim i penzionim osiguranjem.

4.2. Poticanje zapošljavanja mladih

Potrebno je posebno poticati zapošljavanje mladih do 35 godina starosti. Za ove osobe preporučuje se produženje uredbe Vlade po kojoj za firmu koja ih zaposli u stalni radni odnos Vlada uplaćuje sve doprinose u toku jedne godine. Potrebno je unaprijed utvrditi visinu plaća po stručnim spremama radi plaćanja odgovarajućih poreza i doprinosa.

4.3. Poticanje zapošljavanja ostalih osoba evidentiranih u Zavodu za zapošljavanje

Da bi podstakli firme da zapošljavaju nezaposlene radnike evidentirane u zavodima za zapošljavanje, stimulirali bi ih na sljedeći način:

- 100% Budžet i Zavod za zapošljavanje plaćaju sve poreze i doprinose na plaću u periodu 1 do 6 mjeseci rada;
- 60% u periodu 7 do 9 mjeseci rada;
- 40% u periodu 10 do 12 mjeseci rada.

4.4. Poticanje zapošljavanja demobiliziranih vojnika

Demobilizirani vojnici mogu koristiti bilo koju ranije predloženu stimulaciju u zapošljavanju i to:

- a) zapošljavanje u poljoprivredi (vidi 4.1.);
- b) zapošljavanje mladih do 35 godina starosti (vidi 4.2.);
- c) zapošljavanje demobiliziranih vojnika koji se vode na evidenciji Zavoda za zapošljavanje (vidi 4.3.).

4.5. Poticanje zapošljavanja ratnih vojnih invalida

Nezaposleni ratni vojni invalidi mogu koristiti bilo koju naprijed navedenu mjeru uvećanu za dodatnu donaciju poslodavcu u iznosu od 2.000 KM.

4.6. Poticanje firmi za prekvalifikaciju i zapošljavanje

Firme mogu od Zavoda za zapošljavanje koristiti dio bespovratnih sredstava i dio povoljnih kredita za osobe koje će prekvalificirati i primiti u stalni radni odnos.

4.7. Poticanje samozapošljavanja

Mnoge nezaposlene osobe žele se samozaposliti u vlastitoj firmi koju će osnovati ili u vlastitom obrtu ili vlastitoj ugostiteljskoj, zanatskoj ili trgovinskoj radnji. U suštini se radi o razvoju malog biznisa. Takvim osobama treba omogućiti povoljne kredite za mali biznis, odnosno vlastito zapošljavanje kao i zapošljavanje još nekoliko nezaposlenih osoba.

5. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Stručne službe Vlade trebaju pripremiti konkretne mjere i aktivnosti po svakoj vrsti poticaja zapošljavanja. Uz plan i program treba planirati očekivani broj novouposlenih po pojedinoj poticajnoj mjeri, kao i obimu sredstava potrebnih za realiziranje poticajnih mjera. Sredstva za poticanje zapošljavanja mogu se osigurati iz kantonalnih zavoda za zapošljavanje, Federalnog zavoda za zapošljavanje, sredstvima koja se trebaju planirati u Budžetu FBiH kao i redovnim bankarskim kreditnim sredstvima.

Napomena: Komentar ovih Teza za zapošljavanje nakon 13 godina od njihovog prijedloga je vrlo negativan. Teze nisu realizirane, a broj zaposlenih godinama stagnira i čak opada, a broj nezaposlenih se povećava.

DODATAK 19: TEZE ZA NOVČANE POTICAJE ZA POLJOPRIVREDNU PROIZVODNJU (decembar 2002)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Za potrebe Privredne komore FBiH prof. dr. Nikola Grabovac krajem 2002. godine predložio je Teze za novčane poticaje za poljoprivrednu proizvodnju.

Teze su sadržavale šest poglavlja:

1. Uvod,
2. Postojeće stanje u oblasti poljoprivrede,
3. Subvencije u oblasti poljoprivrede,
4. Zaštita poljoprivredne proizvodnje kroz carine,
5. Investicijska ulaganja u poljoprivredu,
6. Zaključno razmatranje – prijedlog mjera i aktivnosti.

Privredna komora je prihvatila navedene Teze i uputila ih Vladi FBiH na razmatranje, prihvatanje i realizaciju.

1. UVOD

Poljoprivredna proizvodnja za svaku državu predstavlja izuzetan značaj jer:

- prehranjuje stanovništvo;
- supstituira uvoz prehrambenih proizvoda;
- osigurava stabilne izvore prihoda velikom broju seoskog stanovništva;
- kroz relativno niska ulaganja postižu se brzi efekti u zapošljavanju i povećanju obima proizvodnje.

Za FBiH poljoprivreda predstavlja poseban značaj za povratak izbjeglica na sela, koja su u prošlom ratu najviše stradala, jer kroz niske izdatke seoska domaćinstva ostvaruju prihode i time postižu održiv povratak.

Međutim, primarna poljoprivredna proizvodnja je usko povezana sa prerađivačkom industrijom koja se bavi proizvodnjom hrane pa se moraju zajednički promatrati.

Sadašnja situacija u poljoprivrednoj proizvodnji je vrlo loša i ona se bez pomoći države ne može brzo obnoviti. Neophodno je uspostaviti i provesti niz mjera i akcija kako bi oživjeli i podstakli poljoprivrednu proizvodnju.

2. POSTOJEĆE STANJE U OBLASTI POLJOPRIVREDE

Sa postojećim stanjem u oblasti poljoprivrede ne možemo biti zadovoljni. U mnogim oblastima poljoprivrede dolazi do smanjenja proizvodnje, a nedostatak roba nadoknađuje se uvozom i to često robom sumnjivog kvaliteta.

U sljedećoj tabeli dat ćemo prikaz izvoza i uvoza za devet mjeseci 2002. godine u ovoj oblasti (u milionima KM).

VRSTA ROBE	IZVOZ	UVOZ
1. Hrana i žive životinje	35,3	627,6
2. Pića i duhan	10,5	165,8
3. Ulja, masti i sl.	2,8	51,2

Ova tabela jasno ukazuje kolika sredstva izdvajamo za uvoz poljoprivrednih proizvoda koje u najvećem obimu možemo samostalno proizvoditi.

Stanje u poljoprivredi pokazuje i stalni pad proizvodnje jer izostaju poticajne mjere.

U BiH, a i u FBiH rađeni su brojni materijali o potencijalu poljoprivredne proizvodnje i u ovom materijalu nećemo ponavljati (da ne kažemo prepisati) poznate podatke o mogućnostima proizvodnje. Suština je u tome da poljoprivredni stručnjaci ističu da se vlastitom proizvodnjom može podmiriti i do 90% naših potreba.

Na području FBiH mogu se proizvoditi znatne količine iz svih oblasti poljoprivrede:

1. biljna proizvodnja;

- a) ratarstvo (žito, industrijsko bilje, povrće, krmno bilje, livadarstvo i sl);
- b) voćarstvo (šljive, jabuke, kruške, mandarine, narandže i sl);
- c) vinogradarstvo.

2. Stočarstvo

- a) govedarstvo,
- b) ovčarstvo,
- c) svinjogojstvo,
- d) peradarstvo,
- e) pčelarstvo.

Za razvoj poljoprivrede u FBiH raspoložemo svim resursima, radnom snagom, znanjem, potražnjom, mogućnostima proizvodnje i slično, ali nam nedostaju:

- a) poticajne mjere;
- b) zaštita domaće proizvodnje;
- c) bolja kontrola kvaliteta uvoza roba za prehranu.

3. SUBVENCIJE U OBLASTI POLJOPRIVREDE

U FBiH subvencije u oblasti poljoprivrede su korištene u minimalnom obimu. Korištene su samo za premiranje mlijeka i duhana. Vlada FBiH je u Budžetu za 2002. godinu planirala poticaj za poljoprivredu 54,3 miliona KM, te je po nalogu MMF-a to svedeno na svega 9,5 miliona, odnosno zadržane su samo subvencije za mlijeko i duhan, a sve ostale planirane subvencije su zaustavljene i ukinute.

Planirane su bile sljedeće subvencije:

– u stočarstvu	16 vrsta
– u ratarstvu	9 vrsta
– u voćarstvu i vinogradarstvu	4 vrste
ukupno subvencija:	29 vrsta

Pored ovih 29 subvencija, planirani su poticaji i za:

1. subvencioniranje kamata u poljoprivredi;
2. poticaji razvoju modernih tehnologija;
3. sredstva za zaštitu bilja;
4. sredstva za rad Fondacije za razvoj poljoprivrede;
5. rezervna sredstva za nepredviđene slučajeve u poljoprivredi.

Sve obustave subvencija na inicijativu i nalog MMF-a prihvatila je Vlada FBiH. Tim činom poljoprivreda je dovedena u tešku situaciju, tako da domaća proizvodnja opada, ali zato uvoz raste.

Istovremeno subvencije egzistiraju u Republici Srpskoj i MMF nije imao primjedbi.

U razvijenim zemljama subvencije za poljoprivredu su vrlo visoke u odnosu na vrijednost ukupne godišnje proizvodnje. Tako, naprimjer, subvencije u Europskoj uniji iznose 43%, Švajcarskoj 78%, Norveškoj 71%, Japanu 76% a u Budžetu FBiH 0,52%. Subvencije su prisutne i u zemljama iz kojih najviše uvozimo hrane: Slovenija i Hrvatska. Jasno je da su naši proizvođači ovakvom prilikom ugroženi i nemaju nikakvu tržišnu šansu. Ostaje nejasno zašto MMF blokira subvencije poljoprivredi u FBiH, ako ne iz razloga da uvozimo hranu, a izvozimo devize plaćajući uvezenu hranu. Bilo bi sasvim opravdano da stimuliramo naše proizvođače, time ih zapošljavamo, povećavamo proizvodnju, smanjujemo uvoz, ali smanjujemo odliv deviza.

Neophodno je podržati već napravljeni program poticaja poljoprivredi od 54,9 miliona KM i energično zahtijevati da se taj iznos unese u prijedlog Budžeta za 2003. godinu. Sredstva za ovu namjenu kao prihodna strana je već planirana u Budžetu za 2003. godinu – prihodi od prelevmana od uvoza poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u visini od 95,6 miliona KM. Međutim, od tih sredstava za premiranje mlijeka i duhana planirano je svega 9,5 miliona, a preostalih 86,1 milion KM (95.6 – 9.5) planirano je za opće troškove Budžeta tj. za plaće i materijalne troškove po ministarstvima. Namjena i svrha uvođenja prelevmana je njihovo usmjeravanje u poticanje razvoja poljoprivrede.

Ovdje ukazujemo na dijelove iz usvojenih materijala za što bi se vršilo premiranje:

1. PREMIJE U STOČARSTVU:

- 1.1. mlijeko
- 1.2. priplodne junice
- 1.3. priplodne ovce
- 1.4. priplodne ovnove
- 1.5. priplodne koze
- 1.6. priplodne jarce
- 1.7. priplodne omice
- 1.8. priplodne pastuhe
- 1.9. za tov junadi
- 1.10. za tov janjadi
- 1.11. za tov svinja
- 1.12. za umatičenje krava
- 1.13. za umatičenje ovaca
- 1.14. za umatičenje koza
- 1.15. za umatičenje konja
- 1.16. za vještačko osjemenjivanje krava

2. PREMIJE U RATARSTVU:

- 2.1. sjemenska pšenica
- 2.2. sjemenski ječam
- 2.3. sjemenski raž
- 2.4. sjemenski krompir
- 2.5. za sirovi duhan
- 2.6. za merkantilnu pšenicu
- 2.7. za merkantilni ječam
- 2.8. za merkantilnu raž
- 2.9. za merkantilni kukuruz

3. POTICAJI VOĆARSTVU I VINOGRADARSTVU:

- 3.1. za podizanje vinograda
- 3.2. za mediteranske voćne kulture
- 3.3. za kontinentalne voćne kulture
- 3.4. za podizanje rasadnika

4. OSTALI POTICAJI ZA POLJOPRIVREDU:

- 4.1. subvencioniranje kamata za poljoprivredu
- 4.2. za razvoj modernih tehnologija
- 4.3. za zaštitu bilja
- 4.4. sredstva za rad fondacije za razvoj poljoprivrede
- 4.5. rezervna sredstva za nepredviđene intervencije

U Programu novčani poticaji u poljoprivrednoj proizvodnji za 2002. godinu, koji je usvojila Vlada FBiH, detaljno su po svakoj vrsti premije planirani količina i visina poticaja.

4. ZAŠTITA POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE KROZ CARINE

Zaštita domaće poljoprivredne proizvodnje u FBiH i svim državama svijeta štiti se kroz carine i dodatne prelevmane. Obzirom na protekli rat i stanje u poljoprivredi, neophodno je istu maksimalno štititi od nelojalne strane konkurencije. Međutim, visoka zaštita može negativno djelovati na tržišnu konkurenciju, jer domaći proizvođači kroz visoku zaštitu pokrivaju svoju nisku produktivnost, visoke troškove proizvodnje i neorganiziranost.

Međutim, u BiH se nedovoljno štiti domaća poljoprivredna proizvodnja. Prosječne carinske stope za uvoz poljoprivrednih proizvoda u BiH su 5,2% što je otprilike svega jedna četvrtina carinskih stopa u Europskoj uniji.

Sadašnje prosječne carinske stope pri uvozu u BiH manje su od carinskih stopa pri uvozu u Europsku uniju:

– žive životinje	7,30 puta
– meso i mesne prerađevine	5,05 puta
– mlijeko i mliječni proizvodi	5,88 puta
– povrće	3,13 puta
– voće	2,59 puta
– žitarice	26,78 puta
– stočna hrana	12,74 puta

Sve ovo ukazuje kako BiH štiti svoju poljoprivredu, a kako to radi Europska unija. Poseban status poljoprivrede dolazi sa susjednim državama (Hrvatska,

Slovenija, Jugoslavija i Makedonija), jer izvoz iz BiH nema carina pri uvozu u te zemlje, dok u naredne tri godine carine na uvoz iz svih zemalja se smanjuju i potpuno ukidaju. Međutim, već je evidentno da Slovenija i Hrvatska čine razne administrativne smetnje pri izvozu iz BiH u te zemlje.

5. INVESTICIJSKA ULAGANJA U POLJOPRIVREDU

U privredu su nakon rata izvršena određena ulaganja u poljoprivredu, ali nisu dala očekivane rezultate. Uložena su sredstva u projekte hitne rekonstrukcije farmi, kao i u projekat razvoja malih farmi. Jedan dio sredstava je podijeljen kao donatorska sredstva, dok je drugi dio planiran u vidu kredita. Posebno je značajno istaći japanski kredit za poljoprivredu od preko 40 miliona USA, koji korisnici skoro ništa ne vraćaju; planirana je i druga tranša, ali nakon povrata prve. Kako nema povrata prve tranše tako se neće realizirati druga od novih 40 miliona US dolara. Već su značajna sredstva planirana od Svjetske banke, Europske unije, IFAD programa, Holandske vlade, Saudijskog fonda i drugih.

Temeljni problem je neadekvatno planiranje tih sredstava, kao i nevraćanje kredita čime se ne obnavlja kreditna linija za poljoprivredu.

Da bi se izbjegli navedeni propusti trebalo bi sva kreditna sredstva usmjeriti putem Investicijske banke koja bi osigurala:

- a) putem stručne grupe ocjenu kvaliteta investicijskog projekta sa aspekta struke;
- b) putem kreditnog odbora dobijanje kvalitetnih garancija za naplatu planiranog kredita;
- c) putem monitoring tima plasman i korištenje kredita u skladu sa odobrenim uvjetima.

Povrat svih kredita treba podići na nivo od 99% kako bi se permanentno stvarao novi kreditni potencijal.

Rezultati investicijskih ulaganja u navedenih osam godina bili bi:

- rast poljoprivredne proizvodnje po stopi od 21% u odnosu na prethodnu godinu;
- u narednih osam godina smanjili bi se sadašnjih cca 1 milijarde KM na 300 miliona KM, a to smanjenje uvoza supstituirali bi domaćom proizvodnjom;
- izvoz bi rastao po stopi 22% u odnosu na prethodnu godinu i sadašnji izvoz od cca 50 miliona KM na kraju osme godine (2010) iznosio bi cca 200 miliona KM;
- na kraju osme godine još uvijek bi imali trgovinski deficit (uvoz 300, a izvoz 200 miliona KM);

- porast zaposlenih na selu kroz samouplatu doprinosa za zdravstvo i penzioni fond (naprimjer donijeti odluku da se uplaćuje po 50 KM u svaki fond – mjesečno po nositelju domaćinstva, čime se stiču prava iz radnog odnosa, odnosno zdravstveno osiguranje i uvjeti za penziju);
- stabilan i samoodrživ povratak izbjeglih i prognanih iz sela.

Potrebna sredstva svake godine za ulaganje u poljoprivredu bi se osigurala iz stabilnih i sigurnih izvora, a to su:

1. Prilivi od prelevmana	95,6 miliona KM
2. Revolving kredit Investicijske banke	30 miliona KM
3. Revolving kredit BOR banke	15 miliona KM
4. Sredstva komercijalnih banaka	45 miliona KM
5. Sredstva IFAD, EU, Svjetske banke	10 miliona KM
Ukupna godišnja sredstva	195,6 miliona KM

Svake godine za investicije u poljoprivredu mogu se osigurati sredstva od 195,6 miliona KM, a njihovo plasiranje bi izgledalo ovako:

1. Subvencije za stočarstvo (bespovratno)	19 miliona KM
2. Subvencije za ratarstvo (bespovratno)	8 miliona KM
3. Subvencija u voćarstvu i vinogradarstvu (bespovratno)	13 miliona KM
4. Subvencije kamata kod komercijalnih banaka (bespovratno)	8 miliona KM
5. Ostale bespovratne subvencije (razvoj modernih tehnologija, zaštita bilja, za rad Fondaciji za razvoj poljoprivrede)	7 miliona KM
6. Ukupna bespovratna sredstva (1 do 5)	55 miliona KM
7. Godišnja kreditna sredstva	140,6 miliona KM
Ukupna godišnja sredstva	195,6 miliona KM

6. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE – PRIJEDLOG MJERA I AKTIVNOSTI

Na temelju svih Teza neophodno je da Vlada usvoji Program obnove poljoprivrede, kao i novčane poticaje za poljoprivrednu proizvodnju.

U Program je neophodno ugraditi:

- investicijska ulaganja u poljoprivredu u godišnjem iznosu od 140,6 miliona KM;
- subvencioniranje godišnje u iznosu 55 miliona KM;
- plasmane kredita i njihov povrat organizirati putem Investicijske banke;
- strukturu i visinu poticajnih mjera usuglasiti sa stručnim grupacijama poljop-rivrednih proizvođača u okviru Privredne komore u FBiH;
- prilive od prelevmana pri uvozu prehrambenih roba u cijelosti usmjeriti u razvoj poljoprivrede (cca 95,6 miliona KM godišnje);

- povećati zaštitu domaće poljoprivredne proizvodnje u visini zaštite proizvođača u Europskoj uniji;
- sa susjednim državama sa kojima se ukidaju carine sačiniti plan kako bi se izvoz izbalansirao;
- osigurati uvjete kako bi naš izvoz poljoprivrednih proizvoda rastao godišnje po stopi 22% u odnosu na prethodnu godinu i kako bi za 8 godina dostigli godišnji izvoz od 200 miliona KM;
- osigurati uvjete da obim poljoprivredne proizvodnje raste godišnje po stopi 21% kako bi supstituirali uvoz i na kraju 2010. obim uvoza smanjili na 300 miliona godišnje;
- omogućiti poljoprivrednim proizvođačima sticanje statusa zaposlenih kroz smanjenje uplata doprinosa za zdravstveno i penziono osiguranje;
- pojačati kontrolu kvaliteta uvoznih prehrambenih proizvoda;
- sa Slovenijom i Hrvatskom razriješiti probleme necarinskih ograničenja (najčešće administrativnih) pri izvozu prehrambenih proizvoda u te zemlje.

Posebno se trebaju riješiti poslovni odnosi između prerađivača i kooperanata, pri čemu treba uspostaviti uzajamna prava i obaveze.

Prerađivači trebaju:

- sklopiti ugovore sa kooperantima;
- ugovoriti obim otkupa i visinu cijene;
- avansirati sredstva za pripremu proizvodnje;
- pružiti stručno-tehničke savjete kooperantima;
- redovno izmiriti obaveze prema kooperantima za preuzete količine umanjeno za avans.

Kooperanti trebaju:

- organizirati proizvodnju;
- preuzeti avans usmjeriti u pripremu proizvodnje;
- isporučiti robu prema ugovorenoj količini, kvalitetu i vrijednosti;
- biti zaštićeni od samovolje prerađivača.

Pored ovih mjera, koje služe samo kao teze za izradu konačnih prijedloga, Vlada treba donijeti odluke:

1. o obaveznom otkupu tržišnih viškova putem robnih rezervi;
2. o visini otkupnih cijena u slučaju tržišnih viškova, i
3. o garantiranim minimalnim cijenama ispod kojih prerađivači ne mogu ugovarati proizvodnju sa kooperatorima. Ovo ujedno ne isključuje tržišni odnos po kojem ugovorene cijene između prerađivača i kooperanata mogu biti više od garantiranih minimalnih cijena.

Napomena: Komentar vezan za ove Teze nakon trinaest godina od njihovog predlaganja sastoji se od izražavanja žaljenja što nisu realizirane, jer su postojala sredstva kao i programi za realizaciju povećanja poljoprivredne proizvodnje. Realizaciju ovih Teza nisu dozvolili Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond, jer se nisu uklapale u politiku ovih institucija. Danas je stanje u poljoprivredi BiH vrlo teško, a nedostatak poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda rješavamo uvozom tih proizvoda. Naši poljoprivredni proizvođači su nezaštićeni, bez posla i na granici su siromaštva i bezizlaznosti.

DODATAK 20. MIKROKREDITI I MIKROKREDITNE ORGANIZACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Dr. Saša Vujić

Izvod iz knjige *Mikrokreditne organizacije i mikrokrediti*

Izdavač: Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2008.

1. MIKROKREDITI

Mikrokredit predstavlja niski nivo kredita koji mikrokreditna organizacija daje zainteresiranim za:

- otpočinjanje vlastitog malog biznisa usljed nezaposlenosti ili radi ostvarivanja dodatnog prihoda u svom domaćinstvu;
- proširenje postojećeg biznisa.

Mikrokrediti su, po pravilu, niski i imaju kratak rok otplate. Dobijaju ga osobe koje ne mogu dobiti bankarske kredite.

Značaj mikrokredita je velik za siromašne strukture stanovništva i nezaposlene, kao i sve one koji nemaju prihode. Kroz korištenje mikrokredita korisnici tih kredita vide mogućnost pokretanja nekog biznisa iz kojeg mogu ostvariti prihode koji će ih postepeno izvući iz kategorije siromašnih i koji će omogućiti početak mikrobiznisa, ali i razvijanje mikrobiznisa s krajnjim ciljem da se mikrobiznis toliko stabilizira i da oni pređu na redovno kreditiranje kod komercijalnih banaka, te da napuste kategoriju siromašnih. Značaj mikrokredita je evidentan i s aspekta ukupnog društva, jer pomaže socijalno ugroženim i omogućava porast zaposlenih, kao i ukupan razvoj društva.

Mikrokrediti predstavljaju (oblik) financijske usluge kreirane u državama i regionima u kojima postoji visok udio siromašnog stanovništva, po pravilu nezaposlenog i bez stalnih izvora prihoda. Njihova pozicija i materijalno-financijsko stanje najčešće su posljedica ratnih dejstava i drugih tranzicijskih procesa koji uslovljavaju poremećaje ekonomske i socijalne prirode. Povećan broj članova zajednice u ovoj kategoriji posljedica je određenih radikalnih i negativnih poremećaja i problema s kojima se suočava društvena zajednica (ili kroz koje je prošla).

Karakteristična slika ekonomskih rasturenih sistema uslovila je kreiranje specifične ponude financijskih usluga. Ključni faktor razvoja ovakvog oblika ponude koncipiran je i osmišljen na nivou međunarodne zajednice i aktivnosti Svjetske banke

usmjerenih na pomoć u razvoju. On je, prije svega, modus da se na pristupačan i prihvatljiv način (osmisli) kreira sistem plasiranja raspoloživih sredstava u obliku pozajmica i na taj način omogući višekratno korištenje raspoloživih fondova. U tom kontekstu omogućeno je efikasnije korištenje ograničenih sredstava u poređenju s klasičnim oblicima doniranja i poklona ugroženim regionima, pojedincima i zajednicama.

S obzirom na činjenicu da su korisnici ovih pozajmica uglavnom pojedinci koji u postojećoj društveno-ekonomskoj strukturi zauzimaju poziciju “posmatrača”, koji u aktuelnom sistemu ne mogu osigurati redovne prihode i siguran priliv novca, to je značaj ovih aktivnosti prepoznat kao izuzetno koristan oblik ponude na ekonomski ugroženim teritorijama.

Mikrokrediti predstavljaju značajan oblik ponude financijskih usluga koji podržava i doprinosi ekonomskoj obnovi i razvoju, ali i utiče na smanjenje broja siromašnih, odnosno na smanjenje potrebe za djelovanjem socijalnih fondova.

Temeljni cilj mikrokreditiranja jeste smanjenje siromaštva i pokretanje vlastitih biznisa.

Pored temeljnog, ostvaruju se i drugi ciljevi:

- smanjenje nezaposlenih;
- povećanje broja zaposlenih;
- povećanje kupovne moći stanovništva;
- povećanje ekonomske stabilnosti države;
- uplata i povećanje prihoda drugih fondova (zdravstvo, penzioni, školstvo i sl);
- smanjenje zahtjeva prema socijalnim fondovima.

Krajnji cilj mikrokredita, a nakon nekoliko obnovljenih mikrokreditnih ciklusa, jeste osposobljavanje vlasnika biznisa da se uključi u redovno bankarsko kreditiranje, jer je u međuvremenu razvio svoj biznis, registrirao ga (ako to nije uradio u fazi mikrokredita), stekao određenu imovinu i postigao poslovno-pravnu samostalnost.

2. MIKROKREDITNE ORGANIZACIJE

Mikrokreditne organizacije registrirane su kao neprofitne i nevladine organizacije koje ne uzimaju depozit, a kojima je osnovna aktivnost davanje mikrokredita za socijalno najugroženiju populaciju, u cilju razvoja poduzetništva. Ovo jasno determiniše ključnu razliku između banaka i drugih profitnih financijskih institucija i mikrokreditnih organizacija.

Siromašni stanovnici, koji obično nisu zaposleni, ne mogu koristiti usluge uobičajenih financijskih institucija, prije svega, banaka koje su ključni nosilac

ponude financijskih izvora i kredita. Kreditno su nesposobni i ne mogu ni u jednoj banci uzeti kredit kako bi osigurali određeni izvor financiranja normalnih životnih aktivnosti ili pokrenuli vlastiti mali biznis, kao alternativu zapošljavanju i radnom angažmanu u drugim institucijama. Tako siromašno stanovništvo, po pravilu, nema kvalitetne imovine koja bi im poslužila kao hipoteka za garanciju otplate. A upravo ovaj segment (grupa) ima najveće potrebe za osiguranjem izvora financiranja za različite namjene, čak i za osiguranje vlastitog opstanka, odnosno otpočinjanje biznisa koji će osigurati stalni i siguran izvor sredstava za financiranje životnih funkcija.

Kako bi se preskočile ove nepremostive barijere, pojavljuju se mikrokreditne organizacije koje odobravaju mikrokredite prilagođene mogućnostima uzimanja, ali i servisiranja duga (otplata glavnice i kamata) od siromašnih stanovnika. Tržište mikrokreditnih organizacija je segment stanovništva koji ne može koristiti redovne bankarske kredite jer ne ispunjava osnovne uvjete bankarskog sistema. Ovaj dio stanovništva u pojedinim regijama dostiže i do 40% stanovništva.

Značajniji razvoj mikrokreditnih organizacija, kao i mikrokreditiranja u Bosni i Hercegovini, počinje 1996. godine. Ratna dejstva u BiH uzrokovala su velika razaranja, uništenje privrede, pojavu brojnih izbjeglica i ratnih vojnih invalida. Kao posljedica ratnih dejstava i dodatnog djelovanja posljedica ratnih dejstava dolazi do naglog siromašenja gotovo svih kategorija stanovništva u BiH. Tome je značajno doprinijela i činjenica da brojni članovi zajednice ostaje bez radnih mjesta i time bez stalnih prihoda. Sve ovo je snažno uticalo na razvoj siromaštva.

3. POZITIVNI I NEGATIVNI EFEKTI MIKROKREDITIRANJA

Pozitivni efekti mikrokreditiranja u BiH su:

- uticaj na prihode;
- uticaj na povećanje zaposlenosti;
- uticaj na smanjenje siromaštva;
- povećanje ulaganja u razne poslovne djelatnosti.

Negativni efekti u oblasti mikrokreditiranja u BiH su:

- visoke kamate;
- nedostatak *grace* perioda;
- kreditni ciklus ne odgovara klijentima;
- neljubaznost kreditnih službenika;
- garantna pravila;
- komplicirana metodologija.

Kamatne stope se manifestiraju kroz percepciju znatno više kamatne stope nego što su prisutne u bankama. Međutim, klijenti ih prihvataju jer nemaju drugih rješenja kako doći do početnog kapitala za pokretanje vlastitog biznisa. Takođe, u apsolutnom iznosu kamate predstavljaju relativno mali iznos, jer su osnovice kredita male pa ih mogu otplatiti. Naprimjer, kredit od 1.000 KM s kamatnom stopom od 20% predstavlja iznos od 200 KM kamate, koja je psihološki prihvatljiva za klijenta, jer je percipira u apsolutnom iznosu.

Nepostojanje *grace* perioda predstavlja veliki nedostatak jer je za svaki biznis potrebno bar nekoliko mjeseci do sticanja prvog prihoda, ali se u tom periodu realizira otplata kredita.

Kreditni ciklus često ne odgovara klijentima. Dužina kredita je administrativno utvrđena i nije utvrđena prema reprodukcijском ciklusu konkretnog biznisa.

Neljubaznost kreditnih službenika manifestira se kroz nespremnost službenika da daju brojne informacije koje interesiraju klijente.

U sektoru mikrokreditiranja način garantiranja otplate mikrokredita naziva se garantno pravilo. Garantna pravila predstavljaju način garancije otplate kredita. Iako se, u pravilu, ne traže hipoteke, nezadovoljstvo se javlja jer klijenti garantiraju jedan za drugog povrat kredita.

Komplicirana metodologija je prisutna u fazi popunjavanja raznih obrazaca u fazi dobijanja kredita, a potom i u preuzimanju odobrenih kreditnih sredstava ili plaćanja iz odobrenog mikrokredita.

4. ŽENE I MIKROKREDITIRANJE

Organizacija Žene za žene International Sarajevo članica je globalne mreže Women for Women International sa sjedištem u Washingtonu DC, čija je osnovna misija pomoći ženama u zemljama u poslijeratnom periodu da obnove svoje živote, pružajući im finansijsku i moralnu podršku, obuku u tehničkim vještinama, edukaciju o njihovim pravima, kao i pristup kapitalu za razvoj malih poslova. Osnovana je 1993. godine i od tada započinje sa programom finansijske podrške ženama doniranjem simboličnih novčanih iznosa.

Program mikrokreditiranja je nastao 1997. godine uz podršku prof. dr. Muhammada Yunusa, direktora Grameen banke, kome je zbog pokretanja uspjeha u realizaciji misije mikrokreditiranja dodijeljena Nobelova nagrada za mir za 2006. godinu. Usljed regulisanja mikrofinancijskog tržišta u BiH i stupanja na snagu Zakona o mikrokreditnim organizacijama, 2001. godine Organizacija je registrovana kao lokalna mikrokreditna organizacija, nastavljajući dotadašnju misiju i ciljeve.

Organizacija Žene za žene International ima dva ogranka (subjekta) – Udruženje žene za žene International i Mikrokreditnu organizaciju žene za žene International.

Ono po čemu se MKO Žene za žene International izdvaja od drugih mikrokreditnih organizacija jeste jedinstvena i čvrsta veza između ova dva ogranka. Edukativni programi Udruženja educiraju žene za pokretanje ili proširenje poslova i pružaju im tehnička znanja za pokretanje posla, što je dodatna pogodnost za klijentice pri uzimanju i kasnijem uspješnom korištenju kredita.

Prvobitna ciljna klijentela MKO Žene za žene International Sarajevo bile su žene niskih prihoda iz kategorija prognaničke populacije, raseljenih lica, povratničke populacije i lokalnog stanovništva, koje imaju poslovnu ideju ili poslovnu aktivnost koju žele dalje da razvijaju i time poboljšaju uslove života. Usljed sticanja iskustva i usljed zahtjeva tržišta, MKO Žene za žene International Sarajevo postala je otvorena i za druge klijentice koje žele implementirati svoje poslovne ideje ili proširiti svoje poslovne djelatnosti, tako da je došlo do proširenja ciljne grupe. Klijentice se bave različitim poslovnim aktivnostima u oblasti trgovine, poljoprivrede, usluga i male proizvodnje.

Organizacija je započela program mikrokreditiranja kroz grupnu metodologiju, promovišući time solidarnost i pružajući priliku ženama u ruralnim područjima da i one dobiju finansijska sredstva – kredite. Metodologija je preuzeta od Grameen banke Bangladesh, i prilagođena kulturno-sociološkom položaju žena u BiH. U toku svog desetogodišnjeg iskustva, a sa ciljem što efikasnijeg ispunjavanja potreba žena, Organizacija je razvila i individualnu metodologiju kreditiranja IPC – International Project Consult. Radi praćenja uticaja mikrokreditiranja na klijentice, Organizacija je u procesu uspostavljanja sistema Upravljanje socijalnim izvedbama koji će nam omogućiti kvalitetnije mjerenje socijalnog uticaja mikrokreditiranja na živote klijentica i njihovih porodica.

S institucionalnog aspekta cilj MKO Žene za žene International Sarajevo jeste da kao jaka samoodrživa mikrofinancijska institucija dugoročno pruža usluge klijenticama. Sve članice Women for Women International čvrsto vjeruju da jake žene grade jaka društva. MKO Žene za žene International Sarajevo svojim uspješnim radom doprinosi ostvarivanju misije i vizije organizacije. Kao potvrdu uspješnog rada organizacija Žene za žene International, zajedno sa svim članicama globalne mreže Women for Women International, dobitnica je najveće humanitarne nagrade u svijetu Conrad N. Hilton za 2006. godinu.

PRVA PRIČA – OD SOBE DO SALONA

Da se može uspjeti i onda kada nam naizgled sve propada i da oni koji se posvete poslu i predaju profesionalnom radu mogu prosperirati, dokazuje nam 46-godišnja krojačica Jasna. Tokom rata izgubila je sve. Po povratku u svoj devastirani dom, koji je obnovila vlastitim sredstvima, Jasna je imala samo staru mašinu za šivanje i znala je da bi mogla raditi kao krojačica, ali nije imala sredstava da pokrene proizvodnju. Stoga se odlučila da uzme kredit u MKO Žene za žene International. Prvi kredit u

iznosu od 1.200 KM, cca 600 eura, podigla je 2000, a svake naredne godine iznos se povećavao, tako da je na petom ciklusu iznosio 4.000 KM. Od ukupno osam kredita koje je digla od 2000. do 2007. godine, pet je u iznosu od 3.000 KM. Kako je prvobitno sve poslove obavljala u sobi svoje kuće, 15.000 KM je uložila u opremu i prostor za rad, tako da danas sve poslove obavlja u moderno opremljenom krojačkom salonu koji nudi sve usluge potrebne klijentima.

Jasna kaže da je presretna što je svojoj djeci omogućila da završe fakultete, i da njeni snovi ne bi bili java da nije bilo savjeta i razumijevanja. Podrška i ohrabrenje koje su joj pružilo osoblje Mikrokreditne organizacije Žene za žene International su neprocjenjivi i veoma potrebni kada započinjete neki posao.

DRUGA PRIČA – VESNIN AJVAR

Vesna ima 48 godina i živi sa mužem, sinom i njegovom porodicom u selu u srednjoj Bosni. Kao i mnoge druge porodice, u toku rata izgubili su sve. U želji za materijalnim zbrinjavanjem svoje mnogobrojne porodice, Vesna je odlučila da započne poslovnu aktivnost. Uz pomoć kredita MKO Žene za žene International pokrenula je proizvodnju džema i ajvara.

Prvi kredit u iznosu od 1.200 KM, cca 600 eura, podigla je 2001. godine, a već na četvrtom ciklusu kredit je iznosio 4.000 KM. Od 2001. do 2007. godine podigla je sedam kredita u ukupnom iznosu od 16.200 KM. Kaže da ima podršku porodice, da su svi uključeni u posao i da dovoljno zarađuje, što joj omogućava da sve plaća. Trenutno se nalazi u sedmom krugu kreditiranja i svaki put nanovo ulaže u svoj posao. Zbog velikog interesa za Vesnine proizvode, kako u njenom tako i u okolnim selima, ukazala se potreba za upošljavanjem desetak žena koje joj pomažu u pravljenju ajvara i džema. Prema onome što kažu, veoma su sretne što rade za Vesnu, jer im zarada omogućava da i one svojim porodicama obezbijede bolje uslove života.

Vesna je veoma zahvalna MKO Žene za žene International, jer joj niko drugi nije želio posuditi novac da započne posao. Ona je poduzetnica sa jasnom vizijom kako sebi promijeniti život nabolje, o čemu nam svjedoči i njen zadovoljni osmijeh na licu.

GLAVA IV

MAKROEKONOMIJA U FILANTROPIZMU

Mudra misao – pouka:

Ekonomске institucije (sindikati, korporacije, privredne manifestacije, politike države, klasni sukobi) su u gibanju ili su izvori gibanja. Cijena vjerovanja u ravnotežu – shvaćanja i proučavanja ekonomije kao potrage za usavršenim poznavanjem jednog fiksnoг i konačnog predmeta, pa time i egzaktne nauke poput fizike i kemije jeste sudjelovanje u neminovnom odlasku u zastarjelost.

John Kenneth Galbraith

10. OSVRT NA SADRŽAJ MAKROEKONOMIJE U FILANTROPIZMU

Mudra misao – pouka:

*Život je raj i svi smo mi u raj, ali mi to nećemo da znamo,
a kad bismo htjeli da znamo, odmah bi sutra
na cijelom svijetu nastao raj.*

Fjodor Dostojevski

Makroekonomija u filantropizmu se bavi proučavanjem ekonomije kao cjeline za ukupno čovječanstvo. Ona će se baviti ukupnim ekonomskim kretanjima kako za siromašne i nerazvijene države tako i za srednje razvijene države, kao i bogate i razvijene države. U kapitalizmu makroekonomija se bavi pretežno ekonomskim kretanjima samo u razvijenim i bogatim državama, dok se makroekonomskim kretanjima u nerazvijenim i siromašnim državama bavi samo sporadično i površno.

U filantropskom društvu makroekonomija će se odvojeno baviti o ekonomskim kretanjima u:

- izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama (cca 2,4 milijarde stanovnika u 62 zemlje);
- nerazvijenim zemljama (cca 2,8 milijarde stanovnika u 58 zemalja);
- srednje razvijenim zemljama (cca 334 miliona stanovnika u 33 zemlje);
- razvijenim i bogatim zemljama (cca 956 miliona stanovnika u 41 zemlji).

Makroekonomske politike, kao i konkretne mjere, ne mogu biti iste u svakoj državi. Moraju se prilagođavati konkretnom ekonomskom stanju u svakoj pojedinoj državi, pri čemu ćemo u daljem tekstu dati okvirne prijedloge makroekonomskih mjera za svaku grupu zemalja sukladno stepenu ekonomskog i drugog razvoja.

Osnovna područja proučavanja makroekonomske politike su: siromaštvo, nezaposlenost, nejednakost, ekonomski rast, makroekonomske politike, nivo proizvodnje, kretanje BDP-a, životni standard i ostale agregatne ekonomske varijable.

U ovoj knjizi s aspekta makroekonomije kritički ćemo analizirati makroekonomske politike u kapitalizmu i predložiti politike i mjere iz oblasti makroekonomije u filantropizmu. To će se odnositi na:

- politiku ekonomije rasta i razvoja;
- stanje siromaštva, gladi i bijede;
- nezaposlenost i kako je rješavati;
- nejednakost i kako je otklanjati;
- poresku politiku;
- vanjskotrgovinsku politiku, globalizaciju i carinski sistem;
- monetarnu politiku i ulogu Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i centralnih banaka u kapitalizmu i njihovo ukidanje;
- budžetski sistem;
- nove financijske institucije u filantropskom društvu;
- izbor između inflacije i nezaposlenosti;
- štampanje dolara i eura bez pokrića;
- privatnu imovinu, javnu imovinu, zajedničku imovinu i eksternalije, itd.

U daljem tekstu poglavlja Makroekonomija u filantropizmu dat ćemo konkretne prijedloge za svaku oblast makroekonomije u filantropizmu i različito za svaku grupu zemalja ovisno o njihovoj sadašnjoj razvijenosti.

Detaljnije će se obraditi:

- Filantropska država i porezi;
- Vanjskotrgovinska politika, globalizacija i carinski sistem u filantropskoj državi;
- Filantropska država i monetarna politika;
- Filantropska država i budžetski sistem;
- Financijske institucije u filantropskom društvu;
- Filantropsko društvo: izbor između inflacije i nezaposlenosti;
- Filantropsko društvo: privatna imovina, javna imovina, zajednička imovina i eksternalije.

Da bi se kvalitetno obradila sva navedena područja makroekonomije, bilo je neophodno prethodno proanalizirati:

- ekonomiju rasta i razvoja u filantropizmu;
- ciljeve ekonomskog rasta i razvoja pojedinačno za svaku grupu zemalja prema njenom stepenu razvoja;
- faktore ekonomskog rasta i razvoja;
- prijetnje ekonomskom razvoju;
- vremensko trajanje razvojnog ciklusa i sl.

11. FILANTROPSKA DRŽAVA I POREZI

Mudra misao – pouka:

Umijeće oporezivanja sastoji se u tome da se sa guske očerupa što više perja uz što manje gakanje.

Joan Baptiste Colbert

11.1. FILANTROPSKI PRINCIPI OPOREZIVANJA

U filantropskoj državi mora se uspostaviti pravedno, filantropsko i učinkovito oporezivanje.

Načela filantropskog oporezivanja su:

1. Pravedno prikupljanje filantropskih prihoda;
2. Uspostavljanje pravične raspodjele dohotka;
3. Poticanje razvoja ekonomije;
4. Sprečavanje prevelikog bogaćenja pojedinaca.

Pravedno prikupljanje filantropskih prihoda temelji se na horizontalnoj pravednosti po kojoj jednaki trebaju plaćati jednak filantropski porez. Drugi princip pravednosti se bazira na vertikalnoj pravednosti po kojoj ljudi sa višim dohotkom ili većim bogatstvom i slično moraju plaćati viši filantropski porez. Međutim, teško je teoretski a i praktički utvrditi odnose između pojedinih grupacija, počevši od najnižih do najviših.

Uspostava pravične raspodjele dohotka, kao sljedeće načelo filantropskog oporezivanja, temelji se na principu da se kroz poresku politiku uspostavi pravična raspodjela dohotka. Neće biti omogućeno bogaćenje vlasnika kapitala kroz raspodjelu dohotka, jer će to biti sankcionisano visokim poreskim stopama.

Poticaj razvoja ekonomije je treće načelo filantropskog oporezivanja. Ostvarit će se kroz porezne poticaje pri zapošljavanju novih radnika, pri ulaganju dohotka u investicije vezane za povećanje proizvodnje, izgradnje novih proizvodnih i uslužnih kapaciteta i sl.

I posljednje, četvrto načelo odnosi se na sprečavanje prevelikog bogaćenja pojedinaca. Ostvarivat će se kroz visoke poreske stope na isplate vezane za dividende, vlasništvo nad kapitalom, kao i na prevelike poklone, nasljeđa i sl.

Filantropska politika oporezivanja slijedit će temeljne obaveze filantropske države, a neće ovisiti o političarima i njihovim predizbornim ili izbornim obećanjima. Bit će podržane samo politike koje će predlagati i realizirati temeljna načela filantropskog oporezivanja ili ih poboljšavati.

Filantropski porez je novčana naplata u korist filantropske države koju moraju plaćati svaki pojedinac i pravni subjekt. To je najvažniji i najveći javni prihod koji se evidentira u državnom budžetu.

11.2. OBAVEZE FILANTROPSKE DRŽAVE KAO OSNOV PORESKE POLITIKE

Dosta značajne i filantropske obaveze države prema svojim građanima su osnov za kreiranje i uspostavu poreske politike, koja je različita po državama ovisno o njihovoj razvijenosti. Na temelju toga možemo razlikovati poreske politike:

1. izuzetno nerazvijenih i siromašnih država;
2. nerazvijenih država;
3. srednje razvijenih država;
4. bogatih i razvijenih država.

Najsloženija poreska politika mora se voditi u izuzetno nerazvijenim i siromašnim državama. Razlog složenosti poreske politike proizlazi iz činjenice da su filantropske potrebe države vrlo velike, pri čemu je privreda te države dosta nerazvijena i teško može obezbijediti prihode za potrebe filantropske države.

Poreska politika u svakoj filantropskoj državi mora obezbijediti rast i razvoj ekonomije i poboljšati ekonomsku efikasnost.

Na drugoj strani, poreska politika mora osigurati prihode u državnom budžetu za sljedeće obaveze – rashode:

1. besplatno obrazovanje (osnovno, srednje i visoko);
2. besplatno zdravstveno osiguranje;
3. rješavanje problematike stanovanja;
4. rješavanje problema komunalne infrastrukture (voda za piće, kanalizacija, električna energija, TV, druga elektronska mreža, saobraćajnice i drugo);
5. razvoj nauke, kulture, amaterskog sporta i rekreacije;
6. socijalnu zaštitu penzionera i drugih socijalnih potreba;
7. financiranje državnih organa, vojske, policije, sudstva i slično;
8. poticaje zapošljavanja, odnosno pokretanja proizvodnje i zaštite nezaposlenih;
9. smanjenje i ukidanje siromaštva;
10. realiziranje Programa garantiranog zapošljavanja.

Filantropska država ima niz filantropskih obaveza prema svom stanovništvu koje mora pokrivati iz poreskih prihoda, a koji moraju biti poticajni za razvoj i rast ekonomije. Država mora uspostaviti optimalan odnos između svojih obaveza, ali i trajnog rasta i razvoja ekonomije.

U filantropskoj državi koristit će se vrlo širok spektar poreza:

- a) porez na dohodak;
- b) porez na dobit i raspodjelu dobiti;
- c) porez iz plaća – doprinosi;
- d) porezi na potrošnju (porez na promet i porez na dodatnu vrijednost – PDV);
- e) porez na imovinu;
- f) porez na bogatstvo;
- g) porez na nasljedstvo i poklone;
- h) ostali porezi.

11.3. KRITIČKI OSVRT NA PORESKU POLITIKU U KAPITALISTIČKOM SISTEMU

Poreska politika u kapitalističkom sistemu polazi od političkog opredjeljenja da kapitaliste treba što manje opteretiti poreskim obavezama. Takva politika uništila je socijalnu i drugu zaštitu radnika, a pogotovo nezaposlenih i siromašnih. Nakon Drugog svjetskog rata razvijene i bogate države uvele su niz socijalnih beneficija za svoje građane. Razvile su se socijalne države među kojima su se isticale Švedska, Norveška, Njemačka, Francuska i dr. Istovremeno, i u SAD-u bila je razvijena socijalna zaštita građana. Međutim, pod velikim pritiskom kapitalista i njihovih ideologa dolazi do ukidanja raznih socijalnih beneficija, u čemu prednjači SAD, ali ih uspješno prate i druge razvijene zemlje Zapadne Europe.

Osnovna načela oporezivanja u kapitalizmu prema prof. Samuelsonu (knjiga *Ekonomija*, 19. izdanje, str. 312 su:

- a) načelo korisnosti;
- b) načelo platne sposobnosti.

Načelo korisnosti polazi od činjenice da se pojedinci trebaju oporezovati srazmjerno koristi koju dobijaju od državnih programa. Ovaj princip je dosta nekorektan jer polazi od saznanja da se porez plaća u visini koristi od nekih državnih programa. A ko će onda plaćati porez za potrebe siromašnih, bolesnih, nezaposlenih i slično, jer od programa zbrinjavanja ovih kategorija stanovnika uplatioci poreza nemaju nikakvu korist. Ovo načelo u cijelosti isključuje humanu, socijalnu i filantropsku obavezu.

Po drugom načelu platne sposobnosti smatra se da porez u istoj visini moraju plaćati oni koji su jednaki. Samo načelo u teorijskom smislu je pravedno. Međutim, u praksi imamo niz primjera gdje se to načelo ne primjenjuje. Kao primjer možemo navesti da se u mnogim zemljama porez na imovinu, bogatstvo ili nasljeđe plaća vrlo niskim stopama (oko 1%), a porez na plaće radnika (oko 10%).

Poreska politika u kapitalizmu posljedica je čiste političke kampanje političara, a ekonomski mislioci tih političara tek naknadno iznalaze teorijska opravdanja povećanju ili smanjenju poreza.

Poreska politika u kapitalizmu nije kreator ekonomskog razvoja, ona je isključivo posljedica političkog promišljanja pojedinog političara. U pravilu, političari u svojim izbornim kampanjama najavljuju smanjenje poreza, ali u praksi, nakon što budu izabrani, po pravilu povećavaju porez na plaće i potrošnju, a smanjuju poreska opterećenja kapitalista i bogatih.

Čestu kritiku kapitalističkom sistemu oporezivanja nalazimo i kod kapitalističkih ekonomskih mislilaca, tako je, naprimjer, američki profesor ekonomije Herbert Stein (1916-1999) izjavio: “Uopće me ne zanima koliko su bogati najbogatiji. Brine me što su postali bogati na nemoralan način, ili koriste li svoje bogatstvo na posebno prost ili odbojan način. Ne bi me smetalo da izgube svoje bogatstvo ili da im ga uzmu poreznici. Također me nije briga ako ga i sačuvaju. Ali, stvarno nalazim neprihvatljivim siromaštvo najsiromašnijih. Taj uvjet po mome mišljenju zahtijeva našu najveću pozornost. Vjerujem da sadašnje usmjerenje na nejednakost u dohotku odvraća pozornost nacije od problema najsiromašnijih.”

U ekonomskoj literaturi mogu se pronaći brojni kritički osvrti na poresku politiku u kapitalističkom sistemu. Kritika se odnosi na razvoj situacije gdje imamo sve manje socijalne države, a sve više bogatstva u rukama bogatih. Očito je da postojeća poreska politika podržava kapitaliste, njihove menadžere i supermenadžere, a ide na štetu ostalih građana, posebno radnika, nezaposlenih, siromašnih i sl.

Najdalje u kritici kapitalističke poreske politike otišao je Thomas Piketty, u svojoj knjizi *Kapital u dvadeset prvom vijeku*, gdje na više mjesta ukazuje na nedosljednost poreske politike u kapitalizmu. Piketty uočava veliki problem sa porezima u kapitalizmu i pokušava iznaći rješenje, pri čemu samo rješenje naziva utopijom. Jasno je da sam kapitalizam ne može naći rješenje, jer je ono u suprotnosti sa samom kapitalističkom ideologijom. Nemoguće je brojne probleme država riješiti kroz kapitalistički poreski sistem. Kapitalisti je privatni interes u prvom planu i ne može prihvatiti poreski sistem koji će mu oduzeti i preraspodijeliti njegov dohodak ili njegovo bogatstvo.

Prof. Piketty predlaže uvođenje svjetskog poreza na kapital, ali odmah u tekstu naglašava da je to utopija, te na str. 558 navodi: “Za reguliranje globaliziranog patrimonijalnog kapitalizma u 21. vijeku nije dovoljno promišljati porezni i socijalni model 20. vijeka i prilagođavati ga današnjem svijetu. Neophodna je, doduše,

adekvatna reaktualizacija socijalno-demokratskog i porezno-liberalnog programa prošlog vijeka, kao što smo pokušali pokazati u dva prethodna poglavlja, u kojima smo se pozabavili s dva fundamentalna pojma koja su izumljena u 20. vijeku, i koji i dalje moraju imati ključnu ulogu u budućnosti: to su socijalna država i progresivni porez na dohodak. No kako bi demokratija mogla ponovo preuzeti kontrolu nad globaliziranim financijskim kapitalizmom ovog vijeka, treba smisliti i nova sredstva prilagođena izazovima današnjice. Idealni instrument bi bio svjetski i progresivni porez na kapital, popraćen vrlo velikom međunarodnom financijskom transparentnošću. Takav porez omogućio bi da se izbjegne beskonačna spirala nejednakosti i da se reguliše zabrinjavajuća dinamika svjetske koncentracije kapitala.”

Očito je da i kapitalistički ekonomski mislioci vide nekvalitet kapitalističkog poreskog sistema, ali ne mogu naći rješenje u kapitalističkim okvirima. Samim uspostavljanjem novog društvenog sistema, filantropizma, stvara se pretpostavka da se uspostavi nova poreska politika koja će biti primjerena potrebama 21. stoljeća.

Kapitalistički ekonomski mislioci razvili su negativno mišljenje o porezu, čak su uveli termin “mrtvi teret oporezivanja”, što predstavlja smanjenje ukupnog viška i kod proizvođača i kod potrošača. Nastoje dokazati da proizvođači i potrošači uvođenjem poreza gube više nego što država dobija. Jasno je da će kapitalisti podržati sve što smanjuje njihove troškove, ali se ne upuštaju u obaveze države da financira svoje obaveze (školstvo, zdravstvo, socijalna zaštita, vojska, policija, pravosuđe itd..

Tek u filantropskoj državi moguće je uspostaviti optimalni odnos između onih koji plaćaju poreze i onih koji koriste poreske prihode kroz budžetske rashode.

11.4. POREZ NA DOHODAK

Porez na dohodak predstavlja oporezivanje prihoda koje primaju pojedinci. Prihodi pojedinaca su plaće, naplata kamata, dividendi, renti i svih drugih primitaka koje prima pojedinac. Ovaj porez ima vrlo široku osnovu oporezivanja, kao naprimjer:

- plaće rada kod poslodavaca, razne nagrade, potpore, stipendije i sl;
- dohodak od samostalnog rada (od zanatskih usluga, slobodna zanimanja, poljoprivrede, šumarstva, ribarstva, ostala slobodna zanimanja: umjetnici, pjevači, glumci, sportaši, advokati, liječnici i sl),
- dohodak od iznajmljivanja imovine (najamnine, zakup i sl);
- dohodak od kapitala (udjeli u isplati dobiti, dividende, kamate i sl);
- dohodak od ostalih radnih aktivnosti (članovi upravnih odbora, savjetnici, lobisti, uplata osiguranja pojedincima, razni bonusi i druge isplate pojedincima itd).

Postoje razne metode i tehnike obračuna poreza na dohodak. Porez na dohodak se izračunava tako što se od ukupnog dohotka oduzmu zakonom predviđeni troškovi i ostaje iznos dohotka koji je oporeziv. Porez na dohodak nije isto što i porez na dobit. Porez na dobit je sasvim drugi porez.

Porez na dohodak plaća se po progresivnoj stopi. Kretanje visine progresivne stope bit će različito po državama, različito po njihovoj razini razvoja, veličini države i visini filantropskih obaveza države. U pravilu, visina dohotka, a time i visina poreske stope na dohodak, bit će podijeljena u sedam kategorija po visini dohotka:

VISINA DOHOTKA	PORESKA STOPA
1. Najniža grupacija dohotka	10%
2. Viši dohodak od najnižeg dohotka	20%
3. Srednje visoki dohodak	30%
4. Viši dohodak od srednjeg dohotka	50%
5. Visoki dohodak	60%
6. Izuzetno visoki dohodak	80%
7. Ekstra visoki dohodak	90%

Državni parlament će zakonski definirati vrstu dohotka i njegovu visinu za svaku od navedenih sedam kategorija.

Ovim porezom žele se oporezovati znatno visoka i bezobrazna primanja, naročito supermenadžera, vlasnika kapitala, lobista, članova više upravnih odbora, savjetnika i sl. Visoke poreske stope trebaju destimulirati visoke isplate pojedincima, bilo da dohodak primaju iz jednog izvora ili više subjekata. Ukupan dohodak pojedinca obračunava se za sva primanja i po raznim osnovama u toku jedne godine, i vrši se obračun i oporezivanje ukupnog dohotka.

11.5. POREZ NA DOBIT I RASPODJELU DOBITI

Ovaj porez plaćaju privredni subjekti koji ostvaruju prihode i troškove kroz svoje poslovanje. Dobit je pozitivna razlika između ukupnih prihoda i ukupnih troškova privrednog subjekta.

Porez na dobit se plaća najčešće dva puta i to:

- a) prvi put na visinu ukupne dobiti;
- b) drugi put pri raspodjeli dobiti na njene pojedine dijelove.

U prvom slučaju sva poduzeća, kao i druge institucije (sportska društva – profesionalna, društva za organizaciju kulturnih, sportskih i drugih zabavnih programa i sl) koja ostvaruju dobit, plaćaju porez na dobit u visini 15% do 20%. Svaka država može samostalno utvrditi visinu stope, pri čemu može koristiti različite visine stopa:

- za pojedina geografska područja, kako bi za nerazvijena područja mogla uvesti niže stope;
- za pojedine privredne grane kako bi nižom stopom stimulirala razvoj te grane.

U drugom slučaju porez na dobit se plaća vezano za raspodjelu dobiti. Naprimjer, moguće je da neće biti dodatno oporezovan dio dobiti koji je raspoređen za razvoj (ulaganja u nove kapacitete, nabavku opreme i mašina i sl). Međutim, dio dobiti koji se raspoređuje za isplatu dodatnih plaća, nagrada, naknada vlasnicima kapitala, dodatne isplate savjetnicima, članovima upravnog odbora, menadžerima i slično, oporezivat će se sa dodatnom visokom stopom od 70%. Osnovni cilj poreske politike vezan za porez na dobit je da se usmjerava raspodjela dobiti. Cilj je što više dobiti usmjeriti u nove investicije i zapošljavanje, a što manje za ličnu potrošnju.

Vrlo je interesantna kritika kapitalističkih ekonomskih teoretičara koji žestoko napadaju porez na dobit. Ponovo teoretičari nastoje zaštititi interese vlasnika kapitala, odnosno kapitaliste. Tako naprimjer, prof. Gregory Mankiw u svojoj knjizi *Osnove ekonomije* (treće izdanje, str. 260) tvrdi da porezi na dobit u krajnjem slučaju padaju na teret kupaca i zaposlenika: “Porez na dobit poduzeća dijelom je popularan zato što se čini da ga plaćaju velike korporacije. Ipak, oni koji snose konačni teret poreza – kupci i zaposlenici korporacija – često nisu bogati. Kada bi istinska posljedica poreza na dobit poduzeća bila šire poznata, ovaj bi porez možda bio manje popularan među glasačima.”

Kao i drugi kapitalistički ekonomski mislioci, profesor se ulaguje kapitalistima. Da je njegova tvrdnja istinita, kapitalisti, odnosno njihovi menadžeri, ako vole kupce i zaposlenike mogli su u startu sniziti cijene svojih proizvoda, povećati plaće zaposlenicima i time smanjiti dobit. Međutim, visoka dobit i bez poreza na dobit u cijelosti bi pripala vlasnicima kapitala a šta bi od toga dobili kupci i uposlenici?

11.6. POREZI IZ PLAĆE – DOPRINOSI

Porezi iz plaće su obaveze koje plaća radno aktivno stanovništvo, zaposleni, za neke javne obaveze. U mnogim državama ovaj se porez naziva doprinos iz plaća. Ukupna plaća uposlenika iskazuje se kao bruto plaća, i kada se od nje umanje doprinosi radniku se isplaćuje neto plaća. Spada u kategoriju dohotka pojedinaca i

podliježe plaćanju drugog poreza – poreza na dohodak. Razlika između bruto i neto plaće su razni doprinosi koji su javni prihod budžeta države.

U raznim državama egzistiraju vrlo različiti doprinosi – porezi iz plaća. U filantropskoj državi bit će uvedeni sljedeći doprinosi – porezi iz plaća:

- doprinos za penziono osiguranje;
- doprinos za zdravstveno osiguranje;
- doprinos za brigu o nezaposlenim;
- doprinos za obrazovanje;
- doprinos za razvoj nauke i kulture;
- doprinos za pomoć siromašnim;
- doprinos za brigu o djeci;
- doprinos za razvoj amaterskog sporta.

Razlika između poreza i doprinosa postoji, a ogleda se u različitosti pripadanja tih doprinosa i poreza. Doprinosi su konkretni prihodi institucije koja se bavi određenim aktivnostima, dok je porez prihod budžeta države i utrošak se planira prema budžetskim principima na nivou cijele države.

U filantropskoj državi doprinosi su javni prihodi za konkretnu aktivnost, pri čemu im se mogu dodati i opći prihodi iz budžeta, ukoliko doprinosi nisu dovoljni da pokriju planirane rashode određene aktivnosti.

Visinu stopa doprinosa određuje država svojim zakonskim aktom. Visina doprinosa ovisi o potrebama, ali i ekonomskoj razvijenosti države i subjekata koji su obavezni plaćati doprinose. Stope doprinosa na plaće moraju biti progresivne, naročito za visoke i bezobrazno visoke plaće (menadžeri, super menadžeri, savjetnici, lobisti, članovi upravnih odbora, vrhunski sportaši i sl).

11.7. POREZI NA POTROŠNJU (POREZ NA PROMET I POREZ NA DODATNU VRIJEDNOST – PDV)

Postoje dva sistema obračuna i plaćanja poreza na potrošnju, i to:

- a) porez na promet;
- b) porez na dodatnu vrijednost (PDV).

Porez na promet je porez koji se plaća pri kupovini robe ili usluge. Naplaćuje se u maloprodaji i plaćaju ga krajnji kupci. Maloprodaja ima obavezu da naplati porez na promet od krajnjih kupaca i uplati ga u budžet države. Porez na promet je prisutan i danas u SAD-u.

Porez na dodatnu vrijednost (PDV) je porez koji se prikuplja na svakom nivou proizvodnje i prodaje i to samo na dodatnu vrijednost (dodatni dio cijene) koju dodaju svaki proizvođač i učesnik u procesu proizvodnje i prodaje. Naprimjer, porez na dodatnu vrijednost pri proizvodnji i prodaji jednog odijela iznosio bi po fazama:

- prvo, proizvođač vune – na ukupnu cijenu vune;
- drugo, proizvođač štofa – na prodajnu cijenu štofa umanjeno za dio poreza koji je ugrađen u cijenu vune;
- treće, proizvođač odijela za dodatnu vrijednost svog rada, tj. porez umanjen za dio već ukalkuliranog i plaćenog poreza proizvođaču štofa;
- četvrto, maloprodavac odijela obračunava ukupan porez na dodatnu vrijednost svog rada, tj. umanjuje svoju poresku obavezu za porez koji je obračunao i naplatio proizvođač odijela.

U suštini, porez na dodatnu vrijednost prikuplja se na svakom nivou proizvodnje i prometa. Porez na dodatnu vrijednost opterećuje sve faze proizvodnje, ali u konačnici se prizna i vraća dio poreza uplaćen u prethodnoj fazi. Ovaj sistem je dosta komplikovan i opterećuje sve faze proizvodnje i prometa. Prisutan je u razvijenim zemljama Zapadne Europe. Visina stope poreza na dodatnu vrijednost je ista za sve proizvode i robe, najčešće između 17% i 25%. Pored složenosti ovog sistema, osnovna kritika je utemeljena na tome da je stopa poreza za osnovne prehrambene artikle, lijekove, ortopedska pomagala i slično, ista kao i za jahte, automobile, bunde itd. Očito je da ovaj porez odgovara bogatim, ali u cijelosti ide na štetu siromašnim i srednjoj klasi. U pojedinim državama koje koriste sistem poreza na dodatnu vrijednost (PDV) postoje niže poreske stope, naročito za prehrambene proizvode.

U filantropskoj državi egzistirat će porez na promet sa četiri stope za određene grupe proizvoda i roba:

- I. grupa – stopa 0% za lijekove, ortopedska pomagala, dječiju hranu, 15 osnovnih prehrambenih artikala, školske knjige za osnovno, srednje i visoko obrazovanje.
- II. grupa – stopa 10% za sve ostale proizvode koji ne spadaju u I, III i IV grupu, kao naprimjer: prehrambeni artikli, odjeća, obuća, bijela tehnika, akustika, namještaj itd. U ovoj grupi nalazit će se cca 90% svih ostalih proizvoda.
- III. grupa – stopa 20% za naftu i naftine derivate, cigarete i ostale duhanske preprađevine, alkohol, bezalkoholno piće, pivo, kafa i sl.
- IV. grupa – stopa 30% za luksuzne proizvode i robe (bunde, nakit, jahte, skupi auti itd).

Svaka država, ovisno o svom stepenu razvoja, definirat će:

- iz I grupe 15 osnovnih prehrambenih artikala;
- iz IV grupe pojam za luksuzne proizvode i robe, i precizno ih pobrojati.

Porez na promet sa filantropskog aspekta je vrlo prihvatljiv, jer se nižim poreskim stopama podržava potrošnja robe siromašnih slojeva društva.

U mnogim državama danas se koristi pojam trošarine ili akcize, što je poseban oblik poreza na promet. U filantropskoj državi ovi podsistemi poreza unose se u redovni porez na promet, a obično su svrstani u III grupu proizvoda i roba.

11.8. POREZ NA IMOVINU

Porez na imovinu je porez koji se plaća na građevine i zemljište, a temelji se na procjeni tržišne vrijednosti građevine ili građevina i zemljišta.

Ovaj porez u filantropskoj državi plaćat će se po osnovu posjedovanja građevina, stanova i zemljišta. Porez na imovinu ne treba miješati sa porezom na dohodak, tj. oporezivanje prihoda po osnovu iznajmljivanja i naplate rente ili kirije koja ulazi u dohodak i oporezuje se po osnovu prihoda, tj. kao porez na dohodak.

Porez na imovinu plaća se po osnovu vlasništva nad nekretninama.

Od plaćanja poreza na imovinu oslobođeni su vlasnici: stanova u kojima stanuju, ali samo za dio stana koji po veličini odgovara broju članova domaćinstva koji u njemu stanuju. Veličina stambene površine na koju se ne plaća porez utvrđuje se zakonskim propisom.

Slična je poreska politika i za zemljište. Država zakonom određuje koji obim poljoprivrednog zemljišta po članu domaćinstva ne podliježe oporezivanju.

Na sve objekte koji služe u poslovne svrhe plaća se porez na imovinu (proizvodne hale, trgovinski objekti, ugostiteljski objekti, turistički objekti i dr), kao i na druge objekte u kojima se ostvaruje prihod (sportske dvorane, stadioni, razni sajmovi i izložbe, kulturne dvorane i sl).

Ovaj porez je vrlo složen i država donosi različite stope poreza ovisno o vrsti i namjeni objekta. Porez na imovinu ima raznovrsnu funkciju, kao naprimjer:

- sa jedne strane treba oporezovati bogatstvo pojedinaca kroz posjedovanje velike imovine (kroz više poreske stope);
- sa druge strane treba poticati razvoj nekih aktivnosti, kao naprimjer: nauke, amaterskog sporta, kulture i slično (kroz niže poreske stope).

U ovoj fazi razmišljanja potrebno je ukazati da pojedini kapitalistički ekonomski mislioci ukazuju na značaj ali i problematiku ovog poreza. Tako naprimjer T. Piketty u svojoj knjizi *Kapital u dvadeset prvom vijeku* (str. 558-589) razmatra uvođenje svjetskog poreza na kapital. On pojam imovine proširuje na pojam kapital. Predlaže

da se oporezuje sav kapital. On pored zgrada i zemljišta (kao imovina) proširuje oporezivanjem financijske aktive i ostali poslovni kapital. On navodi:

“U ovoj fazi važno je imati na umu da je porez na kapital koji predlažem progresivan godišnji porez na globalno bogatstvo: radi se o većem oporezivanju najvećih bogatstava i o uzimanju u obzir svih oblika aktive, bilo da su to nekretnine, financijska aktiva ili poslovni kapital, bez iznimke. Time se jasno razlikuje porez na kapital, koji zagovaramo u ovoj knjizi, od poreza na bogatstvo koji i sada postoji u raznim zemljama, premda ima važnih stvari koje treba zadržati iz već primjenjenih sistema.”

Profesor ističe da glavna uloga poreza na kapital nije financiranje socijalne države, nego reguliranje kapitalizma. Sa jedne strane radi se o izbjegavanju beskonačne spirale nejednakosti bogatstva, a s druge omogućavanju učinkovite regulacije financijskih i bankovnih sistema kako bi se izbjegla kriza.

Predlaže i progresivne poreske stope za porez na kapital:

- porez od 0% za neto aktivu do 1 milion eura;
- porez od 1% za neto aktivu između 1 i 5 miliona eura;
- porez od 2% za neto aktivu iznad 5 miliona eura.

Za velika bogatstva predlaže stopu od 5 ili 10% za neto imovinu iznad 1 milijarde eura. Možemo naći prednosti i u minimalnoj stopi za mala i srednja bogatstva (naprimjer: stopa 0,1% za aktivu do 200.000 eura, a 0,5% za neto aktivu između 200.000 i 1 milion eura).

11.9. POREZ NA BOGATSTVO

Porez na bogatstvo je porez koji se plaća po progresivnoj stopi na razne oblike bogatstva. Bogatstvo pojedinaca izražava se kroz razne pojavne oblike i teško ga je precizno definirati. S obzirom na raznolike pojavne oblike bogatstva neophodno je prethodno definirati bogatstvo i naznačiti načine i oblike njegovog oporezivanja.

Bogatstvo se obično pojavljuje u sljedećim pojavnim oblicima:

1. Novčana štednja i drugi oblici plasiranja novca. Po ovoj osnovi pojedinci dobijaju razne prihode kao što su udjeli u raspodjeli dobiti, dividende, kamate i slično. Ovaj dio bogatstva se oporezuje kroz porez na dohodak, a po progresivnoj stopi. Što je dohodak veći, bit će oporezovan i po većoj poreskoj stopi.
2. Izuzetno visoke i bezobrazne plaće, kao što su plaće menadžera, supermenadžera, savjetnika, lobista, članova upravnih odbora, vrhunskih

sportaša i slično. Ovaj dio bogatstva i sticanje novog bogatstva oporezuje se progresivnim stopama kroz porez iz plaća – doprinosi na plaće.

3. Posjedovanje imovine (građevine i zemljišta). Ovaj oblik bogatstva izražava se kroz posjedovanje građevina, stanova i zemljišta, a oporezuje se kroz porez na imovinu.
4. Vlasništvo nad poslovnim kapitalom koji se izražava kroz sve oblike aktive (nekretnine, financijska aktiva, tj. sav poslovni kapital bez izuzetaka). Ovaj oblik bogatstva se oporezuje kroz porez na imovinu, odnosno porez na kapital po progresivnim stopama. U okviru ovog oporezivanja je i tržišna vrijednost dionica kao dio poslovnog kapitala.
5. Posjedovanje ostalih vidova bogatstva kao što su: skupi automobili, avioni, helikopteri, jahte, šume, rančevi, jezera, dvorci i sl, jedini je oblik bogatstva koji nije oporezovan posebnim zakonima. Samo ovaj dio bogatstva bit će oporezovan posebnim zakonom o bogatstvu, a stope će biti progresivne, kao naprimjer:
  - 1% na vrijednost bogatstva do 500.000 eura;
  - 2% na vrijednost bogatstva od 500.000 do 1 milion eura;
  - 5% na vrijednost bogatstva između 1 i 5 miliona eura;
  - 10% na vrijednost bogatstva iznad 5 miliona eura.

Porez na bogatstvo i ostali porezi vezani uz sticanje bogatstva imaju za cilj ostvarivanje prihoda državi za filantropske potrebe, uz istovremeno smanjivanje stjecanja bogatstva bez vlastitog rada, odnosno smanjivanje prevelike nejednakosti u društvu.

11.10. POREZ NA NASLJEDSTVO I POKLONE

Porez na nasljedstvo i poklone je porez koji pojedinci plaćaju državi nasljeđivanjem ili poklonom novca, nekretnina, poslovne i druge imovine, dionica, vrijedonosnih papira, udjelima u vlasništvu poduzeća i korporacija, automobila, aviona, helikoptera, dvoraca, dragocjenosti itd.

Nasljedstvo se ostvaruje nakon vlasnikove smrti, a pokloni tokom vlasnikova života.

Porez na nasljedstvo i poklone treba biti progresivan, pri čemu će na niske vrijednosti nasljedstva i poklona biti vrlo niske porezne stope. Međutim, kod nasljeđivanja ili poklona visoke vrijednosti treba primijeniti progresivne stope poreza koje će rasti i do 50%. Cilj ovog poreza u filantropskom društvu je vratiti ulogu vlastitog rada u stjecanju prihoda i dohotka od kojeg će pojedinac i njegova porodica živjeti. Neophodno je smanjiti dominaciju vlasnika kapitala u stjecanju

prihoda po osnovu imovine i bogatstva prethodnih generacija, pogotovo kada se zna da su prethodne generacije stjecale to bogatstvo često na nemoralan i nepošten način, kroz iskorištavanje kolonija, korištenjem robova ili eksploatacijom radnika i prisvajanja viška vrijednosti.

11.11. OSTALI POREZI

U filantropskoj državi uspostaviti će se i niz drugih poreza koji će poštivati filantropske principe oporezivanja (pravedno prikupljanje filantropskih prihoda, uspostavljanje pravične raspodjele dohotka, poticanje razvoja ekonomije i sprečavanje prevelikog bogaćenja pojedinaca).

Ostali porezi bit će uvedeni u pojedinim državama u skladu sa potrebama i razvijenosti svake države. Kao primjer ostalih poreza u filantropskoj državi mogu biti:

1. porez na promet automobila, ostalih motornih vozila, plovila i zrakoplova;
2. porez na motorna i teretna vozila (kao imovina);
3. porez na plovila i zrakoplove (kao imovina);
4. porez na neobrađeno poljoprivredno zemljište;
5. porez na nekorištene proizvodne kapacitete;
6. porez na neizgrađeno građevinsko zemljište;
7. porez na igre na sreću i automate za zabavu;
8. porez na promet nekretnina;
9. porez na kuće za odmor itd.

Na kraju razmatranja uloge poreza u filantropskoj državi možemo ukazati na globalne ciljeve koji se u filantropskoj državi žele ostvariti kroz poresku politiku, a to su:

- vratiti značaj radu kao temeljnom stvaraocu dodatne i nove vrijednosti;
- smanjiti nejednakosti u bogatstvu;
- uravnotežiti nivoe i sistem raspodjele;
- ograničiti razvoj i povećanje izuzetno visokih i bezobraznih plaća;
- postepeno smanjiti bogatstvo po osnovu nasljeđivanja i poklona;
- uspostavljati progresivne poreske stope na visoke dohotke, na kapital, na nasljedstva i na poklone;
- prikupljati prihode za navedene filantropske obaveze države.

Na budućim ekonomskim filantropskim misliocima ostaje da detaljnije razrade filantropsku poresku politiku, a prema navedenim osnovnim principima filantropske poreske politike.

DODATAK 21. UVOĐENJE PDV-a I UKIDANJE CARINA U BiH (juni 2010)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Ako je globalizacija perfidna prevara siromašnih i nerazvijenih država, onda su uvođenje PDV-a i ukidanje carina i poreza na promet perfidna prevara – druga.

Globalizacija je usko povezana sa ukidanjem carina. Carina je porez na uvoznu robu. Visina carine se kreće od 0% i nema gornjeg ograničenja. Najčešće su se koristile stope od 5% do 30%.

Carine su bile izuzetno važne u ekonomiji jedne države sa dva aspekta.

Prvo, cijene uvoznih roba su povećane za visinu carine i time se stvarao prostor za razvoj domaće proizvodnje, zaposlenost i bolji životni standard. Domaći proizvođači su mogli svoje cijene dizati do visine cijene uvozne robe uvećane za carinu, pri čemu su morali voditi računa o kvalitetu i konkurentnosti vlastitih proizvoda.

Drugo, carine su punile budžet jedne države cca 60% do 80%. Prema tome, budžet jedne države punile su strane firme pri uvozu tih roba.

Pred kreatore globalizacije postavilo se pitanje: Kako ukinuti carine i kako punjenje budžeta “prevaliti” sa bogatih i stranih kompanija na građane države koja je uvozila robe?

Rješenje je nađeno uvođenjem PDV-a i, time, ukidanjem carina. Sada je punjenje budžeta u 100% iznosu “prevaljeno” na domaće stanovništvo, a ukinuti su carinski troškovi koji su padali na uvoznu robu. Važno je istaknuti da ukidanjem carina strana (uvozna) roba nije pojeftinila za iznos ukinute carine, nego su za taj iznos strane kompanije povećale svoje prodajne cijene.

Uvođenjem PDV-a postignuta je perfidna prevara ne teret domaćih proizvođača smanjenjem proizvodnje, otpuštanjem radnika, povećanjem nezaposlenosti i povećanjem siromaštva.

Do uvođenja PDV-a u BiH je egzistirao porez na promet. U Federaciji BiH porez na promet je bio pravičniji i bolji sistem za veći broj stanovnika, naročito za srednji sloj i siromašno stanovništvo.

Porez na promet je imao tri stope:

- 0% za lijekove, mlijeko, mliječne proizvode, ulje, kruh, ortopedska pomagala i slično;
- 10% za najveći broj proizvoda, cca 90%; a to su bili svi proizvodi koji nisu imali stopu poreza na promet od 0% ili 20% (prehrambeni proizvodi, bijela tehnika, tekstil, odjeća, obuća, namještaj, videotehnika, itd);
- 20% za visokotarifne robe (alkohol, cigarete, benzin, druga goriva, kafa i sokovi).

Uvođenje PDV-a (poreza na dodatnu vrijednost) dovelo je do ukidanja poreza na promet. Ta promjena dovela je do poskupljenja skoro svih roba, a trebala je dovesti do sniženja cijena visokotarifnih roba, što se nije ostvarilo.

Kroz PDV uvedena je jedinstvena poreska stopa od 17% na sve proizvode i robe, što je dovelo do toga da su robe koje su do tada imale poresku stopu od 0% poskupile za 17% (lijekovi, mlijeko, mliječni proizvodi, kruh, ulje, ortopedska pomagala i sl). To je bio najveći udar na siromašno stanovništvo, bolesne i penzionere jer su oni punili budžet države i entiteta umjesto bogatih stranih kompanija koje su izvozile robu u BiH. Takođe, i sve robe (cca 90% svih roba) poskupile su za 7% (umjesto poreza od 10% uveden je PDV od 17%). Međutim, svi proizvodi koji su imali stopu od 20% (visokotarifne robe) pojeftinile su za 3% (sniženje poreske stope sa 20% na PDV od 17%).

Nova poreska stopa od 17% pogodovala je bogatijim, a najviše štete je nanijela siromašnim slojevima stanovništva, jer su im svi proizvodi poskupili.

Ovakva politika uvođenja PDV-a odgovarala je međunarodnim finansijskim institucijama, jer je radi globalizacije (ukidanja carina) punjenje budžeta sa bogatih stranih firmi i uvoznika “prevalila” na siromašno domaće stanovništvo, naročito na penzionere, nezaposlene, siromašne i slično.

Razlog za ovakvu politiku je bila činjenica da su međunarodne institucije znale da moraju naći rješenje kako financirati budžete ako se ukinu carine i porez na promet. Sve je to ostvareno kroz uvođenje PDV-a i time su kompenzirani gubici budžeta.

Neophodno je posebno ukazati na negativne posljedice uvođenja samo jedne stope PDV-a od 17% i ukidanje dosadašnjih tri stope (0%, 10% i 20%). Naročito velika polemika u to vrijeme bila je vezana za ukidanje nulte stope poreza. Zagovornici ukidanja ove stope navodili su razloge kao što su neosposobljenost poreskih organa da prate različite stope i pojavu organiziranog kriminala.

Ovi argumenti su bili potpuno netočni jer su naši poreski organi bili osposobljeni da prate promet roba po raznim stopama. Što se tiče organiziranog kriminala, on se realizira neovisno o broju poreskih stopa.

Pravi razlog uvođenja samo jedne stope i ukidanje nulte stope poreza je saznanje međunarodnih institucija da će doći do povećanja siromaštva u BiH i velike nezaposlenosti, što će smanjiti kupovnu moć domaćeg stanovništva te će ugroziti punjenje budžeta. Da bi se budžeti punili neophodno je osigurati da i najsiromašnije stanovništvo puni budžet i time se skriveno opravdalo ukidanje nulte stope poreza, tako da se punjenje budžeta vrši najviše kroz kupovinu mlijeka, ulja, kruha, lijekova, ortopedskih pomagala i slično.

Sve europske države (sem Danske) imaju više stopa PDV-a, pri čemu su niske stope PDV-a zadržali kod osnovnih životnih artikala. I bogata Njemačka, Švedska, Francuska i druge zemlje imaju nultu stopu poreza za neke proizvode, kao i snižene poreske stope za osnovne prehrambene artikle.

PDV je “tako dobar” sistem da ga Amerika nikada nije uvela i još drže klasični sistem poreza na promet.

Sve države uključene u Europsku uniju uvele su PDV, pri čemu imaju niske stope za prehranu i neke druge važne proizvode, ali to nisu dozvolili u BiH jer su znali da stanovništvo mora kupovati prehrambene proizvode i time će najviše puniti budžete putem PDV-a.

Uvođenje PDV-a u razvijene države, sa njihovog aspekta, ima puno opravdanja jer:

- pojeftinjuju izvoz svojih roba jer uvoznici ukidaju carine, i
- punjenje budžeta u razvijenim državama ekonomski je moguće jer domaće stanovništvo ima visoke plaće i dosta dobru zaposlenost koja to omogućava.

DODATAK 22. U BIH ĆE 95 POSTO GRAĐANA BITI SIROMAŠNO

Prof. dr. Nikola Grabovac

Intervju *U BiH će 95 posto građana biti siromašno*,
objavljen u *Danima* 3. decembra 2004. godine

Zašto je jedinstvena stopa od 17 posto poreza na dodatnu vrijednost pogubna za građane BiH i šta sve nije točno u pamfletu Vijeća ministara *Šta svaki građanin treba znati o PDV-u*, objavljenom u dnevnim novinama?

PDV U NEKIM ZEMLJAMA EUROPE								
DRŽAVA		BROJ STOPA	NULTA STOPA	OPĆA STOPA	SNIŽENA STOPA			
1.	Švedska	5	IMA	25%	6%	12%	21%	-
2.	Francuska	4	IMA	20,6%	2,1%	5,5%	-	-
3.	Irska	6	IMA	21%	3,0%	6,0%	10,0%	12,5%
4.	Italija	5	IMA	19%	4,0%	10,0%	16,0%	-
5.	Austrija	3	NEMA	20%	10,0%	12,0%	-	-
6.	Španija	3	NEMA	16%	4,0%	7,0%	-	-
7.	Engleska	3	IMA	17,5%	8,0%	-	-	-
8.	Njemačka	2	NEMA	16%	7,0%	-	-	-
9.	Belgija	4	IMA	21%	6,0%	12,0%	-	-
10.	Luksemburg	4	NEMA	15%	3,0%	6,0%	12,0%	-

Iako je Zastupnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine predložio amandmane na Nacrt zakona o porezu na dodatnu vrijednost, kojima bi se uvela i nulta stopa za nekoliko proizvoda (hljeb, mlijeko, ortopedska pomagala, neke vrste lijekova...), Vijeće ministara BiH je, prije rasprave u parlamentu i izjašnjenja o tome, javnosti dalo do znanja da taj prijedlog ne valja.

Objavljujući u dnevnim novinama uputu *Šta svaki građanin treba znati o PDV-u*, ministri državne vlade, umjesto da onima koji su ih birali i od čijih poreza primaju plaću, tim “naputkom” objasne suštinu uvođenja novog načina oporezivanja, eksplicitno su se izjasnili protiv prijedloga o uvođenju nulte stope.

Kompenzacija za carinske prihode

Dakle, Vijeće ministara poručilo je građanima da nulta stopa ne dolazi u obzir, jer ona “ne bi pomogla najugroženijim dijelovima društva, već organiziranom kriminalu i računovođama, koji bi popravili svoj položaj na račun prosječnih građana”.

Zašto Vijeće ministara insistira na jedinstvenoj stopi poreza, kojom bi isto bili oporezovani i hljeb, i mlijeko, i lijekovi, i skupocjeni automobili, i bunde, i vile?

Nekadašnji ministar financija FBiH i profesor na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu dr. Nikola Grabovac ima jasan odgovor na ovo pitanje: “Država je ostala bez prihoda kako zbog regionalnog trgovinskog sporazuma, tako i zbog jasnog rada carinskih službi, i budžet se nema iz čega puniti. Jedinstvena stopa poreza na dodatnu vrijednost kompenzacija je carinskih prihoda. I vjerujte da će vlast istrajati u tome da se ta stopa usvoji. Ona samo tako može osigurati svoje plate i svoju egzistenciju”.

Profesor Grabovac objašnjava da Bosna i Hercegovina već ima tri vrste poreza, koji se sad naziva porez na promet, i on iznosi 20 posto za visokotarifne robe (alkohol, cigarete, benzin i druga goriva, kafu i sokove); nula posto za lijekove, mlijeko, mliječne proizvode, ulje, kruh, ortopedska pomagala, te deset posto za sve one koji nisu na nultoj i stopi od 20 posto.

On smatra da je poštenije ostaviti postojeće stope poreza nego uvoditi jedinstvenu. “I tzv. Šestom direktivom Europske komisije dozvoljeno je uvođenje tri i više poreskih stopa. Sada treba samo promijeniti način naplate. Prije se porez naplaćivao od posljednjeg u lancu trgovine i usluga, a uvođenjem PDV-a učestvovali bi svi, od proizvođača do kupca, odnosno korisnika usluga.”

Skupi hljeb i jeftini luksuzni automobili

Ako se sada primijeni jedinstvena stopa od 17 posto na sve proizvode, onda ćemo doći u situaciju da će najviše poskupiti proizvodi koji su bili oslobođeni poreza, i koji su oslobođeni u većini europskih država, a da će pojeftiniti luksuzni proizvodi. Računica je jasna: hljeb, na koji nije bilo nikako poreza, poskupjet će za 17 posto; roba koja je bila oporezovana na 10 posto poskupjet će za 7 posto; dok će visokotarifna roba, ona na koju je porez bio 20 posto i koja je trebala biti jedan od najvećih izvora prihoda u budžetu, pojeftiniti za 3 posto!

Uvođenjem jedinstvene stope poreza na dodatnu vrijednost, kaže dr. Grabovac, 95 posto stanovništva ove zemlje postat će socijalni slučajevi.

“Ako uzmemo u obzir činjenicu da je prosječna plaća u BiH oko 540 KM, a da je korpa od 52 artikla potrebna četveročlanoj porodici za jedan mjesec 450 KM, i da tu još treba dodati novac za stanovanje, režije, odijevanje, društvene aktivnosti,

očigledno je da i zaposleni jedva sastavljaju kraj s krajem. E sad, kad na taj prosjek plaće dodamo opterećenje od 17 posto, izračunat ćemo da će svi zaposleni biti siromašni. A šta će tek biti sa onima koji nisu zaposleni, šta sa 100.000 invalida, šta sa 400.000 nezaposlenih, šta sa penzionerima i djecom? Pa, ova vlast nije u stanju izdvojiti 20 miliona da isplati pola zaostale penzije penzionerima, nije u stanju osigurati tri obroka vojnicima. Šta će tek biti kada svi postanemo kao ti penzioneri i vojnici?”, pita dr. Grabovac.

U tom slučaju država neće imati šta drugo da radi osim da vodi računa o socijalnim slučajevima. Istina, jedan od glavnih zadataka vlasti i jeste da provodi socijalne programe, ali ne u smislu davanja socijalne pomoći od 30-ak maraka, već u smislu otvaranja novih radnih mjesta, pokretanja i razvoja proizvodnje, čime se zapravo stvara dohodak od kojeg ona i funkcioniše kao organizam.

Vijeće ministara u svom pamfletu *Šta sve građanin treba znati o PDV-u* ismijava poslanike Zastupničkog doma kad kaže kako će “MMF i Europska komisija pomoći vlastima da formuliraju program direktne pomoći ugroženim grupama”, i najbolje odslikava svoju politiku i ono što će nam ona donijeti u budućnosti ako budemo primjenjivali jedinstvenu poresku stopu na sve proizvode i usluge.

Na sirovine za hljeb nema poreza

Pouka Vijeća ministara “svakom građaninu” kako PDV automatski ne povećava cijene i kako oni porez na sirovine za proizvodnju hljeba već odavno plaćaju, navodeći kako je “sve ono što se koristi u proizvodnji hljeba” već uračunato u cijenu, dr. Grabovac posmatra ili kao čisto neznanje ili kao bezobrazluk: “Nikada se porez na repromaterijal nije plaćao. Razgovarao sam sa odgovornima u Klasu, Velepekari i pekari Panini, i svi su potvrdili da nikad nisu platili porez na ono što koriste pri proizvodnji. I priča kako je u Europi hljeb skuplji smiješna je. Pa, puno je lakše biti siromah u Njemačkoj ili Švedskoj nego u BiH.”

I Edin Muhović iz sarajevskog Klasa je potvrdio da se ne plaća porez na sirovinu: “Nikada nismo plaćali porez ni na pšenicu, ni na brašno, ni na masnoće, ni na so. I nikada u cijenu hljeba nismo uračunavali porez. Jedino su oporezovana naša peciva, i to na deset posto”.

Tek na izjavu Frane Maroevića, glasnogovornika Europske komisije u BiH, kako ova institucija podržava jedinstvenu stopu “jer će tako naplata biti efikasnija, i jer Uprava za indirektno oporezivanje ima mlad i neiskusni kadar”, dr. Grabovac žučno reagira: “Pa to je previše. Dok sam još ja bio ministar financija, pri međunarodnim institucijama educirano je 1.300 inspektora, koji sada rade pri Upravi za indirektno oporezivanje. Osim toga, formirane su dvije nove službe – jedna za velike poreske obveznike i druga za istražne radnje. U edukaciju tih ljudi uložen je i trud i novac, i kako sad neko može reći da su oni nesposobni da provode sistem naplate PDV-a!?”

Ali, to je već logika međunarodne zajednice u BiH, koja ovdje živi na račun socijalno ugroženih. Dakle, i njeni i razlozi lokalne vlasti su isti – egzistencijalni.”

I mada je Nacrt zakona o porezu na dodatnu vrijednost već upućen u skupštinsku proceduru, on uopće ne tretira način raspodjele novca koji će biti prikupljen kroz porez na dodatnu vrijednost?!

Ovo pitanje će navodno biti regulirano nekim drugim zakonom! A to znači da će ovdašnji poreski obveznici još istresti svoga novca za dnevnice, ručkove i kafe bulumente birokrata koji budu radili na tome.

KAKO SE PUNI BUDŽET

Porez na luksuz

“Budžet se puni oporezivanjem visokotarifnih i luksuznih roba, nekretnina, prihoda od unajmljivanja nekretnina i ukupnih prihoda građana. Dakle, logika je da se od bogatih uzme novac i pomognu siromašni, a ne obratno. Kod nas će, nažalost, pogotovo znajući našu javnost, koja neće ni “a“ reći, biti ovo drugo. A tada možemo doći u apsurdnu situaciju da će, već nekon nekoliko mjeseci naplate jedinstvene stope poreza na robe i usluge, ljudi biti toliko siromašni da od njih jednostavno neće biti moguće naplatiti PDV”, kaže dr. Nikola Grabovac, kojeg su penzioneri, za vrijeme dok je bio ministar financija, nazivali svojim Robinom Hoodom.

DODATAK 23. GODINAMA STRANCI A NI DOMAĆI UPOSLENICI U OHR-u NE PLAĆAJU NIKAKVE DOPRINOSE NA SVOJA PRIMANJA

Prof. dr. Nikola Grabovac
Dani, 6. juli 2001. godine

Godinama su zaposleni u Uredu Visokog predstavnika daleko najbolje plaćeni radnici u BiH. I godinama, od hiljada maraka koje svakog mjeseca strpaju u džep, ni ova država ni korisnici njenih budžeta nemaju ama baš nikakve koristi. E, od ovog ponedjeljka i za radnike u OHR-u starta pravna država. Šef ekonomskog odjela OHR-a **Daniel Besson** i federalni ministar financija **Nikola Grabovac** su potpisali nešto što se zove *Memorandum o razumijevanju*, što znači da će i domaće osoblje plaćati doprinose i poreze na prihod. Zašto je ovakav dogovor postignut tek 2. jula 2001. godine, nekih pet godina od kada je međunarodna zajednica instalirala svoju poslijeratnu administraciju na tlu BiH, odgovor vjerovatno znaju **Carl Bildt** i **Carlos Westendorp**. Iako su obojica dolazili iz ekonomski jako razvijenih zemalja, nije im padalo na pamet da primijene logičan princip da oni koji najviše zarađuju, nešto od svog prihoda usmjere i ka opustošenim kasama socijalnog i penzijskog osiguranja te državnom budžetu. Ni **Wolfganga Petritscha** dugo niko nije mogao ubijediti da uvaži upozorenja kako je u najmanju ruku neuvjerljivo, ako ne i licemjerno, učiti građane ove zemlje kako moraju postati uredne platiše doprinosa i poreza, a istovremeno biti šef onima koji ih ne plaćaju. Ili je, pak, Petritsch jedva dočekao da sa vlasti odu oni kojima je značajna stavka u prihodu, privatnom ili stranačkom, poticala od zavlačenja ruku u socijalne fondove!?

12. VANJSKOTRGOVINSKA POLITIKA, GLOBALIZACIJA I CARINSKI SISTEM U FILANTROPSKOJ DRŽAVI

Mudra misao – pouka:

*Konzervativci slobodnog tržišta igraju se vatrom
kad se politički udružuju s vjerskim fundamentalistima,
jer se njihovi ciljevi slažu samo kad se radi o uklanjanju sadašnjih vlada.*

Lester C. Thurow

Vanjskotrgovinska politika jedne države predstavlja skup pravila i propisa koji se odnose na poslovanje sa drugim državama, a kojima se usmjeravaju i ostvaruju postavljeni ciljevi. Robni promet sa drugim državama ostvaruje se kroz izvoz i uvoz roba, ali i kretanje ljudi, kapitala, ideja i informacija.

Dinamičnost promjena u svijetu i privrednom okruženju dovodi do svjetske globalizacije većeg protoka roba, ljudi, kapitala, ideja i informacija.

Vanjskotrgovinska politika, kao i stvarno kretanje robe (uvoz i izvoz), ljudi, kapitala i dr. utiču na nivo robne razmjene, nivo ponude i potražnje, nivo konkurencije, nivo cijena, zadovoljstvo potrošača, visinu troškova itd.

Vanjskotrgovinska politika ima dosta veliki utjecaj na rast i razvoj ekonomije svake države.

Mjere za provođenje vanjskotrgovinske politike su najčešće:

- za uvoz: carine i uvozni kontingenti (količinski ili vrijedonosni);
- za izvoz: razne poticajne mjere (premije, krediti, smanjenje poreza itd).

Carine su porez na uvoznu robu i imaju osnovni zadatak da smanjuju uvoz jer poskupljuju uvoznu robu.

Carinski kontigent je određena količina robe koja se može uvesti. Kontingenti (ili kvote uvoza) mogu se određivati u fizičkim jedinicama (težina, broj, zapremina i sl). I carinski kontingenti (kvote) imaju za cilj da spriječe uvoz u neograničenim količinama ili vrijednosti. Carinski kontingenti se mogu uvoziti sa carinom ili bez nje, a prema državnoj uredbi.

Države obično uvoze robu koju njihova privreda ne može proizvesti po kvaliteti i povoljnoj cijeni ili robe i sirovine koje ne postoje u državi (nafta, rudarski proizvodi i sl).

Ako je uvoz veći od izvoza onda je negativnija trgovinska bilansa za državu. Pozitivna trgovinska bilansa (veći izvoz od uvoza) pozitivno djeluje na domaću privredu (povećava zaposlenost, povećava bruto domaći proizvod, povećava devizni priliv i ukupno daje podršku ekonomskom rastu države). I obratno, ako je uvoz veći od izvoza to negativno djeluje na ekonomski razvoj države (smanjuje zaposlenost, smanjuje bruto domaći proizvod i stvara deficit u trgovinskoj bilansi).

Iz naprijed navedenih razloga, vanjskotrgovinska politika i vanjskotrgovinska bilansa su izuzetno važna sredstva za razvoj filantropske države, naročito njenog rasta i razvoja.

Brigu o vanjskotrgovinskoj politici, globalizaciji i carinskom sistemu u filantropskoj državi na sebe će preuzeti vlada svake pojedinačne države uz sljedeće organizacije:

1. Svjetsku trgovinsku filantropsku organizaciju;
2. Svjetsku filantropsku energetska organizaciju;
3. Svjetsku filantropsku organizaciju za očuvanje Zemlje.

S obzirom na značaj vanjskotrgovinske politike za pojedine države, istu ćemo razmatrati za dvije grupe zemalja s aspekta njihovog postojećeg stepena razvoja:

- a) za zemlje koje su razvijene i bogate, kao i za srednje razvijene zemlje;
- b) za izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje, kao i nerazvijene zemlje.

12.1. VANJSKOTRGOVINSKA POLITIKA RAZVIJENIH ZEMALJA KAO I SREDNJE RAZVIJENIH ZEMALJA U FILANTROPSKOM DRUŠTVU

U filantropskom društvu razvijat će se otvorena privreda, naročito u razvijenim i u srednje razvijenim zemljama. Otvorena privreda uključeno je u međunarodnu trgovinsku razmjenu uz minimalnu primjenu ograničavanja uvoza putem carina i carinskih kontigenata.

Ove dvije grupe država (bogate i razvijene i srednje razvijene) nastojat će kroz otvorenu privredu iznivelisati izvoz i uvoz (bez deficita i bez suficita). Filantropska razvijena i bogata država kao i srednje razvijene države imat će na nivou ukupne države izbalansiran izvoz i uvoz, ali u vanjskotrgovinskoj razmjeni sa drugim pojedinačnim državama mogu imati suficit ili deficit.

Vanjskotrgovinska razmjena između država iz ove dvije kategorije po razvijenosti ima niz pogodnosti, a to su:

- a) važan faktor ekonomskog rasta i razvoja;
- b) povećava obim proizvodnje i izvoz u privrednim granama u kojim država ima komparativnu prednost;
- c) snižava domaće cijene uvozeći jeftiniju i kvalitetniju robu iz inostranstva;
- d) povećava zaposlenost u granama koje povećavaju izvoz;
- e) međunarodne cijene, asortiman i kvalitet proizvoda u pozitivnom smjeru usmjeravaju država ili države koje ostvaruju najbolje rezultate, jer kroz svoj izvoz nameću isti nivo navedenih kriterija u zemljama uvoza.

Razvijene i bogate države kao i srednje razvijene države primjenjivat će u vanjskotrgovinskoj razmjeni sa izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama kao i nerazvijenim državama sljedeće principe :

- a) bit će suglasni i podržavat će uvođenje carina i uvoznih kontigenata za zaštitu njihove mlade i nerazvijene industrije;
- b) stimulirat će i podržavati uvoz iz siromašnih i nerazvijenih država.

Pri otvorenoj ekonomiji kod razvijenih i bogatih država i kod srednje razvijenih država pojavljuju se dobiti i gubici za zemlju izvoza, ali i dobiti i gubici za zemlju uvoza. Međutim, u državama koje imaju izbalansiran izvoz i uvoz daju približno istu korist kao dobit, ali i štetu i gubitak.

- a) Dobici za zemlju izvoza:
  - porast zaposlenosti u firmama koje izvoze;
  - porast ukupnog prihoda;
  - porast deviznog priliva;
  - porast društvenog bruto proizvoda itd.
- b) Gubici za zemlju izvoza:
  - u pravilu gubitaka nema;
  - izuzetno se može pojaviti privremena nestašica robe na domaćem tržištu radi izvoza.
- c) Dobici za zemlju uvoza:
  - poboljšana ponuda za robu koja se uvozi;
  - snižavanje domaćih cijena do prihvatljivih svjetskih cijena koje su posljedica uvoza;
  - šira ponuda asortimana roba;
  - ponuda kvalitetnijih proizvoda.
- d) Gubici za zemlju uvoza:
  - smanjivanje obima domaće proizvodnje;
  - smanjivanje zaposlenosti;
  - povećanje odliva deviza;
  - smanjivanje društvenog bruto proizvoda.

U pravilu otvorena privreda donosi:

- veću korist za potrošače i kupce, ali gubitak za domaće proizvođače;
- u pravilu su veći gubici domaćih proizvođača od dobitka potrošača i kupaca. Domaći proizvođači moraju se uključiti u međunarodnu konkurenciju, poboljšati asortiman i kvalitet svojih proizvoda i uskladiti ih sa svjetskim cijenama.

12.2. VANJSKOTRGOVINSKA POLITIKA IZUZETNO NERAZVIJENIH I SIROMAŠNIH ZEMALJA KAO I NERAZVIJENIH ZEMALJA

U filantropskom društvu vanjskotrgovinska politika izuzetno nerazvijenih i siromašnih zemalja kao i nerazvijenih zemalja je izuzetno značajna za njihov rast i razvoj, izlazak iz siromaštva, nerazvijenosti, bijede i gladi.

Mnogi kapitalistički ekonomski mislioci ovim državama predlažu sistem otvorene ekonomije koja egzistira kod bogatih i razvijenih država. Pravih argumenata za uvođenje ove vanjskotrgovinske politike nema niti je može biti. Koji su to proizvodi koje bi jedna siromašna zemlja mogla u izvozu ponuditi Njemačkoj ili SAD-u? Industrijskih proizvoda, u pravilu, nema radi nekvalitetne proizvodnje, niske produktivnosti i neaktuelnosti proizvoda.

Međutim, ove siromašne i nerazvijene države mogu bogatim i razvijenim državama ponuditi niz roba i proizvoda po kvalitetu i asortimanu, kao što su poljoprivredni proizvodi, prehrambeni proizvodi, voće i povrće, tekstilni proizvodi, odjeća, kožarski proizvodi, obuća i sl. Radi niske cijene radne snage u ovim zemljama, navedeni proizvodi po visini cijena bi bili prihvaćeni na tržištu razvijenih i bogatih zemalja, kao i srednje razvijenih zemalja. Ipak, ove siromašne i nerazvijene države ne ostvaruju očekivani i realni izvoz, jer se bogate i razvijene države štite od velikog uvoza visokim carinama, i još češće kontingentima uvoza, bilo po količini ili vrijednosti uvoza. U sprečavanju uvoza iz siromašnih i nerazvijenih država često se koriste i druge razne necarinske barijere za uvoz kao naprimjer: certifikat za kvalitet (koji se po pravilu ne može dobiti), te razne suglasnosti i potvrde iz zemlje koja uvozi robe i proizvode (a koje se praktično ne mogu dobiti). Na taj način bogate i razvijene države kao i srednje razvijene države sprečavaju uvoz iz izuzetno nerazvijenih i siromašnih država kao i iz nerazvijenih država.

Vanjskotrgovinska politika u filantropskim državama, naročito u izuzetno nerazvijenim i siromašnim državama te u nerazvijenim državama, mora se graditi na:

- a) što većem izvozu, pri čemu moraju imati podršku kroz smanjenje ili ukidanje carina, raznih kontigenata i drugih necarinskih smetnji od bogatih i razvijenih država kao i srednje razvijenih država;

- b) uvozu koji će se temeljiti na uvođenju carina uvoza proizvoda i roba koje se mogu proizvoditi u nerazvijenoj i siromašnoj državi. Naprimjer: uvozne carine za posebno interesantne privredne grane za razvoj i rast nerazvijene zemlje mogu biti 30% u prvoj godini, s tim da će se u narednih deset godina svake godine carinska stopa snižavati 3%, tako da se na kraju desete godine ukida carina. Period od deset godina je dovoljan da se mlada industrijska grana osposobi za međunarodnu konkurenciju. Za drugu grupu interesantnih privrednih grana uvozne carine bi mogle iznositi 20%, pri čemu bi se u narednih deset godina carinska stopa umanjivala 2%. Na taj bi način i ova grupa privrednih grana u periodu od deset godina morala postići mogućnost međunarodne konkurencije.

Navedenim predloženim mjerama, uz suglasnost bogatih i razvijenih država, značajan dio privrede nerazvijenih i siromašnih država, u periodu od deset godina morali bi postići značajan rast i razvoj kako bi se uključili u međunarodnu podjelu rada i priključili se otvorenoj ekonomiji u oblasti vanjskotrgovinske politike.

Drugi dio roba i proizvoda pri uvozu koristio bi sistem otvorene ekonomije. Bez carina bi se mogle uvoziti sve robe i proizvodi koji se ne proizvode u zemlji, a naročito oprema, mašine i slično, koje će poslužiti u procesu nove proizvodnje i novog zapošljavanja.

Na ovaj način izuzetno nerazvijene i siromašne države kao i nerazvijene države mogle bi maksimalno koristiti dobitke koje ostvaruju u izvozu, i da ostvaruju minimalnu štetu po osnovu uvoza.

Vanjskotrgovinska politika izuzetno nerazvijenih i siromašnih država kao i nerazvijenih država istovremeno koristi:

- otvorenu ekonomiju za izvoz koji bi omogućio povećanje proizvodnje, povećanje zapošljavanja, povećanje deviznog priliva, povećanje društvenog bruto proizvoda. Uvoz bi, takođe, omogućio bolju snabdjevenost tržišta za robe koje se ne proizvode u domaćoj industriji, pogotovo uvoz mašina i opreme za razvoj nove proizvodnje i novog zapošljavanja,
- zatvorenu ekonomiju, koja će kroz carinski sistem zaštititi svoje privredne grane za koje država ima interes da ih razvija (carinski sistem).

Bogate i razvijene države kao i srednje razvijene države kroz filantropski proces pružaju nesebičnu konkretnu pomoć izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama, kao i nerazvijenim zemljama kroz vanjskotrgovinsku politiku.

Poznati američki profesori ekonomije, Paul Krugman dobitnik Nobelove nagrade iz oblasti vanjskotrgovinske politike, i Maurice Obstfeld u njihovoj knjizi *Međunarodna ekonomija* (osmo izdanje, str. 252) navode:

“Prema argumentu zaštite mlade industrije, zemlje u razvoju imaju potencijalnu relativnu prednost u industrijskoj proizvodnji, ali nova industrijska proizvodnja u zemljama u razvoju ne može na samom početku da se takmiči sa uspješnom industrijskom proizvodnjom kakva postoji u razvijenim zemljama. Da bi se toj proizvodnji omogućilo da stekne uporište, vlade treba da obezbijede privremenu podršku za nove industrije, sve dok one ne postanu dovoljno jake da mogu da izdrže međunarodnu konkurenciju. Stoga ima smisla, u skladu sa ovim argumentom, koristiti carine ili uvozne kvote kao privremene mjere da bi industrijalizacija mogla da se pokrene. Istorijska je činjenica da su tri najveće svjetske tržišne privrede otpočele sa industrijalizacijom koristeći trgovinske barijere: SAD i Njemačka su imale visoke carinske stope na industrijske proizvode u 19. vijeku, dok je Japan primjenjivao detaljne kontrole uvoza sve do 70-ih.”

12.3. GLOBALIZACIJA

U periodu razvoja kapitalizma pojavljuje se proces globalizacije u kojem kapitalizam nastoji ukinuti ograničenja u protoku roba, usluga, ljudi i ideja između raznih država. To u suštini predstavlja ukidanje carina i svih drugih carinskih ograničenja, kao i ukidanje svih smetnji u prometu roba, usluga, kapitala i ljudi.

Ovo na prvi pogled izgleda dobro, ali se u tom procesu kriju razne negativnosti.

Prvo, bogate i razvijene države, kao i njihove firme, banke i razni proizvođači žele da otvore svjetsko tržište bez ikakvih ograničenja. Time dobijaju veće tržište, zadržavaju dominantnu poziciju i sprečavaju razvoj konkurencije u manje razvijenim i siromašnim državama.

Drugo, siromašne i nerazvijene države ne mogu štititi svoju mladu i nerazvijenu industriju (ukidanjem carina), povećava se broj nezaposlenih i mnoge firme, naročito proizvođačke, prestaju sa radom.

Treće, bogate i razvijene države uvode niz necarinskih ograničenja za uvoz roba iz siromašnih i nerazvijenih država, tako da siromašne i nerazvijene države od globalizacije imaju više štete nego koristi. Njima je spriječen izvoz poljoprivrednih proizvoda, tekstila, odjeće, obuće, kože i slično, gdje imaju komparativnu prednost.

Četvrto, sloboda protoka ljudi je u cijelosti zabranjena iz pravca siromašnih i nerazvijenih država u pravcu bogatih i razvijenih država.

U suštini, globalizacija je perfidna prevara bogatih i razvijenih država prema siromašnim i nerazvijenim državama, kao i stanovništvu siromašnih i nerazvijenih država. To je provedeno kroz globalizaciju i ukidanje carina. Punjenje domaćeg budžeta države u siromašnim i nerazvijenim državama iznosilo je oko 60 do 80% iz carina. Ukidanjem carina prestali su značajni i stabilni budžetski prihodi. Carine su

plaćali uvoznici, a time je rasla cijena uvoznih proizvoda. U suštini carina je padala na teret bogatih i razvijenih stranih kompanija. Točno je da je cijena na domaćem tržištu rasla za visinu carina. Međutim, domaći potrošači su tu cijenu plaćali tek nakon odluke da kupe te proizvode. Ukidanjem carina trebalo je pronaći novi prihod za budžet, u približno istoj visini koliko su iznosili prihodi od carina. To je pronađeno kroz ukidanje poreza na promet i uvođenje poreza na dodatnu vrijednost (PDV), pri čemu je stopa PDV-a povećana i bila jedinstvena za sve proizvode (hrana, cigarete, automobili, lijekovi, brašno, mlijeko i sl). Na taj način siromašni slojevi stanovništva preuzeli su punjenje državnog budžeta umjesto bogatih kompanija. Neke države (uglavnom bogate i razvijene) uvele su nešto niže stope PDV-a za osnovne prehrambene artikle. Međutim, u manje razvijenim i siromašnim državama uvedena je jedinstvena stopa PDV-a, i to po diktatu MMF-a i Svjetske banke.

Razvoj globalnog gospodarstva najbolje je opisao američki profesor Lester Thurow (1938-2016), u svojoj knjizi *Budućnost kapitalizma*, gdje na 115. strani navodi:

“Po prvi put u ljudskoj povijesti sve se može proizvesti bilo gdje i prodati bilo gdje. U kapitalističkim gospodarstvima to znači proizvodnju svakog dijela i obavljanje svake aktivnosti na mjestu u svijetu gdje se to može najjeftinije učiniti i prodaju proizvedenih proizvoda i usluga tamo gdje su cijene i profiti najviši. Minimiziranje troškova i maksimiziranje prihoda je sve u čemu se sastoji maksimiziranje profita, srž kapitalizma. Sentimentalna vezanost za neki geografski dio svijeta ne spada u taj sustav.

Tehnološki, troškovi prijevoza i komunikacija dramatično su pali, a brzina kojom se oboje može postići eksponencijalno je porasla. To je omogućilo posve nove sustave komunikacija, zapovijedanja i kontrole u poslovnom sektoru. Skupine za istraživanje i oblikovanje mogu se koordinirati u različitim dijelovima svijeta: dijelovi se mogu proizvoditi bilo gdje u svijetu gdje se to može najjeftinije učiniti i otpremiti na točke montaže da bi se maksimalno smanjili ukupni troškovi. Montažni proizvodi mogu se otpremiti bilo kamo gdje su potrebni i točno na vrijeme, zračnim teretnim sustavima dostave. Prodaja može biti globalna. Od 1964. do 1992. godine proizvodnja prvog svijeta porasla je za 9%, ali je izvoz porastao za 12%, a prekogranično slijetanje za 23%.

Međutim, za razvoj globalnog gospodarstva ideologije su bile jednako važne koliko i tehnologije. Kad se globalna kapitalistička privreda počela razvijati neposredno nakon Drugog svjetskog rata, nove tehnologije, za koje se danas kaže da su bitne za globalno gospodarstvo, još nisu postojale. Ideologija je uputila kapitalistički svijet u pravcu globalizacije, što je kasnije pojačala tehnologija. Tehnologije širenja i preobrazbe globalne privrede, koje su došle kasnije, još uvijek su se mogle razvijati, ali su povijesne ideologije sigurno mogle odgoditi njihovu primjenu – ili su je mogle posve spriječiti. Tehnologija je ubrzala razvoj današnje globalne privrede, ali su društveni stavovi i državne akcije, koje su se temeljile na tim stavovima, dovele do globalne privrede.

Posebno su Sjedinjene Države, sa svojom izolacionističkom poviješću, poslije Drugog svjetskog rata lako mogle postati moderna inačica kineskog Carstva sredine. Bile su bogate, vojno nadmoćne, s istoka i zapada štitali su ih oceanima sa sjevera i juga veliki, prijateljski, vojnički slabi susjedi. Gospodarski gledano, one nisu ni za što trebale ostali svijet. Sjedinjenim Državama bilo je vrlo lako ponovno upasti u povijesni izolacionizam. Čak nakon što se komunizam pojavio kao neprijatelj, bilo je vrlo važnih političkih vođa koji su to zagovarali.

U doba McCarthyja, Amerikanci su pretvorili komunizam u unutrašnju opasnost i u vrijeme hladnog rata vidjeli ga kao vanjsku vojnu opasnost. No, u stvarnosti, komunizam nikad nije bio ni unutrašnja politička opasnost za prevrat u Americi, niti vanjska vojna sila koja je neposredno prijetila da će osvojiti Ameriku. Bilo je u drugim dijelovima svijeta unutrašnjih političkih i vanjskih vojnih prijetnji (Italija, Francuska, Zapadna Njemačka, Južna Koreja), ali su one za Sjedinjene Države bile posredne prijetnje, nakon što je Amerika odlučila da želi biti globalni vođa u antikomunističkom vojnom bloku. Da je odlučila povući se u izolacionizam, ona ne bi bila neposredno ugrožena od komunizma. Napokon, vjerojatno je posredna prijetnja koju je globalni komunizam stavio pred globalni kapitalizam, ono što je prevagnulo od izolacionizma prema internacionalizmu.”

Sasvim je jasno da globalizacija kako je zamišlja kapitalizam nije prihvatljiva za filantropsko društvo. Globalizacija kao pozitivni pojam treba opstati i u filantropskom društvu, ali u znatno izmijenjenom obliku.

Neophodno je podržati “slobodno” kretanje roba, usluga, kapitala i ljudi, ali na punoj ravnopravnosti:

- ako se dozvoljava kretanje roba i usluga bez carina iz razvijenih u nerazvijene države, onda se mora omogućiti i obrnuti proces da robe i usluge mogu slobodno ulaziti iz nerazvijenih u razvijene države (poljoprivreda, prehrambeni proizvodi, tekstil, odjeća, obuća i sl) bez carina i drugih nekarinskih ograničenja, ali uz obavezno poštivanje kvaliteta i zdravstvene ispravnosti proizvoda.

Problem slobode kretanja kapitala mora se ograničiti, da se profit iz nerazvijenih i siromašnih država (u određenom vremenskom periodu) ne može iznositi u bogate i razvijene države. Može se samo reinvestirati u istoj ili drugoj siromašnoj i nerazvijenoj državi. Ne može se dozvoliti da kapital iz siromašnih i nerazvijenih država seli u bogate države.

Poseban problem globalizacije je sloboda kretanja ljudi. Po sadašnjim pravilima, ljudi iz bogatih država mogu slobodno ići u nerazvijene i siromašne države i tamo kupovati nekretnine, osnivati svoje firme, banke itd. Međutim, ljudi iz siromašnih i nerazvijenih država ne mogu nikako putovati i živjeti u razvijenim i bogatim državama. Ovaj problem sve više raste u svijetu i broj izbjeglica iz

siromašnih i nerazvijenih država, koje su dodatno i ratom zahvaćene, iz dana u dan se sve više povećava i ugrožava mir i stabilnost u razvijenim i bogatim državama.

Rješenje treba tražiti u smanjenju uzroka koji dovode do kretanja izbjeglica, što je najčešće posljedica utjecaja kapitalizma u tim zemljama i otimanja njihovog prirodnog bogatstva (najčešće nafte, plina, šuma, rudnog bogatstva i sl). Pravo rješenje je u zaustavljanju ratnih sukoba koje su podstakle i koje podržavaju bogate i razvijene države. Nakon zaustavljanja ratnih sukoba neophodno je pristupiti borbi protiv siromaštva, bijede i gladi, a kako je u ovoj knjizi predloženo u drugim poglavljima. Na taj način zaustavit će se migracija stanovništva, kao i uzroci nastajanja i razvijanja terorizma.

Kao zaključak ovog poglavlja možemo ponovo citirati dio iz već navedene knjige Lestera Thurowa (str. 127): “Globalno gospodarstvo stvara temeljni jaz između nacionalnih političkih institucija i njihove politike da kontroliraju gospodarska zbivanja, te međunarodnih gospodarskih sila koje moraju kontrolirati. Umjesto svijeta u kojem nacionalne politike upravljaju gospodarskim silama, globalno gospodarstvo stvara svijet u kojem izvannacionalne geoekonomske sile diktiraju nacionalne gospodarske politike. S internacionalizacijom, nacionalne vlade gube mnoge od svojih tradicionalnih instrumenata gospodarske kontrole.”

DODATAK 24. GLOBALIZACIJA I NJEN UTJECAJ NA PRIVREDU BiH (april 2013)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Ekonomska globalizacija predstavlja uklanjanje svih barijera za nesmetani protok roba, usluga, tehnologije i kapitala između država. Globalizacija uvodi jedinstveno svjetsko tržište i potiče razvoj i konkurenciju. Globalizacija se uspješno razvija i na polju transporta i komunikacija.

U suštini globalizacija predstavlja:

- neograničenu slobodu izvoza i uvoza;
- stvaranje svjetskog tržišta;
- ukidanje malih firmi koje po kvalitetu, asortimanu i troškovima ne mogu da prate velike firme.

Ovakav pogled ukazuje na:

- velike prednosti i dobitke za firme iz razvijenih i bogatih država, jer nesmetano mogu izvoziti u sve zemlje svijeta;
- velike negativnosti za domaću proizvodnju jer se ne može konkurentski nositi sa razvijenim firmama;
- domaća proizvodnja nije zaštićena (carinama, kvotama, uvoznim dozvolama i sl) i ne može izdržati inostranu konkurenciju pa se proizvodnja obustavlja, rastu nezaposlenost i siromaštvo.

U malim i nerazvijenim državama prednosti globalizacije (kvalitetnija roba i privremeno niže cijene) su znatno manje od negativnosti po osnovu globalizacije (manja proizvodnja, otpuštanje radnika, nezaposlenost, povećano siromaštvo i slično).

Globalizacija putem Svjetske trgovinske organizacije (WTO) uspostavljena je za robe, usluge i kapital u kojima se prednost nalazi kod bogatih i razvijenih država. Međutim, globalizacija se ne odnosi na proizvode koji se kvalitetnije i jeftinije proizvode u manje razvijenim državama. Te robe bi se mogle izvoziti u razvijene države, ali to njima ne odgovara i nije dozvoljen slobodan izvoz i uvoz tih roba. To se odnosi na poljoprivrednu proizvodnju, prehranu, tekstil, odjeću i obuću, kao i kretanje radne snage.

Prema tome, globalizacija se odnosi samo na ono što odgovara bogatim i razvijenim, a ono što bi odgovaralo siromašnim i nerazvijenim – isključeno je iz globalizacije.

Globalizacija se uklapa u temeljnu politiku koju provode Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond. Ovim se ukazuje i vidi kako je globalizacija perfidna prevara siromašnih i nerazvijenih država.

Globalizacija povećava trgovinski deficit naročito nerazvijenih država koje uvoze poljoprivredne proizvode i hranu, a za iste plaćaju devize. Takav trgovinski deficit vodi do siromašenja jedne države, uvoze se proizvodi koji bi se jednostavno i efikasno mogli proizvoditi u domaćoj industriji i poljoprivredi.

Na primjeru BiH globalizacija ima daleko veći negativan efekat nego što su pozitivnosti globalizacije. Pozitivnosti globalizacije za BiH je razvijanje trgovinskih kapaciteta, a naročito novih tržišnih centara. U njima se nude kvalitetni proizvodi, dominantno iz uvoza. Međutim, zastupljenost proizvoda iz domaće proizvodnje je minimalna, što ugrožava domaće proizvođače. Svako novo radno mjesto u tržišnom centru u pravilu ukida 3-4 radna mjesta kod domaćih proizvođača.

Neophodno je naći kompromis između stranih tržišnih centara i obima zastupljenosti proizvoda iz domaće proizvodnje. Potrebno je zakonski obavezati tržišne centre da cca 40% proizvoda mora biti zastupljeno od domaćih proizvođača. U tom kontekstu, tržišni centri moraju se povezati sa domaćim proizvođačima i ulagati u njihovu proizvodnju. Neophodno je da domaći proizvođači moraju poštivati kvalitet proizvodnih roba i visinu cijene, kako bi se uklopili u međunarodnu i tržišnu podjelu rada.

Jasno je da se oštra i energična politika zastupljenosti u tržišnim centrima mora provesti kod proizvoda koji se mogu proizvoditi u BiH (poljoprivreda, prehrana, tekstil, obuća, namještaj, odjeća i slično). Kod složenih proizvoda, BiH proizvođači se mogu uključiti kao kooperanti i proizvođači dijelova za složenije proizvode. Prije rata, na tom principu privreda BiH je imala ukupno veći izvoz od uvoza (primjeri iz UNIS-a, Šipada, UPI-ja, Famosa, Energoinvesta, Alhosa itd).

DODATAK 25. NOVI OBLIK EKONOMSKOG KOLONIJALIZMA U BiH (novembar 2014)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Osnovni pojam kolonijalizma vezan je uz vladavinu jedne države nad drugom državom, teritorijom i narodom. To je zahtijevalo da država u svojoj koloniji mora držati svoju vojsku, policiju i upravu, što je dosta kompliciran i složen proces.

Međutim, novi oblik kolonijalizma u ekonomskom smislu podrazumijeva moć jedne države, ili grupe razvijenih država, da ekonomski čini potčinjenom drugu državu i iz nje na razne načine izvlači profit, sirovine, stručnu radnu snagu i kapital.

Za uspostavljanje novog oblika kolonijalizma u jednoj državi neophodno je imati političku nestabilnost. Po sistemu “zavadi pa vladaj” lako provode svoje političke i ekonomske stavove. Na primjeru BiH dovoljno je imati pod kontrolom:

- a) bankarski sistem
- b) maloprodaju (naročito trgovinske lance i robne kuće)

Putem ove dvije ekonomske grupacije u cijelosti se može kontrolirati razvoj ekonomije u jednoj državi.

Kroz bankarski sistem uzima se štednja građana, a plasman kredita se vrši sa vrlo visokim kamatnim stopama koje su 2 do 3 puta više nego u matičnim zemljama strane banke. Na taj način izvlači se profit iz jedne države, a kroz kreditno financiranje usmjerava se razvoj u toj državi. Takvoj politici bi se mogla suprotstaviti Centralna banka BiH. Međutim, Centralna banka nema ni jednu funkciju normalne Centralne banke. Ona radi po principu valutnog odbora tj. pojednostavljeno rečeno – radi kao mjenjačnica. Kao obične dvije služavke rade Agencije za bankarstvo entiteta i ne miješaju se u svoja prava i nadležnosti. Kod sviju vlada princip “ne talasaj” i svima je dobro – sem nezaposlenim u BiH, proizvođači, penzionerima itd.

Maloprodaja je u funkciji novog kolonijalizma jer prodaju proizvode pretežno stranih kompanija, čime se ugrožava egzistencija domaćih proizvođača i brojni radnici ostaju bez posla. Fino je imati dobru robnu kuću, tržišni centar i kvalitetnu ponudu, ali je pitanje šta i gdje će raditi domaći proizvođači i njihovi radnici. Put novom kolonijalizmu je u cijelosti ostvaren u oblasti ekonomije u BiH.

Na primjeru BiH, uloga Svjetske banke (WB) i Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) nije usmjerena na privredni oporavak i ekonomsku stabilizaciju BiH. U svojim istupima WB i MMF ističu da pomažu BiH u obnovi, a dokaz da li to rade i kako rade je stanje u privredi BiH, kojeg karakterišu: niska zaposlenost, spora obnova privrede, visoka nezaposlenost, sve veće siromaštvo, socijalno nezadovoljstvo, ogroman trgovinski deficit i nemogućnost punjenja budžeta na svim nivoima.

Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond u BiH rade u skladu sa predviđanjem nobelovca prof. dr. Josepha Stiglitz i BiH vode u prokletstvo kroz četiri koraka – etape. Na taj način ostvaruje se novi oblik kolonijalizma u BiH.

Prvi korak je provođenje privatizacije po nejasnim principima i modelima sa ciljem (koji je već ostvaren) unošenja kaosa u proizvodnju, nezaposlenost, neisplatu plaća i nezadovoljstvo radnika.

Drugi korak je liberalizacija sa posebnim naglaskom na preuzimanje u strano vlasništvo za male pare svih komercijalnih banaka u BiH. I ovaj korak je već završen u BiH.

Treći korak je tržišno određivanje cijena, naročito hrane, energenata, vode i ostalih usluga, što se ne odnosi na povećanje plaća, penzija i invalidnina. Tako se u BiH ruši standard stanovnika i stvara socijalno nezadovoljstvo. I ovaj korak je realiziran u BiH.

Četvrti korak je konačni zahtjev MMF-a da se proda preostali državni kapital (energetika, telekomunikacije, voda, šume i sl) za male pare kako bi se otplaćivali krediti dobijeni od MMF-a i WB-a, jer su potrošeni kao budžetski troškovi. Krediti nisu plasirani u privredne objekte koji bi sami iz svog poslovanja vraćali kredite. Sve će kredite vraćati ukupno stanovništvo BiH. Ovaj korak je sada u procesu realizacije.

U realizaciji ovih programa, WB i MMF pronadu domaće “eksperte“ i druge sluge koje zagovaraju i opravdavaju takvu politiku. Vlade entiteta i BiH nemaju ni snage ni znanja da se suprotstave ovim politikama WB-a i MMF-a.

Svjetska banka uporno, sama ili preko svojih sluga, povremeno (barem jednom godišnje) javno iznosi stavove o privrednom razvoju i napretku ekonomije u BiH. Iznose se neki pokazatelji o rastu GDP-a, rastu proizvodnje, rastu plaće i sl. Međutim, stvarno stanje u privredi je iz dana u dan sve teže i lošije, nezaposlenost je ogromna, siromaštvo sve veće i eskalira socijalno nezadovoljstvo.

Svjetska banka i druge međunarodne financijske institucije nakon rata i Dejtonskog sporazuma pristupile su obnovi privrede BiH, kao i ostale infrastrukture. Nekoliko strategija u BiH pokazale su sve zablude, promašaje i pogrešno utvrđene probleme, pri čemu su postavljeni ciljevi bili primamljivi, ali se nijedan cilj nije ostvario u fazi realizacije te strategije. Onda bi se prelazilo na izradu nove strategije i novog zamajavanja.

To je javni istup Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda, a u suštini oni provode svoj tajni plan da unište privredu BiH, u čemu postižu zapažene rezultate. Svaki građanin BiH može se osobno uvjeriti i potvrditi moje tvrdnje o ekonomskoj situaciji u BiH (nezaposlenost, siromaštvo, otpuštanje iz privatiziranih firmi, besperspektivnost i sl). Jedino se sa mnom neće složiti, a očekujem i njihove oštre napade i kritike, sluge Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda u BiH, naročito Centralne banke, Agencije za bankarstvo (Federacije i Republike Srpske) kao i niz nevladinih organizacija koje financira Svjetska banka. Tim slugama nikad nije bilo bolje i učinit će sve kako bi očuvali svoju sadašnju poziciju, dobra radna mjesta i vrlo visoke plaće. Jedino u BiH sa ekonomskim stanjem mogu biti nezadovoljni nezaposleni, penzioneri, invalidi, zaposleni u zdravstvu, zaposleni u školstvu, odnosno 90% stanovnika BiH.

Šta je to ekonomski kolonijalizam i ko ga zagovara najbolje ćemo objasniti na izvozu balvana iz BiH i uvozu skupog namještaja. Preduslov je bila privatizacija pedesetak fabrika namještaja u BiH i njihovo uništenje. Time je stvoren prostor za uvoz namještaja, a domaći proizvođači ostaju bez posla i radnici odlaze na ulicu.

Za primjer nam mogu poslužiti izvodi iz članka *Cvijeće za smeće i balvan politika Svjetske banke* autora Eldara Dizdarevića, objavljenog u časopisu *Dani* 02. maja 2014. godine. Citiram:

“Prijedlog su podržale obje entitetske vlade, Vlada FBiH i Vlada RS-a, kao i Vijeće ministara BiH. Taj prijedlog bio je zabrana izvoza balvana, odnosno sirovih trupaca drveta, zbog čega su se već tada nemilosrdno krčile bh. šume. Privrednici iz oba entiteta su s pravom isticali da je pametnije zabraniti izvoz balvana i razvijati domaću drvenu industriju, da zabranu balvana imaju sve neoliberalne ekonomije na svijetu, uključujući i SAD, da od izvoza balvana apsolutno niko u BiH nema nikakve koristi osim par švercera i kriminalaca i tako dalje. Objе entitetske vlade dale su ekspresno saglasnost za ovaj prijedlog reforme, a sam predsjedavajući Vijeća ministara je izjavio kako on lično taj prijedlog smatra veoma dobrim i pametnim te kako će se svim srcem zalagati za njega.

U OHR-u tih dana nisu mogli prikriti oduševljenje. Postoji jedna stvar oko koje su se entitetski privrednici i entitetske vlade odmah usaglasili. U medijima se pojavila informacija da se Svjetska banka žestoko usprotivila prijedlogu zabrane izvoza balvana iz BiH. Predstavnici ove institucije učinili su sve što su mogli, stavljajući čak svojevrsan veto na tu zabranu, tako da na kraju jedna inače dobra i pametna mjera nije usvojena zbog predstavnika Svjetske banke, a ne zbog “nemara nadležnih” kod nas. Zbog toga danas treba biti i pošten i precizan pa reći da BiH ima milion kvadratnih metara zelenih površina manje nego 2002. prvenstveno zbog Svjetske banke (radi sječe šume).

A zašto je to bilo važno Svjetskoj banci? Pa jednostavno, koliko to god nama čudno zvučalo, Svjetska banka (i MMF) su instrumenti i poluge u rukama bogatih kojima nastoje održati današnje stanje neokolonijalizma. Svjetskoj banci je važnije

da se balvani (i sirovine) jeftino izvoze iz BiH, a da se potom ti isti, sada obrađeni, balvani u formi namještaja vraćaju po visokim cijenama u našu zemlju. Ali, to je već druga priča, o kojoj je najbolje kratko citirati rečenicu da bi se britanski ekonomista John Maynard Keynes danas okretao u grobu kada bi mogao vidjeti u šta su se pretvorila njegova čeda – Svjetska banka i MMF.”

DODATAK 26. NE DAM VAM DA BiH PRETVORITE U KOLONIJU, Slobodna Dalmacija, 15. juni 2002. godine

Prof. dr. Nikola Grabovac

Zamjenik premijera i ministar financija u vladi FBiH Nikola Grabovac, reagirajući na pismo Visokog predstavnika, uputio je Paddyju Ashdownu otvoreno pismo u kojem ga upozorava na to da mu njegovi savjetnici daju svjesno pogrešne informacije, na temelju kojih onda on donosi pogrešne zaključke. Ujedno ga optužuje da donosi presude prije suda i time sugestivno djeluje na neovisnost suda. Izdvajamo najzanimljivije dijelove:

“Koristim se prilikom da Vam prenesem samo nekoliko pitanja koja građani postavljaju nama, a odnose se na Vas:

1. U BiH je već došlo 4 milijarde dolara i građani pitaju gdje su potrošena ta sredstva i koliki su učinci tih ulaganja?
2. Koliko od tih sredstava troše institucije međunarodne zajednice, a koliko se stvarno ulaže u razvoj?
3. Kolike su plaće pojedinih predstavnika međunarodne zajednice u BiH i stimuliraju li ih visoke plaće da što sporije rješavaju probleme?
4. Zašto je kapital u BiH skup, a sredstva (od par milijardi KM) su iznesena iz BiH i deponirana u inozemstvu?
5. Ako se brinete za umirovljenike i invalide, zašto vladi FBiH branite da isplatimo zaostale mirovine i invalidnine, a ujedno je OHR blokirao njihovih 40 milijuna KM?
6. Zašto ste za smanjenje prava invalida rata i vršite pritisak na vladu FBiH da to podržimo?
7. Zašto je međunarodna zajednica izvršila pritisak da prodamo Central profit banku, Privrednu banku Sarajevo i Travničku banku za samo 1 KM, a sjedište ovih banaka je sada na Kajmanskim Otocima (znate li gdje je to?). Potražite to tamo negdje iza Kube i iznad Južne Amerike.

Zašto tamo? Da se ne bi plaćali porezi BiH! Htjeli su nam oteti Investicijsku banku s vladinim kapitalom od 140 milijuna KM, s plaćanjem FBiH nula KM. Koja je to razina kriminala i korupcije?

Mnogo toga znam, nisam suglasan s tim da se BiH pretvori u koloniju, te zbog toga sprečavam rasprodaju Bosne i Hercegovine. Najlakše je to provesti ako

maknete Grabovca. Jasno je svima da dok sam ja na ovim funkcijama, to se ne može tako lako provesti. Ja sam profesor i stručnjak, molim da to akceptirate.

Gospodine Visoki predstavniče, vrlo svjesno i odgovorno tvrdim da sam za prošlu godinu učinio više na financijskoj disciplini u FBiH nego čitava međunarodna zajednica u posljednjih pet godina.

Gospodine Visoki predstavniče, vrijeme je da shvatite istinu i podržite progresivne snage. Vaše je da ih prepoznate. Ističem da je Vaš prethodnik podržavao moj rad, a Međunarodni monetarni fond je javno odao priznanje za financijsko stanje u FBiH”, ističe se, među ostalim, u otvorenom pismu.

**DODATAK 27. ODGOVORNOST
PADDYJA ASHDOWNA NA BLOKIRANJU
EKONOMSKIH REFORMI I
MAKROEKONOMSKOG RAZVOJA FBiH,
Otvoreno pismo prof. dr. Nikole Grabovca,
objavljeno u više novina, 14. decembra. 2002.
godine**

Prof. dr. Nikola Grabovac

Gospodine Paddy,

Vi ste svjesno ili nesvjesno najodgovornija osoba koja je blokirala ekonomske reforme i makroekonomski razvoj FBiH. Smjenjujući mene sa dužnosti ministra financija, ujedno ste me smijenili i kao zamjenika premijera Vlade FBiH. Moje poslove u Ministarstvu financija preuzela je zamjenica, dok moje poslove kao zamjenika premijera nije niko preuzeo. Niste ništa poduzeli da se to mjesto popuni i time su prekinuti svi poslovi vezani uz funkciju zamjenika premijera.

Prema odluci Vlade, ja sam bio nositelj Makroekonomske vizije razvoja FBiH – strateški ciljevi i globalne aktivnosti. Vi ste, smjenjujući mene i nepostavljanjem nove osobe, u cijelosti blokirali ekonomske reforme u FBiH. Ponijeli ste se kao da je BiH nastala onaj dan kad ste Vi došli i počeli ste sada (svjesno ili ne) kopirati sve moje aktivnosti. O Vašim aktivnostima u oblasti carina napisao sam Vam posebno pismo i ukazao na Vaše mjere, koje daju poražavajuće rezultate – pad naplate carina. Isto tako, u posebnom pismu sam Vam pisao o Vašoj aktivnosti u sferi poreza na promet i argumentirano pokazao kako vršite plagijate mojih izjava, stavova i opredjeljenja.

Ovoga puta ću Vam ukazati kako ste u oblasti ekonomske politike napravili greške. Vi pričate o potrebi ekonomskih reformi, a svih proteklih sedam godina samo donosimo reformske propise pod nadzorom i instrukcijama Međunarodne zajednice. Onda se promijene grupe ljudi u Međunarodnoj zajednici i sve počinjemo ispočetka. Provjerite ko je i kada donio, naprimjer:

- Zakon o carinskoj politici,
- Zakon o stranim ulaganjima,
- Zakon o poreskoj upravi,
- Zakon o vanjskotrgovinskom poslovanju,

- Zakon o bankama,
- Zakon o Centralnoj banci, itd.

Svi ovi zakoni (kao i brojni drugi) doneseni su uz dominantno učešće stranaca i uz njihove vrlo visoke financijske troškove.

U FBiH smo široko razmatrali i donijeli Makroekonomsku viziju razvoja FBiH – strateški ciljevi i globalne aktivnosti. Vrlo smo precizno utvrdili ciljeve razvoja i to:

- Visoka stopa rasta GDP,
- Povećanje izvoza i smanjenje trgovinskog deficita,
- Podrška razvoju poduzetništva,
- Inovacije i razvoj tehnologije,
- Edukacija i obrazovanje,
- Stvaranje tržišnog ambijenta,
- Reforma vanprivrednog sektora (zdravstvo i obrazovanje),
- Povratak izbjeglih i raseljenih osoba,
- Reforma socijalnog sektora i
- Efikasna i suvremena pravna država i civilno društvo.

Za svaki navedeni strateški cilj precizirali smo aktivnosti koje treba poduzeti da bi se ti ciljevi ostvarili.

Po ovom materijalu obavljena je rasprava u svih 10 kantona i 11 privrednih grupacija u Privrednoj komori FBiH i dobivena je velika podrška. Navedeni dokument usvojio je Parlament FBiH i dostavljen je OHR-u, MMF-u, Svjetskoj banci, EU, itd.

Paralelno sa Makroekonomskom vizijom izrađeni su i dokumenti:

1. Novčani poticaji u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji,
2. Program mjera i aktivnosti za poticanje zapošljavanja,
3. Program poticanja malog i srednjeg poduzetništva.

Sva tri programa su usvojena od Vlade i Parlamenta FBiH, ali ih je MMF stopirao. Sada dolazimo do suštinskog pitanja kako pokrenuti i poticati domaću proizvodnju uz istovremeno smanjenje carina. Domaća proizvodnja posluje u nepovoljnom okruženju, kredite je teško dobiti, kamatne stope su visoke tako da nivo proizvodnje u odnosu na 1991. godinu iznosi ispod 40%, broj uposlenih konstantno opada, a trgovinski deficit dobija astronomske vrijednosti. Kako proizvodnje nemamo osuđeni smo da robe uvozimo, a izvozimo devize. Naročito je to izraženo u sektoru poljoprivrede gdje uvozimo hranu, a ne dozvoljavamo pokretanje poljoprivredne proizvodnje. To je najjednostavniji put u ekonomski kolaps.

Sušтина mog pisma je dokaz, Vama Gospodine, da ste blokirali naše ekonomske programe, a Vaš postojeći je katastrofalan za BiH. Ovi problemi će vrlo brzo kulminirati u socijalne nemire, jer nema države bez:

- Povećanja proizvodnje
- Povećanja broja zaposlenih
- Smanjenja uvoza
- Povećanja izvoza
- Smanjenja trgovinskog deficita, itd.

S druge strane, smanjujemo carinske prihode, koji su dominantni u Budžetu FBiH, i ko i kako će financirati školstvo, policiju, vojsku, invalide, penzionere, organe uprave itd.

Rješenja još uvijek ima, ali pređite na rad i prođite se Šekspirove komedije (za nas je to tragedija) *Mnogo vike ni oko čega*. Nama trebaju konkretne akcije, a ne javne deklaracije.

Vjerujte da u BiH ima puno stručnih kadrova koji su sposobniji od Vaših gostujućih stručnjaka da sačine programe ekonomske obnove uz puno nižu naknadu.

13. FILANTROPSKA DRŽAVA I MONETARNA POLITIKA

Mudra misao – pouka:

Za onog čovjeka koji je mišljenja da će novcem moći učiniti sve, možemo vjerovati da će učiniti sve za novac.

B. Franklin

Monetarna politika realizira nadzor nad novcem, kao i uvjete kreditiranja i visinu kamatnih stopa u organizaciji i uređenju bankarskog sistema.

Temeljni ciljevi monetarne politike su:

- ekonomska stabilnost;
- kontrolirana inflacija;
- porast ili smanjenje novčane mase u opticaju;
- smanjenje nezaposlenosti – porast zaposlenosti;
- brži ekonomski rast i ukupni razvoj;
- porast proizvodnje i bruto domaćeg proizvoda;
- povećanje investicija;
- smanjenje kamatnih stopa;
- kretanje kursa domaće valute i sl.

Monetarna politika može biti usmjerena u pravcu ekspanzije rasta i razvoja ekonomije, ali može biti i restriktivna, tj. da djeluje kroz smanjenje novčane ponude, odnosno da povećanje kamatnih stopa usporava ekonomski rast i razvoj.

U kapitalističkom sistemu vođenje monetarne politike prepušteno je centralnoj banci svake države. Centralna banka je samostalna institucija i za svoje odluke ne odgovara ni jednoj instituciji u državi, nad njom nemaju kontrolu ni državna vlada ni parlament.

Utjecaj kapitalističke ekonomske ideologije otišao je tako daleko da je Središnja banka SAD-a (FED) privatno vlasništvo grupe bankara. Iako zvanično i službeno Središnja banka SAD-a (FED) djeluje u skladu sa temeljnim ciljevima monetarne politike, ona, u suštini, za ukupnu svjetsku privredu, djeluje vrlo negativno i opasno kroz nekoliko osnovnih postupaka:

- dolar je postao osnovno sredstvo plaćanja i mjerenja vrijednosti svih ostalih valuta;
- ukida se zlatna podloga za vrijednost dolara;

- dolar nema više mogućnost zamjene za zlato;
- otvara se mogućnost štampanja dolara u neograničenim količinama i bez pokrića itd.

Preko 70% dolara nalazi se u opticaju van SAD-a i time ne utiče na rast inflacije. SAD koristi i zloupotrebljava takvo stanje vezano za dolar. Štampa se ogromna količina dolara (koji su u suštini običan bezvrijedni papir). Međutim, SAD koristi takvu poziciju i za bezvrijedni papir kupuje i plaća realnu robu. Tako SAD održava vrlo visoki vanjskotrgovinski deficit. Ovo je *puhanje balona* u vrlo opasnoj namjeri, jer balon jednog dana mora pući i mnogi vlasnici dolara izgubiće svoju realnu imovinu koja je otišla u SAD. To je novi i moderni oblik uspostave financijskog ropstva.

Središnja banka SAD-a novoštampane dolare dijeli i plasira u svoju privredu često bez kamata, što je veliki poticaj američkoj privredi.

Skoro istu politiku koristi Europska središnja banka (ESB), koja štampa i plasira euro bez pokrića. Na taj način američka privreda i privreda EU dobija ogromnu količinu novca (koji je privremeno bez vrijednosti i bez zlatne ili druge kvalitetne podloge), koji se vrlo brzo “pere” i legalizuje jer se:

- plasira kao kredit drugim državama ili drugim privrednim subjektima, a kroz povrat kredita i kamata postiže se ogromna zarada na temelju bezvrijednog papira – novčanica;
- kupuje realna roba koja se dalje prerađuje i prodaje za realne novčanice.

Ovim sistemom, upumpavanjem bezvrijednog novca, dolazi se do vrlo velike zarade bogatih i razvijenih država (naročito SAD-a i članica EU), ali na teret nerazvijenih i siromašnih država. Ustvari, teret udara na nerazvijene i siromašne države desit će se u dva slučaja:

- kada prodaju robu za novac koji će uskoro biti bezvrijedan (kad balon pukne);
- međunarodne financijske institucije odobravaju kredite siromašnim i nerazvijenim državama, iako znaju da ih neće moći u cijelosti otplatiti, ali će u periodu otplate dobijati anuitete sa kamatama; za neotplaćeni dug uvijek postoji realna imovina države koja će se preuzeti kroz privatizaciju ili na drugi način. Realna državna imovina je: rudno bogatstvo, nafta, šume, vodeni tokovi čiste vode, elektroenergija, telekomunikacijska sredstva itd.

Navedeni način je moderno dužničko ropstvo koje se putem monetarne politike nameće cijelom svijetu. Na vrhu monetarne politike egzistira FED (Središnja banka SAD), a njenu politiku provodi Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond i Svjetska trgovinska organizacija. Ove tri međunarodne financijske i trgovinske

organizacije provode monetarnu politiku u korist bogatih i razvijenih, a na teret nerazvijenih i siromašnih.

U daljoj hijerarhiji provođenja monetarne politike FED-a, nakon međunarodnih financijskih i trgovinskih organizacija pojavljuju se centralne banke pojedinih država kao i komercijalne banke. Oni su samo obični izvršioци temeljne monetarne politike.

Ovaj metod monetarne politike je već ispitan i provjeren. To se već desilo sa hipotekarnim kreditima u SAD-u, kao i sa kreditima za budžetske konsolidacije brojnih nerazvijenih i siromašnih država. Hipotekarni krediti su masovno podijeljeni, iako se u startu vidjelo da brojni hipotekarni krediti neće biti otplaćeni. U suštini, osnovni cilj je bezvrijedne dolare dati kroz kredite za kupovinu kuća, stanova i sl. Ukoliko korisnik kredita ne može dalje otplaćivati kredit, uvijek postoji realna imovina kao garancija otplate. Na taj način banke su ostvarile enormnu dobit, a za nenaplaćeni kredit preuzele su realnu i znatno vrijedniju imovinu.

13.1. SADAŠNJA ILEGALNA SVJETSKA VLADA

Vrh monetarne politike upravlja i kontroliše ukupnu svjetsku monetarnu politiku:

- emisiju (štampanje novca);
- dodjelu kredita bankama i državama;
- visinu kamatnih stopa;
- kontrolu poslovanja banaka;
- određivanje diskontne stope;
- nadzor nad kupovinom i prodajom obveznica, itd.

Ovakvom pozicijom FED je vrlo neovisan i odluke donosi na bazi ekonomskih i političkih razmišljanja, pri čemu se FED ponaša kao “ilegalna svjetska vlada”. Kao primarni cilj imaju zaštitu ekonomskih interesa kapitalista, pri čemu su skloni da ilegalno i nezvanično podrže odgovarajuća politička rješenja koja se ostvaruju pritiscima na lokalne političare, traženje njihove poslušnosti po svaku cijenu (ucjene, smjene, optužbe, suđenje, ubistva pa i ratovi) i izvršavanja politike koju nameću međunarodne financijske i trgovinske organizacije, naročito Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka i Svjetska trgovinska organizacija.

FED u pravilu radi dosta ilegalno i tajnovito, jer monetarna politika djeluje na razvoj bogatih a na štetu siromašnih. Upravljanje FED-om je dosta složeno i komplicirano tako da ga većina ne razumije, što je i cilj FED-a.

Da FED ima centralnu ulogu i moć u monetarnom, ali i ukupnom ekonomskom i političkom djelovanju, slaže se i vodeći svjetski ekonomski lider prof. P. Samuelson, koji u svojoj knjizi *Ekonomija* (19. izdanje) na 475. strani navodi: “Šta mislite gdje ćete pronaći makroekonomske donositelje političkih odluka? U Bijeloj kući?”

U Kongresu? Možda u Ujedinjenim narodima i Svjetskoj banci? Možda će vas iznenaditi odgovor na ovo pitanje; pronaći ćete ih u opskurnoj mramornoj zgradi u Washingtonu u kojoj je smještena središnja banka Sjedinjenih Američkih Država – Sustav federalnih rezervi. Ondje ćete pronaći Federalne rezerve (ili FED, kako ih često nazivamo). Federalne rezerve određuju razine kratkoročnih kamatnih stopa i posuđuju novac financijskim institucijama, te na taj način ostvaruju snažan utjecaj na financijska tržišta, bogatstvo, proizvodnju, zaposlenost i cijene. Utjecaj središnje banke Sjedinjenih Američkih Država (SAD-a) ne osjeća se samo u 50 saveznih država nego i u svakom kutku svijeta posredstvom financijskih i trgovinskih saveza.”

FED posluje i djeluje na principu hobotnice, pri čemu su njegovi krakovi utjecajni i presudni u postavljanju i realizaciji ne samo ekonomskih nego i političkih ciljeva, s primarnim ekonomskim ciljevima.

U svojoj knjizi *Financijska tržišta i institucije*, profesori Frederic Mishkin i Stanley Eakins (četvrto izdanje, str. 150) navode: “Kroz povijest SAD-a postojala je odbojnost javnosti prema bankama, naročito prema središnjoj banci. Kako su političari koji su stvorili FED uspjeli osmisliti sustav koji je postao jedna od najprestižnijih institucija u SAD-u?

Odgovor na pitanje jest da je osnivačima bilo jasno da središnja banka ne bi imala dovoljnu potporu javnosti za uspješno djelovanje ako bi moć bila previše koncentrirana u Washingtonu ili u New Yorku – gradovima koje Amerikanci vole mrziti. Stoga su odlučili stvoriti decentralizirani sustav s 12 banaka Federalnih rezervi, raspršenima diljem države, kako bi osigurali zastupljenost svih regija i država u donošenju odluka o monetarnoj politici. Također su banke Federalnih rezervi učinili kvazi-privatnim institucijama koje nadziru ravnatelji iz privatnog sektora. Ravnatelji žive u tom području i zastupaju interese te regije, a ujedno blisko surađuju s predsjednikom Banke Federalnih rezervi. Neuobičajena struktura FED-a promovirala je brigu o regionalnim pitanjima, vidljivo iz raznih publikacija banaka Federalnih rezervi. Bez ove neuobičajene strukture FED bi vjerojatno bio manje popularan u javnosti. Instituciju bi to učinilo manje uspješnom.”

Ulogu FED-a kao “ilegalne svjetske vlade” dosta prikriveno obrađuju već navedena dva profesora Mishkin i Eakins u spomenutoj knjizi, gdje na 156. strani objašnjavaju ulogu istraživačkog osoblja u FED-u.

“Sustav federalnih rezervi (FED) zapošljava najveći broj ekonomista, ne samo u SAD-u, nego i u svijetu. Naime, istraživački tim se sastoji od oko 1.000 ljudi, od čega je polovica ekonomista. Od tih 500 ekonomista, njih 250 zaposleno je u Odboru guvernera, 100 u Njujorškoj banci Federalnih rezervi, a ostali u drugim bankama Federalnih rezervi. Što svi ti ekonomisti rade?

Najvažnija zadaća FED-ovih ekonomista jest praćenje ekonomskih podataka, dobivenih od državnih agencija ili organizacija iz privatnog sektora, pružanje smjernica kreatorima monetarne politike, praćenje smjera mogućeg kretanja ekonomije i mogućih

učinaka mjera monetarne politike na ekonomiju. Prije svakog sastanka FOMC-a (Savezni odbor za operacije na otvorenom tržištu) istraživačko osoblje svake banke Federalnih rezervi izvještava predsjednika i viši menadžment o svojim prognozama za američko gospodarstvo i o pitanjima koja će se vjerojatno raspravljati na sastanku. Istraživači također pripremaju izvještaje o ekonomskoj perspektivi regije gdje se nalazi banka Federalnih rezervi, o čemu svaki predsjednik raspravlja na sastanku FOMC-a; Saveznog odbora za otvoreno tržište. U Odboru guvernera, u međuvremenu, ekonomisti izvode ekonometrijske modele (model čije se jednadžbe procjenjuju statističkim metodama) koje im pomažu u izradi prognoza za cjelokupno gospodarstvo, a zatim ukratko izvještavaju guvernera o nacionalnoj ekonomskoj perspektivi.

Istraživači u bankama Federalnih rezervi i Odboru guvernera ujedno daju potporu nadzornom osoblju, prateći promjene u bankarskom sektoru, u drugim financijskim tržištima i institucijama te pružaju tehničke savjete koji im mogu pomoći u njihovim provjerama. S obzirom da Odbor guvernera donosi odluke o (ne)odobrenju spajanja banaka, istraživači u Odboru guvernera i banci Federalnih rezervi, u čijoj će regiji doći do spajanja, pripremaju izvještaj o mogućim učincima spajanja na konkurentsko okruženje. Da bi se osiguralo poštivanje Zakona o regionalnom reinvestiraju, ekonomisti ujedno analiziraju kreditne aktivnosti u različitim regijama.

Istraživači (naročito u Njujorškoj banci Federalnih rezervi) pripremaju izvještaje o stanju u najvećim svjetskim gospodarstvima zbog sve većeg utjecaja razvoja u stranim državama na američko gospodarstvo. Također provode istraživanja o događanjima na deviznom tržištu zbog sve veće važnosti procesa vođenja monetarne politike, te podupiru aktivnosti odjela za trgovanje devizama. Ekonomisti ujedno pomažu i odjelu za otvoreno tržište projicirajući rast rezervi i monetarnih agregata.

Ekonomisti rade i na fundamentalnim istraživanjima o učincima monetarne politike na ekonomsku aktivnost i inflaciju, događanjima na tržištu rada, međunarodnoj trgovini, na međunarodnim tržištima kapitala, u bankarskom sektoru i drugim financijskim institucijama, financijskim tržištima, o regionalnom razvoju, itd. Istraživanja se objavljuju u akademskim časopisima te publikacijama banaka Federalnih rezervi. (Pregledi banaka Federalnih rezervi dobar su izvor dodatnih materijala za studente financija).

Još jedna važna aktivnost istraživačkog osoblja, prvenstveno u bankama Federalnih rezervi, odnosi se na područje obrazovanja javnosti. Ekonomisti se često pozivaju da održe javne govore u svojoj regiji, ali i predavanja Odboru direktora u svojoj banci Federalnih rezervi.”

Svi su svjesni i znaju da je FED “ilegalna svjetska vlada“ koja ima utjecaj i moć veću i od svih vlada svijeta, pa čak i nad američkom vladom. Sve radi tajno i bez uvida javnosti. Američki predsjednik Kennedy 1963. godine potpisao je ukaz po kojem ukida FED kao privatnu instituciju sa tolikim pravima i nadležnostima. Međutim, šest mjeseci kasnije predsjednik Kennedy je u atentatu ubijen. Njegov nasljednik Lyndon

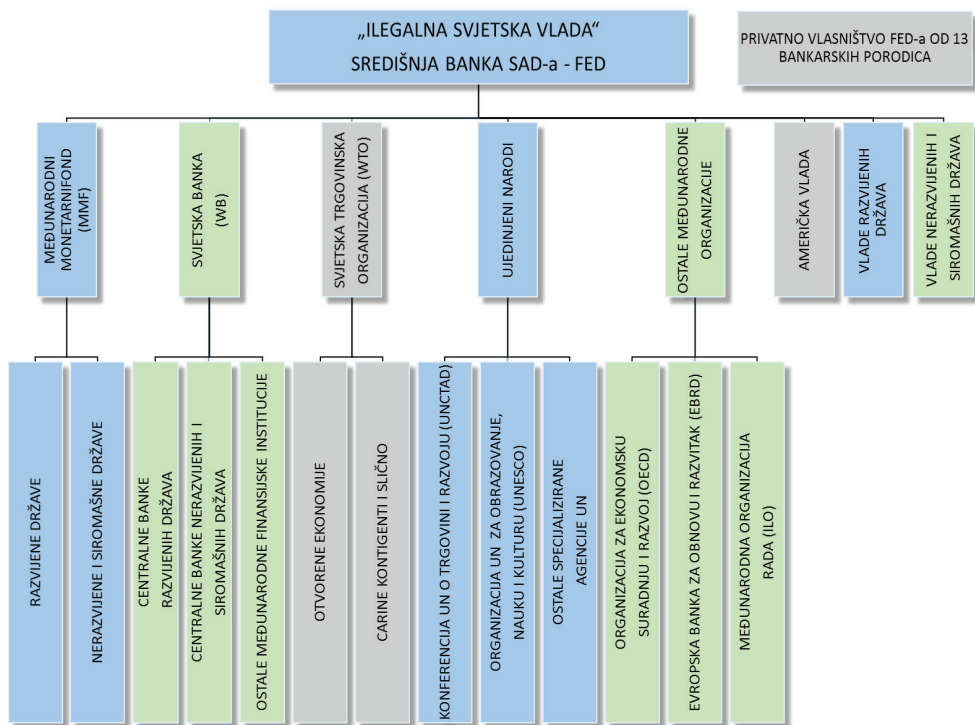
Johnson odbacio je Kennedyjev ukaz i više se ni jedan predsjednik SAD-a ne mješa u prava i nadležnosti FED-a, jer je on, u suštini, jači od bilo kojeg predsjednika SAD-a. Da li je ovo samo slučajnost? Ili svjesna namjera? Procijenite sami!

Središnja banka SAD (FED) djeluje vrlo tajanstveno i bez velike propagande. Ova banka, kao privatna institucija, ima neograničenu moć ne samo u monetarnoj politici nego i ukupnom djelovanju u oblastima ekonomije, financija, politike i drugim oblastima života, ne samo u SAD-u nego i u cijelom svijetu uz određena ograničenja i manji utjecaj na ekonomski i politički život Rusije i Kine. Ostale razvijene i bogate države kao što su Engleska, Njemačka, Francuska, Italija itd, su pod velikim utjecajem FED-a ali na dosta tajnovit način.

FED raspolaže neograničenim količinama novca, koji već ima a može ga odštampati koliko želi i bez ikakvog pokrića. Sa tolikom količinom novca FED postaje kreator ekonomskih, monetarnih, financijskih kretanja, a i politički kreator svijeta.

FED je već postao “ilegalna svjetska vlada” koja ima znanje, moć, tehniku i novac da upravlja ekonomskim rastom i razvojem svih zemalja a naročito nerazvijenih i siromašnih država. FED je praktički postao gospodar svijeta, odnosno gospodar mira i rata.

Na sljedećem šematskom prikazu dat ćemo sliku “ilegalne svjetske vlade” – FED-a, kao i institucija preko kojih on provodi svoju tajnu politiku.

Središnja banka SAD-a (FED) posluje kao “ilegalna svjetska vlada”, čija organizacija je vrlo složena, ali sa maksimalnom hijerarhijom i linijskim nadležnostima. Na čelu FED-a je Odbor guvernera, a u sljedećoj liniji ispod Odbora guvernera (sedam članova) su:

- federalni odbor za otvoreno tržište (12 članova);
- 12 banaka FED-a (kao filijale);
- federalno savjetodavno vijeće;
- oko 4.000 poslovnih banaka itd.

Velika prava, ovlasti i nadležnosti ima Odbor guvernera, odnosno Predsjednik odbora guvernera, koji je u suštini glavna i centralna ličnost. Imenuje se na 14 godina, kao i ostali sedam članova, te ne mogu biti smijenjeni sa položaja. Na taj način su više zaštićeni od predsjednika SAD-a. FED posluje na tržišnom principu i sam ostvaruje veliku dobit. Dio dobiti uplaćuje u budžet SAD-a, ali nije element planiranja budžetskih prihoda. Njegova neovisnost je toliko velika da državna revizija nema nikakvih nadležnosti nad poslovanjem FED-a.

Kongres i predsjednik SAD-a imaju samo formalni utjecaj na rad FED-a, i više je simboličan nego što je suštinsko pravo Kongresa ili Predsjednika SAD-a.

U čitavoj strukturi FED-a ne pojavljuju se pravi vlasnici (grupa privatnih bankara) FED-a, rade u ilegali i djeluju preko svojih ljudi izabranih u upravne strukture FED-a.

I na kraju se može zaključiti da je FED ilegalna svjetska vlada u sjeni, ali kojom ipak upravljaju vlasnici FED-a – grupa od 13 bankara odnosno njihovih porodica, u šta je uključena i Engleska kraljica.

Ogroman broj zaposlenih u FED-u (preko 1000 ekonomista) i na desetine hiljada zaposlenih u Međunarodnom monetarnom fondu (MMF), u Svjetskoj banci (WB) i Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO) su istraživači i analitičari domaće i svjetske ekonomije, i predlažu adekvatnu monetarnu politiku koja će ići u korist SAD-a i drugih razvijenih i bogatih država, a na štetu siromašnog i nerazvijenog svijeta. To je novi oblik kolonijalizma i uspostava dužničkog ropstva.

Dosta negativnu kritiku Središnjoj banci SAD (FED) uputili su profesori F. Mishkin i S. Eakins u knjizi *Financijska tržišta i institucije*, u trećem dijelu *Središnje bankarstvo i vođenje monetarne politike*, str. 147 -213.

Na 169. strani naglašavaju:

1. Iako je na papiru FED decentraliziran, u stvarnosti ima funkciju jedinstvene središnje banke pod kontrolom Odbora guvernera, naročito predsjednika Odbora guvernera.
2. FED je najneovisnija državna institucija u SAD-u, iako je i dalje podložan određenom političkom pritisku jer se svi zakonski propisi koji se odnose

na FED donose u Kongresu SAD-a, te se uvijek mogu mijenjati. Prema teoriji birokratskog ponašanja jedan od faktora koji određuje ponašanje FED-a jest pokušaj povećanja vlastite moći i prestiža.

Sadašnja kapitalistička monetarna politika je plod naučnog utjecaja nobelovca Milтона Friedmana (1912-2006), koji se smatra ocem i kreatorom moderne monetarističke politike, poznate i kao čikaška škola ekonomije. Ona je u to vrijeme prihvaćena kao vrlo pozitivna i progresivna, međutim nije se mogla uspostavljati mirnim putem jer je zahtijevala otpuštanje velikog broja radnika, ukidanje brojnih poduzeća i sve teži život srednje klase i njen nestanak.

Čikaška monetarna škola, sa Miltonom Friedmanom na čelu, uspostavljena je ratom u Čileu, kada je ubijen marksistički predsjednik Salvador Allende i na vlast došla vojna hunta sa generalom Augustom Pinochetom na čelu. Tada je silom uvedena čikaška monetarna politika (politika M. Friedmana). Uskoro je primijenjen isti metod uvođenja čikaške monetarne politike u Brazilu, Argentini, Urugvaju i drugim zemljama Srednje Amerike. Ove metode nasilne uspostave monetarističke škole kasnije se uspješno provode u Afganistanu, Iraku, Libiji, Siriji, Egiptu, Tunisu i zemljama bivše Jugoslavije.

Postojeća kapitalistička moderna monetaristička politika, pored vojnih intervencija, upumpava ogromna financijska sredstva kroz štampanje dolara i eura bez pokrića, što mora dovesti do *pucanja balona*, odnosno do svjetskog financijskog sloma. Posljedica financijskog sloma bit će opći privredni kolaps sa velikim brojem propalih firmi, brojnim otkazima, ogromnom inflacijom i neprocjenjivim gubicima onih koji imaju dolare ili eure u gotovini ili u banci. Uopće nije upitno da li će doći do financijskog kolapsa nego je samo pitanje kada će doći do njega? Uzrok financijskog kolapsa – sloma financija je poznat: preveliko štampanje dolara i eura bez pokrića. Poznat je i krivac sloma financija: Središnja banka SAD-a (FED) i Europska središnja banka (ESB). Rezultati financijskog sloma su: bogati postaju još bogatiji a siromašni (države i ljudi) postaju još siromašniji. Glavni pomoćnici u provedbi loše monetarne politike su: Međunarodni monetarni fond (MMF), Svjetska banka (WB) i Svjetska trgovinska organizacija (WTO).

Metod rada glavnih pomoćnika (satelita FED-a) je već godinama isti u svim zemljama i prepoznat je od brojnih ekonomskih analitičara, koji ukazuju na njegovu štetnost prema zemljama kojima treba financijska pomoć (kredit), ali i na njegovu pozitivnost u korist bogatih i razvijenih država.

Procedura razgovora o dodjeli kredita i konačno odobrenje kredita uvjetovano je nizom ekonomskih i političkih ustupaka siromašnih i nerazvijenih država u korist bogatih i razvijenih država. Oni to provode kroz isticanje ekonomske stabilizacije i otvorenosti ekonomije (ukidanje carina i drugih zaštitnih mjera mladaj i nerazvijenoj domaćoj industriji).

13.2. ULOGA MEĐUNARODNOG MONETARNOG FONDA (MMF) I SVJETSKE BANKE (WB)

U fazi ekonomske stabilizacije Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka, u suštini, obmanjuju domaću javnost jer:

- povećavaju domaće cijene kako bi uvozne robe bile konkurentne;
- ukidaju sve carine i druga uvozna ograničenja;
- uspostavljaju potpunu kontrolu nad centralnom bankom i monetarnom politikom;
- ukidaju sve oblike vlasništva sem privatnog, zbog čega državna i društvena poduzeća propadaju ili se za privatiziraju male novce;
- uspostavljaju budžetski deficit kako bi dobili prostor za nova kreditiranja i stvaranja dužničkog ropstva;
- destabiliziraju javne financije;
- uvode maksimalnu liberalizaciju cijena;
- privatiziraju u cijelosti domaći bankovni sistem od stranih banaka;
- smanjuju funkciju socijalne države;
- stavljaju u prvi plan obavezu izmirenja svih kredita i kamata inostranim kreditorima;
- povećavaju nezaposlenost i smanjuju socijalna prava radnika;
- nastoje razrušiti sistem obrazovanja kao i zdravstva;
- povećavaju uvoz iz bogatih i razvijenih država;
- smanjuju zaposlenost i povećavaju nezaposlenost, siromaštvo i glad.

Međunarodni monetarni fond svoju politiku provodi kroz stand-by aranžmane, a Svjetska banka kroz zajmove za strukturalne prilagodbe. Domaća vlada da bi dobila kredite mora potpisati:

1. Dokument o političkom okviru;
2. Pismo namjere;
3. Memorandum o mjerama ekonomske i financijske politike.

Prethodna tri dokumenta su dokumenti domaće vlade, ali ga maksimalno nadziru, pa čak i pišu, predstavnici MMF-a i WB-a. MMF više nadzire i kontrolira rad centralne banke i budžeta države, odnosno deficita budžeta. WB se bavi ostalim operativnim nadziranjem i kontrolom rada po ministarstvima (ekonomskim kretanjima, investicijama, reformama carinske i poreske politike, reformi zdravstva, školstva, penzija, socijalne zaštite itd).

Na ovaj način kapitalizam ulazi u fazu monetarnog kapitalizma, gdje prevlast u kapitalističkoj ideologiji preuzima monetarni sustav, a realni kapitalizam (proizvodnja) odlazi u drugi plan. Monetarni kapitalizam podrazumijeva dominaciju

financija, a time i centralnu funkciju dobija “ilegalna svjetska vlada” koja svoju politiku provodi putem MMF-a i WB-a, a preko centralnih banaka pojedinih država i direktnim nametanjem ekonomske politike (naročito carinske, poreske, vanjskotrgovinske i monetarne) preko vlada pojedinih država koje su već upale u dužničko ropstvo prema MMF-u i WB-u.

U knjizi *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak*, koju je napisao Michel Chossudovsky, (prevod iz 2008. str. 28) ukazano je da iza scene stoje bankari s Wall Streeta:

“Postignut je politički konsenzus: vlade diljem svijeta bespogovorno su prigrlile neoliberalnu političku agendu. Isti se ekonomski recepti primjenjuju svuda po svijetu. Pod jurisdikcijom MMF-a, Svjetske banke i Svjetske trgovinske organizacije (WTO), reforme stvaraju ‘pogodno ozračje’ za globalne banke i multinacionalne korporacije. Međutim, to ne znači uspostavu sustava ‘slobodnog’ tržišta: premda ga podupire i prati neoliberalna retorika, tzv. program strukturalnih prilagodbi, koji se provodi pod pokroviteljstvom ustanova Bretton Woodsa, u biti je stvaranje novog intervencionističkog okvira.

MMF, Svjetska banka i WTO, međutim, tek su obične birokracije. To su regulatorna tijela koja djeluju pod međuvladinim kišobranom i postupaju u ime moćnih gospodarskih i novčarskih interesa. Bankari s Wall Streeta i čelnici najvećih svjetskih poslovnih konglomerata nesporno stoje iza tih globalnih ustanova. Redovito se povezuju i umrežuju s MMF-om, Svjetskom bankom i WTO-om, na sastancima zatvorenima za javnost, kao na brojnim međunarodnim skupovima. Štoviše, na tim sastancima i savjetovanjima sudjeluju i predstavnici moćnih globalnih poslovnih lobija, uključujući Međunarodnu trgovinsku komoru (ICC – International Chamber of Commerce), Transatlantski poslovni dijalog (TABC – Trans Atlantic Business Dialogue) – koji na svojim godišnjim skupovima okuplja čelnike najvećih zapadnih poslovnih konglomerata, te političare i dužnosnike WTO-a, Američko vijeće za međunarodno poslovanje (USCIB – The United States Council for International Business), Svjetski gospodarski forum u Davosu, Institut za međunarodne financije (Institute for International Finance) sa sjedištem u Washingtonu, koji predstavlja najveće svjetske banke i novčarske ustanove, itd. Ostale ‘polutajne’ organizacije koje igraju važnu ulogu u oblikovanju ustanova Novog svjetskog poretka – uključuju Trilateralnu komisiju, The Bilderbergers i američko Vijeće za međunarodne odnose (Council on Foreign Relations).”

U filantropskom društvu mora doći do korjenite promjene monetarne politike, naročito u sferi upravljanja i provođenja monetarne politike. Neophodni su veća transparentnost u radu, potpuno ukidanje privatnog vlasništva nad središnjim bankama i ukidanje velikog utjecaja i moći središnjih banaka, naročito Američke središnje banke (FED) i njenih satelita, MMF-a, WB-a i WTO-a.

13.3. NOVA FILANTROPSKA MONETARNA POLITIKA

Nova filantropska monetarna politika provodit će se putem novih svjetskih financijskih institucija. Detaljnije o njima u posebnom poglavlju.

Neophodno je uspostaviti novu Filantropsku svjetsku središnju banku u kojoj će ravnopravni utjecaj imati:

- bogate i razvijene države;
- srednje razvijene države;
- nerazvijene države;
- izuzetno nerazvijene i siromašne države.

Ciljevi filantropske monetarne politike su istovjetni filantropskim ciljevima u razvoju ukupnog društva i čovječanstva, a to su:

1. Rast i razvoj ekonomije;
2. Ekonomska stabilnost;
3. Visoka stopa ekonomskog rasta naročito u nerazvijenim i siromašnim državama;
4. Visoka stopa novog zapošljavanja;
5. Kontrolirana inflacija;
6. Kontrola i stabilnost kamatnih stopa;
7. Kontrola financijskih tržišta;
8. Kontrola komercijalnog bankarstva i drugih depozitnih organizacija;
9. Uspostava bazne novčanice (možda FIL) za mjerenje odnosa sa drugim valutama;
10. Kontrola rada centralnih banaka pojedinih država;
11. Smanjenje nerazvijenosti i siromaštva;
12. Štampanje novog novca.

Nova filantropska monetarna politika može se graditi samo na etičkoj, moralnoj i duhovnoj promjeni sadašnjih kapitalističkih želja sa ciljem povećanja vlastitog bogatstva po svaku cijenu, uz veliko korištenje mita, korupcije, raznih pritisaka, pa i vojnih intervencija.

U transformaciji monetarne politike kapitalističkog oblika u filantropsku monetarnu politiku neophodno je paralelno ukinuti ili transformirati WB, MMF i WTO u nove filantropske institucije.

S obzirom na obim i složenost filantropske monetarne politike, koristit će se i razni drugi elementi monetarne politike koji su se koristili i u kapitalističkoj

monetarnoj politici, s tim da će se ovi elementi monetarne politike uskladiti sa moralnim i etičkim principima koji će vladati u filantropskom društvu.

Ostali elementi filantropske monetarne politike mogu biti:

- financijska tržišta;
- tržište vrijednosnim papirima;
- tržište kapitala, odnosno tržište obveznica;
- tržište dionica;
- hipotekarna tržišta;
- devizno tržište;
- kamate;
- financijske institucije itd.

a) Financijska tržišta su ona tržišta gdje se susreću ponuda i potražnja financijskih instrumenata, tj. mjesto gdje se obavlja prenos financijskih sredstava od onih koji imaju višak sredstava u korist onih koji imaju manjak sredstava. Financijska tržišta su:

- tržište vrijedonosnim papirima;
- tržište kapitala, odnosno tržište obveznica;
- tržište dionica;
- hipotekarno tržište;
- devizno tržište, i sl.

b) Tržište vrijedonosnim papirima predstavlja kratkoročno plasiranje viška novčanih sredstava uz kamatu dosta višu od redovne. Na ovom tržištu plasiraju se: komercijalni zapisi, rizični zapisi i sl.

c) Tržište kapitala predstavlja plasiranje i korištenje financijskih sredstava na duži rok. Novčani promet se u pravilu obavlja kroz izdavanje dugoročnih obveznica, a koje mogu izdavati i prodavati ne samo državne i lokalne institucije nego i privredni i drugi subjekti. Prinos na obveznicu obračunava se kroz kamatnu stopu.

d) Tržište dionica je ponuda i potražnja za dionicama. Dionica je vlasnički vrijedonosni papir koji predstavlja udio u vlasništvu firme ili drugog izdavatelja dionica. Dionica omogućava vlasniku dionice pravo glasanja, odnosno upravljanje u firmi, srazmjerni udio u imovini firme i odgovarajuću zaradu kroz isplatu dividendi, tj. isplatu dijela dobiti firme. Tržište dionica se realizira na burzama. Burza je specijalizirano tržište gdje se trguje vrijednosnim papirima (dionicama, obveznicama i dr). Međutim, postoje i druge burze gdje se trguje drugim robama (gotovim proizvodima, sirovinama, plemenitim metalima i sl). Dividende će se isplaćivati vlasnicima dionica, vlasnicima firme, ali u skladu sa filantropskim principima navedenim u filantropskoj poreznoj politici. Sistem rada na burzama treba doživjeti transformaciju i uskladiti ih sa filantropskim principima rada, pri čemu će se spriječiti špekulantsko poslovanje na burzama.

e) Hipotekarno tržište je tržište na kojem se trguje potraživanjima (kreditima) koja su osigurana hipotekom (nekretninom). Hipotekarni krediti su veoma zastupljeni pri kupovini kuće, stana, zemljišta i drugih raznih zgrada i objekata. Kao garancija otplate hipotekarnog kredita služi nekretnina koja se kupuje ili gradi iz sredstava hipotekarnog kredita.

f) Devizno tržište je tržište gdje se nude i traže, odnosno kupoprodaju, valute raznih zemalja. Na deviznom tržištu formira se devizni tečaj (kurs) koji predstavlja cijenu valute jedne zemlje izražene u jedinicama valute druge zemlje. Razvijene države, naročito SAD i Europska unija već su pokrenule valutni rat koji se vodi štampanjem novca bez pokrića. To je prvi korak u borbi za povećanje konkurentnosti vlastite države na štetu drugih država. Kad država povećava novčanu masu putem štampanja novca bez zlatnog ili drugog realnog pokrića, omogućava povećanu konkurentnost domaćoj privredi jer novac dobijaju bez obaveze vraćanja ili sa izuzetno pogodnim kreditnim uvjetima (duži grejs period početka otplate kredita, niska kamatna stopa – često ispod 1% godišnje, vrlo dugi rok otplate kredita itd). Pored toga, domaći subjekti bezvrijednim novcem kupuju strane dionice i postaju vlasnici privrednih subjekata drugih država. Takođe, kupuju strane sirovine, razne proizvode i druge robe; dobijaju realne i vrijedne proizvode i robe, a plaćaju ih bezvrijednim parama. Ovaj valutni rat ide u korist bogatih a na teret siromašnih. Ovaj valutni balon mora eksplodirati i dovest će do velike ekonomske krize, gdje će vrlo loše proći siromašne i nerazvijene države, radnici i srednj sloj stanovništva.

U filantropskoj državi nove financijske filantropske institucije moraju zaustaviti svaki oblik valutnog rata, ukinuti svjetsku dominaciju dolara i uspostaviti novu novčanu jedinicu koja će biti osnovna baza za mjerenje deviznog tečaja svih svjetskih valuta, ali na filantropskim načelima i principima.

g) Kamata je iznos koji se plaća davaocima kredita, ustvari iznos koji naplaćuje davaoc kapitala od korisnika kapitala. Kamata se obično iskazuje u stopama, naprimjer 5% ili 7% i sl. U praksi postoje dvije vrste kamata:

- a) aktivne, koje naplaćuje banka ili drugi kreditor od korisnika kredita;
- b) pasivne, koje banke i druge financijske organizacije plaćaju ulagačima sredstava, tj. plaćaju pasivne kamate na uložene depozite.

Postoje kamate za redovno kreditiranje i redovnu otplatu kredita. Međutim, postoje i zatezne kamate, a koje se plaćaju kao dodatne – kaznene kamate za svaki dan u zakašnjenju redovne i ugovorene otplate duga. Zatezne kamate su po pravilu znatno više od redovnih kamata.

U filantropskom društvu neophodno je definirati najniže i najviše kamatne stope kako redovne tako i zatezne kamate. Poseban problem u dodjeli kredita i visini kamata pronalaze razni financijski lihvari koji daju vrlo visoke kredite uz vrlo visoke kamatne stope i kratak rok otplate. Neophodno je spriječiti lihvarjenje u financijskoj sferi.

h) Financijske institucije su financijski posrednici koji prikupljaju financijska sredstva radi plasiranja (kreditiranja) onim organizacijama kojima su potrebni.

U filantropskom društvu postojat će sljedeće financijske institucije:

- Svjetska filantropska monetarna i emisiona banka;
- Filantropski svjetski monetarni fond;
- Filantropska svjetska razvojna i investicijska banka;
- Filantropska svjetska banka za pomoć i razvoj siromašnih i nerazvijenih država;
- Pojedinačne filantropske centralne banke svih država;
- Komercijalne banke;
- Štedionice i druge šteditno-kreditne institucije;
- Penzioni fondovi;
- Institucije osiguranja života i imovine;
- Razni investicijski fondovi;
- Brokerske kuće;
- Burze itd.

Nešto detaljnije o nadležnostima naprijed navedene svake filantropske financijske institucije pisat ćemo u posebnom poglavlju Financijske institucije u filantropskom društvu.

Krajem 20. i početkom 21. stoljeća realna ekonomija gubi svoj značaj, a primat prelazi u financijski sektor. Međutim, financijski sektor ne stvara proizvodna dobra. Bavi se stvaranjem novca ni iz čega i trguje raznim obveznicama, dionicama, akcijama i raznim drugim papirima od vrijednosti. Mnoge države ulaze u budžetske deficite koje pokrivaju kreditima odnosno novcem bez pokrića, čime se stvara kreditni balon koji po raznim osnovama zapada u krizu i može da pukne. To će izazvati ogromnu ekonomsku krizu, a najviše će izgubiti države koje imaju realnu potražnju od drugih država po osnovu datih kredita koji su sada nenaplativi. U tom procesu, pored država najviše će izgubiti štediše i depozitari (ulagači) u banke, jer ne mogu naplatiti svoju štednju i druga potraživanja. Takođe, brojne proizvodne i trgovinske organizacije prestat će sa operativnim radom, a milionski broj radnika ostat će bez posla i bez prihoda za normalan život.

U kapitalizmu nastaju česte krize koje kapitalizam suštinski ne rješava nego ih uspijeva privremeno sanirati i odgoditi pucanje financijskog balona. Prenapuhani financijski balon mora jednog dana pući i izazvati najveću svjetsku ekonomsku krizu. Ipak, bogate i razvijene države svjesne su ovog procesa, angažiraju ekonomske profesore i druge mislioce da predvide proces pucanja balona i pripreme određene mjere kako da taj problem prebace na druge države.

Već poznata financijska kriza iz 2008. izazvala je kolaps najvećih investicijskih banaka u SAD-u. Tada su brojni hipotekarni krediti, bez realne mogućnosti otplate, prodavani između investicijskih banaka i raznih fondova u “paket aranžmanu” kao

niskorizični papiri od vrijednosti, a u suštini si bili vrlo rizični. Država je štampanjem dolara bez pokrića sanirala financijske gubitke, a problem kroz dolar prenijela na drugi dio svijeta. U trenutku pisanja ove knjige nije još došlo do pucanja sada svjetskog financijskog balona i nastanka svjetske ekonomske krize.

DODATAK 28. SVJETSKI EKONOMSKI POREDAK FORMIRAN KRAJEM DRUGOG SVJETSKOG RATA (mart 2009)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Današnji svjetski ekonomski poredak formiran je krajem Drugog svjetskog rata. Kako se Drugi svjetski rat bližio svom kraju, velike međunarodne sile, pobjednici u ratu, željele su kreirati novi svjetski ekonomski poredak. On je formiran na temelju stavova i želja pobjednika u ratu, a prije svega Sjedinjenih Američkih Država potpomognutih Engleskom.

Na Međunarodnoj monetarnoj konferenciji održanoj 1944. godine u SAD-u uspostavljen je novi svjetski ekonomski poredak u kojem SAD ima maksimalnu dominaciju i posljednju riječ u ekonomiji cijelog svijeta.

A) KONFERENCIJA U BRETTON WOODSU

U američkom gradiću Bretton Woodsu 1944. godine, pri kraju Drugog svjetskog rata, održana je poznata Međunarodna monetarna konferencija. Na ovoj Konferenciji uspostavljen je novi svjetski ekonomski sistem koji će biti na snazi od kraja Drugog svjetskog rata, i koji u osnovnim principima i danas funkcionira.

Cilj konferencije je bio:

- reguliranje sistema međunarodnih plaćanja;
- reguliranje valutnih i ekonomskih odnosa u svijetu;
- formiranje međunarodnih finansijskih i trgovinskih organizacija koje će provoditi novi ekonomski svjetski sistem.

Nakon ove konferencije osnovani su:

1. Međunarodni monetarni fond (MMF),
2. Svjetska banka (WB) ili drugi naziv Međunarodna banka za obnovu i razvoj.

Tada se razgovaralo i dogovorilo o formiranju još dvije svjetske organizacije, a to su:

1. Svjetska trgovinska organizacije (WTO), naknadno formirana tek 1995, i sada radi i egzistira u punom kapacitetu;
2. Svjetska organizacija za pomoć državama koje imaju trgovinski deficit.

U suštini, novi svjetski ekonomski sistem postavljen je na četiri kamena temeljca koja su trebalo da izgrade i stabiliziraju svjetsku ekonomiju. Međutim, četvrta Svjetska organizacija za pomoć državama koje imaju trgovinski deficit nikada nije formirana, niti se na tome radi, jer nije u interesu bogatih država i onih država koje upravljaju svjetskom ekonomijom.

Jasno je da ni jedna kuća, pa ni svjetski ekonomski sistem ne može opstati na tri temelja. Bez četvrtog temelja jasno je da se kuća mora urušiti, odnosno izazvati velike ekonomske nemire i destabilizirati ne samo svjetski ekonomski poredak nego i političku i vojnu stabilnost na svijetu.

Osnovne zadaće novih svjetskih ekonomskih institucija su:

1. Svjetska banka (WB) ili Međunarodna banka za obnovu i razvoj odobrava dugoročne kredite za razvijanje bazičnih razvojnih investicija;
2. Međunarodni monetarni fond (MMF) je okrenut kratkoročnim kreditima za financiranje deficita na budžetima i neravnoteže u platnim bilansima pojedine države;
3. Svjetska trgovinska organizacija (WTO) bavi se carinama, trgovinom proizvodima i uslugama, kao i intelektualnim vlasništvom;
4. Svjetska organizacija za pomoć državama koje imaju trgovinski deficit, koja ni do danas nije formirana.

Ova četvrta svjetska organizacija bila bi na teret bogatih i razvijenih država, a u korist siromašnih i nerazvijenih država. Bilo je govora da države na suficit (višak izvoza nad uvozom) plaćaju porez iz kojeg bi se pomagalo državama koje imaju deficit (veći uvoz od izvoza). Ova institucija bi smanjivala jaz između bogatih i siromašnih država. S obzirom da bogate države imaju odlučujuću vlast u razvoju i kreiranju svjetskog ekonomskog poretka, ova institucija nije u njihovom kratkoročnom interesu, ali sa dugoročnog aspekta ona će ih stajati "glave" i njeno neformiranje urušit će svjetski ekonomski poredak. Svaki trgovinski deficit je suštinsko siromašenje te države jer ona uvozi robu za koju plaća devizama, a ne zapošljava svoje stanovništvo. Kroz trgovinski deficit siromašne države postaju još siromašnije, a bogate povećavaju suficit i time postaju još bogatije.

Vrlo je značajan sistem upravljanja u MMF-u i WB-u. Njima upravljaju članice, s tim da je broj glasova srazmjeran uloženom novcu, tako da najvažnije odluke donose sedam najbogatijih država: SAD, Kanada, Japan, Velika Britanija, Francuska, Njemačka i Italija. SAD, ipak, imaju ubjedljivo najveći utjecaj i kontrolu međunarodnih plaćanja, i kontrolu nad tim organizacijama.

Nezadovoljstvo takvim stanjem pokazuju druge velike države (Rusija, Kina, Indija i dr) i već su pokrenule inicijativu za formiranje nove (druge) Svjetske banke. Isto tako, utjecaj malih, siromašnih i nerazvijenih država je skoro beznačajan.

Sušтина odnosa ukazuje da ove svjetske institucije brane interese bogatih i razvijenijih, i tako bogate države postaju još bogatije, a siromašne države još siromašnije. Očito je da je nezadovoljstvo u naglom porastu, ali je pitanje dokle će trajati strpljenje malih i siromašnih?

B) SVJETSKA BANKA (WB)

Svjetska banka je osnovana na konferenciji u Bretton Woodsu, počela je sa radom 1946. godine, a njenom okviru egzistira pet posebnih financijskih organizacija i to:

1. Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD);
2. Međunarodna udruga za razvoj (IDA);
3. Internacionalna financijska korporacija (IFC);
4. Multilateralna investicijsko garancijska agencija (MIGA);
5. Međunarodni centar za rješavanje investicijskih sporova (ISCID).

Svjetska banka vrši veliki pritisak na vlade država koje koriste njihove kredite da privatiziraju poduzeća u državnom vlasništvu, elektroprivredu, vodoopskrbu, naftnu industriju, telekomunikacije i tako dalje, što često dovodi do iskorištavanja lokalne radne snage i sirovina, poljoprivrednika i drugih poduzeća kroz povećan uvoz.

C) MEĐUNARODNI MONETARNI FOND (MMF)

MMF je osnovan 1944. godine na konferenciji u Bretton Woodsu, a njegov osnovni cilj je promoviranje međunarodne monetarne suradnje kako bi se poticao ekonomski razvoj i povećanje zaposlenosti. Pomoć MMF-a se naročito izražava kroz financiranje i kreditiranje deficita u budžetima, pri čemu podržavaju uvoz roba široke potrošnje (naročito iz razvijenih država) i istovremeno nazaduju domaća proizvodnja i izvoz. Time se strahovito povećava nezaposlenost i dalje slabi punjenje budžeta. Ova politika MMF-a je vrlo negativna za nerazvijene države, i nema u svijetu ni jednog pozitivnog primjera da se država ekonomski stabilizirala nakon pomoći MMF-a. Njihova politika u ekonomskoj teoriji nije potvrđena.

D) DOLAR

Dolar je zvanična valuta Sjedinjenih Američkih Država (SAD). Od 1900. godine dolar ima zlatnu podlogu i za 1 gram zlata može se dobiti 1,5 dolar. Za vrijeme Velike depresije (ogromne ekonomske krize) 1928. godine dolar je devalvirao za blizu 41%. Tada se 1 dolar mogao zamijeniti za 1,125 grama zlata.

Poslije Drugog svjetskog rata u Bretton Woodsu je određeno da je dolar baza za mjerenje vrijednosti svih ostalih valuta u svijetu. Dolar je ostao sa zlatnom podlogom, a time su indirektno i sve ostale svjetske valute vezane uz zlatnu podlogu.

Godine 1963. ukida se zlatna podloga dolara i on se više ne može zamijeniti za zlato. Zakonski se 1971. godine ukida konvertibilnost dolara u zlato.

To je ogromni prelom u financijskoj politici jer dolar nema unutrašnju vrijednost niti zlatno pokriće. Sada američka vlada može štampati i stavljati u opticaj dolara koliko želi. Svoj ogromni deficit pokriva izdavanjem i štampanjem bezvrijednog dolara; svoje vanjske dugove i kredite otplaćuje štampanjem novih dolara bez realnog pokrića, što je omogućeno jer se procjenjuje da dvije trećine dolara cirkulira van SAD-a, tj. u drugim svjetskim državama. Međutim, pitanje je koliko ovakav prazan balon može da traje? Jasno je da on mora pući i da će doći do sloma svjetske ekonomije, jer SAD i mnoge druge države nemaju realnu podlogu da svoje dugove izmire. Kakva li će to tek biti svjetska katastrofa? I pitanje je kako će reagirati druge države koje su prevarene od strane SAD-a jer im ne mogu vratiti dugove.

Poznati američki profesor, ekonomista i nobelovac Paul Samuelson piše da potražnja za dolarom omogućava SAD-u da i dalje održava veliki vanjskotrgovinski deficit bez potrebe da poduzima mjere kao što su smanjenje budžeta, ograničavanje uvoza ili obaranje vrijednosti dolara. Sve što MMF nameće drugim državama i prisiljava ih da to provode – ne odnosi se na SAD. Sjedinjene Američke Države imaju ogroman trgovinski deficit, više uvoze nego izvoze, imaju budžetski deficit, ne smanjuju administraciju, povećavaju plaće, imaju visoku zaposlenost, a svoje vanjske dugove izmiruju štampanjem dolara, u suštini bezvrijednih, ali ne izazivaju domaću inflaciju jer ti dolari odlaze u inostranstvo i ne vrše pritisak na domaću potražnju. Međutim, ovaj balon mora kad-tad pući.

DODATAK 29: STRUKTURA SREDIŠNJIH BANAKA I SUSTAV FEDERALNIH REZERVI

Frederic S. Mishkin i Stanley G. Eakins
Izvodi iz knjige *Financijska tržišta + institucije*
Mate Zagreb, str. 149-170.

1. PREGLED

Najvažniji igrači na financijskim tržištima širom svijeta, državni autoriteti u vođenju monetarne politike središnje su banke. Svojim djelovanjem utječu na kamatne stope, količinu kredita i ponudu novca. Sve to ima direktni učinak ne samo na financijska tržišta, nego i na ukupnu proizvodnju i inflaciju. Da bismo razumjeli ulogu središnjih banaka na financijskim tržištima i u cjelokupnom gospodarstvu, moramo razumjeti kako funkcioniraju. Tko kontrolira središnje banke i određuje njihove postupke? Što motivira njihovo ponašanje? Tko vuče konce moći?

Ovo poglavlje promatra institucionalnu strukturu najvećih središnjih banaka, a poseban je naglasak na Sustavu federalnih rezervi (FED-u), najvažnijoj središnjoj banci na svijetu. Počet ćemo s formalnom institucionalnom strukturom FED-a. Zatim ćemo istražiti još značajniju, neformalnu strukturu koja određuje gdje se nalazi prava moć unutar FED-a. Razumijemo li tko donosi odluke, imat ćemo bolju predodžbu kako se one donose. Zatim ćemo se fokusirati na nekoliko drugih, velikih središnjih banaka i njihovu organizaciju. Poznavajući tu informaciju moći ćemo razumjeti kako se stvarno vodi monetarna politika, objašnjena u narednom poglavlju.

2. FORMALNA STRUKTURA FEDERALNIH REZERVI (FED)

Prema autorima Zakona o Federalnim rezervama, formalna struktura Sistema federalnih rezervi trebala je raspršiti moć među regijama, privatnim sektorom i državom te među bankarima, poslovnim ljudima i najširoj javnosti. Ova početna raspodjela moći rezultirala je sljedećim sastavnim dijelovima Sistema federalnih rezervi: banke Federalnih rezervi (Federal Reserve banks), Odbor guvernera Sistema federalnih rezervi (Board of Governors of the Federal Reserve System), Federalni odbor za operacije na otvorenom tržištu (Federal Open Market Committee – FOMC), Federalno savjetodavno vijeće (Federal Advisory Council) i oko 3600 poslovnih banaka članica.

3. ODBOR GUVERNERA SISTEMA FEDERALNIH REZERVU

Na čelu Sistema federalnih rezervi je sedmeročlani Odbor guvernera, sa sjedištem u Washingtonu, D.C. Svakog guvernera postavlja predsjednik SAD-a, a potvrđuje Senat. Da bi se ograničila kontrola predsjednika SAD-a nad FED-om i odvojilo FED od drugih političkih pritisaka, guverneri se izabiru na 14-godišnji mandat, bez mogućnosti reizbora, s time da mandat svakog guvernera istječe svakog drugog siječnja. Guverneri, od kojih su mnogi profesionalni ekonomisti, moraju dolaziti iz različitih regija Sistema federalnih rezervi kako bi se spriječila prevelika zastupljenost interesa jedne regije, a druge premalo. Predsjednik Odbora guvernera bira se između sedam guvernera i služi četverogodišnji mandat. Jednom kada se izabere novi predsjednik, očekuje se da se stari povuče iz Odbora guvernera, čak i ako je do kraja njegovog mandata kao guvernera ostalo još dosta vremena.

Odbor guvernera aktivno je uključen u proces donošenja odluka o vođenju monetarne politike. Svih sedam guvernera članovi su FOMC-a te sudjeluju u glasanju o provedbi operacija na otvorenom tržištu. Budući da u FOMC-u dvanaest članova ima pravo glasa (sedam guvernera i pet predsjednika banaka Federalnih rezervi), očito je da Odbor guvernera ima većinu glasova. Odbor guvernera također postavlja obvezne rezerve unutar zakonskih ograničenja i efektivno kontrolira diskontnu stopu (kroz “proces kontrole i određivanja”), odobravajući diskontnu stopu koju “postavljaju” banke Federalnih rezervi. Predsjednik Odbora guvernera savjetuje predsjednika SAD-a u ekonomskim pitanjima, svjedoči u Kongresu te u medijima govori u ime Sistema federalnih rezervi. Predsjednik odbora, kao i drugi guverneri, ujedno može predstavljati SAD u pregovorima sa stranim državama u ekonomskim pitanjima. Osoblje Odbora guvernera čine profesionalni ekonomisti (više ih je nego u pojedinim bankama Federalnih rezervi) vršeci ekonomske analize koje Odbor guvernera koristi u donošenju odluka. (U okviru 3. raspravlja se o ulozi istraživačkog osoblja).

4. FEDERALNI ODBOR ZA OTVORENO TRŽIŠTE (FOMC)

FOMC se obično sastaje osam puta godišnje (otprilike svakih šest tjedana) te donosi odluke vezane za provođenje operacija na otvorenom tržištu, koje utječu na monetarnu bazu. FOMC čini sedam članova Odbora guvernera, predsjednik Njujorške banke Federalnih rezervi i još četiri predsjednika drugih banaka Federalnih rezervi. Predsjednik Odbora guvernera ujedno ima i funkciju predsjednika FOMC-a. Iako samo pet predsjednika banaka Federalnih rezervi ima pravo glasa u FOMC-u, i predsjednici drugih banaka Federalnih rezervi dolaze na sastanke FOMC-a sudjelujući u raspravama. Tako ipak imaju neki utjecaj na odluke FOMC-a.

S obzirom da su operacije na otvorenom tržištu najvažniji instrument koji FED-u stoji na raspolaganju za kontrolu ponude novca, FOMC zasigurno ima ključnu ulogu u kreiranju monetarne politike Sistema federalnih rezervi. Iako

obvezne rezerve i diskontnu stopu ne postavlja FOMC, zapravo se tu donose odluke vezane za te instrumente. FOMC ne vrši direktno kupnju i prodaju vrijednosnica, nego izdaje direktive odjelu za trgovanje u Njujorškoj banci Federalnih rezervi, gdje onda glavni diler za domaće otvoreno tržište nadzire sobu punu ljudi koji izvršavaju nalog kupnje ili prodaje vrijednosnica države ili državnih agencija. Glavni diler svakodnevno komunicira s članovima FOMC-a vezano za aktivnosti odjela za trgovanje.

5. NEFORMALNA STRUKTURA FEDERALNIH REZERVU (FED)

Zakon o Federalnim rezervama i drugi propisi objašnjavaju formalnu strukturu Sistema federalnih rezervi te tko donosi odluke u FED-u. Ono što je napisano na papiru ipak nužno ne odražava tko zapravo ima moć te strukturu procesa donošenja odluka.

Kao što je zamišljeno 1913. godine, Sistem federalnih rezervi je visoko decentraliziran sistem. Funkcionira kao dvanaest odvojenih središnjih banaka koje međusobno surađuju. U originalnom planu FED nije trebao biti odgovoran za zdravlje gospodarstva svojom kontrolom ponude novca i mogućnošću utjecaja na kamatne stope. S vremenom mu je dodana odgovornost za promicanje stabilnog gospodarstva, što je polako dovelo do prelaženja Sistema federalnih rezervi u unificiraniju središnju banku.

Sastavljači Zakona o Federalnim rezervama iz 1913. imali su namjeru FED-u dati samo jedan osnovni instrument monetarne politike, i to kontrolu nad diskontnim zajmovima bankama članicama. Još se nisu dovoljno razumjele mogućnosti korištenja operacija na otvorenom tržištu, a obvezne rezerve bile su fiksirane Zakonom o Federalnim rezervama. Instrument diskontne politike trebao se kontrolirati zajedničkim odlukama banaka Federalnih rezervi i Odbora Federalnih rezervi (što je kasnije postao Odbor guvernera) kako bi imali jednak utjecaj u donošenju odluka o monetarnoj politici. Međutim, pravo Odbora Federalnih rezervi da “kontrolira i odredi” diskontnu stopu omogućilo mu je i da postane dominantnijim u kreiranju monetarne politike u odnosu na banke Federalnih rezervi.

Bankovni propisi u razdoblju Velike depresije centralizirali su moć unutar novoosnovanog Odbora guvernera. Dana mu je efektivna kontrola nad preostala dva instrumenta monetarne politike, operacijama na otvorenom tržištu i promjenama obvezne rezerve. Zakon o bankama iz 1933. odobrio je FOMC-u pravo da odlučuje o operacijama na otvorenom tržištu, a Zakon o bankama iz 1935. dao je Odboru guvernera većinu glasova u FOMC-u. Zakon o bankama iz 1935. ujedno je dao i ovlast Odboru guvernera da mijenja obveznu rezervu.

Od 1930-ih nadalje, Odbor guvernera stekao je prevlast u kontroli instrumenata monetarne politike. Posljednjih godina ta se moć dodatno povećala. Iako direktori banaka Federalnih rezervi biraju svojeg predsjednika uz odobrenje Odbora

guvernera, Odbor guvernera ponekad sam direktorima predlaže predsjednika (često profesionalnog ekonomistu) određene Banke Federalnih rezervi, koji onda obično postupaju u skladu sa preporukama Odbora guvernera. Od kada Odbor guvernera određuje plaće predsjedniku Banke Federalnih rezervi te kontrolira njihov proračun, dodatno mu je porastao utjecaj na aktivnosti banaka Federalnih rezervi.

Može se postaviti pitanje: ako Odbor guvernera stvarno ima toliku moć, koja je zapravo uloga Federalnog savjetodavnog vijeća i “vlasnika” – banaka Federalnih rezervi (banaka članica) u Sistemu federalnih rezervi? Odgovor je da u stvarnosti gotovo i nemaju neku važniju ulogu. Iako banke članice imaju dionice banaka Federalnih rezervi, one zapravo nemaju uobičajene koristi od toga. Godišnje im se može isplatiti dividenda u iznosu od 6%, bez obzira koliko FED zaista zaradi. Drugo, oni nemaju pravo glasa kako će FED koristiti njihovu imovinu, za razliku od dioničara privatnih poduzeća. Treće, obično postoji samo jedan kandidat za svaku od šest pozicija A i B direktora. Biraju ih banke članice, a kandidata često predlaže predsjednik banke Federalnih rezervi (kojeg pak odobrava Odbor guvernera). Neto rezultat je da su banke članice isključene iz političkih procesa FED-a te imaju malu efektivnu moć. Četvrto, kao što se može naslutiti iz samog naziva, Federalno savjetodavno vijeće ima samo savjetodavnu ulogu i nema autoritet u donošenju odluka u FED-u. Iako “vlasnici” banaka članica nemaju uobičajenu moć vezanu uz pojam dioničara ipak imaju važnu, ali suptilniju ulogu u FED-u.

Sistem federalnih rezervi danas funkcionira kao središnja banka sa sjedištem u Washingtonu i podružnicama u dvanaest gradova. Ako Odbor guvernera bitno kontrolira sve aspekte Sistema federalnih rezervi, tko kontrolira Odbor guvernera? Iako predsjednik Odbora guvernera nema zakonski autoritet kontrole ovog tijela, ipak to čini koristeći pravo djelovanja kao glasnogovornik FED-a, pregovarajući s Kongresom i predsjednikom SAD-a. Također vrši kontrolu odabirom točaka dnevnog reda za sastanke Odbora guvernera i FOMC-a. S obzirom da na sastancima FOMC-a svoje stajalište o monetarnoj politici prvi iznosi predsjednik, on može imati veliki utjecaj na odabir instrumenata i smjera monetarne politike. Predsjednik može utjecati na Odbor svojim autoritetom i osobnošću. Predsjednici Odbora guvernera (uključujući Marrinera S. Ecclesa, Williama McChesneya Martina Jr; Arthura Burnsa, Paula A. Volckera i Alana Greenspana) obično su jake osobnosti i velike moći.

Snaga predsjednika Odbora očituje se i u njegovom nadzoru nad osobljem profesionalnih ekonomista i savjetnika Odboru guvernera. Budući da to osoblje prikuplja podatke za Odbor guvernera i provodi analize koje Odbor guvernera koristi u donošenju odluka, također to može imati određen utjecaj na monetarnu politiku. U prošlosti je nekoliko imenovanih osoba u samom Odboru guvernera dolazilo upravo iz njegovoga profesionalnog osoblja, čineći tako utjecaj predsjednika dalekosežnijim i dugoročnijim od samoga četverogodišnjeg mandata.

6. KOLIKO JE FED NEZAVISAN?

Nakon što ćemo u sljedećem poglavlju pokazati kako FED vodi monetarnu politiku, htjet ćemo saznati zašto se FED odlučuje za jedan instrument monetarne politike, a ne za neki drugi? Da bismo razumjeli postupke FED-a, potrebno je razumjeti što motivira FED na određeno ponašanje. U kojoj je mjeri FED neovisan o pritisku predsjednika države i Kongresa? Vodi li se FED u donošenju odluka ekonomskim, birokratskim ili političkim razmišljanjima? Je li FED uistinu neovisan od vanjskih pritisaka?

FED je zaista u velikoj mjeri neovisan od političkih pritisaka koji utječu na druge državne institucije. Ne samo da su članovi Odbora guvernera imenovani za razdoblje od četrnaest godina (te ne mogu biti smijenjeni s položaja), nego se s obzirom da nije predviđen njihov reizbor, isključuje mogući poticaj guvernera da pod svaku cijenu održavaju dobre odnose s predsjednikom države ili Kongresom.

Vjerojatno je za neovisnost od hirova Kongresa još važnije što FED ima vlastite, znatne izvore prihoda od vrijednosnica u svojem vlasništvu i nešto manje od zajmova koje odobrava bankama. Tako je, naprimjer, FED posljednjih godina ostvarivao neto zaradu od otprilike 20 milijardi dolara godišnje što u najmanju ruku, nije loše! Većinu tih prihoda FED daje Ministarstvu financija, tako da se ne bogati od svojih aktivnosti, ali mu prihodi daju važnu prednost u odnosu na druge državne institucije. Zato FED nije podložan procesu planiranja proračuna koji obično kontrolira Kongres. I zaista, Državni ured za računovodstvo, kao revizorska agencija federalne vlade nema pravo na reviziju monetarne politike ili operacija na deviznom tržištu za koje je zadužen FED. Financijska se kontrola gotovo može poistovjetiti sa sveukupnom kontrolom, pa ova značajka doprinosi nezavisnosti FED-a više od bilo kojega drugog faktora.

FED je ipak podložan određenom utjecaju Kongresa jer sve zakonske propise koji se odnose na FED donosi upravo Kongres, a ti se propisi uvijek mogu mijenjati. Često kada se zakonodavci ne slažu s načinom FED-ovog vođenja monetarne politike, prijete da će preuzeti kontrolu nad financijama FED-a, te da će morati podnesti zahtjev za proračunskim sredstvima poput drugih državnih agencija. Nedavni je primjer iz 1996. godine poziv senatora Dorgana i Reida upućen Kongresu radi preuzimanja proračunskog autoriteta nad nemonetarnim aktivnostima FED-a. Sve to sigurno ima određeni učinak u sprečavanju FED-a da se svojim aktivnostima previše udalji od želja Kongresa.

Kongres je također donio zakonske propise prema kojima FED postaje odgovornijim za svoje postupke. Godine 1975. Kongres je donio Rezoluciju Kongresa 133 prema kojoj se od FED-a zahtijeva da najavi svoje ciljeve, vezane za stope rasta monetarnih agregata. Prema Zakonu o punoj zaposlenosti i uravnoteženom rastu iz 1978. (Humphrey-Hawkinsov Zakon) FED je dužan objasniti podudarnost svojih ciljeva s ekonomskim planovima predsjednika SAD-a. Posljednjih godina zastupnik

Henry Gonzales, bivši predsjednik Kongresnog odbora za bankarstvo, vrši pritisak na FED da njegova razmatranja o monetarnoj politici budu manje tajanstvena. Radi to s određenim uspjehom, s obzirom da je FED počeo davati priopćenja nakon FOMC-ovog sastanka.

Predsjednik države također može utjecati na FED. Propisi koje donosi Kongres mogu direktno utjecati na FED ili na njegovu mogućnost vođenja monetarne politike, a predsjednik može biti važan federalni faktor zbog svog utjecaja na Kongres. Drugo, iako bi predsjednik navodno mogao imenovati samo jednog ili dva člana Odbora guvernera tijekom svog predsjedničkog mandata, u stvarnoj praksi predsjednik imenuje članove puno češće. Jedan od razloga jest što većina guvernera ne odradi u potpunosti 14-godišnji mandat. (Plaće guvernera su znatno ispod onoga što mogu zaraditi u privatnom sektoru, što im daje poticaj da prihvate ponudu za posao u privatnom sektoru prije nego što im istekne mandat). Uz to, predsjednik države može imenovati novog predsjednika Odbora guvernera svake četiri godine, s time da se od predsjednika Odbora guvernera, ako ne bude ponovno izabran, očekuje da podnese ostavku na mjesto u Odboru guvernera kako bi se mogao imenovati novi član.

Međutim, moć koju predsjednik ima kroz imenovanja u Odboru guvernera je prilično ograničena. Budući da se mandat predsjednika Odbora guvernera ne podudara nužno s mandatom predsjednika države, predsjednik države često mora surađivati s predsjednikom Odbora guvernera imenovanog prethodnom administracijom. Tako je na primjer predsjednik Ronald Regan prvi put Alan Greenspana imenovao predsjednikom 1987. godine, a za još jedan mandat imenovao ga je drugi republikanski predsjednik George Bush. Kada je 1993. za predsjednika SAD-a izabran demokrat Bill Clinton, A. Greenspanu ostalo je još par godina do isteka mandata. B. Clinton je bio pod velikim pritiskom ponovno imenovati A. Greenspana. Kada mu je mandat istekao, Clinton je to i učinio 1996. godine, iako je A. Greenspan republikanac.

Možete vidjeti da je FED iznimno neovisan od državnih institucija. To je zapravo jedna od najnezavisnijih središnjih banaka u svijetu. Ipak, FED nije u potpunosti neovisan od svih političkih pritisaka. Zapravo da bi se razumjelo djelovanje FED-a, potrebno je shvatiti da potpora javnosti ima važnu ulogu u aktivnostima FED-a.

7. OBJAŠNENJE PONAŠANJA SREDIŠNJIH BANAKA

Jedan pogled na ponašanje državne birokracije jest služenje birokracije javnom interesu (to je *pogled javnog interesa*). No neki su ekonomisti razvili teoriju birokratskog ponašanja. Ona govori o drugim faktorima koji utječu na funkcioniranje birokracije. Prema *teoriji birokratskog ponašanja* cilj birokracije jest da maksimizira svoje blagostanje, isto kao što je ponašanje potrošača motivirano maksimizacijom osobnog blagostanja, a ponašanje poduzeća maksimizacijom profita. Blagostanje

birokracije vezano je s moći i prestižom. Prema ovoj teoriji važan faktor koji utječe na ponašanje središnje banke bio bi pokušaj povećanja moći i prestiža.

Što bi se moglo pretpostaviti iz ovog pogleda o središnjoj banci poput FED-a? Između ostalog da će se FED žestoko boriti da zadrži svoju autonomiju, što se uvijek iznova potvrđuje FED-ovim suprotstavljanjem pokušajima Kongresa da stekne kontrolu nad proračunom FED-a. Zapravo je nevjerojatna efikasnost FED-a u mobilizaciji bankara i poslovnih ljudi da lobiraju za očuvanje neovisnosti FED-a kada je ona ugrožena.

Također bi se moglo pretpostaviti da će FED nastojati izbjeći sukobe s moćnim skupinama koje bi im mogle zaprijetiti smanjenjem moći i autonomije. Ponašanje FED-a moglo bi poprimiti nekoliko oblika. Jedan od mogućih faktora koji objašnjava zašto je FED ponekad spor u povećanju kamatnih stopa, izgladujući tako njihove fluktuacije, jest da nastoji izbjeći sukob s predsjednikom države i Kongresom oko povećanja kamatnih stopa. Želja za izbjegavanjem sukoba s predsjednikom države i Kongresom mogla bi objasniti zašto je u prošlosti FED (naročito predsjednik Odbora guvernera) pronalazio lukave načine izbjegavanja krivice za učinjene pogreške.

Želja FED-a za održavanjem što više moći objašnjava i zašto je tako žustro poticao kampanju za stjecanje kontrole nad što više banaka. Kampanja je rezultirala zakonskim propisima koji su proširili jurisdikciju FED-ovih obveznih pričuva na sve banke (ne samo poslovne banke koje su članice) od 1987. godine.

Čini se da se teorija birokratskog ponašanja može primijeniti na ponašanje FED-a, ali ipak treba reći da je pogled na FED kao instituciju orijentiranu samo na svoje interese previše ekstremna. Maksimiziranje svog blagostanja ne isključuje altruizam. (Može se dati velikodušan doprinos u dobrotvorne svrhe zato što ćemo se zbog toga dobro osjećati, ali pritom ujedno činimo dobro djelo).

FED sigurno nastoji voditi monetarnu politiku u javnom interesu, ali može postojati nesigurnost i neslaganje oko toga kakva bi to monetarna politika trebala biti. U situacijama kada je nejasno što su to javni interesi drugi motivi mogu utjecati na ponašanje FED-a. Teorija birokratskog ponašanja može biti koristan vodič za predviđanje što to motivira FED.

8. TREBA LI FED BITI NEOVISAN?

Kao što je već rečeno, FED je vjerojatno najneovisnija državna institucija u SAD-u. Svakih par godina u Kongresu se postavi pitanje treba li ograničiti tu neovisnost. Političari koji se žestoko protive politici FED-a nastoje postići nadzor na FED-om kako bi se provodila politika sličnija njihovim stajalištima. Treba li FED biti neovisan, ili bi bilo bolje kada bi središnja banka bila pod nadzorom predsjednika države ili Kongresa?

Najjači argument u prilog neovisnosti FED-a je uvjerenje da bi veći politički pritisci doveli do inflacijske pristranosti u monetarnoj politici. Mnogi smatraju da su u demokratskim društvima političari vođeni kratkoročnim ciljevima zbog želje da pobijede na sljedećim izborima. S ovakvim primarnim ciljem nije vjerojatno da će se orijentirati na dugoročnije ciljeve poput promicanja stabilne razine cijena. I zaista, oni traže kratkoročna rješenja za probleme kao što su nezaposlenost i visoke kamatne stope, čak i ako kratkoročna rješenja imaju nepoželjne dugoročne posljedice. Tako je, naprimjer, u 4. poglavlju pokazano da visoki rast ponude novca može prvo dovesti do smanjenja kamatnih stopa, ali kasnije do njihova povećanja jer dolazi i do rasta inflacije. Bi li FED pod kontrolom Kongresa ili predsjednika države u situaciji visokih kamatnih stopa vodio politiku ekspanzije ponude novca, čak i ako bi to moglo dovesti do rasta inflacije i još viših kamatnih stopa u budućnosti? Zagovornici neovisnosti FED-a smatraju da bi. Oni vjeruju da se FED odvojen od političkih pritisaka više orijentira na dugoročne ciljeve te bi stoga branio stabilan dolar i stabilne cijene.

Argument sličan spomenutom jest da politički proces u SAD-u dovodi do tzv. političkog poslovnog ciklusa u kojem se, netom uoči izbora, ekspanzivnim politikama nastoji smanjiti nezaposlenost i kamatne stope. Nakon izbora do izražaja dolaze loše strane takve politike – visoka inflacija i kamatne stope – zahtijevajući restriktivne politike za koje se političari nadaju da će ih javnost zaboraviti do sljedećih izbora. Postoje određeni dokazi da postoji politički poslovni ciklus u SAD-u. On bi bio još izraženiji u slučaju veće kontrole Kongresa ili predsjednika države nad FED-om.

Također se smatra da bi veća kontrola FED-a vođena Kongresom ili predsjednikom države (čineći FED podložnijim utjecajima Ministarstva financija) mogla biti opasna jer bi se FED koristio kao pomoć Ministarstvu financija za financiranje velikih proračunskih deficita kupnjom obveznica Ministarstva financija. Pritisak Ministarstva financija na FED za pomoć mogao bi dovesti do veće sklonosti inflaciji u gospodarstvu. Neovisni FED može se bolje oduprijeti pritiscima Ministarstva financija.

Dodatni argument za neovisnost FED-a jest prevelika važnost kontrole monetarne politike da bi se ostavila političarima koji su toliko puta pokazali nedostatak stručnosti kod donošenja teških odluka o važnim ekonomskim pitanjima, poput smanjenja proračunskog deficita ili reforme bankarskog sektora. Ovaj se argument može promatrati i iz perspektive problema zastupanja o kojem se više govori u 14. i 17. poglavlju. I FED i političari su nalogoprимci javnosti (nalogodavci), ali i FED i političari također žele više raditi za sebe, a ne interesu javnosti. Argument u prilog neovisnosti FED-a govori da je problem zastupanja izraženiji kod političara nego FED-a, jer političari imaju manje poticaja djelovati u javnom interesu.

I zaista, neki se političari mogu zalagati za neovisnost FED-a kako bi na njega prenijeli dio gorućih problema sa svojih leđa. Moguće je da će političar, koji se osobno protivi inflacijskoj monetarnoj politici, bit prisiljen podržati takvu politiku u javnosti iz straha da na sljedećim izborima ne bude izabran. Neovisni FED omogućio bi provođenje politički nepopularne politike, ali je u javnom interesu.

Razlozi protiv nezavisnosti

Zagovornici kontrole predsjednika države ili Kongresa nad FED-om ističu da je nedemokratski imati monetarnu politiku (koja utječe na sve u ekonomiji) pod kontrolom elitne skupine ljudi koja nije nikome odgovorna. Trenutni manjak odgovornosti FED-a može imati izbiljne posljedice. Čak ako i FED ne djeluje kako treba, nema mogućnosti za smjenu članova, kao što je slučaj s političarima. FED treba težiti dugoročnim ciljevima, ali i izabrani dužnosnici Kongresa glasaju o dugoročnim pitanjima poput vanjske politike. Razradimo li dalje argument da neku politiku bolje može voditi elitna grupa poput FED-a, to bi značilo da bi Glavni stožer trebao određivati proračun za obranu, ili da bi porezna uprava trebala određivati poreznu politiku bez nadzora predsjednika države ili Kongresa. Bi li mogli poduprijeti takvu razinu nezavisnosti Glavnog stožera ili porezne uprave?

Javnost smatra predsjednika države i Kongres odgovornim za ekonomsku situaciju u državi, ali oni ipak nemaju kontrolu nad državnom institucijom možda i najvažnijim faktorom u utvrđivanju zdravlja gospodarstva. Također, da bi se ostvario kohezijski program koji potiče ekonomsku stabilnost, monetarna politika mora biti usklađena s fiskalnom (upravljanje državnom potrošnjom i oporezivanje). Jedino se stavljanjem monetarne politike pod kontrolu političara koji kontroliraju i fiskalnu politiku može spriječiti da ove dvije politike djeluju u suprotnim smjerovima.

Još jedan argument protiv neovisnosti FED-a jest da FED nije uvijek uspješno koristio tu svoju neovisnost. Tako je FED prilično pogriješio u svojoj ulozi pružatelja posljednjeg utočišta za vrijeme Velike depresije. Usprkos neovisnosti nije spriječena pretjerana ekspanzivna monetarna politika u 1960-ima i 1970-ima koja je doprinijela brzom rastu inflacije u tom razdoblju.

I prethodna diskusija upućuje na to da FED nije u potpunosti imun na političke pritiske. Neovisnost može poticati FED na aktivnosti u vlastitom umjesto u javnom interesu.

Još uvijek ne postoji konsenzus oko toga je li neovisnost FED-a pozitivna stvar, iako se čini da javna potpora neovisnosti središnje banke raste i u SAD-u i drugdje. Kao što bi mogli pretpostaviti, ljudi koji podupiru politiku FED-a vjerojatnije će se zalagati za njegovu neovisnost, dok će oni koji se ne slažu s politikom FED-a zagovarati njegovu manju neovisnost.

DODATAK 30: EKONOMSKO RATOVANJE

Michel Chossudovsky

Izvod iz knjige *Globalizacija bijede i Novi svjetski poredak*
Prometej Zagreb, 2008; str. 349-357

Dok se financijska tržišta urušavaju, a nacionalna gospodarstva sve dublje tonu u recesiju, istočnoazijska kriza iz 1997. godine prerasla je u globalnu gospodarsku krizu. Međunarodnim menadžerima novca – a njihovi špekulantski nasrtaji bitno su pridonijeli ovakvom razvoju događaja – svojim naporima usmjerenima na deregulaciju tokova međunarodnog kapitala, pomagao je i MMF. Nakon što je malo-pomalo uništena sposobnost nacionalnih vlada da učinkovito odgovore na takvo “financijsko ratovanje”, te moćne snage iza scene nastoje osigurati čak još veću kontrolu nad ustanovama nastalima iza Bretton Woodsa i izravniju ulogu u uobličavanju međunarodne financijske arhitekture.

Manipuliranje “slobodnim tržištem”

Pokretačka snaga ove krize je golema strka i utrka diljem svijeta da se “financijskim manipulacijama” dokopa bogatstva. To je i izvor gospodarskih previranja i socijalnih stradanja. Način na koji su ti moćni akteri manipulirali tržišnim silama bio je, zapravo, stanoviti oblik financijskog i ekonomskog ratovanja. Nema uopće potrebe ponovno kolonizirati izgubljene teritorije ili u njih slati vojske. Potkraj dvadesetog stoljeća čisto “osvajanje država” – odnosno, uspostava kontrole nad proizvodnim snagama, radništvom, prirodnim resursima i ustanovama pojedine zemlje – iz dvorane za sastanke u korporativnom sjedištu može se izvesti i na posve impersonalan način: zapovijedi se šalju s računala ili preko mobilnog telefona. Relevantni podaci smjesta se prenose na glavna financijska tržišta – što često ima za posljedicu automatsko remećenje djelovanja nacionalnih gospodarstava. “Financijsko se ratovanje” provodi i uz primjenu složenih špekulativnih instrumenata, uključujući i lepezu instrumenata trgovanja izvedenicama (*derivatives*), terminskim transakcijama deviza, valutnim opcijama, *hedge* fondovima, indeksiranim fondovima, i slično. Korištenje špekulativnih instrumenata za krajnji cilj ima osvajanje financijskog bogatstva i uspostavu kontrole nad proizvodnim snagama. Po riječima bivšeg malezijskog premijera Mahatira Mohammada: “Ta smišljena devalvacija valute neke zemlje, koju za vlastiti probitak provode trgovci valutama, znači ozbiljno kršenje prava neovisnih država.”¹

¹ Iz govora na sastanku Skupine 15 u malezijskom gradu Malacci, 3. studenoga 1997/*South China Morning Post*, Hong Kong;

Grabež i prisvajanje globalnog bogatstva manipulacijom silama tržišta u načelu uvijek se provodilo uz potporu pogubnih makroekonomskih intervencija MMF-a, koje gotovo istodobno surovo podrivaju nacionalna gospodarstva diljem svijeta. “Financijsko ratovanje” ne priznaje teritorijalne granice; svoje djelovanje ne ograničava na opsade protiv neprijatelja još iz doba Hladnog rata. U Koreji, Indoneziji i na Tajlandu trezore središnjih banaka opljačkali su institucionalni špekulanti, dok su monetarne vlasti uzaludno nastojale spašavati vlastite posrnule valute. Više od sto milijardi dolara u deviznim rezervama azijskih država prisvojeno je i (u roku od nekoliko mjeseci) prebačeno u ruke privatnih financijera. Po provedenim devalvacijama stvarne su se zarade i zaposlenost sunovratili preko noći, a to je izazvalo masovno siromaštvo u zemljama koje su u poratnom razdoblju zabilježile znatan gospodarski i socijalni napredak.

Organizirana financijska prijevara na deviznim tržištima poremetila je nacionalna gospodarstva i time tzv. stranim ulagačima-grabežljivcima utrla put za pljačku proizvodnih snaga azijskih zemalja.² Na Tajlandu 56 domaćih banaka i financijskih ustanova zatvoreno je po nalogu MMF-a, a nezaposlenost se preko noći udvostručila.³ Jednako tako u Koreji, MMF-ova “operacija spašavanja” pokrenula je smrtonosni lanac stečajeva koji su doveli do potpune likvidacije tzv. uzdrmanih trgovačkih banaka.

Nestajanje središnjih banaka

Po mnogočemu svjetska kriza iz 1997. godine obilježava početak kraja djelovanja i uloge središnjih banaka. Time se krši nacionalni gospodarski suverenitet, a nacionalne države dovode u položaj da više ne mogu u ime društvene zajednice kontrolirati stvaranje, odnosno emisiju novca. Privatne rezerve novca u rukama “institucionalnih špekulanata” daleko prelaze ograničene mogućnosti središnjih banaka u svijetu. Djelujući pojedinačno ili zajednički središnje banke više se ne mogu odupirati moćnim plimnim nasrtajima špekulanata. Monetarna je politika prešla u ruke privatnih kreditora, koji mogu zamrznuti državne proračune, paralizirati proces isplata i naplata, poremetiti isplatu plaća milijunima radnika (kao što se moglo vidjeti na primjeru bivšeg Sovjetskog Saveza), te izazvati krah proizvodnje i socijalnih programa.

Kako se kriza produbljuje, uz razorne gospodarske i socijalne posljedice, nasrtaji špekulanata na pričuve u središnjim bankama proširile su se na Latinsku Ameriku i Srednji istok. Još je jedan vrhunac postignut početkom 1999. godine s dramatičnim krahom burze u Sao Paulu.

---

² Michael Hudson, *Our World*, Kawasaki, 23. prosinac 1997. Vidi i Michael Hudson, Bill Totten, *Vulture speculators*, *Our World*, No. 197. Kawasaki, 12. kolovoza 1998;

³ Nicola Bullard, Walden Bello i Kamal Malhotra, *Taming the Tigers: the IMF and the Asian Crisis*, Special Issue on the IMF, Focus on Trade No. 23, Focus on the Global South, Bangkok, ožujak 1998;

Pljačka pričuva središnjih banaka, međutim, nikako se ne ograničava na zemlje u razvoju. Na udaru se našlo i nekoliko zapadnih zemalja, uključujući Kanadu i Australiju, u kojima monetarne vlasti nisu uspjele zaustaviti otklizavanje svojih nacionalnih valuta. Kanada je 1998. godine posudila milijarde dolara od privatnih financijera kako bi se poslije napada špekulanata ojačale rezerve u Središnjoj banci. U Japanu – gdje je jen pao na dotad neviđeno niske grane – (po ekonomistu Michaelu Hudsonu) na “korejski scenarij” gledalo se kao na “generalnu probu” nakon koje se nekolicina zapadnih investicijskih banaka spremala preuzeti japanski financijski sektor.⁴ Ti veliki igrači uključivali su, uz ostale, *Goldman Sachs*, *Morgan Stanley* i *Deutsche Morgan Gruenfell*, koje su otkupljivali nenaplative dugove japanskih banaka za deset posto njihove nominalne vrijednosti.

Neposredno nakon azijske krize iz 1997. godine, Washington je političkim pritiskom od Tokija zahtijevao: ništa manje nego da se japanske banke smjesta riješe nenaplativih dugova – poželjno bi bilo praktički u besćenje, te u korist američkih i drugih stranih “grabežljivaca ulagača”. Kako bi se postigao taj cilj (Amerikanci) čak pritišću Japance da preinače svoj Ustav, preustroje politički sustav i vladu, te promijene financijski sustav. (...) Nakon što strani ulagači zavladaju japanskim bankama, te će banke krenuti dalje u preuzimanje japanske industrije.⁵

Kreditori i špekulanti

U ovoj integriranoj industriji financijskih usluga, najveće svjetske banke i mešetarske kuće javljaju se i kao kreditori i kao institucionalni špekulanti. U kontekstu azijske krize te banke i mešetari izravno su pridonosili (svojim špekulantskim nasrtajima) destabiliziranju nacionalnih valuta i time su povećali veličinu dijela dugova koji se obračunavaju u dolarima. Neposredno poslije krize, te iste banke i mešetari javljaju se kao kreditori i žele naplatiti dugove u stvaranju kojih su, manipulacijama na tržištima valuta, sami sudjelovali. I naposljetku, pozivaju u pomoć “savjetnike” i financijske konzultante, koji u ime Svjetske banke rukovode “programima stečajeva” iz kojih, pak, izvlače izravnu korist. U Indoneziji, primjerice, usred uličnih nemira i neposredno poslije ostavke generala Suharta, osam banaka, među kojima su bili *Lehman Brothers*, *Credit Suisse-First Boston*, *Goldman Sachs* i *UBS/SBC Warburgh Dillon Read*,⁶ dobilo je pravo, odnosno povjerena im je zadaća, da provedu i nadziru privatizaciju ključnih sektora indonezijskog gospodarstva koju je naredio MMF. Najveći i najmoćniji svjetski menadžeri novca prvo potpale požar u nekoj zemlji, a potom ih se poziva kao vatrogasce (u sklopu MMF-ova “plana

⁴ Hudson, op. Cit;

⁵ Michael Hudson, *Big Bang Is Culprit behind Yen's Fall*, Our World, No 187, Kawasaki, 28. srpnja 1998. Vidi i zajedničko priopćenje za tisak državne tajnice Madeleine Albright i japanskog ministra vanjskih poslova Keizoa Obuchija, Tokio, 4. srpnja 1998. u *Official Press Release*, U.S. Department of State, 7. srpnja 1998;

⁶ Vidi Nicola Bullard, Walden Bello i Kamal Malhorta, op. Cit;

za spašavanje”) da pogase vatre. Oni naposljetku i odlučuju koja će se poduzeća zatvarati, a koja na dražbama u besćenje rasprodati stranim investitorima.

Tko podmiruje račune za “pakete” MMF-a?

Pod opetovanim nasrtajima špekulanata, azijske su središnje banke 1997. godine sklapale ugovore vrijedne više milijardi dolara (na terminskim tržištima deviza) bezuspješno nastojeći spašavati svoje nacionalne valute. Nakon što su im potpuno opustošene devizne rezerve – sukladno sporazumima sklopljenima s MMF-om o planovima, odnosno jamstvima za “pakete spašavanja” – monetarne vlasti tih zemalja bile su prisiljene posuđivati goleme novčane iznose. Tragom sheme razrađene tijekom meksičke krize 1994-1995, novac za jamstva na kredite, međutim, nikad nije niti imao za cilj “spašavati zemlju”. Zapravo, taj novac nikad uopće nije niti ulazio u Koreju, na Tajland ili u Indoneziju. Bilo je predviđeno da se njime namire “institucionalni špekulanti” kako bi se i time zajamčilo da će uspjeti naplatiti svoj plijen u visini od nekoliko milijardi dolara. Nadalje, “azijski tigrovi” – nakon što su ih ukrotili njihovi financijski gospodari – pretvoreni su u “hrome patke”. Koreja, Indonezija i Tajland pali su u klopku tih golemih dugova, denominiranih u dolarima, i još će ih godinama morati servisirati.

Ali, “otkud novac za financiranje” tih operacija vrijednih milijarde dolara? Samo je manji dio tih iznosa potjecao iz izvora u MMF-u: još od spašavanja Meksika 1995. godine, zemlje članice G7, uključujući u to i američko ministarstvo državne riznice, pozivane su da MMF-ovim “operacijama spašavanja” daju doprinos velikim, okruglim svotama, što je uzrokovalo znatno povećanje razine javnog duga u zemljama G7.⁷ I, kao kad te kadija i tuži i sudi, izdavanje obveznica američkog javnog duga, kojim su financirani azijski “paketi spašavanja” pokrivala su i jamčile iste skupine trgovačkih banaka s Wall Streeta, koje su i povele špekulativne nasrtaje na te nesretne zemlje.

Drugim riječima, *oni koji kao jamci stoje iza emisije obveznica o javnom dugu kojim su financirane “operacije spašavanja” posrnulih zemlja*, isti su oni koji će se naposljetku dokopati i plijena (primjerice, kao kreditori Koreje i Tajlanda) – odnosno, oni su i krajnji korisnici novca namijenjenog operaciji spašavanja. Sve to znači da se cijela operacija uvelike svodi na postavljanje “sigurnosne mreže” za institucionalnog špekulanta. Goleme svote novca u sklopu “paketa za spašavanje” odobravane su azijskim zemljama kako bi im se omogućilo podmirivanje obveza prema financijskim ustanovama, koje su zapravo i pridonijele destabiliziranju

⁷ Predstavnički dom američkog Kongresa, kojim su dominirali republikanci, 15. srpnja 1998. odlučio je srezati Clintonov zahtjev za odobravanjem dodatnih 18 milijardi dolara za financiranje MMF-a na samo 3,5 milijarde. Dio američkog doprinosa tzv. spasilačkim paketima imao se financirati iz sredstava državne riznice namijenjenih Fondu za stabilizaciju deviznih sredstava. Američki je Kongres izradio procjenu povećanja američkog javnog duga i tereta što će ga podnijeti porezni obveznici zbog američkih doprinosa spašavanju posrnulih azijskih zemalja;

gospodarstva tih istih zemalja. Posljedica tog začaranog kruga: nekoliko poslovnih banaka i mešetarskih kuća obogatilo se preko svake mjere; usto, još čvršće su u svoj zagrljaj uhvatile vlade i političare diljem svijeta.

Moćna ekonomska terapija

Još od meksičke krize iz 1994-1995. godine, MMF igra ključnu ulogu u uobličavanju “financijskih bojišnica” na kojima globalni menadžeri novca kreću u svoje špekulantske pohode. Globalne banke pokazuju neutaživu glad za povjerljivim, čuvanim informacijama. Nasrtljivim je špekulantima za uspjeh nužno da se u njihovo ime u sklopu sporazuma s MMF-om o “spasilačkim paketima” posrnulim zemljama istodobno primjenjuje i “jaka ekonomska terapija”. O odredbama koje je valjalo uključiti u sporazume o “spasilačkim paketima” za azijske zemlje pogođene krizom, obavljene su konzultacije sa “šest velikih” poslovnih banaka s Wall Streeta (uključujući *Chase, BankAmerica, Citigroup* i *J.P. Morgan*), kao i “velikih pet” poslovnih banaka (*Goldman Sachs, Lehman Brothers, Morgan Stanley* i *Solomon Smith Barney*).

Dok u teoriji zagovaraju “financijsku stabilnost”, te ustanove u biti teže izazivanju kraha nacionalnih valuta. U mjesecima koji su prethodili azijskoj krizi, Institut za međunarodne financije (IIF), vašingtonski *think-tank*, koji odražava interese 300 globalnih banaka i mešetarskih kuća “poticao je vlasti u zemljama tzv. narastajućih tržišta da se, kad god je to potrebno, usprotive pritiscima koji bi mogli dovesti do rasta deviznih tečajeva...”⁸ Taj zahtjev prenesen je MMF-u. Ne ostavljajući gotovo nikakva prostora dvojbama, to je značilo da MMF treba poticati pad tečaja nacionalnih valuta.⁹

Tri mjeseca prije dramatičnog kraha rupije, MMF je Indoneziji, zapravo, zapovijedio da svoju valutu pusti da slobodno pluta. Po riječima američkog milijardera i bivšeg predsjedničkog kandidata Stevea Forbesa: “Je li MMF pomagao izazivanju ove krize? Iako ta agencija zagovara otvorenost i transparentnost nacionalnih gospodarstava, ipak gotovo jednako kao i CIA prikriva svoje djelovanje. Je li, primjerice, (MMF) vodio tajne razgovore s Tajlandom i zagovarao devalvaciju koja je istog trena pokrenula katastrofalni lanac događaja? (...) Je li MMF-ova terapija pogoršala stanje bolesnikova zdravlja? Valute tih zemalja oborene su na apsurdno niske razine.”¹⁰

⁸ Institute of International Finance, *Report of Multilateral Agencies Group, IIF Annual Report*, Washington, D.C., 1997;

⁹ Pismo što ga je ravnatelj Instituta za međunarodne financije Charles Dallara uputio predsjedniku privremenog povjerenstva MMF-a Philipu Maystadtu, u travnju 1997, citirano u Institute of International Finance, *1997 Annual Report*, Washington, D.C, 1997;

¹⁰ Steven Forbes, *Why Reward Bad Behaviour?*, uvodnik, *Forbes Magazine*, 4. svibnja 1998;

Deregulacija kretanja kapitala

Pravila kojima se regulira kretanje novca i kapitala preko međunarodnih granica pridonosi uobličavanju “financijskih bojišta” na kojima banke i špekulanti izvode svoje pogubne nasrtaje. U nastojanju da se u svakom kutku svijeta dokopaju gospodarskog i financijskog bogatstva, globalne banke i multinacionalne korporacije otvorenim su pritiscima nastojale ishoditi potpunu deregulaciju međunarodnih tokova kapitala, uključujući i kretanje “vrućeg” i “prljavog” novca.¹¹ Podliježući tim pritiscima (poslije letimičnih konzultacija s ministrima zemalja članica G7), MMF je 1998. donio formalnu odluku o deregulaciji kretanja kapitala. U službenom se priopćenju sa zasjedanja kaže kako će MMF nastaviti s uvođenjem Amandmana na svoje Odredbe s ciljem da “liberalizacija kretanja kapitala postane jedan od ciljeva Fonda te da se, gdje to bude potrebno, u tu svrhu proširi i jurisdikcija Fonda”.¹² Unatoč tomu, govoreći bezbojnim glasom direktor MMF-a Michel Camdessus priznao je, s jedne strane, kako se “nakon što otvore svoj račun kapitala, cijeli broj zemalja u razvoju može naći izložen nasrtajima špekulanata”, dok je istodobno, s druge, još jednom ustvrdio kako se to može izbjeći usvajanjem “valjanih makroekonomskih mjera i politike, te razvijanjem snažnog financijskog sustava u zemljama članicama” (odnosno, standardnom MMF-ovom “terapijom u slučaju katastrofe”).¹³

Špekulanti određuju kako postupati u krizi

Dok se nastavlja agresivna pomama i utrka za globalnim bogatstvom, međunarodne banke i špekulanti željeli bi igrati još neposredniju ulogu u “nadzoru” nad provedbom gospodarskih reformi na razini pojedinih zemalja. Američki konzervativni zagovornici slobode tržišta zahtijevaju još veću kontrolu i utjecaj Sjedinjenih Država nad Međunarodnim monetarnim fondom. Također su posredno znali natuknuti kako bi ubuduće MMF trebao imati ne toliko strogu zadaću (odnosno, da postane tijelo poput agencija za procjenu *ratinga* obveznica kao što su to *Moody's* ili *Standard and Poor*), dok bi se financiranje “paketa za spas” posrnulih zemalja vrijednih više milijardi prepuštalo privatnom bankarskom sektoru.¹⁴

Najveće svjetske banke i investicijske tvrtke predložile su osnivanje “financijskog stražara” – takozvano “Savjetodavno vijeće privatnog sektora” (*Private*

---

¹¹ “Vrući novac” zapravo je špekulativni kapital, dok je “prljavi novac” zarada i prihod organiziranog kriminala koji se rutinski “pere” kroz međunarodni financijski sustav;

¹² International Monetary Fund, *Communique of the Board of Governors of the International Monetary Fund, IMF Interim Committee*, Press Release 98/14, Washington, D.C., 16. travanj 1998. Proturječni prijedlog da se usvoje amandmani o “liberalizaciji računa kapitala” prvi put je podnesen u travnju 1997;

¹³ Vidi *Communique of the IMF Interim Committee*, Hong Kong, 21. rujna 1997;

¹⁴ Institute of International Finance, *East Asian Crisis Calls for New International Measures, Say Financial Leaders*, Press Release, 18. travnja 1998;

Sector Advisory Council) – koje bi imalo zadaću „nadzirati MMF“.¹⁵ Skrivena namjera iza te inicijative bila je MMF – iz njegova sadašnjeg statusa međuvladina tijela – pretvoriti u birokraciju u pravom smislu te riječi, koja bi izravno služila interesima globalnih banaka.

I što je još važnije, bankari i špekulanti žele uvid u pojedinosti o pregovorima MMF-a sa zemljama članicama, koji bi im omogućili uspjeh u njihovim špekulativnim nasrtajima. Globalne banke (naglašavajući nužnost “transparentnosti”) pozivaju “MMF da im pruži dragocjen uvid (u djelovanje nacionalnih vlada) bez otkrivanja povjerljivih informacija...”¹⁶ No, ono što te ustanove doista žele su najčuvanije informacije, kao i izravna, neposredna uloga u pregovorima s MMF-om o sporazumima glede “paketa za spas”. Koje li ironije: špekulanti – a ne izabrani političari – donose bitne odluke u otklanjanju kriznih stanja. Po nekoj apsurdnoj logici, one koji su izazvali financijski metež, ministri financija skupine G7 pozivaju da utvrde mjere i politiku kojom bi se taj isti financijski metež ublaživao.

Nadalje, dublji strukturalni uzroci gospodarske krize ostaju neobznanjeni. Zasljepljeni neoliberalnom dogmom, ljudi koji utvrđuju politiku nisu u stanju razlikovati “rješenja” i “uzroke”. Javnost se navodi na krive zaključke. Izgubljeni u naplavinama medijskih izvješća, koji su sami sebi svrhom, o pogubnim posljedicama “ekonomske zaraze”, jedva da se ponekad i spomenu upravo oni “mehanizmi tržišta”, koji izazivaju financijsku nestabilnost.

Koncentracija bogatstva

Ovaj preustroj globalnih financijskih tržišta i ustanova (zajedno s pljačkom nacionalnih gospodarstava) omogućio je zgrtanje golemih bogatstava u privatnim rukama – a velik ih je dio zgrnut isključivo špekulantskim transakcijama. Nema potrebe proizvoditi sirovine i robe: obogaćivanje se i tako zbiva izvan okvira stvarnog gospodarstva i odvojeno od *bona fide* proizvodne i komercijalne djelatnosti. Po riječima američkog milijardera Stevena Forbesa: “Uspjeh na burzi na Wall Streetu (drugim riječima, špekulativna trgovina) uzrokom je prošlogodišnje (1996) poplave milijardera.”¹⁷ Nadalje, dio novca prikupljen špekulativnim transakcijama usmjerava se na tajne račune sa zaporkom po brojnim *offshore* bankovnim utočištima. Taj

¹⁵ IMF *Communique of the Interim Committee of the Board of Governors*, 16. travnja 1998.

¹⁶ MMF predlaže da se globalne banke i mešetarske kuće u ovu svrhu “rotiraju i odabiru kroz neutralni proces (kako bi se zajamčila povjerljivost), te uobičajene razmjene mišljenja za koje se ne vjeruje da bi mogle otkriti neka dramatična iznenađenja zbog kojih bi moglo doći do iznenadnih preokreta na tržištima (...) U ovoj eri globalizacije, svi koji se javljaju kao oblik djelovanja tržišta, a i multilateralne ustanove igraju ključnu ulogu. Što se bolje razumiju, to su veći izgledi za bolje funkcioniranje tržišta i financijsku stabilnost...”. Vidi pismo Charlesa Dallara, ravnatelja IIF-a, upućeno predsjedajućem Privremenim povjerenstvom MMF-a Philipu Maystadtu, IIF, Washington, D.C, 8. travnja 1998;

¹⁷ Charles Laurence, *Wall Street Warriors force their way into the Billionaires Club*, *Daily Telegraph*, 30. rujna 1997.

kritični odljev milijardi dolara kroz bijeg kapitala dramatično smanjuje porezne prihode države, paralizira socijalne programe, povećava proračunske deficite i ubrzava gomilanje stalno rastućeg javnog duga.

Nasuprot tomu, zarade izravnih proizvođača roba i usluga se smanjuju; životni standard golemog dijela svjetskog pučanstva – uključujući i srednju klasu – strelovito opada. Zdravstveni i obrazovni programi se ograničavaju; nejednakost u nadnicama širi se u zemljama članicama OECD-a. I u zemljama u razvoju i u razvijenim zemljama siromaštvo se nezaustavljivo širi. Zgrtanje financijskog bogatstva na račun špekulantskih transakcija crpe snagu na račun siromaštva i niskih zarada.

DODATAK 31. ŠTAMPANJE DOLARA I EURA BEZ POKRIĆA, I DA LI ŠTAMPATI KM? (januar 2015)

Prof. dr. Nikola Grabovac

a) ZAŠTO SE NOVAC ŠTAMPA

Novac je neophodan u tržišnom sistemu poslovanja. Novac je svojevrsna roba za koju se može kupiti svaka druga roba.

Štampanje novca vrši centralna banka države. Obim štampanja ovisi o ciljevima monetarne i kreditne politike. U pravilu, novac treba biti protuvrijednost ukupnih dobara koja se nude na tržištu. Previše novca izaziva inflaciju, a premalo novca dovodi do deflacije. Izuzetno je velika složenost vezana za politiku novca, količina u opticaju, odnos sa drugim valutama, vrijednost novčanica, i tako dalje.

U zadnjih nekoliko godina štampanje novca se vrši radi unošenja novog (svježeg) novca u privredne tokove. Na taj se način stvara podloga za rast privrede, ali se otvara problem inflacije. Moguće je uspostaviti kontrolu između obima štampanja novca, radi poticanja razvoja privrede i visine inflacije.

Danas se sve razvijene države (SAD, Europska unija, Japan i dr) odlučuju za štampanje svog novca, ali bez realnog pokrića. Pored pozitivnih efekata, to može imati i vrlo negativne efekte ukoliko nije pod kontrolom.

b) ŠTAMPANJE DOLARA

Dolar je krajem Drugog svjetskog rata postao baza za mjerenje vrijednosti svih ostalih valuta u svijetu, tada je imao zlatno pokriće, a time su indirektno i sve ostale svjetske valute vezane za zlatnu podlogu.

U 1963. godini ukida se zlatna podloga dolara i on se više ne može zamijeniti za zlato. U SAD-u se 1971. godine ukida konvertibilnost dolara za zlato.

Od tada SAD može štampati dolara koliko i kada želi. Dolar sada ima vještačku stabilnost. U zadnjih nekoliko godina Američka centralna banka (FED) oštampala je 4.500 milijardi dolara bez pokrića i plasirala ih u američku privredu bez kamata. Normalno je da takav jeftini novac pozitivno djeluje na američku privredu, rast zapošljavanja, smanjenje nezaposlenosti, povećani izvoz itd. Međutim, pitanje je šta je sa inflacijom u SAD-u. Tako mnogo odštampanog novca trebalo bi izazvati

visoku inflaciju. Do inflacije, ipak, nije došlo jer se cca 2/3 dolara plasira i nalazi van SAD-a.

Štampanje dolara za privredu Amerike je vrlo pozitivno, ali je pitanje kako će se i kada odraziti na svjetsku ekonomiju, a naročito na države koje imaju visoka finansijska potraživanja od SAD-a.

c) ŠTAMPANJE EURA

Po ugledu na Ameriku i Europska unija se odlučila na štampanje eura. Europska centralna banka (ESB) je odlučila da štampa ukupno 1.100 milijardi eura, odnosno mjesečno po 60 milijardi eura. Skoro sav obim novog novca bi se plasirao u privredu EU sa niskom kamatnom stopom od 2%. Prema procjeni, to štampanje izazvat će inflaciju od 2% u zemljama EU. Na ovaj način želi se poticati razvoj privrede EU bez veće inflacije.

d) ŠTAMPANJE KM

BiH danas ima KM koja ima 100% pokriće u devizama (dolar, euro, franak i sl). Valuta KM u odnosu na kvalitet podloge je stabilnija od američkog dolara ili eura. Međutim, sama stabilnost je kontraproduktivna za razvoj privrede. Stanje u privredi BiH je katastrofalno i imamo nizak obim proizvodnje, visoku nezaposlenost, ogroman trgovinski deficit (više uvozimo nego što izvozimo) i tako dalje.

Da bismo pokrenuli privredu, neophodno je štampati dodatne KM i plasirati ih u privredu sa maksimalnih 2% kamata. To bi moglo izazvati inflaciju, koju bi trebalo držati pod kontrolom – maksimalno do 10% godišnje.

Da bi se pristupilo ovom procesu neophodno je Centralnu banku BiH transformirati u pravu Centralnu banku i napustiti sadašnju poziciju valutnog odbora, odnosno obične mjenjačnice.

Centralna banka bi morala preuzeti puna prava, slobode i odgovornosti iz nove nadležnosti. Štampani novac ne bi smio ići u popunu praznog budžeta, nego bi se isključivo plasirao u tri namjene: novo zapošljavanje, pokretanje proizvodnje i povećanje izvoza.

Guverner Centralne banke bi dobio velika prava, ali i krivičnu odgovornost za plasmane štampanih KM, povrat plasiranih kredita putem komercijalnih banaka kao i držanje inflacije do 10% godišnje.

Na ovaj način bismo osigurali jeftina novčana sredstva, kontrolirali inflaciju i prestali uzimati skupe inostrane kredite.

14. FILANTROPSKA DRŽAVA I BUDŽETSKI SISTEM

Mudra misao – pouka:

Novac ponekad uklanja neprilike, ali ih i stvara.

Kineska poslovice

Budžet je pregled planiranih prihoda i rashoda. Pravi se na nivou države, ali i nižih lokalnih zajednica. Za državu ga priprema ministarstvo financija kao radni materijal, a vlada ga usvaja u vidu prijedloga za parlament države, koji ga usvaja kao zakonski akt.

Državni budžet je usko povezan sa planiranom ekonomskom i socijalnom politikom za jednu kalendarsku godinu. Sastoji se iz dva dijela: pregled prihoda i pregled rashoda.

Budžet države može biti:

- a) uravnotežen, kada su prihodi jednaki rashodima;
- b) deficitaran, kada su prihodi manji od rashoda;
- c) suficitaran, kada su prihodi veći od rashoda.

Na prihodnoj strani budžeta navode se svi prihodi koji pripadaju državi: porezi, carine, kazne, takse, prihodi od prodaje državne imovine, kamate i sl.

Na rashodnoj strani državnog budžeta su: materijalni troškovi i plaće svih ministarstava, pravosuđa, vojske, policije i drugih državnih organa i institucija, troškovi zdravstva, obrazovanja, nauke, kulture, otplata državnih dugova, socijalne zaštite i sl.

Kroz budžetsku politiku i visinu budžeta neposredno se utiče na ekonomska i druga kretanja u državi.

Kapitalistička doktrina vezana za budžet države stoji na stanovištu da:

- a) suficit u budžetu predstavlja kočnicu u ekonomskoj aktivnosti, te je u suštini negativan;
- b) deficit u državnom budžetu pokriva se kreditima i u suštini, ako ne prelazi 3% BDP-a države nije negativan, pri čemu ukupan javni dug treba biti ispod 60% BDP-a države;
- c) uravnoteženi budžet je cilj kojem trebaju težiti sve države.

Sa ovakvom kapitalističkom doktrinom ne možemo se složiti u točkama a) i b) s tim da u filantropskoj državi treba podržavati politiku uravnoteženog državnog budžeta. MMF i WB podržavaju deficit u državnom budžetu jer time stvaraju pretpostavku da država mora pokriti svoj budžetski deficit uzimanjem kredita od MMF-a. Time država upada u dužničke obaveze prema MMF-u i WB-u, i mora prihvatiti kreditne uvjete koji po pravilu idu na štetu države dužnika.

U filantropskom društvu mora doći do promjena u postavljanju i vođenju budžetske politike. Posebno izražene probleme u koncipiranju državnog budžeta imamo kod izuzetno nerazvijenih i siromašnih država.

Briga i nadzor nad donošenjem i realizacijom budžeta bit će u nadležnosti Filantropskog svjetskog monetarnog fonda.

Filantropski državni budžet u siromašnim i nerazvijenim državama mora se graditi na sljedećim principima:

1. Državni budžet u startu mora biti uravnotežen;
2. Realno planirati budžetske prihode i budžetske rashode;
3. Državni budžet praviti bez razvojnih programa i investicija bilo u privredu, zdravstvo, školstvo i slično;
4. Za deficit u državnom budžetu Filantropski svjetski monetarni fond obezbijedit će bespovratno pokriće;
5. Dužina deficita u budžetu može trajati najduže do 5 godina, pri čemu će najveći biti prve godine, uz stalno smanjenje deficita u narednim godinama;
6. Osigurati potpuni nadzor i kontrolu realizacije državnog budžeta;
7. Sve druge razvojne programe i investicije državni organi će planirati u posebnim budžetima: za privredu, za obrazovanja, za zdravstvo, za komunalije i slično, u suradnji sa Filantropskom svjetskom bankom za pomoć i razvoj siromašnih i nerazvijenih država, kao i sa Filantropskom svjetskom razvojnom i investicijskom bankom;
8. Svi razvojni programi i investicije moraju sadržavati plan troškova, izvore, plan otplate i opravdanost investicija. Pritom se privredne investicije moraju planirati na principu samostalne otplate kredita, uz pomoć i povoljne kredite navedenih banaka (povoljan grejs period, niska kamatna stopa, duži rok otplate i dio investicije koji će biti nepovratan). Cilj privrednih investicija neće biti profit nego broj zaposlenih, obim proizvodnje, izvoz, ekonomičnost i sl;
9. Investicije u neprivredne objekte (škole, zdravstvo, komunalije, stanovi i sl) moraju se planirati kao nepovratna sredstva navedenih Filantropskih svjetskih banaka. Istovremeno, a prema nadležnostima u financiranju ovih projekata, trebaju se uključiti i:
  - Svjetska filantropska energetska organizacija;
  - Svjetska filantropska organizacija za očuvanje Zemlje.

Filantropska država ukupno će imati osam budžeta.

Prvi, Državni budžet kao uravnoteženi budžet sadržavat će prihode i rashode za financiranje isključivo državnih organa (ministarstva, pravosuđe, vojska, policija i sl), kao i drugih državnih organa i institucija.

Drugi, Budžet za privredu, uravnotežen budžet, sadržavat će prihode i rashode vezane za poticaje razvoja privrede, poticaje zapošljavanja, poticaje izvoza i podstaje pokretanja nove proizvodnje.

Treći, Budžet za obrazovanje, također mora biti uravnoteženi budžet, sadržavat će prihode i rashode vezane za obrazovanje: materijalne troškove i plaće za predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje utemeljeno na besplatnom obrazovanju.

Četvrti, Budžet za zdravstvo, također, uravnoteženi budžet koji će sadržavati prihode i rashode vezane za funkcioniranje besplatnog zdravstva: materijalni troškovi i plaće zdravstvenog obrazovanja.

Peti, Razvojni i investicijski budžet, koji će biti uravnotežen a sadržavat će prihode (izvore investicija) i rashode (troškove izgradnje i opremanje objekata). Ovaj budžet bit će podjeljen po segmentima investiranja za:

- privredne kapacitete;
- obrazovne institucije;
- zdravstvene institucije;
- komunalne i stambene objekte;
- naučne, kulturne i sportske objekte itd.

Šesti, Budžet penzionog fonda, mora biti uravnotežen. Na prihodnoj strani planirat će se prihodi od doprinosa zaposlenih radnika, kao i prihod od državnog budžeta, ukoliko prihodi iz doprinosa ne pokrivaju ukupnu rashodovnu stranu. Na rashodovnoj strani se planiraju obaveze prema penzionerima.

Sedmi, Budžet socijalnih izdataka, također mora biti uravnotežen. Sadržavat će prihode i razne socijalne izdatke kao što su invalidnine, pomoć nezaposlenim pomoć siromašnim i sl. Poseban segment u ovom budžetu bit će plan prihoda i rashoda po osnovu Programa garantiranog zapošljavanje.

Osmi, Budžet za komunalnu djelatnost i stanovanje, također uravnoteženi budžet, sadrži: prihode i rashode financiranja na razini države, komunalnu infrastrukturu i rješavanje stambenih problema.

Pored ovih osam osnovnih budžeta moguće je prema potrebi države praviti još i druge budžete (za autoputeve, energetiku, otpad, itd).

Kroz izradu i realizaciju budžeta u filantropskoj državi djelovat će se na osnovne filantropske zadatke i ciljeve, koji se izražavaju kroz rast i razvoj države i poboljšanje životnog standarda građana, naročito u siromašnim i nerazvijenim

državama. I u bogatim i razvijenim državama doći će do značajnih pozitivnih pomaka, kao naprimjer: smanjit će se nejednakosti, smanjit će se još veće bogaćenje bogatih i ljudi će dobiti veću socijalnu sigurnost i imati kvalitetniji život.

Da bi budžeti u filantropskoj državi odigrali suštinsku pozitivnu ulogu neophodno je prethodno provesti reforme u raznim oblastima, u skladu sa filantropskim principima i filantropskim moralnim i etičkim normama. To se, prije svega, odnosi na monetarnu politiku, vanjskotrgovinsku politiku, poreznu politiku, carinsku politiku, bankarsku politiku itd.

Prihoda u budžetima, naročito u nerazvijenim i siromašnim državama, prema izjavama rukovodećih ljudi u MMF-u i WB-u, ima dovoljno samo ih treba usmjeriti u pravcu rješavanja ekonomskih i socijalnih problema, a smanjiti izdatke za vojnu industriju, ratove i trku u naoružanju. Također, značajan izvor budžetskih prihoda može se ostvariti kroz ukidanje basnoslovnih zarada (mjesečno na stotine miliona dolara) supermenadžerima, vlasnicima investicijskih banaka, lobistima, savjetnicima, vrhunskim sportašima i njihovim menadžerima.

U filantropskom društvu svi državni budžeti, kao i budžeti nižih organizacijskih dijelova države, moraju biti uravnoteženi. Može se trošiti samo ono što se ima. Ne može se trošiti danas, a na teret buduće generacije. Apsurdno je uzimati kredite od MMF-a, WB-a i drugih financijskih institucija za tekuće materijalne troškove i plaće, a da ih otplaćuje sljedeća generacija.

Naročito budžeti nerazvijenih i siromašnih država moraju biti uravnoteženi, s tim da nedostajući dio sredstava u prihodima budžeta za pokriće minimalnih rashoda budžeta mora bit pokriven nepovratnim sredstvima jedne ili više svjetskih filantropskih institucija. Uravnoteženi državni budžeti pozitivno djeluju na makroekonomsku i socijalnu stabilnost države, odnosno na njen rast i razvoj.

Na suprot ovom stavu, postoje brojni kapitalistički ekonomski mislioci koji podržavaju visinu državnog budžeta sa deficitom. To, u suštini, znači da sadašnja generacija troši više nego što ima, a buduća generacija će biti više opterećena porezima kako bi vraćali dugove prethodne generacije. Politiku financiranja budžeta kroz deficit posebno zagovaraju američki ekonomisti koji podržavaju i kreiraju štampanje dolara bez pokrića, kojim mogu, kad državi zatreba, izmiriti vanjski dug ili ga čak neće nikad izmiriti jer očekuju i znaju da će doći do pucanja “kreditnog zaduživanja kao neoprvanog financijskog balona”.

Vrhunski američki ekonomisti pa i nobelovci, takođe, podržavaju ovu politiku jer time druge države, naročito siromašne i nerazvijene, ali i srednje razvijene države upadaju u dužničko ropstvo što omogućuje MMF-u i WB-u da im nameću ekonomsku politiku koja ide u korist bogatih država, posebno bankarskog sektora, a na teret dužnika, naročito siromašnih i nerazvijenih i srednje razvijenih država. Vrhunski američki ekonomisti brane, opravdavaju i dokazuju opravdanost kapitalističke politike deficitarnog budžeta, kao i postojeće monetarne politike, štampanje dolara

bez pokrića i visoku nemoralnu “investicijsku” aktivnost (kupoprodaja hartija od vrijednosti) jer time:

- zadržavaju poziciju “vrhunskog“ profesora ekonomije;
- ostvaruju enormno visoke prihode od drugih aktivnosti (savjetnici, lobisti, članovi upravnih odbora i sl) u odnosu na dosta niska primanja od čiste profesorske aktivnosti.

Posebna neprincipijelnost pojavljuje se kod politike vanjskog duga. To je ukupni dug jedne države i njenih pravnih osoba prema inozemnim kreditorima. Opravdano je vanjski dug – novi inostrani kredit plasirati na nove investicije i izgradnju privrednih kapaciteta, kao i drugih objekata (zdravstvo, školstvo, saobraćaj, komunalna infrastruktura i sl). Međutim, vrlo je ekonomski štetno ako se inostrani krediti usmjeravaju u pokrivanje deficita u budžetu ili se koriste za otplatu starih dugova sa kamatama. To je samo dodatno opterećenje budućih generacija.

Najveći vanjski dug imaju razvijene i bogate države kao što su: SAD, Engleska, Njemačka, Francuska, Japan, Italija itd. Sa druge strane, nerazvijene i siromašne države imaju nizak vanjski dug. Ipak njega ograničavaju MMF i WB jer nova zaduženja ovih država služe više za vraćanje starih dugova, a manje za razvoj. Iza ovakve politike krije se očekivanje bogatih i razvijenih država da će doći do pucanja ovog balona i da će se vanjski dugovi otpisati, pri čemu će bogati i razvijeni, opet, proći znatno bolje od siromašnih i nerazvijenih država.

Za Europsku uniju visina javnog duga morala bi biti ispod 60% BDP-a jedne države. Međutim, to pravilo ne važi za bogate i razvijene države, a sve imaju znatno veći javni dug od BDP-a. Tako, naprimjer, SAD ima veći javni dug od svog BDP-a. Protiv ovakvih država (isključivo bogatih i razvijenih) MMF i WB ne poduzimaju (jer ne smiju) nikakve kaznene sankcije.

Međunarodni monetarni fond izrazio je zabrinutost zbog problema narastanja balona globalnog duga, koji je dostigao 225% svjetskog bruto domaćeg proizvoda u 2015. godini, što bi moglo da dovede do nove finansijske krize.

Bruto dug u nefinancijskom sektoru nominalno je više nego udvostručen od početka ovog vijeka, popevši se na 152 hiljade milijardi dolara prošle godine i nastavlja da raste, naveo je MMF u svom najnovijem polugodišnjem izdanju Fiskalnog monitora.

Ovaj iznos uključuje dugove vlada, nefinancijskih kompanija i domaćinstava.

“Sa udjelom od 225% svjetskog BDP-a, globalni dug je trenutno na rekordnom nivou svih vremena. Dvije trećine, odnosno oko 100 hiljada milijardi dolara, čine obaveze privatnog sektora, koji može donijeti ogromne rizike kada dostiže pretjerane nivoe”, upozorava Fond.

U 2002. godini globalni dug je iznosio 200% svjetskog BDP-a.

“Sama veličina duga može inicirati početak procesa razduživanja privatnog sektora bez presedana, što bi moglo da osujeti krhki ekonomski oporavak”, napominje međunarodni kreditor sa sjedištem u Washingtonu.

Prema MMF-u, iako veliki dio zajmova potiče iz perioda prije krize 2008, nivoi duga privatnog sektora sada su visoki kako u razvijenim privredama, tako i u nekoliko velikih tržišta u razvoju, kao što su Kina i Brazil.

Najveći javni dug na svijetu u 2015. godini ima Japan, koji ima 230% javnog duga u odnosu na svoj BDP. Zatim slijede: Grčka sa 179%, Italija sa 132%, Portugal sa 130%, Irska sa 109%, itd.

DODATAK 32: TREBA LI DRŽAVA URAVNOTEŽITI PRORAČUN (BUDŽET)?

Prof. N. Gregory Mankiw
Izvod iz knjige *Osnovi ekonomije*
Mate Zagreb, 2004; str. 820-822

Trajna se rasprava vodi i oko državnih financija. Svaki put kad država potroši više nego što prikupi porezima, pokriva proračunski deficit izdavanjem obveznica. Godine 2002. se na primjer očekivalo da će deficit proračuna savezne vlade Sjedinjenih Američkih Država iznositi 157 milijardi dolara.

U dvadeset i šestom poglavlju smo proučavajući financijska tržišta otkrili kako deficiti državnog proračuna utječu na štednju, ulaganja i kamatne stope. No koliki su oni zapravo problem? Naša četvrta rasprava vodi se oko pitanja treba li ravnoteža državnog proračuna biti jedna od glavnih prioriteta fiskalne politike ili ne.

Argumenti za: Država bi trebala uravnotežiti svoj proračun (budžet)

Savezna vlada Sjedinjenih Američkih Država danas je zaduženija nego što je bila prije dvadeset godina. Godine 1980. je savezni dug iznosio 710 milijardi dolara, a 2002. godine je bio 3,5 milijardi dolara. Podijelimo li današnji dug s brojem stanovnika vidjet ćemo da na svakog stanovnika otpada 13.000 dolara duga.

Najizravniji učinak državnog duga je opterećivanje budućih generacija poreznih obveznika. Budući će se porezni obveznici naći pred teškim izborom kad dugovi i kamate stignu na naplatu. Mogu plaćati više poreze ili imati manju državnu potrošnju, ili oboje, kako bi namaknuli sredstva za otplatu duga i nagomilanih kamata. Ili mogu jednostavno odgoditi odluku i još više zadužiti državu posuđujući još više kako bi otplatili stari dug i kamate. Nasljeđivanje tako velikog duga može samo smanjiti životni standard budućih generacija.

Osim spomenutog izravnog učinka, proračunski deficiti imaju i raznorazne makroekonomske učinke. Proračunski deficit je *negativna* javna štednja pa smanjuje nacionalnu štednju (zbroj privatne i javne štednje). Smanjena nacionalna štednja dovodi do rasta realnih kamatnih stopa i pada ulaganja. Smanjena ulaganja s vremenom smanjuju zalihe kapitala. Manje zalihe kapitala smanjuju produktivnost, realne nadnice i proizvodnju roba i usluga u ekonomiji. Dakle kad država poveća svoj dug, buduće se generacije rađaju u ekonomiji s nižim dohodcima i višim porezima.

Usprkos tome, postoje i situacije u kojima je proračunski deficit opravdan. Najčešći uzrok povećanog duga je povijesno gledano bio rat. Kad vojni sukob privremeno poveća državnu potrošnju, razumno je dodatnu potrošnju financirati posuđivanjem jer bi inače porezi tijekom rata vrtoglavo porasli. Visoki porezi imali bi negativan učinak na poticaje poreznih obveznika i doveli do teške jalovine. Osim toga, nametanje visokih poreznih stopa stanovništvu koje se već mora žrtvovati i boriti u ratu bilo bi nepravedno.

Razumno je i dozvoliti proračunski deficit u razdoblju sporije ekonomske aktivnosti. Kad je ekonomija u recesiji, prihod od poreza automatski pada jer se porez na dohodak i porez na plaće određuju prema visini primanja. Pokuša li država svoj proračun uravnotežiti u recesiji, trebala bi povisiti poreze ili smanjiti potrošnju u vrijeme visoke nezaposlenosti. Takva bi politika smanjila agregatnu potražnju upravo u vrijeme kad je treba potaknuti pa bi došlo do povećanja magnitude ekonomskih fluktuacija.

Ipak ne možemo sve proračunske deficite opravdati ratom ili recesijom. Izražen kao postotak BDP-a, dug vlade SAD-a se povećao s 26 posto, koliko je iznosio 1980. godine, na 50 posto 1995. godine. U to vrijeme SAD nisu sudjelovale ni u kakvima velikim vojnim sukobima, a nisu niti bile u recesiji. Usprkos tome, država je neprestano imala proračunski deficit zato što je predsjedniku i Kongresu bilo lakše povećati državnu potrošnju nego poreze. (*Napomena* autora ove knjige: Javni dug SAD-a se u 2015. povećao na 103% u odnosu na BDP.)

Proračunski deficit 2002. godine bismo možda mogli objasniti posljedicama recesije iz 2001. godine i ratom protiv terorizma. Najvažnije je da taj deficit ne označi povratak ranijoj neodrživoj fiskalnoj politici. U usporedbi sa stalnim proračunskim deficitom, uravnoteženi bi proračun značio i višu nacionalnu štednju, veća ulaganja i ekonomski rast. To bi značilo da će budući diplomanti ući u prosperitetniju ekonomiju.

Argumenti protiv: Država ne bi trebala uravnotežiti proračun (budžet)

Često se pretjeruje s problemom državnog duga. Iako je on uistinu porezno opterećenje mlađim generacijama, u usporedbi sa životnim dohotkom pojedinca ne predstavlja značajan svotu. Dug savezne vlade SAD-a iznosi oko 13.000 dolara po osobi. Osoba koja radi 40 godina za 25.000 dolara godišnje u svom će životnom vijeku zaraditi preko 1 milijun dolara. Njezin udio u državnom dugu iznosi manje od dva posto životnih primanja.

Promatranje učinaka proračunskog deficita izvan konteksta nas može navesti na pogrešan put. Proračunski deficit je samo dio veće cjeline načina na koji država prikuplja i troši novac. Prilikom donošenja odluka o fiskalnoj politici njezini kreatori utječu na mnogo načina na različite generacije poreznih obveznika. Deficit ili suficit državnog proračuna moramo promatrati u kontekstu tih ostalih politika.

Zamislimo da država smanji proračunski deficit smanjenjem potrošnje na javna ulaganja poput obrazovanja. Je li zbog te politike mlađim generacijama bolje u životu? Državni će dug biti manji kad mlađe generacije postanu dijelom radne snage, što znači de će im i porezno opterećenje biti manje. Ako su slabije obrazovane, proizvodnost i dohoci će im biti niži. Mnoge procjene povratka školovanju (porast radničkih nadnica do kojeg je dovelo doškoloavanje od godinu dana) pokazuju da je utjecaj te dodatne godine prilično velik. Smanjivanje proračunskog deficita i manja potrošnja na obrazovanje stavljaju buduće generacije u lošiji položaj.

Jednostruka briga za proračunski deficit je opasna i zato što odvlači pažnju od raznih drugih politika koje preraspodjeljuju dohodak kroz generacije. 1960-ih i 1970-ih savezna vlada SAD-a je na primjer povećala socijalne naknade za starije. Tu je višu potrošnju financirala većim oporezivanjem nadnica aktivne radne snage. Njezina je politika preraspodijelila dohodak od mlađih generacija starijima, iako nije utjecala na državni dug. Proračunski deficit je samo mali dio većeg problema djelovanja države na dobrobit različitih generacija.

Negativni učinak državnog duga jednim dijelom mogu poništiti oprezni roditelji. Zamislimo da je roditelj zabrinut zbog učinka državnog duga na djecu. Roditelj može jednostavno neutralizirati taj učinak tako da više štedi i ostavi djetetu veću ostavštinu. Ostavština će mu pomoći da se bolje nosi s budućim poreznim opterećenjem. Neki ekonomisti tvrde da se ljudi uistinu tako i ponašaju. Kad bi to bila istina, viša privatna štednja roditelja neutralizirala bi nedostatak štednje zbog proračunskog deficita i deficit ne bi imao nikakvog utjecaja na ekonomiju. Većina ekonomista sumnja u opisanu dalekovidnost roditelja, ali činjenica je da se neki ljudi vjerojatno tako i ponašaju. To bi mogli činiti svi. Deficit ljudima daje priliku za potrošnju nauštrb vlastite djece, ali ne sili ih da to i učine. Da je državni dug uistinu tako veliki problem za buduće generacije, neki bi ga roditelji pokušali pomoći riješiti.

Kritičari proračunskog deficita ponekad kažu da državni dug ne može rasti unedogled, ali zapravo može. Državni dug moramo procijeniti prema visini nacionalnog dohotka, baš kao što banke procjenjuju našu zamolbu za zaduživanje, uspoređujući naš dug s našim dohotkom. Rast stanovništva i tehnološki napredak s vremenom dovode do rasta ukupnog dohotka ekonomije Sjedinjenih Američkih Država. Sposobnost nacije da otplaćuje kamate na državni dug s vremenom također raste. Tako dugo dok državni dug raste sporije od nacionalnog dohotka, ništa ga ne sprečava da raste unedogled.

Pokažimo to na brojčanom primjeru. Realan domaći proizvod SAD-a u prosjeku raste za tri posto godišnje. Ako je inflacija dva posto godišnje, onda nominalni dohodak raste za pet posto godišnje. Državni se dug može povećavati za pet posto godišnje, a da ne dođe do povećanja omjera duga i dohotka. Godine 2002. je državni dug iznosio 3,5 milijardi dolara. Pet posto od te svote je 175 milijardi dolara. Politika je održiva tako dugo dok je deficit proračuna države manji od 175 milijardi dolara. Nikad neće doći do kraja proračunskog deficita ili kolapsa ekonomije.

DODATAK 33. NE TROŠIMO NI MARKE VIŠE NEGO ŠTO IMAMO Dnevni avaz, 20. mart 2002. godine

Prof. dr. Nikola Grabovac

“Zadaci koje smo postavili sebi, a tako i našim upravama – Carinskoj i Poreznoj, kada su u pitanju ovogodišnji proračuni, federalni i kantonalni, vrlo su visoki ali ostvarivi”, kazao je Nikola Grabovac, federalni dopremijer i ministar financija prilikom jučerašnjih razgovora s izaslanstvom Međunarodnog monetarnog fonda na čelu sa Peterom Doyleom, novim šefom Misije MMF-a za BiH.

Mogućnost izvršenja ovogodišnjeg, prošle sedmice u Federalnom parlamentu usvojenog budžeta pretpostavka je, kako je naveo Doyle, i potpisivanu novog 15-mjesečnog *stand-by* aranžmana, koji bi, ukoliko se to dogodi, bio operativan već u aprilu.

“Ni marke ne trošimo više nego što imamo, niti ćemo to činiti i ubuduće, a uvedeno trezorsko poslovanje više to nijednom korisniku proračuna neće ni dopustiti”, dodao je Grabovac.

Na sastanku je razgovarano i o otpustu vojnika iz vojske Federacije BiH pri čemu je stav federalnog dopremijera da vojska ne smije i ovoga buta biti izigrana.

DODATAK 34. PUNJENJE BUDŽETA BiH, ENTITETA I KANTONA (maj 2009)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Budžet je dokument u kojem je naveden spisak svih planiranih prihoda i rashoda. Budžet može biti: države, entiteta, kantona, općine ali i firme, institucije, projekta, ličnosti, domaćinstva i tako dalje.

U BiH svi nivoi vlasti imaju svoj budžet i on se odnosi na jednu fiskalnu godinu, a koja se poklapa sa kalendarskom godinom od 01.01. do 31.12. U pravilu budžet mora biti izbalansiran tj. planirani rashodi moraju biti u visini planiranih prihoda. To pojednostavljeno znači da se može trošiti onoliko koliko imaš prihoda. Međutim, mnoge države, a naročito BiH, na svim nivoima troše znatno više nego što imaju prihoda. Negativna razlika u budžetu (deficit) se pokriva uzimanjem kredita. Na taj se način država (entiteta, kantoni, općine) kreditno zadužuje i opterećuje naredne godine. Ovaj problem se prenosi na sljedeće vlade jer će one morati otplaćivati kredit. Vlada koja je uzela kredit rješava svoj tekući problem i isplaćuje rashode koje sama stvara.

Za pokrivanje deficita najčešće se kredit uzima od Međunarodnog monetarnog fonda, koji je spreman i rado daje kredit državi (naročito BiH) čija je privreda posrnula i nalazi se u velikim teškoćama. Međunarodni monetarni fond davanje kredita uvjetuje provođenjem određenih ekonomskih i socijalnih problema. Ti uvjeti se uvijek temelje na dva principa:

1. sve što je u korist socijale i radnih ljudi (penzije, invalidnine, visina plaća, zdravstvo i druga socijalna izdvajanja) treba što više smanjiti;
2. sve što ide u korist kapitalista, vlasnika firmi, banaka, trgovine i slično, treba maksimalno podržavati.

Međunarodni monetarni fond radi u skladu sa politikom Svjetske banke, tj. treba urušiti domaću privredu i proizvodnju kako bi uvezili iz bogatih država. Ujedno Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka uspostavljaju novi oblik ekonomskog kolonijalizma u BiH. Takođe, BiH se dovodi u kreditno ropstvo.

Postavlja se pitanje – zašto Međunarodni monetarni fond daje kredite kada je svjestan da ih BiH ne može nikada vratiti. I za to postoji realan i opravdan odgovor. Povrat kredita iz BiH je moguć kroz prodaju i privatizaciju preostale državne imovine, a koja je još uvijek visoka i znatno veća od uzetih kredita. Ta imovina su: elektroprivreda, šume, telekom, voda, komunalna infrastruktura itd.

Jednog dana će Međunarodni monetarni fond usloviti daljnje kreditiranje prihvaćanjem da zdravu imovinu BiH prodamo za male pare kupcima koje će oni dovesti. Ta politika je u skladu sa politikom – kako međunarodne finansijske institucije uvode jednu zemlju kroz četiri koraka u prokletstvo. Ovo bi predstavljalo četvrti i posljednji korak odlaska BiH u prokletstvo. Detaljnije o četiri koraka do prokletstva na primjeru BiH možete pročitati u posebnom eseju u ovoj publikaciji.

O problematici budžeta pisat ćemo dosta pojednostavljeno kako bi nas prosječni čitatelj mogao razumjeti.

U principu, svaki građanin bez obzira na školsku izobrazbu shvata da se budžet jednog domaćinstva temelji na osnovama da domaćinstvo može trošiti samo onoliko koliko ima prihoda. Slobodno se mogu povezati budžetski principi kao opravdani i zakoniti na svim nivoima koji donose budžete (država, entitet, kanton, općina, firma, domaćinstvo itd).

Temeljni postulat je – trošiti možete onoliko koliko imate.

Država BiH, entiteti i kantoni iz svog budžeta pokrivaju troškove državnih i drugih organa, kao što su ministarstva, organi uprave i pravosuđa, vojska, policija, penzije, zdravstvo, školstvo, nauka, kultura, sport, socijalna izdvajanja, poticaji privredi, itd.

Prihodi budžeta su: porez na dodatnu vrijednost (PDV), direktni porezi, uvozne i izvozne dažbine, pristojbe, doprinosi, donacije itd.

U 2001. budžet Federacije BiH je prvi put, a pokazalo se kasnije da je to bio i zadnji, imao veće prihode od rashoda. Svi rashodi su u 100% iznosu izmireni, a pojavio se i višak od cca 250 miliona KM pa je izvršen rebalans budžeta za toliki iznos kako na strani prihoda tako i na strani rashoda. Te godine su uredno isplaćivane i penzije i boračke naknade, s tim da se dodatno isplaćene dvije zaostale penzije i pomaknuta isplata penzija sa dvadesetog na prvi dan u mjesecu. Na taj su način penzioneri u kratkom roku primili tri penzije. Možemo se podsjetiti da je te godine isplaćen dug za gradnju autoputa Sarajevo – Ilijaš od cca 70 miliona KM. Takođe, sporazumno je otpušteno iz Armije BiH i HVO 10.000 vojnika sa otpremninom od 10.000 KM po svakom vojniku, što je ukupno iznosilo 100 miliona KM, a koje su isplaćene iz Budžeta Federacije BiH.

Napor nadležnih institucija u FBiH bio je usmjeren na prikupljanje prihoda u budžet, a što se odnosilo na prikupljanje carina, poreza na promet, poreza na dobit državnih firmi, kao i uplate doprinosa penzionim fondovima, zdravstvu i slično.

U tom periodu bila je uska povezanost između naplate budžetskih prihoda u korist budžeta FBiH i aktivnosti poreskih i carinskih organa. Svaka naplaćena KM po tim osnovama išla je direktno u budžet FBiH. Potrebno je posebno naglasiti – da neposredna (direktna) povezanost prikupljanja poreza i carina ima maksimalni učinak na punjenje budžeta.

Međutim, narednih godina budžet FBiH ni drugih institucija u BiH nije više uravnotežen. Nedostajući prihodi u budžetima popunjavaju se uzimanjem kredita kod Međunarodnog monetarnog fonda, BiH se na taj način gura u dužničko ropstvo jer troši više nego što ima. Prihodi nisu dovoljni da pokriju sve troškove budžeta.

Razlozi zbog kojih su prihodi nedovoljni:

1. sistem prikupljanja javnih prihoda nije stimulativan za organe vlasti,
2. nedovoljna privredna aktivnost iz koje bi se prikupljali javni prihodi.

Neophodno je obrazložiti oba razloga koji negativno djeluju na prikupljanje javnih prihoda.

Prvi razlog ukazuje da sistem prikupljanja javnih prihoda nije stimulativan za organe vlasti kroz sljedeće obrazloženje. Nekoliko godina nakon 2001. postojala je direktna stimulacija da će prikupljeni porez i carina odmah i direktno povećati budžet. Narednih godina ukinut je ovaj sistem i uspostavljen je sistem koji više odgovara socijalističkom sistemu, koji žestoko napadamo i kritikujemo. Novi sistem prikupljanja javnih prihoda temelji se na prikupljanju javnih prihoda na jedinstveni račun u Centralnoj banci BiH (vidi: Zakon o uplatama na jedinstveni račun i raspodjeli prihoda, Sl. glasnik BiH 55/04). Svi prihodi su zajednički. U socijalizmu smo to zvali društveni – uz poštapalicu “ničiji”.

Prihodi sa jedinstvenog računa se dijele prema određenom ključu i uplaćuju u budžete države, entiteta, kantona. Potpuno se gubi direktna povezanost naplate prihoda sa dobijanjem tog prihoda jer on ide na zajednički račun i tek kasnije manji procenat će biti uplaćen u odgovarajući budžet. U kakvoj poziciji je neka utjecajna osoba (političar) u entitetu ili kantonu da podrži uplatu poreza od “svoje” firme kad od toga neće imati veću korist za svoj budžet. Mnogi razmišljaju – bolje je ne uplatiti javni prihod i firmi će ostati ukupan iznos, a ako uplati naša institucija dobit će minimalni udio. Koliko ovo utiče na neprincipijelno i koruptivno razmišljanje? Ali i na stvarno ponašanje.

Drugi razlog koji umanjuje javne prihode je nedovoljna privredna aktivnost iz koje se prikupljaju javni prihodi. Ne postoje direktna veza niti poticaji da se lokalni političari mobiliziraju na pomoći i pokretanju privredne aktivnosti. U dosta slučajeva nisu nadležni za takvu aktivnost, a posebno nisu zainteresirani jer većina javnih prihoda odlazi centralizirano u javne prihode ili druge fondove (penzioni, zdravstveni i slično). Lokalni političari su zainteresirani da se isplate neto plate, ali ne i doprinosi jer oni od toga nemaju nikakvu korist za svoju lokalnu zajednicu. Interes se isključivo ispoljava u obliku savjesti ili društveno-političke odgovornosti, ali ne i u ekonomskom interesu za određenu zajednicu.

Posebno ukazujemo da usporenost privredne aktivnosti negativno djeluje na prikupljanje poreza na dodatnu vrijednost (PDV), a nezaposlenost, neisplata plaća i niske plaće djeluju na smanjenje kupovne moći stanovništva, a time i na manje kupovine roba, odnosno manji PDV.

Da bi se poboljšalo stanje u punjenju budžeta bilo bi neophodno ukinuti postojeći složeni i nestimulativni sistem prikupljanja javnih prihoda, kao i oživljavanje privrednih aktivnosti u cilju povećanja osnove za prikupljanje PDV-a. Osnovni princip u prikupljanju javnih prihoda mora se bazirati na neposrednoj zainteresiranosti između prikupljanja prihoda i pripadnosti prihoda.

U postojećem sistemu ističemo posebno dva problema:

1. minimalna pripadnost prihoda lokalnim zajednicama (općinama i kantonima);
2. prije bilo kakve raspodjele prihoda izdvaja se dug Svjetskoj banci i Međunarodnom monetarnom fondu (klasično finansijsko ropstvo).

DODATAK 35. JEDINI MINISTAR KADA VLADA NIJE IMALA PROBLEMA SA NOVCEM, Federalna TV, Dnevnik D, 21. februara 2010.

Gost dnevnika D: NIKOLA GRABOVAC
bivši ministar financija i podpredsjednik Vlade FBiH.
Novinar Sanjin Bećiragić (SB)

SB: Prijeti li nam da doživimo sudbinu Titanika?

GRABOVAC: Objektivno bi se moglo desiti da se desi jedan opći privredni kolaps. Sa privrednim kolapsom izazivamo potpuni poremećaj u socijalnoj sferi, u zdravstvenoj sferi, penzionoj sferi itd. Ja ne bih samo promatrao crno. U zadnjih pet-šest godina najavljivao sam teško stanje, ali ću večeras ohrabriti ne u smislu da poduzimamo neke mjere i predložiti ću neke izlaze.

SB: Mislite da imamo izlaza?

GRABOVAC: Ja sam prije šest-sedam godina pogriješio kada sam rekao da nam Međunarodni monetarni fond (MMF) više ne treba, a onda se desilo da ja više nisam trebao.

SB: Upravo tako, 2002. godine Vi ste rekli MMF-u ne, nakon toga vama je montirana afera, brutalno ste kažnjeni, smijenjeni, otjerani.

GRABOVAC: Tada su novine engleske prenijele da ću poslije pet-šest godina biti zadovoljan što sam udaljen iz bosanskog lonca. Međutim, ja sam nezadovoljan sa aspekta što ondašnje mjere, koje sam predlagao, nismo primijenili jer danas ne bismo bili u ovakvoj situaciji kakvoj jesmo.

SB: Želite reći da smo mi mogli spriječiti ovu situaciju u kojoj se sad nalazimo?

GRABOVAC: Situacija se mogla spriječiti i u prethodnom periodu, ali se još uvijek može ublažiti. Prema tome, ne mora uvijek biti kolaps ukoliko poduzmemo neke mjere.

SB: Zašto smo mi došli u situaciju da nam treba MMF?

GRABOVAC: Pa jednostavno, nije došlo do pokretanja privredne aktivnosti, nema povećanja proizvodnje, nema povećanja plaća, nema PDV-a, nepune se budžeti, privredna aktivnost je u cijelosti pala i time dolazi do čitavih poremećaja. Jedini pokretač, jedini generator je zaposleni čovjek, koji prima plaću, koji radi u

firmi koja uspješno posluje, jer on kroz primanje plaće plaća doprinos zdravstvu, penzionerima, školstvu i PDV.

SB: Znači li to da Vlada Federacije u posljednjih pet ili šest godina, bez obzira ko je na njenom čelu nije radila kako treba?

GRABOVAC: Ja mislim da rezultati pokazuju i ne može biti mišljenje ovako ili onako. Rezultati pokazuju da se nije uspješno radilo. Jer mi permanentno imamo porast nezaposlenosti, a pogotovo u toj promjeni struktura nezaposlenosti povećavamo nešto zaposlenost u javnoj upravi, u državnim organima, u bankarstvu i sličnim organizacijama dok je ljudi u proizvodnji sve manje i manje. I nezaposlenost je sve veća i veća. Objektivno broj zaposlenih u privredi ne može izdržati ovoliku nadgradnju i ne mogu oni financirati, zdravstvo, školstvo, penzionera itd.

SB: Zašto nemamo akcije?

GRABOVAC: Ja sam uzeo program Vlade za 2010. i on je tako napravljen rutinski, kao da se radi kao o svakoj najnormalnijoj godini. Nema u programu ni jedne akcije koja bi išla u sprečavanje ove privredne krize.

SB: Zašto nema zapošljavanja?

GRABOVAC: Mislim da nemamo ljude koji znaju raditi i objektivno je da premijeri i neki članovi Vlade ne moraju znati. Ali trebaju znati da angažiraju stručnjake. Ja znam da u BiH ima dosta mlađih profesora i stručnjaka u privredi koji bi mogli pomoći.

SB: Koliko ima istine da stručnjaci ne vole da komentiraju poteze Vlade, ekonomske, političke prosto iz jednog razloga što na kraju završe kao Nikola Grabovac?

GRABOVAC: U svakom slučaju mi imamo akademsku zajednicu koja još uvijek, nažalost, šuti.

15. FINANCIJSKE INSTITUCIJE U FILANTROPSKOM DRUŠTVU

Mudra misao – pouka:

*Prvo će ti se smijati, potom će te ignorisati,
onda će se boriti protiv tebe, zatim ćeš pobijediti.*

Mahatma Gandhi

Financijske institucije u filantropskom društvu imat će izuzetno važan utjecaj na razvoj filantropskog društva i funkcioniranje ekonomije na svjetskoj i lokalnoj razini.

Financijske institucije promijenit će osnovni fokus svoje aktivnosti koja je u kapitalizmu usmjerena na podršku kapitalista u stvaranju što većeg profita, što izaziva brzi rast nejednakosti, još veće bogaćenje bogatih i ubrzano siromašenje srednje klase, a najveći broj stanovnika na Zemlji živi bez posla, stana, osnovnog obrazovanja, zdravstva i doazi do još većeg siromašenja siromašnih.

Financijske institucije u filantropskom društvu moraju provoditi osnovna filantropska opredjeljenja u pravcu:

- poboljšanja životnog standarda;
- rasta i razvoja ekonomije u stabilnim uvjetima;
- ukidanja siromaštva, gladi i bijede;
- ubrzanog razvoja nerazvijenih i siromašnih država;
- daljnjeg stabilnog razvoja razvijenih i bogatih država;
- uspostavljanja životnih uslova dostojnih življenju čovjeka, kao razumnog bića.

Kapitalizam još uvijek nastoji lažima i jakom propagandom isticati prednosti kapitalizma kao što su: razvoj i rast, smanjenje siromaštva, smanjenje nejednakosti, puna zaposlenost, ekonomska i financijska stabilnost, realni rast plaća, porast životnog standarda i sl. Ove tvrdnje su u manjem obimu i djelomično istinite, ali samo za dio stanovnika koji živi u razvijenim i bogatim državama. Međutim, i u tim državama sve je manje socijalne države, a sve više nezaposlenih, bez mogućnosti na obrazovanje, bez osnovne zdravstvene zaštite i uz smanjenje životnog standarda. Ekonomsko i socijalno stanje u nerazvijenim i siromašnim državama i dalje se pogoršava. Ljudi sve teže žive, puno je neizvjesnosti a sve se više razvijaju razne negativnosti (droga, alkohol, prostitucija, krađa, korupcija, razni kriminal, ratni sukobi, terorizam, izbjeglice itd).

U filantropskom društvu postojat će sljedeće financijske institucije:

1. Svjetska filantropska monetarna i emisiona banka;
2. Filantropski svjetski monetarni fond;
3. Filantropska svjetska razvojna i investicijska banka;
4. Filantropska svjetska banka za pomoć i razvoj siromašnih i nerazvijenih država;
5. Pojedinačne centralne banke svih država;
6. Komercijalne banke;
7. Štedionice i druge štedno-kreditne institucije;
8. Penzioni fondovi;
9. Institucije osiguranja života i imovine;
10. Razni investicijski fondovi;
11. Brokerske kuće;
12. Burze itd.

A) Svjetska filantropska monetarna i emisiona banka bit će formirana na svjetskom nivou, a bit će pod kontrolom i nadzorom Skupštine banke, koju čine predstavnici svih 190 država i više odbora, komisija i drugih tijela sastavljenih od predstavnika razvijenih i nerazvijenih i siromašnih država. Rad banke će biti transparentan i javan, a upošljavat će svjetske eksperte iz oblasti monetarne i emisione politike.

Osnovni zadaci Svjetske filantropske monetarne i emisione banke bit će:

- monetarni poticaji za rast i razvoj ekonomije;
- kontrola i nadzor primarne emisije novca;
- ekonomska stabilnost;
- kontrolirana inflacija;
- kontrola i nadzor kamatnih stopa;
- uvođenje bazne novčanice za mjerenje odnosa između valuta;
- kontrola financijskih tržišta;
- kontrola rada pojedinih centralnih banaka u raznim državama, itd.

U suštini, ova banka će biti kreator i kontrolor realizacije ukupne svjetske monetarne politike kako bi se spriječile pojedine države da putem svoje monetarne politike i štampanjem novca bez pokrića nanose štetu drugim državama, naročito nerazvijenim i siromašnim državama.

B) Filantropski svjetski monetarni fond imat će osnovni zadatak da svojim aktivnostima podrži politiku, programe i akcije koje provodi Svjetska filantropska monetarna i emisiona banka, naročito mjerama usmjerenima na izravnavanje platne

bilanse i uspostavljanje ravnotežnog budžeta države. Filantropski svjetski monetarni fond poticati će rast i razvoj privrede kao i povećano prikupljanje budžetskih prihoda, kontrolirat će i nadzirati globalni financijski sistem i pomagati državama da uspostave budžetsku ravnotežu.

C) Filantropska svjetska razvojna i investicijska banka, uz punu suradnju sa Svjetskom filantropskom monetarnom i emisionom bankom i sa Filantropskim svjetskim monetarnim fondom, kreditirat će značajne, važne i velike razvojne i investicijske projekte.

D) Filantropska svjetska banka za pomoć i razvoj siromašnih i nerazvijenih država ima poseban zadatak da povoljnim kreditima potiče rast i razvoj siromašnih i nerazvijenih država.

E) Pojedinačne filantropske centralne banke svih država imaju zadatak da potiču makroekonomsku stabilnost svoje države, u skladu sa monetarnom svjetskom filantropskom politikom. Ove centralne banke moraju provoditi osnovne smjernice i upustva svjetskih filantropskih financijskih institucija, što se naročito odnosi na:

- monetarnu politiku;
- štampanje novca;
- devizne funkcije;
- kontrolu poslovanja komercijalnih banaka i drugih depozitnih i nedepozitnih financijskih organizacija, itd.

F) Komercijalne banke se često nazivaju samo banke. To su depozitno-kreditne institucije koje kreditiraju privredne i druge subjekte, i stanovništvo. Takođe, one su depozitne organizacije jer primaju i prikupljaju depozite iz raznih izvora. Odobravanjem kredita ove institucije povećavaju novčanu masu u jednoj državi. Time djeluju kao sekundarni izdavači (emisija) novca. Iz tog razloga banke se moraju strogo pridržavati monetarne politike filantropske centralne banke svoje države, a koja se pridržava monetarne politike Svjetske filantropske monetarne i emisione banke. Uloga banaka (komercijalne banke) je izuzetno velika jer neposredno posluju sa privredom i stanovništvom, neposredno djeluju na rast i razvoj privrede, zapošljavanje, povećanje kupovne moći stanovništva, likvidnost i stabilnost kursa nacionalne valute.

Stvaranje novca ni iz čega

Bankarstvo u kapitalizmu dobilo je nezasluženo centralno mjesto u ekonomiji kroz stvaranje novca ni iz čega, sebe je kroz razne zakone stavilo iznad svih ostalih ekonomskih grana. Bankarstvo je kroz zakone legaliziralo najobičniju pljačku i prevaru stanovništva. Preuzeli su pod svoju vlast monetarnu politiku i izvršili deregulaciju bankarskog poslovanja. Ukinuta su brojna ograničenja u poslovanju banaka i uspostavljeni novi bankarski proizvodi, kao naprimjer: financijski derivati,

kao odgovor na rastući obim kreditnih rizika, a koji ih skriva od javnosti. Bankari idu tako daleko da kredite sa velikim rizikom (primjer hipotekarnih kredita u SAD-u) pretvaraju u najsigurnije kredite putem osiguranja i daljnje prodaje tih kredita. Prodaja kredita, obveznica i drugih bankarskih derivata vrši se u nizu investicijskih banaka tako da se izgube suština kredita i njihov rizik.

Monetarna politika omogućuje središnjim bankama (SAD-a i EU) da štampaju novca bez pokrića koliko im zatreba. Međutim, na tako bezvrijednom novcu nastavlja se daljnja emisija novca bez realne osnove i bez ikakvog pokrića.

Banke dobijaju mađioničarske vještine da stvaraju novac ni iz čega. Za taj vještačko stvoreni novac banke, kojeg plasiraju kao kredit, dobijaju realne kamate i ostvaruju visoke profite. Novac se stvara kroz bankarstvo, ali se ne stvara bogatstvo, što možemo objasniti na primjeru: Prva banka prima depozit (gotovinu) od jednog čovjeka od 1.000 eura. Sada može dati kredit drugoj banci u visini od 900 eura, jer kod sebe mora zadržati depozit od 10%. Depozit služi kao garancija – gotovina ukoliko bi se depozitar pojavio i zatražio svoju gotovinu. Druga banka od 900 eura zadržava depozit od 10% tj. 90 eura i daje trećoj banci kredit od 810 eura. Treća banka nastavlja isti proces i daje četvrtoj banci kredit od 729 eura jer je zadržala depozit od 10% tj. 81 euro. Taj niz međukredita se nastavlja do devedeset osme (98) banke. Sve one pomoću mađionarstva od 1.000 eura stvarnog novca stvaraju kroz kredite i depozite, i ni iz čega još novih 9.000 eura, tako da je ukupno dodjeljeno 10.000 eura kredita.

To možemo tabelarno prikazati: Depozitar (štediša, građanin, firma i dr) donijeli su u Prvu banku stvarnih 1.000 eura koji su pokrenuli lavinu kredita i velike naplate kamata.

BANKA	PONUĐA NOVCA	DEPOZIT 10%	ODOBRENO KREDITA
1. PRVA	1.000 EUR	100 EUR	900 EUR
2. DRUGA	900 EUR	90 EUR	810 EUR
3. TREĆA	810 EUR	81 EUR	729 EUR
4. ČETVRTA	729 EUR	72,90 EUR	656,10 EUR
5. PETA	656,10 EUR	65,61 EUR	590,39 EUR
6. ŠESTA	590,39 EUR	59,03 EUR	531,36 EUR
...			
...			
itd. do 98 banaka moguće je uključiti u ovaj lanac stvaranja novca (kredita) ni iz čega.			
Ukupno 98 banaka:	10.000 EUR	1.000 EUR	10.000 EUR

Ako pretpostavimo da je 10.000 eura plasirano kao kredit sa 5% kamata godišnje, onda godišnji prihod od kamata za banke iznosi 500 eura, što je 50% stvarnog novca koji je depozitar položio u prvu banku (iznos od 1.000 eura). Ovakve visoke zarade nema ni u jednoj drugoj privrednoj grani.

Tvrđnja da se u bankama stvara nepostojeći novac nije nikakva tajna jer je to zakonski dozvoljeno. Sa tom činjenicom slaže se i prof. dr. Gregory Mankiw, profesor na Harvardu, koji u svojoj knjizi *Osnovi ekonomije* (treće izdanje, hrvatski prevod, 2006; strana 637) navodi:

“Na prvi pogled ovako stvaranje novca kroz bankarstvo s djelomičnim pokrićem depozita rezervom čini se sjajnim jer banka stvara novac ni iz čega. Ovaj će nam se proces činiti manje čudotvornim kad shvatimo da Prva nacionalna banka posuđuje dio svojih sredstava i stvara novac, ali istovremeno ne stvara bogatstvo. Zajmovi Prve nacionalne banke daju zajmoprimcima gotovinu, a time i mogućnost kupnje roba i usluga.”

Banke su u kapitalizmu značajno smanjile tradicionalno bankarsko poslovanje, a razvile nove proizvode u kojima su imale vrlo visoke zarade. To su razni špekulativni poslovi, investicijski poslovi u kupovini i prodaji dionica, obveznica, sumnjivih i spornih potraživanja, rizičnih kredita naročito hipotekarnih kredita itd.

Investicijsko bankarstvo

Posebne negativnosti u bankarskom svijetu nastale su sve većim razvojem investicijskog bankarstva od poslovnog bankarstva. Poslovno bankarstvo je ostalo u tradicionalnom obliku i osnovno područje poslovanja ostalo im je prikupljanje depozita i štednja, a na drugoj strani kreditiranje građana i privrede.

Međutim, investicijske banke su zadržale ovo ime, iako su u cijelosti napustile klasično investicijsko poslovanje, tj. investiranje u nove kapacitete (proizvodne, trgovinske, uslužne i dr). Nove investicijske banke su preuzele pružanje financijskih usluga svojim klijentima. To nisu klasične banke i ne prikupljaju depozite niti dodjeljuju kredite, uglavnom se bave špekulativnim poslovima pri kupovini i prodaji raznih vrijednosnih papira. U bankarskom svijetu investicijske banke dobile su naziv “gospodari svijeta”. Njihovo poslovanje nije regulirano zakonima, a svoju financijsku moć koriste da ostvare sve što žele bez obzira na moral i etiku. Profit i vlastita zarada osnovni su pokretač kako vlasnika tih banaka tako i menadžera i stručnih osoba koje provode investicijske poslove i ostvaruju basnoslovnu zaradu – na stotine miliona dolara.

Investicijske banke razvile su poslovanje na vrlo složenim i kompliciranim metodama koje teško ili nikako ne mogu da shvate ni obični građani ni visoko obrazovani ekonomisti. Izvode nevjerovatne ekshibicije, naprimjer kupuju i prodaju, uz visoku zaradu, sumnjiva i nenaplativa potraživanja. Međutim, otišli su još i dalje, pa prodaju što nemaju. Kako to? Zar je to moguće?

Primjer: Razvoj elektronskog poslovanja (trgovanja, kupovina, prodaja, plaćanje i sl) omogućava investicijskim bankama da nude i prodaju vrijednosne papire (dionice, obveznice i sl) iako ih uopće nemaju i nisu ih rezervirali, niti ih je

vlasnik vrijedonosnih papira angažirao za prodaju. U suštini, investicijska banka nudi fiktivnu robu. Nakon prodaje investicijska banka prima realni novac, što joj omogućava informatički sistem koji unosi “zaduženje”, a kupac dobija informaciju da je dobio (kupio) onoliko obveznica koliko je platio – kupio. Tek sada (u roku od nekoliko dana) investicijska banka kupuje obveznice koje je već ranije prodala i kroz informatički sistem zamjenjuje “zaduženje” i unosi stvarnu obveznicu. Pri toj kupoprodaji obveznica investicijske banke, putem svojih stručnjaka najčešće ostvaruju visoku dobit, tj. prodaju po znatno višoj cijeni obveznice od cijene koju su platili. Dešava se, ali rjeđe, da se pri ovoj transakciji ostvari i gubitak, ali se on pokriva kroz ukupnost brojnih transakcija. Ovo su čisto špekulativni poslovi koji su se razvili naročito u SAD-u. Razvoj investicijskog bankarstva dostiže svoj maksimum i postaje najveće zlo kapitalističkog bankarstva.

U filantropskom društvu treba ukinuti i zakonski zabraniti djelovanje investicijskih banaka, a eventualno neke manje poslovne aktivnosti zakonski regulirati i uključiti ih u redovno poslovanje poslovnih (komercijalnih) banaka.

Razvoju investicijskih banaka najveći doprinos dali su “ugledni” profesori ekonomije – financijskog smjera, koji su plaćeni od investicijskih banaka, a bili su savjetnici više predsjednika SAD-a, članovi upravnih odbora tih banaka ili menadžeri u raznim financijskim institucijama. Obrazlagali su i “naučno” dokazivali opravdanost investicijskog bankarstva i maksimalnu deregulativu ove oblasti, naučnim autoritetom branili su ovaj sistem a masa građana im je vjerovala. To su radili isključivo iz ličnih financijskih interesa i zbog čuvanja pozicije uglednog profesora. Međutim, posljedice njihove niskosti i prodaje “naučnog autoriteta” su propast brojnih banaka i ogromni gubici novca raznih štediša i drugih depozitnih ulagača realnog vlastitog novca u banke. Brojna poduzeća su zbog toga otišla u stečaj, radnici ostali bez posla i prihoda, a time izgubili kuće, stanove i druge nekretnine koje su stekli kroz hipotekarne kredite.

Ova financijska kriza je savladana velikim učešćem države, ali na štetu svih poreskih obveznika, štediša i depozitara. Ovaj financijski balon je ozbiljno i posljednje upozorenje političkim i financijskim vođama da prestanu sa pravljenjem novih financijskih balona (štampanje novca bez pokrića, emisija novca niz iz čega i sl), jer kad pukne ovaj novi financijski balon doći će do svjetskog privrednog sloma sa vrlo teškim i još uvijek nesagledivim posljedicama. Kao zaključak možemo samo reći – Neka nam je bog na pomoći.

G) Štedionice i druge štedno-kreditne institucije su institucije koje prikupljaju kroz depozite – uloge na štednju sa ciljem da dobiju kredite za kupovinu neke hipoteke (stambene zgrade, stana, zemljišta, šume ili neke druge hipoteke). Neke druge štedno-kreditne institucije prikupljanje depozita vrše u cilju odobravanja potrošačkih kredita sa raznim namjenama.

H) Penzioni fondovi prikupljaju sredstva kroz mjesečne doprinose od zaposlenih osoba, sa ciljem da im isplaćuju penziju nakon odlaska radnika u penziju.

Postoje obavezne i dobrovoljne uplate penzionih doprinosa. Najčešći oblik penzionih fondova temelji se na generacijskoj solidarnosti, tj. sadašnji uposlenici uplaćuju doprinose za penzije iz kojih se isplaćuju penzije sadašnjih penzionera. Penzioni fondovi mogu biti državni i privatni. Problemi u državnim penzionim fondovima nastaje kada je priliv sredstva u penzioni fond manji od visine potrebne za isplatu penzija, do čega dolazi u slučaju kada u jednoj državi broj penzionera raste brže od broja zaposlenih radnika. U tom slučaju se smanjuju iznosi doprinosa za penzione fondove, a da bi isplatila postojeće penzije država mora nedostatak sredstava namiriti iz državnog budžeta ili smanjiti postojeće penzije.

I) Institucije osiguranja života i imovine su institucije koje na dobrovoljnoj osnovi vrše naplate premija kako bi police osiguranja koristili u ugovorenim slučajevima. Kod osiguranja života to može nastati u slučaju fizičke ozljede, prerane smrti ili povrata uplaćenih sredstava koja nisu korištena. Kod osiguranja imovine premija se uplaćuje jednokratno ili u fazama, a osiguranje se naplaćuje po nastanku štete na imovini koja je osigurana.

J) Razni investicijski fondovi prikupljaju sredstva prodajom svojih dionica i obveznica. Prikupljena sredstva služe im za kratkoročne i dugoročne investicije. U suštini investicijski fondovi služe ljudima da u njih ulože svoja slobodna sredstva sa ciljem da ostvare veću zaradu nego što je kamata na štednju. U ovom slučaju pojedinci svoj novac povjeravaju stručnjacima, a ne upuštaju se u samostalnu kupovinu dionica. U praksi postoje razni organizacijski oblici investicionih fondova (otvoreni, zatvoreni, dionički i dr).

K) Brokerske kuće su financijske institucije specijalizirane za burzovno poslovanje, koje zastupaju svoje klijente naročito pri kupovini i prodaji dionica na burzi. Posebni zadaci brokerskih kuća su istraživanje, analiziranje i davanje savjeta svojim investitorima. Brokerske kuće naplaćuju proviziju za svoje posredovanje u odnosu na obavljeni promet.

L) Burze kao financijske institucije su tržište gdje se prema preciznim propisima utvrđuju pravila trgovanja vrijedonosnim papirima: dionicima, obveznicama i drugim vrijedonosnim papirima.

U zaključnom razmatranju o financijskim institucijama u filantropskom društvu možemo istaknuti:

- a) Financijske institucije moraju pretrpiti velike promjene i prilagodbu osnovnim načelima filantropskog društva.
- b) Neophodno je uvesti više regulative i neovisni nadzor nad poslovanjem svih financijskih institucija.
- c) Uskladiti filantropske financijske institucije sa filantropskom monetarnom politikom.
- d) Uspostaviti novu svjetsku novčanicu koja će biti mjerilo vrijednosti svih ostalih novčanica.

- e) Zabraniti i ukinuti primarnu emisiju novca pojedinim državama bez pokrića, kao i nerealno razvijanje kreditnog sistema kroz primjenu politike depozita, tj. zabraniti stvaranje novca ni iz čega.
- f) Neophodnost formiranja svjetske ekspertne grupe koja će definirati i uspostaviti novi financijski svjetski poredak, odnosno novu filantropsku monetarnu politiku i nove financijske filantropske institucije, a u okviru nove filantropske ideologije.

DODATAK 36. ULOGA SVJETSKE BANKE NA OBNOVI PRIVREDE BiH (januar 2015)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Po završetku rata 1995. godine, obnovu i razvoj privrede u BiH na sebe je preuzela Svjetska banka (WB).

Svjetska banka, uz ostale međunarodne financijske i druge institucije kao i domaće eksperte, 1996. godine izradila je ekonomsku strategiju pod nazivom *Koncept male, otvorene, efikasne tržišne ekonomije*. Sam naslov strategije djelovao je vrlo pozitivno i ohrabrujuće za BiH.

Posebno su interesantni postavljeni ciljevi ove strategije koji se mogu ocijeniti kao vrlo dobri.

Postavljeni ciljevi strategije su bili:

- uvođenje tržišne ekonomije i tržišnih uslova privređivanja;
- hitna obnova i rekonstrukcija infrastrukture;
- hitna privatizacija državnih poduzeća;
- razvoj malog poduzetništva;
- stvaranje male, efikasne tržišne ekonomije;
- povećanje industrijske proizvodnje i dostizanje GDP-a iz 1991. godine u roku od 5 godina;
- povećanje zaposlenosti;
- veći životni standard i zadovoljavanje socijalnih potreba, i tako dalje.

Proces realizacije ove strategije trajao je tri godine, od 1996. do 1999. godine. U tom periodu Svjetska banka u BiH osnovala je veliki broj ureda za implementaciju međunarodne pomoći i kredita, konsultantskih institucija, tijela za koordinaciju, mikrokreditnih organizacija i drugih nevladinih organizacija. Veliki dio međunarodne pomoći odlazi na financiranje ovih institucija, plaćanje konsultantskih usluga, na plaće, seminare, studije i razne provizije.

U tom periodu vladala je apsolutna opredijeljenost prema privatnom sektoru, a kreditiranje državnih poduzeća bilo je zabranjeno, tako da su obim proizvodnje i zaposlenost padali iz dana u dan. Po svaku cijenu je forsirana privatizacija, koja je tada od pojedinih ekonomskih stručnjaka ocijenjena kao pogrešna, ali su oni napadani, kritikovani i udaljeni sa odgovornih funkcija. Takođe, bilo je zabranjeno ikakvo miješanje državnih organa u privredu i, ne daj Bože, kakva pomoć ili kreditiranje državnih poduzeća, u to vrijeme sposobnih za pokretanje proizvodnje

i zapošljavanje. Kasnije će se to pokazati kao svjesno i namjerno uništenje privrede BiH.

Ostvareni rezultati bili su više nego poražavajući. U suštini, Svjetska banka, i njeni sateliti, uključujući i domaće “eksperte“ jedno je mislila, drugo pisala a treće radila.

Osnovni rezultati ove strategije katastrofalni su za BiH.

Nakon tri godine realizacije prve ekonomske strategije ostvaren je prvi dio tajnog plana Svjetske banke (WB) i Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) o ekonomskom uništenju BiH u četiri koraka, o čemu ću detaljnije pisati u sljedeća dva poglavlja.

Nakon beskorisno potrošenih sredstava iz paketa pomoći međunarodne zajednice, kao i činjenice da su grantovi (bespovratna pomoć BiH) potrošeni, a ciljevi nisu ni blizu ostvareni, Svjetska banka nameće novu ekonomsku strategiju za BiH 1999. godine pod nazivom *Koncept samoodržive ekonomije*. Ciljevi iz ove strategije na prvi pogled su prihvatljivi.

Rezultati ove ekonomske strategije su nastavak rezultata prve ekonomske strategije tj. rezultati su poražavajući:

- konačno su uništene sve državne firme koje su mogle pokrenuti obnovu i razvoj ekonomije BiH;
- privatizacija (da ne kažem pljačka) se i dalje nastavlja, i privatizirana poduzeća ne pokreću proizvodnju nego je, naprotiv, smanjuju, otpuštaju radnike i povećavaju socijalne probleme;
- broj zaposlenih opada;
- uvoz se povećava, a time i trgovinski deficit;
- poljoprivredna proizvodnja se smanjuje radi nelojalnog uvoza i nepoticanja domaće poljoprivredne proizvodnje;
- siromaštvo se povećava, a socijalno stanje stanovništva se naglo pogoršava.

Međutim, želim ukazati da Svjetska banka nastavlja realizaciju svog tajnog plana o uništenju privrede BiH i time ostvaruje svoj tajni temeljni cilj ove strategije, a o čemu ću pisati u poglavlju III.

I zamajavanje po drugoj ekonomskoj strategiji traje tri godine, od 1999. do 2002. Svjetska banka 2002. godine pristupa trećoj ekonomskoj strategiji u BiH, koja nosi naslov *Razvojna strategija BiH – PRSP (Borba protiv siromaštva)*.

Ova nova strategija je u cijelosti pokazala sve zablude o ekonomskoj obnovi BiH, promašajima, pogrešno definiranim problemima i neselektivno odabranim ciljevima.

Međutim, prethodna ocjena o zabludama i promašajima mora se korigirati sa dva aspekta viđenja ekonomije u BiH:

- prvo, aspekt građana i domaćih ekonomskih stručnjaka da su proteklih sedam godina period zabluda, pogrešnih ciljeva i ostvarenih rezultata;
- drugo, aspekt Svjetske banke i domaćih sluga i njihovih “eksperata” da se ekonomija uspješno razvija i da je dostigla odgovarajuću makroekonomsku stabilnost.

Domaće sluge, uključujući Centralnu banku BiH i razne “eksperte”, radi svojih primanja i statusa spremni su dokazivati o ekonomskoj stabilnosti BiH – uprkos velikoj nezaposlenosti, ogromnom trgovinskom deficitu, velikom siromaštvu i socijalnoj nesigurnosti građana. Kako u takvim uvjetima možemo govoriti o makroekonomskoj stabilnosti?

Ipak, sam naziv ove strategije ističe značaj borbe protiv siromaštva, čime se indirektno priznaju dosadašnji neuspjesi, i umjesto razvojnog koncepta – imamo koncept borbe protiv siromaštva.

Umjesto politike razvoja koji će unaprijed spriječiti siromaštvo, autori prihvataju poraz i u prvi plan ističu siromaštvo i borbu protiv siromaštva, odnosno gladi u BiH. Siromaštvo je posljedica ekonomskog stanja, a ne uzrok. Zato je potrebno liječiti uzrok kao prevenciju siromaštva.

Platni deficit najbolje pokazuje stanje u jednoj državi i ukazuje da iz godine u godinu više uvozimo nego što izvozimo. Uvoze se razni proizvodi (krompir, mlijeko, voda, luk, salata, paradajz i sl) koji se mogu proizvoditi u BiH i zaposliti domaći proizvođači. Međutim, naš proizvođač je nezaposlen, a za uvoz dajemo ogromna devizna sredstva.

BiH nema dovoljno roba za izvoz jer je nivo proizvodnje mali, a posebno zabrinjava veliki uvoz poljoprivrednih proizvoda i prehrambenih roba što razarajuće djeluje na poljoprivredu BiH i povećava siromaštvo.

U toku 2002. godine održane su brojne rasprave o ovoj strategiji. U BiH je održano 110 okruglih stolova u skoro svim općinama, ali su održane brojne rasprave i u inostranstvu (Helsinki, Finska; Baden, Austrija; Beograd, Srbija; Podgorica, Crna Gora; Bratislava, Slovačka itd). Sve troškove snosila je BiH, a korist od toga nije nikakva. Svjetska banka je u razne timove koji su radili ovu strategiju uključila i platila oko 70 naših “eksperata”.

Svjetska banka je nastojala da pokaže veliku ozbiljnost i napore u izradi ove ekonomske strategije, ponašala se po Šekspirovom modelu – mnogo buke ni oko čega. Već tada su bili svjesni da je to samo parada za javnost, dok je suština sasvim suprotna, sa ciljem uništenja gospodarstva i povećanja siromaštva, a time i gladi.

Na temelju brojnih kritika na ovu strategiju, pristupilo se izradi druge verzije iste strategije koja se pojavila 2003. godine. Vijeće ministara BiH ovu je strategiju usvojilo početkom 2004. godine.

Suštinski i konceptualno, promjena u drugoj verziji u odnosu na prvu nije bilo.

Analiza ostvarenja ove strategije nije javno izvršena, ali su rezultati evidentni – siromaštvo je povećano nakon njene provedbe. Autor ovog teksta tada je u mnogim medijima ukazao na loše strane strategije i predvidio njen neuspjeh, ukazujući da ćemo u BiH nakon realizacije ove strategije biti još siromašniji i da će se nova strategija morati nazvati *Strategija borbe protiv gladi*.

Svjetska banka nastavlja sa “ublehama” o privrednom razvoju BiH. Nova strategija (četvrta po redu) iz 2004. godine nosi naslov *Srednjoročno razvojna strategija BiH 2004-2007 godine* (PRSP).

Nastavlja se lakrdija vezana za ekonomski razvoj BiH u režiji Svjetske banke. U međuvremenu je formirana nova Direkcija za ekonomsko planiranje BiH. Mijenjaju se svirači, ali muzika ostaje ista.

Navedena Direkcija sačinjava novu ekonomsku strategiju za period 2004-2007 godina. Ponovo se postavljaju ciljevi koji na prvi pogled izgledaju korektni i prihvatljivi, ali suština je sasvim suprotna – i dalje se želi uništiti ekonomija BiH.

Opći ciljevi u ovoj strategiji su:

1. održati makroekonomsku stabilnost;
2. povećati privatne investicije;
3. restrukturirati ekonomiju:
  - ubrzati privatizaciju,
  - rješavati problem restrukturiranja dugova,
  - ojačati poljoprivrednu proizvodnju,
  - razviti i privatizirati telekome, energetiku i vodoopskrbne kompanije;
4. povećati zaposlenost;
5. poboljšati sistem socijalne zaštite;
6. povećati transparentnost i mogućnost društva u BiH.

Iza ovako lijepo navedenih ciljeva nastavljaju se urušavanje ekonomije BiH, povećanje nezaposlenosti, veće siromaštvo i glad.

Osnovni ciljevi Svjetske banke i MMF-a ostali su isti i u pravcu urušavanja ekonomije i povećanja socijalnog nezadovoljstva stanovništva.

Komentirati daljnju ekonomsku politiku u BiH je samo zamaranje i bavljenje dobrim željama, ali vrlo lošoj izvedbi jer se nezaposlenost povećava, povećava se siromaštvo i ukupno socijalno nezadovoljstvo najvećeg broja stanovnika BiH. Stanje u privredi je sve gore i gore.

Kako je uočena uloga Svjetske banke u privredi BiH, ona je promijenila način aktivnosti tako što svoju politiku provodi putem drugih institucija u BiH nad kojima ima maksimalni utjecaj, a to su Centralna banka BiH, Agencija za bankarstvo Federacije i RS-a, kao i Ministarstva za financije (državna i entitetska). Uloga Svjetske banke u BiH ostaje ista – uništenje bh. privrede.

Svoju ekonomsku politiku u BiH Svjetska banka provodi putem Direkcije za ekonomsko planiranje BiH, koje je stalno tijelo Vijeća ministara BiH. Svjetska banka, i dalje povremeno, objavljuje svoje analize o stanju u privredi u BiH, kada ističe da se nastavlja trend ekonomskog poboljšanja i ostvaruje makroekonomska stabilnost.

Iz časopisa *Dani*, od 30. maja 2014. godine prenosimo izjavu Svjetske banke, sa naglaskom na to da BiH ekonomija raste.

“Svjetska banka je u svom redovnom ekonomskom izvještaju, koji je ovih dana predstavljen u Sarajevu, navela kako je bh. ekonomija iz recesije izašla 2012. godine, kada je rast bruto društvenog proizvoda iznosio 1,1 posto. Iako je već pri kraju i peti mjesec 2014, još nije poznato kako je ekonomski završena 2013, ali prognoze Svjetske banke su da će rast ekonomije u 2013. iznositi 1,8 posto. Ekonomski rast BiH u ovoj godini bi trebao iznositi oko 2 posto, ali, s obzirom na posljedice od poplava, to je vrlo upitno.”

Iz Svjetske banke bh. vlastima sada preporučuju da se uhvate ukoštac s procjenama štete od katastrofalnih poplava i da pomognu socijalno najugroženijim kategorijama stanovništva, jačanju supervizije banaka, kao i finansijske i fiskalne discipline, te da se konačno krene u, kako su je nazvali, bolnu reformu zdravstvenog i penzionog sistema.

Glavna ekonomistica Svjetske banke za BiH Sandra Hlivnjak tvrdi da svi ekonomski indikatori u prvom kvartalu ove godine pokazuju pozitivne stope rasta, izuzev indeksa potrošačkih cijena, što sugerirše manje znakove deflacije: “Stopa nezaposlenosti u BiH je u 2013. iznosila 27,6 posto, s tim da je među nezaposlenima 83 posto onih koji su bez posla duže od 12 mjeseci. Fiskalni deficit je u blagom padu, a BiH je jedina zemlja u regionu koja je od 2009. do 2013. ostvarila porast prihoda, uglavnom zahvaljujući naporima Uprave za indirektno oporezivanje BiH.”

Iz navoda Svjetske banke vidi se da je privreda u oporavku, samo je, nažalost, građanima u BiH sve teže i teže.

Vrlo je simptomatičan stav Svjetske banke, kao i mišljenje o gospodarstvu BiH iz 2006. godine.

“Ekonomska aktivnost u ovoj godini (2006) nastavlja bilježiti snažan razvoj, dijelom zahvaljujući visokim cijenama sirovina koje se izvoze.”

Izvor: Zvanična izjava ureda Svjetske banke u BiH objavljena u njihovom biltenu *Novosti* br.3/2006, septembar/rujan 2006. godine.

DODATAK 37: STRANE BANKE IZNIJELE OKO 2,5 MILIJARDI MARAKA IZ BiH

Prof. dr. Nikola Grabovac

Intervju objavljen u *Večernjem listu* 15. septembra 2004.

Nemamo inflaciju, ali zato nemamo niti ikakvih pomaka na planu zapošljavanja, obnovi gospodarstva

Bivši ministar financija u Vladi Federacije BiH i aktivni sveučilišni profesor na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu prof. dr. Nikola Grabovac, nakon podulje medijske šutnje govori o aktualnim gospodarskim i socijalnim pitanjima u BiH. Ovoga puta kao stručnjak, a ne politički dužnosnik za naš list objašnjava sve zamke i opasnosti u koje može upasti bosanskohercegovačko gospodarstvo od uvođenja PDV-a, brze i loše privatizacije, najezde uvozne robe i minimalnog izvoza.

“Uvođenje PDV-a u svakoj državi ima za cilj poboljšanje punjenja proračunskih prihoda, ili poboljšanje socijalne politike. Drugo je pitanje što se od ovog dvojice želi staviti u pravi plan. Ako je cilj države pojačati punjenje proračunskih prihoda, naravno da će tražiti što veću stopu PDV-a. A ako se želi poboljšati socijalna politika, tada će stopa PDV-a biti niža, ali u tom slučaju dolazi do smanjenje proračuna i u tom slučaju nema novca za njegove korisnike. Između te dvije suprotnosti treba naći kompromis. U Hrvatskoj se koriste tri stope PDV-a, to su opća, snižena i nulta, zašto to ne bi bio slučaj i s BiH, jer ona nije država kao naprimjer, Njemačka, u kojoj nema toliko nezaposlenih. Ja sam da se uvedu sadašnje stope, koja za skupe robe iznosi 20 posto, 10 posto se poreza plaća za ostale robe, a nulta stopa uvedena je za lijekove, određena medicinska pomagala, knjige, novine. Ako bi se ovo prihvatilo, nema nikakvih promjena u BiH kad su u pitanju cijene, osim što se uvodi bolja naplata poreznih prihoda.”

VL: Pa čemu onda tolika politička i medijska buka oko izjednačavanja stopa PDV-a kad se takav koncept može odmah primijeniti?

GRABOVAC: Ako bi se usvojili prijedlozi o iznosima stope PDV-a koje nude predstavnici političke vlasti, pojeftinila bi visokotarifna roba, alkoholna pića, kava, zlato, a poskupile bi osnovne životne namirnice, one bi bilo skuplje 17 posto. Zbog toga ja kao stručnjak iz područja ekonomije tražim da se raspravlja o uvođenju PDV-a na razini poreznih stopa koje za različite robe važe i danas.

VL: U tom bi slučaju i cijene ostale iste?

GRABOVAC: Da ne bi došlo do poskupljenja, cijene bi bile iste. Građanima BiH treba jasno i glasno reći da uvođenje PDV-a ne znači nužno poskupljenje života. To je tehnika naplate i obračuna poreza.

VL: Prijeti li opasnost da se PDV-om centraliziraju porezni prihodi?

GRABOVAC: To je jedno od gorućih pitanja na koje nitko ne želi ukazati. Nije bitno gdje će se ona naplaćivati u središnji račun Banjoj Luci ili Sarajevu, prihodi od PDV-a će se centralizirati. Iz toga središnjeg računa bi se financiralo osnovno, srednje, visoko obrazovanje, vojska, policija. Tako će se dobit rasplinuti na više mjesta, slično po onom principu koji je primjenjivan u razdoblju bivše Jugoslavije preko tzv. Fonda za nerazvijene. Raspodjela prihoda treba se ostvarivati u onim sredinama gdje su oni i prikupljeni, ali zbog najavljenih principa naplate to neće biti učinjeno.

VL: Radi izbjegavanje plaćanja PDV-a već se najavljuje mogućnost otvaranja tzv. off-shore kompanija naprimjer, Kajmanskim Oticima?

GRABOVAC: Kriminalci visoke razine, ako žele pokrasti državu, oni će to sigurno i učiniti, jer brže shvaćaju razvoj događaja, od institucija sustava vlasti. To nisu glupi ljudi, oni su vrlo pametni i brže se snalaze od sustava vlasti. Prilikom uvođenja PDV-a postoji mogućnost jačih kontrola, tu se država tek treba dokazati. U nas se stvari banaliziraju, i sve se svodi na to je li neki Huso otvorio obrt ili nije. Na toj razini ne može se stvarati učinkovit sustav vlasti.

VL: Pad proračunskih prihoda ozbiljno je ugrozio funkcioniranje države i entiteta. Što je, po Vašem mišljenju, glavni uzrok za ulazak u ovako deprimirajuću situaciju u kojoj se smanjuju plaće, zbog kojih se najavljuju štrajkovi čak i djelatnika državne uprave?

GRABOVAC: Provedbom međutrgovinskog sporazuma sa susjednim zemljama, pao je nivo naplate carinskih prihoda, zbog čega su smanjena proračunska sredstva. Prilikom potpisivanja tog sporazuma trebalo je ići puno opreznije. Trebalo je na neki način dati susjedima mogućnost da u BiH ulažu, da otvaraju nove proizvodne objekte, a ne – kao što je slučaj s trgovačkim centrima – poput slovenskog Mercatora, da prodaju svoju robu na našem tržištu. Ima li boljeg načina da sad bez carine plasiraš preko svojih trgovačkih lanaca svoju robu na tržište BiH. Trebalo im je jasno reći: Gospodo, ako želite da za godinu dana na vašu robu skinemo 20 ili 15 posto carine, vi zauzvrat investirajte u BiH, ali privatizacijom objekata u BiH. No, oni prodajom svojih roba u BiH vraćaju gotov novac na svoja tržišta.

VL: Koliko se novca, prema Vašim procjenama, putem uvoznih roba, inozemnih banaka iznese iz BiH?

GRABOVAC: Radi se o dva kanala za izvoz novca iz BiH. Prvo Centralna banka BiH deponirana sredstva pod izlikom da ne propadnu, danas držimo razdvojena u većem broju banaka. To nije bitno čije su banke vlasništvo ili Austrije ili Njemačke ili Italije... Bitno je da se radi o 2,5 milijardi maraka koje se su deponirane u inozemnim bankama. Mi od toga nemamo ništa jer ona se čuvaju vani, ali se ne vraćaju u BiH kao davanja povoljnih kredita za razvoj gospodarstva. Oni će reći da se radi o zaštiti konvertibilnosti marke. Najlakše je zaštititi konvertibilnost marke, novac stavite u

jedan okovani trezor i ne date nikome da ga troši. Što je s građanima. Mi inflaciju u BiH nemamo, ali zato nemamo nikakvih pomaka na planu zapošljavanja, obnovi gospodarstva. Hrvatska ima blagu inflaciju, ona je nastala jer se novčana sredstva iz Središnje banke troše na razvojne projekte, smanjenje zaposlenosti u BiH od toga nema ništa.

DODATAK 38: ULOGA CENTRALNE BANKE BiH U RAZVOJU PRIVREDE (januar 2015)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Centralna banka BiH formirana je 1997. godine i ima glavni zadatak da održava monetarnu stabilnost u skladu sa *currency board* aranžmanom (1 KM = 0,51129 EUR) kao fiksnom kursu. To znači da izdaje (štampa) domaću valutu KM uz 100% pokriće u konvertibilnim deviznim sredstvima (EUR, US dolar, švicarski franak i druge devize). Prevedeno na jednostavniji jezik to znači da je Centralna banka BiH slična običnoj mjenjačnici. Izdaje (štampa) onoliko KM koliko ima deviza. Pokriće, odnosno podloga za KM iznosi 100% u devizama koje su deponirane u inostranstvu. Potpuno pokriće danas nema ni jedna svjetska valuta – niti EUR, niti US dolar itd. Pokriće za neki novac se ranije tražilo u zlatu ili drugim realnim vrijednostima. Međutim, ova politika je davno napuštena i smatra se zaostalom i prevaziđenom; u principu ima veću štetu za privredu jedne države nego što ima korist.

Centralna banka BiH je u početku definirana kao valutni odbor u trajanju od sedam godina. U međuvremenu, status Centralne banke BiH do danas nije mijenjan. Centralna banka BiH u svojoj nadležnosti definira i kontrolira provođenje monetarne politike koja je već unaprijed limitirana i ograničena. Centralna banka BiH također upravlja deviznim rezervama ostvarenim izdavanjem (štampanjem) domaće valute KM. Ovo je manje-više stručno-tehnički posao.

Prema tome, Centralna banka BiH nema skoro ni jednu značajnu nadležnost koju imaju centralne banke svake normalne države.

Centralna banka BiH je zadužena i odgovorna za izdavanje KM u visini i obimu koliko BiH ima deviznih sredstava. Za te poslove Centralna banka BiH je osposobljena i drži obim KM pod kontrolom, što je u suštini tehnički posao. Naša Centralna banka nema osnovne nadležnosti koje ima svaka centralna banka.

Osnovna funkcija centralne banke je:

- održavanje monetarne stabilnosti domaće ekonomije;
- provođenje monetarno-kreditne politike;
- reguliranje novčanog opticaja;
- emisija i štampanje KM;

- održavanje stabilnosti KM;
- organiziranje, vođenje i kontrola platnog prometa;
- propisivanje stope obavezne rezerve;
- emitiranje vrijedonosnih papira;
- kontroliranje bankarskog sistema;
- utvrđivanje zvanične eskontne stope, i tako dalje.

Centralnu banku BiH treba hitno pretvoriti u pravu Centralnu banku sa svim nadležnostima i sadašnji zadatak mjenjačnice proširiti na:

- povoljnije kreditiranje pokretanja proizvodnje, zapošljavanja i izvoza;
- uspostavljanje zajedničke suodgovornosti sa državnim i entitetskim organima vlasti na rastu zaposlenosti, domaće proizvodnje a naročito poljoprivredno-prehrambene proizvodnje, kao i rastu izvoza.

Centralna banka BiH mora postati prava središnja monetarna ustanova sa monopolom emisije (štampanja) KM i izdavanja vrijedonosnih papira, a sve u cilju ukupnog poboljšanja privrede u BiH.

Centralna banka BiH mora biti samostalna stručno-naučna institucija bez utjecaja politike, mora biti kreator ekonomske politike u BiH zajedno sa svim vladama, ali i snositi odgovornost za ekonomsko stanje u BiH.

U okviru stabilnosti KM, neophodno je napustiti 100% pokriće KM stranim devizama i pristupiti dodatnom štampanju KM koji bi utjecali na inflaciju do 10%, ali bi osigurali jeftina kreditna sredstva za privredu (zapošljavanje, pokretanje proizvodnje i izvoz).

Inflacija treba biti kontrolirana i u funkciji podupiranja ekonomskog razvoja BiH. Odgovornost za visinu inflacije i plasmane kredita treba preuzeti guverner Centralne banke. Štampani novac ne smije ići u “krpljenje” budžeta i svako plasiranje kredita mimo navedena tri cilja treba tretirati kao krivično djelo. Takođe, veći obim inflacije treba se smatrati kao neodgovorno ponašanje Centralne banke, odnosno guvernera. Novo štampane KM mogu se plasirati kroz kredite, ali sa minimalnom kamatnom stopom (2% - 3%).

Ovi prijedlozi transformacije Centralne banke se moraju realizirati kad-tad. Privreda BiH mora dobiti poticaje koje ima privreda svake države. Centralna banka BiH mora postati najbitniji faktor u obnovi privrede BiH (uz vlade entiteta i države).

Sa ovim prijedlozima neće se složiti, prije svih Centralna banka i Međunarodni monetarni fond, jer nisu u skladu sa njihovom politikom. Oni ne žele jaku i pravu Centralnu banku BiH jer bi ona bila osnovni generator razvoja privrede BiH. Navedene institucije žele Centralnu banku BiH samo radi forme, pri čemu se Centralna banka ne miješa niti obavlja svoje osnovne poslove. Možda će i neki predstavnici Centralne banke, a posebno Agencija za bankarstvo (Federacije BiH i Republike Srpske), biti

protiv jer će izgubiti svoj status i položaj po kojem dobijaju visoke plaće za nikakvu odgovornost.

Što prije dobijemo pravu Centralnu banku BiH, sa punim i pravim nadležnostima i odgovornostima, možemo očekivati početak poboljšanja postojećeg ekonomskog stanja u BiH.

16. FILANTROPSKO DRUŠTVO: PRIVATNO VLASNIŠTVO, JAVNA IMOVINA, ZAJEDNIČKA IMOVINA I EKSTERNALIJE

Mudra misao – pouka:

*Zemlja pruža dovoljno da zadovolji svačije potrebe,
ali ne i svačiju pohlepu.*

Mahatma Gandhi

U filantropskom društvu paralelno će egzistirati privatno vlasništvo, javna imovina, zajednička imovina i eksternalije.

Vlasništvo je stvarno pravo na određenoj stvari koje ovlašćuje svog nositelja da sa tom stvari i koristima od nje čini što ga je volja, ukoliko to nije protivno zakonskim ograničenjima ili protivno tuđim pravima. Vlasnik ima pravo posjedovanja, upotrebe, raspolaganja i prodajom svoje stvari. Međutim, to pravo nije apsolutno i može se ograničiti raznim zakonskim propisima, kao naprimjer: radi zaštite interesa i sigurnosti države, prirode, ljudskog okolišta, zdravlja ljudi itd.

Vlasništvo se može odnositi na:

- nekretnine (zgrade, skladišta, fabrike, šume, zemljište, brodovi, avioni i sl),
- pokretne stvari (namještaj, razna oprema, mašine i dionice, vrijedonosni papiri, patenti, autorska prava, novac, potraživanja i sl).

Važnost vlasničkih prava je izuzetno značajna s aspekta upravljanja i raspolaganja imovinom. Međutim, ni jedan oblik vlasničkog prava sa teorijskog aspekta ne daje startnu prednost nad drugim oblicima vlasničkog prava. Svaki oblik vlasničkog prava uz jasne i precizne zadatke poslovnog subjekta i izbor kvalitetnog menadžmenta ima realnu šansu da uspješno i kvalitetno posluje. Ne može se podržati tvrdnja kapitalističkih mislilaca da privatno vlasništvo u startu garantira bolje i uspješnije poslovanje od drugih oblika vlasništva. Samo kvalitetan i stručan menadžment može uspješno i kvalitetno voditi bilo koji privredni subjekt, bez obzira na status vlasništva privrednog subjekta, i ostvarivati postavljene ciljeve poslovanja.

Razne nauke (pravo, ekonomija, sociologija i dr) i razni društveno-politički sistemi (kapitalizam, socijalizam, filantropizam i dr) različito promatraju i različito definiraju pojam vlasništva.

16.1. PRIVATNO VLASNIŠTVO

Kao temeljni oblik vlasništva u filantropskom društvu zadržat će se privatno vlasništvo. Pojedincima ili njihovim domaćinstvima omogućit će stvarno pravo na korištenje i raspolaganje, pri čemu će oni snositi troškove korištenja i održavanja imovine, ali i prihode po osnovu korištenja. Država će zadržati pravo da regulira odnose u korištenju privatnog vlasništva, naročito kroz zaštitu svojih interesa putem poreskog sistema, pri čemu će se podržavati filantropski principi i razvojni ciljevi države.

Putem monetarne i poreske politike država će podržavati razvoj privatnog vlasništva i uspostavljati optimalni odnos između interesa pojedinaca – vlasnika kapitala i interesa države da rješava problem nezaposlenosti, problem siromaštva, ispunjavanje obaveza za besplatnim zdravstvom, besplatnim obrazovanjem, garantiranim zapošljavanjem itd.

U siromašnim i nerazvijenim državama, naročito u prvim fazama organiziranja i razvijanja proizvodnje forsirat će se princip zadrugarstva i akcionarstva.

Zadrugarstvo će se temeljiti na udruživanju proizvođača kroz podjelu poslova na proizvodne faze, finalnu proizvodnju, prodaju proizvoda i sl. Naprimjer u poljoprivrednoj proizvodnji zadrugarstvo se može razvijati na horizontalnom i vertikalnom principu. Horizontalni princip podrazumijeva podjelu procesa proizvodnje po fazama (oranje, sijanje, zaštita proizvoda, prerada, čuvanje i sl), a vertikalni povezivanje proizvođača sa prerađivačima, sa trgovinom itd. U svakoj fazi podjele posla cilj je povećanje stručnosti i produktivnosti rada u toj fazi procesa rada.

Akcionarstvo će se razvijati u raznim procesima proizvodnje i prodaje gdje će se veći broj radnika udruživati u neki oblik privrednog subjekta i zajednički upravljati tim subjektom, pri čemu će funkcije rukovođenja povjeriti stručnim menadžerima. Kolektivno dogovaranje o upravljanju i izboru menadžera ima veću šansu za uspjeh od individualnog upravljanja pojedinačnih vlasnika.

Neophodno je maksimalno podržavati privatni poduzetnički duh jer će se samo povećanim stvaranjem profita stimulirati novo reinvestiranje i otvaranje novih radnih mjesta, što vodi povećanom zapošljavanju i smanjenju siromaštva. Istovremeno, država će kroz poreznu politiku kažnjavati povećane i neopravdane isplate profita za lična primanja, a neće oporezivati usmjeravanje profita u reinvestiranje i ulaganje u nove proizvodne i druge privredne kapacitete.

Postoje razni oblici udruživanja privatnog vlasništva, pri čemu se djelomično ograničava pravo na samostalno raspolaganje sa vlastitom imovinom. To se odnosi na ulaganje novca i drugih sredstava u dioničarska društva ili udruživanja u razne

zadruga (poljoprivredne, trgovinske, proizvođačke, ribarske i dr). Ovi oblici udruživanja privatne imovine bit će podržani makroekonomskom politikom države sa ciljem da se povećava poslovna aktivnost, a time i broj zaposlenih, što pozitivno djeluje na povećanje zaposlenosti odnosno smanjenje siromaštva.

16.2. JAVNA IMOVINA

Javna imovina su dobra čije su koristi dostupne cijelom društvu, pri čemu nije bitno da li pojedinci žele koristiti to javno dobro ili ne.

Pojavni oblici javne imovine u filantropizmu su: nacionalna odbrana, objekti i zgrade obrazovanja (predškolsko, osnovno, srednje i visoko), objekti elektroprivrede, telekomunikacije, zgrade i institucije zdravstva, poljoprivredno i drugo zemljište, šume i šumsko zemljište, vodotokovi, jezera, more, vodni objekti, prirodna dobra, kulturna dobra, javne saobraćajnice, putevi, tuneli, mostovi, rudna bogatstva itd.

Javnom imovinom upravlja država, ali i niži lokalni organi, a sve se regulira posebnim zakonima za pojedini oblik javne imovine.

Jedan dio imovine može biti evidentiran i kao privatna imovina, iako je većina takve imovine javna (šuma, zemljište, objekti za obrazovanje, objekti zdravstva itd).

Korištenjem javne imovine u kapitalizmu dolazi se do izvora nejednakosti. Kapitalisti koriste rezultate obrazovanja i angažiraju najbolje inženjere, arhitekte, ekonomiste i sl, ali ne ulažu dodatna sredstva u njihovo redovno školovanje (osnovno, srednje i visoko). U pravilu kapitalisti više koriste javnu imovinu nego što ulažu u nju. Na temelju vlastitog interesa procjenjuju koliko i kako će koristiti javnu imovinu i kakvu će korist imati od njenog korištenja.

U cilju smanjenja zloupotreba pri korištenju javne imovine, država ili lokalna zajednica osniva javne privredne subjekte kojima povjerava upravljanje i korištenje pojedinim javnim imovinama. Upravljanje javnim poduzećima je izuzetno važan proces jer se iskorištavaju postojeći resursi javne imovine, pri čemu se može ostvarivati monopolski položaj i postizati negativni efekti monopolskog statusa. Sa druge strane, loše upravljanje javnom imovinom vodi ka neefikasnosti i lošim rezultatima poslovanja.

16.3. ZAJEDNIČKA IMOVINA

Zajednička imovina je dosta slična javnoj imovini, ali se i razlikuje. Zajednička imovina predstavlja zajedničku imovinu koju mogu da koriste oni koji žele, s tim da

se smanjuje mogućnost da je koriste ostali. Kao primjeri zajedničke imovine ističu se: ribarstvo, lov, čist zrak, vodotokovi, saobraćajnice, priroda i sl. Kod zajedničke imovine pojavljuje se problem njenog nekontroliranog korištenja. Nositeljima ekonomske politike u filantropizmu ostaje zadatak da utvrde i definiraju način i obim trošenja zajedničke imovine.

16.4. EKSTERNALIJE

Eksternalije su određene posljedice koje proizlaze iz aktivnosti privrednih i drugih subjekata kao i pojedinaca, a utiču na druge stranke.

Posljedice eksternalija se naglo šire i djeluju na bliže ili šire okruženje. Posljedice mogu biti negativne i pozitivne, pri čemu se ni jedan oblik eksternalija ne plaća. Razvojem proizvodnje povećava se obim negativnih eksternalija, pri čemu kapitalističko društvo nije spremno da uvodi sankcije i troškove obeštećenja oštećenih jer bi, u pravilu, padalo na teret kapitalista. Primjeri negativnih eksternalija su raznovrsni, kao naprimjer: zagađivanje zraka, vodotokova, jezera, mora kao i rast temperature na zemlji itd. Pojedine tehnologije izuzetno zagađuju prirodu i okoliš, ali kapitalističko društvo izbjegava sankcije jer bi se one odnosile na kapitaliste. Neophodno je u filantropizmu poticati pozitivne eksternalije, naročito na zaštiti prirode, ali i na povećanju zdravstvene zaštite, obrazovanja, rješavanja stambenih pitanja, raspolaganja zdravom i tekućom vodom itd. Kroz poresku politiku u filantropizmu podržavat će se pozitivne, ali i kažnjavati negativne eksternalije.

DODATAK 39: NASLJEDNICI I PREDUZETNICI NA RANG LISTAMA BOGATSTVA

Thomas Piketty

Izvod iz knjige *Kapital u dvadesetprvom vijeku*, str.472-480;
Buybook, Sarajevo, 2015.

Jedna od najuočljivijih pouka Forbesovih rang-lista je da iznad nekog prava sva bogatstva – naslijeđena ili preduzetnička – rastu po krajnje visokoj stopi, bilo da vlasnik radi ili ne radi. Sigurno ne treba precjenjivati točnost zaključaka koje možemo izvući iz tih podataka, koji se odnose na mali broj zapažanja, prikupljenih poprilično aproksimativno i nepotpuno. Ali ipak je to zanimljiva činjenica.

Uzmimo posebno jasan primjer, sa samog vrha svjetske hijerarhije kapitala. Između 1990. i 2010. bogatstvo Billa Gatesa – osnivača Microsofta, svjetskog lidera operativnih sistema, utjelovljenja preduzetničkog bogatstva i broja jedan Forbesove rang-liste više od deset godina – naraslo je s 4 milijarde na 50 milijardi dolara.¹⁸ U isto vrijeme bogatstvo Liliane Bettencourt – nasljednice L'Oréala, svjetskog lidera u kozmetici, koji je osnovao njen otac Eugène Schueller, genijalni izumitelj koji je 1907. stvorio boje za kosu s blistavom budućnošću (što podsjeća na Césara Birotteaua vijek prije), povećalo se prema Forbesu sa 2 milijarde na 25 milijardi dolara.¹⁹ U oba slučaja to je godišnji rast od 13% između 1990. i 2010, odnosno realni prinos od oko 10-11% godišnje kad se oduzme inflacija.

Drugim riječima, Liliane Bettencourt nikad nije radila, ali to nije spriječilo da njeno bogatstvo naraste jednako brzo kao i bogatstvo izumitelja Billa Gatesa, koje, uostalom, i dalje raste otkad je prekinuo profesionalno djelovanje. Kad se bogatstvo jednom pokrene, ono raste vlastitom dinamikom i može tako nastaviti rasti decenijama jednostavno zbog svoje veličine. Posebno treba istaknuti da se iznad određenog praga efekat veličine, zahvaljujući ekonomiji razmjera u

¹⁸ Bill Gates bio je prvi na Forbesovoj rang-listi od 1995. do 2007, zatim je ustupio mjesto Warrenu Buffetu 2008-2009, pa Carlosu Slimu od 2010. do 2015;

¹⁹ Prve boje za kosu koje je izumio zvale su se L'Auréale prema imenu ženske frizure koja je tada bila u modi, koja je podsjećala na aureolu i koja je 1909. dovela do osnivanja Francuskog društva za boje neškodljive za kosu, koje će 1936. postati L'Oréal, poslije stvaranja mnogih drugih marki (kao Monsavon 1920) Upadljiva je sličnost sa Césarom Birotteauom, koji je u Balzacovaj mašti stvorio bogatstvo izumivši početkom 19. vijeka L'Eau carminative (lijek protiv nadimanja) i Double Pâte des sultanes (sultanjinu dvostruku pastu);

upravljanju portfolijom i preuzimanju rizika, pojačava zbog toga što se bogatstvo može gotovo potpuno rekapitalizirati. Uz toliki kapital vlasnik može životom na visokoj nozi potrošiti maksimalno koju desetinu jednog postotka kapita svake godine, a gotovo cijeli prinos može reinvestirati.²⁰ To je jedan od elementarnih, ali važnih ekonomskih mehanizama, čije se zastrašujuće posljedice za dugoročnu dinamiku akumulacije i raspodjele bogatstva prečesto potejenjuju. Novac je ponekad sklon da se reproducira posve sam. Ta sirova stvarnost nije promakla Balzacu, naprimjer kad pripovijeda o nezaustavljivom usponu bogatstva bivšeg radnika u fabrici tjestenine: "Građanin Goriot nagomilao je kapital koji mu je poslije poslužio da sam pokrene vlastitu trgovinu sa superiornošću koju velika masa novca daje onome ko je posjeduje."²¹

Možemo, također, spomenuti da je Steve Jobs, koji još više nego Bill Gates u kolektivnoj svijesti utjelovljuje simbol simpatičnog preduzetnika i zasluženog bogatstva, posjedovao 2011, na vrhuncu slave i berzovnog kursa svoje korporacije Apple, jedva oko 8 milijardi dolara, tj. šest puta manje od osnivača Microsofta (koji je ipak manje inventivan od osnivača Applea, prema mnogim posmatračima) i tri puta manje od Liliane Bettencourt. Na Forbesovim rang-listama nailazimo na desetke nasljednika bogatijih od Jobsa. Sasvim je očito da bogatstvo nije samo stvar zasluge. To se posebno dobro može objasniti time što naslijeđena bogatstva često uspijevaju dobiti vrlo visok prinos od kapitala samo zahvaljujući svojoj početnoj veličini.

Nažalost, nemoguće je nastaviti ovakav tip istraživanja, jer su Forbesovi podaci previše ograničeni da omoguće sistemске i pouzdane analize (za razliku, naprimjer, od podataka o dotacijama univerziteta, kojima ćemo se poslužiti u nastavku). Posebno treba istaknuti da metode ilustriranih časopisa jako potejenjuju veličinu naslijeđenih bogatstava. Novinari nemaju pristup potpunim poreznim ili administrativnim popisima prema kojima bi odredili razmjere tih bogatstava. Oni postupaju pragmatički, prikupljaju obavijesti iz vrlo neujednačenih izbora, često dobijene odnekud telefonom ili e-mailom, čime, doduše, mogu dobiti informacije do kojih ne mogu doći drugačije, ali koje nisu uvijek pouzdane. Taj pragmatizam nije sam po sebi za osudu: on je ponajprije posljedica toga što vlast ne organizuje korektno prikupljanje informacija, naprimjer, godišnjim prijavama bogatstva, što bi bilo od općeg interesa i moglo bi se zahvaljujući modernoj tehnologiji velikim dijelom obavljati automatski. Ali važno je shvatiti posljedice sadašnjeg načina prikupljanja podataka. U praksi, novinari kreću od popisa poznatih velikih preduzeća i nastoje pronaći njihove dioničare. Taj proces po svojoj prirodi podrazumijeva da je mnogo teže otkriti naslijeđena bogatstva (često uložena u relativno raznolike portfolije)

---

²⁰ Uz kapital od 10 milijardi eura dovoljno je 0,1% kapitala namijeniti za potrošnju kako bi se sa 10 miliona eura financirao raskošan život. Ako je ostvareni prinos 5%, znači da stopa štednje na taj prinos iznosi 98%; ako je prinos od kapitala 10%, stopa štednje raste na 99%; u oba slučaja potrošnja je beznačajna.

²¹ Vidi H. de Balzac, *Le Père Goriot*, navedeno djelo, str. 105-109.

nego preduzetnička bogatstva ili ona koja su u nastojanju (a koja su u pravilu jače koncentrirana u jednom preduzeću).

Među najvećim naslijeđenim bogatstvima, reda veličine od nekoliko milijardi dolara ili eura, možemo pouzdano pretpostaviti da im je novac velikim dijelom uložen u porodično preduzeće (kao u slučaju porodice Bettencourt u L'Oréal ili porodice Walton u Wal-Mart u SAD-u), u kojem slučaju se jednako tako lako mogu otkriti kao ona Billa Gatesa ili Stevea Jobsa. Ali to sigurno nije slučaj na svim razinama: čim se spustimo na nekoliko milijardi dolara (prema Forbesu u svijetu svake godine ima nekoliko stotina miliona novih bogatstava te razine), a pogotovo na razinu od nekoliko desetaka ili stotina miliona eura, vjerovatno je veliki dio naslijeđenih bogatstava raspoređen po raznovrsnim portfolijima, u kojem slučaju im novinari vrlo teško mogu ući u trag (pogotovo stoga što te osobe žele biti mnogo manje poznate u javnosti nego preduzetnici). Zbog tog jednostavnog statističkog zaobilaženja na rang-listama je potcijenjena veličina naslijeđenih bogatstava.

Uostalom, neki časopisi, kao *Challenges* u Francuskoj, navode da im je cilj popisati samo takozvana poslovna bogatstva, odnosno ona koja su uložena u neku određenu kompaniju, a da ih ne zanimaju ona koja su uložena u raznolike portfolije. Problem je u tome što oni teško mogu precizno definirati šta pod tim podrazumijevaju: je li riječ o određenom pragu posjedovanja kapitala nekog preduzeća da bi se bogatstvo svrstalo u poslovna, ovisi li taj prag o veličini preduzeća, a ako da, po kojoj formuli? Zapravo, čini se da je kriterij odabira sasvim pragmatičan: na rang-listama se pojavljuju preduzeća za koja novinari znaju i koja ispunjavaju neki određeni kriterij (da prelaze milijardu dolara u slučaju Forbesove liste ili da spadaju u petsto najvećih bogatstava opisanih u nekoj zemlji u slučaju *Challenges* i brojnih časopisa u drugim zemljama). Može se razumjeti taj pragmatizam. Ali se vidi da tako neprecizan način uzimanja uzoraka postavlja ozbiljne probleme kad se žele porediti različita razdoblja i zemlje. Dodamo li da da te rang-liste, bilo da ih sastavi Forbes, Challenges ili neko treći, nisu nikad potpuno jasne u pogledu jedinice na koju se odnose (u načelu se odnose na pojedinca, ali ponekad su u isto bogatstvo uključene cijele porodične grupe, što skreće u drugom smjeru, jer tada jača tendencija pretjerivanja u dimenzijama velikih bogatstava); vidimo kako je taj način nesigurna osnova za proučavanje osjetljivog pitanja udjela nasljedstva u stvaranju bogatstva ili u razvoju nejednakosti bogatstava.²²

Moramo dodati da u tim časopisima često nalazimo ideološko gledanje u prilog preduzetnika i jedva prikrivenu namjeru da ih slave, čak ako time i preuveličavaju njihovu važnost. Nije uvreda za časopis *Forbes* ako primijetimo da se može čitati,

²²

U slučaju *Challenges*, čini se, premalen je broj bogatstava upisanih između 50 i 500 miliona eura u poređenju s brojnim poreznim prijavama za bogatstvo u odgovarajućim slojevima (pogotovo zato što dobar dio poslovnih dobara ne spada u bogatstva koja se oporezuju, pa ne ulazi u statistiku), čime se možda može objasniti da *Challenges*ovo rangiranje ne uzima u obzir raznolika bogatstva. Naposljetku, oba izvora potcjenjuju pravi broj velikih bogatstava, ali iz suprotnih razloga (izvor *Challenges* precjenjuje poslovna bogatstva, porezni izvor ga potcjenjuje, u oba slučaja uz promjenjive i nestalne kriterije), što ostavlja dojam nejasnoće i zbunjuje građane. Vidi tehnički aneks;

pa i sam se tako predstavlja, kao himna preduzetništvu i korisnom i zasluženom bogatstvu. Vlasnik časopisa Steve Forbes i sam je milijarder, dva puta neuspješni kandidat za predsjednika Republikanske stranke i sam je nasljednik: njegov je djed 1917. stvorio slavni časopis, osnovu Forbesova bogatstva koje je on zatim razvio. Objavljene rang-liste katkad predlažu podjelu milijardera u tri grupe: čisti preduzetnici, čisti nasljednici i nasljednici bogatstava koja su zatim razvili. Prema podacima Forbesa, svaka od tih grupa čini oko trećine ukupnog broja, uz tendenciju – prema pisanju časopisa – prema opadanju udjela čistih nasljednika i povećanju udjela djelimičnih nasljednika. Problem je u tome što Forbes nikada nije točno definirao ni jednu od tih grupa (posebno ne tačnu granicu između čistih i djelimičnih nasljednika) i što nema nikakvog iznosa koji se odnosi na nasljedstva.²³ U takvim je uslovima teško išta precizno zaključiti o toj mogućoj tendenciji.

Uzmemo li u obzir te poteškoće, šta možemo reći o udjelima nasljednika i preduzetnika u najvećim bogatstvima? Računajući zajedno čiste i djelimične nasljednice s Forbesovih rang-listi (uz pretpostavku da je pola bogatstva ovih drugih naslijeđeno), i ako tome dodamo metodološke nedostatke koji potcjenjuju naslijeđena bogatstva, lako je zaključiti da ta bogatstva čine više od pola svjetskog bogatstva. Procjena na oko 60-70% čini se *a priori* relativno realnom, što je razina znatno niža od one u Francuskoj u doba Belle époque (80-90%), a to se može objasniti sadašnjom visokom stopom rasta na svjetskoj razini, što znači da će se nova bogatstva iz zemalja u razvoju ubrzo pridružiti rang-listama. Ali to je samo pretpostavka, a ne izvjesnost.

Napomena: Belle époque je period koji u prevodu označava “Lijepu epohu” u Francuskoj od 1871. do 1914. To je lijepi period razvoja Francuske u miru, rastu ekonomije i ugodnom i dobrom životu.

MORALNA HIJERARHIJA BOGATSTVA

U svakom slučaju, mislim da je prijeko potrebno prevladati ovu često karikaturnu raspravu o zaslugama i bogatstvima, koja mi se čini krivo postavljenom. Niko ne poriče da su u društvu važni preduzetnici, pronalasci i inovacije – a bilo ih je mnogo i u Belle époque, kao automobil, film, električna energija, kao i danas. Jednostavno, argument preduzetništva ne može opravdati najekstremnije nejednakosti u bogatstvu ne obazirući se na stvarnost. Problem je u tome što nejednakost $r > g$, uz nejednakost prinosa na kapital u funkciji početnog bogatstva, često vodi do pretjerane i trajne nejednakosti bogatstva; ma koliko opravdano bilo

²³ Uostalom, i nije baš lako konceptualno definirati što je normalni prinos od naslijeđenog bogatstva. Definicija koju smo odredili u prethodnom poglavlju sastoji se u tome da se isti prosječni prinos primijeni na sva bogatstva, što bi nedvojbeno dovelo do toga da se Liliane Bettencourt prikaže kao sasvim djelimična nasljednica (uzimajući u obzir vrlo veliki prinos od njenog bogatstva), više djelimična nego sam Steve Forbes, koji je svrstava među čiste nasljednike, dok, naravno, sebe stavlja među one koji su razvili bogatstva. Vidi tehnički aneks.

u početku, bogatstvo se katkad povećava i održava preko svake granice i svakog mogućeg racionalnog opravdanja što se tiče društvene koristi.

Preduzetnici se tako pretvaraju u rentijere, ne samo na prelasku iz jedne generacije u drugu, nego i tokom jednog života, pogotovo stoga što pojedinačni životni vijek postaje sve duži: činjenica da smo sa 40 godina imali dobrih ideja ne znači da ih još imamo sa 90, naravno, kao ni u sljedećoj generaciji. A bogatstvo je ipak tu, ponekad deset ili dvadeset puta veće, kako to pokazuje primjer Billa Gatesa i Liliane Bettencourt.

To je ključno pitanje koje opravdava uvođenje godišnjeg progresivnog poreza na najveća svjetska bogatstva, jedinog načina demokratske kontrole tog potencijalno eksplozivnog procesa, koji može očuvati preduzetničku dinamičnost i međunarodnu ekonomsku otvorenost. U četvrtom dijelu knjige proučavat ćemo tu ideju i njena ograničenja.

U ovoj fazi primijetimo samo da taj fiskalni pristup omogućava i da se prevlada besciljna rasprava o moralnoj hijerarhiji bogatstva. Svako je bogatstvo ujedno djelimično opravdano i potencijalno pretjerano. Rijetko postoji čista krađa, kao i apsolutna zasluga. Progresivni porez na kapital ima upravo tu prednost da se može trajno i predvidljivo prilagođavati različitim situacijama, izlažući bogatstva i njihov razvoj transparentnoj demokratskoj i financijskoj kontroli – što je samo po sebi već puno.

Prečesto se svjetska javna rasprava svodi na nekoliko bespogovornih tvrdnji – velikim dijelom arbitrarnih – o zaslugama neke osobe u odnosu na druge. Naprimjer, poprilično se uobičajilo suprotstavljati današnjeg novog svjetskog lidera u bogatstvu, Carlosa Slima, meksičkog nekretninskog i telekomunikacijskog magnata koji potječe iz libanonske porodice, kojeg u zapadnim zemljama često opisuju kao nekoga ko svoje bogatstvo duguje monopolnim rentama koje je dobio intervencijom (nužno korumpirane) vlade svoje zemlje, i bivšeg svjetskog lidera u bogatstvu, Billa Gatesa, kojeg krasi sve vrline uzornog i zaslužnog preduzetnika. Povremeno čak imamo dojam da je Bill Gates lično izumio informatiku i mikroprocesor i da bi bio još deset puta bogatiji da je mogao primiti ukupnost svoje marginalne produktivnosti i kompenzirati lični doprinos svjetskom blagostanju (srećom, dobri ljudi naše planete imali su pravo na vanjske efekte tog doprinosa). Taj pravi kult nedvojbeno se može objasniti onom neodoljivom potrebom modernih demokratskih društava da daju neki smisao nejednakostima. Recimo sasvim otvoreno: ne znam gotovo ništa o tome kako su se točno obogatili Carlos Slim i Bill Gates i ne mogu raspravljati o njihovim zaslugama. Ali mi se čini da je i sam Bill Gates bio zapravo u gotovo monopolnom položaju u operativnim sistemima (kao i mnogi drugi preduzetnici u novim tehnologijama, od telekomunikacija do Facebooka). Osim toga, zamišljam da su se ti doprinosi oslanjali na rad hiljada inženjera i istraživača u fundamentalnoj elektronici i informatici, bez kojih ne bi bila moguća nikakva otkrića na tim područjima, a koji nisu patentirali svoje naučne članke. U svakom slučaju, čini mi se pretjeranim tako

ekstremno suprotstavljati te dvije lične situacije, često i ne pokušavajući točno istražiti činjenice.²⁴

Što se tiče japanskih milijardera (Yoshiaka Tsutsumi i Taikichiro Mori, koji su od 1987. do 1994. prethodili Billu Gatesu na čelu Forbesove rang-liste), u zapadnim zemljama smatralo se, pravo govoreći, da treba zaboraviti njihova imena. Nedvojbeno se smatralo da bogatstvo duguju isključivo balonima na tržištu nekretnina i dionica, koji su tada rasli u Zemlji izlazećeg Sunca ili nekim neslavnim azijskim prljavim poslovima. Rast Japana između 1950. i 1980. bio je, međutim, najveći u historiji, veći i od rasta SAD-a između 1990. i 2010, pa možemo pretpostaviti da su tomu nešto pridonijeli i ti preduzetnici.

Umjesto da razmišljamo o moralnoj hijerarhiji bogatstva, što se često u praksi svodi na zapadnjački etnocentrizam, čini mi se korisnijim pokušati razumjeti opće zakonitosti koje u prosjeku upravljaju dinamikom bogatstva, bez obzira na pojedince, i zamisliti načine regulisanja – posebno oporezivanja – koji se mogu primijeniti na sve na isti način, ma o kojoj se nacionalnosti radilo. U Francuskoj, u vrijeme kad je magnat čelika Lakshmi Mittal 2006. otkupljivao Arcelor (tada drugu metaluršku grupu na svijetu), pa opet u jesen 2012, kad se smatralo da Mittal nedovoljno ulaže u sjedište proizvodnje u Florangeu, francuski mediji posebno su se žestili na indijskog milijardera. U Indiji su svi uvjereni da se to neprijateljstvo bar djelimično može objasniti njegovom bojom kože. Jesmo li sigurni da ona nema nikakvu ulogu? Jasno, Mittalove metode su brutalne, a njegov luksuzni život izaziva zgražanje. Sva je francuska štampa posebno uvrijeđena zbog triju Mittalovih raskošnih kuća u Londonu “koje vrijede tri puta više nego njegovo ulaganje u Florange”.²⁵ Ali moguće je da se malo manje zgražamo kad se takav raskošni život odnosi na palaču u Neuilly-sur-Seine ili kad nekom našem milijarderu, kao što je Arnaud Lagardère, mladom nasljedniku slabo poznatom po svojim zaslugama, vrlinama i društvenoj koristi, država u isto vrijeme odluči isplatiti više od milijarde eura za njegov udio u

---

²⁴ Za posebno oštre tvrdnje o zaslugama Carlosa Slima i Billa Gatesa, koje se, nažalost, ne oslanjaju ni na kakve precizne informacije, vidi npr. D. Acemoglu i J. Robinson, *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, Crown Publishers, 2012. str. 34-41. Oštaj ton posebno iznenađuje zato što knjiga uistinu ne raspravlja o pitanju idealne raspodjele bogatstva. Djelo je usredotočeno na odbranu uloge koju u razvojnom procesu imaju prava vlasništva proizašla iz Britanske, Američke i Francuske revolucije (novije fiskalno-socijalne institucije malo su obrađivane).

²⁵ Vidi časopis *Capital* od 3. decembra 2012: “180 miliona eura... Iznos koji postaje sasvim relativan kad znamo da je to samo trećina bogatstva u nekretninama koje je vlasnik grupe, Lakshmi Mittal nedavno izgradio u Londonu. I doista, taj poslovni čovjek upravo je kupio bivšu filipinsku ambasadu (70 miliona funti, odnosno 86 miliona eura), kako se nagađa, svojoj kćeri Vanishi. Malo prije toga velikodušni otac poklonio je sinu Adityju rezidenciju od 117 miliona funti (144 miliona eura). Oba imanja nalaze se u Aveniji Kensington Palace Gardens, zvanoj avenijom milijardera, nedaleko od roditeljske palače. Stan Lakshmiya Mittala doista je poznat kao najskuplja privatna kuća na svijetu i ima tursku kupelj (hamam), bazen s ugrađenim draguljima, mramor iz istog kamenoloma kao Taj Mahal, stanove i blokove za posluđu... Sve u svemu, te tri kuće vrijede 542 miliona eura, što je trostruko više od 180 miliona uložениh u Florange.”

EADS-u (European Aeronautic Defence and Space Company), svjetskom lideru u aeronautici.

Evo i zadnjeg primjera, još ekstremnijeg. U februaru 2012. francusko je pravosuđe zaplijenilo više od 200 m³ vlasništva (luksuzne automobile, umjetničke slike itd) u palači koju je u Aveniji Foch posjedovao Teodorin Obiang, sin diktatora Ekvatorijalne Gvineje. Daleko od toga da žalim nesretnog milijardera: nema nikakve dvojbe da je njegovo sudjelovanje u eksploataciji gvinejskih šuma (iz čega je izvlačio većinu svojih prihoda) dobijeno na sumnjiv način i da su ti resursi zapravo ukradeni stanovnicima Ekvatorijalne Gvineje. Osim toga, ta je afera primjerna i poučna, jer pokazuje da je privatno vlasništvo malo manje sveto nego što se to obično kaže i da je tehnički moguće, kad se to želi, naći put u labirintu složenih i mnogostrukih lažnih preduzeća preko kojih je Teodorin Obiang upravljao svojim kapitalom. Ali nema nikakve dvojbe da se bez poteškoća u Parizu ili Londonu mogu naći drugi primjeri pojedinačnog bogatstva koja se *in fine* zasnivaju na privatnom prisvajanju prirodnih bogatstava, kao što su ruski ili katarski oligarsi. Možda ta privatna prisvajanja nafte, plina ili aluminija ne sliče tako jasno običnoj krađi kao šume Teodorina Obianga; možda je opravdanije sudski intervenirati kad je krađa počinjena na štetu jako siromašne zemlje nego neke manje siromašne zemlje.²⁶ Složit ćete se barem da se ti različiti slučajevi prije mogu posmatrati kao kontinuum nego kao slučajevi apsolutno različite prirode i da se bogatstvo često prosuđuje kao sumnjivo kad je koža crna. U svakom slučaju, sudski postupci ne mogu riješiti sve slučajeve loše stečenih dobara i nezaslužjenih bogatstava koja postoje u svijetu. Porez na kapital omogućava da se zamisli sistematičnija i mirnija obrada tog pitanja.

Općenito, ključno je da prinos od kapitala često nerazmrsivo miješa elemente pravog preduzetničkog rada (neophodnog za ekonomski razvoj) i elemente puke sreće (zateći se u pravom trenutku da jeftino otkupite imovinu koja obećava), te one koji su bliže običnoj krađi. Arbitrarnost bogaćenja itekako nadilazi pitanje nasljedstva. Prinos od kapitala po svojoj je prirodi nepostojan i nepredvidiv pa lako može bilo kome donijeti viškove vrijednosti – ili kapitalne gubitke – ekvivalente za nekoliko godina zarađenih prihoda. Na vrhu hijerarhije bogatstva ti su efekti još ekstremniji. Uvijek je tako i bilo. U *Ibycusu* Aleksej Tolstoj 1926. opisuje strahotu kapitalizma. U Sankt Peterburgu 1917. knjigovođa Simon Nevzorov zdrobi lobanju trgovcu antikviteta koji mu je ponudio posao i krade mu njegovo malo bogatstvo. Trgovac antikviteta i sam se obogatio otkupljujući po nečasno niskim cijenama dobra aristokrata koji su bježali pred revolucijom. A Nevzorov uspijeva u šest mjeseci udeseterostručiti početni kapital, zahvaljujući kockarnici koju pokreće s novim prijateljem Ritecheffom. Nevzorov je prljavi, sitni parazit, koji zorno pokazuje

²⁶ Forbesove rang-liste uvode zanimljiv kriterij, ali koji je teško primijeniti apsolutno točno: on isključuje despote i općenito osobe čije bogatstvo potječe od njihova političkog položaja (kao englesku kraljicu). Ali ako je bogatstvo stečeno prije dolaska na vlast, osoba ostaje na rang-listi: na primjer, gruzijski oligarh Bidzina Ivanišvili još je na listi iz 2013, iako je 2012. došao na čelo vlade, pripisuje mu se bogatstvo od 5 miliona dolara, što je četvrtina BDP-a njegove zemlje (između 5% i 10% gruzijskog nacionalnog bogatstva).

koliko je kapital u suprotnosti sa zaslugama: akumulacija kapitala ponekad započinje krađom, a arbitrarnost njegovog prinosa često je nastavak početnog kriminala.

17. FILANTROPSKO DRUŠTVO: IZBOR IZMEĐU NEZAPOSLENOSTI I INFLACIJE

Mudra misao – pouka:

U školi nas nikad nisu učili kako da budemo nezaposleni.

Alberto Moravia

U svakom društvenom sistemu izuzetno važno ekonomsko ali i socijalno i političko pitanje je stanje i kretanje nezaposlenosti i inflacije.

Nezaposlenost predstavlja stanje u kojem postoji radno sposobni ljudi (bilo stručno osposobljeni ili nekvalificirani) koji žele da rade, ali ne mogu pronaći posao ili su ostali bez posla.

Radno sposobno stanovništvo jedne države kreće se oko 50% do 55% od svih stanovnika, a to su osobe između 15 i 65 godina. U nerazvijenim i siromašnim državama broj radno sposobnog stanovništva se povećava, jer djeca već od 10 do 12 godina starosti počinju da rade, a radni vijek se produžava do 70 i više godina.

Radno nesposobno stanovništvo se različito kreće u pojedinim državama, a obično iznosi oko 45% do 50% svih stanovnika. U radno nesposobno stanovništvo spadaju:

- sva djeca do 15 godina, a u nerazvijenim i siromašnim zemljama ta granica se najčešće smanjuje do 10 godina;
- sve starije osobe iznad 65 godina, a u pojedinim zemljama taj prag se pomiče na 70 i više godina;
- sve osobe koje pohađaju osnovno, srednje i visoko obrazovanje;
- svi penzioneri i invalidi;
- svi ostali zdravstveno nesposobni za rad i slično.

Inflacija se može definirati kao porast cijena, može biti umjerena, koja ne remeti pretjerano rast cijena, obično 5% do 10% godišnje. Više stope inflacije iznad 10% vode ka galopirajućoj ili još više ka hiperinflaciji.

U kapitalističkom sistemu problem nezaposlenosti nije bio u centru pažnje rješavanja jer po prirodi odgovara kapitalistima. Nezaposlenost je dovodila do povećane ponude radne snage, što je djelovalo na sniženje cijena nadnica radnicima i do povećanja profita. Inflacija je bila u znatno većem interesiranju kapitalizma jer su nestabilnost cijena i njihov rast djelovali i na rast cijena repromaterijala i visinu nadnica radnicima, što je kapitaliste dovodilo u neizvjesnu situaciju. Povećanje

cijena djelovalo je na pad kupovine, što je ugrožavalo visinu profita. Iz tog razloga kapitalizam je želio poslovati u stabilnim uvjetima i bez inflacije.

Filantropskom društvu ostaje da definira problem nezaposlenosti i inflacije u novom filantropskom društvu, da iznađe načine i sredstva za smanjivanje i ukidanje nezaposlenosti, a inflaciju drži u prihvatljivim granicama.

17.1. NEZAPOSLENOST U FILANTROPIZMU

Najveći problem koji filantropizmu ostaje u naslijeđu od kapitalizma je problem nezaposlenosti u siromašnim i nerazvijenim državama te u bogatim i nerazvijenim državama. Riješiti problem nezaposlenosti sadašnjim kapitalističkim ekonomskim misliocima je nemoguća misija i ulazi u sferu utopije. Ostaje filantropskom društvu i novim ekonomskim misliocima da nađe rješenja za problem nezaposlenosti. U ovoj knjizi navodimo neka moguća rješenja problema zapošljavanja.

Za egzistenciju čovjeka i njegove porodice neophodno je riješiti problem zapošljavanja jer je samo zaposlen čovjek zadovoljan i stabilan. On je po prirodi biće koje želi da radi i da svojim radom osigura sebi i svojoj porodici redovne prihode i život dostojan ljudskog bića. I u ovoj oblasti bit će izuzetaka koji ne žele da rade, ali žele da žive na teret drugih. Ovdje odmah povezujemo neradnike i oni koji žele da žive od socijalne pomoći. I u filantropizmu je neophodno iznaći efikasna sredstva kako spriječiti neradnike da žive na teret drugih pomoću raznih socijalnih primanja. Dosta je sličan primjer bogatih žele da žive na teret drugih bez vlastitog rada, a oni umjesto socijalne pomoći koriste rentu od svoje imovine i žive na teret drugih bez vlastitog rada. I ovaj problem se mora riješiti u filantropizmu i zadržati temeljni princip da se može živjeti samo od vlastitog rada.

Nezaposlen čovjek je izvor mnogih problema kako za sebe, tako i za svoju porodicu kao i društvenu i državnu zajednicu. Nezaposleni čovjek sklon je:

- nasilnom ponašanju u porodici;
- alkoholizmu i korištenju droga;
- raznim kriminalnim radnjama;
- rastavi brakova i lošem odgoju djece;
- smanjenju korištenja zdravstvenih i školskih usluga;
- ubojstvima, samoubojstvima itd.

Nasuprot nezaposlenom, zaposlen čovjek u mnogim stvarima djeluje pozitivno, kao naprimjer:

- osigurava prihod za normalan svoj i život svoje porodice;
- osigurava skladan razvoj svoje porodice;
- omogućava svojoj djeci normalni obrazovni proces;

- koristi usluge zdravstvene zaštite;
- koristi odmor i rekreaciju za kvalitetno življenje i razvoj svoje porodice itd.

Poseban doprinos zaposleni čovjek daje ekonomskom razvoju svoga domaćinstva i ukupnog društva, kao naprimjer:

- osigurava redovni prihod za svoj i život svoje porodice;
- na ostvarene prihode iz rada uplaćuju se doprinosi iz kojih se financira: besplatno zdravstvo, besplatno školstvo (osnovno, srednje i visoko), razvoj nauke, kulture, masovnog sporta itd;
- iz ostvarenog prihoda kupuju se razni proizvodi (prehrambeni, odjeća, obuća i druga oprema) na koje se plaća porez kao budžetski prihod iz kojeg se financiraju razne društvene i državne obaveze (pravosuđe, policija, vojska, komunalna infrastruktura itd).

Prema tome, iz naprijed navedenog može se zaključiti da je osnovni pokretač i generator svakog rasta i razvoja samo zaposlen čovjek koji redovno prima nadnice.

U posebnoj poglavlju ove knjige posebno je i detaljno obrađen problem radne snage i nezaposlenosti.

Filantropizam mora garantirati zaposlenje svakoj radno sposobnoj osobi koja želi da radi. To u bogatim i razvijenim državama mogu ostvariti relativno brzo i lagano, s tim da će sporije ići u nerazvijenim i siromašnim državama. Uz pomoć Filantropske svjetske banke za pomoć i razvoj siromašnih i nerazvijenih država i Filantropske svjetske razvojne i investicijske banke garantirano zaposlenje je moguće ostvariti:

- u izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama u prvom razvojnom ciklusu do dvadeset godina;
- u nerazvijenim zemljama u prvom razvojnom ciklusu od 5 do 15 godina.

Program garantiranog zapošljavanja temelji se na modelu da država osigura minimalnu plaću i sve doprinose koji se plaćaju iz minimalnih plaća (školstvo, zdravstvo i drugo). Visina minimalne plaće bit će usklađena sa kulturnim, historijskim i realnim primanjima u svakoj pojedinačnoj državi. Ove isplate ići će iz državnog budžeta, pri čemu država djeluje kao poslodavac. Država može zapošljavati nezaposlene na javnim radovima i kod drugih poslodavaca. Činom zapošljavanja ispunjava se obaveza garantiranog zapošljavanja, i zaposleni dobiva status radno aktivne osobe.

Prihodi za financiranje Programa garantiranog zapošljavanja osigurali bi se kroz budžet države, a značajan i najveći obim uplaćivat će Svjetske filantropske bankarske institucije. Realizacija Programa garantiranog zapošljavanja odvijala bi

se pod nadzorom domaćih i stranih revizija kako bi se korupcija i kriminal u cijelosti spriječili.

Program garancije zapošljavanja nudio bi razna doškolovanja, obuku, usavršavanja i slično. Kroz Program garantiranog zapošljavanja osigurali bi se prihodi pojedincima i njihovim porodicama, što bi direktno utjecalo na povećanje zaposlenosti, smanjilo siromaštvo, razne kriminalne radnje, upotrebu alkohola, droge i slično. Ujedno, kroz Program garancije zapošljavanja povećala bi se sredstva za financiranje besplatnog zdravstva, besplatnog školstva, ulaganja u nauku, kulturu, masovni sport i sl.

Poseban izvor financiranja Programa garantiranog zapošljavanja je štampanje vlastitog novca, pri čemu inflacija u državi ne bi smjela preći 10% godišnje. O ovom pitanju veću raspravu posvetit ćemo u poglavlju o inflaciji.

Program garantiranog zapošljavanja je stara ekonomska ideja o kojoj se nešto više raspravljalo još prije Drugog svjetskog rata. Međutim, pod jakim utjecajem i pritiscima kapitalističke ekonomske ideologije odustalo se od realizacije ovog programa. Sam kapitalizam ne prihvata rješavanje problema nezaposlenih jer su oni velika rezerva jeftinih troškova (niske nadnice) radi djelovanja zakona ponude i potražnje za radnom snagom. Usljed velike ponude radne snage kapitalisti mogu snižavati cijenu nadnica do vrlo niskih nivoa. To im direktno smanjuje troškove poslovanja i povećava profit.

Mnogi poznati profesori ekonomije, naročito u Americi, zagovornici su garantovanja zapošljavanja i objavili su brojne članke, rasprave i knjige na ovu temu. Među njima se ističu profesori Randall Wray, William Mitchell, Mathew Forstater, Brandon Unti i drugi, okupljeni oko sljedećih instituta: Centar za punu zaposlenost i stabilnost cijena (CFEPS), Ekonomski institut Levy, Centar za punu zaposlenost i jednakost (Cof FEE) i drugi.

Garancija zapošljavanja ne smije trajno biti socijalna institucija. Mora trajno postojati, ali pojedine osobe mogu biti korisnici ovih sredstava u dosta kratkom roku jer im se mora ponuditi radno mjesto bilo u privatnim, javnim, komunalnim ili državnim firmama. Institucija garancije zapošljavanja je jedna od dominantnih institucija filantropskog sistema; mora graditi i razvijati filantropske principe, ali uspostavljena tako da uspješno obavlja svoju funkciju i bez lopovluka, korupcije, mita i sl.

Za ovaj program neophodna su ogromna sredstva koja se mogu pronaći u Svjetskoj banci (WB), Međunarodnom monetarnom fondu (MMF), drugim svjetskim financijskim institucijama itd. U filantropskom društvu većina filantropski financijskih institucija podržat će uspostavljanje i realizaciju Programa garantiranog zapošljavanja, koji će biti prilagođen stupnju ekonomskog i socijalnog razvoja svake države. Ujedno ova sredstva ići će kao inicijalna sredstva za razvijanje nerazvijenih i siromašnih država i poticati razvoj i rast agregatne potražnje (kupovine) i agregatne

ponude (proizvodnje). Na taj način sredstva za garanciju zapošljavanja bit će veliki poticajni faktor za rast i razvoj siromašnih i nerazvijenih država.

Ostaje pred filantropskim ekonomskim i pravnim misliocima da detaljno i kvalitetno razrade uspostavu i realizaciju Programa garancije zapošljavanja.

Prema izjavama čelnika u sadašnjim svjetskim financijskim institucijama postoji dovoljno financijskih sredstava da bi se mogao riješiti problem siromaštva. Takođe, u smanjenju ratnih izdataka, u troci za naoružanjem i u nemoralnim isplatama moguće je osigurati sredstva za realizaciju Programa garancije zapošljavanja. Program garancije zapošljavanja može se segmentirati po skupinama koje imaju probleme u zapošljavanju kao naprimjer: program za mlade, za žene, za nekvalificirane, za invalide, za osposobljavanje, za starije osobe i slično.

17.2. INFLACIJA U FILANTROPIZMU

Već smo naveli da je inflacija rast cijena. Kapitalistički ekonomski mislioci su detaljno razradili teoriju inflacije, pri čemu nalaze glavno uporište u tome da je inflacija posljedica prevelikog štampanja novca i njegovog uključivanja u platni promet. Prevelika količina novca potiče povećanu potražnju za robama i uslugama, što uzrokuje povećanje cijena po zakonitosti ponude i potražnje.

Ovo je stara i prevaziđena teorija i ponovo kapitalistički ekonomski mislioci neće suštinski da se uključe u raspravu o problemu inflacije, štampanju novca, kreiranja novca od banaka bez pokrića i slično, jer bi time raskrinkali kapitalističku monetarnu politiku utemeljenu na neistinama i opravdanjima za postojeću bankarsku politiku, koja je vrlo štetna i opasna za ukupno društvo.

Prethodnu tvrdnju argumentiram sljedećim činjenicama:

a) SAD i Europska unija štampaju svoje novčanice (dolar i euro) bez ikakvog pokrića (bez zlatne ili neke druge podloge). Dolare i eure štampaju koliko žele i kad žele. Te novčanice su bez pokrića, ali ne izazivaju inflaciju u SAD-u i Europskoj uniji. Kako i zašto? Zato što te novčanice dominantno odlaze u strane države, gdje ih te države i građani drže u vlastitoj rezervi i ne pojavljuju se u platnom prometu, a posebno ne u SAD-u i Europskoj uniji. Za taj bezvrijedni novac kupuju stvarnu i realnu robu. Na taj način stvara se financijski balon, bez realne vrijednosti i on mora jednog dana pući. Najveću štetu će pretrpjeti države i pojedinci koji dolare i eure čuvaju u rezervama.

b) Drugi izvor stvaranja novca je preko bankarskog sistema koji putem čuvanja obavezne rezerve (svoga oko 10%) ostalih 90% plasira dalje kroz kredite. Na taj način komercijalne banke stvaraju novac. Naprimjer od stvarnog i realnog depozita od 1.000 eura banke će plasirati kredite od 10.000 eura, od kojih je samo 1.000 eura

stvarni, a ostalih 9.000 eura je nepostojeći (kreditni) novac. Na taj nepostojeći novac koji se plasira kao kredit banke ostvaruju visoke profite kroz kamate. To već graniči sa čarolijom – kako banke zarađuju ni iz čega! Jasno je da koriste prevare i obmane koje im omogućava kapitalistički sistem i dominacija monetarnog kapitalizma.

c) U odbranu postojećeg sistema aktivno su uključeni Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka na način da kroz emisiju novca realiziraju dvije suprotstavljene ideje.

Prva se odnosi na skoro sve zemlje svijeta (izuzev SAD-a i Europske unije) koje ne smiju štampati primarni novac putem svojih Centralnih banaka bez suglasnosti navedenih institucija.

Druga se odnosi na SAD-e i Europsku uniju koji neopravdano štampaju svoje novčanice bez ikakvog pokrića. U ovom slučaju Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond prelaze preko svojih principa i prave se da to ne vide.

U filantropskom društvu neophodno je u cijelosti srušiti postojeći monetarno-financijski sistem i uspostaviti ga na novim principima, tj. na poštenim filantropskim principima.

Neophodno je ukinuti sistem međunarodnog plaćanja putem dolara i eura i uspostaviti novu obračunsku jedinicu FIL, koja bi bila pod demokratskom i filantropskom kontrolom.

Centralnim bankama bi se oduzelo pravo štampanja novca bez suglasnosti Svjetske filantropske monetarne i emisione banke, i njegovo plasiranje kroz kreditni sistem. Takođe, ukinulo bi se pravo bankama da putem rezervi kreiraju novi novac kroz kredite i plasiraju ga uz naplatu kamata.

U filantropizmu novi novac (štampani, primarna emisija) bi se isključivo plasirao u Program garancije zapošljavanja i bez kamata i kreditnog zaduživanja. Na taj način novac bi išao direktno u programe zapošljavanja, odnosno novu proizvodnju, i time bi povećavali agregatnu ponudu i istovremeno agregatnu potražnju. Tim procesom bi se pomoglo zapošljavanju nezaposlenih osoba i izbjegli bi se brojni posrednici, naročito banke, koje bi ostvarivale profit putem kamata.

U filantropizmu je neophodno ukinuti stvaranje novca ni iz čega, a banke bi svoje kredite zasnivali na realnim depozitima firmi, institucija i na štednji građana. Novi primarni novac plasirao bi se bez kredita i dugova i trošio bi se direktno u proizvodnju i uslužnoj ekonomiji.

Pred filantropskim ekonomskim misliocima stoji zadatak da raspuste i rasformiraju bankarsku, financijsku i monetarnu hobotnicu i oslobode svijet njihovog življenja na teret svih ostalih. Javni novac je vlasništvo ukupnog društva, a ne pojedinaca i grupa. Iz tog razloga neophodno je javni novac staviti pod kontrolu filantropskog društva.

I konačno pitanje je vezano za inflaciju u filantropizmu. U cilju rješavanja problema nezaposlenosti i siromaštva moguće je štampati novi novac samo u granicama koje će izazvati inflaciju do 10%, što bi imalo isti efekat kao opći porez svima, u cilju rješavanja Programa garancije zapošljavanja. Svaka veća stopa inflacije od 10% godišnje bila bi neprihvatljiva s aspekta ekonomskog razvojnog programa. U razvijenim i bogatim državama stopa inflacije bi mogla biti i znatno niža, što je uvjetovano obimom i veličinom Programa garancije zapošljavanja.

DODATAK 40: TREBA LI SREDIŠNJA BANKA TEŽITI KA NULTOJ STOPI INFLACIJE?

Profesor N. Gregory Mankiw
Izvod iz knjige *Osnovi ekonomije*
Mate Zagreb 2004; str. 817- 819

Jedno od *Deset načela ekonomije* o kojem smo govorili u prvom, a detaljnije ga predstavili u tridesetom poglavlju kaže da cijene rastu kad država tiska previše novca. Još jedno od *Deset načela ekonomije* iz prvog poglavlja, a detaljnije objašnjeno u trideset i petom poglavlju, kaže da se društva suočavaju s kratkoročnim odnosom između inflacije i nezaposlenosti. Ova dva načela dovode tvorce politike do zanimljivog pitanja: Koliku bi inflaciju središnja banka trebala tolerirati? Naša se treća rasprava vodi oko pitanja je li nulta stopa inflacije cilj kojem treba težiti.

Argumenti za: Središnja banka trebala bi težiti nultoj stopi inflacije

Inflacija ne nosi društvu nikakvu korist, ali mu nameće nekoliko realnih troškova. Već smo u tridesetom poglavlju objasnili da su ekonomisti identificirali šest troškova inflacije:

- Troškove potplata koje uzrokuje želja za manjom količinom gotovine
- Troškove cjenika koje uzrokuju češće prilagodbe cijena
- Povećanu varijabilnost relativnih cijena
- Neplanirane promjene u oporezivanju uzrokovane neindeksiranjem poreznog zakona
- Pomutnju i smetnje do kojih dolazi zbog promjene obračunske jedinice
- Proizvoljnu preraspodjelu bogatstva do koje dovode dugovi izraženi u dolarima

Neki ekonomisti tvrde da su ovi troškovi zanemarivi, barem uz umjerene stope inflacije, poput tri postotne inflacije u Sjedinjenim Američkim Državama 1990-ih. Drugi tvrde da mogu biti znatni, čak i uz umjerenu inflaciju. Uz to nema nikakve sumnje da javnost ne voli inflaciju. Rezultati svih ispitivanja javnog mnijenja pokazuju da je javnost smatra jednim od najvećih nacionalnih problema.

Korist od postizanja nulte stope inflacije potrebno je usporediti s troškovima koje nameće. Smanjivanje inflacije obično zahtijeva period visoke nezaposlenosti i niske proizvodnje kao što nam pokazuje kratkoročna Philipsova krivulja. No ta je dezinflacijska recesija samo privremena. Kad ljudi shvate da nositelji ekonomske politike žele postići nultu stopu inflacije, očekivana inflacija će pasti i kratkoročni će se odnos poboljšati. Očekivanja se prilagođavaju, pa nema dugoročnog odnosa između inflacije i nezaposlenosti.

Smanjivanje inflacije je, znači, politika s privremenim troškovima i trajnom koristi. Kad dezinflacijska recesija prestane, korist od nulte stope inflacije potrajat će i u budućnosti. Ako su odgovorni pronicavi, trebali bi pristati na privremene troškove kako bi osigurali trajnu korist. Upravo je to učinio Paul Volcker 1980-ih godine kad je postrožio monetarnu politiku i smanjio inflaciju s oko deset posto, koliko je iznosila ranih 1980-ih, na oko četiri posto 1983. godine. Iako je 1982. godine nezaposlenost dostigla rekordnu razinu nakon Velike depresije, ekonomija se s vremenom izvukla iz recesije, a niska je inflacija potrajala. Danas čelnici središnjih banaka Volckera smatraju herojem.

Niti troškovi smanjenja inflacije ne moraju biti toliko visoki kao što tvrde neki ekonomisti. Najavi li Federal Reserve vjerodostojnu obvezu postizanja nulte stope inflacije, može izravno utjecati na očekivanja ljudi. Promjena u očekivanjima može poboljšati kratkoročni odnos između inflacije i nezaposlenosti, što će ekonomiji omogućiti da postigne nižu inflaciju uz niže troškove. Ključ ove strategije je vjerodostojnost: ljudi moraju vjerovati da će Federal Reserve uistinu provesti najavljenju politiku. Kongres bi mogao pomoći donošenjem zakona prema kojem bi stabilnost cijena postala glavni zadatak Federal Reservea. Takav bi zakon smanjio troškove postizanja nulte stope inflacije, a pri tom ne bi smanjio dobivenu korist.

Jedna od prednosti nulte stope inflacije je i taj da nula, u usporedbi s ostalim brojkama, ekonomistima predstavlja najprirodniji fokus. Zamislimo da Federal Reserve najavi da će ciljati na inflaciju od tri posto – stopu inflacije tijekom 1990-ih. Bi li se središnja banka uistinu držala zacrtanog cilja? Dođe li do neplaniranog rasta inflacije za četiri ili pet posto, zašto ne bi samo povećala ciljanu stopu? Brojka tri zapravo nije ništa posebno. Nula je suprotno tome, jedina razina stope inflacije uz koju Federal Reserve može tvrditi da je postigao stabilnost cijena i u potpunosti uklonio troškove inflacije.

Argumenti protiv: Središnja banka ne bi trebala težiti nultoj stopi inflacije

Iako je stabilnost cijena poželjna, korist od nulte stope inflacije u usporedbi s umjerenom inflacijom je mala, a troškovi postizanja nulte stope inflacije su visoki. Procjene koeficijenta žrtve kažu da smanjivanje inflacije za jedan postotni bod traži odricanje za oko pet posto godišnjega domaćeg proizvoda. Smanjivanje inflacije s četiri posto na nula posto traži žrtvu od dvadeset posto godišnjega domaćeg proizvoda. Iako se ljudima možda i ne sviđa inflacija od oko četiri posto, nije sasvim jasno da li bi oni željeli (ili trebali) platiti dvadeset posto godišnjeg dohotka samo da je se riješe.

Društveni troškovi dezinflacije su još veći od navedenih dvadeset posto jer izgubljeni dohodak nije pravedno raspodijeljen po stanovništvu. Kad ekonomija zapadne u recesiju, ne padaju svi dohoci proporcionalno. Pad u agregatnom dohotku osjete radnici koji su izgubili posao. Obično su najneiskusniji ili radnici s najnižim kvalifikacijama najpodložniji gubitku posla. Vidimo da najveći dio troškova podmire oni koji si najmanje mogu priuštiti njegovo plaćanje.

Iako ekonomisti navode nekoliko troškova inflacije, ne postoji konsenzus oko tvrdnje da su ti troškovi visoki. Troškovi potplata, troškovi cjenika i ostali spomenuti troškovi se ne čine visokima, pogotovo uz umjerenu stopu inflacije. Istina je da javnost ne voli inflaciju, ali javnost nas može dovesti u zabludu o inflaciji – mišljenje da inflacija nagrizava životni standard. Ekonomisti razumiju da životni standard ovisi o proizvodnosti, a ne monetarnoj politici. Inflacija nominalnog dohotka ide ruku pod ruku s inflacijom cijena pa smanjivanje inflacije neće dovesti do bržeg rasta realnog dohotka.

Tvorci politike mogu smanjiti mnoge troškove inflacije, a da ne smanje samu inflaciju. Mogu ukloniti probleme koje uzrokuje neindeksiranje poreznih zakona tako što će uzeti u obzir učinke inflacije. Izdavanjem indeksiranih obveznica, kao što je to učinila Clintonova vlada 1997. godine, mogu smanjiti i proizvoljnu preraspodjelu bogatstva između vjerovnika i dužnika koju uzrokuje neočekivana inflacija. Država može vlastitim primjerom ponukati privatne zajmodavce i zajmoprimce da također sklapaju indeksirane ugovore.

Smanjivanje inflacije može biti poželjno, ako ga se provede bez ikakvih troškova, kao što predlažu neki ekonomisti. Takvo rješenje nije baš izvedivo u praksi. Kad ekonomisti smanje stopu inflacije, gotovo uvijek dođe do razdoblja visoke nezaposlenosti i niske proizvodnje. Teško je povjerovati da bi središnja banka uspjela postići vjerodostojnost toliko brzo da se trošak inflacije ukloni u potpunosti.

Dezinflacijska politika može ostaviti trajne ožiljke na ekonomiji. Tvrtke u svim industrijskim sektorima za vrijeme recesije smanjuju potrošnju na nove tvornice i opremu pa ulaganje postaje najnestalnijom sastavnicom BDP-a. Čak i nakon recesije, manje temeljnog kapitala smanjuje produktivnost, dohotke i životni standard ispod razine koju bi inače dostigli. Usto, radnici izgube posao kad su u recesiji, izgube i vrijedne radne vještine koje trajno umanjuju njihovu vrijednost kao radnika. Neki ekonomisti tvrde da je visoka nezaposlenost u mnogim europskim ekonomijama u proteklom desetljeću posljedica dezinflacija 1980-ih.

Zašto bi nositelji ekonomske politike gurnuli ekonomiju u skupu, nepravednu dezinflacijsku recesiju kako bi postigli nultu stopu inflacije koja će donijeti samo neznatnu korist? Ekonomist Alan Blinder i nekadašnji predsjednik Federal Reserva u svojoj je knjizi *Hard Heads, Soft Hearts* (op.prev. *Tvrde glave, meka srca*) rekao je da političari ne bi smjeli krenuti tim putem:

Troškovi niske i umjerene inflacije u Sjedinjenim Američkim Državama i ostalim industrijskim zemljama su prilično niski – prije bi se reklo da društvo boluje

od prehlade, a ne od raka... Kao razumni pojedinci nećemo izabrati lobotomiju kao lijek protiv prehlade. No kao kolektiv redovito se odlučujemo za ekonomski ekvivalent lobotomije (visoku nezaposlenost) kako bismo izliječili inflacijsku prehladu.

Blinder zaključuje da je bolje naučiti živjeti s umjerenom inflacijom.

DODATAK 41: JAVNA I PRIVATNA PREDUZEĆA

Prof. dr. Nikola Grabovac
Dio iz TV emisije *Kontekst*, voditeljica Mirjana Hrga.
Sarajevo, 27. mart, 2013. godine

MH: Dobro došli u emisiju. Krenut ćemo odmah sa bivšim ministrom financija, to mi je nekako najzanimljivije. Čovjek očekuje da država puno troši i da je u minusu. Da su javna poduzeća u rasulu. Kada se dobro radi, vjerovali ili ne, to se desilo u 2001. na 2002. godine u BiH odnosno Federaciji bio je suficit. Gospodine Grabovac, je li točno da ste imali suficit?

GRABOVAC: Na Vaše pitanje već je dat odgovor i ne želim potvrđivati samo ja da je bilo suficita nego je on, *de facto*, objavljen i proveden kroz Službene novine Federacije BiH. Bilo je viška novca.

MH: Kako ste to uspjeli postići u tako kratkom roku, svi očekuju da su ove zemlje u rasulu?

GRABOVAC: I tada pa i sada ministar financija ima punu odgovornost, sredstava imamo naplatom poreznih prihoda, carinskih prihoda od javnih poduzeća i na druge načine, osigurali smo i obezbijedili da budžet Federacije bude pun i da izvršimo sto posto svoje obaveze, izmirili smo penzionerima dvije zaostale penzije, ratnim vojnim invalidima i sve druge obaveze.

MH: Jeste li onda taj novac davali nekim granama kao poticaj u proizvodnji, da li je to bilo povezano ili ste samo namirili umirovljenike?

GRABOVAC: Ne, mi smo isplate penzija izvršili indirektno jer smo platili za rudnike doprinose i poreze za povezivanje radnog staža, a onda su oni uplatili u penzione fondove.

MH: To je u istinu hvale vrijedno, to Vam niko ne može osporiti. Imali ste ideju i proveli ste je. Kako je MMF reagirao kad je vidio Vaš rezultat?

GRABOVAC: Tad je već bilo poznato da je profesor Stiglitz iz SAD-a objavio članak "Četiri koraka do prokletstva". Te njegove ideje su primijenjene i realizirane u BiH.

(Dalje je Grabovac ukratko objasnio četiri koraka do prokletstva na primjeru BiH).

GLAVA V

MIKROEKONOMIJA U FILANTROPIZMU

Mudra misao – pouka:

*Ne boj se koračati naprijed polako,
strahuj jedino od toga da potpuno staneš na mjestu.*

Kineska poslovice

18. TEMELJNA OPREDJELJENJA MIKROEKONOMIJE

Mudra misao – pouka:

Kad Vam neko kaže da se obogatio teškim radom, upitajte ga "čijim radom".

Don Marquis

Mikroekonomija u filantropizmu bavit će se i proučavati ekonomiju koju ostvaruju pojedinačni ekonomski subjekti: poduzeća, potrošači, domaćinstva, radnici, vlasnici poduzeća, ulagači i slično.

Mikroekonomija izučava ponašanje pojedinačnih subjekata i njihovo djelovanje na tržištu, što se odnosi na operativne odluke vezane za status pojedinačnog subjekta kao što su: ponuda, potražnja, politika cijena, raspolaganje profitom, kupovna moć, visina nadnica, ulaganje u proces proizvodnje, organizacija i realizacija procesa proizvodnje, pružanje raznih usluga itd.

Mikroekonomija u filantropizmu realizirat će svoju mikroekonomsku filantropsku funkciju usmjeravana i podržavana makroekonomskom filantropskom politikom, koja će biti prikladna konkretnom stupnju postojećeg ekonomskog razvoja svake države.

Temeljna opredjeljenja mikroekonomije u filantropskom društvu bazirat će se na:

1. Proizvodnji roba i usluga na kvalitativnim i realnim elementima produktivnosti, ekonomičnosti i rentabilnosti;
2. Podržavanju osnovnih i moralnih principa djelovanja zakona tržišta;
3. Primjeni i poštivanju zakona ponude i potražnje;
4. Uspostavljanju i održavanju tržišnih cijena formiranih na bazi ponude i potražnje;
5. Zakonskom uspostavljanju minimalnih i maksimalnih nadnica u moralnim i etičkim rasponima;
6. Uvođenju i održavanju sistema nagrađivanja za uspješniji, bolji, veći i kvalitetniji rad;
7. Uspostavljanju i vođenju realnih politika prodajnih cijena bez korištenja monopola, ucjena i drugih nedozvoljenih aktivnosti pri formiranju cijena;
8. Poboljšanju kvaliteta proizvoda i usluga kroz porast njegovih upotrebni svojstava, ugradnje kvalitetnijeg materijala i drugih inovacija na ukupnom poboljšanju proizvoda i usluga;

9. Realnim marketinškim činjenicama i na ukidanju lažnih i obmanjujućih propagandnih poruka kupcima;
10. Ugradnji filantropskih principa u poslovne politike pojedinačnih subjekata i njihovim maksimalnim ostvarivanjem u praksi.

18.1. OSNOVNA NAČELA MIKROEKONOMIJE U FILANTROPIZMU

Mikroekonomija u filantropizmu pretrpjet će promjene u skladu sa filantropskom doktrinom življenja, što će se, prije svega, odnositi na:

- teoriju o stvaranju viška vrijednosti;
- teoriju o raspodjeli viška vrijednosti;
- maksimizaciju profita;
- reguliranje plaća (najniže i najviše) i sistema nagrađivanja;
- ponašanje potrošača;
- ulogu marketinga;
- životni standard i siromaštvo;
- individualnu štednja;
- zaposlenost i nezaposlenost itd.

Mikroekonomija će se i u filantropizmu baviti proučavanjem pojedinačnih subjekata s aspekta troškova proizvodnje, određivanja prodajnih cijena, formiranja i raspodjele dobiti, ponašanju potrošača, zadovoljavanju potreba kupaca i potrošača itd.

Mikroekonomija u filantropizmu temeljit će se na općim mikroekonomskim principima, ali prilagođena stepenu razvoja države u kojoj posluje pojedinačni privredni i drugi subjekt.

Današnja mikroekonomija dominantno je razvijena prema uslovima i okruženju koje egzistira u razvijenim i bogatim državama. Iako su temeljni mikroekonomski principi uvijek isti, ipak postoji značajna prilagodba prema razvijenosti države. Ponašanje potrošača ili potrebe kupaca nisu isti u bogatim i razvijenim državama, kao što su u nerazvijenim i siromašnim državama.

Iz naprijed navedenog razloga neophodno je mikroekonomiju prilagoditi razvijenosti države, pa tako možemo imati mikroekonomske politike za:

- razvijene i bogate države;
- srednje razvijene države;
- nerazvijene države;
- izuzetno nerazvijene i siromašne države.

Nasuprot mikroekonomije, daleko veće promjene u filantropskom društvu pretrpjet će makroekonomija koja se bavi ponašanjem ekonomije u cjelini, bilo na nivou države ili na svjetskom nivou. Sadašnja kapitalistička makroekonomija mora pretrpjeti temeljite promjene jer se razvila u pogrešnom pravcu, gdje je profit centar svih zbivanja. Kapitalistički lideri pretvorili su sadašnji kapitalizam u kapitalizam bez morala i etike. Kroz deregulaciju omogućavaju kapitalistima, supermenadžerima i naročito bankama maksimalnu krađu, otimačinu i bogaćenje bez ikakvih moralnih ograničenja i normi. Sva makroekonomska područja moraju se korjenito transformirati u filantropske institucije i filantropske politike. To se naročito odnosi na monetarnu politiku, carinsku politiku, bankarski sistem, stvaranje novca bez pokrića, veliku nezaposlenost i još veće siromaštvo i glad. Pred makroekonomistima filantropskog opredjeljenja stoje složeni zadaci da transformiraju brojne i dijelom navedene makroekonomske politike kapitalističke doktrine u makroekonomske politike filantropske doktrine, za koje u ovoj knjizi su date osnovne smjernice pri razmatranju pojedinih makroekonomskih politika.

U poglavlju ove knjige *Filantropska država i njeno mjerenje rasta i razvoja ekonomije* navedeno je mjerenje rasta i razvoja ekonomije kako za makroekonomske tako i za mikroekonomske pokazatelje.

Navedeno je sljedećih 12 osnovnih mikroekonomskih pokazatelja rasta i razvoja pojedinačnih privrednih subjekata, i to:

1. Kretanje proizvodnje, prometa i usluga;
2. Rast i pad zapošljavanja;
3. Kretanje izvoza i uvoza i njihov odnos;
4. Visina uplate poreza, doprinosa i carina u budžet;
5. Kretanje visine plaća;
6. Kretanje prodaje proizvoda i usluga;
7. Kretanje prihoda;
8. Kretanje produktivnosti,
9. Kretanje ekonomičnosti;
10. Kretanje rentabilnosti i dobiti;
11. Kretanje investicijskih ulaganja;
12. Kretanje likvidnosti.

Kraći komentari o svakom prethodnom pokazatelju navedeni su u spomenutom poglavlju, pa ih nema potrebe ponovo obrazlagati.

Iz prethodnog teksta vidi se da stvaranje dobiti (profita) nije osnovni cilj poslovanja pojedinačnog privrednog subjekta u filantropskom društvu. Sticanje profita u ranom razvoju kapitalizma podsticalo je privredne subjekte na suštinske

i pozitivne procese koji su djelovali na povećanje profita kao što su: poboljšanje kvaliteta proizvoda, bolji dizajn, povećana upotrebna vrijednost proizvoda, smanjenje troškova, povećanje produktivnosti itd. Međutim, razvojem kapitalizma trka za što većim profitom počela se ostvarivati kroz razne nemoralne i neetičke aktivnosti, pa čak i upotrebu laži, nekorektnom marketinškom ponudom, obmanjivanjem kupaca, ugradnjom nekvalitetnih materijala ili dijelova, isticanjem netočnih i lažnih upotrebnih svojstava i sl.

Kroz agresivnu marketinšku ponudu, koja često ne odgovara činjenicama ili istini, kupci i potrošači potiču se na kupovinu kako bi povećanom prodajom povećali dobit (profit).

Na povećanje profita djeluje snižavanje troškova, naročito u oblasti plaća/nadnica radnicima. Kapitalisti koriste zakonitost ponude i potražnje za radnim mjestima te sniženje nadnica kao posljedicu prevelike ponude radnika bez posla. Time se povećava siromaštvo, ali se na drugoj strani povećava bogatstvo kapitalista. Mnoge kapitalističke firme zatvaraju fabrike i otpuštaju brojne radnike u državama koje imaju visoke nadnice, proizvodnju preseljavaju u države sa niskim nadnicama i tamo grade nove fabrike. To ne rade iz filantropskog razloga kako bi zaposlili nezaposlene radnike, to rade kako bi smanjili svoje troškove i povećali profit jer prodajne cijene zadržavaju na starom nivou.

Maksimizacija profita kod pojedinačnih privrednih subjekata izlazi iz sfere poštene i moralno ekonomske politike i prelazi u sferu nemoralne, nezakonite i neetične oblike ponašanja. Izuzetno dobar primjer trke za sve većim profitom možemo naći u knjizi *Smrtonosni lijekovi i organizirani kriminal* dr. Petera Gotzschea, danskog profesora s Univerziteta u Kopenhagenu, koji ističe da je cijela farmaceutska industrija organizirana na kriminalu sa ciljem povećanja svog profita. To se izražava kroz sve veću prodaju lijekova, što je povezano sa provizijom koju primaju ljekari ako određeni lijek propišu za upotrebu. Takođe, farmaceutske firme povremeno organiziraju razne simpozije i seminare, na atraktivnim lokacijama, gdje se pozivaju ljekari na upoznavanje sa novim lijekom. Učesnici seminara imaju besplatan smještaj u ekskluzivnim hotelima i plaćeni prevoz uz uslov da počnu propisivati reklamirani lijek, a to su prikriveni mito i korupcija ljekara. Poseban oblik kriminala u farmaceutskoj industriji je utjecaj na odgovarajuće zdravstvene institucije koje utvrđuju osnovne parametre u ljudskom organizmu, koji se po pravilu postavljaju tako da povećavaju obim korištenja lijekova, a time povećavaju prodaju. Povremeno se "izmisle" pojedine bolesti kao naprimjer: ptičija gripa, svinjska gripa i slično, kako bi se zastrašio svijet, ali i povećao obim prodaje lijekova koji preventivno sprečavaju razvoj bolesti.

Pored farmaceutske industrije, značajan utjecaj na ponašanje potrošača imaju prehrambena i industrija odjeće i obuće. Pored pozitivnih utjecaja na potrošače, često se koriste razne marketinške forme kako bi se povećao obim prodaje, a time i profit. Brojni kapitalisti, posebno njihovi menadžeri spremni su na mnoge negativne

aktivnosti za ukupno društvo i potrošače kako bi ostvarili pozitivne efekte, tj. povećali svoj profit.

I u filantropskom društvu mikroekonomski subjekti nastojat će da stvore što veću dobit, odnosno profit, pri čemu će on znatno više koristiti društvu i rješavanju filantropskih problema, a manje ići u korist vlasnika kapitala. Filantropsko društvo je zainteresirano da veći dio profita (dobiti) bude reinvestiran a ne da ide u korist pojedinaca. Neophodno je kroz reinvesticije profita otvarati nova radna mjesta, smanjivati nezaposlenost, smanjivati siromaštvo itd, a sve u cilju ostvarivanja filantropskih principa. Poticaj takvoj politici raspolaganja sa profitom osigurat će se kroz poreznu politiku koja će omogućiti poticanje poduzetničkih aktivnosti i ostvarivanje vlastitih većih ličnih primanja, ali u okviru moralnih i etičkih normi, odnosno uspostavljenih ograničenja u isplatama pojedincima.

Filantropsko poduzetništvo kroz raspodjelu viška vrijednosti u prvi plan stavlja moralno i etičko povećanje viška vrijednosti u cilju rješavanja raznih filantropskih pitanja i bez motivacije da taj višak vrijednosti prisvajaju pojedinci. Ipak, ukoliko pojedinci to i pokušaju bit će spriječeni kroz poreznu politiku i plaćanje visokih poreza ukoliko ostvare veće isplate u svoju korist od društveno normiranih granica.

Pojam filantropskog poduzetništva je vrlo širok i znatno obuhvatniji od pojma socijalnog poduzetništva, koji ga nastoji uvesti u kapitalizam kako bi prikrio samu suštinu vlasništva i samostalnog raspolaganja profitom. U kapitalizmu socijalno poduzetništvo je formirano na dobrovoljnoj osnovi kapitalista, dok je filantropsko poduzetništvo utemeljeno ekonomskom politikom države.

18.2. NAJVAŽNIJI EFEKTI MIKROEKONOMIJE U FILANTROPIZMU NA POJEDINAČNE EKONOMSKE SUBJEKTE

Najvažnije efekte mikroekonomije u filantropskom društvu osjetit će pojedinci i domaćinstva. U suštini filantropizam je društveni status u kojem se ispoljava briga o čovjeku i o poboljšanju njegovog življenja.

Pojedinci i domaćinstva u filantropskom društvu osjetit će neposredno poboljšanje svojih uvjeta življenja kroz sljedeće obaveze filantropskog društva prema pojedincima i domaćinstvima:

1. Garancija zapošljavanja;
2. Besplatna zdravstvena zaštita;
3. Osiguranje besplatnog školovanja (osnovnog, srednjeg i visokog);
4. Smanjivanje siromaštva;
5. Ukidanje gladi;

6. Osigurati socijalnu zaštitu nesposobnim za rad, bolesnim, hendikepiranim i sl, kao i zdravim osobama u periodu do zapošljavanja;
7. Osigurati uvjete za normalno stanovanje uz dostupnost zdrave vode za piće.

Od prethodnih obaveza filantropskog društva možemo naglasiti da su sve realne i opravdane, u mnogim državama pojedine mjere su se već primjenjivale ili su još sastavni elemenat državne politike. Ipak, prva mjera – garancija zapošljavanja je manje prisutna u praksi. Međutim, takva politika mora prisiliti svaku državu da omogući zaposlenje svakoj osobi, koja to želi. Samo zaposlena osoba, koja ostvaruje vlastiti prihod, smanjuje u državi niz drugih problema kao što su: siromaštvo, glad, krađe, odavanje alkoholu i drogama, razvoj raznih oblika kriminala, raspada domaćinstava, nasilja u porodici itd.

Filantropsko društvo mora realizirati pravo na zapošljavanje jer svaka država treba osigurati svakom svom pripadniku pravo na rad kako bi po toj osnovi ostvarivao legalne prihode i održavao svoj život i život svoje porodice po osnovu vlastitog rada, a ne da živi od tuđe i socijalne pomoći.

Pored pojedinaca i domaćinstava u filantropskom društvu i privredni subjekti će doživjeti određene i suštinske promjene u odnosu na kapitalistički sistem. Najvažniji efekti mikroekonomije u filantropizmu na pojedinačne privredne subjekte odnosit će se na:

1. raspodjelu profita;
2. poštovanje zakonski uspostavljenih minimalnih i maksimalnih nadnica;
3. uspostavljanje sistema nagrađivanja.

Glavni pokretač svih privrednih aktivnosti u kapitalističkoj ekonomiji je ostvarivanje profita. Svako ulaganje u proizvodnju i razvijanje proizvodnje je podsticano željom da se ostvari što veći profit. U svakoj privrednoj i drugoj aktivnosti osnovni cilj poslovanja je očekivani profit; tamo gdje kapitalista ne očekuje profit neće ni vršiti ulaganje i pokretanje proizvodnje. Samo ostvarivanje profita kroz neopravdano smanjenje troškova, naročito plaća radnicima, vrlo je štetno i nehumano. Djelomičnu zaštitu radnika moguće je ostvarivati putem zakonskog definiranja najniže nadnice i djelovanjem sindikata kao osnovnih branitelja interesa radnika.

U zadnje vrijeme sve se više pojavljuju negativnosti vezane za raspodjelu profita (dobiti, viška vrijednosti). Uočena je pojava da se profit dijeli na vrlo nemoralan način. Najveći dio profita pripada vlasnicima kapitala koji ga izvlače iz poduzeća i isplaćuju visoke naknade. Prvo, iz reprodukcijskog ciklusa veći dio profita izvlači vlasnik kapitala i usmjerava ga u osobnu potrošnju. Drugo, kroz visoke naknade menadžerima, savjetnicima, lobistima i sl, izvlači se profit iz poduzeća i usmjerava za osobnu potrošnju.

U filantropskom društvu ciljevi pri raspodjeli profita bili bi usmjereni u reinvestiranje u samo poduzeće jer bi time povećali proizvodnju, te povećali broj zaposlenih i djelovali na smanjenje nezaposlenosti, siromaštva i gladi. Ova mjera nije u suprotnosti sa isplatom radnicima, menadžerima, savjetnicima, vlasnicima pristojne i primjerene nadnice koja će zadovoljiti njihova očekivanja. Takođe, u troškove plaća ugradit će se i stimulativne mjere nagrađivanja za dobar, uspješan, kvalitetan i inovativan rad. Međutim, neophodno je spriječiti nemoralne isplate koje su u kapitalizmu enormno visoke, i koje iritirajuće djeluju na većinu radnika i građana. Kroz poreznu politiku stimulirat će se normalne i društveno prihvatljive naknade za rad, ali će se, istovremeno, isplate iznad gornjih moralnih granica sankcionirati visokim progresivnim poreskim stopama. Na taj način vlasnici kapitala odustat će od takvih isplata i ta sredstva će usmjeravati u reinvestiranje koje će biti podržano poreskom politikom.

Uspostavljanje zakonskih minimalnih i maksimalnih nadnica uspostaviti će više reda u sadašnje neodrživo stanje u oba smjera. Radi velike nezaposlenosti i velike ponude radne snage minimalne nadnice se nemoralno smanjuju, pri čemu se maksimalne nadnice bezobrazno i nemoralno podižu, a naročito menadžerima, savjetnicima, lobistima i slično. Neophodno je da zakonodavac definira minimalne i maksimalne nadnice vodeći računa o dostignutom stupnju razvoja svake pojedine države.

Sistem nagrađivanja treba biti definiran kao poticajan za dobar i kvalitetan rad svih zaposlenih u privrednom subjektu, počevši od nekvalificirane radne snage do visokih menadžera. Sistem nagrađivanja mora biti stimulativan, ali ne smije postati sredstvo kako da menadžeri izbjegniju primanja naknade koje su moralne i adekvatne uloženom radu i trudu.

Sve veći broj vlasnika privrednih subjekata i njihovi menadžeri izvlače kapital iz proizvodnih funkcija i usmjeravaju ga u razne uslužne, zabavne, sportske i slične aktivnosti gdje stvaraju novi profit i njime raspolažu bez ikakve društvene kontrole. Ulažu taj profit u razne druge aktivnosti koje ne smanjuju siromaštvo, zapošljavaju mali broj radnika i omogućavaju pojedincima sticanje izuzetno visokih primanja.

To se odnosi na filmsku industriju, zabavne programe, profesionalni sport, igre na sreću i raznu statusnu potrošnju (novi automobili, avioni, jahte, brendirani proizvodi, novi mobiteli, modna odjeća i obuća itd).

Vrlo visoka ulaganja u profesionalni sport izmiču svakoj kontroli, pri čemu interes za nogomet (i druge sportove) nije veći danas nego što je bio prije pedeset godina kada se fudbaleri i njihovi treneri nisu plaćali ni stotim dijelom današnjih isplata. Današnji pjevači, glumci i slični nisu bolji od nekadašnjih, ali današnji zarađuju milione, a iza njih se kriju velika primanja menadžera i drugih organizatora.

Isplata naknada u kapitalizmu izgubila je svaku moralnu normu i u suštini postaje bezobrazna.

18.3. TEORIJA O VIŠKU VRIJEDNOSTI

Teorija o višku vrijednosti permanentno je u centru pažnje ekonomskih i drugih mislilaca (sociologa, politologa, filozofa, teologa i sl). Na temeljima teorije o višku vrijednosti grade se politički sistemi i društveno-politička uređenja.

Kroz teoriju o višku vrijednosti izgrađuju se odnosi između ljudi kao pojedinaca kao i odnosi između ljudi koji su na poziciji i imaju vlast u svojim rukama u odnosu na ljude u podređenoj poziciji. U suštini, većina teoretičara podržava ovaj ili onaj društveni sistem, i maksimalno nastoje dokazivati kroz teoriju o višku vrijednosti kako je određen sistem opravdan i pravedan. Ustvari, teorija o višku vrijednosti je u funkciji dokazivanja opravdanosti određenog društveno-političkog sistema i koristi se kao sredstvo u dokazivanju opravdanosti postojećeg sistema.

Neophodno je teoriju o višku vrijednosti osloboditi unaprijed definiranih smjernica u opravdanju ili opovrgavanju ovog ili onog sistema.

Teorija o višku vrijednosti ima direktan utjecaj na razvoj:

- bogatstva
- siromaštva
- razvijenosti
- nerazvijenosti
- zaposlenosti
- nezaposlenosti
- gladi

Prema tome, centralno pitanje u ekonomskoj teoriji, ali i u praksi je pitanje viška vrijednosti, odnosno jasni, precizni i naučno utemeljeni odgovori na pitanja:

1. Šta je to višak vrijednosti?
2. Kako se stvara višak vrijednosti i ko ga stvara?
3. Kada se u poduzeću počinje stvarati višak vrijednosti?
4. Da li predmeti rada i sredstva za rad stvaraju višak vrijednosti?
5. Kako se dijeli višak vrijednosti?
6. Ko sada koristi veći dio viška vrijednosti?
7. Kakve su posljedice neprincipijelnog i nenaučnog pristupa teoriji o višku vrijednosti?

Danas se o višku vrijednosti pišu mnogi naučni članci, rasprave, eseji i razni komentari, pri čemu se više filozofira sa makroaspekta o globalnom shvatanju teorije o višku vrijednosti. Međutim, da bi razumjeli i shvatili teoriju o višku vrijednosti neophodno je pomoću metode asprakcije istu primijeniti na mikroplanu, jer se višak vrijednosti stvara, izračunava i knjigovodstveno evidentira na nivou svake mikroorganizacije. Iz tog razloga u ovoj knjizi objasniti ćemo bit viška vrijednosti

tamo gdje se on stvara, kako se stvara, kako se dijeli, ko ga koristi i kakve su posljedice raspodjele viška vrijednosti.

Višak vrijednosti se računovodstveno iskazuje u mikroekonomskim organizacijama, a zbirom pojedinačnih mikrovišaka vrijednosti dobijamo ukupni, odnosno makrovišak vrijednosti.

Višak vrijednosti je konkretan pokazatelj koji se u praksi jednostavno iskazuje. Često iz neznanja i nerazumijevanja pojma i suštine viška vrijednosti, pojedini mislioci (ekonomski, sociološki, filozofski, politički i dr) razvijaju rasprave bez granica i kraja. Čitajući i analizirajući takve rasprave dolazite do pitanja da li je ta rasprava samo radi rasprave, a ne radi analize suštine i biti same teorije o višku vrijednosti.

18.3.1. ŠTA JE TO VIŠAK VRIJEDNOSTI?

Višak vrijednosti je praktična i stručna kategorija koja se u mikroorganizaciji računovodstveno iskazuje. Višak vrijednosti je razlika između prodajne cijene i cijene koštanja jednog proizvoda. Na nivou poduzeća višak vrijednosti je razlika između ukupnog prihoda i ukupnih rashoda (troškova). Za potrebe ovog rada višak vrijednosti je isto što i dobit ili profit. Prema tome, kao pojam viška vrijednosti koristit ćemo i pojmove dobit i profit.

Dobit (višak vrijednosti, profit) može se iskazati pomoću formule:

$$\text{DOBIT (D)} = \text{UKUPAN PRIHOD (UP)} - \text{UKUPNI TROŠKOVI (UT)}$$
$$D = UP - UT$$

Na nivou pojedinačnog proizvoda višak vrijednosti (V_v) se može iskazati pomoću formule:

$$V_v = P_c - C_k$$

V_v = višak vrijednosti

P_c = prodajna cijena proizvoda

C_k = cijena koštanja proizvoda

Razlika između svih prihoda i svih rashoda u obračunskom razdoblju je dobit, uz uvjet da su prihodi veći od rashoda. Dobit je poslovno-ekonomski pojam, a pokazuje koliko je sredstava ostalo poduzeću nakon pokrivanja svih rashoda – troškova.

Značaj dobiti za poduzeće je izuzetno velik jer je dobit:

1. osnovni cilj poslovanja poduzeća;
2. svrha postojanja poduzeća;
3. motiv svih aktivnosti u poduzeću;
4. pokretač razvoja i rasta poduzeća.

Da bi poduzeće ostvarilo dobit iz poslovanja, naročito promatrano u duljem roku, neophodno je uspješno zadovoljavati potrebe kupaca što je preduvjet za realizaciju prometa iz kojeg se ostvaruju ukupan prihod i dobit.

Ostvarivanje dobiti utiče na realizaciju ostalih ciljeva poslovanja i obratno, uspješno ostvarivanje ostalih ciljeva poslovanja povratno djeluje na ostvarivanje dobiti. Na taj način se zatvara poslovni krug gdje uzrok utiče na posljedice, a potom posljedice utiču na uzrok:

- iz dobiti vršimo investicijska ulaganja, čime ostvarujemo cilj rasta i razvoja poduzeća, da bi nakon završene investicije ona počela stvarati novu dobit;
- iz dobiti zadovoljavamo vlasnike uloženog kapitala u poduzeće (kroz dividende, kamate, pripisivanje dobiti uloženom kapitalu i sl), što stimulira nove ulagače da ulože dio svog kapitala u poduzeće, koji će kroz novi prometni ciklus dati novu dobit.

Mnogi teoretičari pokušavaju osporiti ili umanjiti značaj dobiti u poslovanju poduzeća, uvodeći druge ciljeve poslovanja kao presudne, ipak, dobit ostaje središnji motiv poslovanja poduzeća, pri čemu ne treba osporavati značaj i drugih ciljeva poslovanja. Međutim, i svaki drugi cilj poslovanja u sebi krije krajnji cilj – ostvarivanje dobiti. Zadovoljenje potreba kupaca vršimo sa željom povećanja prometa, da kupac obnovi kupovinu, da privučemo nove kupce, odnosno da povećamo tržno sudjelovanje. A zašto? Da li samo da zadovoljimo kupca? Ne, cilj nam je da preko zadovoljnog kupca povećamo promet, odnosno povećamo dobit. Sve se ipak svodi, a naročito u duljem roku, na dobit iz poslovanja.

Dobit poduzeća se utvrđuje jednostavnim računskim postupkom koji se provodi u računovodstvu poduzeća.

Neki teoretičari nastoje objasniti da višak vrijednosti nije ni dobit a ni profit, pri čemu poistovjećuju dobit i profit. Za višak vrijednosti predstavlja nivo eksploatacije radnika, tj. broj sati rada tokom kojih su proizveli vrijednost preko onoga što su plaćeni. Ovo je samo filozofska rasprava jer nema mjerljivih dokaza.

Kalkulacija prodajne cijene jednog proizvoda sadrži dva bitna elementa: cijenu koštanja proizvodnje proizvoda i dobit kao višak vrijednosti iznad cijene koštanja do prodajne cijene proizvoda.

Poduzeće pravi kalkulaciju po raznim metodama, kao što su naprimjer:

- varijabilni i fiksni troškovi;
- direktni i indirektni troškovi;
- vrste troškova (prirodna);
- granični troškovi itd.

Po bilo kojoj metodi kalkulacije dolazi se do cijene koštanja jednog proizvoda na koji se dodaje dobit da bi dobili prodajnu cijenu.

Primjer kalkulacije cijene koštanja po prirodnoj vrsti troškova:

1. Materijalni troškovi izrade (predmeti rada, sirovine, drugi reprodukcioni materijali i sl);
2. Nematerijalni troškovi izrade (energija, usluge, i sl);
3. Amortizacija;
4. Neto plaće;
5. Doprinosi i porezi na i iz plaća;
6. Rashodi financiranja;
7. Ukupno cijena koštanja (1-6).

Svaka vrsta prirodnih troškova može se detaljno dijeliti na ostale troškove u toj grupi troškova.

Primjer kalkulacije cijene koštanja po metodi varijabilnih i fiksnih troškova:

1. Varijabilni troškovi:
  - osnovni materijal;
  - pomoćni materijal;
  - dio plaća koje su varijabilne;
  - energija;
  - usluge itd;
  - dio rashoda financiranja (varijabilni dio).
2. Fiksni troškovi:
  - amortizacija;
  - dio plaća koje su fiksne;
  - ostali fiksni troškovi;
  - dio rashoda financiranja (fiksni) itd.
3. Ukupna cijena koštanja (1+2).

Pojam viška vrijednosti, odnosno dobiti, usko je povezan i sa pojmom rentabilnosti i ekonomičnosti ukupnog poslovanja poduzeća, ali i po pojedinim proizvodima.

Rentabilnost (R) predstavlja najreprezentativniji pokazatelj uspješnosti poslovanja poduzeća, i pojedinačnih proizvoda. Za iskazivanje rentabilnosti koristi se sljedeća formula:

$$\text{RENTABILNOST (R)} = \frac{\text{DOBIT (D)} \times 100}{\text{UTROŠENA SREDSTVA (US)}}$$

Rentabilnost iskazuje koliko je u procentima ostvareno dobiti u odnosu na utrošena sredstva. U formuli umjesto utrošena sredstva možemo koristiti i druge veličine kao: uložena sredstva, ukupni troškovi, cijena koštanja i sl. U toj varijanti rentabilnost predstavlja u procentima ostvarenu dobit u odnosu na korištenu veličinu u formuli.

U nekim slučajevima možemo koristiti i ukupan prihod (UP) pri računanju rentabilnosti:

$$R = \frac{\text{DOBIT (D)} \times 100}{\text{UKUPAN PRIHOD (UP)}}$$

Pri ovom mjerenju rentabilnosti, odnosno viška vrijednosti (dobiti), izračunavamo koliki je procenat dobiti u ukupnom prihodu.

Princip povećanja rentabilnosti zasniva se na želji da se ostvari što veća dobit uz minimalno angažiranje sredstava u procesu proizvodnje. Iz toga proizlaze zadaci u smjeru povećanja rentabilnosti:

- a) povećanje dobiti kroz povećanje prodaje i ukupnog prihoda uz smanjenje ukupnih troškova poslovanja ili njihov sporiji rast od rasta ukupnog prihoda;
- b) smanjenje angažiranih prosječnih poslovnih sredstava.

Ekonomičnost (E) predstavlja odnos prihoda i rashoda pa se iskazuje po formuli:

$$\text{EKONOMIČNOST (E)} = \frac{\text{UKUPAN PRIHOD (UP)}}{\text{UKUPNI TROŠKOVI (UT)}}$$

Ekonomičnost pokazuje koliko je po 1 KM ukupnih troškova ostvareno ukupnog prihoda. Za izračun ekonomičnosti po jednom proizvodu mogu se koristiti sljedeće veličine:

$$E = \frac{\text{PRODAJNA CIJENA (Pc)}}{\text{CIJENA KOŠTANJA (Ck)}}$$

Ova formula iskazuje koliko se na 1 KM cijene koštanja ostvaruju prodajne cijene.

Ekonomičnost poslovanja ili ekonomičnost pojedinih proizvoda mogu imati samo tri osnovna pojavna oblika.

- a) Ekonomičnost je veća od 1 ($E > 1$) ako su prihodi veći od troškova ili je prodajna cijena veća od cijene koštanja. U tom slučaju poduzeće kao i pojedinačni proizvod posluje ekonomično i sa dobiti odnosno sa viškom vrijednosti.
- b) Ekonomičnost je ravna 1 ($E = 1$) ako su prihodi isti troškovima ili je prodajna cijena ista cijeni koštanja. U tom slučaju poduzeće posluje na granici ekonomičnosti, ali bez dobiti i gubitka odnosno bez viška vrijednosti.
- c) Ekonomičnost je manja od 1 ($E < 1$) ako su prihodi manji od troškova ili je prodajna cijena niža od cijene koštanja. U tom slučaju poduzeće posluje neekonomično i sa gubitkom odnosno bez viška vrijednosti, tj. umanjuje se i postojeća vrijednost.

Faktori koji utiču na ekonomičnost poslovanja su svi faktori koji utiču na kretanje prihoda i troškova. Skoro da nema ni jednog događaja u poslovanju poduzeća koji ne izaziva neki trošak ili prihod i time utiče na ekonomičnost poslovanja. Ipak, značajniji utjecaj imaju faktori koji više utiču na promjene obima prodaje i promjene troškova poslovanja.

Poslovanje bez stvaranja viška vrijednosti predstavlja poslovanje sa gubitkom.

Gubitak je negativni financijski rezultat poslovanja u kojem su ukupni troškovi veći od ukupnog prihoda. To ukazuje da ostvareni prihodi nisu mogli pokriti sve troškove poslovanja. Gubitak je suprotnost dobiti.

Na gubitak utiču kretanje i visina ukupnog prihoda i ukupnih troškova, pri čemu su ukupni troškovi uvijek veći od ukupnog prihoda. U ovom slučaju ne stvara se višak vrijednosti.

U aplikativnoj primjeni na pojedinačne proizvode, nestvaranje viška vrijednosti nastaje u slučaju kada je prodajna cijena niža ili ista cijeni koštanja.

18.3.2. KAKO SE STVARA VIŠAK VRIJEDNOSTI I KO GA STVARA?

Nakon što smo objasnili šta je to višak vrijednosti, neophodno je naučno odgovoriti na pitanje: Kako se stvara višak vrijednosti i ko ga stvara?

Odgovor na ovo pitanje dat ćemo na primjeru stvaranja viška vrijednosti na proizvodnji i prodaji jednog odijela kod proizvođača konfekcijskih proizvoda. Pri izradi cijene koštanja i prodajne cijene jednog muškog odijela apstrahirat ćemo

učešće prethodnih faza u proizvodnji odijela (proizvođači štofa i drugih sirovina kao i proizvođača opreme, šivaćih mašina, pegli i sl. koje se koriste u proizvodnji odijela). Takođe, apstrahirat ćemo utjecaj maloprodaje kao i poreza ili PDV-a u kalkulaciji cijene jer samo zamagljuju suštinu stvaranja viška vrijednosti, kao i odgovor na pitanje ko stvara višak vrijednosti.

Primjer proizvodnje jednog muškog odijela je dosta reprezentativan primjer za objašnjavanje i shvatanje suštine kako se stvara višak vrijednosti i ko ga stvara. U kasnijim izlaganjima dat ćemo odgovore i na druga bitna pitanja vezana za višak vrijednosti:

- kako se dijeli višak vrijednosti?
- ko koristi i raspolaze sa viškom vrijednosti?
- kakve su posljedice sadašnje raspodjele i korištenja viška vrijednosti?

Kao primjer stvaranja viška vrijednosti poslužit će nam kalkulacija prodajne cijene za dva odijela jednog proizvođača.

RED. BROJ	O P I S	ODIJELO A	ODIJELO B
1.	Ukupni direktni troškovi, od čega:	125,00 KM	125,00 KM
1.1.	Materijal izrade odijela	95,00 KM	95,00 KM
1.2.	Bruto plaće izrade	30,00 KM	30,00 KM
2.	Troškovi proizvodnog pogona ukupno, od čega:	80,00 KM	80,00 KM
2.1.	Amortizacija	25,00 KM	25,00 KM
2.2.	Razni troškovi	35,00 KM	35,00 KM
2.3.	Bruto plaće režije pogona	20,00 KM	20,00 KM
3.	Troškovi uprave i marketinga, od čega:	65,00 KM	80,00 KM
3.1.	Razni troškovi	25,00 KM	25,00 KM
3.2.	Bruto plaće uprave i marketinga	25,00 KM	25,00 KM
3.3.	Troškovi marketinga	15,00 KM	30,00 KM
4.	Ukupna cijena koštanja (1+2+3)	270,00 KM	285,00 KM
5.	DOBIT (Višak vrijednosti)	27,00 KM	45,00 KM
6.	PRODAJNA CIJENA ODIJELA (4+5)	297,00 KM	330,00 KM

Kalkulacija prodajne cijene odijela na principu izračuna cijene koštanja plus dobit (višak vrijednosti):

Dodatne informacije o kalkulaciji:

- a) Pri utvrđivanju ukupnih direktnih troškova (pozicija 1.1) polazi se od stvarnih pokazatelja i normativa utroška, kao i nabavnih cijena sirovina i pomoćnih materijala.
- b) Bruto plaće izrade (pozicija 1.2) kao direktni trošak izračunat je na bazi normativa rada za svaku operaciju krojenja i šivanja odijela sa planiranim iznosima plaća uvećanim za doprinose i poreze na plaće.

- c) Troškovi proizvodnog pogona ukupno (pozicija 2) planirana je u kalkulaciji u istom iznosu za oba odijela.
- d) Troškovi uprave i marketinga (pozicija 3) odijela B povećani su za 15,00 KM (pozicija 3.3) samo kod dodatnih troškova marketinga – povećana prodajna promocija odijela B.
- e) Cijena koštanja (pozicija 4) povećana je kod odijela B radi dodatnih troškova marketinga.
- f) Dobit kao višak vrijednosti povećan je kod odijela B (pozicija 5) na 45,00 KM u odnosu na dobit kod odijela A od 27,00 KM.

Ovdje se postavljaju suštinska pitanja:

- kako je stvoren višak vrijednosti kod odijela B?
- ko je stvorio taj višak vrijednosti?

Kako je stvoren višak vrijednosti (dobit) ako je korišten isti reprodukcioni materijal, rad je obavljen na istim mašinama, a prodajna cijena je znatno veća.

- g) Direktni trošak – materijal izrade (pozicija 1.1) je isti kod oba odijela:

3,10 m štofa po 20, KM =	62,00 KM
2,00 m postave po 7,00 KM =	14,00 KM
0,80 m fiksira po 5,00 KM =	4,00 KM
4 kom dugmadi po 1 KM =	4,00 KM
6 kom manjih dugmadi po 0,50 KM =	3,00 KM
1 kom rajferšlusa po 2,00 KM =	2,00 KM
1 kom vješalice po 1,50 KM =	1,50 KM
1 kom najlon kesa po 0,80 KM =	0,80 KM
1 kom kopča po 0,20 KM =	0,20 KM
<u>ostali razni pribor =</u>	<u>3,50 KM</u>
Ukupno direktni materijalni trošak =	95,00 KM

- h) Ukupno bruto plaće izrade (pozicija 1.2.) je ista kod oba odijela:

krojenje 30 min po 0,15 KM =	4,50 KM
šivanje 150 min po 0,15 KM =	22,50 KM
<u>peglanje i dorada 20 min po 0,15 KM =</u>	<u>3,00 KM</u>
Ukupno direktne bruto plaće =	30,00 KM

Iz prethodnih činjenica i pokazatelja mogu se izvući sljedeće činjenice:

- za oba odijela utrošen je isti direktni rad;
- oba odijela sašivena su od istog ili sličnog materijala kupljenog po cijeni od 20,00 KM po 1 m;
- svi ostali troškovi su isti za oba odijela;

- kod odijela B povećani su troškovi marketinga;
- kod odijela B stvoren je novi dodatni višak vrijednosti jer je prodajna cijena odijela B povećana u odnosu na odijelo A.

Na osnovu prethodnih činjenica može se sa sigurnošću potvrditi da je odijelo B uspješnije i kvalitetnije proizvedeno u sljedećim fazama:

- kreatori su izabrali aktuelniji štof za odijelo B (bolje boje, moderniji, atraktivniji i sl), što je posljedica rada i napora kreatora;
- krojači su napravili odijelo B koje je po kroju i izgledu atraktivno i dopadljivo, što je posljedica rada i napora krojača odijela;
- odijelo B je u procesu proizvodnje (krojenja, šivanja i peglanja) u odnosu na odijelo A bolje i kvalitetnije napravljeno – posljedica boljeg rada svih proizvodnih radnika;
- za odijelo B marketing služba je učinila dodatne napore u povećanju prodajne promocije, što je posljedica napora i kreativnog rada marketing osoblja;
- prodajna funkcija učinila je dodatne napore u prodaji odijela B sa većom prodajnom cijenom od odijela A ukazujući na ukupnu uspješnost odijela B (kvalitet, atraktivnost, modna boja, modernost odijela, aktuelnost i sl), pri čemu kupac prihvata prodajnu cijenu proizvoda B (iako je imao nižu cijenu proizvoda A). Kupac je zadovoljio potrebu i želju za odijelom i smatra da je dobio proizvod koji vrijedi plaćene cijene jer je dobrovoljno prihvatio kupovinu odijela B.

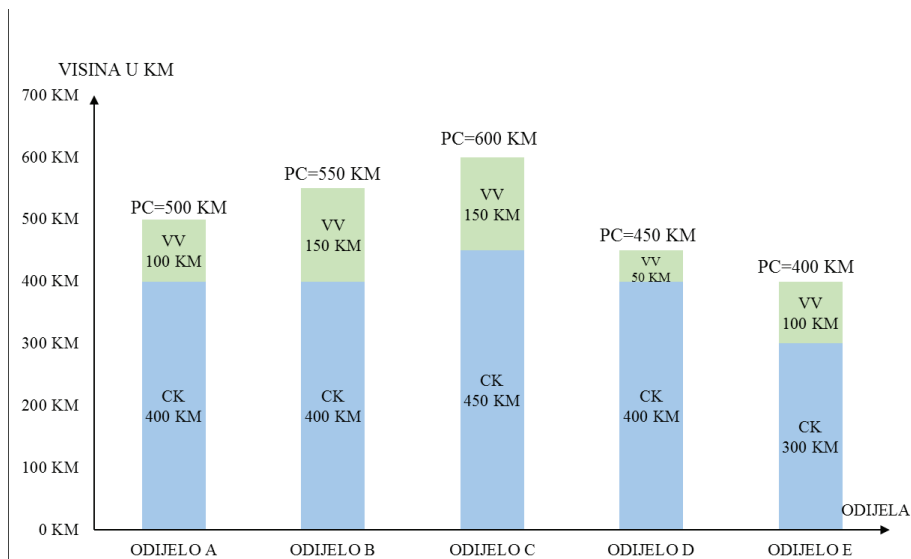
Na temelju prethodnih činjenica i tvrdnji može se sagledati da su stvaraoci viška vrijednosti, odnosno dobiti, isključivo zaposleni radnici koji su uložili više truda, napora, znanja, kvaliteta, kreativnog rada i da su svojim zalaganjem ostvarili dobit – višak vrijednosti.

Odgovor na postavljeno pitanje kako se stvara višak vrijednosti i ko ga stvara je vrlo jasan i nedvosmislen: njega stvaraju zaposleni radnici svojim radom koji je stručan, kreativan, produktivan, ekonomičan i profitabilan.

U stvaranju viška vrijednosti djeluju dva elementa:

- prodajna cijena koja se formira i realizira na tržištu;
- cijena koštanja proizvoda u koju su uključeni svi direktni i indirektni troškovi ili svi fiksni i varijabilni troškovi proizvodnje i prodaje.

Odnosi u veličinama navedena dva elementa mogu biti u raznim odnosima i kombinacijama i troškova, što se vidi iz sljedećeg grafičkog prikaza:

PC = prodajna cijena
 CK = cijena koštanja
 VV = višak vrijednosti

Prodajna cijena djeluje na visinu viška vrijednosti jer se na tržištu priznaje prometna vrijednost proizvoda. Ustvari, na tržištu se priznaju ukupni radni naponi radnika u stvaranju, proizvodnji, promociji i prodaji proizvoda. Iz prethodne činjenice i tvrdnje jasno je da tržište prizna kroz prodajnu cijenu, odnosno kupovnu cijenu, od strane kupca visinu viška vrijednosti, ali da je radnik ipak stvaraoc viška vrijednosti. Kupac je taj koji nesvjesno prizna višak vrijednosti (jer on nema informacije o cijeni koštanja proizvoda), i kroz kupovinu cijenom prizna proizvođaču prodaju, a time i verificira napore svih radnika u procesu proizvodnje i prodaje odijela.

Pored prodajne cijene na višak vrijednosti djeluje cijena koštanja proizvoda. Moguća su razna kretanja cijena koštanja u odnosu na stvaranje visine viška vrijednosti.

U pravilu sniženje cijene koštanja, uz druge neizmjenjene elemente, izaziva rast viška vrijednosti. Međutim, i pored sniženja cijene koštanja moguć je veći pad viška vrijednosti ili gubitak ukupnog viška vrijednosti. Razlozi za sniženje cijene koštanja mogu biti mnogobrojni, ali da to negativno djeluje na pojedine elemente cijene koštanja (sniženje troškova plaćanja izaziva pad produktivnosti ili smanjenje kreativnosti u radu itd, promjena materijala smanjuje troškove, ali i kvalitet proizvoda, itd) koje će dati nekvalitetniji proizvod i znatno veći pad prodajne cijene u odnosu na sniženje cijene koštanja.

Ili, drugo pravilo, da porast cijene koštanja smanjuje višak vrijednosti ukoliko je prodajna cijena ostala ista. Međutim, u praksi, često se porast cijene koštanja vezuje uz upotrebu boljih i skupljih materijala, što može izazvati više povećanje prodajne cijene od porasta cijene koštanja, što će djelovati na još veće povećanje viška vrijednosti.

U poslovanju poduzeća i utjecajima na troškove, cijenu koštanja, politiku cijena, višak vrijednosti, ponašanje kupaca, marketing itd, postoji niz pojedinačnih oblasti u okviru mikroekonomije koje se direktno ili indirektno bave stvaranjem viška vrijednosti – dobiti.

18.3.3. KADA SE U PODUZEĆU POČINJE STVARATI VIŠAK VRIJEDNOSTI

Višak vrijednosti je obim prodaje gdje je ukupan prihod poduzeća veći od ukupnih troškova poduzeća. U početnim fazama poslovanja poduzeće zbog fiksnih troškova ostvaruje gubitke u poslovanju. Na određenom i višem obimu prodaje poduzeće ostvaruje prihod koji se izjednačava sa troškovima. Do tog trenutka poduzeće ostvaruje gubitke u poslovanju jer su ukupni troškovi veći od ukupnog prihoda. Od tog trenutka pa nadalje poduzeće ulazi u fazu rentabilnog poslovanja i ostvaruje dobit jer su ukupni prihodi veći od ukupnih troškova.

Početak stvaranja viška vrijednosti za poduzeće je izuzetno važan trenutak, u ekonomskoj literaturi često se naziva prag rentabilnosti, prag ekonomičnosti, točka pokrića, mrtva točka i dr.

Da bi utvrdili točku početka stvaranja viška vrijednosti, odnosno praga rentabilnosti, potrebno je napraviti grafikon rentabilnosti. On se ne upušta u analizu početka stvaranja viška vrijednosti nego samo pokazuje grafički ili tabelarno kretanje ukupnih troškova i ukupnog prihoda i točku kada se oni izjednačuju ($UP = UT$) i od kada poduzeće iz zone gubitaka prelazi u zonu ostvarivanja viška vrijednosti, odnosno dobiti.

Grafikon rentabilnosti ima značajnu primjenu u vođenju politike cijena. Na osnovu njega mogu se donositi racionalne odluke o cijenama i obimu proizvodnje. Grafikon rentabilnosti ima značajnu grafičku primjenu jer prikazuje utjecaj obima prodaje na troškove, realizaciju i dobit za razne stupnjeve obima prometa. Jedan od najvažnijih pokazatelja iz grafikona rentabilnosti je prag rentabilnosti.

Grafikon rentabilnosti se zasniva na poznavanju fiksnih i varijabilnih troškova po jedinici proizvodnje i ukupno. Varijabilni troškovi imaju pretežno karakter proporcionalnih troškova. Ukupan prihod je umnožak obima prodaje u fizičkim jedinicama i cijenom po jedinici. Pretpostavlja se da se sav obim prometa može

realizirati po istim prodajnim cijenama, s tim da se grafikon rentabilnosti može raditi za razne nivoe cijena.

Za utvrđivanje praga rentabilnosti koriste se sljedeće veličine:

- a) Ukupan prihod (UP) je umnožak prodajne cijene (P_c) i obima prodaje (K),

$$UP = K \times P_c$$

- b) Ukupni troškovi (UT) su zbir ukupnih fiksnih troškova (UFT) i umnožak varijabilnih troškova (V_t) po jedinici prometa s obimom prodaje (K),

$$UT = UFT + V_t \times K$$

- c) Prag rentabilnosti je ona količina prometa na kojoj je ukupan prihod (UP) jednak ukupnim troškovima (UT),

$$UP = UT \text{ ili } P_c \times K = UFT + V_t \times K$$

Prag rentabilnosti za obim prometa je:

$$K = \frac{UFT}{P_c - V_t}$$

Prag rentabilnosti u vrijednosti (visina ukupnog prihoda) je:

$$UP = \frac{UFT}{1 - \frac{V_t}{P_c}}$$

Grafikon rentabilnosti (tabelarni i grafički) i izračunavanje praga rentabilnosti ilustrovat ćemo sljedećim primjerom:

- prodajna cijena (P_c) je 800 KM,
- obim prodaje fizički raste po 500 jedinica,
- ukupni fiksni troškovi su 600.000 KM,
- varijabilni proporcionalni troškovi po jedinici su 500 KM.

Izračunaj:

- prag rentabilnosti;
- ukupan prihod i ukupne troškove za svaki stupanj obima prometa;
- dobit, odnosno gubitak za svaki stupanj obima prometa.

Izračun obavi pomoću formula i tabelarno.

1. Prag rentabilnosti (za količinu prodaje), možemo izračunati izravno pomoću navedenih formula:

$$K = \frac{UFT}{Pc - Vt} = \frac{600.000}{800 - 500} = 2.000 \text{ komada}$$

Prag rentabilnosti ostvarujemo na obimu prodaje od 2.000 komada.

$$UP \frac{UFT}{1 - \frac{Vt}{Pc}} = \frac{600.000}{1 - \frac{500}{800}} = \frac{600.000}{1 - 0,625} = \frac{600.000}{0,375} = 1,600.000 \text{ KM}$$

Prag rentabilnosti ostvarujemo pri ukupnom prihodu od 1,600.000 KM.

Obim prodaje je ako ukupan prihod podijelimo s projanom cijenom:

$$K = UP : Pc$$

$$K = 1,600.000 : 800 = 2.000 \text{ komada}$$

Dobijeni prag rentabilnosti na obimu prodaje od 2.000 komada je isti kao i po prvoj formuli.

2. Izračun praga rentabilnosti možemo izvršiti i pomoću tabele:

Tabelarni prikaz grafikona rentabilnosti za razne stupnjeve obima prometa

OBIM PRODAJE	PRODAJNA CIJENA	UKUPAN PRIHOD	VARIJABILNI TROŠKOVI PO JEDINICI	UKUPNI VARIJABILNI TROŠKOVI UVT	UKUPNI FIKSNI TROŠKOVI UFT	UKUPNI TROŠKOVI	DOBIT (GUBITAK)
1	2	3=1x2	4	5=1x4	6	7=5+6	8=3-7
0	800	0	0	0	600.000	600.000	- 600.000
500	800	400.000	500	250.000	600.000	850.000	- 450.000
1.000	800	800.000	500	500.000	600.000	1,100.000	- 300.000
1.500	800	1,200.000	500	750.000	600.000	1,350.000	- 150.000
2.000	800	1,600.000	500	1,000.000	600.000	1,600.000	0
2.500	800	2,000.000	500	1,250.000	600.000	1,850.000	+ 150.000
3.000	800	2,400.000	500	1,500.000	600.000	2,100.000	+300.000

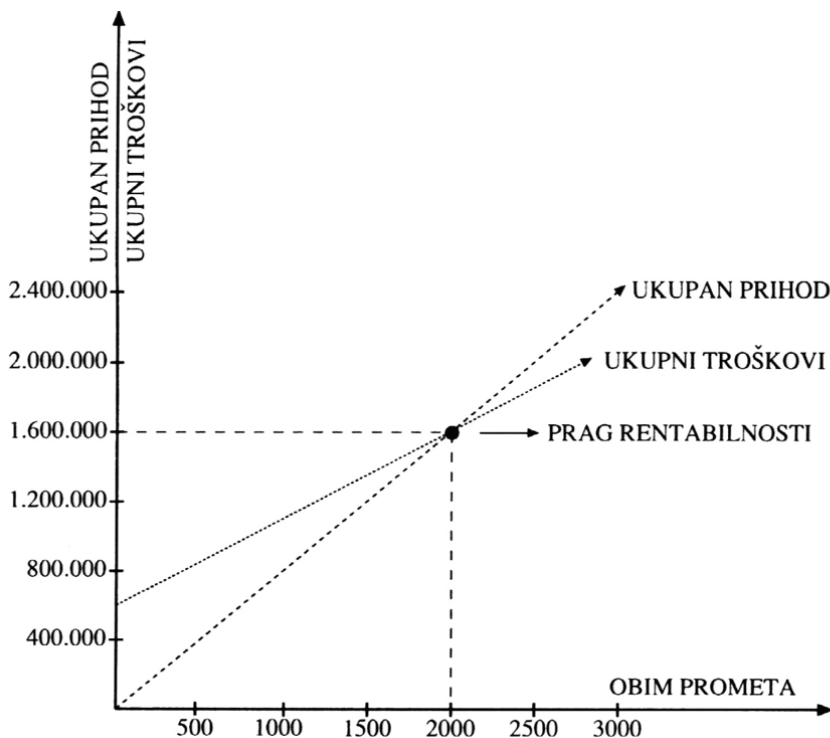
Prag rentabilnosti se postiže na obim prodaje kada je ukupan prihod jednak ukupnim troškovima. $UP = UT$ na obim prodaje 2.000 komada i kada je $UP = 1,600.000$ KM, odnosno $UT = 1,600.000$ KM.

Do praga rentabilnosti ostvarujemo gubitak u poslovanju, a nakon praga rentabilnosti ostvarujemo pozitivan financijski rezultat (dobit).

3. Izračun praga rentabilnosti možemo obaviti i pomoću grafičkog prikaza.

Na koordinati unosimo podatke o visini ukupnog prihoda i ukupnih troškova, a na apcisi količinu obima prodaje.

Grafički prikaz grafikona rentabilnosti:

Iz grafičkog prikaza vidimo da se prag rentabilnosti ostvaruje na obimu prometa - prodaje u količinama od 2.000 komada kada je ukupan prihod jednak ukupnom trošku. Sve do praga rentabilnosti ukupan prihod je manji od ukupnih troškova i poslujemo s gubitkom. Od praga rentabilnosti i uz povećanje obima prodaje prelazi se u rentabilno poslovanje kada je ukupan prihod veći od ukupnih troškova.

Iz prethodnih izračuna praga rentabilnosti vidimo da smo na sva tri načina izračuna (pomoću formula, tabele i grafičkog prikaza) došli do istog rezultata.

U dosadašnjem izlaganju koristili smo pojednostavljeni primjer, pri čemu prodajna cijena stalno ostaje ista i ne opada s obimom prodaje. Ovo smo koristili da bi lakše shvatili suštinu osnovnog pitanja i odgovor na njega: kada se u poduzeću počinje stvarati višak vrijednosti, odnosno kada počinje prag rentabilnosti, odnosno poslovanje sa dobiti.

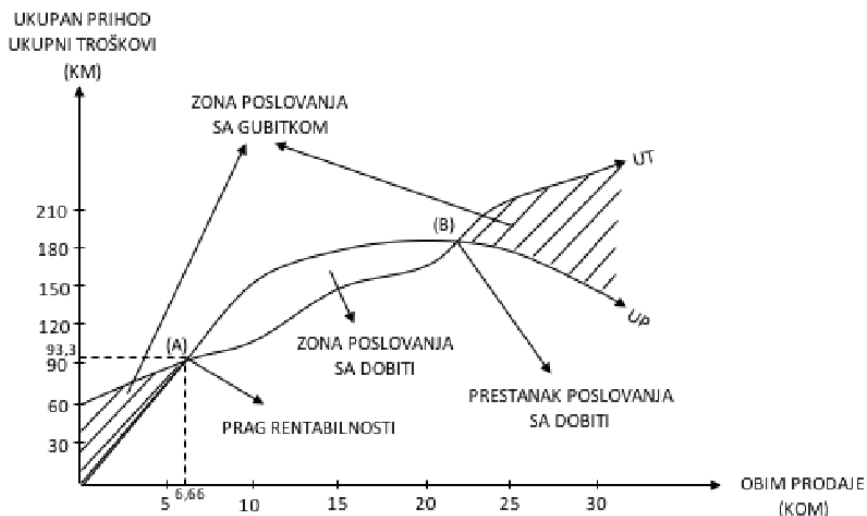
Sada ćemo u razmatranje unijeti najčešći slučaj da povećanjem prodajnih cijena opada obim prodaje. Ukupan prihod ima nelinearni razvojni tok. U ovom primjeru pojavljuje se standardni prag rentabilnosti. To je početak poslovanja sa dobiti (sa viškom vrijednosti), ali se na višem obimu prodaje pojavljuje slučaj da je ukupan prihod niži od ukupnih troškova. To je točka kada poduzeće izlazi iz zone rentabilnog poslovanja i počinje ostvarivati gubitak. U tom momentu prodajne cijene su niže od troškova pa je preporučljivo prestati daljnju prodaju i nova sniženja prodajnih cijena.

Na sljedećem primjeru prikazat ćemo tabelarno grafički prag rentabilnosti i kraj rentabilnog poslovanja u slučaju kada opadaju prodajne cijene sa rastom obima prodaje.

Tabelarni prikaz grafikona rentabilnosti pri opadanju prodajnih cijena sa rastom prodaje:

OBIM PRODAJE (K)	PRODAJNA CIJENA (PC)	UKUPAN PRIHOD (UP)	VARIJABILNI TROŠKOVI PO JEDINICI (VT)	UKUPNI VARIJABILNI TROŠKOVI (UVT)	UKUPNI FIKSNI TROŠKOVI (UFT)	UKUPNI TROŠKOVI (UT)	DOBIT (GUBITAK) (D)
1	2	3=1x2	4	5=1x4	6	7=5+6	8=3-7
0	17	0	5	0	60	60	- 60
5	15	75	5	25	60	85	- 10
10	13	130	5	50	60	110	20
15	11	165	5	75	60	135	30
20	9	180	5	100	60	160	20
25	7	175	5	125	60	185	- 10
30	5	150	5	150	60	210	- 60

Grafikon rentabilnosti, u varijanti kada obim prodaje opada sa porastom cijena, možemo i grafički prikazati koristeći podatke iz prethodne tabele.

Prag rentabilnosti se izvodi iz tabelarnog ili grafičkog prikaza. Prag rentabilnosti iz tabelarnog pregleda je između obima prodaje 5 i 10. Na obimu prodaje 5 ostvarujemo gubitak, jer su $UT > UP$, ali kod obima prodaje od 10 kom. ostvarujemo dobit u poslovanju $UT < UP$. Na grafičkom prikazu se može precizno odrediti točka gdje se sijeku krive ukupnog prihoda i ukupnih troškova. Točka A je prag rentabilnosti prikazan na grafikonu rentabilnosti.

Točka B na grafikonu rentabilnosti predstavlja trenutak kada poduzeće izlazi iz zone poslovanja sa dobiti, prestaje rentabilno poslovanje jer su ($UT > UP$) ukupni troškovi veći od ukupnog prihoda i poduzeće dalje posluje sa gubitkom.

Ako želimo izračunati prag rentabilnosti kod alternative da cijene opadaju s rastom obima prodaje, a koristili smo intervalne grupe obima prometa, onda koristimo metod interpolacije uz dodatne pretpostavke.

U našem primjeru utvrdili smo da je prag rentabilnosti na obimu prodaje između 5 i 10, gdje je prodajna cijena 15 KM pri obimu prodaje od 5 kom, i prodajna cijena 13 KM pri obimu prodaje od 10 komada. Činjenica je da se prag rentabilnosti postiže između prodajnih cijena 13 i 15 KM. Pretpostavka je da je prag rentabilnosti na prodajnoj cijeni od 14 KM, pri čemu obim prodaje iznosi:

$$K = \frac{UFT}{Pc - Vt} = \frac{60}{14 - 5} = \frac{60}{9} = 6,66 \text{ kom}$$

$$\text{Vrijednosni prag rentabilnosti} = \frac{UFT}{1 - \frac{Vt}{Pc}} = \frac{60}{1 - \frac{5}{14}} = 93,3 \text{ KM}$$

Prag rentabilnosti kada cijene opadaju s rastom obima fizičkog prometa je na obimu prodaje od 6,66 komada i kada je ukupan prihod 93,3 KM, jer su na tom obimu prometa troškovi 93,3 KM ($UT=60+6,66 \times 5=93,3$).

18.3.4. DA LI PREDMETI RADA I SREDSTVA ZA RAD STVARAJU VIŠAK VRIJEDNOSTI

Elementi svakog radnog procesa su:

- rad;
- predmeti rada;
- sredstva za rad.

Ekonomski teoretičari permanentno vode rasprave o tome koji od navedenih elemenata stvara višak vrijednosti.

Već smo utvrdili da rad stvara višak vrijednosti i da predmeti rada i sredstva rada ne stvaraju višak vrijednosti. Oni učestvuju u procesu rada i pomažu ljudskom radu da se proizvedu određeni proizvodi ili usluge koje će zadovoljiti potrebe kupaca ili korisnika usluga.

Viškom vrijednosti u kapitalističkom sistemu raspolažu vlasnici poduzeća, odnosno kapitalisti. S obzirom da su kapitalisti vlasnici predmeta rada i sredstava za rad imali bi pravo da raspolažu viškom vrijednosti ako ga stvaraju predmeti rada i sredstva za rad. Kako smo već utvrdili da ta dva elementa radnog procesa ne stvaraju višak vrijednosti, kapitalisti po osnovu vlasništva nemaju pravnu osnovu da raspolažu viškom vrijednosti.

Rad predstavlja svjesnu, smišljenu i svrsishodnu djelatnost uposlenika. Oni jedini stvaraju višak vrijednosti, a kako nisu vlasništvo kapitalista logično je da višak vrijednosti ne može pripadati kapitalistima. Višak vrijednosti pripada onome ko ga je ostvario.

Predmeti rada i sredstva za rad su mrtvi predmeti koje radnik svojim radom oživljava, pokreće i stavlja u funkciju. Na taj način rad utiče na ostvarivanje ciljeva poslovanja, stvaraju višak vrijednosti, a kako nisu vlasništvo kapitalista logično je da višak vrijednosti ne može pripadati kapitalistima. Višak vrijednosti pripada onome ko ga je ostvario.

Rad je najvažniji elemenat u radnom procesu proizvodnje, prometu, pružanju usluga itd. Rad iziskuje trošenje ljudske energije i vremena, čiji se ekvivalent iskazuje kroz bruto plaće kao materijalni trošak poduzeća. Da bi trošak poduzeća bio manji, potrebno je racionalno i ekonomično koristiti radnu snagu. Nažalost, mnogi kapitalisti, radi visoke nezaposlenosti i veće ponude radne snage od potražnje, smanjenje materijalnih troškova u poduzeću vrše kroz smanjenje plaća za isti obim i kvalitet rada. Rad u poduzećima pojavljuje se u svim fazama poslovanja: proizvodnji, pripremi proizvodnje, prodaji, nabavi, skladištenju, prijevozu, marketingu, čuvanju, organizaciji, kontroli, računovodstvu, administraciji, upravljanju itd. Ovisno o tome koja se ljudska energija više troši, rad možemo dijeliti na fizički i umni. Fizički rad je vezan za više trošenja fizičke energije, a to su poslovi na utovaru, istovaru, prijenosu i sl. Umni rad je onaj gdje se više troši umna energija kao naprimjer: rad na prodaji, nabavi, izvozu, uvozu, administraciji, upravljanju, istraživanju itd. Sa razvojem nauke i tehnike fizički rad se sve više zamjenjuje umnim radom ili se on smanjuje upotrebom odgovarajućih sredstava za rad (upotreba računara, novih i modernih mašina i drugih pomagala).

Trošenje rada, odnosno energije u ekonomskom mjerilu iskazuje se kroz plaću radnika. Međutim, odnos između plaće i trošenja radne energije nije i ne može biti u funkcionalnoj vezi. Sposobnost radnika u velikoj mjeri utiče s kolikim trošenjem energije i vremena će obaviti jedan posao. Sigurno je da će manje sposobni radnici obaviti posao s više utrošene energije i truda od drugih dobro osposobljenih radnika, a dobit će istu plaću. Prema tome, plaća se vezuje uz ostvareni rezultat, a manje za uloženi trud i trošenje energije, zato je pravičnije plaću vezati uz vrijednost učinka, s tim da je mjerenje i praćenje vrijednosti učinka po svakom radniku dosta složen i kompliciran posao.

Već smo dokazali da samo rad koji je svrsishodan, kvalitetan, stručan i kreativan od istih predmeta rada i sa istim sredstvima za rad može stvoriti veću vrijednost i ostvariti višak vrijednosti koji će se verificirati i na tržištu prihvatiti kroz naplatu od kupca predloženu prodajnu cijenu.

Predmeti rada su razni proizvodi (sirovine, reprodukcioni materijali, poluproizvodi, dijelovi, pomoćni materijali i sl) koji se preradom i daljom proizvodnjom transformiraju u neki drugi finalni proizvod. U našem primjeru proizvodnje muškog odijela predmeti rada su: štof, postava, pomoćni materijali, dugmad itd). Predmeti rada gube svoj pojavni oblik u procesu proizvodnje i najvećim dijelom se transformiraju u novi proizvod. S aspekta vrijednosti, predmeti rada ne stvaraju višak vrijednosti jer se srazmjerno utrošenom količinskom i vrijedonosnom obimu prenose kroz materijalne troškove u cijenu koštanja novog proizvoda. Predmeti rada imaju sa računovodstvenog aspekta status obrtnih sredstava. Osnovna karakteristika obrtnih sredstava je njihova varijabilnost, odnosno stalno kružno kretanje, iz jednog pojavnog oblika prelaze u drugi.

Sredstva za rad su zgrade, mašine, oprema, sitan inventar, alat, rezervni dijelovi i sl, koji učestvuju u procesu proizvodnje. Oni duže vrijeme zadržavaju svoj pojavni oblik i nisu predmet prodaje nego sudjeluju i pomažu da se proces proizvodnje i prodaje obavi što kvalitetnije i efikasnije. Sredstva za rad se postepeno troše i dio potrošene vrijednosti iskazane računovodstveno kao amortizacija prenosi se kao trošak u cijenu koštanja proizvoda. Sredstva za rad imaju fiksni karakter i sudjeluju u brojnim procesima proizvodnje koja se ponavlja. Sredstva za rad u računovodstvu poduzeća imaju status stalnih poslovnih sredstava. Pored sredstava za rad koji imaju materijalni (fizički) pojavni oblik pojavljuju se i stalna poslovna sredstva u nematerijalnom obliku (patenti, licence, koncesije, izdaci za istraživanje i razvoj, goodwill, avansi za nematerijalna sredstva i sl).

Amortizacija predstavlja kalkulacijski dio trošenja stalnih poslovnih sredstava. S obzirom da amortizacija čini dosta visok trošak u poslovanju, ona zauzima i značajno mjesto u vođenju politike cijena i kalkulacijama. Kako nema preciznog mjerenja trošenja stalnih poslovnih sredstava i kako je teško utvrditi vezu između kretanja obima proizvodnje i obima amortizacije, time se dobiva dosta prostora za vođenje aktivne politike cijena s gledišta troškova amortizacije.

Amortizacijom se nadoknađuje prenesena ili umanjena vrijednost stvari ili materijalnih prava koja čine stalna poslovna sredstva sukladno fizičkim, odnosno ekonomskim trošenjem tih stvari i prava.

Amortizacija stalnih poslovnih sredstava ima dvije glavne zadaće:

- a) osigurati nova sredstva za obnavljanje amortiziranih sredstava;
- b) prenijeti dio sredstava kroz amortizaciju na troškove poslovanja, a time iskazati trošenje sredstava i smanjenje njegovih vrijednosti.

Pored tehničkog trošenja (fizičkog trošenja) stalnih poslovnih sredstava moguće je i ekonomsko trošenje, koje se očitava u zastarjelosti stalnog poslovnog sredstva radi napretka nauke i tehnike.

Za poduzeće je značajno upoznati razvojni tok kretanja troškova (ukupnih i pojedinačnih) u odnosu na kretanje obima proizvodnje, odnosno obima prodaje. To poznavanje je neophodno radi vođenja adekvatne politike cijena, kao i trenutak početka poslovanja sa viškom vrijednosti (prag rentabilnosti), kao i trenutak izlaska iz rentabilnog *poslovanja, odnosno prestanak stvaranja viška vrijednosti*. Ukupni fiksni troškovi su uvijek isti na bilo kojem obimu proizvodnje i prodaje uz povremene skokovite poraste fiksnih troškova radi ulaganja u nove kapacitete ili nova sredstva za rad. U tom trenutku ukupni fiksni troškovi postaju relativno fiksni. Pojedinačni fiksni troškovi porastom proizvodnje i prodaje po jedinici proizvoda naglo opadaju, što se naziva degresivno kretanje troškova.

Varijabilni troškovi po jedinici proizvoda približno su uvijek isti i imaju karakteristiku proporcionalnosti. Porastom proizvodnje i prometa varijabilni troškovi imaju stalnu tendenciju rasta, što se naziva progresivno kretanje troškova.

Troškovi poduzeća se sastoje od fiksnih i varijabilnih troškova, s porastom prodaje fiksni troškovi djeluju degresivno, a varijabilni troškovi progresivno na kretanje ukupnih troškova. Koje će snage prevladati u kretanju ukupnih troškova ovisi o:

- a) obimu proizvodnje i prometa;
- b) visini i odnosu fiksnih i varijabilnih troškova.

Obim proizvodnje različito utiče na kretanje troškova u pojedinim stupnjevima obima proizvodnje i prometa.

1. Kod niskog stupnja obima prodaje:

- a) fiksni troškovi su visoki po jedinici proizvodnje jer se cijela masa fiksnih troškova dijeli na manji broj jedinica;
- b) varijabilni troškovi po jedinici proizvodnje su približno uvijek isti, ali se ukupni varijabilni troškovi povećavaju sukladno porastu proizvodnje;
- c) utjecaj degresije fiksnih troškova po jedinici proizvodnje je znatno jači, pa i ukupni troškovi po jedinici proizvodnje opadaju i imaju degresivni karakter.

2. Kod srednje stupnja obima proizvodnje:

- a) fiksni troškovi po jedinici proizvodnje i dalje opadaju, ali znatno sporije nego kod niskog stupnja obima proizvodnje;
- b) varijabilni troškovi imaju istu karakteristiku kao i kod niskog stupnja obima proizvodnje, tj. rastu sukladno porastu proizvodnje;
- c) utjecaj degresije fiksnih troškova po jedinici proizvodnje je znatno usporen, ali još ima jači utjecaj od varijabilnih troškova, pa ukupni troškovi po jedinici proizvodnje opadaju, ali znatno sporije. U ovoj fazi troškovi po jedinici proizvodnje imaju degresivni karakter.

3. Kod visokog stupnja obima proizvodnje:

- a) fiksni troškovi po jedinici proizvodnje i dalje opadaju, ali vrlo usporeno (skoro zanemarivo);
- b) varijabilni troškovi rastu u razmjeri s rastom proizvodnje;
- c) utjecaj degresije fiksnih troškova je minimalan (skoro se može zanemariti) i utjecaj varijabilnih troškova je jači i kretanje ukupnih troškova po jedinici proizvodnje ima:
  - u čistom teorijskom pristupu i dalje degresivan karakter;

- u praktičnom pristupu proporcionalni karakter, jer su ukupni prosječni troškovi po jedinici proizvodnje jednaki prosječnim varijabilnim troškovima, koji imaju karakter proporcionalnosti.

U ovoj varijanti polazimo od toga da su pokriveni svi fiksni troškovi.

U razmatranju kretanja troškova proizvodnje u odnosu na obim proizvodnje polazimo od procjene da troškovi proizvodnje imaju sljedeće karakteristike:

- a) da se ukupni troškovi sastoje od fiksnih i varijabilnih troškova;
- b) da se ukupni fiksni troškovi na višim stupnjevima proizvodnje mogu povećati skokovito, čime dobivamo relativno fiksne troškove i oni u pravom trenutku djeluju progresivno na troškove, a kasnije degresivno;
- c) da varijabilni troškovi imaju karakter proporcionalnih varijabilnih troškova, a što se potvrđuje kroz:
  - da nabavna vrijednost predmeta rada ima varijabilno proporcionalni karakter i u varijabilnim troškovima po jedinici proizvodnje sudjeluje se najvišim iznosom;
  - da neki varijabilni troškovi u poduzećima mogu imati progresivni, a drugi degresivni karakter. Broj i visina degresivnih i progresivnih varijabilnih troškova su relativno mali, a možemo pretpostaviti da se međusobno neutralizira utjecaj progresivnih i degresivnih varijabilnih troškova.

Najveći utjecaj na kretanja troškova po jedinici proizvodnje u poduzećima imaju:

- a) fiksni troškovi;
- b) proporcionalno varijabilni troškovi.

Ovisno o odnosu između utjecaja pojedinih troškova i obima proizvodnje razlikujemo sljedeće zone troškova:

- a) zona degresije;
- b) zona progresije;
- c) zona optimalnosti;
- d) zona rentabilnog poslovanja.

Da bismo bolje i lakše uočili zakonitosti kretanja troškova i stupanj obima proizvodnje, kao i pojedinih zona, koristit ćemo se primjerom iz tabele 1, gdje smo pretpostavili pojednostavljeno stanje i to:

1. da obim proizvodnje stalno raste i da je prodajna cijena stalno ista ($P_c=23,5$ KM);

2. da varijabilni troškovi imaju proporcionalni karakter i da za 1 kom iznose 15 KM;
3. da fiksni troškovi imaju relativno fiksni karakter i da ukupni fiksni troškovi povremeno skokovito rastu:
  - obim proizvodnje od 1 do 400 ima ukupne fiksne troškove 7.000 KM;
  - kod obima proizvodnje od 401 vrši se dodatno ulaganje u fiksne troškove;
  - obim proizvodnje od 401 do 850 ima ukupne fiksne troškove na novom nivou od 9.000 KM,
  - kod obima proizvodnje 851 vrši se novo dodatno ulaganje u fiksne troškove;
  - obim proizvodnje od 851 do 1.400 ima ukupne fiksne troškove povećane na 12.000 KM;
  - obim proizvodnje iznad 1.401 nema više fiksnih troškova jer su isti na tom obimu u cijelosti pokriveni;
4. da se planira iskorištenje kapaciteta na 1.401 u iznosu od 100% planiranog obima proizvodnje i da se na tom obimu proizvodnje trebaju pokriti svi fiksni troškovi.

A. **Zona regresije.** U ovoj zoni, iz našeg primjera, u niskim stupnjevima obima proizvodnje regresija troškova je visoka radi utjecaja fiksnih troškova. Ukupni troškovi po jedinici proizvodnje su vrlo visoki, jer se ukupna masa fiksnih troškova dijeli na mali obim proizvodnje. Zona regresije se više puta prekida zonama progresije, pa ćemo posebno ukazati na karakteristike pojedinih faza zone regresije.

Zonu regresije u obimu proizvodnje od 1 do 400 karakterizira visoka regresija prosječnih troškova po jedinici proizvodnje.

Na obimu proizvodnje od 401 pojavljuju se dodatni fiksni troškovi i tu prosječni ukupni troškovi po jedinici proizvodnje naglo skaču i prelaze u zonu progresije. U ovom trenutku se prekida regresija prosječnih troškova radi pojave novih fiksnih troškova (relativno fiksni troškovi). Poduzeće još jednom povećava fiksne troškove (na obimu proizvodnje 851) kada po drugi put prekida regresiju prosječnih troškova.

Zona regresije se nastavlja i nakon obima proizvodnje od 851 do 1.401 kada se regresija zaustavlja, jer je prestao utjecaj fiksnih troškova. Svi planirani fiksni troškovi su pokriveni 100% na obimu proizvodnje od 1.401.

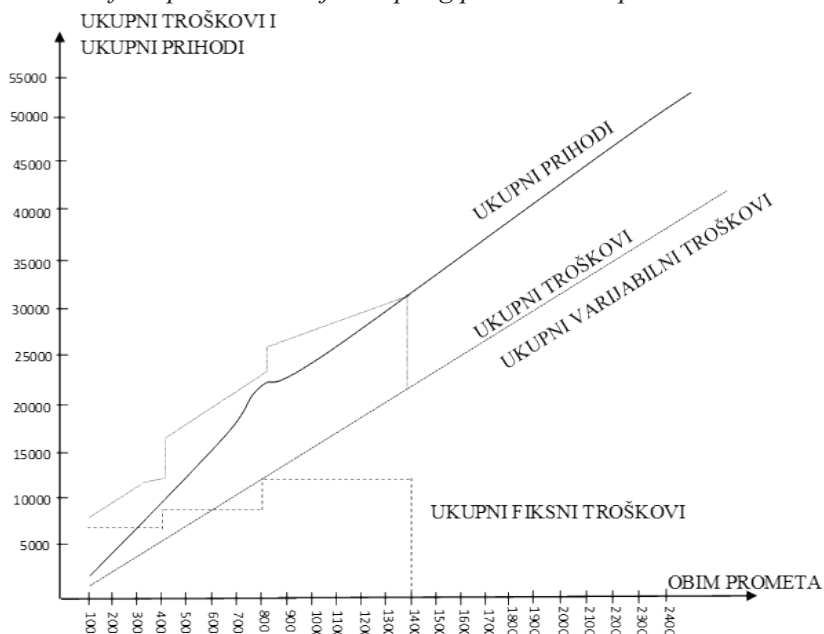
S porastom obima proizvodnje smanjuje se utjecaj regresivnosti fiksnih troškova. S njihovim potpunim pokrivanjem prestaje u cijelosti utjecaj fiksnih troškova na regresiju ukupnih postojećih troškova.

Varijabilni troškovi imaju proporcionalni karakter i tako ne utiču na regresiju, a niti progresiju troškova, jer su uvijek isti po jedinici proizvodnje (u našem primjeru $V_t=15$).

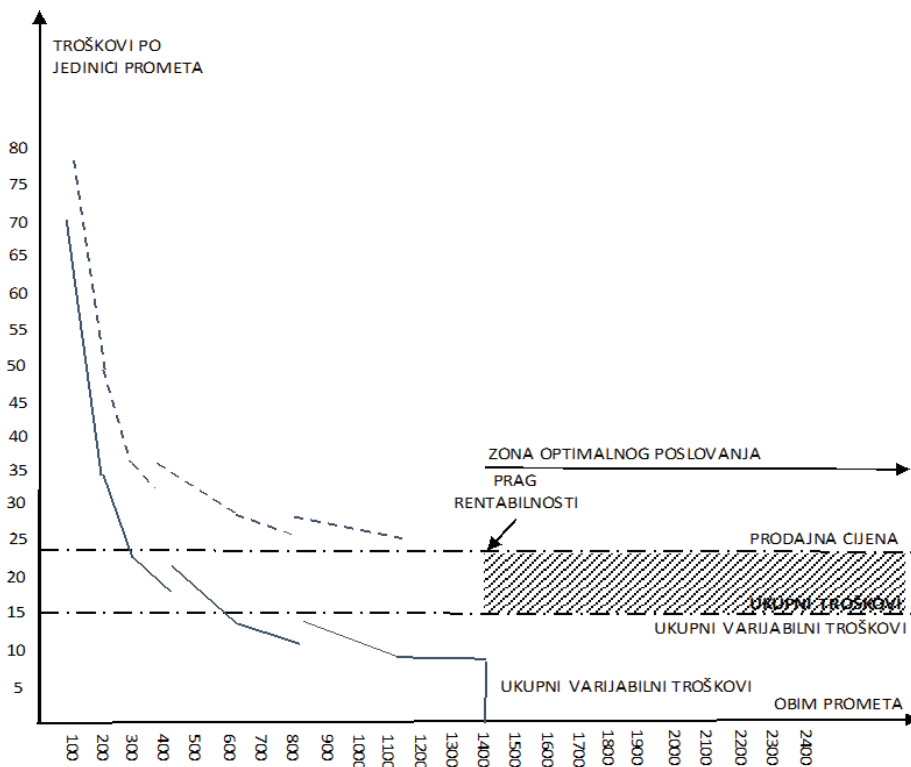
Prikaz kretanja obima proizvodnje, prihoda i troškova

PROIZVODNJA			UKUPNI TROŠKOVI			TROŠKOVI PO 1 KOM			REZULTAT	
KOM.	CIJENA ZA 1 KOM	UKUPNI PRIHOD	FIKSNI TROŠ	VARIJA. TROŠ.	UKUPNI	FIKSNI TROŠ	VARIJ. TROŠ	UKUPNI	DOBIT	GUBITAK
1	23,5	23,5	7.000	15	7.015	7.000	15	7.015	-	6.991
100	23,5	2.350	7.000	1.500	8.500	70,0	15	85,0	-	6.150
200	23,5	4.700	7.000	3.000	10.000	35,0	15	50,0	-	5.300
300	23,5	7.050	7.000	4.500	11.500	23,3	15	38,3	-	4.450
400	23,5	9.400	7.000	6.000	13.000	17,5	15	32,5	-	3.600
401	23,5	9.423	9.000	6.015	15.015	22,4	15	37,4	-	5.592
650	23,5	15.275	9.000	9.750	18.750	13,8	15	38,8	-	3.475
850	23,5	19.975	9.000	12.750	21.750	10,6	15	25,6	-	1.775
851	23,5	19.998	12.000	12.765	24.765	14,1	15	29,1	-	4.767
1.000	23,5	23.500	12.000	15.000	27.000	12,0	15	27,0	-	3.500
1.200	23,5	28.200	12.000	18.000	30.000	10,0	15	25,0	-	1.800
1.400	23,5	32.900	12.000	21.000	33.000	10,0	15	23,5	-	100
1.401	23,5	32.923	12.000	21.015	33.015	8,6	15	23,6	-	92
1.700	23,5	39.950	0	25.500	25.500	0	15	15,0	14,450	-
2.000	23,5	47.000	0	30.000	30.000	0	15	15,0	17.000	-
2.400	23,5	56.400	0	36.000	36.000	0	15	15,0	20.400	-

Grafički prikaz kretanja ukupnog prihoda i ukupnih troškova

Grafički prikaz kretanja troškova po jedinici i zona optimalnog poslovanja

B. Zona progresije. Ovu zonu karakterizira rast troškova po jedinici proizvodnje. Utjecaj degresije troškova se naglo zaustavlja radi trenutne pojave novih fiksnih troškova. Zona progresije traje vrlo kratko i s daljnjim rastom proizvodnje ukupni troškovi dobivaju ponovno degresivni karakter radi utjecaja fiksnih troškova. Zona progresije dovodi do skokovitog rasta troškova po jedinici ostvarene proizvodnje radi povećanja spremnosti poduzeća za ostvarivanje nove dodatne proizvodnje.

U našem primjeru zona progresije se pojavljuje na obimu proizvodnje 401 (kada se pojavljuju novi fiksni troškovi) i na obimu proizvodnje 851 (kada se po drugi put pojavljuju novi fiksni troškovi).

Varijabilni troškovi radi svoje proporcionalnosti ne utiču na progresiju troškova.

Pojava progresije troškova javlja se u poduzećima na višim stupnjevima ostvarivanja proizvodnje, kada se pojavljuje potreba za dodatnim troškovima posebno relativno fiksnog karaktera.

C. Zona optimalnosti. Ova zona nastaje onog časa kada se ukupni troškovi izjednače s ukupnim prihodom. U našem primjeru to je na stupnju proizvodnje odmah iznad 1.401. Na ovom stupnju proizvodnje troškovi gube degresiju i prelaze u proporcionalnost. Degresija prestaje jer su pokriveni svi fiksni troškovi, a ostaju samo varijabilni troškovi s karakterom proporcionalnosti. Zona optimalnosti u poduzećima nastaje:

- kada su pokriveni svi fiksni troškovi ($UF_t = 0$);
- kada je prodajna cijena jednaka ukupnim troškovima;
- kada su ukupni troškovi ravni ukupnim varijabilnim proporcionalnim troškovima.

U svim ovim slučajevima troškovi su ravni prihodima i poduzeće ulazi u zonu optimalnog poslovanja, što se naziva prag rentabilnosti, odnosno stvara se višak vrijednosti.

U zoni optimalnosti poduzeća troškovi su varijabilno proporcionalni, fiksni troškovi su u cijelosti pokriveni, a pojedini ostali troškovi, koji imaju progresivni karakter, neutraliziraju se djelovanjem nekih troškova koji imaju degresivnu karakteristiku.

D. Zona rentabilnog poslovanja. Već smo ukazali da je početak zone optimalnosti, ustvari, i početak rentabilnog poslovanja poduzeća. Prag rentabilnosti je točka gdje počinje i zona optimalnosti. Na pragu rentabilnosti poduzeće ima isti obim troškova i prihoda, nema dobiti, ali ni gubitka.

Postavlja se pitanje do kojeg obima traje rentabilno poslovanje? Iz našeg primjera može se uočiti da teorijski granica kraja rentabilnog poslovanja ne postoji, jer je:

- prodajna cijena veća od ukupnih troškova;
- svota ukupnih fiksnih troškova pokrivena;
- kretanje troškova kao i prihoda proporcionalno.

Rentabilno poslovanje, odnosno poslovanje sa dobiti, tj. ostvarivanje viška vrijednosti je cilj svakog poduzeća.

18.3.5. KAKO SE DIJELI VIŠAK VRIJEDNOSTI?

Da bismo bolje shvatili i razumjeli problematiku dijeljenja viška vrijednosti, odnosno dobiti/profita, neophodno je podsjetiti se na neke temeljne konstatacije iz prethodnog teksta:

- jedino rad zaposlenih stvara višak vrijednosti (dobit, profit);
- predmeti rada ne stvaraju višak vrijednosti;
- sredstva za rad ne stvaraju višak vrijednosti;
- rad je svrsishodna djelatnost usmjerena na predmete rada pomoću sredstava za rad;
- predmeti rada su samo sudionici u stvaranju viška vrijednosti, a koji se ljudskim radom pretvaraju u proizvode koji će zadovoljiti potrebe i želje kupaca;
- sredstva za rad su samo sudionici u stvaranju viška vrijednosti koji pomažu ljudskom radu da predmete rada pretvore u nove proizvode koji će zadovoljiti potrebe i želje kupaca.

Kako se dijeli višak vrijednosti (dobit, profit)? Centralno pitanje svakog društvenog sistema je bilo pitanje raspodjele viška vrijednosti (dobiti, profita). U svakom prošlom društvenom sistemu su oni koji su imali vlast u svojim rukama nastojali nametnuti takve zakone koji su im omogućavali maksimalno korištenje viška vrijednosti.

Da se podsjetimo:

- u robovlasništvu su to bili robovlasnici koji su pored viška vrijednosti uzimali sav rad u svoju korist;
- u feudalizmu sav višak vrijednosti išao je u korist feudalaca – zemljovlasnika, a seljak je mogao zadržati za sebe manji dio vlastitog rada, što mu je omogućavalo održavanje života na niskom nivou;
- u kapitalizmu sav višak vrijednosti pripada vlasniku kapitala, radnik je kao plaću dobijao veći iznos, što mu je omogućavalo bolji i ugodniji život u razvijenijim državama, dok je u siromašnim državama zadržan princip iz prethodnih društvenih sistema da su plaće minimalne, te da u mnogim slučajevima ne osiguravaju uvjete za normalan život.

Drugi princip raspodjele viška vrijednosti trebao bi biti utemeljen na principu da sa viškom vrijednosti raspoláže onaj koji je učestvovao u njegovom stvaranju. To je pravedniji sistem koji omogućava ravnopravnost i jednakost u životu. To je princip gdje svakom pripada dio viška vrijednosti prema njegovim zaslugama u stvaranju viška vrijednosti.

Višak vrijednosti je izvor stalnog nezadovoljstva većine stanovništva na Zemlji jer se dijeli a potom i koristi prema interesima pojedinaca, a ne većine koja ga je stvarala. Nezadovoljstvo je potencijalni izvor stalnih konflikata:

- u poduzeću;
- u porodici;
- u državi;
- između država;

- između siromašnih i bogatih;
- između razvijenih i nerazvijenih;
- između zaposlenih i nezaposlenih itd.

U sadašnjem, kapitalističkom, sistemu kapitalisti su uspjeli da čitavom društvu svoje interese nametnu kao dominantne. Princip vlasništva nad sredstvima za rad i samim vlasništvom poduzeća omogućava kapitalistima da maksimalno samostalno raspolaze sa viškom vrijednosti (dobiti, profitom).

Nametnut je prevlast sredstava za rad i predmeta rada nad radom. Da bi višak vrijednosti bio što veći, moguće je to postići i sniženjem cijene koštanja u što su uključeni i rezultati rada kroz bruto plaće. Kapitalistima ostaje stalno pitanje: da li su efekti sniženja plaća veći ili manji od efekata koji će to izazvati na rad zaposlenih jer oni znaju da samo radom mogu održavati na životu svako poduzeće. Da li će sniženje plaće (ili njihov sporiji rast) povećati višak vrijednosti ili će izazvati manju produktivnost, kreativnost i zalaganje radnika.

Prilikom razmatranja raspodjele viška vrijednosti ponovno se miješaju dvije slične kategorije koje unose zabunu u razmatranje.

Prva kategorija je rad zaposlenih radnika koji se iskazuje u cijeni koštanja kao bruto plaće. U toj fazi rad se ponaša kao i svaka druga roba – ima upotrebnu i prometnu vrijednost. Trošenje radne snage iskazane kao bruto plaća ulazi u cijenu koštanja proizvoda. Rastom ili smanjenjem bruto plaće direktno se povećava ili smanjuje cijena koštanja. Zbog konstantno velike ponude radne snage opada potražnja za njom, što dovodi do pada bruto plaća. To je posebna problematika vezana za učešće bruto plaće u cijeni koštanja proizvoda.

Međutim, problematika viška vrijednosti je drugo područje razmatranja. Sigurno je da cijena koštanja proizvoda, a time i bruto plaća, utiče na visinu cijena koštanja. Radnik prodaje svoj rad kapitalisti, a rad poprima sva obilježja robe, kao i tržišnog zakona ponude i potražnje.

Višak vrijednosti dijeli se između učesnika u stvaranju viška vrijednosti prema stavovima društvenog sistema koji je trenutno aktuelan i vlada društvom.

Ekonomisti, sociolozi, pravници, filozofi i drugi razilaze se u stavovima i mišljenjima o podjeli viška vrijednosti. Uglavnom, svi se slažu da se višak vrijednosti dijeli pravično ili bi trebalo da se dijeli pravično. Međutim, tu nastaju razlike u tumačenju pojma pravičnosti.

Kapitalisti i njihovi teoretičari smatraju da je kapitalizam pravičan sistem i da se višak vrijednosti u praksi jedino može pravično prevesti kroz privatno vlasništvo i djelovanje slobodnog tržišta, kao i društveno odgovorne aktivnosti kapitalista u rješavanju pojedinih društvenih problema (zaštita prirode i okoliša, rješavanje problema zapošljavanja, siromaštva, lokalnih društvenih problema i sl). Aktivnost kapitalista na pomoći rješavanja društvenih problema zasniva se na njihovoj dobroj

volji i samostalnoj procjeni da li će se uključiti ili neće u rješavanje nagomilanih društvenih problema. Pri ovakvom tumačenju raspodjele viška vrijednosti, smatra se da sav višak vrijednosti pripada kapitalisti po osnovu vlasništva sredstava za rad, pri čemu se uspostavlja dominacija sredstava za rad nad radom zaposlenih.

Drugi teoretičari, koji ne prihvataju objašnjenje i tumačenje da sav višak vrijednosti pripada kapitalistima, zagovaraju pravičniju raspodjelu viška vrijednosti po kojoj bi dominaciju pri raspodjeli viška vrijednosti imali oni koji stvaraju višak vrijednosti, tj. zaposleni radnici koji rade u poduzeću koje stvara višak vrijednosti.

Raspodjela viška vrijednosti se nameće i provodi u jednom društvu kroz zakone koje usvajaju oni koji su na vlasti i pravičnost raspodjele viška vrijednosti tumače sa svog aspekta mišljenja i shvatanja. Naučni pristup raspodjeli viška vrijednosti morao bi se bazirati na naučnim dokazima i vrijednostima neovisno o tome da li to odgovara ovoj ili onoj strani.

Platon je davno rekao “Pravednost je posjedovanje i dijeljenje onoga što kome pripada”, čime ukazuje da svakome za njegov rad pripada onoliko koliko taj rad vrijedi i da treba raditi ono za što je najsposobniji. Istovremeno, društvo treba omogućiti svakom čovjeku da obavlja funkciju za koju ga je priroda odredila, a da on dobija adekvatnu protuvrijednost za svoj rad.

U kapitalizmu višak vrijednosti se ne dijeli na učesnike u njegovom stvaranju, u cijelosti pripada kapitalisti kao vlasniku sredstava za rad, odnosno poduzeća. Takvo shvatanje pravičnosti obrazlažu kao opravdano mnogi ekonomski i drugi teoretičari, a takva pravičnost je ugrađena u sve državne zakone. Prema tome, svako ko želi osporiti postojeći kapitalistički sistem raspodjele viška vrijednosti upušta se u neizvjesnu aktivnost jer se suprotstavlja zakonskim odredbama.

Definiciju podjele viška vrijednosti dao je još prije 250 godina Adam Smith (u knjizi *Bogatstvo naroda*, 1776). “Svaki pojedinac nastoji uposliti svoj kapital tako da njegov povrat ima najveću moguću vrijednost. On u pravilu nema namjeru promicati javni interes, ne zna ni koliko ga promiče. On smjera samo na vlastitu sigurnost samo na vlastiti dobitak. U tome je vođen nevidljivom rukom da promiče cilj koji nije bio dio njegove namjere. Slijedeći svoj interes, često efikasnije promiče javne interese nego kad bi ih stvarno namjeravao promicati.” Zar je danas išta drugačije?

Kapitalistički poduzetnik slijedi isključivo svoje egistične ekonomske interese iskazane u sticanju dobiti koja će u cijelosti pripasti njemu. Na tom principu egzistira ukupni kapitalizam gdje sve aktivnosti bivaju podređene individualnom profitnom interesu, tj. minimiziranju troškova i maksimizaciji profita. Međutim, u troškove spadaju i nadnice radnika, što otvara vječni i nerješivi problem – što niži troškovi (uključujući i plaće radnika) i što veći vlastiti i individualni profit. U pozitivnom obrazloženju ove situacije ističe se da su kapitalistički poduzetnici u načelu dobri i pošteni ljudi koji će naći optimalni odnos između interesa radnika i vlastitog interesa. Oni, u pravilu, nisu egoisti. Takav pristup prikriva egoistočna ponašanja i

omogućava još veće širenje egoizma kroz pohlepu, mito, korupciju i kriminal u cilju stvaranja što većeg profita.

Nažalost, stalno isticanje profita kao krajnjeg cilja kapitalističke privrede, uz svjesno i namjerno prešućivanje ostalih ciljeva poslovanja, stvorilo je kod kapitalističkih poduzetnika i njihovih menadžera dominantan i jedini cilj u poslovanju – ostvarivanje dobiti. Razvija se maksimalno egoistični, profitterski interes i potiče se ostalo moralno neprihvatljivo ponašanje (mito, korupcija, prevara, kriminal i sl). U ovom modelu ekonomskog poslovanja kapitalizam se idealizira kao pošten, vječan i nezamjenljiv društveno-ekonomski sistem.

Temeljna kritika osnova egzistencije kapitalizma u pravcu sticanja profita je isticana od brojnih ekonomskih mislilaca, ali je zanemarivana, odbacivana i zaboravljena. U drugi plan (ili potpuno zanemarivani) stavljeni su problemi koje pojedinci, kao kapitalistički poduzetnici, nisu željeli rješavati jer u tom procesu nisu imali profita (masovna nezaposlenost, siromaštvo, glad, nebriga o javnim dobrima, školstvu i zdravstvu, socijalna zaštita siromašnih i bolesnih i sl). Kada bi, pak, sloboda tržišta i nevidljiva ruka prestala djelovati, mnogi ekonomski mislioci i pobornici kapitalizma tražili su od države da rješava te probleme i da ih rješava na teret svih građana (kroz budžet ili porez).

Kapitalizam je još uvijek ekonomski jak i uspješno financira visokoškolski sistem gdje se izučavaju ekonomske misli koje odgovaraju kapitalizmu, a odbacuju ekonomske misli koje ga kritiziraju. Ove ekonomske misli ponašaju se kao čovjek u samoposluzi, uzmi šta ti odgovara, a ne uzimaj i zaobiđi ono što ti ne odgovara, odnosno ono što ti ne treba.

Poseban problem u razvoju ekonomske misli je pokušaj da se privatni interesi automatizmom usklađuju sa ukupnim društvenim interesima.

Sam Adam Smith je motive ljudskog ponašanja korigirao sa egoizma (samoljublja) i na ostale motive kao što su:

- altruizam, kao nesebična ljubav koja ne traži protuusluge za učinjena djela;
- želja za slobodom;
- osjećaj pristoynosti;
- radna navika;
- sklonost trgovini i trampu.

Adam Smith nastoji podvrgnuti egoizam kontroli države i spriječiti njegovo širenje u negativnom pravcu. On piše o usklađivanju moralnih normi sa privatnim i društvenim interesima. Međutim, kapitalistički ekonomski mislioci iz ukupnih stavova A. Smitha uzimaju samo ono što im odgovara, a ostale elemente odbacuju i zanemaruju. Na tim principima razvija se ukupna kapitalistička ideologija koja obuhvata ponašanje pojedinaca, poduzetnika, ali i ukupnog naroda i pojedinih država,

naročito onih koji su se na tim principima obogatili i razvili. Kod njih egoizam dominira nad svijesti o pravednosti i socijalnoj odgovornosti, što vodi ka osvajanju kolonija, izvlačenju bogatstva iz kolonija, čestim ratovima između kapitalističkih država radi ekonomskih interesa i motiva.

18.3.6. KO SADA KORISTI VEĆI DIO VIŠKA VRIJEDNOSTI?

U kapitalističkom sistemu cjelokupni višak vrijednosti pripada kapitalisti kao vlasniku sredstava za rad, odnosno kao vlasniku poduzeća. To pravo na raspolaganje viškom vrijednosti pripada mu po osnovu društvenog sistemskog opredjeljenja koje je regulirano zakonskim propisima.

Karl Marx oštro kritikuje takvo raspolaganje viškom vrijednosti, odnosno prisvajanje od strane kapitalista koji imaju pravo na ukupni višak vrijednosti. Njegove kritike takvog sistema bile su izuzetno argumentirane, što je podstaklo neke države Istočne Europe i Azije (Rusija, Kina i dr) da uspostave socijalistički sistem u kojem je rad imao dominaciju nad privatnim vlasništvom i višak vrijednosti pripadao je radnicima – onima koji su po teoriji marksizma stvarali višak vrijednosti. U međuvremenu, socijalistički sistem je u cijelosti propao jer su na čelo država došli ljudi nedorasli takvim izazovima i zadacima. Radi nesposobnosti, neznanja i pohlepe za vlašću uspjeli su da taj sistem potpuno razore u krvi, ubistvima i ratovima.

Sadašnje pripadanje viška vrijednosti pojedincima – kapitalistima sve više izaziva kritičke pristupe i rasprave. Većina teoretičara kritički ukazuje na neefikasnost raspodjele viška vrijednosti u korist kapitalista. Svjesni su da kapitalistički sistem ne može da rješava svjetske ekonomske probleme. Izgrađen je na mikroplanu i nije postavljen da rješava svjetske makroekonomske probleme.

Svjesni smo velikih uspjeha koji je kapitalizam donio svojim razvojem i sazrijevanjem. Svijet je doživio strahoviti napredak na svim područjima življenja. Inicijativa pojedinaca u cilju sticanja što većeg profita dovela je do neslućenog razvoja na području razvoja nauke i tehnike, proizvodnje, zdravstva, obrazovanja, kulture, sporta itd. Za sve to zahvalni su pojedinci kao lideri koji su znali, mogli i imali sredstva da ih usmjere u pravcu razvoja i sticanja što većeg profita. Vodio ih je poznati sistem “nevidljive ruke”. Međutim, taj sistem nije u mogućnosti da rješava probleme svjetske makroekonomije – tamo gdje ga ne vidi trenutno i brzo ostvarivanje profita. Nema interes ni cilj da rješava svjetske probleme (siromaštvo, glad, nezaposlenost i sl) jer u tome nema profita u kratkom roku. Krajnje je vrijeme da teoretičari shvate da privatni i pojedinačni interes u stvaranju profita mora biti zamijenjen novim pravednijim sistemom, a princip “nevidljive ruke” mora biti sahranjen, uz dužno poštovanje i odavanje izuzetne počasti za sve što je uradio za

razvoj i ekonomije i svih drugih oblasti života. Ekonomski rast nije više proces “nevidljive ruke” i shvatanja da će se razvoj i rast automatski uravnotežiti. On se u postojećem sistemu ne samo da neće uravnotežiti i riješiti svjetske ekonomske probleme nego će ih još više produbiti. Povećat će se glad, nezaposlenost, siromaštvo, a što je već na granici socijalnih nemira i većih migracija stanovništva, pa i ratova (lokalnih i globalnih).

Problem raspodjele i raspolaganja viškom vrijednosti nije samo ekonomsko pitanje, sve više dobija na značenju s aspekta politike, sociologije, filozofije ali i strateških odnosa između naroda, vjera, kultura, država, regiona itd.

Kapitalistički ekonomski teoretičari svjesni su ovog problema i traže da se raspodjela viška vrijednosti postavi u centar ekonomskih analiza.

Tako naprimjer prof. Thomas Piketty u svojoj poznatoj knjizi *Kapital u dvadeset prvom vijeku* (str.21) stavlja provokativni naslov *Vratiti pitanje raspodjele u centar ekonomske analize*. Svjestan je ovog problema kao i brojni drugi teoretičari. Međutim, kao i većina ostalih, Piketty se ne upušta u daljnje razmatranje ovog pitanja iz najmanje dva razloga:

- ne zna napraviti analizu problema raspodjele i predložiti rješenja;
- neće i ne smije da se bavi ovim problemom.

U obrazloženju da teoretičari ne znaju napraviti analizu problema raspodjele viška vrijednosti i da predložiti rješenja raspodjele, ne stoji moja tvrdnja da s takvim ekonomskim obrazovanjem i znanjem ne znaju da rješe pitanje raspodjele. Znajuu, ali neće time da se bave jer bi analizom došli do pitanja ko stvara višak vrijednosti i kome bi trebalo da pripada. Došli bi do saznanja da se višak vrijednosti stvara samo radom i da ne može u cijelosti pripadati kapitalistima. Time bi ugrozili osnovne postavke teorije o kapitalizmu i negirali svoja dosadašnja pisanja o oblasti raspodjele i razvoja.

Drugi razlog zbog kojeg se ekonomski teoretičari neće i ne smiju baviti problemom raspodjele stoji u činjenici da se plaše za svoj budući status ukoliko bi ukazali na nepravdičnost postojećeg sistema raspodjele viška vrijednosti.

Sve veći broj profesora ekonomije pišu samo najave razmatranja problema raspodjele, ali ne ulaze dublje u analize niti prijedloge rješavanja problema raspodjele iz razloga koje sam već obrazložio.

Već spomenuti prof. Thomas Piketty u svojoj knjizi (str. 22) navodi: “Zapravo nemamo nikakvog razloga vjerovati da je rast automatski uravnotežen. Krajnje je vrijeme da se u centar ekonomske analize vrati pitanje nejednakosti i da se ponovo postave pitanja otvorena u 19. vijeku. Predugo su ekonomisti zanemarivali pitanje nejednakosti, djelomično zbog Kuznetsovih optimističkih zaključaka, a djelomično zbog pretjerane sklonosti te profesije pojednostavljenim matematičkim modelima

zvanim modeli reprezentativnog agenta”. Očito je da prof. Piketty mudro (i kukavički) izbjegava suštinsku raspravu o nejednakosti, pri čemu izbjegava naglasiti da je nejednakost posljedica neprincipijelne i nenaučne raspodjele viška vrijednosti. Američki ekonomista Kuznets (kojeg spominje Piketty) u više svojih djela (najpoznatije djelo *Ekonomski rast nacije*) zastupa teoriju uravnoteženog razvoja po kojem se ekonomija jedne države stalno i postepeno kreće naprijed i da će se razvoj desiti sam po sebi. I ovaj ekonomista izbjegava širu i dublju raspravu o povezanosti razvoja i raspolaganja sa viškom vrijednosti.

Mnogi ekonomisti o raspodjeli pišu vrlo nejasno i neprecizno, više iz straha za sebe nego iz neznanja. Radi primjera navodim citat o raspodjeli iz knjige prof. N. Acocella *Osnove ekonomske politike* (str. 291).

“Ako se raspodjela zamišlja da ne bude optimalna, troškovi i koristi projekta prema pojmovima tržišnih cijena mogu se ispraviti korištenjem različitih težina za različite grupe zarađivača dohotka (u ekstremu, mogli bi koristiti različitu težinu za svaku osobu). Ako, naprimjer, postoji deset dohodovnih grupa, vrijednost svakog troška i koristi treba biti pripisana tim grupama. Zbog tog računamo neto korist za svaku grupu koja se zatim množi sa težinom koju su joj nositelji politike dodijelili. Zbroj neto koristi svake grupe, ispravljen sa faktorom težine, daje neto društvenu korist.”

Ovaj citat sam pročitao više puta, kao i ukupan tekst o raspodjeli, i nije mi jasno što je pisac htio reći. Ovo razmišljanje me asocira na neku plansku socijalističko-društvenu kategoriju koja je bliža nekom prošlom ruskom centralističkom sistemu.

Vodeći kapitalistički ekonomisti idu još i dalje pa višak vrijednosti i raspodjelu maksimalno ignoriraju. Tako, naprimjer, u knjizi *Ekonomija*, P Samuelson i W. Nordhaus višak vrijednosti ne spominju ni jednom, kao da taj pojam ne postoji. U navedenoj knjizi, koja je vodeća za učenje i studiranje ekonomije na početnom nivou i magistarskom studiju, u Americi, Europi i drugim državama pored ignoriranja izuzetno važne oblasti viška vrijednosti ignorira se i pojam i značaj raspodjele. Knjiga je bazna za učenje o mikro i makroekonomiji, sadrži 715 stranica i 31 poglavlje. Unutar svakog poglavlja tretirana je važna problematika iz teorije ekonomije. Međutim, zabrinjavajući je odnos navedenih autora koji u knjizi obrađuju skoro sva važna pitanja iz oblasti ekonomije. U knjizi ima preko 400 podnaslova koji obrađuju pojedine oblasti iz ekonomije, pri čemu ni jedan naslov ili podnaslov ne tretira problematiku raspodjele. Sasvim je jasno da profesori ovog nivoa i znanja poznaju oblast raspodjele, pogotovo viška vrijednosti, ali neće (ili ne smiju) da analiziraju ove pojmove jer bi ugrozili temelje kapitalizma, kao i niz svojih argumenata koje navode u knjizi. Nauka o ekonomiji mora se izdići iznad podaničkog odnosa prema strukturama na vlasti.

Nešto blaži pristup problematici raspodjele i viška vrijednosti ima poznati prof. N. G. Mankiw u knjizi *Osnove ekonomije* (treće izdanje sa 850 strana i 36 poglavlja, Harvard Univerzitet), u kojoj ne spominje višak vrijednosti nego koristi termin

proizvođačev višak. Autor ne definira pojam proizvođača, a to mogu biti: poduzeće kao proizvođač, radnici kao proizvođači, a i kapitalisti kao vlasnici poduzeća. Međutim, ni ovaj profesor se ne upušta u problematiku raspodjele proizvođačevog viška i vješto zaobilazi tu problematiku.

18.3.7. KAKVE SU POSLJEDICE NEPRINCIPIJELNOG I NENAUČNOG PRISTUPA TEORIJI O VIŠKU VRIJEDNOSTI?

Posljedice neprincipijelnog i nenaučnog pristupa teoriji o višku vrijednosti je pogubna za makroekonomski razvoj Zemlje. Osnovno usmjerenje kapitalizma je ostvarivanje dobiti. Kapitalista (vlasnik poduzeća) želi uložiti samo tamo gdje će se povrat (dobit) ostvariti što brže, što više i što sigurnije. Nema interesa da rješava svjetske ekonomske i druge probleme. Kapitalizam je utemeljen za poslovanje mikroekonomije, pri čemu makroekonomija treba da stvori i osigura ekonomski (kao i pravni i politički) sistem koji će omogućiti mikroekonomiji najuspješnije poslovanje mjereno kroz visinu dobiti.

Iz navedenih razloga kapitalizam nije riješio ko će rješavati velike ekonomske, socijalne i životne probleme kao što su siromaštvo, nezaposlenost, glad, nerazvijenost itd.

Uočavajući naprijed navedene probleme, kapitalistički sistem svjestan velikih izazova nastoji ih rješavati kroz pojam društveno koristan angažman, koji se zasniva na dobrovoljnosti učešća u rješavanju pojedinih društvenih problema. To su samo aktivnosti kako bi javnost stekla dojam da se ukupno društvo bavi tim problemom. Rješavanje je utemeljeno na dobrovoljnosti, kao i na deklaracijama, zaključcima, preporukama, savjetima i slično, što u cijelosti zadovoljava formu, ali ne i suštinu rješavanja problema.

Problemi na svjetskom nivou izražavaju se kroz:

- siromaštvo i glad;
- nezaposlenost;
- spor ili nikakav razvoj nerazvijenih;
- porast svih vidova eksploatacije (radnika, regiona, država itd);
- porast nezadovoljstva;
- povećanje kriminaliteta;
- pogoršanje zdravstvenog stanja;
- nizak i nekvalitetan nivo obrazovanja;
- migraciju stanovništva sa svim negativnostima;
- pojavu terorizma;

- opću svjetsku nestabilnost;
- razvoj novog svjetskog hladnog rata, itd;

Ima li rješenja za ove probleme? Jasno je da ih ima, o čemu će se konkretno pisati u drugim poglavljima.

18.4. NEPRINCIPIJELNOST RADNE TEORIJE VRIJEDNOSTI

Radna teorija vrijednosti polazi od tvrdnje da se vrijednost stvara primarno ljudskim radom. Rad čovjeka pretvara predmete rada u proizvode koji imaju upotrebnu i prometnu vrijednost. Svi proizvodi su nastali ljudskim radom, izuzev onih koji su došli neposredno iz prirode. Rad čovjeka može biti fizički i umni, i svrsishodan u proizvodnji korisnog i upotrebljivog proizvoda.

Rad pretvara sve prirodne resurse (sirovine, razne materijale i prirodne proizvode) u korisne proizvode. Svi proizvodi su predmet ljudskog rada, što dokazuje i potvrđuje da je rad ključni stvoritelj vrijednosti.

U primjeru proizvodnje jednog muškog odijela ljudski rad je stvorio odijelo od tkanine, postave i drugih materijala (konac, dugmad i sl). Međutim, ako promatramo dublje i unazad, vidjet ćemo da je ljudski rad stvorio tkaninu, postavu, konac, dugmad itd. U daljnjem lancu unazad uočit ćemo da je tkanina proizvedena od vune, pamuka i sličnih materijala koji su nastali ljudskim radom. U daljnjem promatranju nastajanja vune, pamuka i slično, uočit ćemo dominantno učešće ljudskog rada u stvaranju i proizvodnji ovih proizvoda. U proizvodnji odijela korištene su razne mašine i alati (šivaće mašine, pegle, prese i dr) koje je napravio čovjek koristeći prirodne sirovine. Prateći daljnji razvoj proizvodnje dolazimo do nepobitne istine da svi polazni proizvodi dolaze iz prirode (ukupne Zemlje kao planete) i da se ljudskim radom pretvaraju u korisne i upotrebljive proizvode. To potvrđuje tvrdnju engleskog ekonomiste Williama Pettyja (1623-1687) da je: “Rad otac bogatstva, a Zemlja mu je majka”.

Iz ove tvrdnje proizlaze sljedeće činjenice:

- ljudski rad je izvor bogatstva;
- čovjek stvara vrijednost proizvoda;
- kapitalisti (ranije feudalci, begovi a još ranije robovlasnici) neopravdano otimaju vrijednost u svoju korist;
- kapitalisti potiču razvoj siromaštva kroz eksploataciju ukupnog ljudskog rada na Zemlji;

- kapitalisti kroz privatno vlasništvo (stečeno na sumnjiv način) nameću svoje teorijsko shvaćanje “opravdanosti” da veći obim ljudskog rada neopravdano uzimaju u svoju korist.

Radna teorija vrijednosti zasniva se na principu da vrijednost nastaje iz rada, a da određeni proizvod vrijedi (ima prodajnu cijenu) onoliko koliko je rada uloženo u njegovu proizvodnju.

Međutim, neprincipijelnost radne teorije vrijednosti proizlazi iz činjenice da se takva vrijednost proizvoda ne izračunava, niti nema statističkih i računovodstvenih evidencija, niti podataka koliko je rada uloženo u njegovu proizvodnju. Ustvari, obično firme imaju evidenciju o uloženom radu (visini bruto plaća) u proizvodnji konkretnog proizvoda, ali nemaju podatke koliko je rada uloženo u predmete rada i osnovna sredstva korištena u procesu proizvodnje. Posrednim putem, kroz troškove reprodukcijanskog materijala i troškove amortizacije, dolazi se do uloženog rada u prethodne proizvodne faze. Ipak, ovaj posredni izračun ne uključuje čisti rad nego je u nabavne cijene materijala i osnovnih sredstava uključen i višak vrijednosti iznad uloženog rada.

Na ovaj način radna teorija vrijednosti je isključivo teorijska kategorija koja se ne može direktno povezati sa radnom teorijom vrijednosti.

Radna teorija vrijednosti je područje koje izaziva vrlo široke rasprave. Pojedini teoretičari uzimaju neke slučajeve kao dokaz o prihvatanju ili odbacivanju radne teorije vrijednosti. Ipak, koristeći naučne metode apstrakcije, metodom analize, empirijskom metodom i metodom dokazivanja može se potvrditi u osnovi radna teorija vrijednosti kao teorijska metoda koja se uz dogradnju statističke metode može teorijski prihvatiti kao ispravna i opravdana. Neprincipijelnost ove metode izražava se kroz nemogućnost evidentiranja uloženog rada kroz prethodne faze proizvodnje.

Radna teorija vrijednosti zaokuplja duži period ekonomske teoretičare. Još je Aristotel (384- 322.p.n.e) objasnio da je rad osnovica gospodarskog razvoja, ali se nije bavio daljnjom razradom radne teorije vrijednosti.

Posebno ističemo sljedeća četiri ekonomska mislioca koji su se pored drugih ekonomskih teorija bavili radnom teorijom vrijednosti.

a) William Petty (1623-1687) još je u 17. stoljeću shvatio suštinu radne teorije vrijednosti. Ukazao je da se radom ostvaruje bogatstvo, a izvor radne aktivnosti proizlazi iz zemlje. Na početku nastajanja kapitalizma ova teorija je prihvaćana i podržavana, pri čemu se negativnost pripisivala feudalcima (i drugim zemljoposjednicima) kako uzurpiraju rad i sticanje bogatstva od seljaka. Međutim, razvojem kapitalizma ostali su isti odnosi u radnoj teoriji vrijednosti samo su se izmijenile uloge. Umjesto seljaka pojavljuju se radnici, a umjesto feudalaca i zemljoposjednika pojavljuju se kapitalisti. Postojeća teorija radne vrijednosti više ne odgovara kapitalistima i mnogi ekonomski teoretičari pod jakim pritiscima i

utjecajem kapitalista nastoje opovrgnuti osnovne principe radne teorije vrijednosti.

b) Adam Smith (1723-1790) je poznati ekonomski teoretičar koji je u svom glavnom djelu *Bogatstvo naroda* isticao liberalizam u ekonomiji i maksimalnu slobodu pojedinaca u izboru ekonomske aktivnosti. Postavio je poznatu politiku *laissez-faire* – nemiješanje države u privredne poslove. U dijelu koji se odnosi na radnu teoriju vrijednosti Adam Smith posebno naglašava da je rad izvor ekonomskog bogatstva. Rad Adama Smitha je ograničen tadašnjom ekonomskom teorijom, ali su njegove opservacije veoma dobro poslužile za daljnji razvoj radne teorije vrijednosti.

c) David Ricardo (1772-1823) je ekonomski teoretičar koji je dao smjernice ekonomskoj misli u 18. i početkom 19. stoljeća. U dijelu koji se odnosi na radnu teoriju vrijednosti, Ricardo je prihvatio stavove Adama Smitha i dalje ih razvio ukazujući na njenu opću primjenljivost u kapitalističkom društvu.

d) Karl Marx (1818-1883) je jedan od najutjecajnijih ekonomskih teoretičara na svijetu, veliki kritičar kapitalističkog sistema i idejni tvorac socijalističkog sistema. Objavio je brojne knjige, članke, rasprave i dr. na temu ekonomije, ali i politike i filozofije. Dat ćemo kraći osvrt na njegovu radnu teoriju vrijednosti. Marx je razvio radnu teoriju tako što tvrdi da ljudski rad stvara vrijednost (upotrebnu i prometnu), ali samo onaj ljudski rad koji je koristan, odnosno onaj rad koji je prosječan ili društveno potrebno radno vrijeme. Marx je vizionarski razradio radnu teoriju vrijednosti. Međutim, kritičari Marxovog koncepta radne teorije vrijednosti istu demantiraju kroz povezivanja i istovjetnosti radne teorije vrijednosti sa prodajnom cijenom proizvoda. To su dva različita, ali povezana pojma. Zato kritičari radne teorije vrijednosti miješaju stvarnu, odnosno radnu vrijednost, sa tržišnom vrijednošću. Radna vrijednost je teorijski pojam po kojem je vrijednost bilo kojeg proizvoda suma radnog vremena potrebnog da se taj proizvod proizvede, kao zbiru radnog vremena sadašnje proizvodnje i radnog vremena potrebnog za proizvodnju svih predmeta rada, od kojeg je proizvod proizveden, kao i svih sredstava koja su učestvovala u proizvodnji proizvoda (mašina, opreme, zgrada i dr). Utrošeni rad se sabira u dugom istorijskom lancu proizvodnje utrošene u proizvodnju konkretnog proizvoda.

Miješanje prodajne cijene sa radnom teorijom vrijednosti je odraz neznanja i upoređivanja raznih kategorija. O teoriji prodajnih cijena dat ćemo kasnije osvrt i ukazati na različitost pojmova radne teorije vrijednosti i vrijednosti proizvoda iskazane kroz prodajnu cijenu.

Tek dolaskom novog pravednijeg društvenog sistema – filantropizma potpuno će se afirmisati radna teorija vrijednosti sa temeljnim društvenim opredjeljenjem i usmjerenjem da rad stvara vrijednost a time i bogatstvo.

Naučnim analizama će se istražiti suštinska pitanja i dati odgovore na njih:

- ko stvara vrijednost?
- ko stvara višak vrijednosti iznad troškova?

- kako se stvara višak vrijednosti?
- kako se dijeli višak vrijednosti?
- ko je u prošlosti neopravdano koristio višak vrijednosti?
- kome pripada višak vrijednosti?
- kako se kroz raspodjelu viška vrijednosti siromašio veći dio svijeta?
- kako raspodjela viška vrijednosti povećava nezaposlenost i siromaštvo kako lokalno tako i na svjetskom nivou?

Ekonomski teoretičari u kapitalističkom sistemu imali su zadatak da radnu teoriju vrijednosti toliko diskredituju da je u suštini niko više ne uzima za ozbiljno.

18.5. TEORIJA PRODAJNIH CIJENA

Prodajna cijena je novčani izraz vrijednosti nekog proizvoda ili usluge koju je kupac spreman platiti da bi dobio ili koristio određeni proizvod ili uslugu.

Cijena je dosta širok pojam, i pored prodajnih cijena proizvoda i usluga obuhvata razne druge proizvode i usluge kao naprimjer: kamate, premije, takse, honorare, rente, provizije, putarine, napojnice i sl.

Cijene su sve više složena ekonomska, socijalna i politička kategorija. Predmet su brojnih ekonomskih teorija i ni jedna ekonomska oblast nije više obrađivana od oblasti cijena.

Složenost cijena se naročito manifestira u poduzećima, gdje konačno dolazi do sučeljavanja cijene i kupca, pa se prividno i neopravdano problematika cijena prenosi na trgovinska poduzeća. S jedne strane, na visinu cijena djelomično utiču i trgovinska poduzeća, ali u cijene je ugrađena sva problematika sfere proizvodnje i efikasnost cjelokupnog društva. S druge strane, o visini cijena i njihovom prihvatanju na tržištu odlučuje kupac. Interesi i suprotni interesi jedne i druge strane odražavaju se na cijenama i izražavaju se u trenutku susretanja ponude i potražnje, koju obično organizira ponuđač.

Iako se ističe da se cijene slobodno formiraju pod utjecajem ponude i potražnje, nesporno je da svaka država svojom ekonomskom politikom neposredno ili posredno utiče na formiranje cijena. Neposredno državno sudjelovanje u određivanju cijena manifestira se kroz kontrolu cijena, odobravanje cijena, određivanje cijena do zamrzavanja cijena. Posredno miješanje države u formiranje cijena izražava se kroz mjere ekonomske politike, kroz poreznu politiku, politiku izvoza i uvoza, monetarno-kreditnu politiku, socijalnu politiku i sl.

Često je teško povući granicu između neposrednih i posrednih mjera.

Problematika cijena je od tolikog značaja da se vremenom razvila posebna

znanstvena disciplina koja se bavi teorijom cijena. Ona se bavi razvojem ekonomske misli o teoriji vrijednosti i cijena, zatim izučava tržišne zakonitosti na osnovi kojih se formiraju cijene, kao i ulogu i utjecaj države u oblasti cijena.

S aspekta ekonomike poduzeća posebno je interesantan analitički i normativni pristup teoriji cijena.

Analitički pristup teoriji cijena se zasniva na analizi strukture cijene i traženju objašnjenja kako je formirana, zašto je tolika, od čega ovise struktura i visina i sl.

Normativni pristup teoriji cijena se više temelji na normama u formiranju cijena po strukturi i po visini, kao i istraživanju faktora koji utiču na formiranje cijena.

Uprkos brojnim znanstvenim i teorijskim dvojabama oko cijena u praksi se taj problem uspješno i operativno svakodnevno rješava. Praksa zahtijeva da se cijene precizno i jasno definiraju, da se zna ne samo njihova visina, nego i struktura po elementima.

U brojnim ekonomskim studijama susreću se mnogobrojne teorije o cijenama. Još nikad nije dat konačan odgovor na pitanja šta sve opredjeljuje visinu cijene određene robe. Uz pitanje cijene usko je vezan i pojam vrijednosti. Odnos vrijednosti i cijene se različito shvaća i tumači. Iz tih razloga i ovisno o tumačenju vrijednosti različito se tumače suština i sadržina cijene.

Jedna grupa autora smatra da je cijena proizvodnje pojavni oblik vrijednosti proizvoda, pri čemu se roba prodaje po cijeni proizvodnje koja sadrži prosječne cijene proizvodnje plus profit. U tome se formiraju pojmovi tržišne cijene koja se kreće oko normalne cijene, a koja je ustvari cijena proizvodnje.

Druga grupa teoretičara odbacuje shvaćanje da izvor vrijednosti treba tražiti u proizvodnji. Smatraju da se vrijednost formira na strani potrošnje odnosno kod potrošača, da proizvodi vrijede jer udovoljavaju određene potrebe ljudi, i što su potrebe veće i vrijednost proizvoda je veća.

Treća grupa autora nastoji pomiriti stajališta prve dvije grupe autora kroz isticanje da se vrijednost robe određuje ponudom i potražnjom. Na strani ponude dolazi do utjecaja realnih troškova, a potražnja ovisi o graničnoj korisnosti. Pojam granične korisnosti se odnosi na redoslijed udovoljenja potreba, pri čemu se prvo udovoljava potrebama najvećeg intenziteta, pa zatim redom ostalim potrebama dok se konačno ne alokira vrijednost tako da izjednači granične korisnosti u raznim upotrebama.

Neki teoretičari dalje razvijaju teoriju cijena uključujući nove faktore koji djeluju na visinu cijene kao što su: diferencijacija proizvoda, utjecaj ekonomske propagande, utjecaj necijenovne konkurencije, porast troškova prodaje i sl. Ovim sredstvima se stimulira dodatna potražnja, a intenzivnom propagandom se nameće stil da je trošenje i kupovina smisao i svrha življenja. Do maksimuma se razvijaju

pojmovi i značaj kupovine robe određene marke ili imena, a praćenje mode postaje simbol životnog uspjeha.

Najnovije teorije iz oblasti cijena sve više podržavaju kombinaciju slobodnog formiranja cijena pod utjecajem zakona ponude i potražnje, ali uz znatne indirektno utjecaje države na kretanje ponude ili potražnje kroz razna sredstva ekonomske politike kao što su: porezni sustav, carinski sustav, monetarno-kreditna politika, uvozno-izvozna politika, investicijska politika i sl.

Teorija formiranja cijena je predmet razmatranja brojnih teoretičara, ali još nije dat odgovor koja je to temeljna osnova politike formiranja cijena. Nasuprot tome, u praksi se često ne koriste ni postojeća znanstvena dostignuća o cijenama.

U kapitalističkom sistemu mikroorganizacije u privredi imaju osnovni cilj ostvariti što veću dobit – profit. Na visinu dobiti utiču svi elementi u poslovanju poduzeća (proces proizvodnje, marketing, menadžment i dr), s tim da prodajne cijene utiču na obim prodaje, a time i na visinu ukupne realizacije i dobiti.

Kroz formiranje prodajnih cijena veći, jači i utjecajni u učesnici u reprodukcijom ciklusu osiguravaju sebi bolju i povoljniju poziciju kroz osiguranje većeg prihoda za sebe.

U bečkom Tehničkom muzeju postoji kalkulacija prodajne cijene jedne pamučne majice, odnosno dijela koji svaki učesnik uzima sebi ili koliko mu odredi maloprodaja, kao najutjecajni u učesnik:

- 50% profit i maloprodaja
- 25 % marketing i reklama
- 13% troškovi proizvodnje u fabrici
- 11% transport i porez
- 1% plate radnika u proizvodnji
- 100% Ukupno

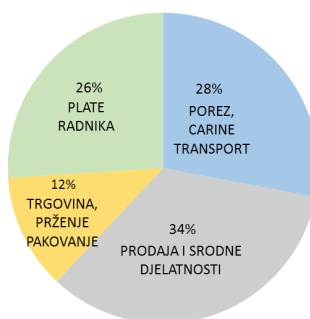
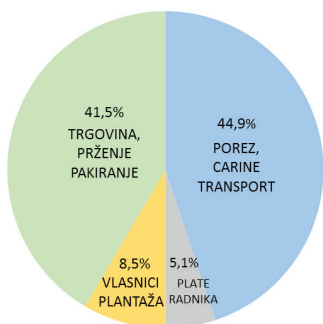
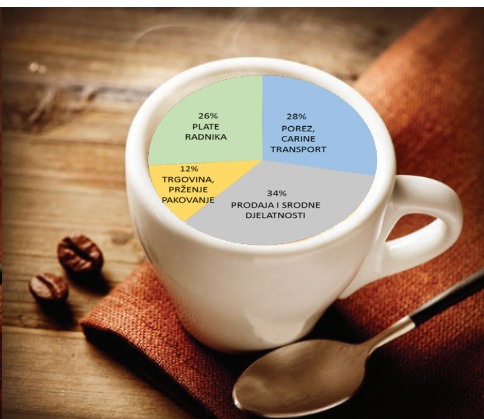
Ova tabela prikazuje procentualno učešće pojedinih učesnika od proizvodnje do prodaje pamučne majice. Uočljivo je da od ukupne prodajne cijene svega 1% pripada radnicima koji su proizveli majicu. Očito je da se radi o ogromnoj eksploataciji radne snage iz proizvodnje, a to su u pravilu radnici iz siromašnih i nerazvijenih država.

Takođe, u Beču u Tehničkom muzeju postoji paralelni grafički prikaz *Fer trgovine kave* i *Postojeći sistem trgovinom kavom*, koji prikazujemo na sljedećem grafikonu.

Postojeći sistem trgovinom kavom

Fer sistem trgovine kavom

Iz prethodnog grafičkog prikaza uočljivo je da su u stvarnom životu najviše oštećeni (eksploatisani) radnici jer im za plaće pripada znatno manje nego što bi im pripalo u fer trgovini, odnosno u fer odnosima. Najviše, ali i ne opravdano, zahvataju trgovci i država, a na teret radnika i vlasnika plantaža za kavu. Kava se proizvodi na plantažama u siromašnim i nerazvijenim državama, što ukazuje na eksploataciju tih država i vlasnika plantaža.

Ciljevi politike cijena proizlaze iz globalnih ciljeva poslovanja poduzeća i ovisno o tome ciljevi politike cijena mogu biti raznovrsni.

Najčešće u poduzećima ciljevi politike cijena mogu biti:

- ostvariti željenu dobit;
- održati ili uvećati obim prometa;
- udovoljiti kupcu;
- osigurati rast i razvoj firme;
- zadovoljiti vlasnika kapitala;
- zadovoljiti uposlene u poduzeću;
- zadovoljiti dobavljače itd.

U kapitalističkom sistemu dobit je prvi i temeljni cilj poslovanja svakog poduzeća. Međutim, da bi se prikriilo takvo opredjeljenje, navode se i drugi ciljevi poslovanja poduzeća.

Dobit i dalje ostaje jedan od osnovnih ciljeva poslovanja, ali ne i jedini. Ostali ciljevi poslovanja su dosta vezani uz dobit jer:

- s jedne strane dobit omogućava ostvarivanje drugih ciljeva;
- s druge strane ostvarivanje ostalih ciljeva omogućava ostvarivanje i povećanje nove dobiti.

Primjer:

- a) povećanje plaća utiče na povećanje zadovoljenja zaposlenih u poduzeću, a prividno smanjuje dobit. Povećane plaće stimuliraju zaposlene na bolji i ekonomičniji rad, što utiče na povećanje dobiti;
- b) dobra likvidnost poduzeća omogućava izmirenje obaveza prema dobavljačima koji su potom zainteresirani za uredniju i bolju isporuku roba, a što će omogućiti povećanje prometa i dobiti.

Opredjeljenje da je dobit temeljni cilj poslovanja poduzeća proizlazi iz činjenice da je:

- dobit mjerilo ekonomičnosti i rentabilnosti poslovanja, odnosno efikasnosti ukupnog poslovanja;
- dobit pretpostavlja maksimizaciju proizvodnje i prometa s gledišta zadovoljenja potreba kupaca, obima prometa, razine prodajnih cijena i drugih prodajnih napora i minimalizaciju troškova i rashoda poslovanja;
- dobit omogućava zadovoljenje potreba zaposlenih, vlasnika kapitala i državnih organa kroz financiranje školstva, zdravstva, socijalnih potreba, mirovinskog osiguranja, sporta, kulture itd;
- dobit omogućava rast i razvoj poduzeća.

Koliko god upućivali kritiku na dobit kao jedan od osnovnih ciljeva poslovanja, sa ekonomskog gledišta promatranja, dobit ostaje mjerilo uspješnosti poslovanja poduzeća. Dobit je motiv ulaganja sredstava, a motor rasta i razvoja poduzeća. Na osnovu dobiti formira se visina nagrade (naknada) za uložena sredstva, vrijeme i rad za zaposlene i za vlasnike kapitala, a ostalim pojedincima i skupinama izvan poduzeća pripada razmjernan dio kroz financiranje općedruštvenih potreba.

Međutim, kritika na račun dobiti nije usmjerena na funkciju dobiti i ciljeve poslovanja u kojem je temeljni cilj ostvarivanje dobiti, nego na raspodjelu i raspolaganje sa dobiti. U jednom dijelu kritika dobiti odnosi se na nastojanje vlasnika poduzeća da je povećavaju neopravdanim smanjenjem nadnica.

Teorija prodajnih cijena je vrlo široko područje kojim se detaljno bavi posebna naučna disciplina. Navodimo neka područja iz teorije prodajnih cijena,

kojim se nećemo baviti radi sadržaja i teme ove knjige: različit pristup cijenama, ciljevi politike cijena, cijene kao element marketinga, faktori koji djeluju na politiku cijena, ponuda i potražnja kao faktor politike cijena, troškovi kao faktor politike cijena, ostali faktori politike cijena, metode formiranja cijena, pojavni oblici prodajnih cijena, diferenciranje cijena, politika snižavanja cijena, politika cijena i visina dobiti, politika cijena na monopolskom tržištu, itd.

Za razmatranje i raspravu koju ćemo imati u poglavlju o teoriji troškova proizvodnje, o teoriji viška vrijednosti, o teoriji raspodjele, o teoriji društvene reprodukcije neophodno je razmotriti:

- a) vertikalnu uvezanost cijena;
- b) optimalni obim prodaje;
- c) donja granica prodajne cijene.

Prodajnu cijenu možemo iskazati pomoću formule:

$$PC = UT + D$$

PC = prodajna cijena

UT = ukupni troškovi (fiksni i varijabilni)

D = dobit

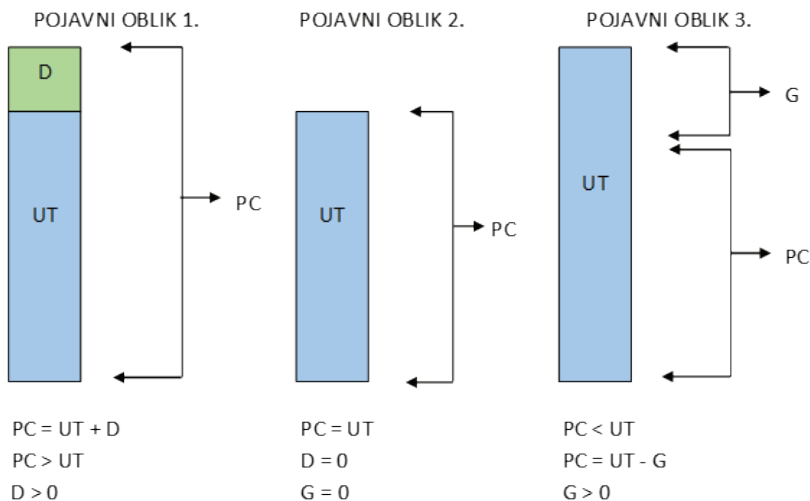
G = gubitak

Prodajna cijena se formira ako na ukupne troškove dodamo dobit.

Prodajna cijena može teoretski i praktično imati samo tri pojavna oblika:

1. $PC > UT$ Prodajna cijena je veća za dobit od ukupnih troškova.
2. $PC = UT$ Prodajna cijena i ukupni troškovi su isti.
3. $PC < UT$ Prodajna cijena je niža od ukupnih troškova za gubitak.

Grafički prikaz prodajne cijene:

a) Vertikalna uvezanost cijena

U poduzećima je izražena vertikalna uvezanost cijena. Krajnja prodajna cijena formira se u prometnoj funkciji kao maloprodajna cijena koju plaća potrošač. U formiranju cijena sudjeluje više odvojenih ili zajedničkih faza koje se tehnološki nadovezuju jedna na drugu. Pojedinačne faze rada obično obavljaju posebna poduzeća koja samostalno formiraju svoju prodajnu cijenu i koje se kumuliraju do krajnje prodajne cijene. Što za jednu fazu predstavlja prodajnu cijenu, to je za sljedeću fazu nabavna cijena na koju se dodaju troškovi poslovanja i dio dobiti koji zajednički predstavljaju prodajnu cijenu te faze rada.

Broj sudionika u vertikalnoj uvezanosti cijena ovisi o tehnološkom procesu proizvodnje i korištenim kanalima distribucije. Kod složenih tehnoloških procesa proizvodnje robe kao proizvođač i prodavač proizvoda se pojavljuje poduzeće koje vrši završnu (finalnu) proizvodnju. Trgovinsko poduzeće stupa u poslovne kontakte samo s finalistima u procesu proizvodnje. Takvim sistemom olakšan je zadatak trgovinskih poduzeća jer stupaju u kontakt i vrše kupovinu proizvoda samo od posljednjeg proizvođača u čitavom ciklusu.

Na sljedećem primjeru (proizvodnja odijela) pokazat ćemo vertikalnu uvezanost u proizvodnji i prometu, a time i uvezanost u formiranju cijena.

a) Prvi sudionik u reprodukcijском ciklusu proizvodnje jednog odijela je proizvođač vune – obično farmer u Australiji, Novom Zelandu i dr, koji formira prodajnu cijenu vune.

b) Drugi sudionik je spoljnotrgovinsko poduzeće koje kupuje i uvozi vunu. On na fakturnu cijenu vune dodaje transportne troškove, troškove osiguranja, troškove kontrole kvalitete i svoje opće troškove poslovanja, kao i dobit, i formira uvoznу cijenu vune “franko proizvođač prediva” ili “franko jedna od istovarnih morskih luka”.

c) Treći sudionik je proizvođač prediva koji od vune raznim tehnološkim postupcima dobiva predivo, kojem formira prodajnu cijenu.

d) Četvrti sudionik je proizvođač tkanina, koji od prediva tkanjem dobiva tkaninu i za nju formira prodajnu cijenu.

e) Peti sudionik u proizvodnji odijela je konfekcijsko poduzeće, koje od tkanine, uz dodavanje ostalog pomoćnog materijala, izrađuje odijelo, kojem formira prodajnu cijenu.

f) Šesti sudionik u ovom uvezanom lancu je veletrgovinsko poduzeće koje na fakturnu cijenu proizvođača dodaje zavisne troškove nabavke odijela i dobiva nabavnu cijenu na koju dodaje svoju maržu i formira prodajnu cijenu.

g) Sedmi sudionik u lancu je maloprodajno poduzeće, koje na fakturnu cijenu veletrgovine dodaje zavisne troškove nabavke odijela i dobiva nabavnu cijenu na

koju dodaje maržu i dobiva svoju prodajnu cijenu bez poreza na promet. Dodajući porez na promet dobiva se maloprodajna cijena, odnosno krajnja prodajna cijena s porezom na promet koju plaća kupac, odnosno potrošač.

Tek nakon prodaje odijela u maloprodaji možemo konstatirati da je tržište konačno prihvatilo proizvod i verificiralo ga i sa aspekta udovoljenja određene potrebe i sa aspekta prihvaćanja prodajne cijene.

Ovim činom odijelo kao finalni proizvod dobija upotrebnu vrijednost i prometnu vrijednost.

Navedeni primjer samo ilustrira složenost procesa i brojnost sudionika, uz napomenu da svaki sudionik ima još niz kooperanata koji sudjeluju u procesu proizvodnje. Svaki od sudionika u reprodukcijском ciklusu aktivno sudjeluje u prometnoj funkciji najmanje dva puta. Prvi put u nabavkama proizvoda potrebnih za rad poduzeća i drugi put u prodaji gotovih proizvoda.

U vertikalnoj uvezanosti postoje razne mogućnosti uvezivanja između sudionika do dvije krajnje mogućnosti:

- a) da je svaki sudionik samostalan;
- b) da su svi sudionici uvezani u jedan sustav (integrirano poduzeće, kombinat i sl).

U slučaju čvršće uvezanosti u jednom sustavu postavlja se pitanje odnosa i načina formiranja cijena. U ovom slučaju se između sudionika pojavljuju interne cijene, koje je potrebno stalno preispitivati i usklađivati s ostalim eksternim cijenama konkurencije. Vertikalna uvezanost u obliku kombinata (od uvoza, preko svih faza proizvodnje i vlastite maloprodaje) lakše provodi politiku cijena, ali u sebi krije i velike opasnosti da pojedine faze imaju loš kvalitet rada, visoke cijene, nisku produktivnost rada i slično, ali se kroz integriranost isključuju pozitivni učinci konkurencije. Da nije u kombinatu, takav sudionik bi vjerojatno bio isključen u vertikalnom procesu rada i zamijenjen kvalitetnijim partnerom. U svakom slučaju, neophodno je osigurati nadzor internih cijena i što više uspostavljati tržišne odnose između sudionika. Kombinati ne smiju postati opravdanje za pojedine sudionike da neuspješne proizvode po skupljim cijenama plasiraju sljedećem sudioniku, jer tržište u trenutku krajnje prodaje potrošaču neće prihvatiti neuspješne proizvode po višoj cijeni, do koje se došlo zidanjem cijena. Nije ekonomski opravdano da jedan od sudionika svojim lošijim radom obezvrijedi uspješan rad ostalih sudionika u reprodukcijском ciklusu.

b) Optimalni obim prodaje

Optimalni obim prodaje se vezuje uz kretanja prodajne cijene i ukupnih troškova.

Optimalni obim prodaje se postiže u trenutku kada je ostvarena najveća pozitivna razlika između ukupnog prihoda i ukupnih troškova. Razlika između ukupnog prihoda i ukupnih troškova predstavlja dobit. Najpovoljnija varijanta za poduzeća bi bila kada bi poduzeća mogla prodavati velike količine robe po visokim cijenama i uz što niže prosječne troškove. Međutim, poduzeća praktično posluju u uvjetima djelovanja zakona ponude i potražnje i trebaju iznaći optimalni odnos između obima prodaje, prodajnih cijena i troškova poslovanja. Uvećanje cijena i prodaja po visokim cijenama mogu izgledati kao prihvatljivo rješenje, ali iza toga se obično krije opadanje obima prodaje radi visokih cijena. Smanjenje troškova, koji će negativno utjecati na kvalitetu robe ili asortiman ponude, može više štetiti nego koristiti kroz pad obima prodaje. Iz tih razloga donositelji odluka o cijenama imaju zadatak da utvrde asortiman, obim prodaje i razinu prodaje cijene kako bi ostvarili maksimalnu dobit.

U praktičnom pristupu iznalaženja optimalnog obima prodaje prethodno je potrebno istražiti tržište i dobiti odgovore na pitanja:

- kakva je potražnja;
- kakva je ponuda;
- koja količina robe se može prodati;
- po kojim cijenama se određena količina može prodati;
- koliki su troškovi za pojedini obim prodaje.

Na osnovu prikupljenih i planiranih podataka moguće je izračunati planski optimum obima prodaje i donijeti odgovarajuće marketing odluke.

Izračunavanje optimalnog obima prodaje za poduzeće nije samo tehničko pitanje nego i opredjeljenje za izbor strategije plasmana roba, odnosno izbor najpovoljnijeg obima prodaje s aspekta financijskog rezultata. Postoji više tehnika za izračunavanje optimalnog obima prodaje, a ona ovisi o stanju na tržištu pri čemu možemo razlikovati dva osnovna stanja s gledišta cijena:

- cijene se smanjuju s rastom obima prodaje;
- cijene se ne mijenjaju kada se uveća obim prodaje.

Pokazat ćemo tehniku izračunavanja optimalnog obima prodaje za obje varijante ponašanja cijena u odnosu na obim prodaje.

1. Izračunavanje optimalnog obima prodaje kada prodajne cijene opadaju s rastom obima prodaje

Izračunavanje maksimalne dobiti, odnosno optimalnog obima prodaje, kada prodajne cijene opadaju s rastom obima prodaje, predstavlja utvrđivanje obima prodaje koji daje najpozitivniji odnos između prihoda i troškova.

Za izračunavanje maksimalne dobiti, odnosno optimalnog obima prodaje, možemo koristiti veličine: granični prihod, granični trošak i granična razlika

realizacije. Dat ćemo kraći osvrt na pojmove: granični prihod, granični trošak i granična razlika realizacije.

Granični prihod (Gp)

Granični prihod (Gp) služi kao osnova za donošenje određenih poslovnih odluka. Sama veličina graničnog prihoda ne ukazuje mnogo i samo na temelju njega ne mogu se donositi realne odluke. Granični prihod predstavlja dodatnu realizaciju po jedinici prodane robe. Ukoliko se radi o dodatnoj realizaciji (zajedno više komada), granični prihod se dobije ako dodatnu realizaciju podijelimo s dodatnom prodanom količinom.

Granični prihod je jednak prodajnoj cijeni samo u slučaju da se ne smanjuje prodajna cijena s obimom rasta prodaje. U varijanti kada se prodajna cijena smanjuje s rastom obima prodaje, granični prihod nije jednak prodajnoj cijeni. Granični prihod je obično niži od prodajne cijene, naročito u višim stupnjevima obima prometa - prodaje. S rastom obima prometa – prodaje i padom nivoa prodajnih cijena, granični prihod je redovno niži od prodajne cijene.

Granični prihod (Gp) se razlikuje od ukupnog prihoda (UP) i prosječnog prihoda (Pp). Ukupan prihod je ukupna realizacija, odnosno rezultat koji se dobije množenjem prodane količine s prodajnom cijenom. Razlika između graničnog prihoda i prosječnog prihoda je evidentna, jer prosječan prihod dobijemo kada ukupan prihod podijelimo s ukupno prodanom količinom robe. U varijanti kada prodajne cijene opadaju s rastom obima prodaje, dolazi do opadanja graničnog prihoda. Samo u slučaju kada su cijene iste, neovisno o obimu prodaje, prosječne cijene i granični prihod će biti isti. U tom slučaju sve što važi za odnos između graničnog prihoda i graničnog troška, važi i za odnos prosječnog prihoda (jer je isti kao granični prihod) i graničnog troška.

Granični prihod može biti pozitivan, negativan i ravan nuli.

Granični prihod je pozitivan, odnosno veći od 1, kada se uvećava obim prodaje i kada je procenat smanjenja prodajne cijene manji od procenta uvećanja obima prodaje. U ovoj varijanti ukupan prihod ima tendenciju rasta.

Granični prihod je negativan u slučajevima kada raste obim prodaje, ali tako da je procenat smanjenja prodajne cijene veći od procenta uvećanja obima prodaje. U ovom slučaju ukupan prihod ima tendenciju opadanja.

Granični prihod je ravan nuli kada su procenti uvećanja obima prodaje i sniženja prodajne cijene jednaki.

Iste tendencije granični prihod može imati i kod obrnutog slijeda događaja, kada uvećanje prodajne cijene izaziva sniženje obima prodaje. Obično se u praksi više koristi varijanta da sniženjem cijene potičemo obim prodaje.

Primjer za izračun graničnog prihoda (Gp):

a) Zadatak:

Izračunajte granični prihod za sljedeće podatke:

PRODATO KOMADA	PRODAJNA CIJENA ZA 1 KOM
1	65 KM
2	63 KM
3	60 KM
4	55 KM
5	50 KM
6	48 KM

b) Rješenje zadatka:

PRODATO KOMADA (K)	PRODAJNA CIJENA ZA 1 KOM (PC)	UKUPAN PRIHOD (UP)	GRANIČNI PRIHOD (GP)
1	65 KM	65	-
2	63 KM	126	61
3	60 KM	180	54
4	55 KM	220	40
5	50 KM	250	30
6	48 KM	288	38

$$UP = K \times PC$$

$$UP = 1 \times 65 = 65$$

$$UP = 2 \times 63 = 126$$

itd.

$$Gp = UP(2) - UP(1)$$

$$Gp = 126 - 65 = 61$$

$$Gp = 180 - 126 = 54$$

itd.

Granični trošak (Gt)

Granični troškovi u poduzeću su dodatni prosječni troškovi za dodatni obim prometa. Odnose se isključivo na varijabilne troškove, jer se fiksni troškovi ne mijenjaju s porastom obima prometa.

Granične troškove i njihovo računanje najlakše ćemo objasniti na sljedećem primjeru:

OBIM PROMETA	UKUPNI TROŠKOVI UT	GRANIČNI PRIHOD GP	DIFERENCIJALNI TROŠKOVI DT	GRANIČNI TROŠKOVI GT
100	9.000	-	-	-
400	14.000	100	5.000	50
700	39.000	500	25.000	50
1.300	69.000	600	30.000	50
1.500	79.000	200	10.000	50

Granični troškovi (Gt) predstavljaju prosječne troškove između dva stupnja obima prometa, a razlikuju se od prosječnih troškova ukupnog prometa jer se odnose samo na njegov dodatni obim. Granične troškove izračunavamo tako što diferencijalne troškove (Dt) podijelimo s graničnim prihodom (Gp).

$$Gt = \frac{Dt}{Gp} = \frac{\text{DIFERENCIJALNI TROŠKOVI}}{\text{GRANIČNI PRIHOD (Gp)}}$$

Granični promet predstavlja apsolutnu razliku između dva stupnja prometa. Ako promet iskazujemo u vrijednosti, to predstavlja dodatni prihod gdje je broj komada dodatne prodaje pomnožen s prodajnom cijenom.

Diferencijalni troškovi su apsolutna razlika u troškovima dva stupnja prometa, i predstavljaju dodatne troškove samo za povećani obim prodaje.

Za poduzeće je značajno saznanje o odnosu fiksnih i varijabilnih troškova prema kretanju obima prometa. Razdvajanje ovih troškova i njihov odnos prema obimu prometa omogućuje aktivno vođenje politike prodajnih cijena. Varijabilni troškovi u prometu su pretežno proporcionalnog karaktera.

Primjer za izračunavanje graničnog troška (Gt):

a) Zadatak:

Izračunajte granične troškove ako su nam poznati sljedeći podaci:

OBIM PROMETA	UKUPNI FIKSNI TROŠKOVI	UKUPNI VARIJABILNI TROŠKOVI
0	3.000	0
50	3.000	2.000
100	3.000	4.000
200	5.000	8.000

b) Rješenje zadatka:

OBIM PROMETA	UKUPNI FIKSNI TROŠKOVI	UKUPNI VARIJABILNI TROŠKOVI	UKUPNI TROŠKOVI	GRANIČNI PROMET	DIFERENCIJALNI TROŠKOVI	GRANIČNI TROŠKOVI
0	3.000	0	3.000	-	-	-
50	3.000	2.000	5.000	50	2.000	40
100	3.000	4.000	7.000	50	2.000	40
200	5.000	8.000	13.000	100	6.000	60

Ukupni trošak = ukupni fiksni trošak + ukupni varijabilni trošak
 $UT = 3.000 + 0 = 3.000$ itd.

Granični promet = $50 - 0 = 50$ itd.

Diferencijalni troškovi = $5.000 - 3.000 = 2.000$ itd.

Granični trošak = $\frac{2.000}{50} = 40$ itd.

Granična razlika realizacije (Grr) predstavlja razliku između graničnog prihoda (Gp) i graničnog troška (Gt).

$$Grr = Gp - Gt$$

Granična razlika realizacije može biti pozitivna, negativna i ravna nuli.

Dok je granična razlika realizacije veća od nule ($Grr > 0$), rentabilno je uvećavati obim prodaje jer je dodatni prihod (granični prihod) veći od dodatnih troškova (granični trošak).

Kada je granična razlika realizacije negativna ($Gr < 0$), tada su dodatni troškovi veći od dodatnog prihoda i treba smanjivati obim prodaje.

Najpovoljnija kombinacija se postiže kada je granična razlika realizacije ravna nuli ($Grr = 0$), tada je porast obima prodaje dostigao takvu točku gdje je dodatni prihod ravan dodatnim troškovima, odnosno granični prihod je ravan graničnim troškovima.

$$Grr = Gp - Gt = 0$$

S gledišta rentabilnosti i visine dobiti, optimalna kombinacija obima prodaje je i optimalna kombinacija između prihoda i troškova, a postiže se kada je granična razlika realizacije ravna nuli ($Grr = 0$), odnosno kada je razlika između graničnog prihoda i graničnog troška ravna nuli ($Gp - Gt = 0$).

Radi ilustracije tehnike izračunavanja optimalnog obima prodaje, kao i lakšeg shvatanja pojmova graničnog prihoda i granične razlike realizacije, dajemo sljedeći tabelarni primjer:

PRODANO KOMADA	PRODAJNA CIJENA 1 KOM	UKUPAN PRIHOD UP	UKUPNI TROŠKOVI UT	GRANIČNI TROŠKOVI Gt	GRANIČNI PRIHOD Gp	RAZLIKA REALIZACIJE UP - UT	GRANIČNA RAZLIKA REALIZACIJE Gp - Gt
0	-	-	240	-	-	-240	-
1	270	270	400	160	270	-130	110
2	240	480	550	150	210	-70	60
3	216	648	690	140	168	-42	28
4	200	800	820	130	152	-20	22
5	188	940	940	120	140	0	20
6	180	1.080	1.050	110	140	30	30
7	174	1.218	1.150	100	138	68	38
8	169	1.352	1.264	114	134	88	20
9	164,4	1.480	1.392	128	128	88	0
10	160	1.600	1.546,6	154,6	120	53,4	-34,6
11	156	1.716	1.716	169,4	116	0	-53,4

Na osnovu saznanja o kretanju prihoda, troškova, prodajne cijene i visine dobiti za svaki obim prodaje, donositelji odluka o cijenama imaju kvalitetne informacije za donošenje odluka o obimu prodaje i razinu prodajne cijene, kao i očekivanim rezultatima i posljedicama takve odluke na dobit.

Iz prethodne tabele mogu se izvući sljedeće konstatacije:

- optimalni obim prodaje je 9 komada;
- najpovoljnija kombinacija se postiže na obimu prodaje od 9 komada, gdje je granična razlika realizacije jednaka nuli ($Grr = 0$), odnosno gdje je granični prihod (Gp) jednak graničnom trošku (Gt);
- maksimalna dobit se ostvaruje na obimu prodaje 9 komada, kada je granična razlika realizacije jednaka nuli ($Grr = 0$);
- ukupan prihod (UP) pokriva sve troškove poslovanja (UT) na obimu prodaje od 5 komada. Na tom obimu se postiže prag rentabilnosti, do kada poduzeće posluje s gubitkom;
- iako poduzeće može prodavati i više od 9 komada, na tom obimu prodaje trebalo bi zaustaviti daljnje povećanje obima prodaje jer kod prodaje 10 i više komada, dodatni prihod iskazan kao granični prihod niži je od dodatnih troškova, odnosno graničnog troška, što izaziva smanjenje dobiti.

Iako je navedeni primjer dosta pojednostavljen, ipak u cijelosti ukazuje na metodologiju izračunavanja optimuma obima prodaje. Složenost izračunavanja optimalnog obima prodaje u poduzećima manifestira se kroz veliki broj artikala u asortimanu.

Prednost između više proizvoda, koji će ući u plan ukupne prodaje, imat će proizvodi na kojima se postiže veći iznos dobiti iskazane u apsolutnom iznosu. Međutim, donositelji marketinških odluka mogu za pojedine robe, koje donose nešto niži obim dobiti, donijeti odluku o uključenju u plan prodaje radi udovoljenja potrebi kupca i građenja dugoročne politike prodaje kroz udovoljenje potreba kupaca, te da taj faktor ima prednost nad faktorom visine dobiti.

Primjer za izračunavanje optimalnog obima prodaje kada prodajna cijena opada sa rastom obima prodaje.

a) Zadatak:

Izračunajte optimalni obim prodaje kada prodajna cijena opada sa rastom obima prodaje. Obim prodaje raste od 1 do 10 komada, a prodajna cijena opada od 100 do 10 KM, varijabilni trošak je 30 KM za 1 komad, a ukupni fiksni troškovi su 200 KM.

b) Rješenje zadatka:

Optimalni obim prodaje je točka gdje je:

- najveći obim dobit;
- granična razlika realizacije = 0;
- granični troškovi su isti kao i granični prihod.

Optimalni obim prodaje izračunat ćemo kroz sljedeću tabelu:

PRODANO KOMADA	PRODAJNA CIJENA ZA 1 KOM	UKUPAN PRIHOD 1X2	GRANIČNI PRIHOD (GP)	VARIJABILNI TROŠAK ZA 1 KOM	UKUPNI VARIJABILNI TROŠKOVI 1X5	UKUPNI FIKSNI TROŠKOVI	UKUPNI TROŠKOVI 6+7	GRANIČNI TROŠKOVI (GT)	DOBIT UP-UT 3-8	GRR GP-GT 4-9
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	100	100	-	30	30	200	230	-	-130	-
2	90	180	80	30	60	100	160	70	+20	+10
3	80	240	60	30	90	66,6	156,6	3,4	+83,4	+56,6
4	70	280	40	30	120	50	170	13,4	+110	+26,6
5	60	300	20	30	150	40	190	20	+110	0
6	50	300	0	30	180	33,3	213,3	23,3	+86,7	-23,3
7	40	280	-20	30	210	28,5	238,5	25,2	+41,5	-5,2
8	30	240	-40	30	240	25	265	26,5	-25	-13,5
9	20	180	-60	30	270	22,2	292,2	27,2	-112,2	-32,8
10	10	100	-80	30	300	20	320	27,8	-220	-52,2

Način popunjavanja tabele:

- kolone 1 i 2: poznate iz zadatka,
- kolona 3: $\text{Ukupan prihod} = \text{prodano komada} \times \text{prodajna cijena za 1 kom}$
(kolona 1 x kolona 2);
- kolona 4: $\text{Granični prihod} = \text{ukupan prihod (2)} - \text{ukupan prihod (1)}$;
- kolona 5: poznata iz zadatka;
- kolona 6: $\text{Ukupno varijabilni troškovi} = \text{prodano komada} - \text{varijabilni troškovi za}$
1 kom (kolona 1 – kolona 5),
- kolona 7: $\text{Ukupni fiksni troškovi} = \text{ukupni fiksni troškovi} : \text{prodano komada}$;
- kolona 8: $\text{Ukupni troškovi} = \text{ukupno varijabilni troškovi} + \text{ukupni fiksni t}$
roškovi(kolona 6 + kolona 7);
- kolona 9: $\text{Granični troškovi} = \text{ukupni troškovi (2)} - \text{ukupni troškovi (1)}$;
- kolona 10: $\text{Dobit} = \text{ukupan prihod} - \text{ukupni troškovi (kolona 3 – kolona 8)}$;
- kolona 11: $\text{Granična razlika realizacije (Grr)} = \text{granični prihod (Gp)} - \text{granični}$
troškovi (Gt) ili kolona 4 – kolona 9.

Zaključak: Optimalni obim prodaje je 5 kom, jer se na tom obimu prodaje ostvaruje najveća dobit od 110. Na tom obimu prodaje granični prihod je jednak graničnim troškovima, a granična razlika realizacije je 0.

2. *Izračunavanje optimalnog obima prodaje kada se prodajna cijena ne mijenja, iako se uvećava obim prodaje*

Ukoliko bi poduzeće moglo po nepromijenjenoj cijeni prodavati robu uvećavajući obim prodaje, postavlja se pitanje gdje je optimalni obim prodaje?

Kod razmatranja zone optimalnosti i zone rentabilnog poslovanja ukazujemo:

- da je početak zone optimalnosti ustvari i početak zone rentabilnog poslovanja (prag rentabilnosti);
- na pragu rentabilnosti poduzeće ima isti obim troškova i prihoda;
- da su pokriveni svi ukupni fiksni troškovi.

S uvećanjem obima prometa, prodajna cijena se ne mijenja, poduzeću preostaje pokrivanje samo varijabilnih troškova koji najčešće imaju proporcionalni karakter koji se obično vezuju uz ostvareni obim prometa. S obzirom na proporcionalni odnos između prodajne cijene i ukupnih troškova (fiksni troškovi su pokriveni i nema utjecaja regresije), teorijski ne postoji gornja granica zone optimalnog obima prodaje. U ovoj varijanti bolje je koristiti izričaj zona optimalnog obima prodaje, nego optimalni obim prodaje. Pod pojmom zona u ovoj varijanti podrazumijevamo optimalan obim prodaje koji počinje pragom rentabilnosti i koji nema gornje granice. Ipak, praktično, gornja granica postoji i uvjetovana je tehničkim i fizičkim mogućnostima prodaje robe i proizvodnjom.

Primjer za izračunavanje optimalnog obima prodaje kada se prodajna cijena ne mijenja, iako se povećava obim prodaje.

a) Zadatak:

Izračunajte optimalni obim prodaje kada se prodajna cijena ne mijenja (ostaje uvijek ista), iako se obim prodaje povećava. Obim prodaje raste od 1 do 10 komada. Prodajna cijena je za svaki obim prodaje ista i iznosi 60 KM, varijabilni trošak je 40 KM, a ukupni fiksni troškovi su 56 KM.

PRODANO KOMADA	PRODAJNA CIJENA ZA 1 KOM	UKUPAN PRIHOD 1X2	GRANIČNI PRIHOD (GP)	VARIJABILNI TROŠAK ZA 1 KOM	UKUPNI VARIJABILNI TROŠKOVI 1X5	UKUPNI FIKSNI TROŠKOVI	UKUPNI TROŠKOVI 6+7	GRANIČNI TROŠKOVI (GT)	DOBIT UP-UT 3-8	GRR GP-GT 4-9
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	60	60	-	40	40	56	96	-	-36	-
2	60	120	60	40	80	28	108	12	+12	+48
3	60	180	60	40	120	18,6	138,6	30,6	+41,4	+29,4
4	60	240	60	40	160	14	174	35,4	+66	+24,6
5	60	300	60	40	200	11,2	211,1	37,2	+88,8	+22,8
6	60	360	60	40	240	9,3	249,2	38	+110,8	+22
7	60	420	60	40	280	8	288	38,8	+132	+21,2
8	60	480	60	40	320	7	327	39	+153	+21
9	60	540	60	40	360	6,2	366,2	39,2	+173,8	+20,8
10	60	600	60	40	400	5,6	405,6	39,4	+194,4	+20,6

b) Rješenje zadatka:

Optimalni obim prodaje izračunat ćemo kroz izradu tabele. Popunjavanje tabele se vrši na istim principima kao i u prethodnom zadatku.

Optimalni obim prodaje je beskonačan jer dobit stalno raste. Granični prihod je stalno veći od graničnih troškova, i dok je stanje takvo isplati se stalno povećavati obim prodaje do fizičkih i tehničkih ograničenja prodaje i proizvodnje. Kako je prodajna cijena uvijek 60 KM, a varijabilni troškovi uvijek 40 KM, teoretski ne postoji gornja granica optimalnog obima prodaje. Zona rentabilnog poslovanja je počela na obimu prodaje od 2 komada, kada je ukupan prihod već veći od ukupnih troškova.

GLAVA VI

ŽIVOTNI VIJEK KAPITALIZMA

Mudra misao – pouka:

*Nama ne mogu pomoći ni ubrzan rast,
niti sve veći napori za novim pronalascima, tehnologijama i sl,
ako se nalazimo na krivom kolosijeku.*

Fritz Schumacher

19. UVOD U ŽIVOTNI VIJEK KAPITALIZMA

Mudra misao – pouka:

*Slom globalnog tržišta bio bi traumatski događaj s nezamislivim
posljedicama.*

Ipak, čini mi se lakše to zamisliti nego nastavak sadašnjeg režima.

George Soros

Kapitalizam, kao društveno-ekonomski poredak a i kao svako drugo živo biće, ima klasičan životni vijek: rađanje, rast i razvoj, sazrijevanje, ekspanziju, stagnacije i krize, opadanje moći i prestanak postojanja – prestanak života. Životni vijek kapitalizma, od rađanja do smrti, prirodna je neminovnost bez obzira koliko se borili da produžimo život i koliko bi željeli da ostanemo u životu. Ništa na ovom svijetu nije vječno i svemu mora doći kraj.

Šta je bilo prije kapitalizma – znamo, a šta će biti poslije kapitalizma – ne znamo. Mnogi ekonomski, ali i sociološki, filozofski, teološki i drugi mislioci predviđaju šta će to biti. Sa prirodnog aspekta razvoja čovječanstva očekivati je da nastupi bolji društveno-ekonomski sistem nego što je kapitalizam. Biti bolji od kapitalističkog društveno-ekonomskog sistema istovremeno će biti i teško i lako.

a) Teško će novi sistem biti bolji od kapitalističkog sistema jer je on do maksimuma, sa današnjeg aspekta znanja, razvijao proizvodnju, tehnologiju i tehniku. Podigao je standard života, naročito u bogatim i razvijenim državama. Podigao je zdravstveni nivo zaštite ljudi, životinja, biljaka i ukupnog okoliša. Podigao je nivo obrazovanja, razvoj nauke i kulture, sporta itd. Brojna su područja gdje je kapitalizam postigao zavidne rezultate.

b) Lako će novi društveni sistem biti bolji od kapitalizma, naročito u područjima gdje je kapitalizam dosta neuspješno rješavao probleme, kao naprimjer:

- Vrlo spor rast i razvoj siromašnih i izrazito nerazvijenih država i regiona.
- Izražena vrlo visoka i nemoralna nejednakost između pojedinaca, porodica, regiona, država i sl.
- Rasprostranjeno ogromno siromaštvo, glad i bijeda.
- Veliki broj stanovnika živi u sirotinjskim naseljima (bez stana, pitke vode, prihoda, puteva i sl).
- Veliki broj beskućnika.
- Porast kriminala, upotrebe alkohola i opojnih droga.
- Nedostupnost zdravstvenim uslugama većeg broja stanovnika na svijetu, a i u razvijenim i bogatim državama.

- Vrlo nizak obrazovni nivo većine stanovništva na zemlji.
- Visok broj nezaposlenih, što izaziva niz novih problema u životu pojedinaca, njihovih familija, kao i država.
- Uspostavljanje neokolonijalizma u cilju eksploatacije siromašnih država i pojedinaca od strane bogatih i razvijenih.
- Svjesno pokretanje međugrađanskih i drugih sukoba (međunacionalnih, međuplemenskih, međurasnih, međuvjerskih i dr).
- Izazivanje ratnih sukoba unutar država i između država, s ciljem “zavadi pa vladaj”.
- Uspostavljanje kreditnog ropstva od siromašnih prema bogatim.
- Još veće siromašenje siromašnih, uz još veće bogaćenje bogatih, itd.

Temeljni problemi u kapitalizmu nastaju kao posljedica osnovne filozofske postavke kapitalizma, temeljnog pokretača svih aktivnosti: “Što veći profit – njegova maksimizacija uz što manje troškove – njihova minimalizacija”. Ta filozofija vodi kapitalistu da ulaže kapital u samo profitabilne aktivnosti. Sve što ne donosi profit u kratkom roku (5 do 7 godina) neće biti predmet interesiranja i ulaganja za kapitalistu. Prema tome, on ne želi ulagati u zdravstvo, školstvo, komunalije, rješavanje problema siromaštva, nezaposlenosti, gladi i sl.

Takvu filozofiju novi društveni sistem treba odbaciti i u prvi plan staviti rješavanje problema čovjeka i ukupne ljudske rase. Primjeren naziv tom novom sistemu je ljubav prema čovjeku, tj. filantropizam.

Suština i definicija kapitalizma, koju nastoje dati brojni ekonomski i drugi mislioci, u globalu se može podijeliti na dvije osnovne grupe:

- marksistička teorija kapitalizma;
- nemarksistička teorija kapitalizma.

a) Marksistička teorija kapitalizma dobija ime po svom osnovnom teoretičaru Karlu Marxu. Marksizam je klasno društvo sa dvije osnovne klase. Na jednoj strani je klasa kapitalista – vlasnika sredstava za proizvodnju, a na drugoj su radnici. Prema marksistima kapitalizam je samo jedna prolazna faza do komunizma. Kapitalizam prolazi kroz šest faza, a to su: prvobitna akumulacija kapitala, manufaktura, industrijska proizvodnja, monopolski kapital, napredni monopolski kapital i državno upravljanje monopolskim kapitalom. Prema Marxu, kapitalista prisvaja (otima, eksploatira) višak vrijednosti (ukupnu dobit) i tako izrabljuje radnike. Cilj kapitalista je višak vrijednosti (dobit, profit). Bogaštvo se skuplja u rukama kapitalista, a radnici u bogatim i razvijenim državama dobijaju naknadu (plaću) da sebi mogu osigurati dobar i pristojan život, dok radnici u siromašnim i nerazvijenim državama dobijaju naknadu (plaću) koja im osigurava golo preživljavanje. Međutim, veoma veliki broj radnika je nezaposlen i nemaju sredstava ni za golo preživljavanje.

Čak neki liberalniji marksisti predlažu transformaciju kapitalizma u novi organizirani kapitalizam koji će se kontrolirati kroz državni sistem.

Revolucionarni marksisti predlažu energičniji obračun sa kapitalizmom i njegovo uništenje. Taj put su izabrali ruski komunisti kroz oktobarsku revoluciju 1917. godine, kao i neke države koje su se nakon Drugog svjetskog rata transformirale i oslobodile kolonijalizma.

b) Nemarksističke teorije kapitalizma negiraju marksističku teoriju kapitalizma. Nemarksistički teoretičari kapitalizma suštinu kapitalizma vide u slobodnom tržištu, poduzetničkom interesu i ostvarivanju svojih individualnih ciljeva kroz povećanje profita (dobiti).

U okviru nemarksističke teorije kapitalizma u 19. stoljeću dominirali su engleski ekonomski mislioci, dok u 20. stoljeću primat preuzimaju američki ekonomski mislioci. Svi se slažu u temeljnim principima kapitalizma (privatno vlasništvo, poduzetništvo, sloboda tržišta i profit kao cilj poslovanja), uz isticanje jednih ili drugih ekonomskih politika i mjera koje će podstaći razvoj temeljnih principa kapitalizma.

Međutim, svi nemarksistički teoretičari kapitalizma svoje analize, procjene i prijedloge grade na ekonomskim rezultatima bogatih i razvijenih država. Većina njih ukazuje na globalne svjetske probleme (siromaštvo, nerazvijenost, nezaposlenost, glad, bijeda i sl), ali se ne upuštaju u davanje prijedloga kako da se ovi globalni svjetski problemi riješe. Svi oni zagovaraju tržišni princip u privredi, ali im je jasno da tržišni principi ne mogu rješavati svjetske globalne probleme, niti probleme niza neprivrednih djelatnosti i u bogatim i razvijenim državama. Tržišni principi i interesi individualnog profita ne mogu se primijeniti u zdravstvu, obrazovanju, socijalu, niti u nauci, kulturi, sportu i sl.

U narednom tekstu dat ćemo kraći osvrt na životni vijek kapitalizma kroz njegove životne faze:

- nastajanje (rađanje) kapitalizma;
- uvođenje kapitalizma;
- razvijanje kapitalizma;
- sazrijevanje kapitalizma;
- krize kapitalizma;
- kapitalizam i neka globalna pitanja;
- kraj kapitalizma.

19.1. NASTAJANJE KAPITALIZMA

O nastajanju kapitalizma i njegovim počecima napisana su mnoga djela. Manje-više su poznate činjenice i razlozi nastajanja kapitalizma. On nastaje na ruševinama feudalizma, pri čemu je životna praksa išla ispred teoretičara.

Broj kmetova i seljaka se povećavao. Nisu više trebali feudalcima i postaju višak i sirotinja, te dolaze u tadašnje gradove i počinju sami da nešto zanatski proizvode i prodaju ili mijenjaju za druge njima potrebne proizvode. Bio je to početak kapitalističke proizvodnje, ali u vrlo primitivnom obliku na današnju proizvodnju.

Ovi procesi se dešavaju u kasnom srednjem vijeku u Engleskoj i potom u još nekim zapadnoeuropskim državama. U istom periodu dešavaju se velika geografska otkrića, razvija se robovlasništvo, a mnoga područja (danas države) postaju kolonije iz kojih se crpe razna bogatstva (rudna, šumska, biljna itd).

Kapitalizam se sporo, ali sigurno razvija. U periodu industrijske revolucije u Engleskoj (1760-1830) dolazi do naglog razvoja proizvodnje, ali i boljeg standarda stanovništva uprkos prisutnoj eksploataciji radnika i još uvijek teškog života u odnosu na današnji oblik i način života. Rad u fabrikama je dug i težak, ali omogućuje preživljavanje i bolji standard. Rade žene i djeca i po 12 – 15 sati dnevno. Međutim, i to je bolje nego ne raditi, jer onda nema uslova ni za minimalne uslove za življenje – nema krova nad glavom, hrane, odjeće itd. Uslovi su nezadovoljavajući, ali su se iz dana u dan popravljali i bili sve bolji.

Kapitalizam nije nastao u jednom trenutku i nekom direktivom. To je proces od nekoliko stotina godina, a u raznim državama počeci su nastajali i stotinama godina kasnije. U mnogim siromašnim i nerazvijenim državama kapitalizam je sada u ranoj fazi razvoja kao što je bio u Engleskoj prije oko dvjesto godina.

Kapitalizam se niz godina razvija u okviru feudalizma, i u tom periodu egzistira feudalizam, ali istovremeno njegovim raspadom dolazi do nastanka kapitalizma. Presudnu ulogu u nastajanju kapitalizma ima višak seljaka, kmetova i drugih osoba koje žive i rade u korist zemljoposjednika (feudalaca, vlasnika zemlje, begova, aga i sl). Među tim osobama pojavljuju se pojedinci koji osnivaju i razvijaju zanatske radnje i proizvodnju razne jednostavne robe, s ciljem zadovoljenja nečije potrebe. Manje poduzetne osobe postaju najamni radnici kod onih poduzetnijih. To je početak stvaranja kapitalista – na jednoj strani i radnika – na drugoj strani.

Kapitalisti kao poduzetnici žele proizvesti što više proizvoda u svojoj radnji i zato zapošljavaju sve više radnika. Sa povećanjem proizvodnje dobijaju više proizvoda za prodaju, a tim i veću mogućnost za zaradom. U periodu nastajanja kapitalizma začinju se osnovne teze i filozofske postavke njegovog razvoja:

- što veća proizvodnja;
- što veća prodaja;
- što niži troškovi proizvodnje;

- što veća prodajna cijena;
- što veći profit (dobit).

Temeljna podrška nastajanju kapitalizma, pored poduzetništva i radne snage, nastaje akumulacijom kapitala koji je u vlasništvu poduzetnika – kapitaliste. On, po osnovu vlasništva, koristi sva prava raspolaganja ostvarenim profitom (dobiti) iz poslovne aktivnosti. Izuzetan poticaj nastajanju kapitalizma daje novoizmišljeni parni stroj koji omogućuje razvoj proizvodnje na jednom mjestu, što dovodi do osnivanja proizvodnje na jednom zajedničkom mjestu: veće radionice, fabrike i sl. Najviše koristi od parnog stroja u startu imaju proizvođači tekstila i željeznica.

Prema tome, nastojanje kapitalizma vezuje se uz pojavu velikog broja sirotinje (u Engleskoj i drugim zapadnim zemljama). To su seljaci i drugi radnici koji više nisu trebali feudalcima. U Engleskoj se donosi Zakon o sirotinji kao i Statut zanatlija. Zakon o sirotinji bavio se nezaposlenim i nesposobnima za rad, odnosno onima koji nisu sebi osiguravali sredstva za život. Statut zanatlija je tretirao: prisilu na rad, sedmogodišnje učenje zanata (šegrtovanje) i utvrđivanje najamnine od strane državnih službenika.

Iz tog perioda nastajanja kapitalizma, pored riječi siromah pojavljuje se i riječ *pauper*, što je u suštini isti pojam. To su osobe koje nisu imale dovoljne prihode da žive normalno i da upražnjavaju dokolicu.

Za period nastajanja kapitalizma značajno je spomenuti i engleski Zakon o Spinhemlendu tj. Zakon o sistemu dopunjavanja najamnina. Po ovom Zakonu siromašni su morali dobijati najamninu prema zakonski utvrđenoj skali – visini, što je trebalo osigurati siromašnim minimalni prihod za preživljavanje bez obzira na njihovu zaradu. Bio je to vrlo jaki socijalni Zakon, ali je sprečavao uvođenje tržišnih principa u radne odnose. Novi poslodavci (kapitalisti) bili su protiv ovog Zakona i tražili su, a kasnije i dobili, pravo i princip da je ljudski rad obična roba i da se nad njim primjenjuju svi tržišni principi.

19.2. UVOĐENJE KAPITALIZMA

Kapitalizam se uvodi i razvija postepeno. Uvodi se i u predindustrijskom periodu. Prije parnog stroja korišteni su vođeni strojevi koji su koristili snagu vode. Pojave siromaštva i velike nezaposlenosti stvaraju ogromnu bijedu, ali i radnike koji su spremni raditi i za niske nadnice kako bi ostvarili prihod za prehranjivanje porodice. Tadašnja sirotinja postepeno postaje osnova za stvaranje radničke klase. Ovi procesi se razvijaju ne samo u Engleskoj nego i u Njemačkoj, Francuskoj, Sjevernoj Italiji, Holandiji itd.

Uvođenje kapitalizma temelji se na stvaranju radne snage koja je voljna svoj rad prodati kapitalisti, najčešće po vrlo niskim nadnicama.

Uz pojavu slobodne radne snage za uvođenje kapitalizma bitno je imati kapital. U periodu prvobitne akumulacije, poduzetne osobe (kasnije nazvane kapitalisti) osnivaju radionice i ugrađuju razne strojeve za proizvodnju. U početku proizvode jednostavne i primitivne proizvode neophodne za život ostalih ljudi, čime se stvara ponuda i zadovoljavaju njihove potrebe. Ponuda se temelji na potražnji, što će se kasnije razviti u zakonitost tržišta – zakoni ponude i potražnje i uspješno zadovoljenje potreba kupaca. Radnici u proizvodnji primaju nadnice što im omogućuje da se na tržištu pojave kao kupci neophodnih proizvoda. To su najčešće hrana, odjeća i obuća.

U periodu uvođenja kapitalizma najamni radnici najčešće su radili kod svoje kuće. Sirovine za rad a ponekad i sredstva za proizvodnju osiguravali su im najmodavci. Istovremeno se razvija industrijski kapitalizam koji zapošljava veći broj radnika u fabrikama, proizvodnim halama, zanatskim radnjama, manufakturama i sl.

Proizvodni kapitalizam se brže i više razvija u Francuskoj, Njemačkoj, Sjevernoj Italiji i drugim državama, dok se u Engleskoj razvija trgovački kapitalizam, koji se temelji na trgovini (kupovini i prodaji robe), a ne na proizvodnji. Trgovački kapitalizam koči razvoj lokalnog (državnog) industrijskog kapitalizma, ali potiče razvoj proizvodnje u drugim državama iz kojih se uvozi roba.

Pri uvođenju kapitalizma, neke države (naročito Nizozemska i Engleska) opredijelile su se za razvoj trgovačkog kapitalizma, a neke druge (Francuska, Njemačka i dr) za razvoj industrijskog kapitalizma. Uz razvoj trgovačkog kapitalizma pojavljuje se ekonomska misao poznata pod nazivom merkantilizam. On podržava razvoj trgovine pri čemu želi da izvoz bude veći od uvoza.

Uvođenje kapitalizma podrazumijeva konačno rušenje feudalizma i razvoj kapitalističkih odnosa na temeljima akumulacije kapitala, uspostavljanje tržišta rada i poštivanje tržišnih principa sa krajnjim ciljem da kapitalista ostvari što veći profit.

19.3. RAZVIJANJE KAPITALIZMA

Kapitalizam se u 18. stoljeću razvija kroz industrijalizaciju, što podrazumijeva masovnu mašinsku proizvodnju zasnovanu na već stvorenoj akumulaciji kapitala i sve više kvalificiranoj radnoj snazi.

U ovoj fazi razvoja kapitalizma uspostavljaju se ekonomski pojmovi koji ostaju do danas u upotrebi uz moderno shvatanje definicija.

1. Tržište je mjesto na kojem se razmjenjuje ponuda i potražnja uz posredovanje novca.

2. Sva proizvodnja je namijenjena prodaji na tržištu.
3. Svi prihodi se ostvaruju na tržištu i prodajom uz maksimizaciju prihoda.
4. Prodajna cijena je odnos ponude i potražnje.
5. Nadnica je cijena radne snage.
6. Kamata je cijena korištenja novca – kredita.
7. Renta je cijena za korištenje zemlje.
8. Kapitalista je vlasnik kapitala i po toj osnovi samostalno raspolaže ukupnim profitom.
9. Rad ima status robe i podliježe, kao i sve robe, zakonima ponude i potražnje i na toj osnovi formiranja visine nadnice.
10. Najvažniji cilj poslovanja je ostvarivanje što većeg profita.
11. Djelovanje tržišta, ponude i potražnje postali su temelj kapitalističke misli.

Razvoj kapitalizma dostiže veliku ekspanziju, a s ciljem ostvarivanja što većeg profita kapitalisti maksimalno ulažu u sredstva za proizvodnju uz permanentno ulaganje u ljudske resurse koji će uspješno i kvalitetno realizirati proizvodnju i prodaju. Kapitalisti ulažu značajna sredstva u razvoj nauke, a posebno ekonomske misli. Razvijaju se posebne oblasti ekonomije (mikro i makroekonomija) kao i specijalizirane pojedinačne oblasti ekonomije (marketing, ponašanje kupaca, upravljanje ljudskim resursima, prodaja, organizacija proizvodnje, vanjska trgovina, bankarstvo, zadovoljenje potreba itd).

U razvoju proizvodnje dostižu se visoki ciljevi u oblasti specijalizacije, standardizacije i automatizacije, s ciljem boljeg zadovoljavanja potreba i želja kupaca, bolje prodaje, sniženje troškova a sve s ciljem krajnjeg efekta – povećanje dobiti.

Pored uspjeha na koje su najveći utjecaj imali kapitalisti, na razvijanje kapitalizma utjecali su i elementi koji ne mogu poslužiti na čast ljudskoj rasi, a to su:

- robovlasništvo
- kolonijalizam
- ratovi

Robovlasništvo je crna mrlja u razvoju čovječanstva, pogotovo kapitalizma. Robovi su ljudi koji prisilno rade bez ikakve naknade. Vlasnici robova su osiguravali robovima krov nad glavom (štale, šupe, nastrešnice i sl) i minimum hrane za preživljavanje. Svi robovi (odrasli muškarci, žene i djeca) radili su razne teške poslove i do 18 sati dnevno. Ogroman broj robova radili su za robovlasnike i stvarali im vrlo visoke prihode uz minimalne troškove. Najveći broj robova dovožen je iz Afrike, a mnogi robovi su radili u kolonijama pojedinih država. Robovi su postali roba na kojoj su zarađivali:

- prvo, oni koji su ih hvatali i dovođili na tržište robova;
- drugo, kupci robova koji su ih koristili za rad bez naknade.

Najveći broj robova egzistirao je u SAD-u i to:

- početkom 19. stoljeća oko 2 miliona i 300 hiljada;
- sredinom 19. stoljeća oko 4 miliona i 500 hiljada.

Nikada nije izvršena zvanična analiza i procjena koliko je prihoda i dobiti ostvarila SAD korištenjem robova kao besplatne radne snage.

I druge europske države koristile su u svojim državama ili u svojim kolonijama veliki broj roba, a ovo je procjena po zemljama krajem 19. stoljeća:

– Engleska	cca	730.000;
– Portugal	cca	1.930.000 (u Brazilu)
– Španija	cca	330.000;
– Francuska	cca	280.000;
– Nizozemska	cca	75.000.

Kolonijalizam je druga crna mrlja kapitalizma u razvoju čovječanstva. Mnoge europske kapitalističke države imale su svoje kolonije, gdje su bile na vlasti sa ciljem da izvlače, bez naknade, razna bogatstva u svoju matičnu državu. To se odnosilo na rudna bogatstva, šumska bogatstva, naftu, uglj i itd. Države koje su imale kolonije danas spadaju u grupu bogatih i razvijenih država.

Nikada nije izvršena procjena bogatstva koje su kolonijalne države izvukle iz pojedinih svojih kolonija.

U grupu kolonijalnih zemalja koje su imale znatne kolonije spadaju: Engleska, Francuska, Portugal, Španija, Nizozemska, Belgija, Njemačka itd.

Ratovi su treća crna mrlja kapitalizma u razvoju čovječanstva. U prošlosti, prije kapitalizma ali i u njegovo vrijeme, česti su ratovi između pojedinih država, naročito u Europi. Mnogi ratovi su isključivo posljedica ekonomskih odnosa u periodu nastajanja i razvijanja kapitalizma. Skoro da nema države u Europi koja nije ratovala sa svojim susjedom. Motivi rata u konačnici uvijek su bili posljedica ekonomskih odnosa i želja da se ovlada određenom teritorijom. Međutim, ratovi su na ekonomiju imali trostruke učinke:

- razaranje proizvodnih i drugih kapaciteta;
- u pripremi za rat razvijala se proizvodnja jer su potrebe vojske i rata bile dosta velike i raznolike;
- nakon rata dolazilo je do obnove razrušenih kapaciteta i time do investicijskih ulaganja i razvoja proizvodnje.

19.4. SAZRIJEVANJE KAPITALIZMA

Sazrijevanje kapitalizma možemo smjestiti u 19. i 20. Stoljeće, kada kapitalizam u svom razvoju dostiže maksimum, naročito u razvijenim zemljama kao što su: SAD, Engleska, Francuska, Njemačka, Švedska, Italija, Španija i druge zapadnoeuropske države.

U Francuskoj se taj period naziva *Belle Epoque* (Lijepa epoha, lijepo doba), a traje od kraja Francusko-pruskog rata 1871. godine, do početka Prvog svjetskog rata 1914. godine.

U tom periodu dolazi do velikog ekonomskog i tehničkog napretka u zemljama zapadne Europe. Tehnologija se brzo razvija, a time i novi proizvodi koji do tada nisu postojali: bicikli, motocikli, automobili, fotografija, film i mnogi strojevi za proizvodne namjene. I u ostalim oblastima života dolazi do značajnog napretka (medicina, fizika, kemija, razni pronalasci itd). I kod stanovništva koje pretežno živi u zapadnoeuropskim državama taj period je pun optimizma i vjere u budućnost.

Potrebno je ukazati da početkom 19. stoljeća dolazi do razvoja kapitalizma u SAD-u, što će prerasti u naglu ekspanziju u drugom dijelu 19. stoljeća, izuzetno brzo i uspješno u 20. stoljeću.

Paralelno sa razvojem kapitalizma i njegovim sazrijevanjem, u drugim krajevima svijeta rastu siromaštvo, glad i bijeda. Razvija se kolonijalizam, eksploatacija siromašnih i broj robova.

Neophodno je naučno istražiti uzročno-posljedične veze između dvije strane jedne medalje:

- sa jedne strane imamo brzi ekonomski (i svaki drugi) razvoj kapitalizma, ali isključivo u razvijenim i jakim (vojno i politički) državama;
- sa druge strane imamo eksploataciju siromašnih i nejakih država kroz kolonizaciju i eksploataciju radnika (u siromašnim državama), te iskorištavanje i eksploataciju robova.

Ekonomski rast i sazrijevanje kapitalizma u razvijenim državama temelje se na sljedećih 11 poluga:

1. Ljudski resursi na svim nivoima imaju presudnu ulogu u razvoju i sazrijevanju kapitalizma. Sve ostale poluge u razvijanju kapitalizma su mrtve stvari ukoliko ih ljudski resursi pravilno, kvalitetno i uspješno ne pokrenu. Ljudski resursi su taj faktor koji uspješno planira posao, postavi ciljeve, organizira poslovnu aktivnost, primi i zaduži druge ljudske resurse koji će realizirati poslove i kontrolirati izvršenje postavljenih planova i ciljeva poslovne aktivnosti.
2. Prirodni resursi su već postojeći resursi u jednoj državi: zemlja, šuma, rijeke, jezera, mora, rudna bogatstva, nafta, plin, razni minerali itd.

Mnoge razvijene kapitalističke države nisu imale dovoljno prirodnih resursa na svojoj teritoriji pa su pokrenule razne forme kolonijalizma i drugih metoda (rat, kupovina, ugovorno korištenje i dr), kako bi došle do željenih i potrebnih prirodnih resursa.

Interesantan je primjer Japana koji skoro i da nema prirodnih resursa – sem mora, a postiže brz ekonomski razvoj na temelju izuzetno kvalitetnih ljudskih resursa.

Na drugoj strani imamo brojne siromašne i nerazvijene države koje imaju dobre prirodne resurse, ali u razvoju i rastu bilježe skromne rezultate. Razlog se može potražiti i u činjenici da njihove prirodne resurse koriste i eksploatišu razvijene i bogate države, po pravilu na nepošten i nečastan način.

3. Tehnička opremljenost predstavlja razvoj mašina i uređaja za poslovnu aktivnost, saobraćajnu infrastrukturu (putevi, željeznice, avioni, brodovi itd) i komunalnu infrastrukturu (električna energija, vodovod, kanalizacija, telekomunikacije i sl). Razvoj tehničke opremljenosti u periodu razvoja i sazrijevanja kapitalizma postaje izuzetno značajna poluga za povećanje proizvodnje prometa roba i usluga, a time i zapošljavanja ljudskih resursa.
4. Tehnološke promjene podrazumijevaju promjene u svim sferama života: proizvodnji, prodaji, prometu, zdravstvu, školstvu, informatici. Tehnološke promjene se temelje na brojnim inovacijama u svim oblastima života. Kapitalizam uspješno razvija upravljačke funkcije i uvodi pojmove menadžer, top menadžer i supermenadžer koji na jednoj strani rukovode procesom rada i poslovanja, a na drugoj uspješno brane ideologiju kapitalizma i pokušavaju dokazati da je kapitalizam nezamjenljiv sistem.
5. Kolonijalizam je poluga koja je podržala razvoj i sazrijevanje kapitalizma. Putem kolonijalizma razvijenije i vojno jače države uzele su pod upravljanje i vlast slabo razvijene i vojno nejake države, sa ciljem da iz njih izvuku što više rudnog bogatstva (zlato, dijamanti, srebro, olovo, bakar, željeznu rudaču, naftu, plin i sl), šumsko i biljno bogatstvo te jeftinu radnu snagu. Istovremeno su u te zemlje vrlo malo ulagali, po pravilu nisu plaćali nadoknadu za robe, proizvode i sirovine koje su odvozili u svoju zemlju ili su je prerađivali u kolonijalnim zemljama. Na taj način kapitalizam je došao ili još uvijek dolazi do ogromnog bogatstva u svoju korist.
6. Robovlasništvo je bitna poluga koja je podsticala razvoj i sazrijevanje kapitalizma. Ogromna radna snaga radila je za kapitalistu bez naknade, koji je za robove imao minimalnu naknadu troškova vezanu za golo preživljavanje. Njihov rad se pretvarao u nove proizvode koje su kapitalisti prodavali po visokim cijenama i ostvarivali svoj osnovni cilj, tj. što veći profit. Robovlasništvo je bilo jako razvijeno u periodu od

17. do 19. stoljeća kao i početkom 20. stoljeća, a kasnije rad robova naglo opada i prestaje ta praksa. Najrazvijenije zemlje zapadne Europe i SAD-a u međuvremenu postižu vrlo visoke razvojne rezultate, ostvaruju visoke profite, postaju bogate i razvijene.

- 1619. prvi brodovi sa robovima stižu u Ameriku;
- 1814. zabranjuje se trgovina robovima u europskim državama;
- 1833. Engleska ukida trgovinu robovima;
- 1857. Vrhovni sud SAD-a donosi presudu da Afroamerikanci nisu građani;
- 1865. ukinuto ropstvo u SAD-u;
- 1948. Ujedinjeni narodi zabranjuju ropstvo;
- 1981. Mauritanija ukida ropstvo kao posljednja država na svijetu.

7. Globalizacija je vrlo efikasno sredstvo u daljnjem razvijanju kapitalizma u korist bogatih, a na teret siromašnih i nerazvijenih. Sam pojam globalizacije je pozitivan i prihvatljiv, ali u praksi ima niz ograničenja koja isključuju siromašne i nerazvijene da koriste efekte globalizacije.

Globalizacija je proces kojim se ukidaju ograničenja protoka roba, usluga, ljudi i ideja između država. Ovaj princip mogu da koriste bogate i razvijene države, ali nerazvijene i siromašne države imaju niz praktičnih ograničenja:

- ljudi ne mogu slobodno putovati i višak nezaposlene radne snage ne može bez viza putovati u razvijene zemlje;
- niz proizvoda koji mogu zadovoljiti izvozne kriterije po kvalitetu i standardima iz nerazvijenih zemalja, isključeni su iz globalizacije i ne mogu se izvoziti u razvijene zemlje (tekstil, odjeća, obuća, poljoprivredni proizvodi i sl);
- niz proizvoda se raznim nekarinskim mjerama ograničava pri izvozu iz nerazvijenih zemalja u razvijene zemlje, jer bi po cijeni konkurirali domaćim proizvođačima.

Globalizacija se povezuje s otvorenom ekonomijom nerazvijenih država koje ne smiju uvoditi carine na uvoz roba iz razvijenih država. Na taj način razvijene države potiču razvoj domaće proizvodnje jer im osiguravaju ogromno tržište nerazvijenog svijeta, a ujedno sprečavajući uvoz osigurava povoljnu poziciju domaćih proizvođača.

8. Neokolonijalizam je nova i suvremena poluga za razvoj kapitalizma, moderna zamjena za stari oblik kolonijalizma. U klasičnom obliku kolonijalizma država koja je kolonizator morala je u svoju koloniju slati vojsku, policiju i upravu. Uz visoke troškove održavanja kolonije, obično su najveći dio troškova snosile same kolonizirane zemlje.

Međutim, neokolonijalizam ima efikasnije metode držanja kolonije pod kontrolom, a da u nju ne šalje svoju vojsku, policiju i upravne organe. To se postiže ekonomskom kolonijazacijom, što podrazumijeva postavljanje svoga bankarstva, maloprodaje i nekoliko velikih privrednih sistema. Uz pomoć Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog

fonda neokolonijalizam može donijeti veći profit za neokolonijaliste nego što bi ostvarili putem klasičnog kolonijalizma. Istovremeno, nekolonijalizam je svjetski opravdan proces jer se pod parolom pomoći toj državi (neokolonijalnoj) izvlači veći profit. Tu se najviše eksponiraju banke sa visokim kamatama i visokim profitom, a maloprodaja diktira razvoj proizvodnje.

9. Štampanje novca bez pokrića je izuzetno velika poticajna poluga za razvoj kapitalističkih država koje to mogu primijeniti, s tim da im se inflacija ne vrati kao bumerang. To mogu a već i rade SAD i Europska unija. I druge države mogu (a neke to i rade) štampati svoj novac bez pokrića, što se odražava negativno kroz visoku stopu inflacije.

SAD su 1971. ukinule konvertibilnost dolara za zlato. To je ponukalo Američku centralnu banku (FED) da od 2008. do 2014. štampa cca 4.500 milijardi dolara (koliko se zna i pretpostavlja). Taj novac bez realne vrijednosti je pomogao da se iziđe iz najgore financijske krize. Bezvrijedni novac odigrao je značajnu funkciju za američku privredu jer je značajnim dijelom plasiran u privredu putem besamatnih kredita. Drugi dio bezvrijednih dolara poslužio je za kupovinu ranije plasiranih obveznica od uplašanih ulagača na financijskom tržištu. Na taj način bezvrijedni dolari su umjetno postali “vrijedni”. Ipak, jednog dana napuhani balon mora eksplodirati, a štetu će imati oni koji tada budu imali dolare.

Podstaknuti uspješnom Američkom prevarom kroz štampanje dolara bez pokrića, a na teret svih građana svijeta i u korist samo vlastite privrede, i Europska unija putem svoje Europske centralne banke (ESB) odlučila je i štampala oko 1.100 milijardi eura, odnosno mjesečno po cca 60 milijardi eura. Sva sredstva su podijeljena privredi sa vrlo niskom kamatom od 2%. Na ovaj su način i Europa (bogate i razvijene države) i SAD napravile veliki poticaj za razvoj svoje privrede, ali na teret privrede svih ostalih država.

10. Financijska kolonizacija slabo razvijenih i siromašnih provodi se putem financijske kolonizacije od strane bogatih i razvijenih zemalja. Na taj način financijska kolonizacija siromašnih i nerazvijenih zemalja postaje važna poluga u razvoju i sazrijevanju kapitalizma, odnosno bogatih i razvijenih država. One kroz bankarski i financijski sektor imaju maksimalnu dominaciju nad slabo razvijenim i siromašnim državama, ali i nad srednje razvijenim državama. To se ostvaruje na više načina i to:

- a) Privatizacijom domaćih banaka u nerazvijenim i srednje razvijenim državama čiji vlasnici postaju banke iz razvijenih i bogatih država. Kroz visoke kamate, koje su u pravilu dva do pet puta veće nego u vlastitoj zemlji, banke ostvaruju visoke profite koje izvlače iz siromašnih i nerazvijenih država.

- b) Usmjeravanjem kreditne politike utiču na razvoj domaće proizvodnje, ali po pravilu uvijek one proizvodnje koja neće konkurirati robama iz razvijenih i bogatih država.
  - c) Kroz politiku Svjetske banke i Međunarodnog fonda i drugih financijskih institucija podržavaju se bankarski i financijski sektor, kao i njihove politike koje idu u korist bogatih i razvijenih država. Tu je posebno izražena politika otvorene privrede zemalja u razvoju koje nemaju pravo da štite svoju slabo razvijenu proizvodnju i privredu. U suštini, siromašne i slabo razvijene zemlje kao i srednje razvijene zemlje postaju financijski ovisne o financijskom sektoru bogatih i razvijenih država i obično ulaze u dužničko ropstvo.
11. Propaganda kapitalizma je sistemsko nastojanje da se formiraju i oblikuju percepcija i spoznaja da je kapitalizam najbolji sistem koji nema alternativu. Kapitalizmu propaganda iznosi samo pozitivne i uspješne primjere iz kapitalističke prakse, ali se svjesno zaobilaze negativnosti kapitalističke ideologije i konkretnih negativnih pojava. Za pozitivnu propagandu postoji niz uspješnih i dobrih ekonomskih rezultata koje je ostvario kapitalizam ali, također, postoji niz negativnih procesa koje kapitalizam ne može razriješiti. Kapitalizam danas u svom vlasništvu ima privatne i javne medije, razne društvene mreže putem kojih realizira pozitivnu propagandu kapitalizma. Na taj način politička propaganda kapitalizma postaje značajna poluga njegovog razvoja.

19.5. EKSPANZIJA KAPITALIZMA

Kapitalizam doživljava ekspanziju i najveći razvoj u drugoj polovini 20. i početkom 21. stoljeća. Nakon završetka Drugog svjetskog rata kapitalizam se suočava sa nekoliko izazova koji su ga podstakli na takmičenje sa konkurencijom. Za kapitalizam je to bio period bitke za opstanak, preživljavanje i dodatni razvoj.

Izazovi kapitalizmu nakon Drugog svjetskog rata bili su:

- razvoj socijalizma i marksizma;
- ekspanzija komunizma sovjetskog tipa;
- obnova razrušenih država i privrede;
- hladno-blokovski rat;
- pojava i razvoj nesvrstanih;
- uspjesi SSSR-a (Rusije) u svemirskoj utrci.

Prethodno navedeni razlozi utjecali su na kapitalizam da poduzme ekonomske, političke i vojne aktivnosti da zaštiti, očuva i dodatno razvije kapitalistički koncept

razvoja. U daljem tekstu zadržat ćemo se samo na ekonomskim aktivnostima koje je kapitalizam preduzeo ili još preduzima da bi eliminirao konkurentske ideje (socijalizam, nesvrstanost i sl) i maksimalno razvio kapitalističku ideologiju.

a) **Razvoj socijalizma i marksizma.** To je za kapitalizam najopasnija ideja jer se temelji na nestanku kapitalizma kao svjetskog društvenog procesa. Sukob na ekonomskom planu je, u suštini, bilo za jednu ili drugu ideologiju pitanje života ili smrti. Sada je poznato da je kapitalizam odnio konačnu pobjedu i da je razvoj socijalizma i marksizma, za sada, u cijelosti odbačen. Marksizam je dobio ime po svom glavnom ideologu Karl Marxu koji je predviđao da će kapitalizam propasti. Marx je očekivao da će upravljanje privredom i državom preuzeti radnici i da će sva imovina biti u društvenom, odnosno državnom vlasništvu.

Ideje socijalizma su usko povezane sa marksističkim idejama, pri čemu treba razlikovati uspostavljanje socijalističkog državnog sistema od socijalne države. Socijalistički državni sistem je prvi korak u provedbi Marxove ideje u razvoju komunizma, gdje se ukida privatno vlasništvo a radnička klasa preuzima upravljanje državom kao i privredom. Tim putem, nakon Drugog svjetskog rata krenule su države istočne Europe, pod velikim patronatom i utjecajem SSSR-a. To su bile: DDR (Istočna Njemačka), Poljska, Čehoslovačka, Mađarska, Rumunija, Bugarska, Jugoslavija i dr. Drugi pojam razvoja socijalizma podrazumijeva zadržavanje kapitalističkog sistema u jednoj državi, pri čemu država uređuje socijalne elemente kao naprimjer: zdravstveno osiguranje, besplatno obrazovanje, penzioni sistem, socijalna zaštita itd. Na ovaj način razvija se socijal-demokratija koja jednim dijelom ograničava samostalnost kapitalističke ideologije. Država sebi uzima za pravo da socijalnom politikom zaštiti svoje građane od nehumane politike kapitalista koji sva socijalna davanja smatraju negativnim jer umanjuju profit kapitalističkih firmi.

Socijalističke države uglavnom prestaju postojati 1990. i 1991. godine nakon neuspješnog egzistiranja od oko 45 godina. Sve socijalističke države mirnom transformacijom prelaze u kapitalističke države, sem Jugoslavije koja se raspada ratnim sukobima između republika i pokrajina.

Kroz ovaj proces kapitalizam je uspio praktično dokazati da je uspješniji model razvoja društva nego što je to socijalistički model.

Još uvijek ostaje otvoreno pitanje da li je stvarno kapitalizam bolji od socijalizma? Ako je socijalizam dobar, pitanje je zašto je propao? Većini ljudi odgovara socijalizam, oni koji su živjeli u socijalizmu a sada žive u kapitalizmu žale za prošlim životom. To je najviše izraženo na prostorima bivše Jugoslavije, koja je i u periodu socijalizma ostvarivala uspješne rezultate (visoka zaposlenost, dobar standard, mala i niska vanjska zaduženost države, besplatno zdravstvo i školstvo i sl).

Razloge za poraz socijalizma treba tražiti u nesposobnom rukovodstvu socijalističkih država i njihovih privrednih poduzeća, kao i u maksimalnom

uvođenju radničkog samoupravljanja. Privredni rukovodioci bili su poslušni i dosta neobrazovani kadrovi te nisu mogli a ni znali upravljati kompliciranim poslovanjem poduzeća. U isto vrijeme, kapitalističkim poduzećima upravljaju menadžeri (top i supermenadžeri), koji su stručni i uspješno vode svoje firme. To možemo uporediti sa fudbalskom utakmicom. Na strani kapitalista igraju najbolji fudbaleri i profesionalci, dok na strani socijalista igraju dobri i poslušni politički radnici, a ne kvalitetni fudbaleri. Jasno je ko će pobijediti.

Slično se dešava i na nivou ekonomskog upravljanja državom. Nekvalitetni i nestručni kadrovi u socijalističkim državama uspijevaju sami sebe pobijediti *davanjem autogolova* (politička propaganda, prisila, progona, pogrešni ekonomski planovi i sl). Sami uspijevaju uništiti uspješne i kvalitetne socijalističke ideje. Oni bi socijalizam uništili i bez kapitalizma.

I u sferi radničkog samoupravljanja napravljene su početničke greške. Radničkim savjetima date su prevelike ovlasti. Odlučivali su o razvoju tehnike i tehnologije, o investicijama, o rukovođenju i slično, iako se zna da su radnički savjeti formirani tako da većinu glasova nose radnici prosječnog nivoa obrazovanja. Oni su sami postali kočnica uspješnom razvoju firmi. Od dobre ideje vezane za radničke savjete nestručni kreatori politike i ekonomije na nivou države uspjeli su sami sebe uništiti. Istovremeno, kapitalistički lideri privredu ustupaju na rukovođenje vrhunskim stručnjacima, a predsjednici država oko sebe okupljaju vrhunske ekonomske stručnjake (profesore, nobelovce i sl).

Pobjedu kapitalizmu nije donijela sama kapitalistička ideologija nego su pobjedu donijeli profesionalci, stručnjaci, profesori, nobelovci, menadžeri, supermenadžeri i drugi ekonomski, sociološki i filozofski mislioci.

b) Ekspanzija komunizma sovjetskog tipa. Revolucijom, koju je u Rusiji 1917. godine vodio Vladimir Ilič Lenjin, stvara se Savez Socijalističkih Sovjetskih Republika (SSSR). SSSR je utemeljen na jednostranačkoj vlasti komunista, kako su sebe boljševici nazivali od 1928. godine. Kada je 1924. godine umro Lenjin, svu vlast u SSSR-u u svoje ruke prigrabio je Josif Visarionovič Staljin sve do svoje smrti 1953. godine. Krajem 1991. SSSR se raspao na 17 država od kojih su veće Rusija, Ukrajina, Bjelorusija itd. SSSR je od prvih dana utemeljen na jednostranačkoj vlasti komunista. U privredi je država preuzela kontrolu nad svim firmama, ukinula privatno vlasništvo, a u poljoprivredi, koja je bila dominantna grana, država je prisvojila imovinu seljaka i uspostavila kolektivne farme (seljačke zadruge). SSSR je radio mnogo na industrijalizaciji i elektrifikaciji zemlje i postizao je visoke stope rasta i razvoja. Na drugoj strani gušili su svaku privatnu inicijativu. Najveći problem SSSR-a je bio prehraniti stanovništvo, jer seljaci nisu podržavali oduzimanje zemlje i rad u zadrugama koje su bile državno vlasništvo. Produktivnost i obim poljoprivredne proizvodnje je bio na dosta niskom nivou.

Komunizam sovjetskog tipa SSSR nameće u njegovim satelitskim državama (Istočna Njemačka – DDR, Mađarska, Poljska, Čehoslovačka itd). Taj tip vladanja

državom i privredom je vrlo rigidan i neuspješan. Da bi se komunizam održao na vlasti u SSSR-u, Staljin je koristio veliku prisilu i policiju kako bi ušutkao milione građana koji su bili nezadovoljni. Mnogi su hapšeni, zatvarani, osuđivani, ubijani, slani u sibirske logore i sl.

Drugi svjetski rat je dosta ojačao i konsolidirao jedinstvo u SSSR-u u odnosu na njemačku agresiju. Međutim, nakon rata u SSSR-u bilježe se pozitivni uspjesi u razvoju privrede, ali su kratkog daha. Neuspjesi su sve veći, nezadovoljstvo građana sve više raste, a razvoj i rast privrede naglo usporava.

Komunizam sovjetskog tipa je bio dobar podstrek da se kapitalizam što brže i kvalitetnije razvija kako bi dokazao primat nad komunizmom.

Osnovni krivac za neuspjeh komunizma sovjetskog tipa bilo je rukovodstvo SSSR-a koje se pokazalo kao nedoraslo, nestručno i nesposobno da rješava probleme razvoja jedne komunističke države. Nisu angažirali stručne i sposobne ljudske resurse da pokušaju pronaći rješenja za probleme koji su se javljali u komunističkoj državi sovjetskog tipa. Tamo gdje se političari komunističkog ruskog tipa nisu miješali nego su to prepustili stručnjacima, SSSR je postizao zavidne rezultate (svemirska utrka, razvoj zdravstva i obrazovanja, razvoj nauke i sl). Svagdje tamo gdje su se političari – komunisti miješali u odlučivanje i upravljanje, a naročito u državnom uređenju i privredi, rezultati su vrlo loši. Bili su ubijeđeni da dolaskom na funkciju dobijaju “položajnu pamet”, jer oni sada znaju kako svaki problem riješiti i u kojem pravcu dalje razvijati komunističku ideologiju. Umjesto da su zadržali temeljna komunistička opredjeljenja i strateške globalne odluke, a operativu i konkretnu realizaciju prepustili stručnjacima, uporno su nastojali da sami rješavaju praktične probleme a nisu bili svjesni koliko ne znaju. Njihovo okruženje je bilo poltronsko orijentirano i isticali su postojeća rješenja kao odlična i ispravna. Oni koji su ukazivali na greške i moguća drugačija operativna rješenja uz poštivanje temeljnih komunističkih opredjeljenja bili su proglašavani za revizioniste, tajne agente drugih država i neprijatelje komunizma. Udaljavani su sa funkcija, hapšeni, osuđivani a često i likvidirani – ubijeni.

Negativna iskustva sa komunizmom sovjetskog tipa dovela su do poistovjećivanja raznih pojmova koji imaju neke sličnosti ali i velike razlike. Kapitalizam, odnosno njegovi mislioci svjesno su pomiješali neke pojmove i namjerno ih proglasili vrlo negativnim jer je svaki od njih na neki način prijetnja kapitalizmu. To su sljedeći pojmovi:

- komunizam kao izvorna ideologija;
- komunizam sovjetskog tipa;
- socijalizam;
- marksizam.

a) **Komunizam kao izvorna ideologija.** U Hrvatskoj enciklopediji (svezak 6/2004 god) navode se sljedeće četiri temeljne ideje komunizma:

1. Ideja savršenog, besklasnog društva potpune jednakosti ljudi;
2. Politička ekonomija utemeljena je na ukidanju privatnog vlasništva i na uspostavi zajedničkog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju;
3. Politički pokret (komunistički pokret) obuhvaća ukupnost komunističkih stranaka, organizacija i skupina u svijetu;
4. Politički sustav totalitarne jednostranačke vlasti.

Iz prethodnih karakteristika komunizma njegova izvorna ideologija je poštena i dobronamjerna. Dosta je utemeljena na vjerskim principima. Ovu ideologiju možemo poštivati ili ne poštivati, podržavati ili odbacivati, ali ona u startu nije negativistička i zlonamjerna.

b) **Komunizam sovjetskog tipa.** To je praktična realizacija komunističke ideologije, gdje se odstupilo od temeljnih opredjeljenja komunizma i prihvatile su se, odnosno izmislile nove komunističke ideje koje su bile revizionističke i destruktivne za sam komunizam. Možemo suditi i optuživati komunizam sovjetskog tipa, ali ga nemožemo u cijelosti povezati sa komunizmom kao izvornom ideologijom.

c) **Socijalizam.** To je vrlo širok pojam i teško ga je jednostavno (u jednoj rečenici) definirati. Moderni socijalizam razvija se u 18. stoljeću, kritizira razvoj kapitalizma, utjecaj privatnog vlasništva i dominaciju kapitalista u raspodjeli profita. Socijalizam možemo razmatrati u dva pravca:

- socijalizam kao politički pokret u borbi za poboljšanje položaja građana jedne države (radnika, nezaposlenih, službenika, seljaka i sl);
- socijalizam kao društveno-ekonomski sistem jedne države gdje se ekonomijom upravlja kooperativno, a sredstva za proizvodnju su u društvenom vlasništvu.

Ovaj tip uređenja društveno-ekonomskih odnosa nije isto što i društveno-ekonomsko uređenje komunističke države sovjetskog tipa.

I socijalizam, kao i komunizam, svoje utemeljenje pronalazi u vjerskim stavovima. I danas mnoge kapitalističke države, naročito zapadne Europe, u svoje uređenje ugrađuju elemente socijal-demokratije, što se ocjenjuje kao pozitivno.

d) **Marksizam.** Ovaj pojam obuhvata vrlo širok skup društvenih, ekonomskih i političkih učenja. Naziv je dobio po svom glavnom teoretičaru Karl Marxu, koji se smatra najvećim ekonomskim i društvenim misliocem iz tih oblasti. Bilo bi poželjno da se neki novi ekonomski i društveni mislioci vrate i proanaliziraju izvorne njegove ideje. Marx najviše ne odgovara kapitalizmu jer je predvidio njegov raspad. Iz tog razloga brojni kapitalistički mislioci nastoje maksimalno kompromitovati Marxovo učenje i stavove. I sve negativnosti u razvoju komunizma i socijalizma pripisuju Marxu, koji je već odavno bio mrtav kada mu je Staljin, zloupotrebljavajući njegove ime, pripisivao svoje pogrešne ideje. Ne postoji u svijetu ni jedan mislilac (iz bilo

koje oblasti) čija su misli i ideje tako loše i iskrivljeno predstavljene. U tome su učestvovali ne samo oni koji su ga podržavali i koji su sebe proglašavali marxistima i komunistima nego i brojni protivnici koji su mu pripisivali mnoge izjave i stavove koje nikad nije izrekao ili napisao.

Marxizam je ideja koju možemo podržavati ili ne, ali se mora poštovati i cijeliti jer su njegove ideje u svijetu izazvale najveće promjene i najveći broj ljudi je krenuo njegovim idejama.

Nažalost, mnogi su dobre ideje marksizma uništili i zloupotrebili pri odbrani komunizma sovjetskog tipa. Mnogi kapitalistički ekonomski i društveni mislioci nastoje omalovažiti učenje Marxa jer su njegove izvorne ideje najveća opasnost za kapitalizam. U razvoju marksizma najveći pobornik i suradnik Karl Marxa je bio Friedrich Engels. Priča o marksizmu i Karl Marxu još nije završena.

c) Obnova razrušenih država i privrede nakon Drugog svjetskog rata. Po završetku rata kapitalizam je na sebe preuzeo veću obavezu (po prostranstvu i učešću u ratu) za obnovu razrušenih država i privrede. Izazov kapitalizmu da obnovi svoju privredu i ponovo je vrati na mirnodopsku proizvodnju nakon pretežno ratne proizvodnje, veliki je poticaj razvoju kapitalizma i njegovoj ekspanziji.

Poseban interes je bio obnova Njemačke (Zapadne) i Japana koji su najviše stradali u ratu. Ogromna potražnja vezana uz obnovu svojih država, kao i Njemačke i Japana, razvila je veliku agregatnu ponudu, odnosno proizvodnju, u svim kapitalističkim državama, što je dovelo do porasta zaposlenosti, nacionalnog bruto proizvoda, standarda stanovništva i sl.

Navedeni izazov u obnovi privrede i drugih kapaciteta izazvao je dodatnu ekspanziju kapitalizma kako kroz razvoj agregatne potražnje tako i kroz razvoj agregatne ponude.

d) Hladno-blokovski rat. Ovo stanje je nastalo 1945. po završetku Drugog svjetskog rata i trajalo u prvoj etapi do 1991. godine (kada prestaje postojati SSSR i Istočni blok), a u drugoj etapi od 1991. (raspad SSSR-a i osnivanje Rusije) hladni rat se nastavlja, s tim da umjesto SSSR-a sukob nastavlja Rusija. Hladno-blokovski rat je stalni sukob zapadnih sila predvođenih SAD-om i vojnim NATO savezom i istočnih sila predvođenih SSSR-om i vojnim Varšavskim paktom.

Početkom 21. stoljeća ponovo se razvija hladni rat između dvije vodeće strane, SAD-a i Rusije. Razvoj hladnog rata je stimulativan za razvoj ekonomije (posebno vojne i komunikacijske), kao i za političku mobilnost širih narodnih masa u cilju održavanja vlastitih političkih koncepcija.

e) Pojava i razvoj nesvrstanih. Ova pojava je značajno ugrožavala ekspanziju kapitalizma i zato je proces nastajanja i razvoja nesvrstanih bio veliki izazov za kapitalizam. Njega je kapitalizam morao uništiti jer pokret nesvrstanih nije pripadao ni jednom bloku, a pretežno je gradio državni ustroj na socijalističkim principima.

Pokret se fokusirao na nacionalne borbe za neovisnost kolonija, iskorjenjivanje siromaštva, borbu protiv imperijalizma i rasizma, kao i blokovske podjele i hladni rat. Nesvrstani pokret nastaje 1961. godine, pod vođstvom Tita, predsjednika Jugoslavije, Nehrua, predsjednika Indije, i Namera, predsjednik Egipta. Prva konferencija nesvrstanih održana je u Beogradu 1961. uz prisustvo 25 zemalja, a na konferenciji nesvrstanih u Alžiru 1973. bilo je već 75 zemalja. godine. Iako danas broj nesvrstanih iznosi 120 zemalja i 15 promatrača, izgubile su na svom ugledu jer su mnoge države počele podržavati jedan ili drugi blok i izgubile su na svom osnovnom identitetu.

f) **Uspjesi SSSR-a (Rusije) u svemirskoj utrci.** Ova utrka je izazvala kapitalistički svijet, naročito SAD, da u početku dostigne SSSR, a potom još više razvije rezultate u svemirskoj utrci. U tom cilju SAD je povećao budžet za financiranje svemirske utrke što je pozitivno djelovalo na razvoj proizvodnj, a time i na dodatnu ekspanziju kapitalizma. Svemirska utrka predstavlja nezvanično takmičenje između SAD i SSSR-a u istraživanju svemira kroz slanje satelita u zemljinu orbitu, slanje ljudi u satelitima i slanje istraživačkih sonde i ljudi na Mjesec. Svemirska utrka počela je 1957. kada je SSSR prvi lansirao satelit u svemir, što je bio veliki izazov za SAD i hladan udarac jer je SSSR dokazao da prednjači u svemirskoj utrci. U svemirsku utrku uključuje se i vojska sa razvojem i slanjem raketne tehnike u orbitu oko zemlje ili slanje tehnike i ljudi na Mjesec. Razvoj raketne tehnike i svemirske utrke je veliki izazov za kapitalizam, odnosno SAD.

Prethodno nabrojanih šest izazova za kapitalizam unijeli su dodatnu snagu u razvijanju kapitalističkog sistema kako bi dokazao da je uspješniji od drugog mogućeg sistema, tj. socijalističkog sistema. Poticajno su djelovali na kapitalizam da ulaže više napora u razvoj kapitalističke koncepcije poslovanja i kapitalističke ideologije. Sama pojava konkurencije kapitalizmu kroz socijalizam, kao alternativno rješenje, podsticala je kapitalizam da kvalitetom, ideologijom, temeljnim opredjeljenjima i ostvarenim rezultatima pokaže i dokaže da je trenutno bolji sistem od tadašnjeg socijalističkog modela uređenja društva.

Ekspanzija kapitalizma nema za cilj da stvori moderno novo društvo zasnovano više na pravdi, jednakosti i boljem i višem standardu, nego da razvije potrošačko društvo koje će povećanom potrošnjom povećavati dobit kompanija, time veće bogatstvo kapitalistima, menadžerima i posebno supermenadžerima.

Akcenat ekspanzije kapitalizma usmjeren je na ekspanziju potrošnje jer ona potiče novu proizvodnju, a posebno visok profit kapitalistima. Istovremeno, manji broj radnika ima korist od povećanja proizvodnje, a to su obično radnici iz bogatih i razvijenih država, dok radnici (nezaposleni, sirotinja i bijeda) u nerazvijenim i siromašnim državama ostaju i dalje na nivou golog preživljavanja.

Kroz ekspanziju kapitalizma naročito se razvijaju institucije i objekti u kojima se potiče povećana potrošnja, kao naprimjer:

- trgovinski centri;
- megatrgovinski centri;
- zabavni centri i zabavni parkovi;
- velike robne kuće;
- kruzeri i drugi brodovi za krstarenje;
- razni sportski centri (ljetni, zimski i dr);
- hoteli za kockanje i zabavu itd.

Kroz marketing politiku nastoji se prodati sve, a mnogi postaju ovisnici o kupovini. Na taj način stvara se potrošačko društvo kojem je cilj kupovati i trošiti sve i svašta. U mnogo slučajeva kupljene stvari se i ne koriste. Potrošačko društvo je društvo čije se vrijednosti i socijalne norme vrte oko potrošnje roba i usluga, a karakterišu ga: materijalizam, ovisnost o kupovini, trenutačno zadovoljenje, individualizam, isticanje iznad okoline i stalno natjecanje u posjedovanju određenih prestižnih proizvoda i usluga kako bi bili zapaženi. Da bi se povećala potražnja za robama i uslugama, kapitalizam je razvio niz novih nauka: marketing, ponašanje potrošača, ekonomska propaganda, ekonomski publicitet itd, čiji je osnovni cilj da istraži potrebe potrošača i zadovolji ih. Međutim, osnovni i dobronamjerni cilj je zanemaren, a sve se više razvija profitabilno zadovoljenje potreba potrošača. Kapitalisti u trci za što većim profitom stalno stvaraju nove proizvode i usluge, koje ljudi počinju kupovati i zadovoljavati razne psihološke izazove, a ne suštinske i realne potrebe. Kao primjer negativnog razvoja potreba može nam poslužiti svojevrsna trka građana u kupovanju poklona za Božić i Novu godinu. U cijelosti je izgubljen humani, porodični i vjerski pristup obilježavanju Božića i Nove godine, a zavladao je trka u kupovini raznih poklona.

Ekspanzija kapitalizma, naročito u drugoj polovini 20. i početkom 21. stoljeća, prelazi u imperijalizam, koji nastoji proširiti utjecaj i dominaciju na druge zemlje. Imperijalizam se najčešće koristi ekonomskim mjerama da bi uspostavio dominaciju nad drugim zemljama. Ukoliko to ne uspijeva pored ekonomskih mjera, najčešće koristi razvoj unutrašnjih sukoba uz podržavanje pojedinaca, grupa ili partija lojalnih imperijalističkoj državi. Ukoliko im i to ne uspije, spremni su da podstaknu lokalne ratne sukobe, a u krajnjem slučaju poduzimaju vojne aktivnosti protiv države u kojoj nisu uspjeli provesti politiku imperijalizma. Za ratne intervencije pronađu neke banalne razloge, a svoje građane kroz intenzivnu propagandu ubijede u opravdanost intervencija. U kasnijoj fazi ti se razlozi zaborave i više se ne spominju jer su odigrali svoju negativnu funkciju.

Počeci imperijalizma javljaju se u 19. stoljeću kroz razvoj kolonijalizma. Međutim, u 20. stoljeću i prestankom kolonijalizma nastaju novi oblici imperijalizma: otvorena privreda, globalizacija, ukidanje carina i slično. Za provedbu osnovne koncepcije imperijalizma zadužene su svjetske organizacije (Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond, Svjetska trgovinska organizacija i dr), a pojedinačni utjecaj u određenoj državi ostvaruje neka druga bogata i razvijena država.

Imperijalizam je u stalnoj ekspanziji sa ciljem da održi ekspanziju kapitalizma. Suštinski imperijalizam nije nikada nestao, ustvari, on nikada nije bio jači nego početkom 21. stoljeća, s tim da je promijenio sistem djelovanja, da je sada znatno prikrivenija priča o pomaganju nekoj nerazvijenoj i siromašnoj državi, a zapravo se radi o novom i modernom obliku kolonizacije konkretne države.

Ekspanzija kapitalizma podrazumijeva i vrlo dobre ekonomske rezultate u oko dvadesetak država zapadne Europe, SAD, Australije, Kanade i još nekih razvijenih država u kojima živi približno 900 miliona stanovnika. Međutim, ekspanzija kapitalizma ne donosi pozitivne ekonomske efekte u ostalom dijelu svijeta, od oko 170 država sa 5 milijardi i 500 miliona stanovnika. Čak se ekspanzijom kapitalizma u većem broju država ekonomska situacija pogoršava.

Negativnosti u grupi zemalja koje ne dobijaju pozitivne ekonomske efekte u fazi ekspanzije kapitalizma, izražavaju se kroz spor rast bruto nacionalnog proizvoda, vrlo visoku nezaposlenost, razvoj siromaštva i bijede, trgovinski i platni deficit, otežano punjenje budžeta, otežano financiranje zdravstva i obrazovanja itd.

Nasuprot takvom kretanju u nerazvijenim i siromašnim zemljama i srednje razvijenim zemljama, u razvijenim i bogatim zemljama ekspanzija kapitalizma donosi:

- porast proizvodnje i agregatne ponude;
- porast agregatne potražnje;
- rast učinkovitosti i efikasnosti privrede;
- porast bruto nacionalnog proizvoda;
- ekonomski rast i razvoj zemlje;
- porast zaposlenosti;
- porast standarda stanovništva;
- poboljšanje zdravstvenih usluga;
- bolje obrazovanje stanovništva itd.

Ekspanzija kapitalizma donosi bogatim i razvijenim državama brojne pogodnosti i pozitivnosti, uz niz moralnih, etičkih i ljudskih neprihvatljivih procesa (robovlasništvo, kolonijalizam, eksploatacija i sl), a nerazvijenim i siromašnim državama istovremeno donosi mnoge negativnosti i pogoršavanje životnih uslova.

19.6. KRIZE KAPITALIZMA

Kriza kapitalizma predstavlja period negativnog razvoja privrednog poslovanja. U prethodnih nekoliko stotina godina razvoj kapitalizma potresale su razne krize koje je kapitalizam uspješno rješavao i prevazilazio. Nakon kriznog perioda kapitalizam je izlazio ojačan i uspješno se dalje razvijao. Međutim, kapitalizam početkom 21.

stoljeća ulazi u svoju najveću i globalnu krizu koju neće moći preživjeti. Zbog vlastitih kratkoročnih interesa u ostvarivanju profita, kapitalizam ne može riješiti nastalu krizu siromaštva, nerazvijenosti, gladi i bijede najvećeg broja stanovništva Zemlje. Kapitalizam kroz profit promatra samo narednih pet do sedam godina, kada očekuje najveći profit, ali ulaganja u zdravstvo, obrazovanje, nauku, kulturu, smanjenje siromaštva, nezaposlenost i slično, su ulaganja koja ne donose dobit, i nisu predmet interesiranja i ulaganja kapitalista.

Riječ kriza označava dosta složeno i teško stanje u privredi, pa su kapitalistički ekonomski mislioci imali zadatak da iznađu druge riječi i pojmove koji će "ljepše zvučati" i ublažavati pojam krize. Za mnoge prosječno obrazovane ljude ti pojmovi su dosta nejasni, ali nisu zabrinjavajući kao pojam krize. Tako su uvedeni pojmovi koji ukazuju na vrstu i obim krize, ali "ljepše zvuče": ekonomski ciklusi, ekonomska fluktuacija, negativna gospodarska konjunktura, stagnacija, recesija, depresija i sl. Svaka od ovih riječi je jedan pojavni oblik krize koji se može precizno definirati kao jedan dio ili stanje krize, ali i kao ukupnost krize.

Razlozi privredne krize mogu biti različiti, ali najčešće dolazi do poremećaja između agregatne ponude i agregatne potražnje, poremećaja likvidnosti, visokog rasta ili pada cijena, izuzetno visoke inflacije, promjene carinske ili poreske politike, kao i ratova i drugih značajnih poremećaja.

Ekonomске krize mogu biti lokalne, državne ali i globalno-svjetske, što ovisi o veličini i sveobuhvatnosti ekonomske krize.

U periodu egzistiranja kapitalizma sve krize koje su zahvatile kapitalizam možemo podijeliti na:

- ekonomske krize;
- trku za Afrikom i drugim kolonijama;
- ratove do 1945;
- ratove nakon 1945;
- blokovsku podjelu, odnosno hladni rat;
- politiku nesvrstanosti;
- pojavu raznih ideologija (socijalizam, komunizam, fašizam);
- krizu nerazvijenosti, siromaštva i gladi;
- migraciju stanovništva;
- terorizam.

a) **Ekonomске krize.** Sa nastankom i razvojem kapitalizma ekonomske krize su stalne, a uglavnom su posljedica:

- stalnog uvođenja novih i povećanja postojećih poreza radi povećanih potreba za financiranje državnih troškova;
- stalnih sukoba između pojedinih država a u cilju osvajanja teritorija za koje su ekonomski bili zainteresirani.

U 18. stoljeću kapitalizam najčešće potresaju financijske krize koje nastaju raznim špekulacijama banaka i berzi. Brzo se razvijaju, ali često i propadaju, čime ugrožavaju ekonomsku stabilnost države, a mnoge pojedince u cijelosti uništavaju kroz njihovu štednju i propast. Tako 1873. u Americi dolazi do berzanske panike i privredne krize, kada je evidentirano oko 5.000 stečajeva. Ta velika kriza traje sve do 1879. godine, a prenijela se i u Englesku, Austriju, Mađarsku, Francusku itd.

Nova veća ekonomska kriza nastaje u Americi 1928. godine, kada bez posla ostaje oko 11 miliona radnika. Od 1929. do 1933. u Americi se razvija Velika depresija. Na hiljade banaka se zatvara, a bezbroj firmi odlazi u stečaj, što vodi velikoj nezaposlenosti a milioni radnika ostaje bez posla. Ova velika ekonomska kriza prenosi se i na ostatak svijeta.

Pokretanjem New Deala (Novo poslovanje) postepeno se prevazilazi ekonomska kriza. Pokreću se veliki javni radovi, a kako država nije imala novca za plate, radnicima se bez naknade osiguravaju smještaj, ishrana, odjeća i alat. Bilo je uvedeno obavezno zdravstveno, penziono i socijalno osiguranje i propisivala se visina plate. Država je na sebe preuzela funkciju poduzetnika i *de facto* se uspostavlja državni kapitalizam. Ta aktivnost države vrlo brzo daje pozitivne efekte i prestaje ekonomska kriza.

New Deal je primjer kako država može pokrenuti zapošljavanje i oživjeti zamrlu privrednu aktivnost. Jedan od sudionika u provođenju New Deala bio je poznati američki nobelovac Milton Friedman koji u svojim kasnijim radovima negira ulogu države u razvoju ekonomije. Friedman postaje veliki pobornik tržišne privrede uz negaciju uloge države u ekonomiji. U to vrijeme pojavljuje se tvorca nove ekonomske teorije – makroekonomije John Maynard Keynes, autor knjige *Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca*, koji zagovara državne intervencije u privredi kako bi se spriječile negativne pojave.

Drugi svjetski rat u prvi plan postavlja ratne sukobe i borbu protiv fašizma, dok se ekonomska problematika stavlja na drugi plan. Privreda svih država u Drugom svjetskom ratu je bila uništena, tako da se o ekonomskoj krizi i ne razgovara.

Poslije Drugog svjetskog rata dolazi do nagle obnove privrede svih zemalja. U tom periodu dolazi do naglog razvoja agregatne potražnje kao i agregatne ponude. Životni standard stanovništva raste, naročito u SAD-u i zapadnoeuropskim državama.

U 1973. i 1979. godini dolazi do drastičnog poskupljenja nafte, što izaziva veliku krizu u Europi jer ona nema izvore nafte. Naftni šokovi izazivaju visoku inflaciju u svim državama, dolazi do ekonomske krize, što se veoma negativno odražava na povećanje nezaposlenosti.

Ekonomske krize u kapitalizmu sve su učestalije, naročito u drugoj polovini 20. stoljeća. Prisutne su tvrdnje da sami kapitalisti – poduzetnici uspješno rješavaju nastale ekonomske krize koristeći zakonitosti tržišta, kretanje ponude i potražnje, politiku cijena, marketing aktivnosti itd. Pri svemu tome ukazuje se da

im nije potrebna država i vlada, uz isticanje da je najbolja vlada ona koja ne vlada, odnosno koja se ne miješa u privredu. Ove tvrdnje su velika obmana jer kapitalisti – poduzetnici traže od vlade veliko miješanje i poticanje privatnog poduzetništva. U suštini, država putem vlade i drugih državnih organa potiče razvoj privrede, stvara im uvjete za uspješno poslovanje, pri čemu treba istaknuti da miješanje države postaje sve evidentnije i prisutnije. To se izražava kroz carinsku politiku (otvorena ekonomija), kroz monetarnu i kreditnu politiku (odluke centralne banke), poresku politiku (visine poreskih stopa) itd. U suštini, mora se priznati da pri otklanjanju ekonomskih kriza najveći utjecaj imaju država i njeni organi.

b) **Trka za Afrikom i drugim kolonijama.** Taj period predstavlja moralnu krizu, crnu mrlju kapitalizma koji Afriku želi pretvariti u koloniju. U istom periodu kapitalizam želi i uspostavlja niz kolonija i na drugim kontinentima. Nova era kolonijalizma počinje 1492. otkrićem Amerike i traje do 1994. godine, i sloma apartheida u Južnoafričkoj Republici.

U periodu novog kolonijalizma (stari kolonijalizam postojao je u periodu stare Grčke), jače države zauzimaju slabija područja (teritorije) i u njima uspostavljaju svoju vlast u cilju ostvarivanja svojih ekonomskih interesa. Ekonomski interesi su eksploatacija rudnog bogatstva (zlato, srebro, dijamanti, bakar, olovo, cink itd), kao i poljoprivredne proizvodnje (plantaže, proizvodnja pamuka, proizvodnja kafe, razno voće i sl). Kolonizatori su bez ikakve naknade izvačili rudno i prirodno bogatstvo. Poseban ekonomski interes imali su kolonizatori kroz eksploataciju radne snage i njihovo pretvaranje u besplatnu radnu snagu. Nove kolonije prvi su počeli formirati Španija i Portugal, a potom su kolonijalnu politiku razvili: Engleska, Rusija, Francuska, Njemačka, Japan, Amerika, Belgija, Holandija i dr.

Stvaranje kolonija u Africi počinje Portugal kada se pored formiranja kolonija razvija trgovina robljem. Krajem 19. stoljeća najviše kolonija u Africi imaju Francuska i Engleska. U trku za osvajanjem Afrike i pretvaranjem njenih teritorija u kolonije, uključuju se i Njemačka, Belgija i Italija. Podjelu Afrike po kolonijama potvrdile su velike sile na Berlinskom kongresu 1885. godine.

Koloniziranje Afrike, ali i drugih kontinenata, je velika crna mrlja u razvoju kapitalizma i ispod je ljudskih i moralnih normi.

Dekolonizacija Afrike počela je 1922. godine nezavisnošću Egipta i završila se 1994. slomom apartheida u Južnoafričkoj Republici. Vrlo jak proces dekolonizacije Afrike nastaje poslije Drugog svjetskog rata i pojavom politike nesvrstanosti koja je dala veliku podršku nacionalnim pokretima za oslobađanje teritorija i država od kolonijalizma.

c) **Ratovi do 1945. godine.** U periodu razvoja kapitalizma evidentirani su brojni ratovi na području Europe, Amerike i drugih kontinenata.

Samo u 20. stoljeću evidentni su ratovi: između Rusije i Japana (1904-1905); Balkanski rat (1912-1913); Prvi svjetski rat (1914-1918); Oktobarska revolucija u

Rusiji 1917; Japan napada Mandžuriju 1931; Hitler preuzima vlast u Njemačkoj i sprema se za rat 1933; Italija napada Etiopiju 1935; Građanski rat u Španiji (1936-1939); Drugi svjetski rat (1939-1945).

Ratovi u periodu kapitalizma pretežno su uzrokovani ekonomskim interesom. U periodu nastajanja i razvoja kapitalizma pa sve do 1945. godine na Zemlji skoro da ne postoji ni jedna godina a da se negdje nije vodio rat ili neki oblik oružanih sukoba.

Popis ratova u periodu nastajanja i razvijanja kapitalizma do kraja Drugog svjetskog rata 1945. godine: Četvrti Mletačko-osmanski rat (1537-1540); Sjeverni sedmogodišnji rat, (1563-1570); Rusko-turski rat (1568-1570); Moldovski velmoški ratovi, kraj 16. do početka 17. stoljeća; Peti Mletačko-osmanski rat (1570-1573); Rusko-krimski rat (1571-1572); Japanski vojni pohod na Koreju (1592-1598); Francuski i irokeški ratovi (1601-1701); Tridesetogodišnji rat (1618-1648); Prvi Poljsko-osmanski rat (1620-1621); Drugi Poljsko-osmanski rat (1633-1634); Engleski građanski rat (1642-1651); Kandijski rat/Šesti Mletačko-osmanski rat (1645-1669); Veliki turski rat/Rat Svete lige/Veliki bečki rat (1662-1699); Poljsko-osmanski rat/dio Velikog turskog rata (1666-1671); Devolucionarni rat (1667-1668); Treći Poljsko-osmanski rat (1672-1676); Rusko-turski rat (1676-1681); Četvrti Poljsko-osmanski rat (1683-1699); Morejski rat/Sedmi tursko-mletački rat/ dio Velikog turskog rata (1684-1699); Rusko-turski rat (1686-1700); Veliki sjeverni rat (1700-1721); Rat za špansku baštinu (1701-1714); Rat kraljice Anne (1702-1713); Rusko-turski rat (1710-1711); Sedmi Mletačko-osmanski rat (1714-1718); Rusko-turski rat (1735-1739); Rat za austrijsku baštinu (1740-1748); Rad za asiento (1739-1748); Prvi šleski rat (1740-1742); Drugi šleski rat (1744-1745); Rat kralja Jurja (1744-1748); Prvi karnatski rat (1746-1748), Sedmogodišnji rat/Treći šleski rat (1756-1763); Rusko-turski rat, (1768-1774); Američki rat za neovisnost (1775-1783); Rat za bavarsku baštinu, (1778-1779); Austrijsko-turski rat (1787-1792); Rusko-turski rat, (1787-1792); Francuski revolucionarni ratovi (1792-1802); Prvi koalicijski rat (1792- 1797); Drugi koalicijski rat (1792-1802); Američko-francuski pomorski rat (1798-1801); Napoleonski ratovi (1802-1815); Englesko-španski rat (1796-1808); Engleski ratovi, Skandinavija (1801/1807-1814); Drugi Englesko-maratski rat (1803-1805); Treći koalicijski rat (1803-1806); Četvrti koalicijski rat (1806-1807); Peti koalicijski rat 1809; Francusko-švedski rat (1805-1810); Dansko-švedski rat (1808-1809); Rat topovnjača (1807-1814); Englesko-turski rat (1807-1809); Rusko-perzijski rat (1804-1813); Rusko-švedski rat (1808-1809); Englesko-ruski rat (1807-1812); Englesko-švedski rat (1810-1812); Napoleonova invazija na Rusiju 1812; Šesti koalicijski rat (1812-1814); Njemački oslobodilački ratovi (1813-1814); Švedsko-norveški rat 1814; Sedmi koalicijski rat 1815; Austrijsko-napuljski rat 1815; Rusko-turski rat (1806-1812); Španski rat za neovisnost (1808-1814); Američko-britanski rat (1812-1814); Grčki rat za neovisnost (1821-1829); Argentinsko-brazilski rat (1825-1829); Rusko-turski rat (1828-1829); Američko-meksički rat (1846-1848); Krimski rat (1853-1856); Drugi rat za nezavisnost Italije 1859; Američki građanski rat (1861-1865); Paragvajski rat (1864-1870); Austrijsko-

pruski rat 1866; Francusko-pruski rat (1870-1871); Rusko-turski rat (1877-1878); Pacifički rat (1879-1883); Prvi Burski rat (1880-1881); Bugarsko-srpski rat 1884; Tursko-grčki rat (1896-1897); Englesko-zanzibarski rat 1896; Američko-španski rat 1898; Drugi Burski rat (1899-1902); Rusko-japanski rat (1904-1905); Talijansko-turski rat (1911-1912); Prvi i Drugi balkanski rat (1912-1913); Prvi svjetski rat (1914-1918); Sovjetsko-turski rat (1917-1918); Ruski građanski rat (1918. – 1922); Građanski rat u Ukrajini 1918; Grčko-turski rat (1919-1922); Valonski rat 1920; Rat za Chaco (1932- 1935); Španski građanski rat (1936-1939); Drugi svjetski rat (1938-1945).

d) **Ratovi nakon 1945. godine** Od kraja Drugog svjetskog rata do 2015. u svijetu je vođeno oko 250 ratnih sukoba raznih obima, učesnika i dužine trajanja. Svi ovi ratni sukobi u pozadini i suštini imaju ekonomsku motivaciju. I oslobodilački ratovi koji imaju izraženu političku motivaciju za nacionalnom samostalnosti, u suštini predstavljaju rat protiv kolonizatora koji ima ekonomski cilj održavanja kolonije. Nakon 1945. jako je izražena dekolonizacija Afrike, i niza drugih teritorija i područja.

Popis ratova nakon 1945. godine: Grčki građanski rat (1944-1949); Hladni rat (1945-1991); Francusko-indokineski rat (1946-1954); Paragvajski građanski rat 1947; Arapsko-izraelski rat 1948; Kostarikanski građanski rat, 1948; Korejski rat (1950-1953); Kineska invazija na Tibet (1950-1951); Alžirski rat za nezavisnost (1954-1962); Tibetski ustanak 1959; Šestodnevni rat 1967; Vijetnamski rat (1955-1975); Yom kippurski rat 1973; Angolski građanski rat (1975-2002); Rat u Afganistanu (1979-1989); Iračko-iranski rat/Prvi zaljevski rat (1980-1988); Incident u Zaljevu Sidre 1981; Falklandski rat 1982; Libanonski rat 1982; Južnolibanonski sukob (1982-2000); Američki zračni udar na Libiju 1986; Zaljevski rat/ Drugi zaljevski rat (1990-1991); Rat u Sloveniji/Desetodnevni rat 1991; Hrvatski rat za nezavisnost/Domovinski rat (1991-1995); Rat u BiH (1992-1995); Prvi čečenski rat 1994-1996); Kosovski rat (1996-1999) Drugi čečenski rat 1999; Rat protiv terorizma od 2001. do danas; Rat u Afganistanu (2001-2014); Građanski rat u Obali Slonovače (2002-2003); Irački rat/Treći zaljevski rat (2003-2010); Rat u sjeverozapadnom Pakistanu od 2002. do danas; Građanski rat u Čadu od 2005. do danas; Libanonski rat 2006; Meksičko-narkodilerski rat, 2006; Izraelsko-libanonski rat/Libanonski rat 2006; Drugi libanonski rat 2006; Rat u Južnoj Osetiji/Rusko-gruzijski rat 2008; Rat u Gazi (2008 do 2009); Rat u Libiji 2011; Rat u Siriji od 2011. do danas; Ukrajinski rat 2014, Krimska kriza 2014. godine.

U prethodni popis ratova nakon 1945. nisu uključeni sukobi između nacionalnih pokreta za oslobođenje pojedinih kolonija i država koje su vladale kolonijom. To, ustvari, nisu bili klasični ratovi nego određeni otpor nacionalnih pokreta za oslobođenje, a negdje su prelazili i u povremene oružane sukobe.

c) **Blokovska podjela, odnosno hladni rat.** To je period kada se razvijaju i jačaju dva bloka. Zapadne sile predvođene SAD-om i okupljene u NATO savez imaju permanentni hladni sukob (bez ratnih dejstava) sa Istočnim blokom

okupljenim oko SSSR-a i udruženim u Varšavski pakt (vojni savez). U suštini, ovo je sukob između dva idejno-politička koncepta razvoja društva. Zapadni blok se bazira na kapitalističkom sistemu razvoja, a Istočni blok na socijalističkom razvoju društva. Praksa je pokazala da je kapitalistički društveni sistem bolji i efikasniji od socijalističkog društvenog sistema. Blokovska podjela je nastala pri kraju Drugog svjetskog rata, kada su američki saveznici (naročito Engleska) ukazali na opasnost od prodora Crvene armije (vojska SSSR-a) u Njemačku i uspostavu novog socijalističkog sistema. Kriza odnosa između dva bloka je podsticala svaki blok da postiže bolje rezultate, naročito u naoružanju, trci u svemiru, razvoju nauke, razvoju ekonomije, zdravstvu, obrazovanju, socijalne zaštite itd.

Hladni rat je stalno bio na ivici da preraste u stvarne ratne sukobe (Korejski rat, Kubanska kriza, špijunski letovi aviona i dr). Hladni rat nikada nije prestao. Jedino je krajem 1991. raspadom SSSR-a došlo do smirivanja napetosti između NATO saveza i Rusije. Međutim, početkom 21. stoljeća Rusija ponovo ekonomski, politički i vojno jača te dolazi do novog razbuktavanja hladnog rata između SAD-a i Rusije.

f) **Politika nesvrstanosti.** Kao odgovor na blokovsku politiku i podjelu svijeta pojavljuje se politika nesvrstanosti, koja se temelji na politici nesvrstavanja ni uz jedan blok. U grupi nesvrstanih zemalja dominiraju srednje i manje razvijene države, kao i novoformirane države nastale u Africi njenom dekolonizacijom. Nakon pada Istočnog bloka i raspada SSSR-a na Rusiju i ostalih šesnaest zemalja, bila je realno očekivati da se rasformira i Zapadni blok, odnosno NATO. Međutim, kapitalizam je svjestan svoje prirodne i društvene slabosti pa zadržava NATO kao sredstvo koje će braniti poziciju kapitalista. NATO čak postaje jači i širi se na području bivšeg Istočnog bloka. Početkom 21. stoljeća Rusija naglo ekonomski i vojno jača, tako da se ponovo stvaraju dva bloka. Umjesto Istočnog bloka i Varšavskog pakta sve veću njihovu ulogu preuzima Rusija. Hladni rat ponovo oživljava.

g) **Pojava raznih ideologija.** Uz prisustvo nezadovoljstva, sa kapitalističkom ideologijom pojavljuje se i niz drugih ideologija koje usmjeravaju ljude, politiku i moral na drugačija društveno-politička uređenja. Kapitalizam je izazvao stvaranje niz drugih ideologija kao naprimjer: socijalizam, komunizam, fašizam, socijal-demokratija, marksizam, nacionalizam, demokratija itd.

Većina navedenih ideologija bila je nezadovoljna kapitalističkom ideologijom. Na osnovu kritike kapitalističke ideologije daju program svoje nove ideologije i način djelovanja kako bi nova ideologija bila prihvaćena, uspostavljena i realizirana.

Kapitalizam angažira izuzetno sposobne i stručne mislioce da brane kapitalističku ideologiju, pri čemu jednim dijelom koriste naučne i istinite dokaze, ali često interpretiraju činjenično stanje na pogrešan način, tako da koristi kapitalističkoj ideologiji. Svagdje tamo gdje nisu u pravu ili nemaju valjanih argumenata, jednostavno konstatiraju činjenično stanje, ne upuštajući

se u razmatranje tog problema jer mu ne mogu naći pozitivno uporište u kapitalističkoj ideologiji.

19.7. KRAJ KAPITALIZMA

Kapitalizam po osnovu svih ljudskih, moralnih i etičkih normi mora doživjeti kraj. Što prije zloduh kapitalizma zatvorimo u flašu, to će prije ozdraviti ostali dio čovječanstva.

Zloduh kapitalizma, iako branjen svim mogućim i raspoloživim sredstvima, mora nestati sa svjetske scene zbog najmanje dva razloga:

- jer se razvija i živi kao parazit na grbači većeg broja stanovništva Zemlje;
- jer ne može riješiti osnovne i najveće životne probleme stanovništva Zemlje.

a) Činjenice da se kapitalizam razvija i živi kao parazit na grbači većeg broja stanovništva Zemlje proizlaze iz sljedećih deset smrtnih grijeha koje je kapitalizam već ostvario:

1. Eksploatacija radnika kroz niske plate i uzurpiranje viška vrijednosti (dobiti) koju su dominantno ostvarili radnici.
2. Nemilosrdno iskorištavanje robova u većem obimu i dužem periodu.
3. Eksploatacija kolonija, krađa i otimačina njihovih prirodnih resursa i težak rad radnika u kolonijama uz simbolične naknade.
4. Eksploatacija siromašnih i nerazvijenih država putem raznih načina i metoda.
5. Za potrebe bogatih i razvijenih država štampa se novac bez pokrića (koji je bezvrijedan), ali njime kupuju i plaćaju realne robe visoke vrijednosti. Naročito se štampaju dolari i euri bez pokrića.
6. Bogate i razvijene države pokreću ratove kako bi ostvarili svoje ekonomske ciljeve i sebične interese.
7. Zavađaju domaće stanovništvo po raznim osnovama (vjerski, plemenski, nacionalni i dr) i uspostavljaju sistem “zavadi pa vladaj” u cilju ostvarivanja svojih ekonomskih interesa.
8. Ljude stimulira na materijalizam i konzumerizam, a zanemaruje moralnost, etičnost i duhovnost.
9. Siromašni su još siromašniji, a mnogi se odaju kriminalu, alkoholu i drogi.
10. Bogati su još bogatiji, ali ne na temelju svoga rada i znanja.

Kapitalizam se razvija na temeljima i principima privatnog vlasništva, tržišne privrede, vlastite poduzetničke aktivnosti i uz što manje uplitanje države, a s ciljem

što većeg ostvarivanja individualnih i sebičnih ciljeva, tj. ostvarivanja što većeg profita (dobiti) iz poslovanja.

Tako postavljeni koncept egzistiranja kapitalizma, kao i pojedinačnih i privatnih ciljeva poslovanja, ne može riješiti sljedećih deset temeljnih problema čovječanstva, a to su:

1. Neravnomjeran ekonomski razvoj svijeta.
2. Siromaštvo, glad i bijeda.
3. Ogroman broj nezaposlenih radno sposobnih ljudi.
4. Nagomilani socijalni problemi.
5. Problemi obrazovanja (ne može obezbijediti besplatno osnovno, srednje i visoko obrazovanje).
6. Problemi osnovnog zdravstvenog osiguranja.
7. Problem sirotinjskih naselja (čtvrta).
8. Ne može obezbijediti minimalne uvjete za stanovanje (krov nad glavom, pitka voda, minimalna komunalna infrastruktura i sl).
9. Ne može zaustaviti bogaćenje bogatih i siromašenje siromašnih, jer je zloduh kapitalizma ovladao svijetom.
10. Ne može (i ne želi) da uspostavi mir na zemlji (bez ratova) i smanji obim kriminala, korištenje alkohola, droge i sl.

Kapitalisti ulažu kapital samo u poslovne aktivnosti koje mu u kratkom roku (5 do 10 godina) donosi profit. U rješavanju svjetskih ekonomskih problema ne vide vlastiti interes i ostvarivanje profita, pa ne žele ni ulagati u takve aktivnosti. Kapitaliste ne interesiraju problemi siromaštva, gladi, bijede, nezaposlenosti i drugi društveni problemi. Slično je i sa nizom drugih društvenih djelatnosti, a koje se prepuštaju državi ili lokalnim organima da ih rješavaju kao naprimjer: komunalna infrastruktura, saobraćajnice, školstvo, zdravstvo, nauka, kultura itd. Da bi zamazali oči javnosti i ukazali da se i kapitalisti bave tim problemima, našli su dobar naziv – društveno odgovorno poslovanje, što podrazumijeva da se firme i korporacije uključuju u rješavanje nekog društvenog problema, ali na dobrovoljnoj osnovi, kako u obimu aktivnosti tako i u financiranju njegovog rješavanja. Kroz tu aktivnost kapitalisti nastoje pronaći svoj ekonomski interes, koji se ispoljava kroz marketinšku aktivnost pri kojoj kapitalista ukazuje da njegova firma ulaže sredstva u rješavanje nekog društvenog problema, te indirektno propagira svoju firmu i povećava joj ugled kako bi povećao obim vlastite prodaje. U svakoj varijanti u pozadini aktivnosti stoji motivacija za povećanjem prodaje, odnosno povećanjem profita.

Kapitalisti se najčešće ponašaju indiferentno pri rješavanju društvenih problema, uz iznošenje stava da to nije njihov problem. Prema kapitalističkoj teoriji su u pravu, jer njihov je problem vezan isključivo uz poduzetničku aktivnost i ostvarivanje profita. Svi društveni problemi ostavljeni su državi, odnosno ostalim građanima da ih rješavaju i financiraju.

Za prethodnu tvrdnju najbolji primjer je financiranje obrazovanja svih nivoa (predškolsko, osnovno, srednje i visoko). Financiranje ukupnog školovanja, najčešće, snosi država, odnosno svi građani, ali plodove najboljih i najstručnijih obrazovnih radnika koriste samo kapitalisti, pri čemu oni, kao firma, nisu imali nikakvih troškova. Slično je i sa komunalnom infrastrukturom i drugim zajedničkim djelatnostima. Ekonomija u kapitalizmu je prepuštena privatnom sektoru i inicijativi poduzetnika gdje se stvara i dijeli profit, a javni sektor prepušten je na brigu državi i njenom financiranju. U javnom sektoru nema profita, pa ga se privatni sektor rado odriče i prepušta državi.

U kapitalizmu poduzetnici (kapitalisti) razmišljaju kratkoročno i isključivo kroz prizmu ostvarivanja vlastitog profita. Nje interesiraju ih društveni problemi u vlastitoj zemlji, a pogotovo ih ne interesiraju globalni društveni problemi koji egzistiraju na nivou ukupnog čovječanstva. Pojedinač donosi konačne odluke o investicijama i razvoju. Od zbira njihovih odluka, a znamo kakve će biti, ovisi život i egzistencija šest, sedam milijardi ljudi. Možemo li prepustiti da tako kapitalne i životne odluke donose pojedinci? Jasno je da ne možemo.

Kapitalistička ideologija mora nestati jer nema odgovora na rješavanje problema, niti želi ulagati u oblasti gdje nema vlastiti profit, a to su:

1. Razvoj nerazvijenih i siromašnih, nezaposlenih, gladnih i bijednih i sl;
2. Formiranje državne i lokalne infrastrukture (saobraćajnice, vodovod, kanalizacija, elektrifikacija, telekomunikacija i sl).
3. Socijalna zaštita građana (zdravstvo, socijala, zaštita bolesnih i nemoćnih, invalida, hendikepiranih i sl).
4. Fizička zaštita građana (policija, vojska, javna sigurnost i sl).
5. Obrazovanje građana (školovanje, osnovno, srednje, visoko, razvoj nauke i tehnike i sl).

Kapitalizam podržava razvoj javnog sektora koji financiraju svi građani, ali istovremeno maksimalno koristi njegove efekte. Kapitalizam, takođe, javno zagovara da se država ne treba miješati u poslovanje ekonomije jer odluke donose sami poduzetnici, ali traži da im država uredi takvo makroekonomsko okruženje koje će maksimalno podržati privatnu inicijativu kako bi kapitalisti maksimizirali svoju dobit. Traže takvu ekonomsku politiku u poreskoj, monetarnoj, kreditnoj, investicijskoj i drugim oblastima, kako bi stvorili povoljno okruženje za vlastiti dobitak.

Kraj kapitalizma je neminovnost. Sam sebi postaje grobar. Teško će prihvatiti životnu realnost i borit će se do zadnjeg daha da zadrži dominaciju. Kapitalizam je na svom životnom putu imao niz uspjeha, ali i promašaja. Istorija će vremenom dati svoj pravi i konačni sud o kapitalizmu kao društvenom sistemu.

Adam Smith je još prije 240 godina (1775) naveo da su za put jedne zemlje od najnižeg stupnja barbarstva do neslućenih visina obilja potrebni samo:

1. mir;
2. povoljni porezi;
3. relativno pristojno krojenje pravde.

Da bi zamijenili kapitalističku ideologiju potrebno je imati neku bolju, pravedniju i pošteniju ideologiju. To možemo pronaći u novom društvenom sistemu – filantropizmu. O tome više u drugim poglavljima.

GLAVA VII

KAPITALIZAM – SADAŠNJI KREATOR KAOSA

Mudra misao – pouka:

*Ali slobodno tržište je najbezobzirniji igrač na kratki rok
u uništavanju vrline na koje se nekad oslanjalo.*

*Te vrline su: štednja, građanski ponos, poštovanje, obiteljske vrijednosti –
danas su neprofitni muzejski komadi.*

John Gray

20. OSVRT NA KAOS KOJI IZAZIVA DANAŠNJI KAPITALIZAM

Mudra misao – pouka:

Svaka puška koja se napravi, svaki ratni brod koji zaplovi, svaka ispaljena raketa u krajnjem smislu znači krađu od onih koji su gladni i nenahranjeni i od onih kojima je zima i koji nisu odjeveni.

Dwight Eisenhower

Početakom 21. stoljeća kapitalizam, odnosno njegove vodeće institucije i države (NATO, Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond kao i SAD, Engleska, Francuska i dr) ponašaju se vrlo čudno i naturaju politiku koja izaziva niz konflikata i nastojanja da dominiraju nad ostalim svijetom bez moralnih i etičkih principa. Kao da su svjesni da im se bliži kraj i nastoje što više prigrabiti bogatstva.

Bez dubljeg analiziranja, ukazat ćemo na razne pojavne oblike koji izazivaju kaos a inicirani su kapitalizmom i njegovom ideologijom. U cilju stjecanja profita i bogatstva sve se više kod kapitalista (vlasnika kapitala, političara, menadžera i sl) razvijaju pohlepa, nezasitost, koristoljublje. To ostvaruju kroz stvaranje potrošačkog društva izraženo kroz materijalizam i ovisnost o kupovini.

1. **Ratovi.** Sve se više potiču i podržavaju lokalni ratovi koji donose razne nedaće čovječanstvu (bespotrebno gubljenje života, stvaranje invalida rata, izbjeglice, terorizam i sl). Ratovi sve više zahvataju Afriku, Bliski i Srednji istok, itd.

2. **Terorizam.** Ta pojava se naročito razvija kao posljedica rata, gdje se pojedinci ili grupe žele osvetiti radi strahota rata a često i gubitaka članova svojih porodica i rođaka. Pored pojedinaca, u terorizam se uključuju i razne grupe po osnovu vjere, plemenske pripadnosti, nacionalnosti i dr.

3. **Drugi hladni rat.** Nakon prestanka Prvog hladnog rata, koji je počeo odmah nakon Drugog svjetskog rata i završio rasformiranjem Varšavskog pakta i padom Berlinskog zida, sada se naglo razvija Drugi hladni rat u kojem učestvuju NATO i druge zemlje Europe predvođene SAD-om, sa jedne strane, i Rusija i još neke države, sa druge strane.

4. **Nova naoružavanja.** Kao posljedica Drugog hladnog rata dolazi do ubrzanog razvoja naoružavanja vodećih svjetskih vojnih sila, kao i država koje graniče sa jednim ili drugim blokom.

5. **Izbjeglice.** Usljed posljedica ratnih sukoba, ali i nerješavanja ekonomskih problema (glad, bijeda, siromaštvo, nezaposlenost i sl), stvara se veliki broj izbjeglica

koje bježe od rata ili ekonomske bijede. Kreću u pravcu bogatih i razvijenih država, naročito prema Europi i SAD-u.

6. **Siromaštvo, glad, žed i bijeda.** Na ovom problemu kapitalizam konkretno vrlo malo radi, iako se u deklarativnom smislu daju vrlo optimističke najave, ali godinama se ostaje samo na izjavama. Ovaj problem može izazvati značajne i velike seobe naroda u pravcu zemalja u kojima očekuju bolje životne uvjete. Sadašnje podizanje žičanih i drugih ograda na granicama ukazuje da se kapitalizam ne želi uključiti u rješavanje problema siromaštva, gladi, žeđi i bijede u nerazvijenim i siromašnim državama gdje je taj problem jako izražen.

7. **Nezaposlenost.** Danas je najveći broj radno sposobnog stanovništva na Zemlji nezaposleno. Problem nezaposlenosti je ogroman, i sa nizom negativnih posljedica. Kapitalizam ga ne želi rješavati iz najmanje dva razloga. Prvo, ne želi ulagati u poslovne aktivnosti gdje neće ostvariti visoki profit. Drugo, kapitalisti uvijek žele imati veću ponudu radne snage, jer je nezaposlena, a što vodi snižavanju cijene radne snage i povećanju profita.

8. **Neokolonijalizam.** Kapitalizam ponovo razvija kolonijalizam, ali na novim i modernim principima. To se uspostavlja ekonomskom, političkom i vojnom dominacijom bogatih i razvijenih država nad siromašnim i nerazvijenim državama.

9. **Dužničko ropstvo.** Putem Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda uspostavlja se dužničko ropstvo nad zemljama koje svoje deficite (budžetske, platne, kreditne i dr) pokrivaju kreditima, a koji su uvijek uslovljeni gubljenjem ekonomskog, financijskog i plitičkog suvereniteta. *Napomena:* kretanje dužničkog ropstva najbolje ćemo prikazati na primjeru kretanja javnog duga na prostoru bivše Jugoslavije (SFRJ) i novonastalih šest država na istom prostoru. Vanjski dug bivše Jugoslavije u 1990. godine, prije raspada Jugoslavije, iznosi oko 15,6 milijardi dolara što je "Banditerova komisija" utvrdila i podijelila na šest novonastalih država. Dug tih država je u 2014. porastao na cca 180 milijardi dolara, pri čemu BDP nije rastao, a broj stanovnika je manji radi iseljavanja u druge zemlje Europe ili ratnih stradanja. Porast duga sa 15,6 na 180 milijardi dolara nije utjecao na porast životnog standarda na istom prostoru. Ostaje naći odgovor na pitanje gdje su i za koju namjenu su podignuti i utrošeni novi državni krediti. Vjerovatno, za pokrivanje deficita državnog budžeta. Očito je da novi krediti nisu koristili za novo zapošljavanje i podizanje životnog standarda, kao ni za ulaganja u nove proizvodne kapacitete.

10. **Štampanje novca bez pokrića.** Ova pojava je dominantna u štampanju dolara i uura bez pokrića, što stvara ogromni financijski balon i veliki javni dug, naročito bogatih i razvijenih država. Pri pucanju tog financijskog balona brisat će se javni dug, pri čemu će profitirati dužnici (bogate i razvijene države), na teret siromašnih i nerazvijenih država.

11. **Nafta.** Kao izuzetno važno energetske gorivo nafta je uzrok brojnih ratnih dejstava bogatih i razvijenih država (koje nemaju nafte) protiv država koje imaju naftu (Irak, Sirija, Libija itd).

12. **Neizvjesnost i nesigurnost.** Brojni ratovi, razvijanje Drugog hladnog rata, terorizam, izbjeglice, nezaposlenost, siromaštvo i slično, sve više u stanovništvo unosi neizvjesnost, strah i nesigurnost za život u bliskoj budućnosti.

13. **Informiranje.** Kroz vlasništvo TV, radija, novina i drugih informativnih kuća kapitalizam formira vijesti i javno mnijenje u pravcu koji njima odgovara. Uporno ukazuju na to da je kapitalizam vrlo pozitivan i da može riješiti sve svjetske probleme.

Na kraju ovog izlaganja možemo ukazati na lažne najave kapitalizma uz tvrdnju – da kapitalizam po svom konceptu i po svojoj ideologiji ne može rješavati navedene probleme.

DODATAK 42: RASPAD BIVŠE JUGOSLAVIJE

Michel Chossudovsky

Izvod iz knjige *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak*

Objavljena 2003, prevedena na hrvatski i

objavljena 2008.

Navedeni tekst se nalazi na stranicama 283 - 303.

Rastavljanje bivše Jugoslavije, ponovna kolonizacija Bosne i Hercegovine

SADRŽAJ:

1. Neokolonijalna Bosna
2. Povijesna pozadina
3. Mr. Marković ide u Washington
4. Zdrobljeno nevidljivom rukom (tržišta)
5. Temeljita preinaka pravnog okvira
6. Program stečajeva
7. "Odbacivanje viška radnika"
8. Politička ekonomija raspada
9. "Pomoć Zapada"
10. Poratna obnova i "slobodno tržište"
11. Obnova u kolonijalnom stilu
12. Iz Bosne na Kosovo
13. Preuzimanje kosovskog rudnog blaga
14. Uspostava mafijaške države
15. Neoliberalizam, jedini mogući svijet?

Dok su teško naoružane američke i NATO postrojbe nametale i održavale mir u Bosni, novinari i političari portretirali su zapadnu intervenciju u bivšoj Jugoslaviji kao plemenit, iako bolno zakašnjeli odgovor na izbijanje etničkih masakra i kršenja ljudskih prava. Neposredno po potpisivanju Dejtonskog mirovnog sporazuma iz prosinca 1995. godine, Zapad je želio retuširati i doraditi svoj autoportret spasitelja Južnih Slavena i nastaviti "posao na izgradnji" novonastalih "suverenih država".

No, slijedeći predložak zacrtan već u početku, javnost na Zapadu vješto je navođena na krivi trag. Po općeprihvaćenom shvaćanju, pojačavanom tekstovima i knjigom bivšeg američkog veleposlanika u Jugoslaviji Warrena Zimmermanna, stradanja na Balkanu bila su posljedica "agresivnog nacionalizma", neizbježan rezultat

duboko uvriježenih etničkih i vjerskih napetosti sa starim povijesnim korijenima.²⁷ Jednako tako, mnogo se govorilo i o “balkanskim političkim poigravanjima”, kao i sukobima političkih ličnosti: “Tuđman i Milošević cijepaju Bosnu i Hercegovinu na komadiće”.²⁸

Ekonomski i socijalni uzroci sukoba ostali su zagubljeni u navalama slika i raščlambi koje su same sebi bile svrhom. Duboko ukorijenjena gospodarska kriza, koja je prethodila građanskom ratu, odavno je zaboravljena. Strategijski interesi Njemačke i SAD-a u postavljanju temelja za raspad Jugoslavije niti se ne spominju, kao ni uloga vanjskih kreditora i međunarodnih financijskih institucija. U očima globalnih medija, zapadne sile ne snose nikakvu odgovornost za osiromašenje i uništenje države od 24 milijuna stanovnika.

No, težeći ostvarenju nacionalnih i kolektivnih strategijskih interesa, dominacijom nad globalnim financijskim sustavom, zapadne su sile pripomogle u bacanju jugoslavenskoga gospodarstva na koljena i potpirivanju tinjajućih etničkih i socijalnih sukoba. I sad je došao red na ratom uništene zemlje-sljednice da osjete blagost i milost međunarodne financijske zajednice.

Dok je svijet pozorno motrio pokrete postrojbi i obustave vatre, međunarodne su financijske ustanove od ostataka država užurbano sakupljale vanjske dugove bivše Jugoslavije, istodobno pretvarajući Balkan u sigurno utočište slobodnog poduzetništva. Dok su topovi NATO saveza bdjeli nad prvim danima bosanske mirovne nagodbe, Zapad je potkraj 1995. godine obznanio program “obnove”, koji je toj napaćenoj zemlji porekao i oduzeo suverenitet do stupnja kakav nije u Europi zabilježen još od kraja Drugog svjetskog rata. Taj se program u biti svodio na pretvaranje Bosne u podijeljeni teritorij pod vojnom okupacijom NATO saveza i zapadnom administrativnom upravom.

Neokolonijalna Bosna

Oslanjajući se na sporazum iz Daytonu, kojim je stvoren i bosanski “Ustav”, SAD i europski saveznici uveli su potpunu kolonijalnu upravu nad Bosnom. Na čelu te uprave stajao je njihov imenovani Visoki predstavnik, Carl Bildt, bivši predsjednik švedske vlade i predstavnik EU-a na mirovnim pregovorima o Bosni.²⁹ Bildt je imao sve izvršne ovlasti u civilnim poslovima, s pravom da nadglasava i mijenja odluke vlada i bosanske Federacije i Republike Srpske. Kako bi se stvari učinile kristalno jasnima, u mirovnom se sporazumu izrijekom kaže kako “Visoki predstavnik (ima)

²⁷ Vidi Warren Zimmermann, *The Last Ambassador, A Memoir of the Collapse of Yugoslavia*, Foreign Affairs, Vol. 74, no. 2, 1995;

²⁸ Kritički osvrt može se naći u Miloš Vasić, *War Against Bosnia*, Vreme News Digest Agency, 13. travnja 1992;

²⁹ Svjedočenje Richarda C. Holbrookea, pomoćnika državnog tajnika, načelnika Odjela za europske i kanadske poslove, pred Senatskim odborom za proračun, odnosno Pododborom za operacije u inozemstvu, Washington, 19. prosinca 1995;

najviše, konačne ovlasti na terenu kad je riječ o tumačenju sporazuma”.³⁰ Visoki predstavnik surađuje s Visokim zapovjedništvom multinacionalnih Vojnih snaga za provedbu sporazuma (IFOR – Implementation Force), kao i kreditorima i donatorima.

Kao osobu podređenu Visokom predstavniku, Vijeće sigurnosti UN-a imenovalo je i “komesara”, koji je zapovijedao međunarodnim postrojbama civilne policije.³¹ Irski policijski dužnosnik Peter Fitzgerald, s iskustvom što ga je stekao kao policijski dužnosnik UN-a u Namibiji, Salvadoru i Kambodži, stao je na čelo 1700 policajaca iz 15 različitih zemalja. Po potpisivanju Dejtonskih sporazuma u studenome 1995. godine, međunarodne policijske snage poslone su u Bosnu nakon programa petodnevne obuke u Zagrebu.³²

Novi “Ustav”, koji je kao poseban Dodatak pridodan Dejtonskim sporazumima, uzde gospodarske politike dao je u ruke ustanovama nastalima iz Bretton Woodsa i Europskoj banci za obnovu i razvoj (EBRD) sa sjedištem u Londonu. MMF je imao ovlasti imenovati prvog guvernera bosanske Središnje banke koji, jednako kako i Visoki predstavnik “neće biti državljanin Bosne i Hercegovine, ili neke susjedne države”³³

Pod starateljstvom i upravom MMF-a, Središnjoj banci nije dopušteno djelovati kao Središnja banka: “Prvih šest godina (bosanska Središnja banka) ne smije odobravati zajmove stvaranjem, odnosno emisijom novca, te u tom smislu djeluje kao valutni odbor.”³⁴ Bosni nije dopušteno niti da ima vlastitu valutu (pa je novac tiskala jedino kad je emisija potpuno bila pokrivena deviznim sredstvima), niti joj je dopušteno mobilizirati vlastite unutarnje resurse. Bosni je od početka uskraćena mogućnost da samofinancira vlastitu obnovu, polazeći od neovisne monetarne politike.

Dok je Središnja banka bila zatočenik MMF-a EBRD je stajala na čelu Povjerenstva za javne korporacije, koje je još od 1996. godine nadgledalo djelovanje svih javnih poduzeća u Bosni, uključujući energetiku, vodoopskrbu, poštanske usluge, telekomunikacije i promet. Osim što imenuje predsjedajućeg Povjerenstva, predsjednik EBERD-a bio je nadležan i za restrukturiranje javnog sektora – odnosno, rasprodaju državne i društvene imovine, kao i pribavljanje sredstava za dugoročna ulaganja.³⁵ Zapadni kreditori su tako i stvorili EBERD kako bi nedvojbeno “kreditiranju dali vrlo jasnu političku dimenziju”.³⁶

---

³⁰ Dejtonski mirovni sporazumi, Sporazum o Visokom predstavniku, članci I. i II, 16. prosinca 1995;

³¹ Dejtonski mirovni sporazumi, Sporazum o posebnim policijskim snagama, Članak II.

³² Tako stoji u priopćenju Ujedinjenih naroda, United Nations, New York, 5. siječnja 1996. Vidi i Seattle Post Intelligencer, 16. siječnja 1996, str. A5;

³³ Dejtonski mirovni sporazumi, Sporazum o općim okvirima, Članak VII;

³⁴ Isto;

³⁵ Isto, Sporazum o javnim korporacijama, Članak 1.10;

³⁶ *Stabilizing Europe*, The Times, London, 22. studenoga 1990;

Dok se Zapad zaricao u potporu izgradnji demokracije, stvarna politička moć prešla je na usporednu bosansku “državu” u kojoj je izvršna vlast bila u rukama stranaca, a ne bosanskih državljana. Zapadni su kreditori u Ustav, koji je na brzinu napisan u njihovo ime, ugradili i svoje interese. To su učinili bez sazivanja ustavotvorne skupštine i sudjelovanja organizacija bosanskih građana. Njihovi planovi o obnovi Bosne, čini se, bolje odgovaraju udovoljavanju htijenjima kreditora nego zadovoljavanju čak i najosnovnijih potreba Bosanaca. Ponovna kolonizacija Bosne logičan je korak u naporima Zapada da se prekine jugoslavenski eksperiment s “tržišnim socijalizmom” i radničkim samoupravljanjem i nametne diktat “slobodnog tržišta”.

Povijesna pozadina

Multietnička, socijalistička Jugoslavija nekad je bila regionalna industrijska sila i gospodarski uspješna zemlja. Šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća ukupni društveni proizvod rastao je po stopi od 6,1% godišnje, zdravstvena skrb bila je besplatna, stopa pismenosti dosegla je 91%, a prosječan životni vijek 72 godine.³⁷ No, nakon desetljeća zapadne ekonomske skrbi, kao i desetljeća raspada, rata, bojkota i embarga, gospodarstva bivših sastavnica Jugoslavije našla su se na koljenima, a industrijski su im se sektori raspali.

Urušavanje Jugoslavije djelomice je posljedica američkih makinacija. Unatoč nesvrstanoj politici Beograda i snažnim trgovinskim odnosima s Europskom zajednicom i SAD-om, Reaganova administracija uzela je na nišan jugoslavensko gospodarstvo u Napatku o odluci iz područja nacionalne sigurnosti (NSDD – National Security Decision Directive) od 1984. godine, pod nazivom *Politika SAD-a prema Jugoslaviji*, a koja je nosila oznaku “tajno-osjetljivo”. U cenzuriranoj verziji, s koje je 1990. godine uklonjena oznaka tajnosti, govori se s više pojedinosti o NSDD 64 o Istočnoj Europi, objavljenoj 1982. godine. Ovaj potonji naputak zagovara “širenje napora na promicanju ‘tihe revolucije’ i svrgavanju komunističkih vlada i stranaka”, te potom ponovnog uključivanja istočnoeuropskih zemalja u tržišno usmjereno gospodarstvo.³⁸

Neposredno pred smrt maršala Tita, Sjedinjene su se Države početkom 1980. godine, pridružile ostalim međunarodnim kreditorima Beograda u nametanju prvog kruga makroekonomskih reformi. Ta je početna runda, zapravo, već bila zacrtala put cijelog preustroja.

Secesionistička nastojanja, pothranjivana socijalnim i etničkim podjelama, uzimala su maha upravo u razdoblju surovog osiromašivanja stanovništva Jugoslavije.

³⁷ World Bank, World Development Report 1991, Statistical Annex, Tables 1 and 2, Washington, 1991.

³⁸ Sean Gervasi, *Germany, US, and the Yugoslav Crisis*, Covert Action Quarterly, No. 43, zima 1992-93, str. 42;

Gospodarske reforme “izazvale su gospodarsko i političko pustošenje... Sporiji rast, gomilanje vanjskog duga i posebice troška njegova servisiranja, kao i devalvacija, doveli su do pada životnog standarda prosječnog Jugoslavena... Gospodarska kriza zaprijetila je političkoj stabilnosti... a jednako tako zaprijetila je i pogoršavanjem tinjajućih etničkih napetosti.”³⁹

Zajedno s potpisivanjem sporazuma o preinakama rokova otplate dugova sa službenim i komercijalnim kreditorima, izazivajući političke podjele između Beograda i republika i autonomnih pokrajina, te su reforme, također poslužile slabljenju ustanova savezne države. “Predsjednica (savezne) vlade Milka Planinc, kojoj je povjerena zadaća provedbe tog programa, morala je obećati MMF-u da će smjesta povećati diskontne stope, kao i još mnogo toga, kad je riječ o mjerama iz arsenala reaganomike...”⁴⁰ A tijekom osamdesetih godina, dok je jugoslavensko gospodarstvo polako zapadalo u sve dublju komu, MMF i Svjetska banka periodički su propisivali daljnje doze gorkih ekonomskih lijekova.

Od samog početka, nekoliko MMF-ovih programa u slijedu ubrzalo je i pospješilo raspad jugoslavenskog industrijskog sektora. Poslije uvodne faze makroekonomskih reformi iz 1980. godine, rast industrijske proizvodnje u razdoblju 1980-87. urušavao se do stope od 2,8 % godišnje, da bi 1987-88. pao na nulu i do 1990. godine ostvario negativan rast, odnosno pad od 10%.⁴¹ Taj proces pratilo je zamiranje i nestajanje socijalne države sa svim predvidivim socijalnim posljedicama. U međuvremenu, sporazumima o restrukturiranju povećavala se zaduženost prema inozemstvu, a obavezna prateća devalvacija nanijela je dodatni udarac životnom standardu Jugoslavena.

Mr. Marković ide u Washington

U jesen 1989. godine, pred sam pad Berlinskog zida, jugoslavenski savezni premijer Ante Marković sreo se u Washingtonu s predsjednikom Georgeom Bushom kako bi zaokružio pregovore o novom paketu financijske pomoći. U zamjenu za pomoć, Jugoslavija je prihvatila još dublje i sveobuhvatnije gospodarske reforme, uključujući i novu devalvaciju, još jedno zamrzavanje plaća i nadnica, oštre rezove vladinih izdataka te zatvaranje poduzeća u društvenom vlasništvu kojima su upravljali radnici.⁴²

Unaprijed provodeći brojne od zatraženih reformi, uključujući i veliku liberalizaciju zakona o inozemnim ulaganjima, uz pomoć zapadnih savjetnika, nomenklatura u Beogradu postavila je temelje za Markovićevu misiju.

³⁹ Isto;

⁴⁰ Dimitrije Boarov, *A Brief Review of Anti-inflation Programs, the Curse of Dead Programs*, Vreme News Digest Agency, No. 29, 13. travnja 1992;

⁴¹ World Bank, *Industrial Restructuring Study: Overview, Issues, and Strategy for Restructuring*, Washington, D.C, lipanj 1991, str. 10,14.

⁴² Gervasi, op. cit., str. 44;

U siječnju 1990. počela je “šok-terapija”. Premda je inflacija pojela velik dio zarada, MMF je naredio da se zarade i nadnice zamrznu na razini iz sredine studenoga 1989. godine. Cijene su nastavile nesmetano rasti, a stvarne su se zarade u prvih šest mjeseci 1990. godine strmoglavile za 41 posto.⁴³

MMF je također uspostavio stvarnu kontrolu nad jugoslavenskom (središnjom) Narodnom bankom. Njezina stroga emisijska politika dodatno je umanjila mogućnost i sposobnost zemlje da financira vlastite gospodarske i socijalne programe. Prihodi središnje države, koji su inače doznačivani republikama, počeli su se usmjeravati na servisiranje beogradskog duga Pariškom, odnosno Londonskom klubu. Republike su uglavnom ostale prepuštene same sebi. U sklopu stand-by aranžmana s MMF-om (SBA) te Zajma za strukturalnu prilagodbu (SAL II), koji je dala Svjetska banka, u siječnju 1990. započela je provedba paketa gospodarskih mjera. Proračunski rezovi izazvani nužnošću preusmjerenja prihoda savezne države u servisiranje duga, imali su za posljedicu i obustavljanje prijenosa i doznačivanja sredstava središnje vlade u Beogradu na republičke i vlade autonomnih pokrajina.

U jednom surovom naletu reformatori su izazvali konačni krah saveznog fiskalnog sustava i nanijeli smrtni udarac jugoslavenskim saveznom političkim ustanovama. Presijecajući financijske arterije koje su Beograd povezivale s republikama, reforme su potakle secesionističke težnje – koje su se pothranjivale ekoomskim čimbenicima, kao i etničkim podjelama – i time odcjepljenja republika *de facto* učinile izvjesnima. Kriza proračuna, koju je izazvao MMF, izazvala je nastajanje jednog gospodarskog *fait accompli* stanja, kojim je utrput formalnom odcjepljenju Hrvatske i Slovenije u lipnju 1991. godine.

Zdrobljeno nevidljivom rukom (tržišta)

Reforme provođene po zahtjevima kreditora Beograda udarale su u samo srce jugoslavenskog sustava u kojem su radnici upravljali poduzećima u društvenom vlasništvu. Kako je primijetio jedan promatrač, “cilj je bio jugoslavensko gospodarstvo podvrgnuti masovnoj privatizaciji i gašenju javnog sektora”. “S birokratskim aparatom Komunističke partije, posebice njezinim vojnim i obavještajnim sektorom, ciljano se raspravljalo te im je ponuđena politička i gospodarska potpora uz uvjet da uvedu i nametnu masovno ukidanje sustava socijalne zaštite jugoslavenske radne snage.”⁴⁴ Takvu ponudu beznadna Jugoslavija nije mogla odbiti. Do 1990. godišnji rast BDP-a urušio se do minus 7,5%. Tijekom 1991. BDP je pao za još 15%, a industrijska proizvodnja urušila za 21%.⁴⁵

⁴³ World Bank, *Industrial Restructuring Study*;

⁴⁴ Ralph Schoenman, *Divide and Rule Schemes in the Balkans*, The Organizer, San Francisco, 11. rujna 1995;

⁴⁵ Judit Kiss, *Debt Management in Eastern Europe*, Eastern European Economics, svibanj-lipanj 1994, str. 59;

Program restrukturiranja, koji su zahtijevali kreditori Beograda, imao je za cilj ukidanje sustava poduzeća u društvenom vlasništvu. Zakon o poduzećima iz 1989. godine zahtijevao je ukidanje osnovnih organizacija udruženog rada (OOUR-a). To su bile proizvodne jedinice u sustavu samoupravljanja s radničkim savjetima kao najvišim organima odlučivanja. Zakonom o poduzećima iz 1989. zahtijevalo se pretvaranje OOUR-a u privatna kapitalistička poduzeća u kojima bi radničke savjete zamijenila “socijalna vijeća” pod kontrolom vlasnika poduzeća, uključujući i predstavnike kreditora tog poduzeća.⁴⁶

Temeljita preinaka pravnog okvira

Sukladno savjetima zapadnih pravnika i savjetnika, na brzinu je usvajan cijeli niz zakona. Zakon o financijskom poslovanju iz 1989. zamišljen da odigra ključnu ulogu u orkestriranju kraha jugoslavenskog industrijskog sektora, trebao je ponuditi “nepristran” i “transparentan pokretački mehanizam”, koji bi tzv. nelikvidna poduzeća vodio u stečaj ili likvidaciju. S tim povezani Zakon o prinudnoj nagodbi, stečaju i likvidaciji imao je cilj “zaštiti prava kreditora”. Kreditori su mogli zatražiti pokretanje stečajnog postupka, koji im je omogućavao preuzimanje i/ili likvidiranje imovine i aktive poduzeća opterećenog dugovima.⁴⁷

Nešto stariji Zakon o stranim ulaganjima iz 1988. dopuštao je neograničen ulazak stranog kapitala ne samo u industriju već i bankarstvo, poslove osiguranja i uslužne djelatnosti. Prije stupanja tog zakona na snagu, strane su investicije bile ograničavane na zajednička ulaganja (joint ventures) s poduzećima u društvenom vlasništvu.⁴⁸ Nadalje, Zakon o kolanju i upravljanju društvenim kapitalom iz 1989. godine, kao i Zakon o društvenom kapitalu iz 1990, dopuštao je prodaju imovine i izlazak (zapravo, države – op.pr) iz poduzeća u društvenom vlasništvu, uključujući i prodaju takvih poduzeća stranom kapitalu. Zakon o društvenom kapitalu također je omogućavao stvaranje “Agencija za restrukturiranje i dokapitalizaciju” s ovlastima da prije privatizacije organiziraju “vrednovanje” aktive i imovine nekog poduzeća. Međutim, kao i u Istočnoj Europi i u bivšem Sovjetskom Savezu, procjena vrijednosti aktive temeljila se na zapisanoj “knjigovodstvenoj vrijednosti” izraženoj u lokalnoj valuti. Ta knjigovodstvena vrijednost obično je bivala neopravdano i neshvatljivo niska, pa je omogućavala prodaju društvene imovine po najnižim cijenama. Slovenija i Hrvatska su do 1990. već usvojile nacрте vlastitih privatizacijskih zakona.⁴⁹

Napad na socijalističko gospodarstvo uključivalo je i nove zakone o bankama i bankarskom poslovanju, koji su imali za cilj pokretanje likvidacije tzv. udruženih

⁴⁶ Vidi Barbara Lee i John Nellis, *Enterprise Reform and Privatization in Socialist Economies*, World Bank, Washington, D.C, 1990, str. 20-21;

⁴⁷ Daljnje pojedinosti mogu se naći u World Bank, *Yugoslavia, Industrial Restructuring*, str. 33;

⁴⁸ World Bank, *Yugoslavia, Industrial Restructuring*, str. 29;

⁴⁹ Isto, str. 23.

banaka u društvenom vlasništvu. U roku od dvije godine, u toj je zemlji nestalo više od polovine banaka, a zamjenjivale su ih novoosnovane “samostalne ustanove okrenute ostvarivanju profita”.⁵⁰ Do 1990. godine pod nadzorom Svjetske banke raspao se cijeli “trostupni bankarski sustav”, koji se sastojao od Narodne banke Jugoslavije, narodnih banaka osam republika i autonomnih pokrajina te poslovnih banaka. Savezna agencija za osiguravanje i sanaciju banaka, uspostavljena u lipnju 1990, bila je ovlaštena, pod nadzorom Svjetske banke, restrukturirati i reprivatizirati već restrukturirane banke.⁵¹ Taj se proces trebao rastegnuti na razdoblje od pet godina. Valjalo je promicati i razvijanje nebankarskog posredništva, uključujući mešetarske tvrtke, tvrtke za upravljanje ulaganjima i osiguravajuće kompanije.

Program stečajeva

Industrijska poduzeća pomno su svrstana u kategorije. Sukladno reformama provođenima pod pokroviteljstvom MMF-a i Svjetske banke, zamrznuto je odobravanje kredita industrijskom sektoru kako bi se ubrzali stečajevi. Sukladno odredbama Zakona o financijskom poslovanju iz 1989. godine ustanovljeni su takozvani izlazni mehanizmi.⁵² Po tom novom zakonu, ako neko poduzeće nije moglo podmirivati svoje račune duže od 30 dana bez prekida, ili 30 dana u razdoblju od 45 dana, vlada je pokretala stečajni postupak najkasnije 15 dana po isteku tog razdoblja. Taj je mehanizam omogućavao kreditorima (uključujući nacionalne i strane banke) da svoja potraživanja, odnosno dugove rutinski pretvaraju u udjele u nelikvidnim poduzećima. Po tom zakonu, vlada nije smjela intervenirati. Ako se ne postigne nagodba, pokretao bi se stečajni postupak – a u tom slučaju, radnicima obično nisu isplaćivane otpremnine.⁵³

Po službenim izvorima, tijekom 1989. godine 248 tvrtki natjerano je u stečaj, ili je likvidirano, a 89.400 radnika otpušteno.⁵⁴ Tijekom prvih devet mjeseci 1990, neposredno po usvajanju programa MMF-a, nad još 889 poduzeća, s ukupno 525.000 radnika, pokrenuti su stečajni postupci.⁵⁵ U manje od dvije godine tzv. pokretački mehanizam Svjetske banke (predviđen Zakonom o financijskom poslovanju) uzrokovao je otpuštanje 614.000 radnika (od ukupno 2,7 milijuna uposlenih u industrijskom sektoru). Najveća koncentracija tvrtki koje su završile u stečaju, odnosno otpuštenih radnika i službenika, zabilježena je u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Makedoniji te Kosovu.⁵⁶

---

⁵⁰ Isto, str. 38;

⁵¹ Isto, str. 39;

⁵² Isto, str. 33;

⁵³ Isto, str. 33;

⁵⁴ Isto, str. 34. Podaci potječu iz Saveznog sekretarijata za industriju i energetiku. Od ukupnog broja tih tvrtki, 222 ih je otišlo u stečaj, a 26 ih je likvidirano;

⁵⁵ Isto, str. 33. Te brojke uključuju stečajeve i likvidacije;

⁵⁶ Isto, str. 34.

Brojna poduzeća u društvenom vlasništvu pokušala su izbjeći stečaj neisplaćivanjem osobnih dohodaka. Pola milijuna radnika, odnosno nekih 20% radne snage u industrijskom sektoru, tijekom prvih nekoliko mjeseci 1990. godine nisu primali plaće kako bi se, sukladno procedurama “nagodbe” propisanim odredbama Zakona o financijskim organizacijama podmirili zahtjevu kreditora. Stvarne zarade zahvatio je slobodni pad, a socijalni su programi krahirali. Zbog stečajeva industrijskih poduzeća, rasplamsala se nezaposlenost i u pučanstvu stvarala osjećaj socijalnog očajanja i beznađa.

Paket mjera MMF-a usvojen u siječnju 1990. godine pridonio je sve većim gubicima gospodarskih subjekata, a brojna elektroenergetska poduzeća, naftne rafinerije, tvornice strojeva i alata, te inženjering tvrtke i poduzeća iz kemijske industrije natjerao na stečaj. Nadalje, deregulacijom vanjskotrgovinskog režima, poplava roba iz uvoza dodatno je destabilizirala domaću proizvodnju. Taj je uvoz financiran posuđenim novcem dobivenim u sklopu MMF-ova paketa (odnosno, kroz različite “brzo odobravane zajmove”, koje su kao potporu gospodarskim reformama davali MMF, Svjetska banka te bilateralni donatori). Dok je poplava uvezenih dobara dodatno povećavala jugoslavenski vanjski dug, iznenadna povećanja kamatnih stopa i cijena ulaznih sastavnica proizvodnje nametanih domaćih poduzećima, ubrzavala su istiskivanje i, naposljetku, isključivanje domaćih proizvođača s nacionalnog tržišta.

“Odbacivanje viška radnika”

Stanje koje je prevladavalo u mjesecima pred odcjepljenje Hrvatske i Slovenije sredinom 1991. godine (a što potvrđuju brojke o broju stečajeva iz razdoblja 1989-1990) govori o obimu i surovosti samog procesa zatvaranja industrijskih pogona. Međutim, ti podaci daju tek djelomičnu sliku, odnosno opisuju stanje samo na početku provedbe programa stečajeva, koji se u zemljama-sljednicama nije zaustavljao niti u godinama po potpisivanju Dejtonskih sporazuma.

Svjetska je banka procijenila da je u rujnu 1990. godine od ukupno 7531 poduzeća, njih 2435 i dalje “stvaralo gubitke”.⁵⁷ Drugim riječima, tih 2435 tvrtki, s ukupno 1,3 milijun uposlenih, po Zakonu o financijskom poslovanju svrstano je u kategoriju “nelikvidnih”, što je zahtijevalo da se smjesta u njima pokrene stečajni postupak. Imajući na umu da su poduzeća u stečaju prije rujna 1990. već bila otpustila 600.000 radnika, ta brojka govori kako je ukupno 1,9 milijuna (od ukupno 2,7 milijuna) uposlenih već bilo svrstano u skupinu “prekobrojnih”. Najveći broj “nelikvidnih” tvrtki uglavnom je pripadao energetici, teškoj industriji, metaloprerađivačkoj industriji, šumarstvu i tekstilnoj industriji, a među njima našla su se i najveća industrijska poduzeća u zemlji u kojima je

⁵⁷ Isto, str. 13, Annex 1, str. 1.

(po podacima iz rujna 1990. godine) radilo 49,7 % ukupnog broja (preostalih i zaposlenih) industrijskih radnika.⁵⁸

U prvim tjednima 1991. stvarne su zarade vrtoglavo padale, socijalni programi se urušili, a nezaposlenost plamsala. Po obimu i surovosti raspad industrijske proizvodnje ostavljao je promatrača bez daha. Premda ga je teško kvantificirati, taj raspad imao je golem socijalni i politički učinak. Predsjedajući Predsjedništva SFRJ Borislav Jović upozorio je kako reforme “imaju vidno nepovoljan učinak na ukupno društveno stanje... Građani su izgubili vjeru u državu i državne ustanove... Daljnje produbljivanje gospodarske krize i rast socijalnih napetosti presudno je utjecao na pogoršavanje političko-sigurnosnog stanja.”⁵⁹

Politička ekonomija raspada

Iako unaprijed osuđeni na neuspjeh, neki su Jugoslaveni zajednički krenuli u bitku kako bi spriječili uništavanje svojeg gospodarstva i državnog sustava. Po riječima nekog promatrača, “otpor radnika izlazio je izvan okvira etničkih crta podjele... dok su se Srbi, Hrvati, Bosanci i Slovenci mobilizirali... rame uz rame sa svojom radničkom subraćom”.⁶⁰ No, ekonomska bitka podigla je ionako već visoke napetosti u uzajamnim odnosima republika, te odnosima republika i Beograda.

Srbija je bez mnogo dvoumljenja odbila plan o mjerama štednje, a nekih 650.000 srpskih radnika stupilo je u štrajk kako bi saveznu vladu natjerala da podigne plaće.⁶¹ Ostale su republike krenule drugačijim, i često posve proturječnim putovima.

Naprimjer, u razmjerno bogatoj Sloveniji secesionističke vođe poput predsjednika Socijaldemokratske stranke Jože Pučnika podržali su reforme: “S ekonomske točke gledišta, mogu se jedino složiti s društveno opasnim mjerama u našem društvu – poput rasta nezaposlenosti i smanjivanja radničkih prava – zato što su te mjere nužne kako bi se unaprijedio proces gospodarskih reformi.”⁶²

No, istodobno, Slovenija se pridružila ostalim republikama u suprotstavljanju naporima savezne vlade da im ograniči gospodarsku autonomiju. I hrvatski čelnik Franjo Tuđman i srbijanski vođa Slobodan Milošević pridružili su se slovenskim

⁵⁸ “Višak radne snage” u industrijskom sektoru Svjetska je banka procijenila na otprilike 20 posto ukupnog broja od 8,9 milijuna radnika – odnosno, otprilike 1,8 milijuna. Ta brojka znatno je ispod stvarnog broja suvišnih radnika slijedom kategorizacije “nelikvidnih” poduzeća. Samo u industrijskom sektoru, od ukupno 2,7 milijuna uposlenih 1,9 milijun radnika (rujan 1990) radilo je u poduzećima koja je Svjetska banka kategorizirala kao nelikvidna. Vidi World Bank, Yugoslavia, Industrial Restructuring, Annex 1.

⁵⁹ BBC, Borislav Jović Tells SFRY Assembly Situation Has Dramatically Deteriorated, 27. travnja 1991;

⁶⁰ Schoenman, op. cit;

⁶¹ Gervasi, op. Cit. str. 44;

⁶² Federico Nier Fischer, *Eastern Europe: Social Crisis*, Inter Press Service, 5. rujna 1990;

čelnicima u protivljenju nastojanjima Beograda da u ime MMF-a zemlji nametne oštre reforme.⁶³

Dok su na višestranačkim izborima 1990. godine separatističke koalicije svrgavale s vlasti komuniste u Hrvatskoj, Bosni i Sloveniji, gospodarska politika našla se u središtu političkih rasprava. Kao što je upravo gospodarski slom poticao otklizavanje u separatizam, zauzvrat je razdvajanje produbljivalo gospodarsku krizu. Praktički je nestalo suradnje među republikama. I dok su republike jedna drugu hvatale za gušu, i gospodarstvo i sama država nezaustavljivo su se strmoglavile u zlokobnu spiralu.

Proces se ubrzavao kako su republička vodstva smišljeno poticala socijalne i gospodarske podjele kako bi ojačale vlastite položaje: “Republičke oligarhije, koje su gajile vizije o vlastitoj ‘nacionalnoj renesansi’, umjesto da se odlučuju između istinski jugoslavenskog tržišta i hiperinflacije, optirale su za rat kojim su prekriveni stvarni uzroci gospodarske katastrofe.”⁶⁴

Istodobna pojava milicije lojalnih secesionističkim vođama samo je ubrzala tonjenje u kaos. Te milicije (koje su potajno financirali SAD i Njemačka), uz sve češće zločine, ne samo da su podijelile stanovništvo uzduž etničkih crta već su razbile i radnički pokret.⁶⁵

“Pomoć Zapada”

Stroge mjere štednje postavile su temelje ponovnoj kolonizaciji Balkana. Zapadne su sile raspravljale o tome je li za to bilo potrebno razbijanje Jugoslavije, a pritom je Njemačka zagovarala secesiju, dok je – strahujući da će otvoriti Pandorinu kutiju – SAD u početku pokazivao veću sklonost očuvanju Jugoslavije.

Nakon odlučne pobjede Franje Tuđmana i njegove desničarske Hrvatske demokratske zajednice u Hrvatskoj, u svibnju 1990. godine, njemački ministar vanjskih poslova Hans-Dietrich Genscher, koji je održavao gotovo svakodnevne kontakte sa svojim kolegom u Zagrebu, dao je zeleno svjetlo za odcjepljenje Hrvatske.⁶⁶ Njemačka nije samo pasivno podržavala odcjepljenje; “nametnula je tempo međunarodnoj diplomaciji” i primorala svoje zapadne saveznike na priznanje Slovenije i Hrvatske. Njemačka se među svojim saveznicima nastojala izboriti za slobodne ruke kako bi “uspostavila gospodarsku dominaciju u cijeloj Mittel Europi”.⁶⁷

⁶³ Klas Bergman, *Markovic Seeks to Keep Yugoslavia One Nation*, The Christian Science Monitor, 11. srpnja 1990, str. 6;

⁶⁴ Dimitrije Boarov, *Brief Review of Anti-Inflation Programs: the Curse of the Dead Programs*, Vreme News Digest Agency, 13. travnja 1992.

⁶⁵ Isto;

⁶⁶ Gervasi, op. cit, str. 65;

⁶⁷ Isto, str. 45;

S druge strane, Washington je “zagovarao labavo jedinstvo dok je istodobno poticao demokratski razvoj... (državni tajnik) Baker rekao je Tuđmanu i (slovenskom predsjedniku) Kučanu kako Sjedinjene Države ne bi poticale, niti podržale jednostrano odcjepljenje... ali, ako već moraju odlaziti (iz Jugoslavije), preporučio im je da odu na temelju sporazuma postignuta pregovorima”.⁶⁸ U međuvremenu, američki Kongres usvojio je Zakon o proračunu za operacije u inozemstvu za 1991. godinu, kojim je srezana svaka financijska pomoć Jugoslaviji. O odredbama tog zakona CIA je upola u šali govorila kao o “potpisanoj smrtnoj kazni” Jugoslaviji.⁶⁹ CIA je točno predvidjela da će “izbiti krvavi građanski rat”.⁷⁰ Tim je zakonskim aktom američki Kongres od MMF-a i Svjetske banke zatražio da zamrznu odobravanje zajmova Beogradu. Američki State Department zahtijevao je da jugoslavenske republike (koje se držalo de facto političkim entitetima) “poštuju posebne izborne procedure i načine izbora za parlament prije nego što se počne odobravati bilo kakva daljnja pomoć pojedinačnim republikama”.⁷¹

Poratna obnova i “slobodno tržište”

Neposredno po potpisivanju Dejtonskih sporazuma, u prosincu 1995. godine, zapadni kreditori svoju su pozornost usmjerili na “države-sljednice” Jugoslavije. Vanjski dug Jugoslavije pažljivo je raspodijeljen i pripisan svakoj od republika-sljednica, a potom se svaka od njih našla sapeta posebnim sporazumom o preinakama rokova otplate i sporazumom o strukturalnim prilagodbama.⁷²

Donatori i međunarodne agencije suglasili su se kako nekadašnje makroekonomske reforme nametnute saveznoj Jugoslaviji nisu u potpunosti postigle zacrtane ciljeve, te da je stoga potrebna dodatna šok-terapija kako bi se “ekonomski ozdravilo” zemlje-sljednice Jugoslavije. Hrvatska, Slovenija i Makedonija prihvatile su pakete kredita kojima su otplatile svoje dijelove ukupnog jugoslavenskog vanjskog duga.

To je zahtijevalo konsolidaciju procesa započetnog još u doba Ante Markovića i provedbe programa stečajeva. Lako prepoznatljiv predložak zatvaranja proizvodnih pogona, namjerno izazvanih stečajeva banaka i osiromašenja stanovništva nesmetano se nastavio i nakon 1996. godine. A tko je trebao provesti diktat MMF-a? Vođe novonastalih suverenih država bez pogovora su surađivali s kreditorima.

---

⁶⁸ Zimmermann, op.cit.

⁶⁹ Jim Burkholder, Humanitarian Intervention?, Veterans for Peace, www.veteransforpeace.org;

⁷⁰ Isto;

⁷¹ Isto;

⁷² Postupajući u ime banaka-kreditora i zapadnih vlada, u lipnju 1995, MMF je predložio da se dugovi raspodijele po sljedećoj shemi: Srbija i Crna Gora 36%, Hrvatska 28%, Slovenija 16%, Bosna i Hercegovina 16%, Makedonija 5%. (U biti, to je formula tzv. Badinterova povjerenstva o podjeli aktive i pasive bivše države – op. pr);

U Hrvatskoj je vlada predsjednika Franje Tuđmana bila primorana već 1993. godine, na vrhuncu građanskog rata, potpisati sporazum s Međunarodnim monetarnim fondom. U zamjenu za nove zajmove, uglavnom namijenjene servisiranju vanjskog duga Zagreba, vlada predsjednika Franje Tuđmana pristala je nastaviti s provedbom programa zatvaranja industrijskih pogona i stečajeva, te snižavanja plaća do nezamislivo niskih razina. Službeni podaci pokazivali su porast stope nezaposlenosti od 15,5% 1991. na 19,1% 1994. godine.⁷³

Zagreb je također usvojio i daleko stroži zakon o stečaju, zajedno s propisanim procedurama “cijepanja” velikih javnih komunalnih poduzeća u državnom vlasništvu. Sukladno tom “Pismu namjere”, upućenom ustanovama nastalima iz Bretton Woodsa, hrvatska je vlada obećala restrukturirati i potpuno privatizirati bankarski sektor uz pomoć Europske banke za obnovu i razvoj (EBRD) i Svjetske banke. Ova potonja zahtijevala je da se hrvatsko tržište kapitala ustroji tako da se olakša i pojača prodor zapadnih institucionalnih ulagača i mešetarskih tvrtki.

Po sporazumu potpisanom 1993. godine s MMF-om, vladi u Zagrebu nije bilo dopušteno (samostalnom) fiskalnom i monetarnom politikom mobilizirati vlastite proizvodne resurse. Fiskalnu i monetarnu politiku čvrsto su kontrolirali vanjski kreditori Hrvatske. Golemi rezovi u proračunu, provedeni sukladno zahtjevima u sporazumu, također su onemogućili poratnu obnovu. Obnova se mogla provesti jedino uz nove inozemne kredite, a taj je proces pridonio povećanju i prenošenju otplata vanjskog duga Hrvatske dobrano u 21. stoljeće.

Makedonija se zaputila manje-više istim stazama kao i Hrvatska. U prosincu 1993. skopska vlada pristala je na smanjivanje stvarnih zarada, kao i zamrzavanje kredita, kako bi ishodila zajam u sklopu MMF-ova Programa za sustavne pretvorbe (STF – Systemic Transformation Facility). Neobičajenim potezom multimilijarder i poslovni tajkun George Soros uključio se u Skupinu za međunarodnu potporu, koju su činile nizozemska vlada i Banka za međunarodna poravnanja (BIS) sa sjedištem u Baselu. Novac što ga je prikupila Skupina za potporu, međutim, nije bio namijenjen “obnovi” već da Skopju omogući otplatu već dospjelih dugova Svjetskoj banci.⁷⁴

Nadalje, u zamjenu za preinake rokova otplate, makedonska vlada premijera Branka Crvenkovskog morala je pristati na likvidaciju preostalih “nelikvidnih” poduzeća i otpuštanje “prekobrojnih” radnika – što je uključivalo radnike u polovini industrijskih poduzeća u Makedoniji. Kao što je zamjenik ministra financija Hari Kostov trijezno primijetio, uz kamatne stope na astronomsko visokim razinama zbog reformi bankarskog sektora, provedenih pod pokroviteljstvom donatora – “bilo je doslovno nemoguće pronaći neku tvrtku u zemlji koja bi mogla... pokrivati troškove poslovanja”.⁷⁵

⁷³ *Zagreb's About Turn*, The Banker, siječanj 1995, str. 38.

⁷⁴ Vidi World Bank, Macedonia Financial and Enterprise Sector, Public Information Department, 28. studenoga 1995;

⁷⁵ Izjava zamjenika makedonskog ministra financija Harija Kostova za MAK News, 18. travnja 1995. Macedonian Information and Liaison Service, MILS News, travanj 1995;

U cjelini uzevši MMF-ov program gospodarske terapije za Makedoniju značio je samo nastavak “programa stečaja” započetog još u federalnoj Jugoslaviji. Najunosnija imovina stavljena je na prodaju na makedonskoj burzi, ali dražba poduzeća u društvenom vlasništvu bila je već dovela do sloma industrijske proizvodnje i bujajuće nezaposlenosti.

A globalni je kapital pljeskao. Unatoč narastajućoj krizi sustava socijalne skrbi i desetkovanu gospodarstvu, makedonski ministar financija Ljube Trpevski ponosno je 1996. godine izvjestio novinare kako “Svjetska banka i MMF Makedoniju svrstavaju među najuspješnije zemlje, kad je riječ tekućim tranzicijskim reformama”.⁷⁶

Šef misije MMF-a u Makedoniji, Paul Thomsen, složio se, i bez mnogo dvoumljenja izjavio da su “postignuti impresivni rezultati u provedbi programa stabilizacije” i posebno je pohvalio “učinkovitu politiku plaća” koju je usvojila skopska vlada. Pa ipak, njegovi su pregovarači odlučno ustvrdili kako je, unatoč tim postignućima, nužno provesti dodatne rezove u proračunu.

Obnova u kolonijalnom stilu

No, zapadna intervencija ostavljala je sve dublje i ozbiljnije tragove na suverenosti Bosne. Neokolonijalna uprava nametnuta sukladno Dejtonskim sporazumima, uz potporu vatrene moći NATO saveza, osigurala je uvjete da se budućnost Bosne određuje u Washingtonu, Bonnu i Bruxellesu, a ne u Sarajevu.⁷⁷

Neposredno po potpisivanju Dejtonskog sporazuma bosanska je vlada procjenjivala kako će je obnova zemlje koštati 47 milijardi dolara. Zapadni su donatori prvotno obećali tri milijarde dolara u kreditima za obnovu, a i od toga je tek dio zaista i doznačen. Nadalje, velik dio svježeg novca odobrenog Bosni u obliku zajmova namjenjivan je podmirivanju civilnih troškova razmještanja postrojbi IFOR-a, kao i otplati vanjskog duga.⁷⁸

Novim zajmovima otplaćivat će se stari. Nizozemska Središnja banka širokogrudno je ponudila “financirati premošćivanje” u iznosu od 37 milijuna dolara kako bi omogućila Bosni otplatu dospjelih dugova MMF-u, a bez toga MMF nije želio dati svježi novac. No, kao u nekom surovom igrokazu punom apsurdna, traženi zajmovi iz novostvorenog MMF-ova “Prozora za izvanredna stanja” za “postkonfliktne zemlje” nisu se koristili za poratnu obnovu. Umjesto toga, ta su sredstva otišla na račun nizozemske banke, koja je izvorno i dala sredstva za otplatu dospjelih dugovanja MMF-u.⁷⁹

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Po odredbama Dejtonskih sporazuma (Annex 1-A), *Vlada Republike Bosne i Hercegovine besplatno će staviti na raspolaganje objekte i sredstva potrebna NATO savezu za pripremu i provedbu Operacije*;

⁷⁸ *IMF to Admit Bosnia on Wednesday*, United Press International, 18. prosinca 1995.

⁷⁹ Frank Viviano i Kenneth Howe, *Bosnia Leaders Say Nation Sits Atop Oil Fields*, The San Francisco Chronicle, 28. kolovoza 1995; Vidi i Scott Cooper, *Western Aims in Ex-Yugoslavia Unmasked*, The Organizer, 24. rujna 1995;

Dug se gomila, a malo novca dolazi na obnovu ratom uništenog bosanskoga gospodarstva.

Dok se obnova žrtvovala na oltaru otplate vanjskog duga, zapadne vlade i korporacije pokazivale su rastuće zanimanje za dostup strategijskim prirodnim resursima. S otkrićem energetske rezerve u regiji, podjela Bosne između Federacije i Republike Srpske, sukladno Dejtonskim sporazumima, dobila je novu strategijsku važnost. Dokumenti kojih su se dokopali Hrvatska i bosanski Srbi dokazivali su postojanje zaliha uglja i nafte na istočnim padinama Dinarida, koje je u završnoj ofenzivi prije početka Dejtonskih pregovora krajinskim Srbima oduzela Hrvatska vojska uz američku potporu. Bosanski dužnosnici govorili su kako se i Amoco, američka tvrtka sa sjedištem u Chicagu, našao među nekoliko stranih tvrtki koje su kasnije započele ispitivanja i potragu za tim sirovinama po Bosni.⁸⁰

Naftna polja sa “znatnim rezervama” također leže u “dijelovima Hrvatske koje drže Srbi”, odmah na drugoj obali Save, prekoputa Tuzle, grada u kojem se nalazio glavni stožer američke vojne zone.⁸¹ Istražni radovi obavljani su tijekom rata, ali Svjetska banka i multinacionalne kompanije, koje su financirale i izvodile te radove, nisu ništa govorile lokalnim vlastima, vjerojatno kako bi im onemogućili da se domognu važnih i potencijalno vrijednih područja.⁸²

Dok su svu pozornost poklanjali otplati dugova i mogućoj golemoj zaradi od energenata, i Sjedinjene Države i Njemačka svoje su napore posvetili – uz 70.000 pripadnika NATO postrojbi da im posluže za “nametanje mira” – upravljanju podjelom Bosne, sukladno zapadnim gospodarskim i strategijskim interesima.

I tako, dok su dijelili i zajednički uživali u ostacima bivšeg jugoslavenskog gospodarstva, lokalne vođe i predstavnici zapadnih interesa socio-etničke podjele ugrađivali su u sam ustroj podjele. To trajno razbijanje Jugoslavije i podjela po etničkim crtama osujećivalo je zajednički otpor Jugoslavena različitog etničkog podrijetla ponovnoj kolonizaciji njihove domovine.

Ali, što je tu nova? Kao što je neki promatrač tada zajedljivo primijetio: “Svi sadašnji vođe bivših jugoslavenskih republika bili su dužnosnici Komunističke partije, a svaki je od njih gledao kako ispuniti zahtjeve Svjetske banke i MMF-a, što bolje se pozicionirati za investicijske kredite, te vodstvu svoje zemlje osigurati što veće pogodnosti.”⁸³

---

⁸⁰ Isto;

⁸¹ Isto;

⁸² Schoenman, op. Cit;

⁸³ World Bank Development News, Washington, D.C, 27. travnja 1999;

Iz Bosne na Kosovo

Ekonomski poremećaji i politička zbrka dosljedno su pratili različite faze rata na Balkanu: od prvotne vojne intervencije NATO saveza u Bosni 1992. do bombardiranja Jugoslavije “zbog humanitarnih razloga” 1999. godine. Bosna i Kosovo su faze u ponovnoj kolonizaciji Balkana. Predložak intervencije NATO snaga u Bosni – izveden sukladno odredbama Dejtonskih sporazuma pod formalnim mandatom snaga Ujedinjenih naroda “za održavanje mira” – ponovljen je na Kosovu.

Na poratnom Kosovu državni teror i “slobodno tržište” idu ruku pod ruku. U stalnim konzultacijama s NATO-om, Svjetska je banka pažljivo proanalizirala posljedice moguće vojne intervencije koja bi vodila okupaciji Kosova. Gotovo godinu dana prije početka rata Svjetska je banka izvela odgovarajuće “simulacije” po kojima se pripremalo za “pretpostavljeni scenarij izvanrednih okolnosti uzrokovanih napetostima na Kosovu”.⁸⁴ To navodi na zaključak da je NATO već izvijestio Svjetsku banku o početku izrade vojnih planova.

Dok je bombardiranje još trajalo, Svjetska su banka i Europska komisija već dobile poseban mandat za “koordiniranje donatorske gospodarske pomoći na Balkanu”.⁸⁵ Temeljnim napucima o odredbama tog mandata Jugoslavija nije bila isključena iz primanja donatorske pomoći. Međutim, izrijeком je bilo rečeno kako će Beograd moći podnositi zahtjeve za zajmove za obnovu “nakon što se izmijene tamošnje političke prilike”.⁸⁶

Neposredno nakon bombardiranja, Kosovu su nametnute “slobodnotržišne reforme”, uglavnom preslike odredbi Sporazuma iz Rambouilleta, rađenom po modelu Dejtonskih sporazuma nametnutih Bosni. Članak I/poglavlje 4a Sporazuma iz Rambouilleta izrijeком određuje: “Gospodarstvo Kosova djelovat će u skladu s načelima slobodnog tržišta”.

Zajedno s postrojbama NATO saveza, pod pokroviteljstvom Svjetske banke na Kosovo je poslana cijela armija pravnika i savjetnika. Njihov mandat: stvoriti “poticajno ozračje” za strani kapital i zajamčiti brzu tranziciju Kosova prema “bujajućem, otvorenom i transparentnom tržišnom gospodarstvu”.⁸⁷ Nadalje, privremenoj vladi Oslobođilačke armije Kosova (KLA ili OÇK) zajednica donatora naredila je da “uspostavi transparentne, učinkovite i održive ustanove”.⁸⁸ Razgranate veze KLA-e s organiziranim kriminalom i balkanskom trgovinom drogama “međunarodna zajednica” nije ocjenjivala kao prepreke uspostavi “demokracije” i “dobre vladavine”.

⁸⁴ World Bank Group Response to Post Conflict Reconstruction in Kosovo: General Framework For an Emergency Assistance Strategy, www.worldbank.org/html/extdr/kosovo/kosovo;

⁸⁵ Isto;

⁸⁶ World Bank, The Bank's Role in Reconstruction and Recovery in Kosovo, www.worldbank.org/html/extdr/ph/pbkosovo;

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ International Finance Corporation (IFC), International Consortium Backs Kosovo's First Licensed Bank, www.ifc.org, press release, Washington, D.C, 24. siječnja 2000;

Pod mandatom UN-a, na okupiranom Kosovu upravljanje poduzećima u državnom vlasništvu i javnim komunalnim poduzećima preuzele su osobe, koje je imenovala Oslobođilačka armija Kosova. Čelnici Privremene vlade Kosova postali su “posrednici-mešetari” multinacionalnog kapitala, koji je kosovsko gospodarstvo odlučio u bescijenje prodati stranim ulagačima.

U međuvremenu, zatvorene su jugoslavenske državne banke koje su djelovale u Prištini. Njemačka banka prihvaćena je kao legalno sredstvo plaćanja, a gotovo cijeli bankarski sustav na Kosovu predan je u ruke njemačke Commerzbanke A.G., koja je uspostavila potpunu kontrolu nad bankarskim poslovanjem u pokrajini, uključujući i novčane doznake, kao i poslove s konvertibilnim sredstvima plaćanja.⁸⁹

Preuzimanje kosovskog rudnog blaga

Pod zapadnom vojnom okupacijom veliko rudno bogatstvo Kosova, uključujući i ugalj, trebalo se praktički u bescijenje rasprodati stranom kapitalu. Prije zračnih napada, zapadni ulagači već su bacali oko na golemi rudarski kombinat u Trepči kao “najdragocjeniju nekretninu na Balkanu, vrijednu barem pet milijardi dolara”.⁹⁰ Kompleks u Trepči ne samo da uključuje bakar i velike zalihe cinka, već i kadmija, zlata i srebra. Kompleks obuhvaća nekoliko talionica, 17 postrojenja za preradu metala, elektranu i najveću tvornicu baterija u bivšoj Jugoslaviji. Rezerve ugljena i lignita na sjeceru Kosova procjenjuju se na 17 milijardi tona.

Jedva mjesec dana nakon što su NATO snage okupirale Kosovo, voditelj Misije UN-a na Kosovu (UNMIK – United Nations Mission in Kosovo) Bernard Kouchner izdao je dekret po kojem će “UNMIK upravljati pokretnom i nepokretnom imovinom, uključujući i račune s novčanim sredstvima, kao i ostalom imovinom koja pripada, ili je prijavljena na ime Savezne Republike Jugoslavije, ili Republike Srbije, ili bilo kojeg njihova organa, koji se i dalje nalaze na teritoriju Kosova”.⁹¹

Nije se gubilo vrijeme, pa je tako samo nekoliko mjeseci poslije vojne okupacije, International Crisis Group (ICG) – think tank koji je podržavao financijer George Soros – obznanio studiju *Trepča: shvaćanje labirinta* (Trepca: Making Sense of the Labyrinth), u kojoj se Misiji UN-a na Kosovu savjetuje da “što je prije moguće od Srba preuzme rudarski kompleks Trepče i objašnjava kako to učiniti”.⁹² A u kolovozu 2000. godine, voditelj UNMIK-a Bernard Kouchner poslao je “održavatelje mira” opremljene teškim naoružanjem (“s kirurškim maskama na licu kako bi se zaštitili

⁸⁹ New York Times, 8. srpnja 1998, izvješće dopisnika Chrisa Hedgesa;

⁹⁰ Citirano u Diana Johnstone, How It Is Done, Taking Over the Trepca Mines: Plans and Propaganda, www.emperors-clothes.com/articles/Johnstone/howitis, Emperors Clothes, 28. veljače 2000;

⁹¹ Vidi Johnstone, op. Cit;

⁹² Izvješće ICG-a može se naći na www.emperorsclothes.com/articles/Johnstone/icg;

od otrovnih plinova”) da zauzmu Trepču pod izgovorom da rudnik postaje opasnost za okolinu zbog prekomjernog zagađivanja zraka.

U međuvremenu, Ujedinjeni su narodi upravljanje cijelim kompleksom Trepče prepustili zapadnom konzorciju. Ulog u pogodbi oko Trepče imala je tvrtka Morrison Knudsen International, koja se nešto prije toga povezala s Raytheon Engineering and Construction. Tako je stvoren novi konglomerat Washington Group, jedna od najmoćnijih svjetskih tvrtki za inženjering i građevinarstvo, kao i jedan od velikih izvođača poslova za Pentagon. Mlađi partneri u tom poslu postali su francuski TEC-Ingénierie i švedska konzultantska tvrtka Boliden Contech.

Uspostava mafijaške države

Dok je financijer George Soros ulagao novac u obnovu Kosova, Sorosova Zaklada za otvoreno društvo otvorila je područni ured u Prištini i osnovala Kosovsku zakladu za Otvoreno društvo (KFOS) kao dio Sorosove mreže “neprofitnih zaklada” na Balkanu, Istočnoj Europi i bivšem Sovjetskom Savezu. Zajedno sa zakladom, Fondom Svjetske banke za postkonfliktna stanja, Kosovska zaklada za Otvoreno društvo pružala je “ciljanu pomoć za razvoj lokalne uprave kako bi im se omogućilo da svojim zajednicama služe na transparentan, pravičan i odgovoran način”.⁹³ Budući da su ti organi lokalne vlasti uglavnom bili u rukama KLA-e, koja ima jake veze s organiziranim kriminalom, taj program vjerojatno neće ispuniti postavljene ciljeve.⁹⁴

Nadalje, “snažna ekonomska terapija”, koju su nametnuli vanjski kreditori, pridonosila je daljnjem jačanju nezakonitog, kriminalnog gospodarstva (kakvo se već bilo učvrstilo u Albaniji), a kojeg pothranjuju siromaštvo i gospodarski poremećaji. Dok su Albanija i Kosovo glavno raskršće na putovima balkanske trgovine drogama, i od Kosova se očekuje da će otplatiti dugove stranim kreditorima pranjem prljavog novca. Narko-dolari se recikliraju i usmjeravaju na servisiranje kosovskih dugova, kao i “financiranje” troškova “obnove”. Unosno kolanje narko-dolara tako omogućuje stranim ulagačima, uključenim u programe “obnove” da se dokopaju znatnih zarada.

Neoliberalizam, jedini mogući svijet?

Primjenjivana na pacijentu nekoliko puta od osamdesetih godina, neoliberalna ekonomska terapija, koju je podupro i NATO savez, pomogla je uništenju Jugoslavije. Pa ipak, svjetski mediji pažljivo su zaobilazili ili poricali njezinu ključnu ulogu.

⁹³ World Bank, KOSF i World Bank, World Bank Launches First Kosovo Project, Washington, D.C., www.worldbank.org/html/extdr/extme/097; 16. studenoga 1999, News Release No. 2000/097/ECA;

⁹⁴ Od 20 milijuna dolara proračunom predviđenih za ovaj program, Svjetska je banka dala samo milijun.

Umjesto toga, priključili su se poznatom zboru opjevavajući “slobodno tržište” kao temelj obnove ratom uništena gospodarstva. Socijalne i političke posljedice ekonomskog preustroja u Jugoslaviji pomno su nam izbrisane iz sjećanja, nestale su iz zajedničkog poimanja i razumijevanja događaja. Osobe koje su utjecale na uobličavanje raspoloženja i stajališta javnosti dogmatski su kulturološke, etničke i vjerske podjele predstavljali kao jedini uzrok rata i uništavanja. Zapravo, te su podjele posljedica mnogo dubljeg procesa gospodarskog i političkog razbijanja i cijepanja.

Takva lažna svijest ne samo da prikriva istinu već onemogućuje i prepoznavanje jasnih i razvidnih povijesnih događanja. Naposljetku, takva svijest iskrivljuje i saznanja o istinskim izvorima društvenih sukoba. Kad se primijeni na bivšu Jugoslaviju, zamagljuje povijesne temelje južnoslavenskog jedinstva, solidarnosti i identiteta u jednom multietničkom društvu.

Na Balkanu u igri su životi milijuna ljudi. Makroekonomska reforma, zajedno s vojnim osvajanjima i operacijama “održavanja mira” u sklopu Ujedinjenih naroda, uništavala je i uništava egzistencije i izruguje se s pravom na rad. Mnogi zbog reformi ne uspijevaju zadovoljavati svoje temeljne potrebe, kao što su hrana ili stan. Ponižavaju se kultura i nacionalni identitet. U ime globalnog kapitala, ponovno se iscrtavaju granice, pišu nova zakonodavstva, uništavaju industrije, raspadaju novčarski i bankovni sustavi te obustavljaju socijalni programi. Nijednoj alternativni globalnom kapitalu, bilo da je riječ o jugoslavenskom “tržišnom socijalizmu” ili “nacionalnom kapitalizmu”, neće se dopustiti opstanak.

DODATAK 43: ZAŠTO SE JUGOSLAVIJA MORALA RASPASTI U RATU I KRVI?

Prof. dr. Nikola Grabovac

1. ZAŠTO PIŠEM OVAJ ESEJ?

Želja da pišem ovaj esej u formi meditiranja o postavljenoj temi proizlazi iz nekoliko temeljnih činjenica:

Prvo, do danas sam proživio dug period (rođen sam sredinom Drugog svjetskog rata), a uvijek sam bio visokopozicioniran sa privrednog aspekta, te neposredno vidio i doživljavao razvoj društva i način njegovog funkcioniranja. Nikada nisam bio u vrhu politike niti učestvovao u političkom odlučivanju, ali sam imao mogućnost da se upoznam sa tom sferom života.

Drugo, imao sam sreću, u nekim trenucima i nesreću, da sam živio i bio svjedok, a ponekad i učesnik turbulentnog razvoja Jugoslavije i BiH, rata u BiH kao i poslijeratnog perioda.

Treće, rođen sam u BiH (Bugojno) i čitav život (sem kraćih perioda) živim i boravim u BiH. Samo u dva perioda živio sam van BiH, i to od 1961. do 1965. godine, kada sam studirao u Zagrebu na Ekonomskom fakultetu. U periodu od 1982. do 1985. bio sam na privremenom radu u Beogradu, u Poslovnoj zajednici konfekcije Jugoslavije.

Prvih dvadesetdvije godine (od 1943. do 1965) provodim u djetinjstvu i redovnom školovanju (osnovna škola, srednja škola i fakultet). Međutim, za stručni i naučni razvoj bitna su tri perioda nakon završenog fakulteta:

1. Od 1965. do 1991. godine rad u socijalističkom društvenom uređenju (period od 22 godine);
2. Od 1991. do 1995. godine rat u BiH (period od 4 godine);
3. Od 1995. do 2016. godine rad u kapitalističkom društvenom uređenju (period od 21 godinu).

Četvrto, BiH je moja domovina, i ja sam se nakon Drugog svjetskog rata razvijao i rastao kao što je i BiH. U osnovnu školu polazim 1950. godine, kada nismo imali ni teka, ni olovaka ni knjiga. Sve što sam imao bila je mala tablica, formata lista papira, sa kredom i spužvicom. Tu smo učili pisati i brisati. Ta tablica je slična današnjim velikim tablama u školama, ali je bila vrlo mala. Tek kasnije dobijamo teke, olovke i gumice. Tada nije postojala kemijska olovka, niti tinta za pisanje.

Peto, svjedok sam razvoja socijalizma, njegovog raspada, rata i prelaska u sasvim novi sistem, kapitalizam. Mogu realno ocijeniti i uporediti ova dva sistema i prednosti jednog nad drugim sistemom, kao i nedostatke jednog i drugog sistema. To mogu ocijeniti sa stručnog i operativnog aspekta, kao i sa naučnog i objektivnog promatranja, neopterećen žalom za prošlim vremenima ili nostalgijom. Nakon rata, u BiH provodim duže vrijeme kao ministar i član nekoliko Vlada u BiH. Kao ministar financija i potpredsjednik Vlade Federacije BiH u 2001. godine, uspijevam Budžet Federacije BiH dovesti u suficit, tj. imali smo budžetske prihode veće od budžetskih rashoda, što je izuzetno rijedak i pozitivan uspjeh. Vrlo brzo ulazim u konflikte sa Svjetskom bankom i Međunarodnim monetarnim fondom, te bivam udaljen sa funkcije ministra financija. U međuvremenu sam učestvovao u brojnim razgovorima sa Svjetskom bankom, Međunarodnim monetarnim fondom, Londonskim klubom (udruženje velikih svjetskih banaka), Pariskim klubom (udruženje najbogatijih zemalja), itd.

Šesto, završio sam fakultet, magistarski studij i doktorirao sam na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu. U obrazovnom sistemu prošao sam sve profesorske faze (docent, vanredni profesor i redovni profesor), sada sam profesor emeritus, a bio sam rektor Univerziteta. Paralelno sa profesorskim razvojem, nikada nisam napuštao rad u privredi. Od referenta, preko komercijalnog direktora postajem generalni direktor. Također, i u komorskom mehanizmu postajem član Republičke privredne komore, a potom i član Savezne komore Jugoslavije u Beogradu, gdje sam u jednom periodu predsjedavao Skupštinom Savezne komore Jugoslavije.

Sedmo, imao sam više prilika da razgovaram i prisustvujem najvišim sastancima na kojima se raspravljalo o privredi. U dva navrata sam razgovarao sa predsjednikom SFRJ Titom, a imao sam više sastanaka i razgovora sa predsjednicima novih država, Alijom Izetbegovićem (BiH) i Franjom Tuđmanom (Hrvatska).

Ova kraća retrospektiva gdje sam sve radio i bio, daje mi za pravo da esejski pišem o temi ovog materijala, a kojim želim postići poseban cilj kod mlađe generacije (ispod 40 godina), jer je za njih ovo nepoznanica. Nastojim biti realan i ne samo žaliti za prošlim vremenom nego reći kako nam je bilo, gdje smo sada i, po mojoj slobodnoj procjeni – kuda idemo? Jednom sam u radio-emisiji na pitanje kakvo je stanje sada u BiH dao odgovor: “Stanje je katastrofalno sa daljnim tendencijama pogoršanja”. Ovo sam rekao prije desetak godina, a sad je stanje još i gore.

Želio bih, također, ovim esejom podstaknuti mlade profesore da pomoću naučnih metoda istraže opravdanost mojih iznesenih hipoteza, da ih prihvate i dokažu njihovu opravdanost ili da ih odbace. Jedino ne bih želio da se hipoteze prihvataju ili odbacuju na temelju paušalnih ocjena nekompetentnih osoba.

2. UDRUŽIVANJE REPUBLIKA I POKRAJINA U SFRJ

Nakon završetka Drugog svjetskog rata 1945. godine, BiH ulazi u sastav nove države Jugoslavije, na temelju odluke delegata-predstavnika naroda BiH donesene na zasjedanju ZAVNOBiH-a (Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja BiH) u Mrkonjić Gradu. I ostale republike dale su saglasnost za uključivanje u Jugoslaviju na zasjedanju predstavnika svih republika u Jajcu 1943. godine, na sjednici AVNOJ-a (Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije). Nova Jugoslavija u početku nosi naziv FNRJ (Federativna Narodna Republika Jugoslavija), a potom ime mijenja u SFRJ (Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija). U SFRJ se uključuje šest republika koje će nakon njenog raspada postati šest samostalnih država.

Iz samog naziva SFRJ definiraju se struktura i sastav nove Jugoslavije.

1. Riječ SOCIJALISTIČKA definira da je Jugoslavija utemeljena na principima socijalizma, a ne kapitalizma.

Ovdje je potrebno dati kraći osvrt na državno uređenje tipa socijalizma, koje je egzistiralo od 1945. godine, do početka novog rata u BiH 1991. godine. Po završetku zadnjeg rata 1995, BiH napušta socijalističko uređenje i prihvata kapitalističko uređenje države. Neophodno je pojednostavljeno objasniti jedan i drugi sistem. Znatno se razlikuju, i danas u BiH ima dosta nesporazuma i nejasnoća, jer je većina stanovništva (naročito radnička klasa) izgubila prava koja je imala i uživala u socijalizmu. Sada u BiH vlada kapitalistički sistem i tek sada su radnici, kao i većina stanovništva, na svojoj koži osjetili "prednosti" kapitalizma. Često koristim rečenicu: "Većina u BiH se borila protiv socijalizma, srušili smo taj sistem i uspostavili novi sistem kapitalizam. Htjeli smo kapitalizam, sad 'uživajmo' i živimo u kapitalizmu. Htjeli smo taj novi film i sad ga gledajmo."

U svakom sistemu i svakoj državi postoje tri proizvodne snage: rad – radnici, kapital (mašine, zgrade, novac, razna oprema i sl) i predmeti rada (sirovine, repromaterijal, usluge i sl).

Takođe, pored proizvodnih snaga bitni su i važni proizvodni odnosi. To se određuje ustrojem države, sada su na sceni samo dva proizvodna odnosa: socijalizam i kapitalizam.

Uz navedene tri proizvodne snage (rad, kapital i predmeti rada) izuzetno je važno ko ima vlast u proizvodnom odnosu. Ovo je bitno ukazati kako bi stanovnici BiH shvatili suštinu stanja i odnosa u BiH.

U socijalizmu dominantnu vlast ima rad, tj. radnici. Zato oni u tom sistemu imaju najpovoljniji položaj. Nije dozvoljena eksploatacija radnika, a oni su socijalno zaštićeni: imaju osigurano zaposlenje, utvrđene su minimalne plaće (ali i maksimalne), svi imaju zdravstveno osiguranje, školovanje je besplatno, zagarantiran dnevni i godišnji odmor, omogućeno dobijanje stanova ili povoljnijih kredita za gradnju kuća itd.

U kapitalizmu dominantnu vlast imaju vlasnici kapitala – kapitalisti. Sve beneficije i prava iz socijalizma se brišu. Kapitalista je taj koji odlučuje o zapošljavanju, visini plaća i ukida niz beneficija (nema dodjele stanova, nema stambenih kredita, nema odmarališta, radno vrijeme nije ograničeno i sl). Kapitalistima je u cilju davati što niže plaće, jer tako smanjuju svoje troškove, a na niske plaće plaćaju i manje doprinose (za zdravstvo, školstvo, penzionere, invalide i sl). Ovim sistemom svi gube (država, radnici, bolnice, zdravstvo, školstvo, penzioneri, invalidi i dr), samo kapitalisti imaju prednost jer smanjuju troškove i povećavaju svoju dobit. Ovdje se postavlja pitanje ko se u kapitalizmu brine o zaštiti radnika. To je ostavljeno u nadležnost Parlamentarne skupštine, da interese radnika kroz donošenje zakona zaštiti. U ostvarivanju prava radnika u kapitalizmu brine se samo sindikat. Svima je sada jasno, znajući kakav je parlamentarizam u BiH, kao i sindikat, ko se i kako brine o zaštiti interesa radnika u BiH nakon rata.

2. Riječ FEDERATIVNA definira oblik udruživanja u novu Jugoslaviju na principima federalizma. Nova Jugoslavija se sastoji od šest republika (Slovenija, Hrvatska, BiH, Srbija, Crna Gora i Makedonija) i dvije pokrajine (Vojvodina, Kosovo i Metohija). Osnovna karakteristika federacije je neophodnost usaglašavanja stavova pri donošenju saveznih (na nivou Jugoslavije) i drugih zajedničkih stavova. Na nivou Jugoslavije postojala je Savezna skupština kao najviši zakonodavni organ. Sastojala od delegata iz svake republike koji su birani tajno, i na listama je uvijek bilo više pojedinaca za koje si mogao slobodno i individualno glasati zaokruživanjem njegovog imena. Nije bilo više partija i nije se ni moglo glasati za pojedinu partiju. U Jugoslaviji je postojala samo jedna partija SKJ (Savez komunista Jugoslavije). Na nivou Jugoslavije postojala je vlada koja se zvala Savezno izvršno vijeće. Takođe, u pravnom sistemu na nivou Jugoslavije postojao je Ustavni sud kao i drugi savezni sudovi.

Na nivou svake republike postoji isti ustroj zakonodavne i izvršne vlasti, kao i pravosuđa. Republička skupština bira se na nivou republike, a republička vlada naziva se Republičko izvršno vijeće.

Ustavom SFRJ i drugim zakonima bilo je precizirano koji se zakoni donose na nivou Jugoslavije, a koji na nivou republika i pokrajina. Sistem je bio vrlo jasan i precizan sa definiranim pravima, obavezama i nadležnostima.

Usaglašavanja o različitim stavovima između republika su bila česta i vodila su se u demokratskim procesima. Presudni su bili argumenti i stručnost, a ne nadglasavanje. Suština je bila da smo se morali usaglasiti, a na pojedina pitanja republika je imala pravo stavljanja “veta” (zabrane usvajanja odluke), i sam sam lično učestvovao u jednoj prilici da u ime BiH stavim “veto”. Ostalih pet republika i dvije pokrajine bile su za, ali moje “veto” (u dogovoru sa organima BiH) odmah je prekidalo daljnju raspravu o tom pitanju. *Napomena:* to se odnosilo na SIZ-u za raspodjelu deviza pri donošenju odluke da se strancima da visok popust na cijenu benzina i dizela kako bi povećali broj turista u Jugoslaviji.

Udruživanje republika i pokrajina u SFRJ bilo je na dobrovoljnoj odluci svake republike i pokrajine. Prema Ustavu svaka republika mogla je koristiti pravo izlaska iz SFRJ. Međutim, u praksi je to pravo izazvalo već poznati rat 1990. i 1991. godine.

3. Riječ REPUBLIKA ukazuje da je oblik državnog uređenja na principima republike, tj. narodi i republike su suverene imaju svu zakonodavnu (parlament) i izvršnu vlast (vladu – kao Izvršno vijeće). Ujedno republika znači da to nije monarhija, kraljevina, carevina i sl.

4. Riječ JUGOSLAVIJA ukazuje da su u tu državu udruženi Južni Slaveni (sem Bugara): Slovenci, Srbi, Hrvati, Crnogorci, Makedonci i Muslimani.

Napomena: Nakon raspada Jugoslavije formira se šest samostalnih država, od kojih pet po nacionalnom principu (Slovenija, Srbija, Hrvatska, Makedonija i Crna Gora) i jedino BiH ostaje tronacionalna (Bošnjaci – ranije Muslimani, Srbi i Hrvati). U BiH se vrlo teško uspostavlja normalno življenje jer mnogi pojedinci gaje nadu da će dominirati nad ostalim ili se nadaju da će se priključiti drugoj državi gdje živi njihova nacionalna većina.

3. NEKE VAŽNIJE ISTORIJSKE ČINJENICE KOJE SU KASNIJE ZLOUPOTREBLJENE U RASPADU JUGOSLAVIJE

1. Nakon Prvog svjetskog rata 1918. godine, Međunarodnim sporazumom formira se nova država: Kraljevina Slovenaca, Hrvata i Srba. Tadašnja Kraljevina imala je približno iste granice kao i nova Jugoslavija formirana 1945. nakon Drugog svjetskog rata.
2. Važno je napomenuti da dio Hrvatske (Istra, Rijeka i otoci na sjevernom Jadranu) ne pripadaju Kraljevini Jugoslaviji nego Italiji.
3. Tek nakon Drugog svjetskog rata, zahvaljujući jugoslavenskim partizanima i Titu, dijelovi pod Italijom (Istra, Rijeka i otoci) se priključuju Hrvatskoj, a time i novoj Jugoslaviji.
4. Sve političke stranke u Kraljevini (staroj Jugoslaviji) imaju nacionalno političko obilježje, stalno su u sukobima i konfrontacijama i skoro ni o jednom pitanju se ne mogu dogovoriti.
5. Komunistička partija Jugoslavije osniva se 1919. godine, a 1921. godine zabranjen joj je zakonom daljnji rad.
6. Sukob između stranaka se sve više razvija i prelazi granice normalnog ponašanja. Godine 1928. u Skupštini Kraljevine Jugoslavije srpski poslanik Puniša Račić vrši atentat i puca u hrvatskog poslanika Stjepana Radića, koji je poslije nekoliko dana umro od zadobijenih rana, a nekoliko drugih poslanika je ubijeno.
7. Osnovni razlog stalnih sukoba je nastojanje kralja i srpskih političara da se izvrši centralizacija vlasti u Beogradu, a čemu su se energično suprotstavljale hrvatske stranke.

8. Kralj je 1929. godine, nakon bezizlazne političke situacije i nemogućnosti bilo kakvog dogovora između političkih stranaka, izvršio državni udar, ukinuo tadašnji Ustav, raspustio Skupštinu i zabranio rad svim političkim strankama sa nacionalnim i vjerskim predznakom.
9. Kralj vraća Ustav i uspostavlja novi Parlament 1931. godine. Međutim, međusobni sukobi, utemeljeni na nacionalnim suprotnim interesima, i dalje se nastavljaju. Ova činjenica će poslužiti pedesetak godina kasnije kao osnova razbijanja nove Jugoslavije, kada će se podjele i sukobi po nacionalnim osnovama proširiti i na vjerske osnove.
10. U aprilu 1941. Njemačka je napala Jugoslaviju i u kratkom roku je u cijelosti okupirala. Sve nacionalne i vjerske stranke (hrvatske, srpske, slovenačke, makedonske i muslimanske) stavljaju se na stranu Hitlera i fašizma.
11. Već sredinom 1941. u cijeloj bivšoj Jugoslaviji po rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije (KJP) i Tita počinje narodnooslobodilačka borba. U partizane se ravnopravno uključuju pripadnici svih naroda i narodnosti. Drugi svjetski rat Jugoslavija dočekuje na pobjedničkoj strani, pod rukovodstvom KPJ i Tita.

4. JEDNOPARTIJSKI SISTEM I RAZVOJ DEMOKRACIJE

SFRJ je uvela jednopartijski sistem. Postojala je samo partija komunista koja je mijenjala naziv, ali ne i suštinu. U početku se ta partija zvala KPJ (Komunistička partija Jugoslavije), a kasnije je promijenila ime u SKJ (Savez komunista Jugoslavije). Danas se postavlja pitanje da li je jednopartijski sistem opravdan i da li se u njemu može razvijati demokracija. Tada nije bilo dozvoljeno da se stranke formiraju po nacionalnom principu, jer su Tito i njegovi suradnici znali iz iskustva da je na prostoru Jugoslavije (a naročito BiH) najlakše narod podijeliti po nacionalnosti, uz uključenje vjere, a potom ga zavaditi. U staroj Jugoslaviji (prije Drugog svjetskog rata) postojale su nacionalne stranke koje su permanentno radile jedne protiv drugih, pa je bilo i ubistava (atentata) na poslanike u Skupštini Jugoslavije. Početkom Drugog svjetskog rata, kada Njemačka okupira Jugoslaviju, podjela Jugoslavije izvršena je po nacionalnoj osnovi. Takva podjela dovela je do formiranja nacionalno-fašističkih država (NDH, Srbija, Slovenija i sl) koje su na svojim teritorijama ubijale, te raseljavale i iseljavale narode drugih nacionalnosti.

Iz navedenih razloga komunisti nisu prihvatili formiranje nacionalnih stranaka, jer su znali da je na toj osnovi najlakše podijeliti i zavaditi narode.

I u jednopartijskom sistemu moguće je razvijati demokraciju. Čak, na primjeru BiH, moguće je dokazati da višepartijski sistem po nacionalnom šablonu guši razvoj demokracije.

Jednopartijski sistem u bivšoj državi gradio se na dva temelja, i to:

- na temelju socijalističkih stavova i principa u razvoju društva i države. To je podrazumijevalo socijalnu zaštitu stanovnika, pravo na besplatno školstvo i zdravstvo, pravo na rad i zapošljavanje, radničko samoupravljanje i društveno vlasništvo, pravo na sigurnost i pošteno sudstvo;
- na temelju slobode istupanja, predlaganja i kritike predloženih operativnih rješenja, stavova i zaključaka.

Na osnovu dva prethodna temelja, o prvom globalnom principu socijalističkog opredjeljenja nije se dozvoljavala rasprava ili kritika u pravcu promjene principa. Na tom polju nije bilo demokracije. Međutim, na drugom području bila je dozvoljena puna demokracija, tj. rasprava o prijedlozima, drugačija mišljenja i drugačiji prijedlozi. Tu se dozvoljavala puna demokracija.

Uvođenjem višepartijskog sistema (isključivo na nacionalnoj osnovi) obim demokracije je izuzetno smanjen. Sam čin višepartijskog sistema ne znači i više demokracije. Kako i zašto? Sada se partije formiraju po nacionalnoj osnovi i obim demokracije sveden je na minimum. U okviru jedne partije uspostavlja se ogromni centralizam, a unutar nje demokracija se svodi na minimum. Centralizam i unutarpartijska disciplina se postižu osiguranjem da će predstavnik stranke u parlamentu ili u izvršnim organima zastupati stavove stranke (bez obzira na mišljenje pojedinca). To se postiže unaprijed potpisanom izjavom da ta osoba (navode se ime, prezime i funkcija) iz nekog razloga (obično zdravstvenog stanja) podnosi ostavku na svoju funkciju. Na navedenoj izjavi nije upisan datum ostavke, što može uraditi predsjednik stranke jer su sve izjave prije stupanja na funkciju potpisane i pohranjene na čuvanje kod predsjednika stranke. On je mogao upisati datum ostavke koji je želio i time je ostvarena potpuna kontrola nad pojedincima i ograničeno individualno razmišljanje.

Komunisti su nakon Drugog svjetskog rata ocijenili da je bolje i efikasnije imati jednopartijski nego višepartijski sistem zasnovan na nacionalnim i vjerskim principima.

5. POLOŽAJ VJERE I VJERSKE SLOBODE

Nakon Drugog svjetskog rata vjera i vjerske slobode u Jugoslaviji, a time i u BiH, bile su pozicionirane odvojeno od države i obrazovanja, što je bilo negativno rješenje za vjeru i vjerske slobode.

Razlozi takve politike prema vjeri proizlazi iz marksističkog pristupa vjeri po kojem je “vjera opijum za narod”. Međutim, znatno veći utjecaj na takvu politiku komunista prema vjeri proizlazi iz njihovog gorkog iskustva u periodu između dva

svjetska rata, kada su sve političke stranke (srpske, hrvatske i muslimanske) imale nacionalni ili vjerski predznak. Ni po jednom pitanju se nisu mogle dogovoriti, stvarale su mržnju i nacionalnu netrpeljivost. To se maksimalno razvilo početkom i u toku Drugog svjetskog rata, kada je katolička crkva podržala ustaštvo, pravoslavna crkva četništvo, a muslimani muslimanske SS divizije. Treba naglasiti da jedan broj vjerskih službenika (svećenika, popova, imama i sl) nije podržavao takvu politiku nego su se aktivno uključili u narodnooslobodilačku borbu sa partizanima.

Na prostoru BiH vjera je potpuno uključena u postojanje naroda i nacija. Ukoliko politička stranka ima vjerski ili nacionalni predznak (ili ako ga nema, zna se kojoj nacionalnoj grupaciji pripada) onda se pripadnost toj političkoj stranci poistovjećuje s narodom ili nacijom. Tako neprecizan status tumači se različito. Ako se uputi kritika jednoj stranci onda se to vrlo lako okrene u kritiku i napad na narod ili naciju kako bi se iznijeli odbrambeni argumenti i pažnja sa suštinske kritike prenijela na napad na drugi narod.

Komunisti su poznavali ovakve situacije jer su to proživjeli između dva rata. Tada se političke stranke zaštićene od svoje vjere nisu ni o jednom pitanju mogle dogovoriti. U filozofiji svake političke stranke gradi se strategija po kojoj glasači daju podršku stranci na temelju 80-90% kritike protiv drugih stranaka, a svega 10- 20% podrška gradi se na vlastitom kreativnom radu stranke. Međutim, svaka kritika drugoj stranci stvara međunacionalnu netrpeljivost, a politički lideri kritiku usmjeravaju na to da ih kritičari mrže jer su pripadnici drugog naroda.

I kralj u staroj Jugoslaviji je uočio ovaj problem, pa je u jednom periodu zabranio rad političkim strankama sa vjerskim predznakom.

Komunisti su nakon Drugog svjetskog rata to riješili tako da nije bilo nikakvog okupljanja po nacionalnoj, a pogotovo ne po vjerskoj osnovi.

Nakon Drugog svjetskog rata vjera je tretirana kao privatna stvar i lično pravo svakog pojedinca. Crkva je postala vandržavna institucija i nije se smjela miješati u društveni i politički život.

Odmah nakon rata vrlo okrutno se postupalo prema nizu crkvenih službenika, mnogi su ubijeni, drugi su suđeni i zatvarani, a javni istupi su im bili zabranjeni. Progoni, nasilje, zatvaranje i drugi oblici maltretiranja svih vjerskih zajednica kao i njihovih službenika (svećenika, popova, imama, hodža i dr) bili su veoma izraženi prvih godina nakon Drugog svjetskog rata. Imovina crkava, samostana, manastira i vakufa bila je oduzeta svim vjerskim zajednicama. Istovremeno je bilo zabranjeno bilo kakvo okupljanje pod nacionalnim predznacima, a zabranjen je rad svim kulturnim, sportskim, humanitarnim i drugim organizacijama koje su imale nacionalni ili vjerski predznak.

Za BiH je izuzetno važno proučiti razloge takvog djelovanja komunista nakon Drugog svjetskog rata, a koje su opravdavali sljedećim činjenicama:

1. U periodu rata sve vjerske zajednice su se svrstale uz okupatorski režim i podržavali su likvidiranje, ubijanja i progone drugih naroda.
2. U periodu između Prvog i Drugog svjetskog rata sve političke stranke su imale vjerski ili nacionalni predznak. Nisu se mogle dogovoriti ni po jednom pitanju. Neke stranke su željele dominaciju i centralizaciju nad drugim narodima, a neke druge nisu prihvatale takvu politiku u cilju zaštite svog naroda. U toj situaciji mnogi su zlopotrebljavali stranke i vjeru, krali su, pljačkali i ponašali se suprotno vjerskim principima, a kada bi ih kritizirali, branili su se da ih drugi mrze i napadaju jer su pripadnici druge vjere. Političke stranke i vjera postale su mjesto gdje su se mnogi negativci uspješno skrivali.
3. Komunisti su shvatili da je stanovništvo najlakše podijeliti po nacionalnim korpusima i vjerskoj pripadnosti, a potom ih zavadi.
4. Ideološki se socijalizam nije slagao sa vjerskim načelima, pa je komunistima najviše odgovaralo da se nacionalno pitanje, a indirektno i vjera, stavi u drugi plan.

Skoro sve razvijene države Europe prema vjeri i njenom učešću u vlasti imaju negativan pristup. Vjerske zajednice nemaju skoro nikakav utjecaj na državnu politiku. Političke odluke donose se bez obzira na mišljenje vjerskih zajednica. U većini zapadnih država provodi se politika sekularizacije, što predstavlja smanjivanje utjecaja religije na društvo. Nekadašnje važne funkcije vjerskih organizacija: školstvo, zdravstvo, socijalna zaštita, humanitarna aktivnost, kultura i slično, prelaze u državne institucije. Religija se privatizira i postaje osobna stvar pojedinca.

U Jugoslaviji se nakon Drugog svjetskog rata prema vjerskim zajednicama postupalo bez milosti i vrlo okrutno. Međutim, pojedinci su mogli slobodno ići u crkve i džamije, slaviti vjerske praznike, ali nisu mogli biti članovi komunista jer je to bilo suprotno politici KPJ. Ovako strog odnos prema vjerskim zajednicama bio je energičan neposredno nakon Drugog svjetskog rata, a s godinama ta politika gubi na žestini. Približno oko 1960. godine, stav prema vjerskim zajednicama počinje znatno da se liberalizuje, a pravi i poštenu vjernici su prihvaćeni u društvu bez ikakvih sankcija.

6. NACIONALNO PITANJE U JUGOSLAVIJI I BiH

Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, kao i u BiH nakon Drugog svjetskog rata, nije uspješno riješeno. To će kasnije poslužiti kao osnov za raspad Jugoslavije, pri čemu je nacionalizam izišao iz pozitivnih okvira i prešao u negativne. U Drugom svjetskom ratu su nacionalnosti izražene u negativnom svjetlu (ubijanje i progon drugih nacija), poznavanje odnosa između Prvog i Drugog svjetskog rata kada su partije sa vjerskim i nacionalnim predznakom bile uzročnik mnogih nesporazuma, dovodi do zabrane nacionalnih okupljanja. Potisnuti nacionalizam jača u određenom

periodu. Određene političke stranke uzurpiraju moć i dominaciju nad drugim strankama koje su se žestoko suprotstavljale takvim tendencijama.

Na temelju negativnih iskustava komunisti su otišli u drugu krajnost i zabranili bilo kakvo okupljanje po nacionalnim ili vjerskim osnovama.

Ipak, komunisti su vodili računa o zaštiti nacionalnih prava i ravnomjernoj zastupljenosti svakog naroda. Trojstvo u zastupljenosti je bilo nepisano pravilo. Približno iste tri funkcije uvijek su popunjavanje predstavnicima najveća tri naroda (Srbin, Musliman i Hrvat). Na isti način popunjavala su se radna mjesta u društvenim djelatnostima, pri čemu je presudnu ulogu imala stručnost kandidata, pa onda njegova pripadnost naciji.

U tom periodu pokušalo se sa stvaranjem nove nacionalnosti: Jugosloven. Mnogi u BiH su se tada izjašnjavali kao Jugosloveni jer su pripadnost državi izražavali kao pripadnost naciji. Nakon rata i raspada Jugoslavije ovaj proces je jednostavno prekinut i svi građani su se počeli nacionalno izjašnjavati po izvornoj nacionalnosti (Srbi, Hrvati, Bošnjaci itd).

Nacionalno i vjersko pitanje na prostoru Jugoslavije postaje centralno pitanje razdora, a kasnije i ratova. Oni koji su željeli raspad Jugoslavije znali su da je pitanje vjere i nacije najosjetljivije, znali su kako podstaknuti vjersku i nacionalnu netrpeljivost i pretvoriti je u direktne konfrontacije i ratne sukobe po principu “zavadi pa vladaj”.

7. VANJSKA POLITIKA JUGOSLAVIJE

Posebno je interesantna vanjska politika Jugoslavije (SFRJ) nakon Drugog svjetskog rata. Vrlo brzo, nakon kapitulacije fašizma i prestanka Drugog svjetskog rata 1945. godine, došlo je do velikog političkog i ekonomskog razlaza zemalja pobjednica iz Drugog svjetskog rata. Razvija se novi oblik rata – hladni rat između zemalja okupljenih oko SAD-a poznate pod nazivom Zapadni blok i zemalja okupljenih oko SSSR (Rusija) zvani Istočni blok. Uz SAD-e su bile: Engleska, Francuska, Njemačka, Italija, Švedska, Norveška, Kanada i druge. To su, u suštini, kapitalističke zemlje koje žele i brane kapitalistički društveni poredak. Formiraju vojni savez pod nazivom NATO. Na drugoj strani uz SSSR (Rusiju) bile su: Poljska, Mađarska, Bugarska, Rumunija, DDR (Istočna Njemačka), koje formiraju svoj vojni savez pod nazivom Varšavski pakt. To su zemlje koje su razvijale socijalistički društveni poredak. Hladni rat se toliko razvio da je stalno bio na rubu početka stvarnog ratnog sukoba.

U tom periodu SFRJ (Jugoslavija) na čelu sa Titom ne želi se prikloniti ni jednom bloku, uspješno vodi politiku neutralnosti i razvijanju suradnje s oba bloka.

Autor ove knjige imao je bezbroj poslovnih posjeta i privrednih aktivnosti (naročito na izvozu gotovih tekstilnih proizvoda) u: Zapadni blok (Njemačka,

Francuska, Švedska, Danska i dr) i Istočni blok (Rusija, Čehoslovačka, Istočna Njemačka i dr). Tokom tih putovanja često sam boravio u Parizu, Pragu, Moskvi, Berlinu itd. Kao vlasnik jugoslovenskog pasoša imao sam pravo, a što sam često i koristio, da prelazim iz Zapadnog u Istočni Berlin i obratno. Mogao sam neposredno doživjeti i steći uvid u životni standard jednih i drugih građana. Takvu slobodu prelaska iz jednog podijeljenog Berlina u drugi dio Berlina nisu imali građani nijedne države u svijetu. U to vrijeme građani Jugoslavije, kao nesvrstane države, imali su punu slobodu putovanja u Zapadni i Istočni blok.

Oba bloka su se borila za naklonost Jugoslavije jer je ona imala veliki utjecaj u svijetu nesvrstanih zemalja. Pokret nesvrstanih je međunarodna organizacija čiji su idejni osnivači: Tito (Jugoslavija), Nehru (Indija) i Naser (Egipat). Pokret nesvrstanih obuhvatao je 55% siromašnog stanovništva svijeta i skoro dvije trećine zemalja članica Ujedinjenih nacija. Pokret nesvrstanih se fokusirao na:

- nacionalnu neovisnost brojnih zemalja, naročito u Africi i Jugoistočnoj Aziji koje su tada još bile kolonije bogatih država;
- iskorjenjavanje siromaštva;
- ekonomski razvoj, naročito siromašnih i nerazvijenih država i regiona;
- suprotstavljanje kolonijalizmu, imperijalizmu i neokolonijalizmu;
- borbu protiv strane agresije, okupacije, dominacije i miješanja u unutarnju politiku i sl.

Zapadni blok je u suštini podržavao i razvijao kapitalističku ekonomsku misao, a Istočni blok je podržavao i razvijao socijalističku ekonomsku misao.

Danas je istorija pokazala da je kapitalistička ekonomska misao pobijedila, a da je socijalistička ekonomska misao poražena. Međutim, realna analiza ovih procesa treba preispitati i istražiti stvarne uzroke ovih kretanja i da li je istorija u pravu ili je došlo do određenih grešaka u razvoju socijalističke ekonomske misli. Neki novi ekonomski socijalni i filozofski mislioci trebaju preispitati greške u razvoju socijalističke misli i pokušati je obnoviti, uz izbjegavanje već evidentiranih i poznatih grešaka. Pažnju treba posebno usmjeriti na razvoj kapitalističke ekonomske misli koja je podsticana velikim sredstvima i razvijanjem brojnih instituta i univerziteta koji su je branili, podržavali i razvijali. Oni su vrlo efikasno i uspješno uključili nauku u svoj razvoj. Na drugoj strani, socijalistička ekonomska misao nije se razvijala u dovoljnoj mjeri kroz nauku. Ekonomski mislioci nisu preuzeli dominantnu ulogu u razvoju socijalističke ekonomske misli, prigrabili su je političari koji nisu znali da riješe brojne probleme nastale tokom razvoja socijalističkih država. Često su koristili prisilu i vlastito shvatanje onoga šta je dobro a šta ne za razvoj socijalističke ekonomske misli. Brzi razvoj ovih zemalja nakon Drugog svjetskog rata i visoke stope rasta i razvoja (za dvadesetak godina) dovode do niza grešaka u razvoju socijalističke ekonomske misli, što dovodi do niza ekonomskih kriza u socijalističkim državama. Političari to nastoje riješiti,

ali ne uspijevaju te uvode razne sankcije, strahovlade i prisile, što vodi do kraha socijalističkih ekonomskih ideja.

Neophodno je uz novi naučni pristup istražiti da li su socijalističke ekonomske ideje stvarno nekvalitetne i loše, ili su njihovu propast uzrokovali nesposobni političari koji su spriječili ekonomsku naučnu misao da razvija socijalistički koncept. Kapitalizam je tu bio uspješniji, maksimalno je ulagao u razvoj kapitalističke naučne misli, kao i u vrlo efikasnu propagandu da je kapitalizam bolji od socijalizma. Ako je to tačno, treba naučno dokazati koja je prednost kapitalizma nad socijalizmom u življenju čovjeka, odnosno u njegovom kvalitetu (sreći, zadovoljstvu, sigurnosti, perspektivi razvoja pojedinca i domaćinstva, socijalnoj zaštiti, zdravstvenoj zaštiti i sl). Da li su socijalističke zemlje propale usljed loše socijalističke ekonomske, sociološke i filozofske misli ili na taj pad imaju značajan utjecaj kapitalističke ekonomske misli koje socijalizam doživljavaju kao stvarnog i suštinskog neprijatelja.

Uz to se pred ekonomske i druge mislioce postavlja obaveza da istraže postoji li i koja je veza razbijanja Pokreta nesvrstanih i kapitalističkih interesa. Nesvrstani su direktno napadali politiku kapitalističkih zemalja, jer je s njihovog aspekta bilo poželjno da se razbiju kao organizirana cjelina. Nakon razbijanja i pada Istočnog bloka pristupilo se razbijanju Pokreta nesvrstanih, naročito država lidera tog Pokreta: Jugoslavija, Egipat, Irak, Afganistan, Pakistan, Libija, Alžir, Sirija, Tunis, Indonezija itd. Da li je slučajnost da se većina liderskih zemalja Pokreta nesvrstanih raspada u krvavim obračunima unutar same zemlje zasnovane na raznim sukobima: vjerskim, nacionalnim, plemenskim, teritorijalnim i sl. Ako to nije slučajnost, što mnoge činjenice potvrđuju, onda je to posljedica unutarnjih sukoba izazvanih stranim poticajima. Na taj se način kapitalistička ideologija brani, ali i ne dokazuje kao ukupno uspješna ideologija. Ona treba i mora biti zamijenjena novim društvenim poretkom koji smo nazvali filantropizam. Najveći sadašnji filozof koji je zagovornik novog društvenog poretka, filantropizma, je aktuelni papa Franjo.

8. EKONOMSKI MODEL RASTA I RAZVOJA JUGOSLAVIJE

Ekonomski model rasta i razvoja Jugoslavije je nakon Drugog svjetskog rata u trajanju od četrdesetak godina postizao visoke stope rasta svih ekonomskih pokazatelja.

Razvoj i rast je bio evidentan, postizani su značajni rezultati u industrijalizaciji, elektrifikaciji, razvoju poljoprivrede i drugih privrednih grana. Zapošljavanje je imalo visoku stopu rasta, značajan je rast izvoza i uvoza, što je dovelo do visoke stope rasta bruto društvenog proizvoda. I u drugim sektorima postizani su zapaženi rezultati, naročito na opismenjavanju i razvoju obrazovanja, zatim razvoju zdravstva, otklanjanju siromaštva i uspješnoj socijalnoj zaštiti.

Ekonomski model samoupravljanja društvenim vlasništvom, raspodjelom dobiti i socijalnom sigurnošću radnika bili su prepoznatljivi u cijelom svijetu. Veliki broj siromašnih i nerazvijenih država počeli su koristiti jugoslavenski ekonomski model u razvoju svoje privrede, a pogotovo u opredjeljenju za socijalistički tip izgradnje države koje garantira rast i razvoj zemlje uz socijalnu zaštitu.

Taj model su kapitalistički ideolozi smatrali vrlo opasnim i štetnim, i trebalo ga je uništiti do temelja. Izabran je model nedirektne konfrontacije sa socijalističkim modelom, jer su kapitalistički mislioci znali da nemaju argumente i suštinu da dokažu prednosti kapitalističkog modela nad socijalističkim. Zato su njihovi eksperti i stručnjaci izabrali metodu indirektno konfrontacije, pri čemu će koristiti unutarnje (domaće) elemente u borbi protiv socijalističkog modela organiziranja privrede. Kapitalistički mislioci, potpomognuti silom i tajnim službama, potpuno su pobijedili socijalističke mislioce i doveli su do urušavanja socijalizma iznutra. Na taj način izvojevali su veliku pobjedu, ali privremenu, samo su odgodili definitivni kraj kapitalizma jer je on, u suštini, prevaziđen sistem koji ne može da rješava svjetske ekonomske razvojne i druge probleme. Kapitalistički sistem je vrlo efikasan u rješavanju problema individualnog kapitalizma i interesa pojedinaca za većim profitom, međutim, nije zainteresiran za rješavanje društvenih problema u razvijenim zemljama, a kamoli da rješava probleme nerazvijenih i siromašnih država.

DODATAK 44: KRETANJE DOMAĆE PROIZVODNJE (april 2014)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Domaća proizvodnja u BiH je znatno niža nego ona prije rata, odnosno 1991. godine. Došlo je do raspada privrednog sistema kao posljedice:

- ratnih događanja
- privatizacije

Nivo proizvodnje prije rata, u 1991. godini, ostvarivao se sa 920.000 zaposlenih radnika, dok je poslije rata, 1996. godine, radilo oko 500.000 radnika, od čega je manji broj bio u proizvodnji. Dominantan broj zaposlenih bio je u vanprivredi, naročito organima uprave, zdravstvu, prosvjeti, vojsci, policiji, trgovini, ugostiteljstvu, bankarstvu i slično.

Ratna događanja su prekinula proizvodne procese i procjenjuje se da je u 1996. godini, poslije rata, proizvodnja iznosila svega 25% od obima predratne proizvodnje.

Nakon rata u BiH su evidentne visoke stope rasta domaće proizvodnje, što je matematička posljedica, jer je osnovica proizvodnje bila niska u prethodnoj godini.

Tako, naprimjer, imamo rast industrijske proizvodnje po godinama:

– u 1997. u odnosu na 1996.	za 36,0%
– u 1998. u odnosu na 1997.	za 23,8%
– u 1999. u odnosu na 1998.	za 10,6%
– u 2000. u odnosu na 1999.	za 8,8%

Uočava se naglo usporavanje rasta industrijske proizvodnje. Razlog usporavanja nastaje kao posljedica povećanja obima industrijske proizvodnje u prethodnoj godini, pa je teško zadržati dvocifrene brojke u rastu proizvodnje. Na usporavanje rasta proizvodnje djeluju, takođe, i opadanje broja zaposlenih u industriji i neuspješna privatizacija koja obustavlja rad i proizvodnju u mnogim fabrikama.

Iako je neposredno poslije rata zabilježen visok rast industrijske proizvodnje, teško je dostići nivo proizvodnje koji je bh. industrija imala prije rata 1991. godine.

U 2000. godini fizički obim industrijske proizvodnje dostigao je svega 34,9% obima industrijske proizvodnje u BiH prije rata.

Daljnji rast industrijske proizvodnje se naglo usporava radi pogrešne privatizacije i nepokretanja postojećih fabrika, kao ni otvaranja novih proizvodnih kapaciteta.

Radnici iz proizvodnih fabrika u pravilu ostaju bez posla, bez plaća i postaju sve više siromašni i socijalno nezbrinuti.

Procjenjuje se da nivo proizvodnje sada u BiH iznosi svega 60% od obima proizvodnje koju smo imali prije rata. Struktura proizvodnje je sigurno promijenjena, ali ako se nastavi ovim tempom rast proizvodnje ni u narednih 10-15 godina neće dostići nivo proizvodnje koji smo u BiH imali prije rata.

Brojni proizvodni kapaciteti su prestali sa radom, radnici su dobili otkaze ili su na čekanju. Nekadašnji veliki privredni sistemi su se raspali, a većina njihovih fabrika prestala je sa radom. Primjeri su: Energoinvest, Unis, Šipad, UPI, brojne fabrike za namjensku (vojnu) proizvodnju, tekstilne fabrike, fabrike za proizvodnju obuće, Famos, Alhos, itd.

Prestale su sa radom, naročito u inostranstvu, naše građevinske firme: Put, Hidrogradnja, Vranica, Bosna, ŽGP, itd.

Pad domaće proizvodnje za posljedicu ima otpuštanje radnika, nezaposlenost i siromaštvo. Nedostatak domaće proizvodnje i domaćih proizvoda na tržištu se nadoknađuje uvozom, što izaziva ogroman trgovinski deficit.

Ovo stanje i kretanje se u cijelosti uklapa u politiku Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda.

Sa ogromnim uvozom izgubili smo:

- brojna radna mjesta;
- carinske prihode (jer je carina ukinuta);
- nivo životnog standarda;
- priliv budžetskih prihoda.

Šta smo dobili povećanim uvozom:

- kvalitetniju ponudu roba;
- više maloprodajne cijene;
- bolju snabdjevenost;
- veće siromaštvo;
- veću nezaposlenost, i slično.

Korist od pada domaće proizvodnje imaju:

- proizvođači iz razvijenijih država;
- maloprodajni lanci koji su vlasništvo razvijenijih država.

U BiH je 1990. godine znatno veći izvoz od uvoza, i jedina je republika u bivšoj Jugoslaviji koja je imala pozitivnu trgovinsku bilansu (suficit). Međutim, u 2014. godini BiH ima ogroman trgovinski manjak (deficit), jer više uvozi nego izvozi. Obim uvoza u 2014. znatno je niži nego prije rata. Teškoće upoređivanja pokazatelja proizlaze iz činjenice da je promet sa Slovenijom, Hrvatskom, Srbijom, Crnom Gorom i Makedonijom tretiran kao unutrašnji trgovinski promet, a sada je to međunarodni promet (izvoz, uvoz).

Građani BiH od pada domaće proizvodnje i povećanog uvoza imaju koristi, ali su štete znatno veće i teže.

DODATAK 45: KRETANJE POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE I NJENO UNIŠTENJE (maj 2014)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Poljoprivrednoj proizvodnji do rata se u BiH pridavala izuzetna pažnja, razvijala se organizirano i planski kroz dva sistema: društveni i privatni sektor.

Društveni sektor je postigao izuzetno dobre rezultate u poljoprivrednoj proizvodnji, proizvodnji i prometu prehrane. Tu su se isticali: UPI, Sarajevo; Agrokomerc, Velika Kladuša; Poljoprivredno dobro Mladen Stojanović, Banja Luka; Hepok Mostar i drugi.

Privatni sektor u poljoprivrednoj proizvodnji postizao je zapažene rezultate, što je utjecalo na to da smo imali bogatog seljaka – poljoprivrednog proizvođača. Međutim, poslije rata sve je naglo srušeno. Sve društvene firme prestale su sa radom, a individualni proizvođači nisu dobili podršku od države.

I u sektoru poljoprivredne proizvodnje urađeno je kao i kod druge domaće proizvodnje. Prestalo se proizvoditi i prešlo se na uvoz poljoprivrednih proizvoda. Očito je da su međunarodne institucije postupile po već oprobanoj šablonoj – uništi domaću proizvodnju i preći na uvoz koji više nema carina niti drugih ograničenja. Naši poljoprivrednici ostaju bez posla, postaju nezaposleni i vrlo siromašni.

Sistem uništenja domaće poljoprivredne proizvodnje se provodi, pri čemu se potražnja za tim robama rješava kroz uvoz, a prodaja putem tuđih trgovinskih centara.

Štete na uništenju domaće poljoprivredne proizvodnje su znatno veće od koristi koju dobijamo od uvoza poljoprivrednih proizvoda. Trgovinskim deficitom siromašimo državu jer uvoz obične vode, mesa, luka i slično plaćamo devizama, a naš poljoprivredni proizvođač je kod kuće i bez posla. Čak ni po ILO definiciji on nije ni nezaposlen, jer se u zadnjih 30 dana nije javljao na biro za nezaposlene.

Smatra se da osoba nije bez posla ako se u zadnja četiri tjedna nije prijavila na biro rada i nije tražila posao, te se briše sa liste nezaposlenih.

Poljoprivredna proizvodnja odmah nakon rata (2-3 godine) ima visoku stopu rasta radi niske osnovice u prethodnoj godini. U 1998. u odnosu na 1997. godinu stopa rasta poljoprivredne proizvodnje u FBiH iznosi 11,2%. Međutim, od te godine poljoprivredna proizvodnja ima stalni pad, iako je osnovica obima proizvodnje dosta niska. U 1999. bilježi se pad poljoprivredne proizvodnje za 3,7%. I u 2000. u

odnosu na prethodnu 1999. nastavlja se pad poljoprivredne proizvodnje za ogromnih 25%. Poljoprivredna proizvodnja se svjesno i namjerno urušava. Obim proizvodnje pada u svim granama poljoprivrede: ratarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo, stočarstvo (govedarstvo, svinjogojstvo, ovčarstvo, peradarstvo i pčelarstvo). Takođe, pada proizvodnja pšenice, ječma, kukuruza, krompira, mlijeka, mesa, duhana, itd.

Razlozi za ovakvo stanje u poljoprivredi proizlazi iz činjenice da nadležne vlade i ministarstva nisu bili u stanju da obezbijede trajne izvore financiranja, kreditiranja i poticanja poljoprivredne proizvodnje. Sredstva u budžetima nadležnih organa uprave nisu se mogla niti smjela osigurati. Protiv kreditiranja poljoprivrede i poticaja bili su Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond. Svoju politiku zasnivaju na postojećoj politici da ne treba povoljno kreditirati, subvencionirati i premirati domaću poljoprivrednu proizvodnju. Istovremeno, sve države u susjedstvu i u Europskoj uniji ulažu ogromna sredstva za subvencioniranje i premiranje njihove poljoprivredne proizvodnje.

Nedostatak poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda na tržištu BiH može se nadoknaditi uvozom. Ovo se u cijelosti uklapa u tajnu politiku Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda o uništenju poljoprivredne proizvodnje u BiH. Međutim, odgovor na pitanje šta će biti sa našim poljoprivrednim proizvođačima nije dat. Oni su u sve težoj i bezizlaznijoj situaciji.

U BiH nema adekvatne poljoprivredne politike, a time nedostaju:

- adekvatna kreditna politika;
- politika niskih kamata;
- investicija u poljoprivredu;
- subvencije (po vrstama i namjeni);
- premije (po granama poljoprivrede);
- zaštita poljoprivredne proizvodnje;
- zakon o obaveznom otkupu tržišnih viškova;
- odluka o garantiranim minimalnim cijenama za otkup tržišnih viškova;
- odluka o visini otkupnih cijena.

Nedostatak poljoprivrednih i prehrambenih artikala na tržištu BiH nadoknađuje se ogromnim uvozom raznih roba i proizvoda. Devizna sredstva za uvoz možemo osigurati, a istovremeno ta sredstva nećemo da uložimo u poljoprivredu i prehrambenu industriju. Naročito u sektoru poljoprivrede i prehrane imamo ogroman trgovinski deficit (veći uvoz od izvoza), pri čemu se uvoze razni proizvodi koji se po kvaliteti i cijeni mogu lako proizvoditi u BiH.

DODATAK 46: STANJE I PERSPEKTIVA RAZVOJA GOSPODARSTVA BiH

Portal Katolički tjednik (2006. godine)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Još jedno predavanje u organizaciji Europske akademije u Banjoj Luci održano je 16. studenog. Tema je bila *Stanje i perspektiva razvoja gospodarstva BiH*, a predavač prof. dr. Nikola Grabovac, profesor na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu, bivši zamjenik premijera Vlade Federacije i bivši ministar financija u Vladi Federacije.

Svjetsko gospodarstvo postalo je pod utjecajem globalizacijskih procesa otvoreno, fleksibilno i integrirano. Brz tehnološki napredak, povećanje znanja, veća ulaganja u obrazovanje, stručno osposobljavanje, sloboda kretanja rada i kapitala i drugi čimbenici kvalitete postali su generatori rasta koji uzrokuju stalne promjene na putu napretka i podizanja nacionalne konkurentnosti.

Prilika za priključenje razvijenima nikada u povijesti nije bila bliža, ali ni opasnost od propuštanja takve prilike nikada nije bila tako velika. Ne odgovoriti na povijesni izazov znači dugoročno stagnirati ili čak nazadovati. Ne reagirati na “globalna kretanja” znači izigrati sudbinu dolazećih naraštaja.

Shvatili su to i najrazvijeniji. Kreatori politike u EU svjesni su prednosti što je trenutačno uživa najdinamičnije svjetsko gospodarstvo – SAD. Zato EU pokreće reforme tržišta rada, financijskog tržišta, mirovinskog i poreznog sustava te niza drugih gospodarskih podsustava, stvarajući nov globalni centar gospodarskog rasta i razvoja koji će moći odgovoriti konkurentnosti Amerike i Azije.

Počevši od same dijagnoze stanja gospodarstva Bosne i Hercegovine, dr. Grabovac predočio je okupljenima kakvo gospodarstvo imamo i pred kakvim izazovima se ono nalazi. Dijagnoza stanja u gospodarstvu, koja bi se slobodno mogla nazvati zabrinjavajuća, izgleda ovako: nezaposlenost u BiH raste dok broj zapošljavanja stagnira, proizvodnja sporo raste, trgovinski deficit godinama je već vrlo visok, plaće stagniraju, potrošačka korpa raste brže od plaća zaposlenih i, na kraju, iz svega toga je zaključiti da konkurentnost Bosne i Hercegovine opada. “Nivo proizvodnje bilježi porast, ali je taj porast vrlo spor. Za usporedbu, trenutačni nivo proizvodnje u BiH iznosi 48% u odnosu na proizvodnju iz 1991.” Prema procjenama dr. Grabovca nezaposlenost je glavni problem ove zemlje. “Broj nezaposlenih na istoj teritoriji RS/FBiH se u razdoblju od 1991. do 2005. povećao za skoro jednu trećinu.

On trenutačno od ukupnog broja radno sposobnih iznosi oko 45% u Federaciji i 41% u Republici Srpskoj. Kod ovakvog stanja ljudi dižu revolucije”, zaključuje dr. Grabovac.

“Sa stanjem izvoza i uvoza rijetko tko može biti zadovoljan. Svake godine u BiH uvozimo roba u vrijednosti od cca 6 milijardi KM, izvozimo roba u vrijednosti cca 2 milijardi KM. Najviše uvozimo hrane i pića, tekstila, poljoprivrednih proizvoda, te kože i obuće. Kada se sabere, mi svake godine ostavimo 4 milijarde KM u drugim zemljama. Kada se to pomnoži s proteklih 10 godina, onda trgovinski deficit do sada iznosi 40 milijardi KM. Takvo nešto sebi ne može priuštiti ni Amerika, a kamoli Bosna i Hercegovina.”

Na odgovor kamo idemo sa sadašnjim stanjem u gospodarstvu, dr. Grabovac zaključuje: “Prvo je pitanje idemo li mi uopće? Mi se ne pomjeramo s mjesta. Broj novih zapošljavanja je ravan nuli, samo mjesta onih koji odlaze u mirovinu se dopunjuju, a broj siromašnih u Bosni i Hercegovini raste.”

Na kraju dr. Grabovac pokušava dati odgovor na pitanje kako izaći iz postojećeg stanja. Njegov zaključak glasi: “BiH ima mogućnosti, ima sredstva, ali potrebna je ozbiljnost da se pristupi promjeni u ovoj zemlji i da gospodarstvo oživi. Potrebno je da domaće političke snage preuzmu ulogu u oblasti gospodarstva u BiH; potrebno je angažirati domaće stručnjake, MMF i Svjetsku banku svesti na savjetničku funkciju i na kraju odgovornost za gospodarske reforme u cijelosti mora preuzeti Vijeće ministara.”

Nakon izlaganja, dr. Aničić je zahvalio predavaču kako na iscrpnom uvidu u stanje gospodarstva u BiH tako i na optimizmu dr. Grabovca, koji i uz poražavajuće stanje vjeruje da ova zemlja može krenuti boljim putem.

DODATAK 47: MAKROEKONOMSKA VIZIJA RAZVOJA FEDERACIJE BiH (STRATEŠKI CILJEVI I GLOBALNE AKTIVNOSTI) (novembar 2002)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Početakom 2001. godine u FBiH formirana je nova Vlada na čijem čelu su premijer Alija Behmen i zamjenik premijera i ministar financija prof. dr. Nikola Grabovac.

Nova Vlada FBiH je bila svjesna složenosti problema iz svih oblasti života, a zamjenik premijera i ministar financija prof. dr. Nikola Grabovac posebno je zadužen da:

- stabilizira budžet FBiH;
- poveća prihode u budžet;
- izmiri sve obaveze koje su zaostale iz prethodnih godina (prema penzionerima, invalidima, borcima i sl);
- uspostavi trezor;
- pripremi makroekonomsku viziju razvoja FBiH, i
- predloži ciljeve i globalne aktivnosti vezane za realizaciju makroekonomske vizije razvoja privrede FBiH.

Makroekonomski indikatori razvoja FBiH su bili loši, sve su se više zaoštravali i izražavali kroz:

- usporen rast zaposlenosti i visoku stopu nezaposlenosti;
- nizak nivo stranih ulaganja u pokretanju proizvodnje i zapošljavanju;
- nelikvidnost i, posebno, teškoće u redovnom isplaćivanju plaća;
- gubitke u poslovanju;
- prezaduženost;
- visok deficit vanjskotrgovinske razmjene;
- usporenu privatizaciju;
- veoma zaoštrene socijalne probleme;
- sivu ekonomiju;
- sporost u ekonomskim reformama (fiskalna politika, bankarski sistem i dr).

Formiran je Radni tim za izradu Makroekonomske vizije razvoja FBiH sa strateškim ciljevima i globalnim aktivnostima. Za vođu projekta određen je prof. dr. Nikola Grabovac, zamjenik premijera i ministar financija.

Radni tim čine 32 osobe (22 profesora i eksperata i 10 zaposlenika u Federalnom zavodu za programiranje razvoja).

RADNI TIM:

Vođa projekta:

Prof. dr. Nikola Grabovac, zamjenik premijera FBiH

Zamjenik:

Mr. Mirsad Hromić, direktor Federalnog zavoda za programiranje razvoja

Koordinatori i autori:

Dr. Vesna Babić-Hodović, Ekonomski fakultet, Sarajevo

Šefika Hafizović, zamjenik Ministra financija

Mira Bradara, šef kabineta Ministra financija

Mr Ljerka Marić, Ministarstvo financija

Saradnici-autori:

Asim Omanić, direktor Federalne investicijske banke

Dr. Jasmina Osmanković, Zavod za planiranje razvoja Kantona Sarajevo

Mr. Nenad Brkić, Ekonomski fakultet, Sarajevo

Mr. Zijada Rahmić, Ekonomski fakultet, Sarajevo

Snježana Brkić, Ekonomski fakultet, Sarajevo

Adnan Efendić, Ekonomski fakultet, Sarajevo

Almir Peštek, Ekonomski fakultet, Sarajevo

Mr. Mesud Ribić, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Kemal Čaušević, Federalno ministarstvo financija

Jasna Vukasović, Federalno ministarstvo financija

Mr. Hasan Jakupović, Privredna komora FBiH

Mr. Irfan Mehičić, PK Kanton Sarajevo

Grupa autora – Federalni zavod za programiranje razvoja

Konsultantski tim:

Prof. dr. Miroslav Glas, Ekonomski fakultet, Ljubljana

Prof. dr. Marijan Senjur, Ekonomski fakultet, Ljubljana

Prof. dr. Aleš Vahčić, Ekonomski fakultet, Ljubljana

Viljem Pšeničny, spec.mgmt, Gea College, Ljubljana

U novembru 2001. godine završena je studija pod nazivom *Makroekonomska vizija razvoja FBiH – strateški ciljevi globalne aktivnosti*; podijeljena je na četiri dijela i 37 poglavlja.

SADRŽAJ STUDIJE

A. UVOD

SAŽETAK:

B. Prvi dio: SADAŠNJE STANJE U PRIVREDNIM I VANPRIVREDNIM DJELATNOSTIMA

1. OSNOVNI EKONOMSKI POKAZATELJI U FEDERACIJI BiH U PERIODU TRANZICIJE
2. OBNOVA, REKONSTRUKCIJA I INVESTICIJE
3. PRIVATIZACIJA
4. ZAPOSLENOST I ZAPOŠLJAVANJE
5. PLAĆE
6. FISKALNA POLITIKA, BUDŽET I JAVNI RASHODI
7. MONETARNO-KREDITNA POLITIKA I BANKARSKI SISTEM
8. TRŽIŠTE I CIJENE
9. EKONOMSKI ODNOSI S INOZEMSTVOM
10. PRIVREDNE DJELATNOSTI
  - 10.1. Energija, rudarstvo i industrija
  - 10.2. Poljoprivreda, vodoprivreda i šumarstvo
  - 10.3. Građevinarstvo, prostorno uređenje i okoliš
  - 10.4. Saobraćaj i veze
  - 10.5. Trgovina, ugostiteljstvo i turizam
11. DRUŠTVENE DJELATNOSTI I SOCIJALNA POLITIKA
  - 11.1. Obrazovanje, nauka, kultura i sport
  - 11.2. Zdravstvena zaštita stanovništva
  - 11.3. Socijalna i dječija zaštita
  - 11.4. Raseljene osobe i izbjeglice
  - 11.5. Penzijsko i invalidsko osiguranje
  - 11.6. Boračka i invalidska zaštita

C. Drugi dio: STANJE OKRUŽENJA U KOJEM POSLUJU PRIVREDA I VANPRIVREDA U FEDERACIJI

12. OSVRT NA MAKRO I MIKRO OKRUŽENJE
13. POLITIČKO OKRUŽENJE
14. PRAVNO OKRUŽENJE
15. EKONOMSKO OKRUŽENJE

16. DEMOGRAFSKO OKRUŽENJE
17. POSLOVNO I TEHNOLOŠKO OKRUŽENJE
18. SOCIJALNO-KULTURNO OKRUŽENJE

D. Treći dio: STRATEŠKI RAZVOJNI PRAVCI KOJE TREBA OSTVARITI U FBiH U PRIVREDNIM I VANPRIVREDNIM DJELATNOSTIMA

Grafički prikaz makroekonomskih pokazatelja

E. Četvrti dio: GLOBALNE AKTIVNOSTI KOJE TREBA PODUZETI DA BI SE OSTVARILI STRATEŠKI CILJEVI PO OBLASTIMA

21. OBNOVA, REKONSTRUKCIJA I INVESTICIJE
Strategija pomoći zemlji partnerstva
22. PRIVATIZACIJA
23. ZAPOSLENOST I ZAPOSŁJAVANJE
24. POKRETANJE PROIZVODNJE I ZAŠTITA DOMAĆEG PROIZVOĐAČA
25. RAZVOJ MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U FBiH
26. FISKALNA POLITIKA, BUDŽET I JAVNI PRIHODI
27. MONETARNO KREDITNA POLITIKA I DEVIZNA POLITIKA
28. TRŽIŠTE I CIJENE
29. POLITIKA EKONOMSKIH ODNOSA S INOZEMSTVOM I STRANA ULAGANJA U FBiH
30. SERVISIRANJE VANJSKOG DUGA
31. MJERE IZ “BIJELE KNJIGE” ZA INTEGRACIJU U TRŽIŠTE EUROPSKE UNIJE
32. PRIVREDA PO OBLASTIMA
  - 32.1. Energija, rudarstvo i industrija
  - 32.2. Poljoprivreda, vodoprivreda i šumarstvo
  - 32.3. Građevinarstvo, prostorno uređenje i okoliš
  - 32.4. Saobraćaj i veze
  - 32.5. Trgovina, ugostiteljstvo i turizam
33. DRUŠTVENE DJELATNOSTI I SOCIJALNA POLITIKA PO OBLASTIMA
  - 33.1. Obrazovanje, nauka, kultura i sport
  - 33.2. Zdravstvena zaštita stanovništva
  - 33.3. Socijalna i dječija zaštita
  - 33.4. Raseljene osobe i izbjeglice
  - 33.5. Penzijsko i invalidsko osiguranje
  - 33.6. Boračka i invalidska zaštita
34. FORMIRANJE I RASPODJELA BRUTO DOMAĆEG PROIZVODA
35. PRETPOSTAVKE ZA IMPLEMENTACIJU MAKROEKONOMSKE VIZIJE RAZVOJA FEDERACIJE BiH
36. PLAN AKTIVNOSTI NA DONOŠENJU I PROVOĐENJU

MAKROEKONOMSKE VIZIJE RAZVOJA FBiH
37. ZAKONI I DRUGI AKTI KOJIMA ĆE SE PODRŽATI OSTVARENJE
STRATEŠKIH CILJEVA

Studija MAKROEKONOMSKE VIZIJE RAZVOJA FEDERACIJE BiH – STRATEŠKI CILJEVI I GLOBALNE AKTIVNOSTI sadrži:

Prvi dio: Sadašnje stanje u privrednim i vanprivrednim djelatnostima;

Drugi dio: Stanje okruženja u kojem posluju privreda i vanprivreda u Federaciji BiH;

Treći dio: Strateški razvojni pravci koje treba ostvariti u Federaciji BiH u privrednim i vanprivrednim djelatnostima;

Četvrti dio: Globalne aktivnosti koje treba poduzeti da bi se ostvarili strateški ciljevi po oblastima, (u ovom dijelu dokumenta daje se pregled normativnih propisa koji se moraju usvojiti kao preduvjet za ostvarenje strateških ciljeva).

Do usvajanja ovog dokumenta na Parlamentu FBiH, Vlada Federacije BiH provela je široku javnu raspravu i sa sadržajem dokumenta upoznala i kantone, općine, gospodarske komore, nevladine organizacije, sindikate i druge institucije.

Promotivna rasprava o Makroekonomskoj viziji razvoja FBiH je obavljena u kantonima i strukovnim grupacijama Privredne komore FBiH, uz učešće resornih ministarstava FBiH i kantona, te kantonalnih privrednih komora.

U toku javne rasprave dokument je izazvao veliki interes, dobio punu podršku uz naglašen energičan zahtjev da se dosljedno provede. Rezultati javne rasprave ugrađeni su u dokument.

Parlament FBiH razmatrao je i usvojio ovu Studiju krajem 2001. godine.

Vrijednost Studije proizlazi iz činjenice da je prije 15 godina identificirala stanje u privredi i predložila konkretne mjere i aktivnosti koje treba poduzeti da bi se ostvarili strateški ciljevi. Da smo ostvarili postojeće ciljeve, danas ne bismo imali ovolike probleme u privredi, a posebno u socijalnom sektoru, zbog nezaposlenosti, siromaštva, besperspektivnosti i beznađa.

Realizacija Studije prekinuta je odlaskom sa funkcije zamjenika premijera i ministra financija prof. dr. Nikole Grabovca, a ujedno je zaustavljena financijska i budžetska konsolidacija FBiH. Prof. dr. Nikola Grabovac je u junu 2002. godine prestao biti član Vlade FBiH, čime su prekinute njegove aktivnosti i niko ih nije naslijedio niti nastavio.

Napomena: Svi tada evidentirani problemi do danas (u 2015) ne da se nisu otklonili, nego su samo multiplicirani, odnosno povećani. Da je realizirana ova Studija, stanje u privredi BiH i u FBiH danas bi bilo znatno bolje i povoljnije za sve stanovnike.

DODATAK 48: STANJE PRIVREDE BiH NAKON RATA 1995. (maj 1997)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Nakon rata u BiH stanje privrede je bilo u katastrofalnom položaju, a možemo ga, prema geografskom području, podijeliti na dva dijela:

- na područja koja su bila zahvaćena direktnim ratnim djelovanjima
- na područja na kojima nije bilo direktnih ratnih sukoba

Na području gdje su se odvijali ratni sukobi nije bilo nikakvih privrednih aktivnosti, izuzev nešto proizvodnje za potrebe ratovanja i vojske. Privredni kapaciteti na tim područjima su uglavnom bili razrušeni i uništeni.

Na drugim područjima gdje nije bilo neposrednih ratnih sukoba privredne aktivnosti su se odvijale u vrlo skromnim i ograničenim količinama. Privredni kapaciteti, iako nisu bili razrušeni, nisu mogli obavljati privredne aktivnosti jer su dobavljači sirovina i repromaterijala bili iz ratom zahvaćenog područja, i nisu ih mogli dostavljati. Takođe, njihovi kupci, kooperanti i drugi poslovni partneri su prekinuli sa privrednom aktivnošću, pa su indirektno utjecali da i proizvođači (koji nisu razrušeni) ne mogu obavljati svoju privrednu aktivnost.

Najbolja ilustracija stanja privrede je kretanje industrijske proizvodnje u 1996. u odnosu na 1991. godinu, koja u 1996. iznosi svega 25% u odnosu na 1991. godinu. Slično je kod broja zaposlenih. Prije rata u BiH je radilo 920.000 radnika, a početkom 1996. radilo je oko 500.000 radnika ili 54% od prije ratnog broja zaposlenih.

Izvoz roba iz BiH je skoro u cijelosti prekinut, a pritom je uvoz naglo porastao. Prije rata BiH je jedina republika u bivšoj Jugoslaviji koja je imala trgovinski suficit (veći izvoz od uvoza). Međutim, nakon rata situacija se potpuno okreće na teret BiH, pri čemu je uvoz znatno veći od izvoza. Na taj način nastavlja se siromašenje države jer se uvoze razni proizvodi koji se mogu proizvoditi u BiH – naročito poljoprivredni i prehrambeni proizvodi.

Kao suprotnost pojavi smanjenja zaposlenih javlja se veliki broj nezaposlenih koji postaju socijalni problemi u BiH.

U sljedećoj tabeli prikazat ćemo nekoliko osnovnih makroekonomskih indikatora iz 1996. sa uporedbom iz 1991. godine u Federaciji BiH.

R.B.	INDIKATORI	1996.	1991.	ODNOS IZ 1996. PREMA 1991.
1.	GDP (u milijardama USD)	2,02	6,88	34%
2.	Broj zaposlenih (u hiljadama)	323	631	51%
3.	Izvoz robe (u milionima USD)	58	1.417	0,24%
4.	Uvoz robe (u milionima USD)	1.204	1.120	93%
5.	Prosječne plaće (u KM)	169	438	26%

Iz prethodne tabele se može vidjeti kakve su negativne posljedice rata na ekonomiju BiH. Postavlja se veliko pitanje kakve mjere trebamo preduzimati da bismo dostigli ekonomske pokazatelje koje smo imali prije rata, 1991. godine.

BiH očekuje težak period obnove privrede, ali i ostalih područja života.

Napomena: Komentar na obnovu BiH dvadeset godina nakon završetka rata odnosi se na usporenost obnove i da mnoge ekonomske pokazatelje iz 1991. godine (prije rata) još nismo dostigli (broj zaposlenih, nivo standarda, izvoz, obim proizvodnje i sl). Međutim, brojne negativne ekonomske pokazatelje smo već ostvarili (visoka nezaposlenost, trgovinski deficit, visok uvoz, siromaštvo, socijalna nesigurnost i sl).

DODATAK 49: MAKROEKONOMSKA VIZIJA FEDERACIJE DO 2005. GODINE – SEKTOR POLJOPRIVEDE, Dnevni avaz, 5. novembar 2001. godine

Prof. dr. Nikola Grabovac

Vlada će u razvoj poljoprivrede uložiti 972 miliona KM.

Zašto godinama zanemarivana zemljoradnja i stočarstvo izbijaju u prvi plan kao faktori razvoja. Šta će se premirati u 2002. godini

U okviru rasprave o makroekonomskoj viziji razvoja Federacije do 2005. godine, jučer su u Federalnoj privrednoj komori u Sarajevu argumente sučelili predstavnici Vlade i poljoprivrednih proizvođača.

Ako je suditi po obostranom zadovoljstvu, dvije strane su nakon višegodišnjih sporenja postigle puni konsenzus.

Zajednički interes

Vlada Alije Behmena izrazila je spremnost da višestruko poveća sredstva za poticanje poljoprivrednih proizvođača, sa tri na čak 50 miliona KM godišnje. Zauzvrat se očekuje da zemljoradnici, stočari i industrija hrane ponude kvalitetne domaće proizvode koji će, bez uvođenja mjera ograničenja, smanjiti ovisnost od uvoza.

Zamjenik premijera i ministar financija Nikola Grabovac pozvao je udruženja, institute i fakultete da predlože listu proizvoda za premije.

“Do sada smo primali proizvodnju mlijeka i duhana. Već od ovogodišnje jesenske sjetve namjeravamo premirati najmanje deset proizvoda”, kaže Grabovac, upozoravajući već na startu da se pod zaštitom ne podrazumijevaju zatvaranje granica i stvaranje domaćih monopola.

Iz vlastitih izvora

“Sve mjere stimulacije idu na kvalitet, ne da se proljeva mlijeko, nego da se na Vlačiću izgradi mljekara koja će štititi poznati vlašićki sir”, naglašava Grabovac, koautor vizije razvoja.

Vizija makroekonomskog razvoja stavlja, dakle, poljoprivredu na prvo mjesto. Očekuje se da do 2005. godine, izuzev ulja, šećera i pšenice, 80 posto potreba Federacija zadovoljava iz vlastitih izvora.

Sada se godišnje troši milijardu na uvoz: 197 miliona maraka za alkohol, sokove, prirodne i mineralne vode, 124 miliona za povrće i voće, 91 milion za mlijeko, 78 miliona za kakao, šećer i čokolade, 64 miliona za meso i mesne prerađevine...

“Do 2005. godine u poljoprivredu ćemo uložiti 972 miliona maraka, obezbijediti povoljne kredite, zaposliti pet hiljada osoba. Na vama je da obezbijedite da se domaći proizvodi nađu u prodaji”, upozorava ministar Grabovac poljoprivredne i trgovačke uvozno-izvozne firme i njihove asocijacije.

Banke za agrar

Vlada je odlučna da podrži svaku inicijativu koja ide ka proizvodnji i preradi domaće hrane. U tom smislu predloženo je da se najveći dio kapitala Federalne investicijske i Banke za obnovu i razvoj, koje od iduće godine jedine ostaju dijelom u državnom vlasništvu, usmjeri u razvoj agrara. Samo u FIB-u vrijednost državnog kapitala je 130 miliona maraka.

Prezentirane su izuzetno povoljne kreditne linije za poljoprivrednike i uzgoj stoke, čije kamate ni u kom slučaju neće prelaziti deset posto na godišnjem nivou, a koje ubrzo mogu biti operativne.

DODATAK 50: STANJE U VANPRIVREDI BiH KAO POSLJEDICA STANJA PRIVREDE BiH (juli 2009)

Prof. dr. Nikola Grabovac

Stanje u vanprivredi BiH nakon 1995. godine možemo promatrati u odnosu na privredu kao princip “spojenih sudova” tj. kakvo je stanje u privredi – slično je stanje u vanprivredi. Stanje u privredi BiH je katastrofalno i u stalnom pogoršanju, što se može reći i za vanprivredu u BiH.

Raspad ukupnog društva, kako privrede tako i vanprivrede, izražava se kroz:

- pad kvaliteta rada i usluga;
- moralnu razgradnju;
- stanje kaosa i konfuzije;
- povećanje kriminala;
- opću socijalnu nesigurnost;
- nekompetencije i neznanje zaposlenih;
- razvoj korupcije i mita, itd.

Ukupni pravosudni sistem je u stručnom i moralnom kolapsu. Utjecaj političkih stranaka na sudstvo je vrlo visok, pojedini sudovi i tužiteljstva su pod jakim utjecajem političkih stranaka i čelnik pravosudnog organa u pravilu provodi stavove stranke koja ga je kandidirala na funkciju i podržala njegov izbor. Evidentna je sporost sudskih organa, kao i veliki broj poništenih ili vraćenih rješenja na ponovni postupak. Sudstvo je treći stub svake države (pored parlamenta kao zakonodavnog organa i vlade kao izvršnog organa) i moralo bi biti stručno, efikasno i bez političkih i drugih utjecaja. U proteklom periodu pravosuđe BiH imalo je najviše reformi i uložena su ogromna sredstva koja su pretežno potrošena na strane osobe (sudije, savjetnici, elaborati, konferencije, honorari i sl). Bilo bi neophodno izvršiti detaljnu analizu uložених sredstava i ostvarenih efekata u poboljšanju pravosuđa BiH. Svaka reforma pravosuđa vršena je u organizaciji i pod kontrolom OHR-a i drugih međunarodnih organizacija.

Školstvo je u posebnim problemima u BiH. Skoro sve osnovne i srednje škole su pod velikim utjecajem političkih stranaka. Školstvo od malih nogu uči djecu na podijeljenost BiH i svaljuje krivicu za ratne događaje na drugu stranu. Indirektno

se razvija mržnja koja uzima sve više maha. Istina se uvijek tumači i objašnjava sa gledišta jednog naroda.

Posebno je razoren sistem visokog obrazovanja. Pod firmom privatizacije osnovani su u BiH brojni privatni fakulteti i univerziteti. Svjesnost u razaranju visokog obrazovanja, pored domaćih političkih stranaka, ima i Međunarodna zajednica. Nekvalitetno visoko obrazovanje je najbolji stimulan da se razruši ukupni društveni, privredni i politički, život u BiH. Nestručni visoki kadrovi zauzimaju čelne funkcije i garant su daljem neuspješnom razvoju BiH, što je krajnji i tajni cilj Međunarodne zajednice izražen kroz stavove i politike Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda. Diplome visokog obrazovanja, magistarske i doktorske titule moguće je dobiti u kratkom roku i uz određena plaćanja, a što nije rezultat znanja i učenja.

Zdravstvo u BiH je u značajnoj stagnaciji, posebno zbog nedostatka sredstava za ulaganja u zdravstvene organizacije, bilo u moderne zdravstvene uređaje i aparate ili u smještajne kapacitete. S obzirom da još nisu formirani privatni medicinski fakulteti, nivo znanja i kvaliteta ljekarskog osoblja još su zadržani na zavidnoj visini.

Kultura u BiH je u velikoj krizi. Razlog se može tražiti u nemogućnosti da privreda ulaže u kulturu, a ni budžeti nemaju sredstva za takve namjene. To uzrokuje teško financiranje kulture, što se negativno odražava na kvalitet i obim kulturnih događanja.

Sa naukom u BiH je još teža situacija. U općoj neimaštini najmanje se izdvaja za nauku, što ugrožava i minimum naučnih aktivnosti. Poseban problem u nauci dešava se sa Akademijom nauka BiH koja pod utjecajem političkih stranaka u Sarajevu dobija obilježje bošnjačke akademije nauka, što je izazvalo srpske političke stranke da u Banjoj Luci formiraju novu srpsku akademiju nauka. Hrvati slijede prethodnom i u Mostaru osniva hrvatsku akademiju nauka. Tri akademije nauka u BiH nemaju sredstva za svoje aktivnosti, a i broj akademika je minimalan. Da bi se broj akademika povećao, pojedini prosječni profesori se prevode u akademike. Sve to djeluje negativno na kvalitet nauke.

Sport u BiH, nažalost, slijedi primjer drugih vanprivrednih djelatnosti. Dolazi do značajnog opadanja kvaliteta i broja sportskih manifestacija. Od nekadašnjih izuzetno jakih i kvalitetnih sportskih ekipa danas imamo ispodprosječne klubove koji se u Europi tretiraju kao nižerazredni klubovi.

Socijalna zaštita (penzioneri, nezaposleni, invalidi, zdravstveno nesposobni i sl) je na minimumu, što je posljedica neopravdano velikog broja korisnika i vrlo niskih primanja. Za takve namjene nema dovoljno sredstava iz privrede niti budžetskih sredstava.

Da ne bismo samo nabrajali šta je u padu u sferi vanprivrede, želimo ukazati da ima oblasti koje se uspješno razvijaju i u porastu su – kriminal, korupcija, mito, siromaštvo i glad.

Siromašna privreda nije u stanju financirati i ulagati u vanprivredu. Ekonomsko-financijsko stanje vanprivrede je vrlo loše i u takvim uvjetima nije moguće razgovarati o podizanju nivoa usluga i kvaliteta vanprivrede. Ugrožena joj je gola egzistencija.

GLAVA VIII

RAZVOJ EKONOMSKE MISLI

Mudra misao – pouka:

*Bilo je to jednom davno, u životu još lijepom,
možda mi se činio težak tada,
ali kad mislim o njemu sa ovog mjesta,
želio bih da se vratim.*

Meša Selimović

21. ZAŠTO IZUČAVATI RAZVOJ EKONOMSKE MISLI?

Mudra misao – pouka:

Neznanje je korijen i stablo zla.

Početak je najvažniji dio svakog posla.

Platon

Razvoj ekonomske misli potrebno je izučavati jer služi interesima cijelog društva i napretku čitavog čovječanstva. U početnom razvoju čovječanstva, ekonomske misli se izražavaju u stavovima i mišljenjima pojedinaca u govorima, pisanim djelima, zakonima, filozofskim i drugim raspravama. Tek znatno kasnije razvoj ekonomske misli dobija naučni karakter.

Početni razvoj ekonomske misli ne tretira se kao dio ekonomske nauke, već kao dio filozofskih, političkih, ideoloških i metodoloških rasprava.

Ekonomija kao posebna oblast nauke nastaje tek u 18 stoljeću. Prema mišljenju prof. Ratka Zelenike nauka se definira kao skup sistematiziranih i argumentiranih znanja, odnosno skup spoznajnih činjenica, pojmova, načela, podataka, informacija, zakona, teorija i zakonitosti, u određenom povijesnom razdoblju o objektivnoj stvarnosti (tj. prirodi i društvu), do kojeg se došlo primjenom objektivnih naučnih metoda, a kojima je temeljna misija spoznaja zakona i zakonitosti o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti prirodnih i društvenih pojava i maksimizacija učinkovitosti ljudske prakse.

U analizi razvoja ekonomske misli ne možemo polaziti samo od 18. stoljeća, kada ekonomisti razvijaju samo tada dominirajuće mišljenje ekonomista da je kapitalizam jedino ispravan i dobar pravac razvoja svjetske ekonomije, pri čemu se interesi pojedinaca stavljaju iznad interesa društva.

Oni svoje teorije postavljaju u prvi plan, a sve ostale ekonomske misli ignoriraju i odbacuju. Tako naprimjer prof. Samuelson u svojoj kultnoj knjizi *Ekonomija* (19. izdanje) razvoju ekonomske misli posvećuje samo jednu skicu na dvije stranice. Prema njegovom mišljenju *Obiteljsko stablo ekonomije* polazi od 18. stoljeća sa fiziokratima i merkantilistima, on ignorira sve prethodne ekonomske misli 17. stoljeća poslije Krista i nekoliko stoljeća prije Krista.

Kapitalizam je očito iznjedrio razne ekonomske mislioe koji su podržavali koncept prema kojem privatno vlasništvo ima prednost nad državnim ili društvenim vlasništvom. Sa takvog aspekta gledanja ekonomije, jasno je zašto primat dobijaju svi teoretičari koji podržavaju i objašnjavaju prednosti privatnog

vlasništva nad državnim. Iz tog razloga je jasno zašto se ekonomska misao stare Grčke ne podržava i zanemaruje. Razlog leži u činjenici da su grčki filozofi podržavali društveni (državni) interes u odnosu na privatni interes pojedinaca. To ne odgovara kapitalističkoj ekonomskoj misli i, sa njihovog aspekta, takve treba zanemariti i odbaciti.

U praćenju i analiziranju razvoja ekonomske misli postoje četiri kategorije istraživača.

Prva kategorija istraživača su historičari koji samo jednostavno pišu i u obliku hronologije evidentiraju razvoj ekonomske misli. Iz djela pojedinih ekonomskih i drugih mislilaca uredno izdvajaju i evidentiraju stavove, mišljenja i prijedloge, a ne upuštaju se u njihovu kritičku analizu, niti na utjecaj tih stavova i mišljenja na današnju ekonomsku misao. Takvi ekonomski mislioci imaju ograničeni značaj jer samo evidentiraju nečije stavove i mišljenja.

Druga kategorija istraživača razvoja ekonomske misli u prvoj fazi postupaju kao i prva kategorija istraživača, ali dodaju kritičke analize i ocjene povezanosti tadašnjih ekonomskih misli sa današnjom aktuelnom situacijom u ekonomskoj misli. Manji broj ekonomskih mislilaca kritički upoređuju ondašnje ekonomsko stajalište sa aktuelnim stanjem. Daleko veći broj ekonomskih mislilaca izvlači iz starih ekonomskih misli samo one dijelove ekonomske misli koja odgovaraju aktuelnoj vlasti, naročito kapitalističkom poretku.

Treća kategorija istraživača ekonomske misli upušta se u dublje analize razvoja ekonomske misli, pri čemu na kritičkoj osnovi prošlosti i sadašnjosti predlažu ekonomsku misao u budućnosti. Ovih mislilaca ima najmanje, ali su značajni zbog kritike sadašnjeg stanja i zbog prijedloga o daljnjem razvoju ekonomske misli. To se prije svega odnosi na budućnost raspodjele viška vrijednosti, odnose bogatih i siromašnih država, odnose razvijenih i nerazvijenih regija i država, rješavanje problema nezaposlenosti, gladi a posebno odnos između individualizma u ekonomiji (privatni interes) i ukupnosti društva (razvoj nerazvijenih), odnosno financiranje javnih i zajedničkih dobara za koje privatnici nisu zainteresirani jer se tamo ne ostvaruje profit.

Četvrta kategorija istraživača razvoja ekonomske misli su brojni profesori koji pišu knjige za učenje i studiranje iz oblasti ekonomije – mikro i makroekonomija. Oni, u suštini, i nisu istraživači razvoja ekonomske misli, to su aktuelni profesori ekonomije koji, u sadašnjem trenutku, nastoje dokazati opravdanost kapitalističkog sistema jer im to donosi profit. S obzirom na njihovo znanje, to obavljaju maksimalno kvalitetno, ali se ne upuštaju u kritičku analizu ukupnog kapitalističkog sistema. Preskaču teme koje su sporne ili koje su negativni proizvod kapitalizma jer ne žele ulaziti u konflikt s aktuelnom vlasti. To su, naprimjer, temeljni problemi ekonomije kao: višak vrijednosti i njegova raspodjela, kako riješiti nezaposlenost, siromaštvo i glad, kako spriječiti

neopravdano bogaćenje pojedinaca, kako spriječiti ekonomsku pohlepu ili kako umanjiti ekonomski egoizam u maksimalnom stvaranju dobiti itd.

Pred nove i mlade ekonomske mislioce stavlja se zadatak da objektivno i kritički preispitaju razvoj ekonomske misli ne samo od nastanka kapitalizma nego od početaka ekonomske misli, a naročito stavova i mišljenja grčkih filozofa. Ekonomija kao nauka mora polaziti od naučnih istraživanja, postavljanja hipoteza i njihovog potvrđivanja ili odbacivanja kako bi se utvrdila naučna ekonomska istina. Ekonomija ne može biti u službi tekuće politike i dokazivanja da je samo taj sistem dobar i ispravan.

Ekonomsku nauku u budućnosti nemoguće je razumjeti bez znanja o njenoj prošlosti, počevši od početka razvoja čovječanstva pa preko doba prije Krista, naročito perioda razvijene stare Grčke, te perioda robovlasništva i feudalizma do kapitalizma. Sadašnje stanje ekonomije i načina ekonomskog mišljenja pod velikim je pritiskom prošlosti. Neophodno je ponovno revidirati i preispitati stavove o pojedinim periodima sa ekonomskog aspekta i ocijeniti njihovu objektivnost i istinu.

Postojeće dogme o nekim ekonomskim mislima za koje se sada smatra da su objektivne, istinite, naučne i potvrđene, neophodno je ili ponovo preispitati i potvrditi, korigirati ili odbaciti.

Marksizam je od većine ekonomista odbačen kao utopijski, ali i vrlo radikalan, koji je u mnoge zemlje (Rusija, Poljska, Mađarska, Istočna Njemačka i dr) uveo teror vlastodržaca nad narodom (primjer Rusije i razvoj staljinizma). Ovdje se u degradaciji Marksa i njegovih ideja svjesno uvodi politički sistem, gdje su nedorasli ljudi neznanjem i pohlepom za vlašću uništili Marksove, odnosno socijalističke ideje. Vješto se manipulira naukom kako bi se potpuno degradirale neke, u principu pozitivne, ideje. U skoro istom ili sličnom slučaju kapitalistička ekonomska teorija se ne povezuje sa političkim situacijama. Primjer je Prvog i Drugog svjetskog rata koji je, u suštini, veliki ratni nesporazum koji je izazvan ekonomskim razlozima. Dovođenje Hitlera na vlast, njegov razvoj i uspjeh u Njemačkoj posljedica su Sporazuma nakon Prvog svjetskog rata po kojem je Njemačka na ekonomskom planu trebala biti uništena. U ovom slučaju se ekonomija ne povezuje sa političkim i ratnim stanjem. Očito je da u ovim primjerima na ekonomsku nauku snažno utiču politička opredjeljenja, koja ekonomsku nauku usmjeravaju u podaničku. Neophodno je ponovo preispitati naučnu utemeljenost razvoja ekonomske misli, te da li ona i koliko doprinosi razvoju, prije svega ukupnog čovječanstva, a potom i pojedinih država, regiona i pojedinaca.

Potrebno je preispitati ekonomske misli iz prošlosti i njihovu upotrebu radi objašnjavanja sadašnjih ekonomskih problema, te kontrole i usmjeravanja tekuće politike, i kontrole naroda i njegove ekonomske i političke svijesti. Posebno je potrebno preispitati i podvrgnuti kritičkoj analizi daljnji razvoj kapitalizma, da li je on dostigao svoj maksimum i postao kočnica daljnjem razvoju čovječanstva i otklanjanju nagomilanih problema – ekonomskih i drugih. Također, očekivat je

daljniji razvoj ekonomske nauke u pravcu istraživanja novog ekonomsko-društvenog sistema koji će omogućiti skladniji razvoj ukupnog čovječanstva i primat ukupnog društvenog interesa staviti iznad značaja pojedinačnog interesa.

22. RAZVOJ EKONOMSKE TEORIJE – MISLI

22.1. RAZVOJ EKONOMSKE TEORIJE U STAROM VIJEKU (BABILON, GRČKA, RIM)

Stari vijek počinje od uvođenja pisma, odnosno od početka civilizacije oko 3.500 godina prije naše ere u Mezopotamiji. U stari vijek uključuje se i grčko-rimski period od oko 800 godina prije naše ere. Stari vijek traje do 3. vijeka naše ere, u periodu vladavine rimskog cara Dioklecijana, a prema drugim istoričarima traje do pada Rimskog carstva 476. godine.

Prve ekonomske teorije javljaju se još početkom stvaranja država, izražavaju se u mišljenjima i stavovima poznatih filozofa. Teško je govoriti da li je u tome periodu postojala ekonomska teorija. Tadašnja dominacija prirodne proizvodnje nije ni trebala ekonomsku teoriju. Ekonomske misli u tom periodu javljaju se u okviru filozofskih rasprava i političkih govora.

Početak pisanih dokumenata o ekonomiji nalazimo u Babilonu. Za vrijeme vlade Sumeraca, kralja Urukagina, 3000 godina prije Krista, gospodarski život je bio dosta razvijen i uređen. Navedeni kralj provodi gospodarske i poreske reforme sa ciljem da smanje preveliku gospodarsku snagu kraljevog dvorskog gospodarstva, hramova i pojedinih knezova. Kroz navedene reforme kralj je želio da snizi preteške poreze na teret naroda. Iz dokumenata se vidi da je tadašnja robna razmjena vršena prirodno (jedna roba za drugu robu). Međutim, već se uvodi novčano plaćanje putem srebra.

Već 2200. godine prije Krista usvaja se poznati Hamurabijev zakonik, koji dokazuje da u starom Babilonu postoje razvijeni i uređeni privredni odnosi. Iz sačuvanih dokumenata se vidi da je regulirana oblast imovine, davanje iste u zakup, davanje zajmova, visina kamata i slično. U cilju oporezivanja izvršen je popis zlata, stoke, oranica i dr.

Nakon Babilona i Mezopotanije, a nakon što su osvojili Egipat, i tamo se razvija prvo ekonomsko uređenje. U suštini je to period feudalizma. Bilježe se počeci razvoja trgovine između država.

Oko 1200 godine prije Krista Izraelci se vraćaju na područje današnje Palestine i Izraela. Uspostavljaju neki oblik solidarnosti između svojih pripadnika. Bilo je protivzakonito svako korištenje položaja u odnosu na druge sunarodnjake. Zabranjeno je davanje zajmova uz kamate, jer je to smatrano lihvarstvom. Izraelci su prvi uspostavili kolektivizaciju. Ostalo je privatno vlasništvo, ali se podjela proizvoda vršila zajednički. U tom periodu nije bilo ni bogatih ni siromašnih, nije bilo ni obilja ni oskudice.

U periodu od 1500. do 500. godine prije Krista razvija se značajna međunarodna trgovina na cijelom području Sredozemlja. Nosioci tog trgovinskog razvoja bili su Feničani koji su živjeli na moru ispod današnjeg Libanona.

Sljedeća etapa razvoja ekonomskih misli razvija se u staroj Grčkoj. Interesantan je njihov stav prema radu. Rad slobodnih ljudi je nešto što im nije dostojno. Rad je isključivo za robove koji su niža rasa od slobodnog čovjeka. Tek znatno kasnije, u 17. i 18. stoljeću rad dobija na značaju i razvija se radna teorija vrijednosti. Ekonomsku misao u Grčkoj su isključivo razvijali filozofi u svojim raspravama. Iz tog perioda interesantan je prvi poznati otpis dugova svakom građaninu Atene za 27%. To je proveo filozof, mudrac i pjesnik Solon (oko 600 godina prije Krista), koji je, također, ukinuo dužničko ropstvo, snizio kamatne stope i dr.

I drugi brojni grčki filozofi su u svojim filozofskim raspravama i književnim djelima iznosili razne ekonomske misli kao što su: Heraklit, Aristotel, Protagora, Hipija, Aristofan, Platon, Sokrat, Ksenofont, Diogen.

Na razvoj ekonomske misli veoma su uticali grčki filozofi koji su, nažalost, vrlo malo izučeni i obrađeni. Razlog možemo tražiti u ekonomskoj filozofiji koja ne odgovara kapitalističkoj filozofiji i zbog čega je svjesno zanemarena. U novijoj ekonomskoj literaturi razvoj ekonomske misli počinje od perioda početka i razvoja kapitalizma.

Naprimjer, Ksenofontov spis *O prihodima* predlaže: “Atenska država treba da sama eksploatira rudnike srebra u Laurionu umjesto da ih daje u zakup privatnim poduzetnicima. Time će, naime, država znatno povisiti svoje prihode ne povećavajući porezno opterećenje svojih građana, a ujedno će se time povećati opće blagostanje”.

Očito je da ova tvrdnja ne odgovara kapitalistima i tu treba tražiti razlog zanemarivanja ovog i sličnih djela.

Posebno je sa aspekta razvoja ekonomski misli zanemaren Aristotel, a koji je obradio najviše gospodarskih pitanja i smatra se jednim od najvećih umova čovječanstva. Aristotelovi pogledi na gospodarstvo su najdublje i najviše razrađene misli koje je dao cijeli stari vijek. Nažalost, i Aristotel u sferi ekonomske misli biva maksimalno ignoriran jer u mnogim stavovima ne odgovara kapitalističkoj ekonomskoj misli. Iako je Aristotel pozitivno pisao o privatnom vlasništvu, dosta je zanemaren pa je neophodno istražiti njegove stavove vezane za odnose i koegzistenciju između društvenog i privatnog vlasništva. Ti odnosi su i danas aktuelni i mogu poslužiti za istraživanje budućnosti takvih odnosa.

Nakon Grčke interesantan je razvoj ekonomske misli u starom Rimu. Istorija je više pažnje posvetila samim vojnim uspjesima Rima, a posebno rimskom pravu koje je korijen sadašnjeg modernog prava. Ekonomska misao na području Rima umnogome je slijedila razvoj ekonomske misli u staroj Grčkoj, a dosta je zanemareno izučavanje razvoja ekonomske misli u tom periodu i na tom prostoru. Interesantni su temeljni stavovi rimske filozofije o ekonomiji Rima:

- centralna uloga države u organiziranju i upravljanju ukupnim privrednim životom;
- značajno zastupanje socijalnih elemenata u državnoj zajednici;
- razvoj privatnog bogaćenja je prihvaćeno kao negativni proces;
- rad je bio namijenjen robovima i nije bio dostojan slobodnog čovjeka itd.

Razvoj ekonomske misli u starom vijeku na području Babilona, Egipta, Izraela, Grčke i Rima nije dovoljno istražen. Činjenica je da tadašnje temeljne i najvažnije probleme privrede treba dodatno istražiti, jer prema preliminarnim procjenama rješenja zaslužuju i današnju pažnju sa aspekta razvoja ekonomske misli u narednom periodu.

22.2. RAZVOJ EKONOMSKE MISLI U SREDNJEM VIJEKU

Srednji vijek počinje nakon prestanka starog vijeka u 3. stoljeću naše ere, u periodu vladavine rimskog cara Dioklecijana, a prema nekim istoričarima srednji vijek počinje nakon pada Rimskog carstva 476. godine. Srednji vijek traje do pada Carigrada 1453. godine, a prema drugim istoričarima do otkrića Amerike 1492. godine.

Srednji vijek nastaje nakon raspada Rimskog carstva, na čijem području se istovremeno dešavaju velike migracije naroda, uglavnom slavenskog i germanskog. U tom periodu kršćanstvo postaje dominantna religija koja će dati značajan doprinos razvoju ekonomske misli. Rimljani na kršćane gledaju kao na buntovnike, neradnike, beskućnike i sl, koji su došli bez poziva na prostore Rimskog carstva. Početkom 4. stoljeća, nakon dužih i krvavih sukoba, kršćanstvo dobija primat u prostorima bivšeg carstva. Kršćanstvo tada postaje zvanična i jedina dozvoljena državna religija, te počinje sa progonom pripadnika drugih vjера.

Kršćanstvo i njihovi filozofi nastoje teorijski dokazati opravdanost novog društvenog sistema. Počeci ekonomske misli u srednjem vijeku vezuju se uz katoličke vjerske filozofe. Osnov ekonomske misli u početku srednjeg vijeka temelji se na velikoj ulozi države i Crkve, a želja pojedinaca za privatnim dobitkom je izvor svega zla. Tvrdi se da svako bogatstvo potiče od nepravde, tj. da ako jedan nešto dobiva, drugi je morao nešto izgubiti. Za privatno vlasništvo sv. Augustin kaže da je ono sa etičkog gledišta dopustivo uz uslov da je ograničeno po svom porijeklu, koje mora biti etički pozitivno, kao i po načinu i obimu upotrebe koje takođe mora biti etički besprijeorno. Jasno je da počeci ekonomske misli u srednjem vijeku predviđaju dva oblika vlasništva: privatno i društveno (državno, crkveno i sl).

Ekonomski misao srednjeg vijeka usko je isprepletena sa vjerskim mislima, a temelj tadašnjih misli o ekonomiji može se svesti na:

- privatno vlasništvo je opravdano, ali mu je sadržaj ograničen;
- bogatstvo nije samo po sebi grijeh, ali otežava osnovne ciljeve čovječanstva;
- rad je opća dužnost čovjeka;
- načelo nejednakosti ljudi po zvanjima i zanimanjima;
- načelo bratstva svih ljudi;
- prisutna je dilema između individualizma i kolektivismata itd.

Posebno je zanimljivo stajalište prema privatnom vlasništvu i privatnoj inicijativi. Pojedinaac nema punu slobodu u smislu individualizma. On ne smije nekontrolirano težiti za dobitkom ni neograničeno težiti za zadovoljenjem svih svojih potreba. Ipak, tadašnja ekonomska misao podržava privatno vlasništvo jer ta nejednakost može ostvariti onaj poželjni i potrebni sklad. Neophodno je uspostaviti skladne odnose između individualizma i kolektivismata.

U djelima svetog Tome posebno se opravdava i obrazlaže privatno vlasništvo kao pozitivno:

- privatno vlasništvo pojačava čovjekovu volju i smisao za rad;
- društveni poredak se odvija mnogo bolje i sigurnije ako svako može raspolagati svojim vlasništvom;
- zajednica dobara (imovine) mora dovesti do nereda;
- privatno vlasništvo smiruje odnose među ljudima i sprečava inače neizbježne sporove i trzavice.

Prethodna ekonomska misao usko je povezana s Aristotelovim stavovima.

Neophodno je detaljnije istražiti i izučiti ekonomsku misao srednjeg vijeka, iako je u većem dijelu srednjeg vijeka vladalo mrtvilo u razvoju gospodarstva, kao i u razvoju ekonomske misli.

22.3. RAZVOJ EKONOMSKE MISLI U NOVOM VIJEKU

Novi vijek nastaje krajem 15. i početkom 16. stoljeća. To se povezuje sa turskim osvajanjem Carigrada (1453) i otkrivanjem Amerike (1492). Prestanak jednog vijeka i prelazak u drugi je proces koji traje nekoliko stotina godina. Tako i razvoj ekonomske misli bilježi tranziciju iz jednog shvatanja ekonomskih zakonitosti i procesa u druga shvatanja, postepeno i bez naglih skokova. Jedna shvatanja postepeno trpe kritike i polagano prelaze u druga. U to vrijeme mnogi pomorci otkrivaju nove zemlje i sve se

više razvija trgovina između tadašnjih razvijenih zemalja Europe sa novootkrivenim zemljama. Istovremeno, europske države osnivaju brojne kolonije u Americi, Aziji i Africi, odakle crpe razna bogatstva (zlatu, srebro, razni poljoprivredni proizvodi ali i robove), u čemu se naročito ističu Portugal, Španija, Holandija, Italija, Engleska i dr.

U novom vijeku, nakon srednjeg vijeka, dolazi do naglog razvoja ekonomske misli i koja prelazi u ekonomsku nauku. Uspostavlja se novi društveni sistem, kapitalistički sistem a koji nastaje na ruševinama feudalnog sistema. Kapitalistički sistem omogućuje brzi i snažniji razvoj trgovine i proizvodnje, što potiče da se ekonomska misao brže razvija u formi i obliku ekonomske nauke.

Novi vijek možemo povezati sa razvojem kapitalističkog društvenog sistema, pri čemu imamo jedan izlet od blizu stotinjak godina u socijalistički društveni sistem u desetak europskih i azijskih država, a koji je krajem 20. stoljeća završio neuspješno.

Razvoj ekonomske misli već u obliku ekonomske nauke možemo podijeliti na više perioda prema osnovnim opredjeljenjima ekonomskih ideja:

1. Merkantilizam
2. Fiziokratizam
3. Liberalna ekonomska misao
4. Utopijski socijalizam
5. Ekonomska misao u Njemačkoj
6. Marksizam
7. Neoklasična škola
  - a) Psihološka (austrijska) škola
  - b) Matematička (lozanska) škola
  - c) Maršalijanska ili Kembriđzka škola
  - d) Američka ekonomska škola
8. Ekonomska misao u 20. stoljeću
  - a) Keynesijanska škola
  - b) Monetaristička škola
  - c) Ekonomija ponude kao škola,
  - d) Škola racionalnih očekivanja
  - e) Škola neoliberalizma
  - f) Škola radikalne ekonomije
9. Ekonomska misao o svjetskom ekonomskom razvoju (naročito siromašnih i nerazvijenih država).

22.3.1. MERKANTILIZAM

Merkantilizam je dominantan u Europi od kraja 15. do kraja 18. stoljeća. Riječ merkantilizam potiče od latinske riječi *merx* što znači roba u trgovačkom smislu. Ova ekonomska misao, kao nauka, pojavljuje se u Engleskoj, a potom u Francuskoj, Španiji, Italiji itd.

Tadašnje ekonomske prilike koje daju podlogu za razvoj ove ekonomske misli:

- pojavljuje se pojam kapitala;
- ostvaruje se period prvobitne akumulacije kapitala;
- privatno vlasništvo sve više dominira;
- razvija se manufakturna proizvodnja;
- jača međunarodna trgovina;
- razvija se nova mlada kapitalistička klasa;
- formiraju se snažne nacionalne države.

Novim nacionalnim državama potrebna je financijska i druga potpora u borbi protiv ostataka feudalizma u novonastalim državama. Na toj osnovi uspostavlja se sprega između novih kapitalista i novih nacionalnih vladara. Kapitalistima je potrebna sloboda u poslovanju i trgovanju, a vladarima je potrebna novčana podrška. U takvom stanju uspostavljaju se dobri partnerski odnosi i jedni druge uzajamno pomažu.

Osnovni principi ekonomske misli merkantilizma:

- pravila merkantilizma su nacionalna i vrijede za jednu državu, a nikako za cijelo čovječanstvo;
- potiče razvoj svoje države i njenih stanovnika;
- bogatstvo države izražava se u obimu raspolaganja zlatom i srebrom;
- zlato i srebro se prikuplja iz vlastitih rudnika, ali i iz kolonija;
- ako zemlja nema rudnika zlata i srebra do njega se dolazi isključivo izvozom roba, što predstavlja bogaćenje države;
- uvoz je negativan proces jer se njime odlivaju zlato i srebro, a zemlja siromaši;
- zahtijeva se od države da maksimalno podržava izvoz, a istovremeno sprečava uvoz kako bi se povećao pozitivni spoljnotrgovinski bilans;
- država treba poticati proizvodnju, naročito onu namijenjenu izvozu;
- štiti domaću proizvodnju kroz uvođenje carina na uvoz, a ukida carine na izvoz;
- ukidati sve unutarnje smetnje za razvoj domaće trgovine itd.

Glavno načelo merkantilizma je maksimalno bogaćenje vlastitog naroda, jer se time stvara prostor za razvoj i ostvarivanje što veće dobiti. Istovremeno su zahtijevali od svoje države da maksimalno spriječi ekonomske interese drugih država.

Tadašnje stavove merkantilizma možemo pronaći u današnjim ekonomskim kretanjima, pri čemu je interes nacionalne države zamijenjen interesima: bogatih država naspram siromašnih, razvijenih država naspram nerazvijenih i sl. Principi su isti ili slični, samo je istorijski trenutak primjeren sadašnjim podjelama i odnosima u svijetu.

S obzirom da je merkantilizam, kao vodeća ekonomska misao u tom periodu, trajao oko tri stoljeća, pojavili su se brojni ekonomski i drugi teoretičari koji su pisali o prednostima, ali i nedostacima merkantilizma. Javljali su se u zemljama koje su najviše razvijale međunarodnu i domaću trgovinu, a među njima prednjače merkantilistički ekonomski mislioci iz Italije, Francuske, Holandije, Engleske, Njemačke, Španije, Austrije itd. Navodimo samo neke najvažnije merkantilističke ekonomske mislioce po državama.

ITALIJA

Bernard Davanzati-Bostichija (1526-1606)
Giovanni Botero (1544-1617)
Antonio Serra (1580 – nepoznata godina smrti)
Antonio Genovesi (1712-1769)

FRANCUSKA

Jean Bodin (1530-1596)
Antoine Montchrestien (1575-1621)
Jan Baptist (1619-1683)

HOLANDIJA

Hugo Grotius (1583-1645)
Pieter de la Court (1618-1641)

ENGLESKA

Thomas Mun (1571-1641)
Thomas Hobbes (1588-1679)
Willam Petty (1623-1687)
Josiah Child (1630-1699)
Nikola Barbon (1640-1698)
James Stewart (1712-1780)

NJEMAČKA

Johan Georg Leib (1670-1727)
Peter Grasser (1676-1727)
Justus Christoph Dithmar (1677-1727)

AUSTRIJA

Johann Joachim Becher (1625-1682)
Wilhelm von Schröder (1640-1688)
Josip Baron Sonnenfeld (1763-1791)
Karl Heinrich Rau (1792-1870)

Za analizu razvoja ekonomske misli potrebno je objektivno, ali kritički i vjerodostojno preispitati i utvrditi ulogu merkantilista u periodu njihovog historijskog egzistiranja, ali i njihov utjecaj na današnju ekonomsku misao, barem u segmentu međunarodne trgovine, kao i ponašanje razvijenih država i njihovih saveza i zajedničkih interesa spram nerazvijenih i siromašnih država. U tom smislu interesantno je istražiti javne, ali i skrivene ciljeve globalizacije. Pitanje je koliko globalizaciju možemo povezati sa temeljnim ciljem merkantilizma da maksimalno ukinu granice i carine u nerazvijenim državama (ali i razvijenim), ali da maksimalno zaštite svoju državu (ali i sve bogate države) od uvoza roba (a i radne snage) iz nerazvijenih država kroz razna carinska i necarinska ograničenja do potpune zabrane uvoza raznih roba iz nerazvijenih država (tekstil, odjeća, obuća, hrana, voće, poljoprivredni proizvodi i sl. Globalizacija umnogome podsjeća na prvobitne merkantilističke stavove nacionalnih država, s tim da je zaštita nacionalnih država od uvoza prenesena na zaštitu bogatih država od uvoza, na vrlo prikriven i perfidni način.

KRITIKA MERKANTILIZMA

a) UTOPIJSKI KRITIČKI PRISTUP

Osnovna kritika merkantilizma ogleda se kroz njegovo nastavljanje podjele na bogate i siromašne, što provodi ne samo između pojedinaca nego i između slojeva naroda i između država. Blagostanje naroda povezuje samo sa blagostanjem određenih kategorija kao što su trgovci, zanatlije, industrijalci, zemljoposjednici i sam vladar. Merkantilisti postaju nemoralni i negiraju gospodarsku etiku, naročito zagovaranu u starom vijeku, i kršćanskim ekonomskim misliocima. Socijalne nepravde su u tom periodu dostigle maksimum i sasvim je normalno i realno da su poneki tadašnji ekonomski mislioci oštro kritikovali merkantilističke stavove.

Taj kritički pogled na merkantilizam izražen je u utopijskoj ekonomskoj misli, a koja izražava potpunu ravnopravnost između svih pripadnika jednog društva, uz opću radnu obavezu prema svom znanju i sposobnostima. Raspodjela dobara bi se vršila prema realnim i ravnopravnim potrebama svakog člana društva. U praksi i životu takvo utopijsko društvo nije nigdje postojalo.

Najpoznatiji utopisti u periodu merkantilizma bili su Thomas More (1478-1535); Francis Bacon (1561-1626) i Tomaso Campanella (1568-1639).

Utopisti u tom periodu nisu ostvarili nikakve uspjehe. Njihove ideje su utjecale na vladare tadašnjih razvijenih država da još više podrže razvoj nepravdi zbog svojih pojedinačnih interesa i dobitaka.

b) LIBERALNI KRITIČKI PRISTUP

Kritički pristup merkantilizmu razvija se sve više u njegovom zreлом dobu, tj. početkom 18. stoljeća. Liberalni kritički pristup merkantilizmu zasniva se na sljedećim kritikama:

- sistem merkantilizma omogućuje samo bogaćenje pojedinaca u društvu/državi;
- drugi dio stanovništva, koji je mnogobrojniji, sve više siromaši, a što je posljedica državnog protekcionizma;
- država ima preveliku ovlast i apsolutno tutorstvo nad pojedincima, pri čemu su pojedine kategorije stanovništva u povlaštenom položaju;
- neodrživost temeljnih načela merkantilizma itd.

Liberalni kritičari merkantilizma ga najviše kritikuju u smislu da pripada političkoj nauci i da je dio državne vlasti. Istovremeno se razvija industrijska proizvodnja koja umanjuje značaj vanjske trgovine. Sve se više vjeruje da povećanje obima zlata i srebra u jednoj državi ne uvećava bogatstvo te države i njenog naroda. Novim razvojem gospodarstva javljaju se i nove liberalističke koncepcije, koje ujedno najavljuju kraj postojeće ekonomske misli i početak razvoja nove ekonomske misli.

Najpoznatiji predstavnici liberalnog kritičkog pristupa merkantilizmu su: Piere le Pasant Sieur de Boisguillebert (1646-1714); Abbe De Saint Pierre (1652-1743); John Law (1671-1729); Richard Cantiloon (1680-1734); Ernst Ludwig Carla (1682-1734); David Hume (1711-1776) i Vincent De Gournay (1712-1759).

Stavovi i djela predstavnika kritičkog liberalnog pristupa merkantilizmu sve više daju prostora za napuštanje ove ekonomske misli i prihvaćanje nove ekonomske misli poznate pod nazivom fiziokratska ekonomska misao.

22.3.2. FIZIOKRATIZAM

Sljedeća faza u razvoju ekonomske misli je fiziokratizam, poznat i kao fiziokratska škola. Pojavio se među francuskim ekonomskim misliocima i trajao je svega pedesetak godina u drugoj polovici 18. stoljeća. Fiziokratizam je izuzetno značajan za razvoju ekonomske misli, jer daje temelje novoj ekonomskoj misli koja se razvija u 19. i 20. stoljeću.

Fiziokratizam je prvi sistematski tumač kapitalizma, odnosno kapitalističkog načina proizvodnje. Do tada se temelj ekonomskog razmišljanja kretao oko trgovine, naročito vanjske i djelomično domaće trgovine. Fiziokrati ekonomska istraživanja prenose na proizvodnju, koja je u tom periodu bila prisutna i razvijena, što se dominantno odnosilo na poljoprivrednu proizvodnju.

Riječ fiziokratizam nastaje od grčkih riječi: *fusis* – priroda i *kratein* – vladati. U suštini, fiziokrati prihvataju vladavinu prirode, odnosno prirodnog poretka. Smatraju da je priroda stvorila najbolji i najracionalniji poredak, te na osnovu njega treba stvoriti poredak u ekonomiji i društvu. U Francuskoj, u tom periodu, jedina proizvodnja bila je u oblasti poljoprivrede, pa je jasno zašto za tadašnju ekonomsku misao poljoprivreda bila najznačajnije pitanje.

Fiziokrati su prirodi pronašli u hedonizmu, tj. u zadovoljstvu i ugodnosti. Riječ hedonizam potječe od grčke riječi *hedone* – zadovoljstvo, ugodnost. To primijenjeno u ekonomiji predstavlja težnju čovjeka za maksimalnom koristi i uživanjem od rada i sticanja bogatstva. Smatraju da zbir zadovoljstva, uživanja i bogatstva pojedinaca čine interes i zadovoljstvo cjeline naroda.

Prateći samoregulaciju prirode, smatraju da se ta zakonitost mora prenijeti na ekonomiju i državu. Svako miješanje države u ekonomiju pravi samo smetnje i štetu za ekonomiju, ali i cijelo društvo. Smatraju da se ekonomija treba prepustiti sopstvenim zakonitostima i što većoj ekonomskoj slobodi.

Prethodni principi fiziokratizma formulirani su u poznatoj izreci: *Laissez faire, laissez passer* – pusti da stvari slobodno idu svojim tokom. Na taj način fiziokrati smatraju da država se ne treba miješati u ekonomiju. Zahtijeva se ukidanje svih oblika državne intervencije. Prema mišljenju fiziokrata glavni elementi prirodnog poretka su: privatno vlasništvo, privatni interes, sloboda poduzetništva i slobodna konkurencija. Istraživali su, također, bitne elemente ekonomije: proizvodnju, promet, raspodjelu i potrošnju. Prvi su pokušali istražiti i objasniti pojam ekonomskog viška i kružni tok privrede. U tom periodu ekonomska misao prvi put dobija obilježje samostalne nauke, kao ekonomska nauka.

Osnivač i glavni ideolog fiziokratske škole, Francois Quesnay (1694-1774), smatra da država mora osigurati prirodni poredak u oblasti ekonomije, tj. da se zadovoljstvo maksimalno ostvaruje. Privredu poredi s odnosom čovjeka i ljekara. Dok je čovjek zdrav ne treba mu ljekar, ali kad se razboli potrebna je intervencija ljekara. Isto je u privredu, država treba intervenirati samo u nekim slučajevima. Tu osnovnu povezanost pronalazi u vlastitom iskustvu, jer je u osnovi bio školovan za ljekara. U to vrijeme poljoprivreda je bila jedina organizirana proizvodnja, pa je po toj osnovi imala izuzetno ekonomsko značenje, što je aktuelno i danas.

Poznatiji predstavnici fiziokratizma, pored Franciosa Quesnaya bili su: Jacques Turgot (1727-1781); Mirabeau Victor (1715-1789); Le Mercier de La Riviere (1721-1791); Karl Friedrich von Baden (1728-1811) i Francois Le Trosne (1728-1780).

22.3.3. LIBERALNA EKONOMSKA MISAO

Liberalna ekonomska misao vezuje se uz dva paralelna procesa:

- uz kapitalistički način proizvodnje koji se razvija u Engleskoj i Francuskoj u 17. i 18. Stoljeću;
- uz porast kritike dotadašnjem vladajućem sistemu ekonomske misli izraženoj u merkantilizmu i fiziokratizmu.

Brojne kritičare tadašnje ekonomske misli predvode već spomenuti: William Petty, Pierre le Pasant Sieur de Boisguillebert, Richard Cantillon i dr, koji su ujedno i prethodnici nove liberalne ekonomske misli. U literaturi se možemo susresti i sa drugim nazivima ove ekonomske misli kao što su: škola liberalizma ili engleska klasična škola i sl.

Osnivač i utemetitelj nove liberalne ekonomske misli, možemo to sa sigurnošću tvrditi, je engleski ekonomista Adam Smith (1723-1790). U svom glavnom djelu *Istraživanje o prirodi i uzrocima bogatstva naroda*, objavljenom 1776. godine, on svoju ekonomsku misao gradi na tri bitna temelja:

1. načelo podjele rada;
2. načelo lične dobiti kao glavnog pokretača ekonomske aktivnosti;
3. bogatstvo naroda je skup godišnjeg produktivnog rada naroda plus zemljišna renta.

DODATNI KOMENTAR AUTORA OVE KNJIGE:

Pravo kapitalista da raspolažu svim viškom vrijednosti, odnosno dobiti, proizlazi iz drugog stava Adama Smitha da je načelo lične dobiti glavni pokretač ekonomske aktivnosti. Po toj osnovi kapitalisti uzimaju pravo uzurpiranja ukupne dobiti. Međutim, u drugoj knjizi Adama Smitha stoji ograničavajuće pravo na raspolaganje cjelokupnim viškom vrijednosti, smatra da treba optimalno ostvariti raspodjelu prihoda narodnog gospodarstva. Citiram Adama Smitha: “Ni jedna zajednica čiji su članovi najpretežnijim dijelom siromašni i bijedni ne može zacijelo biti u cvatu ni u sreći. Osim toga je samo pravično, da oni, koji hrane, odijevaju i stvaraju stan za cijelo narodno tijelo, treba da imaju toliki udio na rezultat svog vlastitog rada, da sami budu bar donekle dobro hranjeni, odjeveni i nastanjeni.”

Prethodni citat jasno ukazuje da kapitalistima treba pripasti dio viška vrijednosti (dobiti) koji će im osigurati dobar, ugodan i siguran život. Očito je da kapitalistima ne može pripadati sav višak vrijednosti. Plaćeni ekonomski teoretičari od kapitalista iz ukupne ekonomske misli izvlače samo dijelove koji im odgovaraju i svjesno obmanjuju narod, i kroz zakone. Na taj način interes kapitala nametnu kao pravedan i opravdan. Iz navedenog razloga neophodno je ponovo i temeljito kritički

preispitati razvoj ekonomske misli, koja se tumači jednostrano i samo onako kako odgovara pojedincima ili grupama na vlasti, a ne cijelom narodu.

Adam Smith je objavio više knjiga u kojima analizira razna ekonomska područja koja su i danas aktualna, kao naprimjer:

- opravdanost državnih intervencija u ekonomiji;
- gramzivost trgovaca na štetu potrošača;
- odnos poslodavaca i radnika;
- poreski sistem;
- izdaci za narodnu odbranu, pravosuđe i javnu upravu;
- izdaci za školstvo, zdravstvo, mladež;
- raspodjela na nivou društva itd.

Adam Smith spada među najveće ekonomske mislioce koje je čovječanstvo dalo. Sa aspekta značaja razvoja ekonomske misli istu bi mogli podijeliti na dvije etape:

- razvoj ekonomske misli od praistorije do Adama Smitha;
- razvoj ekonomske misli od Adama Smitha do danas.

Bilo bi neophodno ponovo istražiti, preispitati i kritički analizirati stavove i mišljenja Adama Smitha bez ideoloških, kapitalističkih i političkih pretpostavki. Posebno interesantna istraživanja djela Adama Smitha bi se trebala odnositi na njegovu današnju aktuelnost s ukupnog aspekta, a ne samo izvučenih citata koji potvrđuju mišljenje aktuelnih teoretičara koji su u funkciji svjetskih institucija koje samo podržavaju bogati i razvijeni svijet.

Korištenje Smithovih stavova kao opravdanja za nečiji političko-ekonomski stav najbolje ćemo objasniti na raspodjeli viška vrijednosti. Smith se u već navedenom citatu decidno opredjeljuje – kapitalistima ne može pripasti sav višak vrijednosti. Međutim, brojni ekonomski teoretičari zlonamjerno tumače taj stav Adama Smitha, kao naprimjer:

- jedni predlažu da kapitalistima ne pripada ni jedan dio viška vrijednosti (socijalisti, komunisti, utopisti);
- drugi predlažu da sav višak vrijednosti pripada kapitalisti, što je danas dominantno u kapitalističkom svijetu;
- treći predlažu da se raspodjela viška vrijednosti korigira i usmjerava kroz poreski sistem itd.

Očito je da novi ekonomski teoretičari iz djela Adama Smitha izvlače ono što im odgovara i to mu neopravdano pripisuju. Učenik Adama Smitha i glavni njegov sljedbenik bio je David Ricardo (1772-1823), a isti značaj u sljedbeništvu može se pripisati i Thomasu Robertu Malthusu (1766-1834).

Pored već navedene trojice predstavnika liberalne ekonomske misli, pojavljuju se desetine novih mislilaca ove teorije. Spomenut ćemo samo neke ostale predstavnike ove škole: Jean Baptiste Say (1767-1832); Jean-Charles-Léonard Simonde De Sismondi (1773-1842); Johann Henrich Von Thünen (1783-1850); Charles Dunoyer (1786-1862); Johan Ramsay Mc Culloch (1789-1864); Nassau William Senior (1790-1864); Claude Frederic Bastiat (1801-1850) i John Stuart Mill (1806-1873).

Liberalna ekonomska misao dala je veliki doprinos ukupnom razvoju ekonomske misli, a njeni osnovni stavovi su:

- a) puna sloboda ekonomskog i političkog djelovanja;
- b) istraživanje tokova robne, odnosno tržišne proizvodnje;
- c) proizvodnja se unapređuje i usavršava kroz uvođenje novih sredstava za rad, odnosno povećanje produktivnosti rada;
- d) unapređenje podjele rada, što omogućuje povećanje proizvodnje;
- e) razvija se teorija radne vrijednosti;
- f) lični interes pojedinca je glavni pokretač svake ekonomske aktivnosti;
- g) osnovni cilj ekonomske aktivnosti je ostvarivanje dobiti za pokretače i vlasnike ekonomske aktivnosti;
- h) nesporazume i konflikte između interesa pojedinaca i zajednice riješit će “nevidljiva ruka tržišta” na optimalan način;
- i) što manje miješanje države u regulaciju ekonomskog života;
- j) ekonomska ravnoteža se uspostavlja po zakonima tržišta, odnosno na principima ponude i potražnje, tj. na temelju automatizma kao “nevidljive ruke”;
- k) razvija se teza da privatni egoizam (sticanje dobiti) postaje glavni pokretač ekonomske aktivnosti;
- l) maksimalna marginalizacija ekonomske uloge države;

Ekonomska uloga države treba biti u funkciji tržišnog mehanizma i slobode ekonomskih aktivnost kroz:

- zaštitu privatne svojine;
- slobodu ugovaranja, kao i prinuda pri izvršavanju ugovorenih obaveza;
- garantovanje poslovnih aranžmana;
- maksimalnu slobodu trgovine i slobodu konkurencije;
- slobodu u formiranju cijena;
- što bolje funkcioniranje tržišta;
- slobodu u određivanju visine nadnica radnicima;
- maksimalno raspolaganje sa viškom vrijednosti od strane kapitalista
  - vlasnika biznisa;
- m) državi se stavljaju u nadležnost:
  - unutarnja i vanjska sigurnost, ali i ekonomske aktivnosti,

- pravni poredak i sigurnost u skladu sa prethodnim nadležnostima države;
- organiziranje, održavanje i financiranje javnih institucija, objekata, funkcija i ustanova u kojima privatni kapital nema interesa da ulaže jer ne može ostvariti dobit.

Iz prethodnih ekonomskih misli liberalne škole uočava se dvoličnost kapitalista koji kroz ekonomske mislioce proturaju lične stavove, i to uspješno. Od države se traži da se što manje miješa u individualne interese pojedinaca kao vlasnika ekonomske aktivnosti – odnosno interese kapitalista kao individua, ali se od države traži da maksimalno čuvaju i štite te interese pojedinaca. Zahtijevaju što manje učešće države u njihovim pojedinačnim ekonomskim aktivnostima, naročito u sticanju i raspolaganju sa dobiti, ali istovremeno traže veliku ulogu države u zaštiti njihovih kapitalističkih i individualnih interesa. U svemu tome maksimalno ispoljavaju egoizam u negativnom sistemu jer državi ostavljaju sve druge javne aktivnosti, ustanove i institucije gdje se ne ostvaruje profit (dobit), pri čemu se traži i uspijeva da ih financiraju svi građani putem poreza. Ovo je sistem koji ekonomska misao brani, a obmane bogatih i moćnih su očite. To je toliko prisutno da je postalo normalno i “pošteno”, a u suštini je u pitanju prevara i obmana u korist pojedinaca – kapitalista.

Liberalna ekonomska misao, uprkos svim kritikama, dala je veliki poticaj razvoju kapitalizma. Podstakla je industrijalizaciju, razvoj proizvodnje, nagli razvoj sredstava za rad (opreme, mašina, postrojenja i sl), rast ukupne ekonomske moći kao i daljnji razvoj ekonomske misli. Međutim, u tom periodu, naročito iz ekonomskih razloga dolazilo je do čestih ratnih dejstava između razvijenih država, koje su željele putem rata omogućiti daljnje i brzo bogaćenje svojih naroda i država. I u ovom periodu se ekonomska misao zadržavala u granicama nacionalnih država i nije uspijevala iznaći internacionalna ekonomska rješenja. Ukoliko znamo da je individualizam imao primat u društvu i da je ekonomski interes pojedinaca bio dominantan, lako je naći razloge zašto ekonomska misao nije mogla pronaći internacionalna ekonomska rješenja, što je ostalo aktuelno i do danas.

22.3.4. UTOPIJSKI SOCIJALIZAM KAO EKONOMSKA MISAO

U 18. i 19. stoljeću razvija se utopijski socijalizam kao ekonomska misao. Počeci utopijskog socijalizma javljaju se dosta ranije, u 15. i 16. stoljeću, u periodu razvoja kritike merkantilizma i uz ranu pojavu kapitalizma. Razvoj siromaštva u tom periodu podstakao je neke ekonomske mislioce da kritikujući kapitalizam predlože nerealna ekonomska rješenja kao utopijska rješenja. Preteča utopijskog socijalizma

kao ekonomske misli bio je već spomenuti Thomas More, koji je u svom djelu *Utopija* pisao o imaginarnoj zemlji.

Razloge nastajanja utopijskog socijalizma kao ekonomske misli nalazimo u vrlo teškom položaju naroda, sve je više siromašnih, gladnih i beskućnika. Novi kapitalistički sistem još nije zaživio, a stari feudalni sistem bio je u raspadu. Između europskih država vode se česti ratovi, što usporava razvoj ekonomije a istovremeno osiromašuje narod i državu.

U takvom okruženju pojavljuju se ekonomski mislioci koji predlažu utopijska rješenja zasnovana na novom društvenom sistemu koji se treba organizirati, te time osigurati sreću, razvoj i bolji život narodu. Oštro napadaju i kritikuju sve što predlažu mislioci liberalne ekonomske škole, predlažu da se napuste ideje o kapitalizmu i razvije koncept korporativnog sistema i da se raspodjela dobara vrši na pravedniji način – prema stvarnim mogućnostima i potrebama.

Najpoznatiji predstavnici utopijskog socijalizma u 18. i 19. stoljeću su: Henri Saint-Simon (1760-1825); Owen Robert (1771-1858) i Charles Fourier (1772-1837). Ovi ekonomski mislioci nisu značajnije utjecali na budući razvoj ekonomske misli, sem što su uputili opravdane i realne kritike tadašnjem stanju i ukazali na težak život naroda.

22.3.5. EKONOMSKA MISAO U NJEMAČKOJ

Ekonomska misao u Njemačkoj nastaje kao reakcija na razvoj ekonomske misli u Engleskoj, a donekle i u Francuskoj. Ekonomska misao u Njemačkoj razvija se u 19. stoljeću, kada je Njemačka bila znatno zaostaliya država od Engleske, te rascjepkana na četrdesetak državica. Nivo ekonomskog razvoja bio je niži u Njemačke nego u Engleskoj. Njemački ekonomski mislioci nisu mogli podržati koncept liberalne ekonomije, podržavaju veću i značajniju ulogu države u oblasti ekonomije. Na ekonomsku misao u Njemačkoj u tom periodu utjecali su poznati njemački filozofi Kant, Fichte i Hegel.

Ekonomska misao tadašnje Njemačke zadržava se u okviru nacionalne države, naglašava se da ne postoje opći ekonomski zakoni koji važe za sve zemlje i za sva vremena. Smatraju da je za Njemačku bolji državni intervencionizam i protekcionizam od ekonomskog liberalizma.

Prateći slijed ekonomske misli tadašnje Njemačke neophodno je istražiti u današnjoj aktuelnosti status nerazvijenih i siromašnih država, da li im je bolje i povoljnije imati državni intervencionizam i protekcionizam za razvoj nerazvijene ekonomije, kroz carinsku zaštitu, povoljnije kreditiranje, stimulatívni poreski sistem ili se prepustiti ekonomskom liberalizmu bez zaštite domaće proizvodnje, dodatnih poticaja poljoprivredi i nekim drugim proizvodnim oblastima.

Današnje društveno-ekonomsko stanje nerazvijenih država u cijelom svijetu blisko je stanju ekonomije Njemačke u 19. stoljeću, što ukazuje da bi tadašnja ekonomska misao njemačkih ekonomista (veća uloga države kroz intervencionizam i protekcionizam) više odgovarala današnjim nerazvijenim državama od nametnute globalizacije (maksimalni ekonomski liberalizam) koja nerazvijene države vodi u još veće siromaštvo.

Glavni predstavnici ekonomske misli Njemačke u 19. stoljeću su: Karl Ludwig Von Haller (1768-1854); Adam Henrih Müller (1779-1829); Fridrich List (1789-1846); Georg Fridrich Wilhelm Roscher (1817-1894); Gustav Von Smoller (1838-1917) i Werner Sombart (1863-1941).

Prilikom razmatranja današnjeg aktualnog problema ekonomskog razvoja svijeta, bilo bi dobro aktualizirati ove njemačke ekonomske mislioce, njihove prijedloge i stavove prilagoditi sadašnjem problemu ekonomskog razvoja svijeta, pri čemu bi vremenski ograničili period intervencionizma i protekcionizma u pojedinim državama u razvoju, u skladu sa njihovim razvojnim ostvarivanjima. Zaštitne carine trebaju biti odgojne carine za domaću nerazvijenu ekonomiju, i treba da traju kraće i ograničeno vrijeme dok zaštićena nerazvijena domaća proizvodnja ne ojača i ne postigne konkurentnu sposobnost spram strane razvijene proizvodnje.

22.3.6. MARKSIZAM

Marksizam je naziv ekonomske misli koja je dobila ime po njenom glavnom autoru Karlu Marxu (1818-1883). Razvijao se kao ekonomista, ali se dobro služio sociologijom, filozofijom i politikom. U njegovom periodu kapitalizam kao društveni sistem pobjeđuje feudalizam i postiže značajne rezultate na polju ekonomije, razvoja proizvodnje, ali i drugih oblasti života, nauke, umjetnosti, kulture itd.

Kapitalizam u 19. stoljeću dostiže najveći stepen razvoja i zahvata sve zemlje zapadne Europe. Na svjetlo dana izlaze sve kapitalističke osobine, kako pozitivne tako i negativne. Marxu na raspolaganju stoji ogroman materijal koji pruža stvarnost kapitalističke organizacije života i poslovanja, kao i brojna djela tadašnjih društvenih mislilaca kao što su filozofi, sociolozi, političari, ekonomisti i dr. Na raspolaganju su mu djela i učenja poznatih njemačkih filozofa Hegela i Feuerbacha, koji su mu dali intelektualne smjernice u filozofskom razmišljanju materijalističke interpretacije svijeta i razvoja.

Izuzetan utjecaj na razvoj marksizma kao ekonomske misli kod imali su Adam Smith i David Ricardo. Maksimalno su razvili analizu kapitalističke ekonomije, pri čemu su veličali kapitalističku ekonomsku misao. Međutim, marksisti predvođeni Karlom Marxom su preformulirali misli A. Smitha i D. Ricarda, te pokazali slabosti kapitalističke ekonomske misli kao i društveno-političkog kapitalističkog sistema.

Marksisti su posebno uporište u kritici kapitalističkog sistema pronašli u kritici utopijskih socijalista koji su ukazivali na sve veće siromaštvo naroda sa razvijanjem kapitalizma. Marksisti su na temelju sve težeg položaja naroda, posebno radničke klase, ukazivali na potrebu napuštanja kapitalizma i uspostavu novog društveno-ekonomskog sistema nazvanog socijalizam.

Marksisti, kao ekonomski mislioci, uporišta nalaze u raspravama i djelima poznatih filozofa, naročito Hegela i Feuerbacha.

Pojam socijalizma nikada nije jasno i precizno formuliran. Pojedini mislioci, ovisno iz koje oblasti dolaze, poentu socijalizma stavljaju na ovu ili onu oblast (ekonomiju, raspodjelu dobara, filozofiju kao slobodu i ravnopravnost svih članova društva, politiku kao demokratski razvoj itd). U najgrubljoj definiciji socijalizma, sa aspekta ekonomske misli, možemo reći da je socijalizam, u cilju interesa većine pojedinaca, ekonomska doktrina koja nastoji da ukupno gospodarstvo usmjeri temeljnom etičkom cilju – ostvarivanju gospodarske pravednosti i što ravnomjernijeg razvoja ukupnog društva. Socijalizam nastoji ograničiti privatni egoizam u sticanju dobiti i svesti ga na minimum intervencijom države. Privatni ekonomski interes – dobit, ne možu biti cilj razvoja društva, kao ni svrha ukupnih ekonomska zbivanja.

Marksisti smatraju da je kapitalizam obavio svoju funkciju i da ga treba zamijeniti socijalizam, a njega će zamijeniti komunizam.

Osnovne karakteristike marksizma su:

- potpuno negiranje kapitalističkog sistema;
- značajna slabost tržišne privrede;
- privatno vlasništvo svesti na minimum;
- veliki obim eksploatacije radnika, ali i siromašnih država;
- sam sistem kapitalističke proizvodnje uzrokuje stvaranje ekonomskih kriza;
- radnici dolaze u sve teži položaj;
- obim nezaposlenosti će se povećavati kao i obim siromaštva;
- višak vrijednosti ne može u cijelosti pripadati kapitalistima;
- razvijene države provode eksploataciju nerazvijenih država, itd.

Ovi stavovi marksista svrstali su ih u najveće mislioce ekonomske misli svih vremena. Međutim, vrlo složene rasprave vode se između kapitalističkih ekonomskih mislilaca i kritičara tog sistema. Rasprave se vode o tehničkoj ekonomskoj situaciji kapitalizma, njegovoj opravdanosti, ali i negativnostima, pri čemu zagovornici kapitalizma smatraju da je vječit i nezamjenjiv, dok protivnici kapitalizma smatraju da je odigrao svoju ulogu i da je neminovan dolazak nekog boljeg i pravednijeg društveno-ekonomskog poretka.

Karl Marx je vrlo detaljno i sa raznih aspekata analizirao kapitalistički sistem. Mišljenja, kritike, stavove i prijedloge objavio je u više djela, od kojih je najpoznatije *Kapital*, objavljeno u tri knjige, zatim: *Teorija o višku vrijednosti*, *Komunistički manifest*, *Osnovi kritike političke ekonomije*, itd.

Karl Marx je ulazio u detalje pojedinih ekonomskih pojmova i o njima uspostavio svoje teorije, od kojih su najpoznatije:

- teorija o višku vrijednosti;
- radna teorija vrijednosti;
- teorija cijene proizvodnje (cijene koštanja);
- teorija najamnine i radne snage;
- teorija kapitala;
- teorija raspodjele;
- teorija društvene reprodukcije, itd.

Ni jedan ekonomski mislilac nije dao više teorija koje su u doba objavljivanja izazvale velike kontroverze, a o kojima se i danas vode oštre i obimne rasprave. Marx je ekonomski mislilac koji je imao najveći ikad ostvareni utjecaj na čovječanstvo – politički i ekonomski.

Uz Karla Marxa osnove marksizma razradili su još Friedrich Engels (1820-1895) i Vladimir Iljič Uljanov-Lenjin (1870-1924).

Nakon ove trojice vodećih marksističkih teoretičara, naglo se širom svijeta povećava broj ekonomskih mislilaca koji podržavaju i razvijaju marksizam kao ekonomsku misao. Razvijaju se nove rasprave o imperijalizmu kao višem stadiju kapitalizma, pri čemu je interesantno da se pobornici marksizma javljaju i na području Amerike. Kapitalizam i dalje monopolizira ukupni društveno-ekonomski sistem svijeta, uz sve veće zaoštavanje eksploatacije na međunarodnoj sceni, uz povećane probleme siromaštva, gladi, nezaposlenosti, zaostajanja u razvoju i slično.

Kao sljedbenike marksističke ekonomske misli možemo spomenuti sljedeće ekonomske mislioe: Wilhelm Weitling (1808-1871); Anton Menger von Wolfensgrün (1841-1906); Eduard Bernstein (1850-1932); Rosa Luxemburg (1871-1919); Rudolf Hilferding (1877-1941); Amerikanci Paul A. Baran (1910-1964) i Paul Sweezy (1910-2004), itd.

Rani mislioci marksističke misli očekivali su da će do tranzicije kapitalizma u socijalizam doći u razvijenim kapitalističkim zemljama. Kako se to nije desilo, zagovarali su revoluciju u nerazvijenim zemljama da bi se u startu gradila nova socijalistička država.

Ove ideje su oživotvorene nakon Prvog svjetskog rata i na području Rusije formira se prva socijalistička država SSSR. Nakon Drugog svjetskog rata, više država u istočnoj Europi prelazi na socijalistički tip organizacije države (Mađarska, Čehoslovačka, Poljska, Rumunija, Jugoslavija, Bugarska, i dr). I neke države van

Europe usvajaju socijalistički tip organizacije države, a najpoznatije su: Kina, Mongolija, Afganistan, Etiopija, Kambodža, Nikaragva i dr. Sve novoosnovane države socijalističkog tipa u startu su bile siromašne i nerazvijene.

Socijalističke države u početku bilježe uspjehe, povećava se zaposlenost, razvija se industrijalizacija, raste životni standard i narod bolje živi. Ukida se dominantnost privatnog vlasništva, a dominaciju preuzima društveno-državno vlasništvo. Planiranje razvoja privrede preuzimaju centralni državni organi, a ukida se profit kao temeljni cilj poslovanja. Početni elan daje dobre rezultate i socijalističke države postižu značajne uspjehe u razvoju proizvodnje, podizanju standarda, zapošljavanju, smanjenju siromaštva, ukidanje gladi itd. I u drugim oblastima postižu se značajni rezultati: u razvoju kulture, opismenjavanju stanovništva, razvoju nauke, sporta, umjetnosti i sl.

Međutim, daljnji razvoj događaja usporio je pozitivne početne efekte, te čak polagano i nestaju. Skoro sve socijalističke zemlje zapadaju u značajne ekonomske krize i postepeno, mirnim putem (SSSR, Čehoslovačka, Poljska, Mađarska), i ratom i krvlju (Jugoslavija) prelaze u kapitalistički društveni poredak.

Kapitalistički ekonomski mislioci i protivnici marksizma pad socijalizma povezuju sa pogrešnim marksističkim teorijama. Kraha socijalizma vide u potiskivanju uloge tržišta, u smanjenju uloge privatne inicijative, u negaciji zakonitosti ponude i potražnje, u neprihvatanju toga da dobit bude temeljni cilj poslovanja i sl. Svi ovi elementi, kao nedostatak kapitalističkih opredjeljenja u ekonomiji, dominantno su utjecali na pad socijalizma.

Međutim, neophodno je da ekonomski mislioci ponovo proanaliziraju uzroke neuspjeha marksističke ideologije, naročito o tome da je neuspješno vođenje socijalizma posljedica nekvalitetnih ljudskih resursa koji su preuzeli čelne funkcije, u socijalističkoj državi, u pojedinim poduzećima i drugim mikroorganizacijama. U suštini, čelne funkcije u državi i nižim organima preuzeli su revolucionari koji su se istakli u periodu revolucionarnog preuzimanja vlasti, ali nisu bili ni školovani ni osposobljeni za vođenje komplikovanog privrednog života. Uvijek se postavlja pitanje šta bi se desilo da je socijalistički sistem uspostavljen u nekoj razvijenoj državi.

Od nekadašnjih dvadesetak socijalističkih država danas (u 2015) još egzistira pet socijalističkih država od kojih je najpoznatija Kina.

Ostaje pred analitičarima razvoja ekonomske misli da detaljnije istraže razloge neuspjeha socijalizma kao društveno-ekonomskog sistema. Neophodno je istražiti neuspjehe dva različita socijalistička modela. Prvi model se odnosi na praksu razvijenu u SSSR-u, gdje su korišteni modeli velike kolektivizacije i centralnog planiranja, uz veliki politički utjecaj lidera koji su koristili kult ličnosti i drastične progone neistomišljenika. Drugi model razvoja socijalističke države na primjeru SFRJ, u periodu od 1945 do 1991. godine, gdje je korišten mnogo liberalniji sistem

uz djelomičnu primjenu tržišnih principa poslovanja. Takođe, neophodno je sa istorijske distance istražiti uspjehe i neuspjehe eksperimenta sa uvođenjem radničkog samoupravljanja, te nadležnostima i pravima radničkih savjeta. Pri tome treba istražiti i uspjehe i neuspjehe socijalističkog modela, a pogotovo razloge neuspjeha socijalizma kao društveno-političkog sistema. Uporedo sa istraživanjima neuspjeha socijalizma, potrebno je istražiti zašto su građani nezadovoljni u zemljama koje su iz socijalizma prešle u kapitalizam i dvadeset godina nakon tranzicije, zašto smatraju da većina sada lošije živi u kapitalizmu nego što su živjeli u socijalizmu. Da li je to samo prolazno stanje ili je suština problema u tvrdnji pojedinih mislilaca da je život u socijalizmu za većinu naroda povoljniji i bolji, ali da je konkretna dosadašnja izvedba socijalizma bila pogrešna jer su ga provodili nestručni i nesposobni ljudi koji su privatne interese izdigli iznad kolektivnih. Kao nestručni i nesposobni ljudi pali su na ispitu svog morala i etike, a time ugrozili socijalističke principe.

22.3.7. NEOKLASIČNA ŠKOLA

Neoklasična škola, kao faza razvoja ekonomske misli, nastaje kao negacija marksizma i kao izraz novih istorijskih okolnosti razvoja kapitalizma. Ova škola u temelju odbacuje marksizam jer on neopravdano kritikuje kapitalistički način proizvodnje, odnosno kritikuje ukupni kapitalistički društveno-ekonomski sistem.

Brojni ekonomski mislioci neoklasične škole negiraju marksističku teoriju na temelju novog razvoja kapitalizma i njegovih dostignuća. Smatraju da je kapitalizam najefikasniji društveno-ekonomski sistem. Predstavnici ove škole odbacuju radnu teoriju vrijednosti kakvu su prezentirali Adam Smith i David Ricardo, a koju su marksisti prihvaćali kao realnu i opravdanu.

Temeljna polazišta ekonomske misli neoklasične škole bila su:

- potpuno povjerenje u kapitalistički sistem;
- odbacuju radnu teoriju vrijednosti i zamjenjuju je subjektivnom procjenom vrijednosti;
- cijena je ovisna o subjektivnom odnosu pojedinca prema proizvodu i izrazu psihološkog stanja kupca prema proizvodu (robi, usluzi i sl);
- vrijednost robe se određuje na osnovu njene korisnosti i rijetkosti;
- cijena proizvoda određuje se prema graničnoj korisnosti;
- svi elementi proizvodnje su produktivni, a njihovi vlasnici dobijaju nagradu prema graničnoj vrijednosti proizvoda;
- privatno vlasništvo je temelj ekonomske aktivnosti;
- sloboda konkurencije i liberalizam su okosnica razvoja ekonomije;
- profit je temeljni cilj ekonomske aktivnosti;
- primjena matematičkih analiza u ekonomiji uzima sve više maha, itd.

U okviru neoklasične škole ekonomske misli pojavljuju se četiri smjera – četiri neoklasične ekonomske škole koje imaju u osnovi iste temelje, ali se mogu razlikovati po određenim specifičnostima na koje ukazuju. To su:

- Psihološka (austrijska) škola;
- Matematička (lozanska) škola ili škola privredne ravnoteže;
- Maršalijanska škola ili Kembriđzka škola;
- Američka ekonomska škola.

22.3.7.1. PSIHOLOŠKA (AUSTRIJSKA) ŠKOLA

Ekonomska misao koja se naziva Psihološka (austrijska) škola dobila je takav naziv jer polazi od psiholoških momenata pri objašnjavanju temeljnih ekonomskih kategorija. Naziva se i austrijska ili bečka škola, jer je nastala i razvijala se u toj državi, odnosno gradu.

Ova škola ekonomske odluke zasniva se na subjektivnim činjenicama korisnosti i rijetkosti, zatim odnosima čovjeka prema stvarima sa psihološkog aspekta uz težnju da ekonomske zakonitosti važe za cijelu istoriju i razvoj čovječanstva.

Kao izdanak neoklasične škole, ova škola sve ekonomske pojave promatra kao individualističke jer ih promatra sa gledišta pojedinca. Individualizam se osjeća i kroz isticanje čovjekovih ličnih interesa, naročito u težnji za uživanjem, dakle ima hedonistički pristup.

Najznačajniji predstavnici ove škole su: Carl Menger von Wolfensgrün (1840-1921); Hermann Henrich Gossen (1810-1858); Eugen Böhm Ritter von Bawerk (1851-1914) i Friedrich von Wieser (1851-1926).

22.3.7.2. MATEMATIČKA ŠKOLA ILI ŠKOLA PRIVREDNE RAVNOTEŽE

Matematička škola, u okviru neoklasične škole, dobija ime jer uvodi matematiku u rješavanje ekonomskih teorija. Takođe, ona se naziva i škola privredne ravnoteže jer im je osnovni predmet proučavanja privredna ravnoteža. Ova škola se naziva još i lozanskom školom jer su predstavnici ove škole radili i živjeli u Lozani – Švicarska.

Ova škola ističe privrednu ravnotežu kao temeljni cilj poslovanja privrede pri čemu koriste matematičke – algebarske metode u ekonomiji.

Poznati predstavnici ove škole su: njen osnivač Leon Walras (1834-1910); William Stanley Jevons (1835-1882); Vilfredo Pareto (1848-1923); Antonio Augustin Cournot (1801-1877); Maffeo Pantaleoni (1857-1924) i Joseph Schumpeter (1883-1950).

22.3.7.3. MARŠALIJANSKA ŠKOLA ILI KEMBRIDŽSKA ŠKOLA

Ova škola dobila je ime po svom osnivaču i najpoznatijem profesoru na Univerzitetu Cambridge (Engleska) Alfredu Marshallu (1842-1924), a po njegovom prezimenu se još naziva Maršalijanska ili po Univerzitetu kao Kembridžska škola. Poznat je po svojoj najvažnijoj knjizi *Principi ekonomije*. Značajno je spomenuti da je prof. Marshall izbacio do tada vladajući termin “politička ekonomija” i uveo naziv “ekonomika” koji je ušao u ekonomsku terminologiju.

Maršalijansku školu karakteriziraju:

- mikroekonomska teorija postaje temelj ekonomske misli;
- ekonomika mora biti egzaktna;
- zaključci trebaju biti matematički formulirani i provjerljivi;
- ekonomija treba biti u funkciji praktičnog ekonomskog života,
- problem određivanja vrijednosti stavlja u drugi plan, pri čemu cijene dobijaju primat u razmatranju.

Ova škola ekonomsku misao spušta na nivo operativne stvarnosti, analiziraju se odnosi ponude i potražnje, formiranja cijena, pri čemu ekonomska misao napušta filozofske i sociološke teorijske rasprave.

Pored osnivača Alfreda Marshalla, poznatiji predstavnici ove škole su: Arthur Cecil Pigon (1877-1959); Johan Violeta Robinson (1903-1983); Edward Hastings Chamberlin (1899-1967); Piero Sraffa (1898-1983) i Knut Wicksell (1851-1926).

Ova škola imala je veliki utjecaj na brojne ekonomske mislioece u raznim državama, koji su nastavili razrađivati i aktuelizirati njene stavove i temeljna opredjeljenja. Interesantno je da je učenik Alfreda Marshalla bio i John Meynard Keynes o kojem ćemo još dosta pisati.

22.3.7.4. AMERIČKA EKONOMSKA ŠKOLA

Ekonomska misao u Americi, u odnosu na Europu, nastaje dosta kasno. Krajem 18. stoljeća u Americi otpočinje borba za osamostaljenje trinaest britanskih kolonija u Sjevernoj Americi. Tada se donosi poznata Deklaracija nezavisnosti i proglašena

je samostalnost Sjedinjenih Američkih Država od britanske krune. Početkom 19. stoljeća dolazi do novog rata između SAD i Engleske radi ekonomskih razloga.

Ocem američke političke ekonomije može se smatrati Alexander Hamilton (1757- 1804), koji je bio prvi ministar financija SAD-a. Tadašnja ekonomska misao u Americi dolazi iz Europe i pojavljuju se američki ekonomski mislioci koji podržavaju ovu ili onu ekonomsku školu.

Krajem 19. stoljeća, 1885. godine u Saratogi (SAD) osnovano je prvo američko ekonomsko udruženje, čiji su osnivači značajniji predstavnici američke ekonomske škole, a to su: Thorstein Bunde Veblen (1857-1929); John Bates Clark (1847-1938); Simon Nelson Patten (1852-1922); Frank Albert Fetter (1863-1949); Edwin Robert Anderson Seligman (1861-1939) i Frank William Taussig (1859-1940).

Američka ekonomska škola nastavlja razvijati ekonomsku misao koja dolazi iz Europe, s tim što je prilagođava svojim uvjetima razvoja kapitalističke proizvodnje. Tek u 20. stoljeću američka ekonomska misao, paralelno sa brzim razvojem kapitalizma u SAD-u, preuzet će primat u svijetu od Europe u razvoju ekonomske misli.

22.4. EKONOMSKA MISAO U 20. STOLJEĆU

U 20. stoljeću kapitalizam se naglo razvija u već razvijenim državama zapadne Europe i Amerike. Sa razvojem kapitalizma dolazi do još većeg razvoja ekonomske misli. Pored razvojnih postignuća u 20. stoljeću, kapitalizam doživljava i proživljava brojne krize kako političke tako i ekonomske. U 20. stoljeću izbijaju veliki ratni sukobi: Balkanski ratovi (1912-1913); Prvi svjetski rat (1914-1918), Drugi svjetski rat (1939-1945) i Oktobarska revolucija u Rusiji (1917-1920).

Svi ovi ratovi u korijenu su bili uzrokovani ekonomskim osvajanjima tuđih teritorija, što je bilo u osnovi kapitalističke ideologije. Oktobarska revolucija u Rusiji imala je u osnovi nasilnu primjenu ekonomskih misli (marksizma) u vladanju državom.

Ekonomske misli izražene naročito u kapitalističkom shvatanju egoizma naroda i država, a podstaknuti politikom, osnovna su podloga za ratna dejstva sa ciljem osvajanja tuđih teritorija radi bogaćenja, eksploatacije i osiguravanja boljeg života svom narodu i državi. U tom periodu vrlo malo se misli, ili skoro nimalo, na ekonomsko stanje siromašnih i nerazvijenih država.

U takvom političkom, ekonomskom i društvenom okruženju koje vlada početkom 20. stoljeća razvijaju se sljedeće ekonomske misli u obliku separatnih ekonomskih škola:

- a) Keynesijanska škola;
- b) Monetaristička škola;

- c) Ekonomija ponude kao škola;
- d) Škola racionalnih očekivanja;
- e) Škola neoliberalizma;
- f) Škola radikalne ekonomije.

U prvoj polovini 20. stoljeća naglo se razvija i Marksistička škola na području SSSR-a, Jugoslavije i drugih socijalističkih zemalja, a s obzirom da smo o toj školi već pisali, nećemo se ponavljati. Krajem 20. stoljeća doživjela je krah raspadom socijalističkih država (izuzev Kine i još nekoliko drugih) i njihov povratak u kapitalistički društveni poredak.

22.4.1. KEYNESIJANSKA ŠKOLA

Keynesijanska škola dobija ime po svom osnivaču Englezu Johnu Maynardu Keynesu (1883-1946), učeniku Alfreda Marshalla na Univerzitetu Cambridge. Ova škola se naziva i škola državnog intervencionizma. Iz samog naziva se vidi neophodnost miješanja države u rješavanje nagomilanih ekonomskih problema.

Velika ekonomska kriza zahvatila je cijeli kapitalistički svijet u periodu od 1929. do 1933. godine, a u nekim zemljama kriza je trajala sve do Drugog svjetskog rata. Stihijski razvoj ekonomije i djelovanje nevidljive ruke pokazali su sve slabosti kapitalizma. Mnoge firme prestaju sa radom, nezaposlenost se naglo širi, a glad i besperspektivnost su svakodnevna pojava. Kriza je označila duboku prekretnicu u razvoju kapitalizma i ekonomske misli.

J. M. Keynes 1936. objavljuje svoje čuveno djelo *Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca*, koje ima tretman ekonomske revolucije u sferi ekonomske misli. Velika ekonomska kriza je prvo izbila u SAD-u, a potom se brzo proširila na Europu i ostale zemlje svijeta. Ekonomske posljedice Prvog svjetskog rata bile su porazne ne samo za države koje su izgubile rat nego i za države pobjednice. Vrlo teška ekonomska kriza u poraženoj Njemačkoj podstakla je njemački narod da podrži nacističke programe Hitlera, koji je Njemačkoj nudio ekonomski preporod. Na razvoju ekonomije Njemačke, a naročito vojnog programa, on dobija punu podršku i iz pretežno ekonomskih razloga kreće u Drugi svjetski rat.

Kao rješenje velike krize Keynes predlaže značajnu državnu intervenciju u ekonomiji kako bi se pokrenula i povećala ukupna potražnja, a što bi stimuliralo razvoj proizvodnje, zatim zapošljavanja itd.

Keynesijanska škola vidi agregatnu potražnju kao centralnu kategoriju svog modela, pri čemu potražnja izaziva proizvodnju i zaposlenost te ostale pozitivne ekonomske faktore.

Ova škola ističe kao centralna ekonomska pitanja sljedeće:

- povećanje agregatne potražnje;
- povećanje ukupne proizvodnje;
- rast društvenog proizvoda;
- punu zaposlenost ljudskog i svih proizvodnih faktora;
- razvoj investicija i povećanje potražnje za investicionim dobrima;
- poticanje potražnje za ličnim dobrima;
- pretvaranje štednje u investicije;
- makroekonomska politika treba omogućiti razvoj mikroekonomiji;
- potiče se pored privatne investicijske aktivnosti i jači razvoj državne investicijske aktivnosti, naročito na sektoru javnih radova;
- potrebna sredstva za ove funkcije osigurala bi se pretežno iz poreske politike-oporezivanje kapitala;
- poticanje potrošnje kao generator razvoja potražnje;
- ravnomjerniju raspodjelu dohotka kroz adekvatnu poresku politiku;
- država se treba pojaviti kao korektor tržišne privrede;
- ekonomska uloga države se usmjerava na podržavanje tržišnih zakonitosti ali i intervencije pri neutralizaciji negativnih efekata privatne inicijative i tržišnog mehanizma;
- državni ekonomski intervencionizam ne bi bio povremen i sporadičan nego stalan sa sistemskim karakterom, naročito na tri sektora:
  - a) u javnom sektoru gdje investicije i poslovanje nisu interesantni za privatni sektor;
  - b) razvoj fiskalne politike (selektivno oporezivanje, širenje strukture javnih prihoda, redistribucija dohotka kroz porezni sistem, nova ekonomska i razvojna funkcija budžeta i sl);
  - c) primjena poticajne monetarno-kreditne politike, aktivna emisija novca, adekvatna količina novca u opticaju, poticajna kreditna politika i sl.

Sklad između uloge i utjecaja tržišta i intervencija države u ekonomskoj politici treba biti plod pažljive i stručne analize pri njihovom korištenju, odnosno njihovom usklađivanju radi mogućnosti pojave kontra efekata i poništavanja dobrih rezultata ili namjera.

Stavovi ove škole i njihova primjena u praksi i životu pokazali su se kao vrlo dobri i uspješni, jer je savladana velika ekonomska kriza i vraćena vjera u kapitalistički društveni sistem.

U teorijskom pogledu ova škola je dala niz dobrih smjernica, pri čemu je ekonomsku misao usmjerila na stvarnost i konkretnost, a napustila čisti teorijski pristup.

Međutim, ova škola davala je pozitivne ekonomske rezultate svega 40-50 godina. Sredinom 70-ih godina 20. stoljeća javlja se novi ekonomski

problem – stagflacija. Dolazi do nestabilnosti u ekonomskom poslovanju razvijenih država. Ekonomski razvoj stagnira, ali se pojavljuju inflacija i visoka nezaposlenost. Sve se teže ostvaruju optimalni ekonomski rast, puna zaposlenost i neuravnoteženi platni bilans. Kapitalistički sistem ponovo zapada u probleme i cikličnost kretanja ekonomije sve se više ubrzava i ponavlja.

Stagflacija predstavlja stanje u privredi koje ima visoku inflaciju uz pad proizvodnje.

22.4.2. MONETARISTIČKA ŠKOLA

Monetaristička škola dobija svoje ime po svom temeljnom opredjeljenju da monetarna politika može riješiti probleme kapitalizma koji se razvijaju u drugoj polovini 20. stoljeća. Glavni predstavnik ove škole je američki nobelovac za ekonomiju Milton Friedman (1912-2006), a objavio je brojna djela u kojima detaljno obrazlaže monetarnu politiku.

Osnovni stavovi ove škole su:

- davanje maksimalnog značaja monetarnoj politici;
- pogrešna monetarna politika dovodi do bržeg rasta količine novca u opticaju od rasta proizvodnje;
- neophodnost usklađivanja i ravnoteža između monetarne ponude i potražnje;
- ponuda novca mora biti usklađena sa rastom društvenog bruto proizvoda itd.

Ova škola potpuno negira ulogu države u njenom ekonomskom životu. Privreda treba biti prepuštena sama sebi i tada je stabilnija nego kada država intervenira. Pobornici Friedmana u cijelosti negiraju Keynesijansku školu, naročito ulogu države u ekonomiji kao i stav da agregatna potražnja stimulira razvoj ekonomije.

Friedman i njegovi sljedbenici reafirmiraju liberalnu ekonomiju sa punim ekonomskim slobodama, pri ocjeni da kapitalistički poduzetnici bolje poznaju ekonomsku stvarnost, te potrebe kupaca i potrošača bolje od bilo kojeg državnog organa. Zahtijevaju neometano tržišno djelovanje kao uvjet za efikasni ekonomski razvoj.

Monetaristička škola zahtijeva da se država angažira na ekonomskom planu u oblasti uspostavljanja monetarne ravnoteže, odnosno stabilnosti novca.

Stavovi monetarista dobijaju veliku podršku Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) i Svjetske banke (WB) krajem 20. i početkom 21. stoljeća. S obzirom da MMF i WB imaju veliki utjecaj u nerazvijenim državama, državama koje imaju stalni platni deficit (veći uvoz od izvoza) i u državama koje imaju stalni deficit u

budžetu (veći rashodi od prihoda), u pravilu ostvaruju monetarističke ciljeve: stabilna valuta, monetarističke slobode i niska inflacija, ali uz visoke i neopravdane druge ekonomske pokazatelje (visoka nezaposlenost, socijalna nesigurnost, siromaštvo, glad i sl). Monetaristička škola možda donekle odgovara razvijenim državama, ali je za siromašne i nerazvijene države više nego porazna i pogubna. To se već dokazalo u više od pedesetak država gdje su MMF i WB nametnuli takvu ekonomsku politiku.

22.4.3. EKONOMIJA PONUDE KAO ŠKOLA

Ova škola dobija naziv po svom temeljnom opredjeljenju da se kroz ponudu rješavaju problemi stagflacije. Traži rješenja ekonomskih problema kapitalističkog svijeta koji se javljaju u drugoj polovini 20. stoljeća. Ne slaže se sa Keynesijanskom ni sa monetarističkom školom. Sva rješenja kapitalizma vidi u rješavanju kroz adekvatni nivo ponude, odnosno indirektno proizvodnje.

Pripadnici ove škole smatraju da je rješenje ekonomskih problema, odnosno stagflacija, program ekonomske politike utemeljen na sljedećim principima:

- negiranje Keynesijanske, ali i monetarističke škole M. Friedmana;
- sva rješenja ekonomskih problema vide na strani ponude tj. proizvodnje;
- kroz maksimalno poticanje agregatne ponude riješit će se ukupni rast bruto društvenog proizvoda kao i zaposlenosti;
- podržati razvoj privatnog poduzetništva i maksimalno ga poticati;
- rast poreza vrlo negativno djeluje na motivaciju privatnog poduzetništva i obratno, pad poreza djeluje stimulatивно na ukupnu efikasnost poslovanja;
- prebacivanje poreskog opterećenja sa proizvodnje na finalnu potrošnju;
- što je poresko opterećenje manje motivi za proizvodnju su veći, i obratno.

Ova škola sa aspekta proizvodnje ima pozitivan pristup, ali otvara druge probleme, a to su prihodi i punjenje budžeta. Brojne javne institucije se financiraju iz budžeta, a budžeti mnogih država ostvaruju deficit koji rješavaju kroz uzimanje javnih zajmova i visokog zaduživanja država.

22.4.4. ŠKOLA RACIONALNIH OČEKIVANJA

Škola racionalnih očekivanja istražuje na koji će se način ponašati privredni subjekti prema budućim ekonomskim događajima. Glavni predstavnici ove škole su Amerikanci:

Robert Lucas (1937) i Thomas Sargent (1943).

Osnovne pretpostavke ove škole su:

- na tržištu je uvijek ravnoteža, tj. ponuda je uvijek jednaka potražnji;
- sve cijene su varijabilne i određuju se na konkurentan način;
- privredni poduzetnici istražuju tržište i svoje ponašanje prilagođavaju racionalnim očekivanjima;
- ekonomska politika podržava državni intervencionizam sa ciljem da obezbijedi punu efikasnost tih mjera, itd.

Ova škola sa teorijskog aspekta nema veći utjecaj na razvoj ekonomske misli, ali u praksi se dosta koristi jer je primjenjuju mnogi poduzetnici koji nemaju određeno znanje i iskustvo u ekonomskom poslovanju.

22.4.5. ŠKOLA NEOLIBERALIZMA

Krajem 20. stoljeća u okviru brojnih škola koje razvijaju različite ekonomske misli pojavljuje se i škola neoliberalizma. U suštini ovdje se ne radi o novoj školi, o novim ekonomskim mislima, nego se nastoje spojiti dvije škole u jednu kako bi se osigurao dugoročni optimalni ekonomski razvoj kapitalističkog sistema.

Glavni pobornik ovog koncepta je Paul Samuelson (1915-2009), američki profesor ekonomije i dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju. Samuelson je autor udžbenika *Ekonomija*, danas najpoznatijeg udžbenika o ekonomiji po kojem uče studenti u mnogim državama širom svijeta, a u kojem iznosi svoje stavove i razmišljanja. On nastoji spojiti dvije ekonomske škole, i to: postmaršalijansku školu koja je tipični predstavnik mikroekonomije, i postkeyneijansku školu koja je tipični predstavnik makroekonomije i državnog intervencionizma.

Samuelson nastoji povezati mikro i makroekonomiju i izgraditi teorijski i ekonomsko-politički sistem. Ova škola nastoji podržati neoliberalizam, naročito u sferi mikroekonomije: sloboda tržišnog djelovanja, zakon ponude i potražnje, sticanje profita kao temeljnog cilja poslovanja, sloboda izbora i potrošača i proizvođača i sl. U sferi makroekonomije ova škola podržava neophodnost da država ima aktivan odnos u kreaciji makroekonomskog okruženja u kojem posluje mikroekonomija.

22.4.6. ŠKOLA RADIKALNE EKONOMIJE

Razvoj ekonomske misli krajem 20. stoljeća je vrlo buran. Javljaju se brojne škole ekonomske misli koje podržavaju kapitalistički društveni sistem. S obzirom da kapitalizam u 20. stoljeću doživljava stalne krize, mnogi ekonomski mislioci

iznalaze nova rješenja i prijedloge kako da kapitalizam preživi i rješava nastale probleme. Očito je da kapitalizam nije trajno i konačno rješenje. Kapitalizam je samo jedan prolazni period u razvoju društva i načina uređenja društveno-ekonomskih i političkih odnosa.

Nasuprot pobornika kapitalizma sve se više javljaju ekonomski mislioci koji ga radikalno kritikuju. Zahtijevaju radikalne i korjenite promjene u organizaciji i životu kapitalističkog društvenog sistema. Ova škola nije definirana kao jedan pravac i smjer u razvoju ekonomske misli. S obzirom na brojnost kritičara kapitalističkog sistema, ideje kako dalje u razvoju ekonomske misli nisu objedinjene i postoji velika šarolikost u kritici kapitalističkog sistema, kao i izbora rješenja.

Škola radikalne ekonomije dobila je ime po radikalnoj kritici kapitalizma, kao i radikalnim idejama i prijedlozima korjenitih reformi kapitalizma. Ova škola pronalazi ideologiju u ranijim ekonomskim školama. Nastoji integrirati razne ekonomske ideje, a najčešće Marxove, Alfreda Marshala, J.M. Keynesa, P. Samuelsona, M. Friedmana i drugih.

22.5. EKONOMSKA MISAO O SVJETSKOM EKONOMSKOM RAZVOJU

Ekonomski misao o svjetskom ekonomskom razvoju prisutna je još u starom vijeku i u kasnijim ekonomskim mislima. Međutim, u tom vremenu pojam ukupnog svijeta svodio se na nacionalne države, ekonomski razvoj svijeta podrazumijevao je ekonomski razvoj države i bliže okoline u kojoj je živio ekonomski mislilac ili filozof koji je razmišljao o ekonomskim pojavama i pojmovima.

Pojam ekonomskog razvoja u djelima prošlih ekonomskih mislilaca i raznih ekonomskih škola obuhvatao je određene zajednice, odnosno države. Uglavnom se nisu bavili ekonomskim razvojem ukupnog svijeta nego dijelom svijeta, i to obično razvijenim državama.

Ukupan društveni i ekonomski razvoj ljudske zajednice kroz razvoj ekonomske misli o toj problematici ozbiljnije se pojavljuje tek nakon Drugog svjetskog rata, a naročito krajem 20. i početkom 21. stoljeća. Još u djelu Adama Smitha iz 1776. godine *Istraživanje o prirodi i uzrocima bogatstva naroda* javlja se interes o razvoju i uzrocima bogatstva naroda. Međutim, i to istraživanje i utvrđivanje činjenica odnosi se samo na tada razvijene države, a ne ukupnu ljudsku zajednicu.

Ekonomski misao pod razvojem jedne države podrazumijeva godišnji rast bruto nacionalnog dohotka (BDP) ili kretanje dohotka po glavi stanovnika (per capita). Od sekundarnog značaja bili su ostali ekonomski pokazatelji kao što su nezaposlenost, siromaštvo, glad, pismenost, stanje zdravlja, diskriminacija, razvoj demokracije, raspodjela dohotka, visina primanja domaćinstva ili pojedinaca itd.

U drugoj polovini 20. stoljeća u razvijenom svijetu javlja se veći interes prema siromašnim i nerazvijenim zemljama, što je uzrokovano naglim osamostaljivanjem kolonija, naročito u Africi i manje u Aziji, i njihovom transformacijom u samostalne države. Tadašnji pokret Nesvrstanih zemalja u odnosu na dva bloka (Zapadni blok pod vođstvom SAD-a i Istočni blok pod vođstvom SSSR-a) podsticao je razvoj oslobodilačkih pokreta i osamostaljivanje država. One su bile nerazvijene i siromašne jer kapitalistički kolonijalni sistem nije ulagao u razvoj svojih kolonija nego ih je još više siromašio kroz izvlačenje prirodnog bogatstva.

Razvijeni dio svijeta je brzo saznao za stanje nerazvijenosti, siromaštvu, gladi, bolesti i slično u tim državama, te im nastoje pomoći u ekonomskom i drugim oblastima života. Međutim, iskrena pomoć je izostala. Pomoć je više imala cilj stvaranja privida o pružanju pomoći, a to je u suštini bio određeni vid vlastite promocije i bacanje prašine u oči vlastitom stanovništvu. Nastoji se zadovoljiti forma, a ne suština. Pokušava se zavarati vlastita savjest gledanjem slika i filmova vezanih za glad, siromaštvo i bijedu drugih ljudi i naroda.

U takvom okruženju, naročito u Americi, pojavljuju se razni ekonomski mislioci koji u centar svojih razmišljanja i teorija postavljaju svjetski ekonomski razvoj, naročito za siromašne i nerazvijene države i regione.

U relativno kratkom roku od pedesetak godina, krajem 20. stoljeća pojavljuje se više teorija odnosno škola koje se bave problemom siromašnih i nerazvijenih država, a koje predlažu kako da se riješi problem tih država i regiona.

Razvoj nerazvijenih i siromašnih država ne može se pratiti samo kroz kretanje bruto nacionalnog dohotka. Može rasti kao što može rasti dohodak po glavi stanovnika (per capita), pri čemu se ne smanjuju siromaštvo, glad, nezaposlenost, nepismenost itd. Ovo nije samo teorijska mogućnost jer se dešava u najvećem broju siromašnih i nerazvijenih država. Na ovom problemu je dosta radio i pisao Englez Dudley Seers (1920-1983). Poznati indijski ekonomista Amartya Sen (1933) ukazuje da se stupanj razvoja jedne zemlje ne može mjeriti s jednim ili više ekonomskih pokazatelja ukoliko se ne mjere i ostali bitni faktori za pojedinca i njegovo domaćinstvo (zaposlenost, prihodi, siromaštvo, glad, pismenost, stanovanje i sve ostalo što je bitno za njegovo funkcioniranje u životu).

Porast bruto nacionalnog dohotka može znatno rasti, ali kao negativna posljedica njegove raspodjele, pogotovo viška vrijednosti, sva dodatna i novostvorena vrijednost ide u korist kapitalista i povećanje njegovog bogatstva, a ne ide u korist rješavanja problema siromaštva i nerazvijenosti. To je temeljni razlog zbog kojeg se ne može riješiti problem nerazvijenih i siromašnih država, one i dalje siromaše (naročito njeno stanovništvo) iako raste bruto nacionalni dohodak. Tim lažnim argumentom međunarodne financijske i trgovinske organizacije iskazuju svoje uspjehe na otklanjanju siromaštva i nerazvijenosti.

Posebne škole (teorije) koje tretiraju probleme i predlažu rješenja za siromašne i nerazvijene države i regione su:

1. Škola linearnih faza;
2. Škola strukturalnih promjena;
3. Škola međunarodne zavisnosti;
4. Neoklasična škola ekonomskog razvoja;
5. Samuelsonova škola ekonomskog razvoja;
6. Škola ekonomskog razvoja Todaro-Smith;
7. Škola endogenog ekonomskog razvoja.

Na kraju razmatranja o školama ili teorijama koje se bave problemom rješavanja siromaštva i nerazvijenosti, dat ćemo kraći kritički osvrt na razvoj ekonomske misli o svjetskom ekonomskom razvoju, koji se odnosi na ekonomski razvoj siromašnih i nerazvijenih država i regiona.

22.5.1. ŠKOLA LINEARNIH FAZA

Škola linearnih faza razvoja siromašnih i nerazvijenih država svoju teoriju razvoja ovih država temelji na postepenom i linearnom putu razvoja, kojim su prošle današnje razvijene države. One su nekad sve bile siromašne i nerazvijene države. Potrebno je da te države prolaze korak po korak da bi dostigle razvijenost.

Sljedeća teorija ove škole, koja je toliko apsurdna da nigdje u praksi nije ostvarila rezultate, podrazumijeva da za obezbjeđivanje investicija za razvoj ekonomije u nekoj zemlji (siromašnoj i nerazvijenoj) treba mobilizirati domaću i stranu štednju. Ovdje je skoro nepotrebno navesti da u najsiromašnijim državama ne znaju šta je štednja jer nemaju nikakvog prihoda, a ne znaju ni šta će sutra jesti. Kao odgovor na ovu glupu teoriju potrebno je navesti narodnu poslovicu: “Sit gladnog ne razumije”.

Najveći zagovornik škole linearnih faza je Amerikanac Walt Whitman Rostow (1916-2003).

Druga dvojica ekonomista napravili su novi model ekonomskog rasta, poznat kao Harrod-Domarov model rasta, a dobio je ime po ekonomistima koji su ga definirali. To su Roy F. Harrod (1900-1978) i Evsey Domar (1914-1997). Model je baziran na matematičkim funkcijama gdje se koriste informacije o omjeru kapitala i proizvoda, pri čemu je taj odnos približno 3 : 1. U formulu se uključuje i obim štednje, te se izračunava stopa rasta BDP-a za jednu državu.

Škola linearnih faza razvoja siromašne i nerazvijene države u praksi nije ostvarila uspjeh, jer nije u razmatranje uzimala dodatne faktore koji su imali presudan utjecaj na ekonomski razvoj i rast, kao naprimjer: sposobnost vladinih službi, stručnost radne snage, upravljačke strukture, korupcija, mito, kriminal i sl.

Poseban nedostatak linearnog razvoja odnosio se na makrookruženje u siromašnoj i nerazvijenoj državi. Današnje razvijene države su u raznim fazama svog postepenog razvoja koristile razne mjere koje su štatile njihovu ekonomiju (carine, uvozne kvote, necarinska ograničenja i sl). Međutim, sadašnjim siromašnim i nerazvijenim državama ne dozvoljava se zaštita domaće proizvodnje nego se ona izlaže oštroj konkurenciji već razvijenih poduzeća i ekonomija iz bogatih i razvijenih država. Očito je da se model faznog razvoja ne provodi konzistentno, naročito na strani poticaja i zaštite domaće nerazvijene proizvodnje i ekonomije.

22.5.2. ŠKOLA STRUKTURALNIH PROMJENA

Škola strukturalnih promjena temelji se na promjeni strukture zaposlenih u siromašnim i nerazvijenim zemljama. Te zemlje na jednoj strani imaju višak radne snage angažirane i zaposlene u poljoprivrednom sektoru koji je u pravilu zaostao i nerazvijen. Povlačenje radne snage iz zaostalog poljoprivrednog sektora ne bi se osjetio u obimu njegove proizvodnje jer bi se i poljoprivredni sektor razvijao i povećavao produktivnost rada, a ujedno povećavao i obim proizvodnje.

Povučena radna snaga iz poljoprivrednog sektora zapošljavala bi se u novom i modernom industrijskom sektoru. Ovaj dvosektorski odnos bi se razvijao automatski i sav višak radne snage iz poljoprivrede bio bi angažiran i zaposlen u modernom industrijskom sektoru.

Škola strukturalnih promjena iskazana u dvosektorskom modelu poznata je kao Lewisov dvosektorski model, koji je dobio ime po svom kreatoru, Englezu Williamu Arthuru Lewisu (1915-1991).

Osnovna kritika ovog modela je njegov pokušaj da se odnos u razvoju siromašnih i nerazvijenih država pojednostavi i matematički iskaže tj. kako se radna snaga iz poljoprivrednog sektora automatski zapošljava u modernom industrijskom sektoru. To se u praksi ne dešava iz više razloga koji se nisu uključivali u navedeni model. To se, prije svega, odnosilo na nestručnost viška radne snage u poljoprivrednom sektoru i njeno zapošljavanje u modernom industrijskom sektoru i sl.

Lewisov dvosektorski model je vrlo pojednostavljeno promatrao razvoj siromašnih i nerazvijenih država – kao odnos samo dva sektora. Da bi se otklonili ovi nedostaci, engleski ekonomista Hollis Burnley Cheney (1918-1994) razvija novi model u koji unosi i niz drugih elemenata koji djeluju na razvoj siromašnih i nerazvijenih država. Taj model uključuje pristup vanjskom kapitalu, razvoj tehnologije, unutarnoj migraciji stanovništva kao i razna međunarodna, ali i domaća ograničenja. Ovaj model se po Univerzitetu Harvard naziva Harvardska škola razvoja, jer su se u razvoj ovog modela uključili i drugi profesori sa ovog univerziteta.

22.5.3. ŠKOLA MEĐUNARODNE ZAVISNOSTI

Škola međunarodne zavisnosti nastaje kao posljedica neuspješnog razvoja i rasta siromašnih i nerazvijenih država. Svoje uporište dobija naročito kod ekonomskih mislilaca i intelektualaca iz siromašnih i nerazvijenih država koji vide neuspjeh međunarodne zajednice, kao i međunarodnih finansijskih institucija u stvarnom razvoju siromašnih i nerazvijenih država.

Škola međunarodne zavisnosti ističe da je sporost razvoja siromašnih i nerazvijenih država posljedica svjesne politike bogatih i razvijenih država da drže ekonomsku i političku dominaciju nad siromašnim i nerazvijenim državama, radi eksploatacije tih država i izvlačenja njihovog preostalog bogatstva. U ovoj školi se ukazuje na prikrivene i vrlo opasne namjere razvijenih i bogatih država. Kapitalizam se pokazuje u svom pravom svjetlu, pri čemu je očito da se pridržava svog osnovnog zakona: profit je cilj svakog poslovanja i kapitalizam se ne može odreći temeljnog opredjeljenja da razvoj i blagostanje ostvaruje ne samo svojim radom nego i eksploatacijom siromašnih i nerazvijenih država, kao i svojih radnika.

Najbolju definiciju međunarodne zavisnosti dao je brazilski sociolog i ekonomista Theotonio dos Santos (1936), koji kaže:

“Zavisnost je jedna uslovljena situacija u kojoj su ekonomije jedne grupe zemalja uslovljene razvojem i širenjem drugih. Odnosi međuzavisnosti između jedne ili više ekonomija, ili između takvih ekonomija i svjetskog trgovinskog sistema, postaju odnosi zavisnosti kada se neke zemlje mogu razvijati samostalno, dok druge, pošto su u zavisnoj poziciji, mogu se razvijati samo u sklopu razvoja dominantnih zemalja. Ovo, pak, može imati pozitivne ili negativne efekte na njihov direktni razvoj. U oba slučaja, situacija zavisnosti dovodi do toga da su ove zemlje zaostale i eksploatirane. Dominantne zemlje imaju tehnološku, komercijalnu, kapitalističku i sociopolitičku prevlast nad zavisnim zemljama – oblik ove prevlasti varira od zavisnosti od određenog istorijskog trenutka – i zbog toga ih mogu eksploatirati i uzimati dio viška lokalne proizvodnje. Zavisnost počiva na međunarodnoj podjeli rada koji omogućava da se industrijski razvoj odvija u nekim zemljama, dok je istovremeno ograničen u drugim, a njihov rast uslovljen i pod kontrolom svjetskih centara moći.”

Škola međunarodne zavisnosti temelji se na raznim oblicima zavisnosti i utjecaja na siromašne i nerazvijene države od strane razvijenih i bogatih država ili raznih finansijskih, trgovinskih, ekonomskih i političkih međunarodnih organizacija i institucija koje su pod kontrolom razvijenih i bogatih država.

Modeli međunarodne zavisnosti su raznovrsni i ovise o konkretnoj situaciji u određenom regionu ili državi, a to su istorijski razvoj, kultura, vjera, više nacija ili plemena, prirodna bogatstva itd. Stručnjaci za međunarodnu zavisnost, angažirani od bogatih i razvijenih država ili njihovih institucija i organizacija, na stručnoj i naučnoj

osnovi istražuju i grade model međunarodne zavisnosti i postepeno ga uvode u život i praksu, sa krajnjim ciljem da tu siromašnu i nerazvijenu državu trajno postave kao međunarodno zavisnu državu kako bi ostvarili svoje prikrivene ekonomske ciljeve – izvlačenje profita i bogatstva. U svakom slučaju, primarni cilj je ekonomski a ostali ciljevi su samo sredstvo koje će omogućiti realizaciju osnovnog ekonomskog cilja – izvlačenje bogatstva i profita.

Posebne organizacije koje na svjetskom nivou podržavaju ovakvu politiku bogatih i razvijenih država su:

- Međunarodni monetarni fond (MMF);
- Svjetska banka (WB);
- Svjetska trgovinska organizacija (WTO);
- UNDP (posebna organizacija pri UN-u za razvoj);
- EBRD (Europska banka za obnovu i razvoj) itd.

U pravilu, model međunarodne zavisnosti koji pruža pomoć siromašnim i nerazvijenim državama ograničen je kroz razne elemente: političke, ekonomske, institucionalne, pravne, stručne itd, pa im je neophodna pomoć razvijenih i bogatih država kao i njihovih institucija. Ova teorija u principu je dobra, ali iza nje se krije prava suština zavisnosti i dominacije bogatih nad siromašnim.

Brojni su modeli međunarodne zavisnosti koji se uspostavljaju nad siromašnim i nerazvijenim državama i regionima, a to su modeli:

- neokolonijalizma;
- finansijskog ropstva;
- političke dominacije;
- lažne koncepcije razvoja;
- nestručnih prijedloga razvoja;
- podaničkog odnosa političara;
- podaničkog odnosa intelektualaca, a posebno ekonomista;
- privatizacije;
- liberalizacije;
- globalizacije;
- otvorene ekonomije;
- poticanja socijalnih nezadovoljstava;
- poticanja ratnih konflikata.

a) Neokolonijalizam je novi i moderni oblik upravljanja siromašnom državom, znatno je bolji i jeftiniji oblik klasičnog kolonijalizma. Neokolonijalizam se može ostvarivati kroz kontroliranje vitalnih funkcija države, a pogotovo ekonomije. Raniji kolonizatori morali su u svoju koloniju slati svoju vojsku, policiju, državnu upravu, sudstvo, što je iziskivalo dodatne troškove. Novi oblik neokolonijalizma ostvaruje se putem kontrole nekoliko ključnih ekonomskih funkcija kao što su bankarski sistem,

maloprodajni lanci i par većih industrijskih kapaciteta. Pomoću njih se djeluje na ekonomsku politiku kao i njenu realizaciju u siromašnoj državi, pri čemu ne traže troškove nego, čak, ostvaruju i profit.

b) Financijsko ropstvo je stanje u siromašnoj i nerazvijenoj državi gdje su financijske obaveze znatno veće od realnih mogućnosti otplate tih zaduženja. U tu situaciju nerazvijene zemlje dolaze zaduživanjem kod Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i drugih međunarodnih financijskih institucija radi otplate ranijih dugova ili pokrivanja budžetskog deficita. Nakon nekoliko godina te zemlje postaju financijski prezadužene i ulaze u financijsko ropstvo koje podrazumijeva obavezu ispunjavanja raznih zahtjeva kreditnih povjerilaca. Ukoliko se ne prihvataju prijedlozi povjerilaca, može se zatražiti naplata ukupnog duga i država dovesti do bankrota. Novo kreditno zaduženje za postojeću vladu je prihvatljivo jer dobijanjem novog kredita rješavaju tekući financijski problem, a kreditor obično daje grejs period od pet i više godina. To je za aktuelnu vladu dobro rješenje, ali nije i za državu. Dobijanjem kredita aktuelna vlada rješava svoj problem, a otplatu duga vršit će sljedeća vlada – radi grejs perioda od pet godina. Financijsko ropstvo je klasični primjer međunarodne ovisnosti, ali u negativnom smislu.

c) Politička dominacija nad siromašnom i nerazvijenom državom postiže se podržavanjem političke elite vladajuće grupacije koja ostvaruje lične ili porodične interese da opstane na vlasti. Sada je spremna na mnoge ustupke i koncesije u korist međunarodnih institucija koje ostvaruju svoje ekonomske i druge interese.

d) Lažne koncepcije razvoja su poseban oblik međunarodne zavisnosti. U koncepciji razvoja navode se i ističu dosta prihvatljivi ciljevi razvoja, koji se u praksi ne ostvaruju, niti se analiziraju razlozi neostvarivanja koncepcije razvoja. Lažne koncepcije razvoja u trenutku predlaganja ostvarile su cilj da narod siromašne i nerazvijene države prihvati ideju da će se nešto raditi i ostvariti. Ipak, to je samo lažno i prazno obećanje.

e) Nestručni prijedlozi razvoja su posljedica toga što ekonomski stručnjaci i savjetnici iz razvijenih država nisu stručni i sposobni da predlože i pomognu u realizaciji mjera ekonomskog razvoja. U praksi se često dešava da razni savjetnici koji su u svojim državama nižerazredni administrativci u nerazvijenim i siromašnim državama dobijaju status visoko vrijednog savjetnika, a koji ne zna, niti može kreirati politiku ekonomskog razvoja. Obično se koristi frazama i vrlo inteligentno zaobilazi suštinu problema jer ga ne razumije.

f) Podanički odnos političara je oblik međunarodne zavisnosti siromašne države, kada predstavnici međunarodne zajednice podržavaju njima poslušne političare, a one čiji stav i mišljenje nisu u skladu sa stavovima međunarodne zajednice, ubrzo kompromitiraju i udalje iz učešća u aktuelnoj vlasti. Poseban oblik podaničkog odnosa političara je posljedica ucjena i pritisaka prema njemu, s tim da se protiv njega pokreće proces (politički, kazneni i sl) ukoliko ne bude poštivao stavove države ili institucija koje imaju prikriveni autoritet vlasti.

g) Podanički odnos intelektualaca, posebno ekonomista, prema međunarodnim i drugim financijskim institucijama posljedica je njihovog interesa da budu oni nagrađeni za povremeno angažiranje u stručnim radnim grupama koje svoje materijale, analize ili elaborate naplaćuju. U suštini, intelektualci a posebno ekonomisti ne žele se konfrontirati sa moćnim raznim agencijama za nacionalnu bilateralnu pomoć, kao i sa organizacijama za multilateralnu pomoć (MMF, WB, WTO i dr).

h) Model privatizacije je specifičan pritisak na domaće institucije da vrijedne državne objekte (poduzeća, institucije, banke, osiguranja i sl) prodaju stranim kompanijama za mala novčana sredstva. Nakon privatizacije mnogi novi vlasnici ne realiziraju ugovorene obaveze pri provođenju procesa privatizacije. U cilju sticanja profita obično postupaju na dva načina:

- preprodaju pojedine dijelove kupljene imovine kako bi izvukli ne samo već uložena sredstva nego dobili i neki profit;
- da bi smanjili troškove proizvodnje smanjuju plaće ili daju otkaze većem broju radnika.

Potrebno je ukazati ma to da ima i vrlo dobrih primjera privatizacije, ali to su samo izuzeci.

i) Liberalizacija se nameće zemljama u razvoju i siromašnim zemljama, pri čemu se liberaliziraju cijene, pravo iznošenja dobiti iz zemlje, osnivanje stranih firmi i slično, sve što je u interesu firmi iz bogatih i razvijenih država.

j) Globalizacija kao svjetski proces predviđa i provodi ukidanje svih oblika zaštite domaće proizvodnje: ukidanje carina, ukidanje raznih nekarinskih ograničenja, ukidanje kvota i kontigenata za uvoz. Domaća nerazvijena privreda prepušta se oštroj konkurenciji inostranih i kvalitetnih kompanija. Kroz globalizaciju domaće tržište se puni kvalitetnim stranim robama, što je pozitivno za kupce i potrošače. Međutim, negativne posljedice globalizacije, tj. uništavanje domaće proizvodnje i ostajanje brojnih radnika bez posla, znatno su veće od onoga što nerazvijene i siromašne zemlje dobijaju od globalizacije.

Poseban problem globalizacije je stavljanje u podređeni položaj nerazvijenih i siromašnih država. U proizvodnji gdje nerazvijeni imaju komparativne prednosti (tekstil, odjeća, obuća, poljoprivredni proizvodi i sl), proizvodi se ne nalaze na listi slobodnih za izvoz u razvijene zemlje. Takođe, prisutna su i razna nekarinska ograničenja (kontrola kvaliteta, sastav proizvoda, oblik i veličina i sl) u razvijenim državama pri uvozu ovih proizvoda iz siromašnih i nerazvijenih država. Također, iz globalizacije je izuzeta i sloboda kretanja stanovništva, a posebno radne snage. U principu globalizacija, kao univerzalno pravo izvoza i uvoza, kretanje kapitala i radne snage ne ide u korist nerazvijenih i siromašnih, zato principi globalizacije predstavljaju sve ono što odgovara razvijenim i bogatim državama.

Kapitalizam tumači rad kao i svaku drugu robu, kad su u pitanju ponuda i

potražnja i cijena radne snage (nadnice). Rad ima isti tretman kao i televizor, automobil, mobitel i slično, kada je u pitanju status roba u procesu proizvodnje, ponude i potražnje. Međutim, kada je u pitanju globalizacija i sloboda kretanja robe, onda se prave suštinske razlike između rada i drugih roba.

k) Otvorena ekonomija je djelomično objašnjena kroz globalizaciju, a podrazumijeva maksimalnu slobodu izvoza i uvoza, pri čemu se isključuju bilo kakva uvozna ograničenja. U takvoj situaciji strane kompanije iz razvijenog svijeta imaju veliku konkurentsku prednost ispred domaće proizvodnje, što dovodi do tržišne konkurencije u kojoj domaći proizvođači po pravilu gube u obimu prodaje svojih proizvoda, što dovodi do smanjenja proizvodnje, otpuštanja radnika, povećanje nezaposlenosti i sl.

Danas razvijene zemlje, kada su bile na nižem stupnju razvoja (prije stotinjak godina), nisu ni pomišljale o svojoj maksimalno otvorenoj ekonomiji. Tada su zagovarali i provodili razne carinske zaštite radi zaštite svoje proizvodnje. Nakon dužeg razvoja domaće privrede razvijene države dolaze u poziciju da im odgovara politika otvorene ekonomije nerazvijenih država jer im se time omogućuje izvoz. Istovremeno provode niz prikrivenih ograničenja pri uvozu proizvoda, naročito iz nerazvijenih i siromašnih država, iako zagovaraju univerzalnu otvorenu ekonomiju.

l) Poticanje socijalnih nezadovoljstava u nerazvijenim i siromašnim državama je stalan pritisak od strane razvijenih i bogatih država, kako bi kontrolirali političke i ekonomske strukture tih država. Nestabilnost nerazvijenih i siromašnih država omogućava razvijenim i bogatim državama da kontroliraju situaciju, te je maksimalno koriste za održavanje svojih politika – neokolonijalizma, financijskog ropstva, slobode izvoza, slobode iznosa profita, kao rudnog i drugog bogatstva itd.

m) Poticanje ratnih konflikata u nerazvijenim i siromašnim zemljama ima za cilj njihovo maksimalno destabiliziranje i uvođenje u interne ratne konflikte po raznim osnovama (vjerski, plemenski, nacionalni, teritorijalni i dr), kako bi se takve države dovele u maksimalnu podređenost, te da bi bogati i razvijeni izvlačili njihovo bogatstvo (nafta, zlato, razni minerali, razne rude, šume u obliku trupaca i razne druge sirovine).

Bogate i razvijene države svjesno i planski drže pod kontrolom ratne konflikte, što im omogućuje ekonomsko iskorištavanje te zemlje. Vrlo vješto i perfidno se u javnosti prikazuju kao mirotvorci, dok istovremeno pomažu i naoružavaju sve strane u ratnom konfliktu. Troškovi bogatih i razvijenih država koje imaju u fiktivnoj i neiskреноj pomoći u rješavanju konflikta daleko su manji od koristi koje imaju iz takvog konflikta.

22.5.4. NEOKLASIČNA ŠKOLA EKONOMSKOG RAZVOJA

Neoklasična škola ekonomskog razvoja nerazvijenih i siromašnih država predstavlja primjenu klasične škole razvoja prilagođenu nerazvijenim i siromašnim zemljama.

Ova škola zahtijeva da nerazvijene i siromašne države uvode veće slobode u djelovanje tržišnih zakona, ukidanje državnog vlasništva, što manje državnog intervencionizma u ekonomiji, ukidanje centralnog planiranja i maksimalno prepuštanje ekonomske inicijative poduzetnicima koji će motive poslovanja i ulaganja u siromašne i nerazvijene države vidjeti kroz vlastiti interes, tj. u ostvarivanju profita. Osnovni koncept poslovanja kapitalizma na ovaj način dobija zeleno svjetlo u poslovanju i razvijanju ekonomije siromašnih i nerazvijenih država. Neoklasičari u razvoju nerazvijenih i siromašnih vide ekonomske mjere i politike koje su kapitalizmu pomogle da se razvije u ranijem periodu. Razvoj nerazvijenih i siromašnih vide u razvoju slobode tržišta, maksimalnoj privatizaciji, slobode uvoza i izvoza, slobode kretanja kapitala itd.

Neoklasična škola ekonomije dobija ogromnu podršku razvijenih i bogatih država za razvoj nerazvijenih i siromašnih država jer im omogućava legalitet i pravo da ih dalje eksploatiraju. Neoklasična škola u razvoju svijeta je velika obmana kapitalističke ideologije, koja nikad neće ostvariti kvalitetni pomak u razvoju nerazvijenih i siromašnih država.

Ovu školu podržavaju bogate i razvijene zemlje jer svoju legitimnost dobijaju kroz tri najmoćnije međunarodne financijske i trgovinske organizacije a to su: Međunarodni monetarni fond (MMF), Svjetska banka (WB) i Svjetska trgovinska organizacija (WTO).

Ove tri međunarodne organizacije operativno nadgledaju i provode osnovne principe neoklasične škole ekonomskog razvoja nerazvijenih i siromašnih država.

Rezultati ove škole pri smanjenju siromaštva i zaostalosti u nerazvijenim i siromašnim zemljama više su nego porazni. Siromašni postaju još siromašniji, bogati još i bogatiji, što je osnovni i prikriveni cilj neoklasičara, iako se javno deklariraju kao veliki pobornici želje i namjere da se smanje siromaštvo i nerazvijenost.

Osnovna područja ekonomije na kojima neoklasičari insistiraju, pogotovo vodeće svjetske financijske i trgovinske organizacije, su:

1. Potpuno djelovanje slobodnog tržišta.
2. Privatna inicijativa u razvijanju poslovanja sa temeljnim motivom ostvarivanja profita iz poslovnih aktivnosti.
3. Razvoj teorije javnog izbora prema kojoj država ne može ništa ispravno uraditi u sferi ekonomije. Takve države, po mišljenju neoklasičara, su pod dominacijom lokalnih političara koji koriste državne institucije da

- bi ostvarili vlastite i porodične interese.
4. Iste šanse svima, neoklasičari zagovaraju i ukazuju da na istom tržištu iste šanse imaju domaći proizvođači u konkurenciji sa stranim razvijenim proizvođačima. I u ovom slučaju jasna je obmana o istim šansama dva sasvim različita proizvođača. Očito je da su na strani proizvođača iz razvijenih država sve šanse da budu uspješniji na tržištu od proizvođača iz nerazvijenih i siromašnih država.
  5. Liberalizacija je vrlo široko područje, a uklapa se u politiku globalizacije. Liberalizacija u siromašnim i nerazvijenim državama obuhvata slobodu u formiranju cijena, slobodu u unosu i iznosu deviza i dobiti iz države, slobodu uvoza i izvoza, pri čemu ne smije biti nikakvih ograničenja na uvozu, itd.
  6. Privatizacija je prema mišljenju neoklasičara bitan preduvjet za početak razvoja zaostale, siromašne i nerazvijene države. Privatnici koji preuzmu državne firme bit će zainteresirani za daljnji razvoj i ulaganje u privatizirane firme. Međutim, proces privatizacije je proveden na kriminalan način jer, po pravilu, novi vlasnici su iz svojih privatnih interesa nastojali samim činom privatizacije ostvariti profit daljnjom preprodajom kupljenih kapaciteta i poduzeća. Samo mali broj novih vlasnika na pošten i ekonomski prihvatljiv način želi reaktivirati kupljena poduzeća i kapacitete, kako bi ostvarili profit novom proizvodnjom i dodatnim zapošljavanjem radnika.

Posebna zloupotreba privatizacije je obavljena u sferi bankarskog sistema. Novonastale banke, na temeljima starih i privatiziranih banaka, poslužile su za stvaranje enormne dobiti koja se iznosi iz siromašne i nerazvijene države. Dobit se ostvaruje kroz kamatnu politiku, gdje su kamate tri do četiri puta više nego u zemljama gdje je sjedište majke banke. Kao opravdanje za tako visoke kamate bankari navode faktor rizika poslovanja banke u siromašnoj i nerazvijenoj državi. Vrlo je upitno kako domaći proizvođači sa tako skupim kreditnim kapitalom mogu konkurirati proizvođačima iz razvijenih država. Uz tako skupa finansijska sredstva i bez ikakve zaštite, uz nižu produktivnost domaćim poduzećima se nudi teorija istih šansi i slobodnog tržišta. Ovakvo stanje u stvarnosti podržava eksploataciju siromašnih i njihovo još više siromašenje. Absurd je govoriti o razvoju siromašnih i nerazvijenih sa ovakvom ekonomskom politikom. Novi model slobode tržišta, istih šansi i djelovanja tržišne nevidljive ruke u cilju razvoja nerazvijenih ne predstavlja nevidljivu, već jako vidljivu ruku koja izvlači još ono malo ekonomske osnove koja je ostala siromašnim i nerazvijenim državama.

U daljnju razradu Harrod-Domarovog modela ekonomskog razvoja uključio se američki profesor Robert Solow (1924), te je model rasta iskazan u funkciji proširio dodajući radnu snagu i tehnologiju, kao bitne elemente razvoja. Posebno je ukazao da je tehnološki razvoj vrlo značajan faktor dugoročnog razvoja.

Između više pobornika ove škole možemo istaknuti sljedeće: Peter Bauer (1915-2002); Anne Krueger (1934); Harry Johnson (1923-1977); Bela Balassa (1928-1991) i Jagdish Bhagwati (1934).

Teorija neoklasične škole dosta je zastupljena u praksi, pogotovo što je podržavaju Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond, ali ne ostvaruje očekivane rezultate.

22.5.5. SAMUELSONOVA ŠKOLA EKONOMSKOG RAZVOJA

Ova škola ekonomskog razvoja dobila je ime po svom tvorcu, Amerikancu Paulu Samuelsonu (1915-2009), profesoru koji je u svojoj poznatoj knjizi *Ekonomija* posvetio značajnu pažnju ekonomskom rastu i izazovima ekonomskog rasta.

Samuelson prati ekonomski rast na pokazateljima rasta jedne razvijene države – SAD. Stopu rasta povezuje sa rastom bruto društvenog proizvoda. Ekonomski rast svake zemlje, bogate ili siromašne, temelji se na četiri točka, a to su:

1. ljudski resursi (ponuda rada, obrazovanje, vještina, disciplina i motivacija);
2. prirodni resursi (zemlja, minerali, goriva, kvaliteta okoliša);
3. kapital (strojevi, tvornice, intelektualno vlasništvo);
4. tehnološka promjena i inovacija (nauka, mašinstvo, upravljanje, poduzetništvo).

Samuelson agregatnu funkciju proizvodnje prikazuje kao algebarsku funkciju:

$$P = TF(K, R, C)$$

P = proizvodnja (agregatna)

T = razvoj tehnologije u privredi

F = funkcija proizvodnje

K = proizvodne usluge kapitala

R = inputi rada

C = prirodni resursi koji se koriste u proizvodnji

Radovi P. Samuelsona dosta su bliski i povezani sa radovima R. Solowa.

U dijelu svoje knjige P. Samuelson obrađuje ekonomski rast u siromašnim zemljama, ukazuje na problem siromaštva i zadržava se na elementima razvoja siromašnih zemalja kao i na istim elementima koji utiču na razvoj bogatih država. Oslonac razvoja nerazvijenih država treba biti na četiri točka bilo da je država siromašna ili bogata.

Vrijednost učenja P. Samuelsona je ukazivanje na začarani krug siromaštva. Prema njegovom mišljenju, siromašna zemlja se vrti u začaranom krugu siromaštva i iz njega teško može izići jer jedan problem izaziva drugi problem. Niske plaće i nezaposlenost vode ka niskoj štednji, niska štednja usporava rast kapitala, nizak kapital sprečava kupovinu novih mašina i opreme, što umanjuje produktivnost, a niska produktivnost vodi ka niskim plaćama. Na taj način začarani krug se zatvara.

P. Samuelson razrađuje niz drugih pitanja koja utiču na razvoj siromašnih i nerazvijenih država, kao naprimjer:

- industrijalizacija naspram poljoprivrede;
- državna regulativa naspram djelovanja tržišta;
- supstitucija uvoza;
- da li uvoditi visoke zaštitne carine ili ne;
- da li imati otvorenu ekonomiju ili ne, itd.

Ova škola ekonomskog razvoja siromašnih i nerazvijenih država dobro je identificirala probleme razvoja siromašnih. Međutim, u svom završnom razmatranju ima masu pregleda po pojedinim državama i regionima, ali nema konzistentnog prijedloga kako riješiti svjetski problem siromaštva. I sam autor postaje svjestan da okviri kapitalističkog sistema, zatim sistem tržišta, motiva profita kao temeljnog cilja poslovanja, kao i individualnih interesa kapitalista ne omogućavaju filantropski pristup rješavanju svjetskog problema siromaštva i nerazvijenosti. Ideologija privatnih interesa koji graniče sa pohleptom i megalomanstvom u sticanju profita ne omogućava rješavanja problema. Vlasnici kapitala i profita ne žele svoj profit dijeliti i pomagati siromašnim i nerazvijenim.

22.5.6. ŠKOLA EKONOMSKOG RAZVOJA TODARO – SMITH

Ova škola ekonomskog razvoja dobija ime po svoja dva autora, a to su Amerikanci Michael Paul Todaro (1942) i Stephen Charles Smith (1955).

Svoje stavove o ekonomskom razvoju dali su u dosta opširnoj knjizi *Ekonomski razvoj*, u kojoj su obradili problematiku siromašnih i nerazvijenih država. Autori obrađuju ekonomski razvoj nerazvijenih u kontekstu osnovnih problema koji se javljaju u siromašnim i nerazvijenim državama kao naprimjer: siromaštvo, nejednakost, porast broja stanovništva, ljudski kapital, položaj poljoprivrede, razvoj vanjske trgovine, financijska ulaganja, platni bilans, dug zemalja u razvoju itd.

Knjiga obiluje detaljnim podacima o stanju u siromašnim i nerazvijenim državama. Takođe, ukazuje se na neefikasnost u dosadašnjim mjerama i aktivnostima međunarodne zajednice pri rješavanju najvećeg ekonomskog problema čovječanstva, tj. siromaštva i nerazvijenosti.

Međutim, i ova škola ne predlaže rješenja problema siromaštva i nerazvijenosti, predlaže samo razne apele i deklaracije upućene bogatim i razvijenim zemljama za pomoć siromašnim i nerazvijenim državama.

Tako naprimjer predlažu:

1. Smanjenje tereta servisiranja duga manje razvijenim državama, posebno onih u subsaharskoj Africi, koje su najmanje u stanju financijski podnijeti daljnje mjere štednje.
2. Stvaranje novih izvora financiranja siromašnih i nerazvijenih država.
3. Uspostavljanje formalne procedure “bankrota zemlje” za prezadužene zemlje.
4. Reformu dviju glavnih postojećih institucija globalnog ekonomskog rasta i stabilnosti, Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) i Svjetske banke (WB).

Nakon oštih kritika MMF-a i WB-a da u nerazvijenim i siromašnim državama zagovaraju tržišno orijentiranu i otvorenu ekonomiju, ove institucije ponovo su se počele baviti suštinskim problemima siromaštva i nerazvijenosti.

I ova škola ekonomskog ne predlaže konkretna rješenja kako i u kojem periodu smanjiti siromaštvo i pokrenuti razvoj nerazvijenih zemalja. Kako ova dva autora pokazuju izuzetno veliko znanje iz oblasti siromaštva i nerazvijenosti, očito je da se plaše predložiti jasna i konkretna rješenja jer bi time poljuljali temelje kapitalističke ekonomske filozofije poslovanja.

Na kraju autori ove škole predlažu ispraznu deklaraciju i apeluju na savjest bogatih država da dobrovoljno pristupe rješavanju problema siromašnih i nerazvijenih država.

Citiram njihov apel: “Sa svakom godinom, stoga, bogate i siromašne zemlje podjednako će dijeliti sudbinu koja im je sve više zajednička. Svjetska zajednica mora konačno shvatiti da je ujednačeniji međunarodni ekonomski poredak ne samo moguć nego i suštinski važan. Taj novi poredak trebao bi biti utemeljen na fundamentalnom principu da je razvoj svake zemlje i svakog pojedinca tijesno vezan za razvoj svake druge zemlje i svakog drugog pojedinca. Budućnost cijelog čovječanstva danas je vezana više nego što je to ikad bio slučaj. Svi pokazatelji ukazuju na to da će to biti više tako u predstojećim decenijama. Nadajmo se, dakle, da će razboritost i razum prevladati, tako da razvijeni svijet i svijet u razvoju istinski postati dio Jednog svijeta – ujedinjen zajedničkom ekonomskom sudbinom i vođen humanim principima mira, prijateljstva i uzajamnog poštovanja.”

Odgovor na ovaj apel, u ovom trenutku je podsjećanje na narodne poslovice: *Vuk dlaku mijenja, ali čud nikada* ili *Staviti lisicu u kokošinjac da čuva kokoši*.

22.5.7. ŠKOLA ENDOGENOG EKONOMSKOG RAZVOJA

Škola endogenog ekonomskog razvoja dobija ime po pojmu *endogen*, što ustvari znači “polazeći iznutra”. Ovo je nova škola ekonomskog razvoja koja je tek u nastajanju nakon loših rezultata u razvoju siromašnih i nerazvijenih država, koje im nameću Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka. Nakon privatizacije, liberalizacije, otvorene ekonomije, slobode tržišnog djelovanja i slično, ekonomsko (kao i pravno, političko, socijalno i sl) stanje u siromašnim i nerazvijenim državama ne samo da se nije popravilo nego se i pogoršalo. Takođe, u nešto razvijenijim državama radi ratnih konflikata došlo je do brzog siromašenja tih država, tako da se broj siromašnih i nerazvijenih država povećao.

Loši ekonomski i drugi rezultati u siromašnim i nerazvijenim državama stvorili su pretpostavku za razvoj nove škole endogenog razvoja, odnosno razvoja koji polazi iznutra.

S obzirom na brojne eksperimente – uglavnom neuspješne u razvijanju siromašnih i nerazvijenih država, ovdje je prikladno iznijeti jednu narodnu šalu: “U cilju štednje seljak učio svog magarca da ne jede. Svaki dan mu je davao sve manje hrane i time povećavao svoju štednju. Baš kada je magarca naučio da više ne jede i kad je ostvario maksimalnu štednju, magarac je od gladi uginuo”. Ovdje je asocijacija odnosa bogatih spram siromašnim potpuno namjerna.

Ova škola potencira ekonomski razvoj podstaknut iznutra, tj. putem direktnih ili indirektnih ulaganja u stvaranje ljudskog potencijala, te poticanja stranih i domaćih privatnih ulaganja u ekonomiju. Razvoj siromašne i nerazvijene države, po ovoj školi, počinje iz poduzeća ili domaće industrije.

Endogenim ekonomskim razvojem posebno se bavio Amerikanac Paul Romer (1955), a pored njega i dosta drugih ekonomskih mislilaca potenciraju značaj endogenog razvoja siromašnih i nerazvijenih država.

22.5.8. KRITIČKI OSVRT NA RAZVOJ EKONOMSKE MISLI O SVJETSKOM EKONOMSKOM RAZVOJU

U ovom osvrtu na razvoj ekonomske misli o svjetskom ekonomskom razvoju, koji se odnosi na ekonomski razvoj siromašnih i nerazvijenih država i regiona, dat ćemo kraći kritički osvrt na kvalitet i suštinu ovog segmenta razvoja ekonomske misli.

Potreba za ekonomskom misli vezanom za razvoj siromašnih i nerazvijenih država javlja se u drugoj polovini 20. i početkom 21. stoljeća. Razlog za razvoj

ove ekonomske misli nastaje kao posljedica velikog obima siromaštva, ekstremnog siromaštva i gladi. Bogati dio čovječanstva, koji je dosta manji u odnosu na siromašni dio, osjeća neophodnost i obavezu da se siromaštvo i glad iskorijeni kroz ekonomski rast nerazvijenih i siromašnih država. Međunarodna zajednica prenosi tu obavezu na međunarodne financijske i trgovinske organizacije, naročito na Svjetsku banku (WB), Međunarodni monetarni fond (MMF), Svjetsku trgovinsku organizaciju (WTO), Organizaciju za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), Međunarodnu banku za obnovu i razvoj (IBRD), Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP), Konferenciju Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju (UNCTAD) i druge.

Sve ove institucije imaju ogromne budžete za rješavanje problema siromaštva. Da bi ga uspješno riješili potrebno je prethodno definirati pojam siromaštva, istražiti uzroke nastajanja siromaštva i nerazvijenosti, utvrditi ciljeve pri otklanjanju siromaštva i nerazvijenosti, te predložiti mjere i aktivnosti za otklanjanje siromaštva i nerazvijenosti.

Raznim ekonomskim misliocima ili ekonomskim naučnim i stručnim institucijama ustupaju se aktivnosti na istraživanju tog problema kako bi predložili rješenja. Mnogim ekonomskim misliocima i ekonomskim naučnim organizacijama taj posao postaje vrlo interesantan i profitabilan. To postaje biznis u kojem mnogi ekonomski mislioci i naučne institucije postupaju po kapitalističkom principu, prema kojem proizvođači (ekonomski mislioci i njihove naučne institucije) trebaju ponuditi svoj proizvod (analizu problema i prijedlog rješenja problema nerazvijenosti i siromaštva), pri čemu će ostvariti ličnu i zajedničku korist (kroz plaću za svoj rad), kao i značajan profit. Jedan dio ekonomskih mislilaca i naučnih ekonomskih institucija nastoje ovaj posao naučno i stručno obraditi. Međutim, i ovdje se, nažalost, pojavljuje veliki broj onih koji rade tako komplicirane “visoko naučne” analize i prijedloge, da ih vjerovatno ni sami ne razumiju, a u praksi ne postižu nikakve pozitivne efekte u smanjenju siromaštva i nerazvijenosti. Ovo stanje u cijelosti potvrđuje aktuelno stanje i kretanje siromaštva u svijetu.

Zbog velike potražnje za naučnim i stručnim istraživanjima problema siromaštva i nerazvijenosti pojavljuje se i velika ponuda. Brojni ekonomski mislioci i razne naučne i stručne ekonomske institucije učestvuju, izrađuju i naplaćuju svoje usluge kroz razne vidove biznisa vezanog za problem i rješavanje siromaštva i nerazvijenosti.

Za rješavanje problema siromaštva i nerazvijenosti, u ovom trenutku, prikladna je sljedeća narodna priča o bolesnoj kravi i njenom liječenju. Svaka koincidencija sa liječenjem bolesne krave (čitaj: liječenje siromaštva i nerazvijenosti) od strane veterinara (čitaj: od naučnih i stručnih ekonomskih mislilaca) namjerna je i poučna:

“Jednom seljaku razboli se krava, on pozove veterinara da je pregleda i provede liječenje. Veterinar dođe, pregleda kravu i propiše joj lijekove, uz komentar da zna od čega krava boluje i da će je lijekovi izliječiti. Poslije nekoliko dana dođe veterinar da vidi rezultate liječenja i upita seljaka kako je krava. Seljak mu odgovori da kravi

nije bolje, da mu se čini da je još bolesnija. Veterinar se zamisli i propiše bolesnoj kravi novu terapiju. Nakon nekoliko dana veterinar ponovo dođe, ponovo sazna da kravi nije bolje i propiše joj novu terapiju. Veterinar je još nekoliko puta dolazio kod seljaka, svaki put kravi nije bilo bolje, čak se stanje pogoršavalo. Prilikom sedme ili osme posjete veterinara, seljak mu reče da je, nažalost, krava uginula. Veterinar tada izjavi da mu je žao što je uginula, jer je imao još dobrih ideja kako da je izliječi”. U ovoj poučnoj priči možemo pronaći asocijaciju na pregovore MMF-a i WB-a sa nerazvijenim i siromašnim državama.

Postoji više razloga zašto pojedine škole koje se bave razvojem siromašnih i nerazvijenih država nisu uspjele naći i predložiti efikasne modele koje će smanjiti siromaštvo i nerazvijenost. To mogu biti:

1. Nerazumijevanje životne filozofije i shvatanja domaćih ljudi koji su produkt historijskog stepena razvoja države, vjerskih utjecaja, razvoj obrazovanja, organizacija života (plemenski, familijarni, nacionalni, socijalni i dr). Ekonomski mislioci polaze od pretpostavke da će se svi ljudi u bilo kojoj zemlji i bez obzira na stepen razvoja ponašati isto, a što nije tačno.
2. Uloga mikrookruženja na ponašanje ljudi. Ponovo ekonomski mislioci polaze od pretpostavke da će se ljudi, radnici, domaćinstva ponašati isto i reagirati na ekonomske i druge poticaje u siromašnim i nerazvijenim državama kao i iste kategorije ljudi u razvijenim društvima i zemljama, a što nije tačno.
3. Osnovne ekonomske zakonitosti koje djeluju u razvijenim državama (tržište, zakonitost ponude i potražnje, monetarna i kreditna politika, uloga nevidljive ruke i sl) ne djeluje isto u siromašnim i nerazvijenim društvima.
4. Razvoj privatne inicijative i motiv sticanja profita u nerazvijenim i siromašnim zemljama više je pod utjecajem pohlepe, korupcije, mita i drugih negativnosti privatne inicijative.
5. Poseban problem nekih ekonomskih mislilaca pri razmišljanju i predlaganju mjera za smanjivanje siromaštva i nerazvijenosti je nekritičko i nestručno izdvajanje i predlaganje mjera koje su dale određene efekte prije 70 ili 100 godina u nekim danas razvijenim državama, pri čemu zaboravljaju i ostale ekonomske mjere i politike koje su u tom periodu vladale i bile prisutne u toj zemlji. Naprimjer, za nerazvijene države predlažu otvorenu ekonomiju, ali prije 70 ili 100 godina imali su veliku carinsku zaštitu. Tek kad se njihova privreda razvila uveli su otvorenu ekonomiju i sl. To možemo tretirati kao nesklad prijedloga i neprincipijelnosti.
6. Pri izradi studija kroz naučni pristup vrijednostima razvoja u samom startu ekonomski mislioci i škole ekonomskog razvoja siromašnih i nerazvijenih država usmjeravaju se u pogrešnom pravcu postavljanja tri

ključne vrijednosti razvoja koje vode boljem i humanijem životu:

- a) Ekonomija opstanka – gola egzistencija. Ona je usmjeravajuća kod ekstremnog siromaštva i apsolutne nerazvijenosti. To podrazumijeva golo preživljavanje, imati hranu i vodu, i neki krov nad glavom, minimum zdravstvene zaštite i sigurnost življenja. Ovo je ključna vrijednost razvoja samo na prvom i najnižem stupnju razvoja nekog društva ili države. Nedostaju razvojne vrijednosti za najveći broj država koje su siromašne i nerazvijene i na višem su stupnju razvoja iznad država ili društava koji se bore za golu egzistenciju.

Prvi primjer možemo prikazati na Libiji, koja je imala viši stepen razvoja na principima dosta centralizirane države, plemenskog uređenja i visoke socijalne zaštite. Uvođenjem novih vrijednosti razvoja srušene su sve dotadašnje vrijednosti, poremećeni plemenski odnosi i ukinuta jaka centralna vlast, pri čemu je uvođenje nove demokracije, koja nije primjerena Libiji, dovelo tu državu do građanskog rata i vratilo je u grupu nerazvijenih država uprkos velikm bogatstvu – zalihe nafte.

Drugi primjer možemo prikazati na Iraku koji je bio formiran kao jaka centralna država na vjerskim principima. Uvođenjem drugih principa državne demokracije poremećen je balans vjerskih odnosa, što je izazvalo građanski rat podgrijan vjerskim sukobima.

Treći primjer možemo prikazati na Jugoslaviji, gdje su nacionalni odnosi poslužili kao podloga za ratne sukobe i raspad uređene države.

U prvom primjeru (Libija) zaustavljen je razvoj države usljed poremećenih plemenskih odnosa. U drugom slučaju (Irak) razvoj je zaustavljen korištenjem vjerskih odnosa. U trećem slučaju (Jugoslavija) razvoj je zaustavljen na osnovu poremećenih nacionalnih odnosa.

U prethodnim slučajevima, koji su u biti ekonomski odnosi tih država prema bogatim i razvijenim državama, kao i u mnogim državama, zaustavljen je ekonomski razvoj. Pravi razlozi zaustavljanja razvoja su kroz propagandu i informiranje domaće i strane javnosti prikriiveni ideološkim, političkim i demokratskim procesima.

- b) Druga ključna razvojna vrijednost nerazvijenih i siromašnih država je samopoštovanje. To podrazumijeva osjećaj vrijednosti i da vas drugi ne koriste kao sredstvo kojim ostvaruju svoje ciljeve. Ova vrijednost razvoja je upitna jer je sam kapitalizam ideološki postavljen tako da vlasnici kapitala putem proizvodnih sredstava, gdje se uključuje i čovjek, ostvaruju svoje ciljeve poslovanja. Kroz stvaranje viška vrijednosti, koji uzurpira kapitalista, i uz davanje minimalnih plaća čovjek/radnik se mora osjećati samo kao sredstvo koji drugi koriste. S obzirom da je vrlo veliki broj stanovnika i radnika u siromašnim i nerazvijenim državama bez posla i nemaju prihoda za izdržavanje svog domaćinstva, ne mogu

osjećati samopoštovanje, osjećaju da su višak u društvu jer ih niko ne treba da rade i privređuju. Oni više osjećaju kao da su beskorisni za društvo i da žive na teret društva.

- c) Treća ključna razvojna vrijednost je koncept ljudske slobode. Ovo se može tumačiti kao političke slobode, vladavina prava ali i sloboda u izboru obrazovanja, izboru zanimanja, izboru mjesta življenja, izboru zapošljavanja i sl.

U nerazvijenim i siromašnim državama ljudske slobode se uvažavaju na drugim osnovama i drugim slobodama. Temeljna sloboda čovjeka u nerazvijenim i siromašnim državama je u slobodi zapošljavanja, preživljavanja i gole egzistencije.

Iz prethodnog izlaganja može se uočiti da se definiranje ključnih razvojnih vrijednosti vrši sa aspekta bogatih i razvijenih društava. Vrijednost razvoja temelji se na shvatanju razvoja razvijenih pojedinaca, ekonomskih mislilaca i škola ekonomskog razvoja. Razvojni ciljevi nerazvijenih i siromašnih država trebaju biti definirani na drugi način, i to:

1. na mikroplanu za pojedince i njihova domaćinstva;
2. na mikroplanu za pojedina poduzeća i druge privredne aktivnosti;
3. na makroplanu za lokalnu zajednicu – općinu koja podržava razvoj na mikroplanu;
4. na makroplanu za širu zajednicu – državu koja podržava sva tri prethodna cilja.

Da bi pristupili lakšem praćenju razvoja država, Svjetska banka je sve države podijelila u pet grupa prema visini bruto nacionalnog dohotka *per capita*, i to:

- zemlje niskog prihoda (765 dolara i manje) – 59 država;
- zemlje nižeg srednjeg prihoda (766-3.035 dolara) – 57 država;
- zemlje višeg srednjeg prihoda (3.036-9.385 dolara) – 35 država;
- zemlje visokog prihoda (9.386 i više dolara) – 24 države;
- ostale zemlje visokog prihoda (9.386 i više dolara) – 31 država.

Mjerenje razvijenosti ili siromaštva jedne države po samo jednom pokazatelju – visini bruto nacionalnog dohotka *per capita*, nije dovoljan da pokaže pravo stanje siromaštva i nerazvijenosti. U siromašnim i nerazvijenim državama porast bruto nacionalnog dohotka *per capita* može da prati čak i povećanje siromaštva i bijede. Kako? Postoji više karakterističnih mogućnosti da se uz povećanje bruto nacionalnog dohotka *per capita* povećava i siromaštvo.

Prva mogućnost. Građevinska firma povećava obim poslova, a time i bruto nacionalni dohodak. Međutim, povećanje obima poslova postiže se uvođenjem novih strojeva (kranovi u visokogradnji ili buldožeri u niskogradnji), gdje jedan kran zamjenjuje 10-15 radnika, teoni ostaju bez posla i postaju još siromašniji. Ovo

je suprotno mnogim ekonomskim školama koje se bave razvojem nerazvijenih i siromašnih država. U tim državama broj nezaposlenih radnika je vrlo visok i svaka modernizacija i uvođenje nove tehnologije smanjuje broj potrebnih radnika. To je dobra strategija u razvijenim zemljama, ali je dosta negativna u nerazvijenim, naročito pri inovacijama koje uvode nove mašine umjesto radnika. Ovo se odnosi na prostije tehnološke procese, pogotovo tamo gdje fizička radna snaga može uspješno zamijeniti strojeve. Pa zar istu takvu ekonomsku misao nisu provodile razvijene zemlje kada su upale u Veliku ekonomsku krizu otvaranjem većih javnih radova kako bi zaposlili što više radnika, a time povećali njihove prihode i kupovnu moć, a zatim povećali potražnju za drugim robama.

Druga mogućnost. Bruto nacionalni dohodak raste, ali raste i siromaštvo jer zbog velike ponude nezaposlene radne snage poslodavci smanjuju plaće, iako im proizvodnja raste a time raste i bruto nacionalni proizvod. U ovoj varijanti povećavaju se siromaštvo i bijeda radnika.

Treća mogućnost. Iako ukupni bruto nacionalni dohodak raste, moguće je da dohodak *per capita* opada radi visokog nataliteta. U ovom slučaju porast broja stanovnika je veći i brži od rasta bruto nacionalnog dohotka. Na taj način siromaštvo se povećava.

Četvrta mogućnost. Postoji još niz raznih varijacija i pojavnih oblika gdje bruto nacionalni dohodak *per capita* raste, ali se još brže povećava siromaštvo. Evo još jednog primjera za razmišljanje. U nekim državama Dalekog istoka veliki je broj djece koja žive na ulici, baveći se krađom i prosjačenjem. Nemaju krov nad glavom i ne znaju šta će danas jesti. Neki poduzetnici, u želji da im pomognu ali i da ostvare profit, angažirali su ih u svojim poduzećima na jednostavnim poslovima, gdje rade dnevno 10 do 12 sati uz nisku naknadu. Kada su za to saznali kupci iz razvijenih država, zaprijetili su proizvođaču da od njega neće kupovati proizvode jer zloupotrebljava djecu. Proizvođač je dao otkaz djeci, vratila su se na ulicu da krađom i prosjačenjem osiguraju sebi golo preživljavanje. Kupci iz razvijenih država zadovoljili su svoju savjest, nisu dozvolili eksploataciju djece, ali su ona postala još siromašnija i bjednija. Bruto nacionalni dohodak *per capita* se povećao, ali se povećalo i siromaštvo. Jasno je da obje varijante nisu humane i moralno podobne, ali se rješavanje problema siromašnih i nerazvijenih država ne može rješavati samo formalno. Neophodno je shvatiti uzroke i korijene siromaštva, bijede i nerazvijenosti i probleme rješavati suštinski.

Pokušaj međunarodnih institucija kao ekonomskih mislilaca da generaliziraju jedan ili nekoliko pokazatelja koji će reprezentovati nerazvijene i siromašne države je nemoćan i neozbiljan pristup. Takav pristup usmjerava istraživače siromaštva i nerazvijenosti u generalizaciju načina rješavanja problema, što se u praksi i životu pokazuje kao neuspješno.

Da bi izbjegli nedosljednost samo jednog kriterija za rangiranje razvijenosti, poneke međunarodne institucije uvode još po jedan ili dva parametra po kojima dodatno rangiraju nivo razvijenosti.

Tako naprimjer:

- a) Svjetska banka rangira zemlje, koje su u razvoju, prema obimu vanjske zaduženosti na zemlje koje su veoma zadužene, umjereno zadužene i manje zadužene.
- b) Razvojni program Ujedinjenih naroda (UNDP) rangira zemlje prema nivou humanog razvoja, pri čemu ih dijeli na zemlje sa niskim humanim razvojem, sa srednje humanim razvojem i visokim humanim razvojem. Pri rangiranju u izračun humanog razvoja koriste se tri grupe podataka: dužina života, znanje (pismenost) i životni standard. Pomoću određenih formula i raznih indeksa, kako bi se dobio jedan zbirni indeks humanog razvoja i prema njegovoj visini, svaka država se rangira u odgovarajuću grupu humanog razvoja.

Prethodna generalizacija razvijenosti ili nerazvijenosti podsticala je ekonomske mislioce da pojednostave i generaliziraju mjere i akcije koje nerazvijene i siromašne zemlje trebaju poduzeti kako bi pokrenule proces razvoja i smanjili siromaštvo. Takav pristup doveo je skoro sve škole i pojedince, koji su se bavili razvojem siromašnih i nerazvijenih zemalja, u zabludu da iste mjere daju iste pozitivne efekte u svakoj nerazvijenoj i siromašnoj zemlji.

To je najbolje definirao M. Todaro u svojoj knjizi *Ekonomski razvoj* (str. 38. i 39):

“Ipak, unatoč očitoj razlici, većina zemalja u razvoju ima niz zajedničkih i jasno utvrđenih ciljeva. To uključuje smanjenje siromaštva, nejednakosti i nezaposlenosti, osiguranje minimalnog nivoa obrazovanja, zdravstvene zaštite, stambenih uvjeta, te hrane za sve građane, veće ekonomske i socijalne mogućnosti, te gradnju kohezivne države. Za ekonomske, socijalne i političke ciljeve su vezani i problemi koji su u različitim stepenima zajednički većini zemalja u razvoju: masovno i hronično apsolutno siromaštvo, visok nivo nezaposlenosti i niske zaposlenosti, sve veći disparitet u raspodjeli prihoda, nizak nivo poljoprivredne produktivnosti, značajan i sve veći disbalans između urbanog i ruralnog života i ekonomskih prilika, ozbiljno i sve veće propadanje okoliša, zastarjeli i neodgovarajući obrazovni i zdravstveni sistem, teški problemi platnog bilanca i vanjskog zaduženja, te značajna i sve veća ovisnost o stranim tehnologijama, institucijama i sistemima vrijednosti. Stoga je možda korisno govoriti o sličnostima ključnih problema razvoja, te analizirati te probleme iz šire perspektive svijeta u razvoju.”

I ova faza razmišljanja o stanju u nerazvijenim i siromašnim zemljama je općeprihvaćena, jer je dosta načelna i generalizira probleme. Međutim, tek sad nastaju poteškoće i problemi jer svaka zemlja ima vlastita ograničenja koja se moraju uzeti u obzir prilikom predlaganja mjera za izlazak iz siromaštva i nerazvijenosti. Problem rješavanja nerazvijenosti i siromaštva može se jedino rješavati u okviru pojedinih država, uzimajući u konkretnoj državi u obzir:

- istorijski razvoj;
- nacionalni, vjerski i plemenski sastav;

- ljudski resursi;
- prirodno bogatstvo;
- bruto nacionalni dohodak;
- privredna struktura;
- razvoj javnog, državnog i privatnog sektora;
- vanjskotrgovinski odnosi;
- životni standard;
- razvoj obrazovanja;
- razvoj zdravstva;
- političke strukture – moć interesnih grupa;
- obim korupcije, mita i kriminala;
- obim siromaštva;
- zaposlenost i nezaposlenost;
- socijalna zaštita;
- poticajne mjere: zapošljavanje, izvoz, poljoprivreda, pokretanje proizvodnje i sl.

Ekonomске, političke i društvene snage u jednoj državi odgovorne su za rješavanje problema siromaštva. One moraju predlagati, usvajati i provoditi odgovarajuće ekonomske, pravne i političke strategije koje će uspješno rješavati problem siromaštva i nerazvijenosti. Pored domaćih snaga, izuzetno veliki a često i dominirajući utjecaj imaju međunarodne financijske institucije (naročito MMF i WB) preko svojih predstavnika u siromašnim i nerazvijenim državama. U dosta slučajeva predstavnici MMF-a i WB-a imaju presudan utjecaj pri rješavanju problema siromaštva i nerazvijenosti. Često su ovi utjecaji u praksi pokazali loše rezultate, bilo da predstavnici MMF-a i WB-a nisu dorasli problemima siromaštva i nerazvijenosti u konkretnoj državi ili koriste usmjerenja ekonomskih škola ili mislilaca angažiranih od MMF-a i WB, ali imaju pogrešne, nenaučne i nestručne stavove vezane za rješavanje problema nerazvijenosti.

Nerazvijenost i siromaštvo ne mogu i neće se nikada riješiti u kapitalizmu radi osnovnih postavki na kojima on egzistira.

22.6. ZAKLJUČNO RAZMIŠLJANJE O RAZVOJU EKONOMSKE MISLI

Zaključno razmišljanje o razvoju ekonomske misli, koja počinje u starom vijeku do danas, vrlo je složeno i široko razmišljanje. U osnovi ekonomska misao se razvijala u skladu sa razvojem društva i odnosa koji su vladali u tom periodu i u tom

društvu. Razvoj ekonomske misli se kretao od početnih razmišljanja, stavova i izreka do savremene misli koja se postavlja, dokazuje ili obara na naučnim temeljima.

Ekonomska misao najčešće je služila vlastodršcima da opravdaju i podrže svoj status u društvu, koji je najčešće bio dominantan, a koji su koristili da žive bolje od drugih i na teret drugih. To u osnovi pokazuje da je ukupno čovječanstvo u principu zasnovano na nepravdi i eksploataciji većine od strane manjine.

Razvoj ekonomske misli ne može se pratiti samo navođenjem i nabranjem stavova i mišljenja pojedinih ekonomskih mislilaca bez njihove kritičke analize, pogotovo kada se sljedbenici pozivaju na te stavove. Još je gora situacija kada sljedbenici tih stavova izvlače iz ukupnog teksta samo pojedine stavove ili rečenice kako bi dokazali ili opovrgnuli neko mišljenje.

U dugom periodu razvoja ekonomske misli nema više ni jedne teorije, stava ili mišljenja iz oblasti ekonomije koja nisu razmatrani i predlagani kao rješenje daljnjeg razvoja ekonomije. Isto toliko imamo kritičkih analiza i mišljenja o toj teoriji ili stavu, pri čemu se ona odbacuje i negira kao netočna. Za dokazivanje svojih stavova ekonomski mislioci iznalaze neke ekonomske pojave kojima dokazuju ili odbacuju svoje tvrdnje.

Iz navedenih razloga pred sadašnje i aktuelne ekonomske mislioce postavlja se pitanje što je ispravno i tačno, a što neispravno i netačno? Mnoge ekonomske tvrdnje mogu biti ispravne i prihvaćene (ali i odbačene), što ovisi o istorijskom trenutku razvoja društva, makrookruženju (ekonomskom, političkom, pravnom, kulturnom, vjerskom i dr), a naročito stupnju ekonomskog, demokratskog, vjerskog, političkog razvoja tog društva. Isto sjeme (riže, kukuruza i dr) na jednom polju može uspijevati, a na drugom ne. Isto tako, neke biljke (banane, grožđe i sl) u jednom prirodnom okruženju mogu uspijevati, a u drugom ne. Isto tako, neke ekonomske misli na jednom području mogu davati dobre rezultate i plodove, a na drugom području ne mogu egzistirati.

U razvoju ekonomske misli vrlo je opasno, čak destruktivno, nametati određene ekonomske misli koje imaju uspjeha u razvijenim državama i primjenjivati ih u nerazvijenim državama. To u suštini predstavlja ekonomsko neznanje ili čak svjesno uništavanje takvih država, jer im takva ekonomska politika nanosi veću štetu od koristi. Moramo se složiti sa činjenicom da kreiranje takvog ekonomskog sistema u nerazvijenim državama i nametanje liberalne ekonomske politike ima za negativne posljedice za tu državu. Svjesno je žele uništiti ekonomski (a i politički) samo iz svoje pohlepe da na tom području osiguraju jeftinu radnu snagu i potrošačko tržište, jer ta zemlja nema vlastitu proizvodnju. I dalje se izražajno ističe pohlepa kapitalizma, odnosno kapitalističkih pojedinaca da povećaju dobit svoje firme ili svoje razvijene države.

Ne može se stvoriti nova univerzalna ekonomska misao koja će istovremeno i uspješno odgovarati svim tipovima razvijenosti država. Ono što odgovara bogatim

sigurno ne odgovara siromašnim. Iz to razloga ostajemo pri mišljenju da bi bilo neophodno izgraditi četiri tipa ekonomske misli, kako bi u narednom periodu nerazvijeni i siromašni smanjili obim nerazvijenosti, pri čemu se ne bi ugrozio daljnji razvoj i standard razvijenih država.

Tipovi ekonomske misli bili bi prilagođeni sadašnjem stupnju razvijenosti zemlje, i to:

1. Ekonomska misao za razvijene zemlje;
2. Ekonomska misao za srednje razvijene zemlje;
3. Ekonomska misao za nerazvijene zemlje;
4. Ekonomska misao za siromašne i izuzetno nerazvijene zemlje.

Svaka od četiri navedene ekonomske misli polazila bi od koristi i interesa kao polazne pozicije za izradu nacionalnog (državnog i internacionalnog) ekonomskog sistema i ekonomske politike sa ograničavajućim vremenskim periodom. Pri izradi i koncipiranju ekonomske misli primat bi išao od nerazvijenih ka razvijenim državama.

Temeljna ekonomska misao za bilo koji stepen razvijenosti zemlje mora polaziti od korjenitih promjena u oblasti makroekonomije, a zatim i promjena u oblasti mikroekonomije, usklađeno sa osnovnim principima filantropizma.

Problem ekonomskog razvoja siromašnih i nerazvijenih zemalja je neuspješno ulaženje u suštinu izvora siromaštva i neuspješno shvatanje uzroka nerazvijenosti i siromaštva. Međunarodne financijske i trgovinske organizacije imaju mnoštvo informacija i podataka o razvoju i stanju siromaštva i nerazvijenosti, ali nemaju kvalitetne i prave ekonomske misli kako da riješe i otklone probleme siromaštva i nerazvijenosti.

Vrlo dobru ocjenu stanja siromaštva i nerazvijenosti dao je Austrijanac Paul Streeten (1917), bivši direktor Svjetskog instituta za razvoj: "Razvoj mora biti redefiniran kao napad na ključna zla savremenog svijeta: neuhranjenost, bolest, nepismenost, siromašne četvrti, nezaposlenost i nejednakost. Mjeren agregatnim stopama rasta, razvoj predstavlja ogroman uspjeh. Međutim, mjeren u smislu novih radnih mjesta, pravde i iskorjenjivanja siromaštva, predstavlja promašaj ili samo djelomičan uspjeh."

Da bi se riješio problem siromašnih i nerazvijenih država, odnosno glavni problem razvoja čovječanstva, neophodno je ovom problemu pristupiti filantropski i na način sasvim drugačiji od načina ekonomskih mislilaca kapitalističkog sistema. Potrebne su sveobuhvatne mjere na planu makroekonomskog razvoja, političkog sistema, pravnog sistema i dr, uz poštivanje vjerskih, kulturnih i istorijskih dostignuća svake pojedinačne države.

Problem ekonomskog razvoja u zadnjih pedesetak godina postalo je centralno pitanje kojim se bave ne samo ekonomisti nego i sociolozi, filozofi, političari i dr. Poseban značaj u ovoj oblasti istraživanja dobija ekonomski razvoj nerazvijenih

i siromašnih država. Mnogi ekonomski mislioci u centar svog naučnog bavljenja postavljaju problem smanjenja siromaštva i nerazvijenosti.

Iz tog razloga, poznata Nobelova fondacija, u zadnje vrijeme poštujući ovo usmjerenje više ekonomista (sedam-osam) dodijelila je Nobelovu nagradu za ostvarena naučna istraživanja iz oblasti ekonomskog razvoja, naročito ekonomskog razvoja siromašnih i nerazvijenih država i regiona.

Od trenutka dodjele Nobelove nagrade iz oblasti ekonomije vezane za ekonomski razvoj (naročito siromašnih i nerazvijenih država) do sadašnjeg stanja u tim siromašnim zemljama gdje su primjenjivane te naučne metode razvoja, može se sa sigurnošću tvrditi da se stanje siromaštva i nerazvijenosti nije ništa popravilo – pa čak je i pogoršano. Očito je da su predložene naučne mjere u cijelosti bile pogrešne, nenaučne i lažne, što rezultati iz prakse u cijelosti potvrđuju. Šteta je što ne postoji i oduzimanje Nobelove nagrade, u slučaju kada se pokaže da ekonomske teorije netočne i odbačene, te da se nigdje u praksi nisu dokazale i potvrdile. Danas bi više ekonomista ostalo bez Nobelove nagrade jer bi im bila oduzeta.

Ukoliko se neko želi detaljnije baviti i izučavati teorije ekonomskog razvoja, neophodno je da izučiti djela sljedećih američkih ekonomskih mislilaca:

- Walt Whitman Rostow, (1916-2003), najpoznatije djelo *Etape ekonomskog rasta*. On ukazuje da se ekonomski rast odvija kroz pet etapa/faza: tradicionalna ekonomija, uslovi za ekonomski polet, polet, zrela ekonomija i masovna potrošnja.
- Aleksander Gerschenkron, (1904-1978), najpoznatije dijelo *Zaostalost u istorijskoj perspektivi*. On ukazuje da sadašnje nerazvijene zemlje mogu lakše ostvariti razvoj jer od razvijenih zemalja mogu dobivati podršku kroz investicije, transfer akumulacije i tehnologije.
- Simon Kuznets, (1901-1985), najpoznatije djelo *Ekonomski rast nacije*. Zagovarao je postepeni razvoj nerazvijene zemlje.
- Alvin Hansen, (1887-1975), veliki zagovornik J.M. Keynesa. U nizu svojih djela zagovara državnu intervenciju u ekonomiji radi održavanja ekonomske stabilnosti i pune zaposlenosti.
- Robert Solow, (1924), najpoznatije dijelo *Teorija rasta: Jedan prikaz*. Za njega P. Samuelson tvrdi da je apostol gospodarskog rasta. On smatra da su akumulacija kapitala i tehnološke promjene temelj rasta.

GLAVA IX

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Mudra misao – pouka:

*Nemoguće je imati revoluciju protiv nečega
ako ne postoji alternativna ideologija.*

Međutim, nezadovoljstvo i neskriveno neprijateljstvo svuda su u porastu.

Lester C.Thurow

23. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE O KAPITALIZMU I FILANTROPIZMU

Mudra misao – pouka:

*(1) Bolje je siromaštvo bez opasnosti i straha
od bogatstva punog nemira i patnje.*
Ezop

*(2) Ako želite stvoriti nešto veliko,
uložite u to cijeli svoj život.*
Platon

U zaključnom razmatranju o kapitalizmu i filantropizmu dat ćemo odgovore na temeljna pitanja kao što su:

- Da li produžiti životni vijek kapitalizma ili ga ukinuti i zamijeniti filantropizmom kao novim društvenim sistemom?
- Koje pozitivnosti je kapitalizam ostvario u svom životnom vijeku?
- Koje negativnosti je ostvario kapitalizam?
- Šta možemo očekivati od filantropizma koji će zamijeniti kapitalizam?
- Kako i kada će se ukinuti kapitalizam i kako uspostaviti filantropizam?
- Koje će osnovne promjene filantropizam donijeti u makroekonomiji i mikroekonomiji?
- Kako će filantropizam ukinuti siromaštvo, nezaposlenost, glad, žeđ i bijedu?
- Neophodnost ravnomjernijeg svjetskog duhovnog, ekonomskog i socijalnog razvoja?
- Da li je filantropizam utopija, futurizam, zabluda ili realnost?
- Kakva je dinamika uvođenja filantropizma i koji su mu razvojni ciklusi?

Iako smo u prethodnom tekstu ove knjige naveli i obrazložili odgovore na sva prethodna pitanja i dileme, u ovom dijelu navest ćemo rezime odgovora, nećemo ponavljati argumente i obrazloženja date u prethodnim poglavljima.

23.1. DA LI PRODUŽITI ŽIVOTNI VIJEK KAPITALIZMA ILI GA UKINUTI I ZAMJENITI FILANTROPIZMOM KAO NOVIM DRUŠTVENIM PORETKOM?

Kada bismo uspjeli anketirati ukupno stanovništvo Zemlje, oko 6,5 milijardi stanovnika, realna je pretpostavka da bi 89% svih stanovnika glasalo za ukidanje kapitalizma i uvođenje filantropizma, a 11% za opstanak kapitalizma.

Naprijed navedene činjenice proizlaze iz sljedeće tabele:

Red.br.	RAZVIJENOST DRŽAVE	UKUPNO		ZA UVOĐENJE FILANTROPIZMA				ZA OPSTANAK KAPITALIZMA			
		Država	Stanovnika	Država	%	Stanovnika	%	Država	%	Stanovnika	%
1.	Izuzetno nerazvijene i siromašne države	62	2.478	62	100%	2.478	100%	0	0%	0	0%
2.	Nerazvijene države	58	2.761	58	100%	2.761	100%	0	0%	0	0%
3.	Srednje razvijene države	33	334	20	60%	200	60%	13	40%	134	40%
4.	Razvijene i bogate države	41	956	16	40%	382	40%	25	60%	574	60%
UKUPNO NA PLANETI		194	6.529	156	80%	5.822	89%	38	20%	708	11%

Napomena: 1. Broja stanovnika je u milionima; 2. Manje razlike u brojevima nastaju radi zaokruživanja.

Za pravilno izjašnjenje stanovnika o ukidanju kapitalizma i uvođenju filantropizma bilo bi neophodno prethodno detaljno objasniti:

- sadašnju ulogu kapitalizma kako za bogate tako i za siromašne, kao i perspektivu razvoja čovječanstva u sadašnjem kapitalizmu;
- očekivanu i buduću ulogu filantropizma, naročito na sektoru ukidanja siromaštva, gladi, žeđi, nezaposlenosti i bijede;
- daljnji razvoj država i stanovnika bogatih i razvijenih država.

Neophodno je ukazati i isticati da se razvoj bogatih i razvijenih država neće zaustaviti, i da će standard stanovnika tih država i dalje rasti. Razvoj siromašnih i nerazvijenih neće ići na teret nižeg, srednjeg i višeg srednjeg sloja stanovništva i radnika bogatih i razvijenih zemalja. Teret razvoja siromašnih i nerazvijenih država podnijet će maksimalno stanovnici tih nerazvijenih i siromašnih država, ali uz novu makroekonomsku politiku, naročito na bankarskom i financijskom sektoru i poreskoj politici, podnijet će oni koji i danas imaju previše i grabežljivo grabe još i više.

Za ukidanje kapitalizma i uvođenje filantropizma glasali bi svi stanovnici i sve nerazvijene i siromašne države. Takođe, možemo procijeniti da bi 60% stanovnika srednje razvijenih država i 40% stanovnika razvijenih i bogatih država glasalo za ukidanje kapitalizma i uvođenje filantropizma.

Prvi i najjači razlog za ukidanje kapitalizma proizlazi iz njegovog temeljnog opredjeljenja da je profit osnovni cilj svakog poslovanja. Prema tome, kapitalisti će ulagati i razvijati samo one djelatnosti, regije i države gdje će ostvariti profit. Nitko od njih ne želi ulagati u obrazovanje, zdravstvo, masovni sport, kulturu, komunalnu infrastrukturu, socijalni sektor i slično jer tu nema profita. Financiranje tih oblasti prepušta se državi i njenim prihodima, odnosno građanima. Međutim, makroekonomska politika u tim državama, a pod utjecajem Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) i Svjetske banke (WB), usmjerena je na rušenje domaće proizvodnje, što vodi urušavanju privredne aktivnosti. Posljedica toga su: veća nezaposlenost, smanjenje prihoda državi a time smanjeno financiranja školstva, zdravstva, kulture, masovnog sporta, komunalne infrastrukture itd. Takva politika i dalje osiromašuje nerazvijene i siromašne države, a srednje razvijene države zadržava u daljem razvoju, te čak zaustavlja njihov rast i razvoj.

MMF i WB uključuju se u “pomoć” takvim državama, s osnovnim tajnim zadatkom da ih još više uruše i stvore prostor za razvoj velikih i multinacionalnih korporacija kako bi dobili veći tržišni prostor za prodaju svojih proizvoda, a ujedno jeftinu radnu snagu koja je ostala bez posla ili ga nije nikad ni imala.

Svjetske financijske institucije “pomažu” tim zemljama kroz davanje kredita za strukturalne prilagodbe, iza čega se krije dužničko ropstvo. MMF i WB takvu ekonomsku “pomoć” danas pružaju u oko 150 država. Te zemlje izgubile su suverenitet jer im MMF i WB nameću ekonomsku politiku koja je uništavajuća i pogubna. Preuzimaju vlast (ilegalno) nad monetarnom, fiskalnom i poreznom politikom takve države. Provode liberalizaciju trgovine, ukidanje carina, smanjenje budžeta, smanjenje financiranja zdravstva, školstva, socijalnog sektora i slično, što dovodi do nezadovoljstva i nemira u tim državama i ukupnog siromašenja. Međutim, u cilju održavanja vlasti, putem “demokracije” na čelne funkcije uspostavljaju svoje poslušne kadrove. Na taj se način MMF i WB ne eksponiraju direktno, nego koriste domaće kupljene političare, razne institucije, nevladine organizacije, nemoralnu akademsku zajednicu (profesore ekonomije, sociologije, psihologije i dr) koja brani takvu neoliberalnu politiku nametnutu od MMF-a i WB-a. Pojedini profesori i drugi mislioci koji se ne slažu sa takvom politikom bivaju ignorirani i udaljeni iz svih javnih struktura.

Nasuprot ogromnoj većini (cca 5,8 milijardi stanovnika) koja je za ukidanje kapitalizma, nalazi se manji broj stanovnika (cca 708 miliona stanovnika) koji su za opstanak kapitalizma. Većina tih stanovnika je zadovoljna sadašnjim životnim standardom, nisu spremni ni za kakva eksperimentiranja ni za veće promjene. Na čelu takvih su brojni kapitalisti, menadžeri, političari, bankari, vlasnici kompanija,

vrhunski sportaši, savjetnici, lobisti i slični, kojima kapitalizam omogućuje izvanredno dobre i kvalitetne uvjete življenja, a za relativno male radne napore. Svi oni brane svoj status na dosta pametan način putem sredstava informiranja (TV, novine, radio i sl), a ujedno su i vlasnici informativnih firmi. Sistem kapitalizma se brani kroz:

- izvršnu vlast (vlade, ministarstva i sl) gdje su uglavnom izabrani predstavnici kapitalista;
- zakonodavnu vlast (parlamenti, skupštine, domovi i sl) gdje su dominantno zastupljeni predstavnici kapitalista;
- pravosudnu vlast (ustavni sudovi, vrhovni sudovi, sudovi nižih nivoa i sl) gdje su pretežno osobe sa visokom školskom spremom (pravni fakulteti i sl) koje su radi skupog školovanja uglavnom dostupne članovima bogatog i kapitalističkog svijeta;
- vojska i policija koja je opredijeljena da brani zakone koji su na snazi i koji isključivo podržavaju kapitalistički sistem.

Na taj način krug je zatvoren. Uspostavljen je sistem (u ovom slučaju kapitalistički) koji sam sebe održava, brani, uspostavlja zakone i praksu koja odgovara samo 11% stanovništvu na Zemlji. Od 11% onih koji podržavaju kapitalizam njih 8 do 9% podržavaju kapitalizam po inerciji jer ne žele nikakve promjene, njima je dobro ali ni oni nemaju velike koristi, niti socijalne i druge sigurnosti. Manje-više su indiferentni. Međutim, svega 2 do 3% stanovništva zemlje (cca 13 – 20 miliona stanovnika) uporno i grčevito će braniti kapitalizam jer od njega imaju ogromnu korist, a to su visoko pozicionirani bankari, političari, supermenadžeri, visoki savjetnici, članovi vlada i drugih državnih institucija, vlasnici velikih korporacija, vrhunski sportaši, pjevači i drugi. Posebno jak sektor u odbrani kapitalizma imamo u novinarima, policiji, vojsci, pravosuđu, članovima vlada, zaposlenicima u bankarskom sektoru i sl, koji imaju visoke plate da pozitivno propagiraju i brane kapitalizam. Spadaju u grupu ljudi kojima upravlja sebična logika vlastitog interesa, koji su zbog visokih plaća i prestižnih funkcija spremni braniti kapitalizam, jer ovisе o njemu.

Vlasnici korporacija, banaka i drugih oblika privrednih aktivnosti imaju logiku kapitalističke ekonomije, tj. logiku stvaranja što većeg profita kako bi ga ponovo reinvestirali kroz novo ulaganje u cilju stvaranja još većeg profita. Međutim, značajan dio tog profita završava u džepovima vlasnika firmi, menadžera, političara, savjetnika i sličnih, služi im za dodatno bogaćenje, kao i trošenje na privatne aktivnosti, često na alkohol, drogu i druge nemoralne aktivnosti.

Kapitalizam je u svom razvojnom procesu ostvarivao dobre rezultate, jer je u principu “kratkovidan”, i ulaganje kapitalista u biznis vršeno je u pravilu tamo gdje su u narednih 5 do 7 godina vidjeli ostvarivanje profita. Kratkoročnost je bila karakteristika brzog ulaganja i brzih inovacija koje su donosile profit. To su mogli

ostvarivati snalažljivi i inteligentni ljudi bez visokog stepena obrazovanja. Međutim, njihova ulaganja u razne društvene i državne aktivnosti (zdravstvo, obrazovanje, komunalna infrastruktura, nezaposlenost, istraživanje, nauka i sl) su izostale jer kapitalisti tu ne vide profit u narednih nekoliko godina.

U kapitalizmu se ne planira na duži period, a odluke o investicijama donose pojedinci – kapitalisti. Ako kapitalista ne želi ulagati u zdravstvo, obrazovanje, nezaposlenost i sl, nema ulaganja, ostavlja se državi da rješava problem. Kapitalisti koriste javnu i komunalnu infrastrukturu, sigurnost, obrazovanje, istraživanje, komunikacije i drugo u cilju ostvarivanja svojih poslovnih aktivnosti i ostvarivanja profita. Navedene oblasti nisu u sferi interesiranja kapitalista u investiciona ulaganja, ali su svakako u planovima korištenja tih javnih dobara.

Kapitalizam rješava investicijske probleme u korist pojedinačnih kapitalista, oni ne ulažu u infrastrukturu ali maksimalno koristi njene pogodnosti.

Takva društvena politika kapitalizma dovodi do bogaćenja pojedinaca (kapitalista), ali i do siromašne i sve lošije ukupne infrastrukture društva. To su tendencije koje se razvijaju početkom 21. stoljeća u bogatim i razvijenim državama. U isto vrijeme, društvena infrastruktura siromašnih i nerazvijenih država je u vrlo lošem stanju, a u mnogim je i nema (nema bolnica, domova zdravlja, škola, puteva, tekuće vode itd).

Istovremeno kapitalizam otvara nove probleme. U mnogim državama kapitalizam pokreće i razvija ratove, zemlje se uništavaju, stvaraju milioni izbjeglica, sve veći broj stanovnika glada, nema zdravu vodu za piće i njihova budućnost je vrlo nesigurna i crna. Uz sve to, kapitalizam ne razvija i podržava samo ratove nego razvija terorizam, glad, bijedu i pojavu na milione izbjeglica.

Jasno je da današnji kapitalizam svjesno ide u jednu ekonomsku, političku i moralnu baruštinu uz potpunu egzistencijalnu neizvjesnost.

Kapitalizam je svjestan svojih slabosti i nemoći da rješava svjetske ekonomske i životne probleme. Njihovi teoretičari nastoje pronaći rješenja kako bi se produžio životni vijek kapitalizma. Imaju samo jedan koncept za opstanak kapitalizma, a to je stvaranje “Novog svjetskog poretka” i “Novog svjetskog ekonomskog poretka”. Žele da svijet ima jednu vladu, uz pretpostavku da se regionalne (sada državne) vlade pretvore u institucije koje će provoditi zakone i politiku centralne vlade na nivou ukupnog svijeta. Već smo ukazali na neodrživost takvog koncepta, ali su prisutne snažne aktivnosti na tom planu. Kao primjer nam može poslužiti samo prethodna faza u stvaranju “Novog svjetskog poretka”, osnivanje Europske unije. Ona nastoji biti centralizirana “država” europskih država, pri čemu pojedine nacionalne države gube suverenitet u mnogim oblastima. Kroz nedemokratski proces *Briselska administracija* se nameće kao centralna vlada Europske unije, što je vrlo sporan proces te već pojedine države (Engleska) napuštaju Europsku uniju.

Sadašnji procesi jasno ukazuju da stvaranje “Novog svjetskog poretka” neće ići onako kako bi željeli vodeći ideolozi kapitalizma.

Kapitalizam ne može riješiti svoje unutrašnje probleme jer su principi njegove egzistencije u suprotnosti od principa koji podržavaju razvoj svih država i stanovnika na Zemlji.

Kapitalizam mora konačno shvatiti da je preživio svoj vijek i da mora otići sa svjetske scene kako bi novi društveni poredak – filantropizam napravio daljnje korake u rastu i razvoju stanovništva Zemlje.

Argumenti i činjenice ukazuju da je kapitalizam u konačnom raspadu, ali će se ipak teško predati jer će ga oni svim sredstvima braniti oni koji još uvijek imaju najveću korist od njega. Iako su zablude i obmane kapitalizma početkom 21. vijeka toliko jasne i očite, njih je najteže otkloniti. Oni kojima je u interesu da kapitalizam još opstane imaju maksimalnu političku, ekonomsku, vojnu, policijsku i pravosudnu moć, a koju će upotrijebiti u odbranu svoje pozicije. Angažirat će u odbranu kapitalizma sve raspoložive snage, kao naprimjer: sredstva informiranja, zatim političare, pa ekonomski mislioe a, po potrebi, policiju i vojsku.

Ipak, na kraju ovog dijela moramo postaviti pitanje – da li će se ljudska zajednica i dalje razvijati na dosadašnjim principima: ratom, uništenjem, teškim i krvavim ishodom u korist pobjednika. Da li će se ljudi i dalje ponašati kao krda, životinje i horde gdje jači pobjeđuju slabije? Ili su mogući duhovni razvoj i evolucija u mišljenju tako da ljudi na vlasti shvate da je nešto prevaziđeno, te da se na human i moralan način pređe iz stanja kapitalizma u nešto što je bolje – filantropizam?

23.2. POZITIVNOSTI KOJE JE OSTVARIO KAPITALIZAM

Za oko 400 godina svog postojanja kapitalizam je napravio ogromne napretke u svim oblastima ljudskog života. Sam izlazak iz feudalizma ukazuje na veliki napredak društva. Od seljačke proizvodnje i feudalnog načina življenja razvio se sasvim novi oblik života. Sve što danas imamo isključivo je plod kapitalizma. Na temeljima privatnog vlasništva razvila se sloboda tržišta, kao i realizacija principa vlastitog interesa kroz ostvarivanje profita. Ti principi su osnovni pokretački motor koji su razvili:

- političke misli o organizaciji društva;
- ekonomsko shvatanje rasta i razvoja društva;
- pravne principe o zaštiti sloboda i privatnog vlasništva;
- filozofske misli o razvoju društva na kapitalističkim principima itd.

Jedna društvena oblast u kapitalizmu podržavala je i utjecala na njen daljnji razvoj u skladu s osnovnim kapitalističkim principima.

Daleko bi nas odvelo kada bismo pobrojavali sve pojedinačne pozitivnosti koje je ostvario kapitalizam. Radi ilustracije navest ćemo samo neke osnovne uspjehe kapitalizma:

- razvio mašine na parni pogon i time dao temelj ukupnoj industrijalizaciji;
- razvio sve oblike proizvodnje (poljoprivrede, industrije, saobraćaj, šumarstvo, informatika itd);
- uveo i podsticao inovatorstvo u privrednom i drugom životu;
- pored privrednog razvoja značajno je ulagao i razvijao nauku, kulturu, obrazovanje, zdravstvo, socijalnu zaštitu i sl;
- razvijanje vrhunskog sporta itd.

U oblasti ekonomije maksimalno se razvija mikroekonomija. Da bi ostvarile što veći profit, firme se takmiče kroz razvoj kvalitativnih faktora (povećanje produktivnosti rada, poboljšanje svojstava proizvoda, povećanje kvaliteta proizvoda, proširenje upotrebni svojstava proizvoda, ugrađivanje kvalitetnog repromaterijala, povećanje prodaje, istraživanje tržišta, maksimalno zadovoljenje kupaca i potrošača, poštene marketinške aktivnosti, istinita propaganda, snižavanje cijena uz isti ili povećani obim kvaliteta i kvantiteta proizvoda itd. Kapitalizam unosi i razvija poštenu i dobronamjernu konkurenciju, pri čemu temeljne principe kapitalizma i dalje razvija, a to su: poštivanje privatnog vlasništva, sloboda tržišnog natjecanja i ostvarivanje što većeg profita.

Ovi pozitivni rezultati koje donosi i razvija kapitalizam prisutni su u danas razvijenim zemljama: SAD, Engleska, Njemačka, Španija, Francuska, Belgija, Švedska, Holandija itd. Nažalost, ovi pozitivni rezultati kapitalizma zaobilaze cijelu Afriku, veći dio Azije, Srednju i Južnu Ameriku.

Pozitivnosti koje je razvijao kapitalizam bile su utemeljene na kvalitativnim elementima razvoja, naročito u 20. stoljeću. Međutim, krajem 20. i početkom 21. stoljeća u borbi za što većim profitom mnoge kompanije nastoje manje ulagati u kvalitet svojih proizvoda, proširenje asortimana i upotrebni svojstava proizvoda. To zahtijeva povećanje troškova, ulaganja u istraživanju i razne inovacije. Brojne kompanije iznalaze lakši način povećanja profita kroz razvoj marketinga koji uspijeva stimulirati potražnju za određenim proizvodima, pri čemu se koriste lažne propagandne poruke, isticanje kvaliteta proizvoda i njegove upotrebne vrijednosti koje u stvarnosti nema. Troškovi marketinga postaju sve veći, ali su ipak znatno manji od troškova istraživanja, inovacija i ugradnje kvalitetnog materijala u proizvode. Kupci se sve više obmanjuju i dovode u zabludu sa ciljem povećanja profita.

23.3. NEGATIVNOSTI KOJE JE OSTVARIO KAPITALIZAM

U svom razvojnom životu kapitalizam je ostvario i brojne negativnosti. Kako realno i objektivno treba navesti sve pozitivnosti koje je ostvario kapitalizam, s istom objektivnošću i realnošću treba navesti i negativnosti koje je donio i ostvario.

S obzirom da je kapitalizam danas na vlasti i da raspolaže sredstvima informiranja, daleko više u centru pažnje su njegove pozitivnosti, dok se negativnosti manje ističu i evidentiraju kao historijske činjenice, ali se ne pripisuju kapitalizmu da ih je stvorio i realizirao.

I Prvi i Drugi svjetski rat su posljedica kapitalističkih odnosa i htijenja pojedinih kapitalističkih država da kolonijalne posjede ili teritorije pod njihovim utjecajem prošire na teret drugih kapitalističkih država. To je izazvalo direktne vojne sukobe, koji se danas evidentiraju samo kao događaji čija se suština rijetko navodi. Pred historijskom naukom stoji zadatak da objektivizira uzroke ratova, da utvrdi prave činjenice i krivce nastalih sukoba. Samo kao primjer navest ćemo uzroke nastajanja i isticanja krivca za Drugi svjetski rat.

Današnja kapitalistička historija svu krivicu za Drugi svjetski rat prebacuje na Hitlera i njegovu nacionalsocijalističku i fašističku partiju, te njihovu politiku. Za sve je kriv samo Hitler. Međutim, Hitler je bio samo izvršitelj kapitalističke politike po kojoj su tadašnja Njemačka i njeni sateliti htjeli ekonomsku i političku prevlast nad novim teritorijama (Poljska, Rusija, Jugoslavija, Mađarska, Rumunija i dr). U suštini su kapitalizam i njegova ideologija stvorili Hitlera i njegovu fašističku Njemačku. U oficijelnoj historiji krivci za Drugi svjetski rat su tadašnja Njemačka, Italija i Japan, i time se želi završiti rasprava o tom pitanju. Krivica se u konačnici mora pripisati kapitalizmu i njegovoj filozofiji stvaranja koristi i profita kako za pojedinca tako i za državu. Takvu politiku kapitalizam razvija i u brojnim drugim procesima, ali se krivice i negativnosti ne pripisuju kapitalizmu i njegovoj filozofiji za bogaćenjem, uz korištenje svih sredstava da se taj cilj ostvari.

O negativnostima koje je prouzrokovao kapitalizam napisane su brojne knjige, a ovdje ćemo ih samo pobrojati i bez detaljnijeg elaboriranja.

1. Robovlasništvo je jedan period u razvoju kapitalizma koji se može ocijeniti kao vrlo crni period. Mnogi kapitalisti i robovlasnici stekli su ogromno bogatstvo zahvaljujući besplatnom radu miliona robova. Rad robova bio je težak a njihova eksploatacija nije imala ljudskih granica. Na razvoju bijede, gladi i siromaštva robova pojedinci su gradili i razvijali svoje bogatstvo.

2. Kolonijalizam je isto što i robovlasništvo, samo se ovdje radi odnosima između dvije države. Kolonijalne sile su u to vrijeme bile bogate i jače države koje

su vladale slabijom i nerazvijenom državom ili teritorijom. Kolonijalne države su iz svojih kolonija izvlačile razna sredstva (bogatstvo) i druge resurse, pri čemu su životni standard u kolonijalnoj državi održavali na minimumu.

Kolonijalizam je, kao i robovlasništvo, crni period u razvoju kapitalizma. Može se definirati kao pljačkaški period koji je bio daleko od moralnih i ljudskih principa.

3. Neokolonijalizam i neorobovlasništvo su danas prisutni u svjetskim odnosima. Osnovni principi robovlasništva i kolonijalizma i danas su prisutni uz perfidno prikrivanje suštine eksploatacije radnika (moderni robovi) i eksploatacije siromašnih i nerazvijenih država (moderne kolonije).

Današnja eksploatacija radnika podsjeća na nekadašnji rad robova, samo uz nešto blaži i perfidniji oblik. Radi ogromne ponude radne snage kapitalisti su u mogućnosti da dobijaju ponude radnika po vrlo niskim nadnicama, naročito iz nerazvijenih država. Radnik je na raspolaganju svom poslodavcu uz minimalnu zaštitu jer je sindikalno organizovanje radnika, radi zaštite svojih prava, skoro u cijelosti ukinuto.

Današnja eksploatacija siromašnih i nerazvijenih država (moderne kolonije) vrši se putem međunarodnih korporacija uz maksimalnu podršku Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), Svjetske banke (WB), Svjetske trgovinske organizacije (WTO) i drugih međunarodnih institucija, naročito iz bankarskog sektora.

4. Nejednakost se u periodu kapitalizma razvila do maksimuma. Jednim dijelom nejednakost je pozitivna, ukoliko je posljedica boljeg, kvalitetnijeg i stručnog rada. Poticaji djeluju pozitivno na veće inovacije i zalaganje, što se odražava na veća primanja pojedinaca, a time i stvaranje nejednakosti. Ipak, veći dio nejednakosti proizvod je eksploatacije pojedinaca nad većinom, naročito bogatih i razvijenih nad siromašnim i nerazvijenim državama.

Iako kapitalistički mislioci ističu da se nejednakost smanjuje, u svakodnevnom životu i praksi se vidi da se nejednakost naglo povećava. Nejednakost nastaje jer:

- pojedini neopravdano prisvajaju višak vrijednosti – profit;
- radnici imaju niske nadnice, a vlasnici korporacija, banaka, političara, supermenadžera, savjetnika – bezobrazno visoka primanja;
- siromašne i nerazvijene države eksploatirane su od strane bogatih i razvijenih država.

Spirala nejednakosti se beskonačno povećava, a kapitalizam je potiče. Bogati se sve više bogate, pri čemu je srednje klase sve manje i najvećim dijelom prelazi u klasu siromašnih.

5. Siromaštvo se naglo povećava uprkos brojnim deklaracijama o borbi protiv siromaštva. Kapitalističke institucije žele obmanuti javnost kako se siromaštvo u

svijetu smanjuje. Broj siromašnih, gladnih i žednih u svijetu se povećava, pogotovo zbog visokog nataliteta u siromašnim i nerazvijenim državama.

Za kapitalizam je poražavajuća činjenica da se broj siromašnih povećava i u bogatim i razvijenim državama. To je posljedica ukidanja radnih mjesta, preseljenje proizvodnje u siromašne i nerazvijene države radi jeftinije radne snage i ukidanje niza socijalnih davanja za nezaposlene radnike.

6. Nezaposlenost je izuzetno veliki problem koji je nastao u kapitalizmu, a dovodi do niza problema kao što su: siromašenje, kriminal, alkoholizam, upotreba droge, krađe, ubistva, raspad porodice, loše vaspitanje djece itd. Nezaposlenost je sve prisutnija i u bogatim i razvijenim državama, dok je veoma prisutna u siromašnim i nerazvijenim državama.

7. Pogoršanje stanja u raznim društvenim oblastima: zdravstvo, obrazovanje i vaspitanje, školstvo, nauka, kultura, masovni sport i slično. To je posljedica smanjenog ulaganja u ove oblasti jer, po pravilu, ne ostvaruju profit i time se smanjuje interes kapitalista da u njih ulažu.

8. Socijalna zaštita se smatra nepotrebnom djelatnošću jer nju koriste neradnici i ljenštine. To je posljedica kapitalističke filozofije jer se sve socijalne potrebe smatraju nepotrebnim troškovima. Međutim, socijalna davanja su neophodna za određene kategorije, kao što su naprimjer: invalidi, nesposobni za rad, bolesni, nezaposleni, beskućnici, penzioneri itd.

9. Iskorištavanje tehnologije koja dovodi do velikih klimatskih promjena i ekstremnih vremenskih prilika ne samo da ugrožava pojedine uže ili šire lokacije nego ugrožava daljnju egzistenciju cijele Zemlje.

10. Kroz nepoštivanje prirode i njenih zakonitosti kapitalizam nedovoljno ulaže u ekologiju, čak je i degradira (velika sječa šuma, zagađenje tekuće vode, jezera i mora kao ispuštanje ogromnih količina zagađujućih materija u zrak itd).

11. Kao posljedica djelovanja kapitalističke ideologije u okviru kapitalizma razvile su se razne štetne i po društvo opasne ideologije i tendencije kao naprimjer: fašizam, nacionalizam, ratna dejstva, terorizam, migracije stanovnika, kriminal itd.

12. U ukupnom životu kapitalizma bilo je na hiljade ratova. Svi su uvijek počinjali sa željom jedne strane da proširi dominaciju ne samo iz političkih razloga nego, prije svega, iz kapitalističkih ekonomskih razloga. Svi ratovi su iscenirani i podržani od bankarskih institucija jer one u periodu rata ostvaruju enormno visoku dobit. Samo od 1945. godine na svijetu je bilo oko 250 ratnih sukoba. Imali su razne motive kao što su: borba za nezavisnost, borba za održavanje kolonija, borba za osvajanje teritorije radi eksploatacije nafte i drugih rudnih bogatstava i sl. Poseban vid su sukobi unutar država koje su podržavale pojedine kapitalističke države, a s istim ciljevima navedenim kod ratnih sukoba između država. U drugom slučaju bi se našli razlozi koji bi se razvili do međugrađanskog sukoba (sukobi – rat između

plemena, nacija, raznih vjera ili uvođenja demokratije). U ratom razrušenoj državi međunarodna zajednica bi uvela Međunarodni monetarni fond (MMF) i Svjetsku banku (WB) koji bi svojom “pomoći” dokrajčili takvu državu i doveli je u dužničko ropstvo.

13. U drugoj polovici 20. stoljeća kapitalizam je utjecao da primat u ekonomiji jedne države izgubi realna ekonomija, a prevlast dobije monetarna ekonomija, odnosno bankarski sektor, naročito investicijske banke koje se nisu bavile realnim investicijama nego investicijama u papire od vrijednosti, dionice i druge financijske derivate. Uz to je izvršena potpuna deregulacija bankarstva, svjetska ekonomija prepuštena je na upravljanje i volju bankarskog svijeta, koji bez morala i etike dirigira svjetskim razvojem, i to ne samo u ekonomiji nego i u geopolitici. To je već uspio uspostavljanjem Ilegalne svjetske vlade (FED) i svojim financijskim i trgovinskim institucijama (MMF, WB i WTO) koje operativno provode odluke i politike Ilegalne svjetske vlade (FED-a).

14. Globalizacija je poseban vid nastojanja da se nerazvijene i siromašne države putem ukidanja carina u cijelosti prepuste međunarodnoj slobodnoj trgovini. Nastoji se da međunarodne korporacije bez ikakvih ograničenja svoje proizvode izvoze u bilo koju državu. U obratnom slučaju, globalizacija se ograničava na razne načine tako da proizvodi iz siromašnih i nerazvijenih država ne mogu nikako doći na tržište bogatih i razvijenih država (tekstil, prehrana, poljoprivredni proizvodi, koža, obuća, odjeća i sl). Isto se odnosi i na kretanje radne snage, izuzev što se u razvijene i bogate države dozvoljava ulazak i rad visoko obrazovnog kadra (ljekari, inženjeri, informatičari, medicinski tehničari i sestre i sl). Na ovaj način bogate i razvijene države preuzimaju visoka ulaganja u ove kadrove za mala sredstva i buduću nisku nadnicu. Ovo je moderni oblik eksploatacije siromašnih i nerazvijenih država.

15. Slabljenje porodičnih veza djeluje na raspad porodica, te na nedovoljno vaspitanje i obrazovanje djece u okviru porodice. Radno vrijeme radnika podešeno je tako da je radnik najproduktivniji od 9 do 17 sati, da nema slobodnog vremena (sem vikend) da živi i komunicira sa porodicom. Djeca su prepuštena na obrazovanje i vaspitanje školi ili na ulici. Komunikacije između muža, žene i djece svedena su na minimum. Razvojem raznih društvenih mreža slabi komunikacija ne samo između članova porodice nego i između kolega, prijatelja, rođaka... Pojedinci se sve više otuđuju.

16. Kapitalizam je krajem 20. i početkom 21. stoljeća podsticao razvoj kriminalne ekonomije. U knjizi *Globalizacija bijede i Novi svjetski poredak*, autor M. Chossudovsky na str. 27. navodi:

“Slobodnotržišne reforme idu na ruku nezakonitom poslovanju, kao i sa tom povezanom ‘internacionalizacijom’ kriminalne ekonomije. U sklopu programa privatizacije pod pokroviteljstvom MMF-a i Svjetske banke, u Latinskoj Americi i Istočnoj Europi velike kriminalne skupine i organizacije ulažu i u kupovinu dobara donedavno u državnom vlasništvu. Po podacima i procjeni Ujedinjenih

naroda, ukupan prihod 'transnacionalnih kriminalnih organizacija' reda je veličine jedne hiljade milijardi dolara, što je jednako ukupnom prihodu svekolike skupine tzv. niskodohodovnih zemalja (u kojima ukupno živi oko 3 milijarde ljudi). Te procjene Ujedinjenih naroda uključuju prihode od trgovine drogom, prodaje oružja, krijumčarenje nuklearnog materijala i slično, kao i zaradu od tzv. ekonomije usluga pod kontrolom mafije (prostitucija, kocka, mjenjačnice, itd). Kriminalne skupine rutinski surađuju sa legalnim poslovnim subjektima i investiraju u cijeli niz 'zakonitih' poslova, koji im ne nude samo krinku za pranje prljavog novca već i pogodan način za zgrtanje bogatstva izvan kruga kriminalnog gospodarstva.”

17. Pored svjetskih i lokalnih ratova kapitalizam podržava i razvija hladni rat, koji odgovara bankarskom sektoru jer zahtijeva velika ulaganja i uzimanje bankarskih kredita. Hladni rat se razvija odmah po okončanju Drugog svjetskog rata, predvođen sa jedne strane NATO savezom i sa druge Varšavskim paktom. Po raspadu Varšavskog pakta bilo je dogovoreno i da će se NATO raspustiti, time bi prestao Prvi hladni rat. Međutim, NATO je ojačao sredstva, u svoj sastav preuzeo skoro sve članice Varšavskog pakta i sa svojom vojskom došao na granice Rusije. Tako počinje Drugi hladni rat u kojem Rusija sa svojim satelitima ulaže u razvoj svoje vojske i početkom 21. stoljeća i uključivanjem u ratne sukobe na Bliskom istoku. Rusija se vojno naglo razvija i donekle već uspijeva vojno parirati NATO paktu. Opet se razvijaju ratne tendencije i veća potreba da banke daju kredite za naoružanje.

18. I na kraju negativnosti koje unosi i razvija kapitalizam, bez ambicije da smo ih sve pobrojali, dolazi do konačnog raspada i odustajanja od duha sporazuma iz Bretton Woodsa, prema kojem bi svjetska privreda nakon Drugog svjetskog rata bila utemeljena na privrednoj obnovi. Suprotno obnovi i razvoju, naročito siromašnih i nerazvijenih zemalja, upadaju u još teže probleme. Privrede tih zemalja se ne obnavljaju, trgovinski deficiti se povećavaju, opada privredna aktivnost radi povećanog uvoza bez ikakvih ograničenja, nezaposlenost raste, siromaštvo i bijeda rastu, a sve pod kontrolom i usmjeravanjem MMF-a i WB-a. Pad državnih prihoda smanjuje izdvajanja za zdravstvo, školstvo, nauku, kulturu, sport, penzione i druge socijalne fondove itd. U mnogim državama standard stanovništva naglo opada umjesto da raste, a stanovništvo se dovodi u bezizlazno stanje. Sve su prisutniji glad, bijeda i opće siromaštvo, uz češću pojavu raznih bolesti koje su ranije bile iskorijenjene. Sve ovo kapitalizam u nerazvijenim i siromašnim državama vodi u baruštinu i propast. Kapitalizam ne može riješiti ove probleme jer su u suprotnosti sa kapitalističkom ideologijom, ne donose profit.

Navedene tendencije su vrlo teške i nehumane u siromašnim i razvijenim državama. I u razvijenim i bogatim državama se pod utjecajem finansijskog sektora i njegovom dominacijom smanjuju socijalna izdvajanja, kao i sve ono što ide u korist radnika i građanina, a na teret kapitaliste, posebno finansijskog sektora. Finansijski sektor postaje dominantan u državi. Nacionalne vlade gube na značaju i moraju poštivati stavove finansijskih institucija jer su većinom zapale u dužničko (kreditno)

ropstvo, a države gube svoj ekonomski (i politički) suverenitet. Temeljne odluke u jednoj državi nameću i donose financijski birokrati i predstavnici MMF-a i WB-a, a izabrani političari i vlade ih moraju poslušno usvojiti i u praksi provoditi. Sasvim je jasno da je privatni interes financijskog sektora nadvladao javni (društveni) interes.

Na kraju izlaganja o negativnostima koje je ostvario i razvio kapitalizam može se konstatirati da ih kapitalizam ne želi otkloniti nego ih još više povećava i produbljuje. Koristi maksimalno svoju moć – novac da pohlepu za profitom ostvaruje i na najniže ljudske i moralne načine: na bijedi, siromaštvu, gladi, ratovima, ubistvima i sl. Iz tog razloga vijek kapitalizma ne može se produžiti i ispraviti. Kapitalizam mora što brže otići sa svjetske scene, jer ako i dalje ostane u odbrani svoje pozicije bit će spreman i pokrenuti Treći svjetski rat.

23.4. ŠTA OČEKUJEMO OD FILANTROPIZMA?

Od filantropizma se očekuje da kroz novi društveni sistem podstakne društvo i svakog pojedinca da kroz vlastiti razvoj (mentalni, moralni i duhovni), kao i ukupni društveni razvoj (ekonomski, pravni i socijalni), a u skladu sa prirodom, postigne sreću u životu. U tom pravcu filantropizam će:

- poticati rast i razvoj svih država, naročito siromašnih i nerazvijenih;
- nastojati permanentno povećavati životni standard i ljudi i domaćinstava u razvijenim i bogatim državama, kao i u siromašnim i nerazvijenim državama;
- kroz pravičniju raspodjelu smanjivat će nejednakosti između pojedinaca, a i država i regiona, uz zadržavanje nejednakosti koja proizlazi iz boljeg, kvalitetnijeg i produktivnijeg rada pojedinaca ili grupa u odnosu na druge pojedince ili grupe;
- raditi i u konačnici ostvariti društvo bez gladi, siromaštva, žeđi i raznih zaraznih bolesti;
- kroz državnu aktivnost svakoj radno sposobnoj osobi osigurati i ponuditi radno mjesto;
- osigurati besplatnu osnovnu zdravstvenu zaštitu i besplatno osnovno, srednje i visoko obrazovanje;
- obezbijediti financiranje kulture, nauke i masovnog sporta;
- kroz socijalnu zaštitu financirati zaštitu svih socijalnih kategorija: bolesnih, invalida, nesposobnih za rad, starih osoba, privremeno nezaposlenih i slično.

Filantropizam će ukinuti temeljno opredjeljenje kapitalizma po kojem je stvaranje profita centralno pitanje. Filantropizam će uspostaviti nove ciljeve društvenog i ekonomskog života. Doći će do značajnih promjena u sferi

zakonodavstva, a posebno velike promjene bit će u oblasti makroekonomske politike (monetarna, poreska, carinska i druge ekonomske politike) i ciljeva poslovanja mikroekonomskih subjekata.

Filantropizam će još više razviti vjeru u dobrotu čovjeka. On želi dobro ne samo sebi nego i drugima i time razvija čovjekoljublje. Razvijat će zalaganje za opće dobro, želju za vlastitim razvojem, za skladnom porodicom, za razvoj prijateljstva, napredovanje u znanju i zvanju i drugim dobrobitima za sebe, porodicu, prijatelje i druge ljude. Pored užeg aspekta djelovanja, filantropizam će djelovati i na ukupno društvo kroz borbu za bolji život i povećanje životnog standarda, ali i na što brže ukidanje siromaštva, eksploatacije jednih od drugih, smanjenje neprihvatljivih nejednakosti u društvu, ukidanju ratova, migracija, kriminala, gladi, siromaštva i bijede.

Filantropizam je društvena neophodnost na sadašnjem nivou društvenog razvoja. Filantropizam nije socijalizam a pogotovo komunizam, niti je utopija i zabluda. Svjetsko čovječanstvo je zaslužilo da se oslobodi kapitalističke nemani i da se izvuče iz kapitalističke baruštine. Svijetu je dosta ratova, terorizma, masovne migracije i sve veće gladi, bijede, nezaposlenosti, siromaštva, kao i nedostatka osnovnih stambenih prostora, tekuće i zdrave vode i pojave raznih bolesti. Čovječanstvo nije zaslužilo da živi u strahu i brizi za sutrašnjicu. Mi smo već živjeli u miru i slobodi, i bez terorizma. Vrijeme je da kapitalisti i njihovi plaćenici (intelektualci, sredstva informiranja, političari, menadžeri i drugi) shvate da im je došao kraj, i da ustupe mjesto novim misliocima koji će uspostaviti filantropizam i razvijati ga u skladu sa temeljnim filantropskim principima.

U ovoj knjizi data je vizija filantropskog razvoja kao jedno mišljenje, što ne znači da nema i drugih vizija. Međutim, ova vizija je dosta argumentirana i konkretizirana, a ostaje dosta prostora za uključivanje i drugih filantropskih mislilaca koji će dati svoj prilog razvoju filantropizma.

23.5. KAKO UKINUTI KAPITALIZAM I USPOSTAVITI FILANTROPIZAM

Jedno od centralnih pitanja je kako ukinuti kapitalizam i uspostaviti filantropizam? Mnogi filozofski, ekonomski i drugi mislioci ukazuju na neophodnost ukidanja kapitalizma.

“U razdoblju nakon Hladnog rata čovječanstvo prolazi kroz dosad nezabilježenu gospodarsku i socijalnu krizu, koja velikim dijelovima svjetskog stanovništva prijete ubrzanom osiromašenjem. Nacionalna gospodarstva propadaju, a rasplamsava se nezaposlenost. Glad na lokalnoj razini izbija u subsaharskoj Africi, Južnoj Aziji i dijelovima Latinske Amerike. Ova ‘globalizacija bijede’ – kojom

su uglavnom poništena postignuća ostvarena dekolonizacijom u godinama poslije Drugog svjetskog rata – započela je u Trećem svijetu i vremenski se poklopila s izbijanjem krize dugova početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća, te pogubnim reformama što ih je nametao MMF.

Novi svjetski poredak hrani se siromaštvom ljudi i uništavanjem prirodnog okoliša. Razdvaja socijalne skupine, potiče rasizam i etničke sukobe, krši prava žena i kroz sukobljavanje naroda i narodnosnih skupina pojedine države često gura u propast. Od početka devedesetih godina prošlog stoljeća taj se Novi svjetski poredak proširio na sva glavna područja svijeta, uključujući Sjevernu Ameriku, Zapadnu Europu, zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza te “novoundustrijalizirane zemlje” na jugoistoku Azije i Dalekom istoku.

Ova je globalna kriza daleko razornija od Velike depresije iz tridesetih godina prošlog stoljeća. Dalekosežne su joj geopolitičke implikacije; ekonomske poremećaje također prati i izbijanje regionalnih ratova, cijepanje pojedinih društava i, u nekim slučajevima, propast cijelih država. Riječ je nedvojbeno o najozbiljnijoj krizi u suvremenoj povijesti.”

Izvor: *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak*, M. Chossudovsky, str. 23.

Kapitalizam se može ukinuti na principima dva osnovna puta:

- a) dobrovoljna mirnodopska tranzicija iz kapitalizma u filantropizam;
- b) nasilnim putem iz kapitalizma u filantropizam.

Dobrovoljna mirnodopska tranzicija iz kapitalizma u filantropizam podrazumijeva reformu kapitalizma sa ciljem vlastitog opstanka i preživljavanja transformacije. Današnji kapitalistički lideri (bankari, vlasnici multinacionalnih kompanija, političari, razni mislioci, supermenadžeri, lobisti, visoki savjetnici i slični) mogu razumno i ljudski shvatiti da im je bolje mirnim putem predati vlast jer u tom procesu mogu zadržati niz postojećih beneficija, izvore prihoda i bolju poziciju nego što će je imati ako nasilnim putem izgube svoju kapitalističku poziciju.

Da li će kapitalistički lideri ovo prihvatiti? Istorija ukazuje da u većini istorijskih slučajeva tadašnji lideri i vlastodršci nisu dobrovoljno odlazili sa scene. Bili su ubijedeni da su jači od novih ideja, da su oni u pravu i da naizgled slabiji i manje jaki nemaju šanse da izvrše promjene. Kao primjer takve politike i slučajeva možemo istaknuti Rimsko carstvo, Napoleonovo carstvo, raspad Austro-ugarske, poraz Hitlera i fašizma, ukidanje ropstva, ukidanje kolonijalizma itd. U svakom prethodnom slučaju pobjedu su izvojevali slabiji čiji su izgledi bili minimalni na početku sukoba. I danas kapitalistički pobornici misle da su jači i da su neuništivi. Možda je utopija i iluzija zahtijevati od kapitalizma da izvrši reformu samog sebe.

Nasilni put prelaska iz kapitalizma u filantropizam može biti nakon:

- a) Trećeg svjetskog rata;
- b) Velikih svjetskih migracija stanovništva.

Najgori scenarij za ukidanje kapitalizma i prelazak u filantropizam je pokretanje raznih lokalnih sukoba koji brzo i lako mogu prerasti u Treći svjetski rat. Lokalni sukobi i ratovi na Bliskom istoku (Irak, Sirija, Afganistan i dr) su potencijalna žarišta za razvoj terorizma, i Trećeg svjetskog rata. Drugi hladni rat između NATO saveza i Rusije početkom 21. stoljeća je u velikoj ekspanziji. NATO i SAD su iskricali svoje trupe na ruskoj granici (Poljska, Rumunija, Mađarska i dr). Dosta trusno područje je Balkan, gdje Rusija naoružava Srbiju (avioni MIG, raketni sistemi i sl), a NATO i SAD naoružavaju Hrvatsku (borbeni helikopteri, lansirne balističke rakete i sl). Takođe, nemirna područja su Sjeverna Afrika (Libija, Egipat i dr), zemlje Srednje Amerike i daleke jugoistočne države Azije. Upotreba atomskog oružja u Trećem svjetskom ratu dovela bi do konačnog uništenja svih živih bića na Zemlji, pa i onih koji ga prvi upotrijebe, jer bi se zbog neočekivanih kretanja vjetrova atomsko zagađenje moglo vratiti i na državu koja je upotrebila atomsko oružje.

Posebno nasilan metod rušenja kapitalizma su velike svjetske migracije stanovništva. Iz siromašnih i nerazvijenih država, koje su još i ratom zahvaćene, mnogo gladnog, siromašnog i besperspektivnog stanovništva krenut će za boljim životom u pravcu razvijenih i bogatih država.

Realno je očekivati sljedeće migracijske valove stotine miliona ljudi.

- a) Iz siromašne Afrike (pretežno zapadne i srednje) preko Libije, Alžira i Maroka preko Gibraltarskog moreuza u Španiju i dalje u srednju i zapadnu Europu.
- b) Iz istočne Afrike (Egipat, Sudan, Etiopija i dr) brodovima preko Sredozemnog mora prema Italiji ili Grčkoj, pa dalje prema srednjoj i zapadnoj Europi.
- c) sa Bliskog istoka (Sirija, Irak, Palestina i dr) preko Turske i Balkana prema srednjoj i zapadnoj Europi.
- d) sa Dalekog istoka (brojne države) prema sjeveru, preko Kine i na dosta nenaseljena područja iza Urala – današnja Rusija.
- e) Iz srednje i južne Amerike migranti će krenuti preko Meksika na današnje područje SAD-a i Kanade.

Realno je očekivati na stotine miliona migranata koji će krenuti u pravcu očekivanog boljeg života. Današnji mediji indirektno propagiraju mjesta boljeg života u razvijenim i bogatim državama, što je vrlo primamljiv poziv za kretanje migranata.

Prava borba protiv migracije je zaustavljanje ratova u siromašnim i nerazvijenim državama, kao i pokretanje privredne aktivnosti kako bi to stanovništvo uvidjelo

mogućnost opstanka na vlastitom području. To je aktivnost koju kapitalizam ne može provesti, te je jedina mogućnost uspostava filantropizma koji će u sadašnjem siromašnom i nerazvijenom svijetu zaustaviti i otkloniti siromaštvo, nezaposlenost, glad i bijedu.

Prethodno su navedene mogućnosti za uklanjanje kapitalizma i uspostavljanje filantropizma. Ako očekujemo da će surovi kapitalizam pobijediti i dalje opstati, onda pametni ljudi i moralni mislioci ne treba ništa da rade. Sam kapitalizam će uništiti sebe u ratu, terorizmu i migracijama, ali nažalost može uništiti i cijelo čovječanstvo i Zemlju.

23.6. FILANTROPIZAM I OSNOVNE PROMJENE U MAKROEKONOMIJI I MIKROEKONOMIJI

Makroekonomija će u filantropizmu doživjeti ogromnu transformaciju. Od ekonomske politike koja u kapitalizmu podržava kapitalističku filozofiju poslovanja, neophodno je u filantropizmu podržavati filantropske principe u poslovanju. Iz tog razloga u cijelosti se trebaju reformirati izgraditi novi:

- poreski sistem;
- carinski sistem;
- monetarna politika;
- budžetski sistem;
- bankarski sistem;
- regulirati agrarnu ponudu i agrarnu potražnju.

Također, značajno će se redefinirati uloga države u ekonomskom sistemu, a u skladu sa predloženim rješenjima u posebnoj poglavlju ove knjige.

Filantropizam mora ukinuti i reformirati postojeći Svjetski ekonomski poredak formiran u Bretton Woodsu 1944. godine.

Potrebno je transformirati postojeće svjetske financijske i trgovinske organizacije koje su vlasništvo bogatih i razvijenih država u filantropske institucije. To su:

1. Svjetska filantropska monetarna i emisiona banka;
2. Filantropski svjetski monetarni fond;
3. Filantropska svjetska razvojna i investicijska banka;
4. Filantropska svjetska banka za pomoć i razvoj siromašnih i nerazvijenih država;
5. Svjetska trgovinska filantropska organizacija;
6. Svjetska filantropska energetska organizacija;

7. Svjetska filantropska organizacija za očuvanje Zemlje;
8. Pojedinačne centralne banke svih država;
9. Komercijalne banke;
10. Štedionice i druge štedno-kreditne institucije;
11. Penzioni fondovi;
12. Institucije osiguranja života i imovine;
13. Razne investicijske fondove;
14. Brokerske kuće;
15. Burze, itd.

U skladu i okviru prethodnih rješenja, u filantropizmu je neophodno ukinuti dolar kao međunarodno obračunsko sredstvo i kao međunarodno platežno sredstvo, i to iz najmanje dva razloga:

- ukinuto je zlatno pokriće dolara u zlatu odlukom predsjednika SAD-a;
- neograničeno štampanje dolara bez pokrića i njegovo puštanje u platni promet.

S aspekta svjetske ekonomije izuzetno je važno ukinuti sadašnju Svjetsku banku i Međunarodni monetarni fond koji danas više rade na uništavanju svjetske ekonomije nego što joj pomažu, naročito u nerazvijenim i siromašnim državama.

Postojeću makroekonomsku politiku treba napustiti i ostaviti prostora da novi ekonomski mislioci izgrade novu filantropsku makroekonomiju koja će napustiti kapitalističke makroekonomske principe.

Makroekonomija će u filantropizmu doživjeti ogromne transformacije naročito na:

- transformaciji svjetskog ekonomskog sustava;
- promjeni makroekonomskih politika na nivou svake države;
- promjeni uloge države u njoj makroekonomskoj politici.

Daleko manje promjene u filantropizmu doživjet će mikroekonomija. Ukinut će se temeljno kapitalističko opredjeljenje da je profit centralno pitanje i pokretač ukupne ekonomije. Mikroekonomija će proučavati ekonomiju koju ostvaruju pojedinačni ekonomski subjekti (poduzeće, domaćinstvo, radnici, vlasnici firme, ulagači, kupci, potrošači i sl).

Temeljna opredjeljenja u filantropskoj ekonomiji bazirat će se na: proizvodnji roba i usluga, djelovanju tržišnih zakona a naročito ponude i potražnje, zapošljavanju, uspostavljanju minimalnih i maksimalnih nadnica, uspostavljanju sistema nagrađivanja za uspješniji, bolji i kvalitetniji rad, poboljšanju kvaliteta i upotrebnih svojstava proizvoda, moralnoj i etičkoj raspodjeli viška vrijednosti – profita itd.

I na području filantropske mikroekonomske politike ostavlja se dosta prostora za detaljniju razradu ekonomskih mislilaca.

23.7. UKIDANJE SIROMAŠTVA, NEZAPOSLENOSTI, GLADI, ŽEĐI I BIJEDE

Najvažniji zadatak filantropizma je ukidanje siromaštva, nezaposlenosti, gladi, žeđi i bijede. Ovaj problem je prisutan tokom cijelog životnog vijeka kapitalizma koji ga je nastojao samo deklarativno rješavati, ali mu nikada nije pristupio suštinski. Kapitalizam je donosio zakone o sirotinji, ali ih je brzo i ukidao. Samoju filozofiji poslovanja kapitalizma odgovaraju sirotinja i nezaposlenost, jer je ponuda radne snage vrlo visoka a nadnice opadaju, što omogućava povećano ostvarivanje profita. Do danas kapitalizam nije našao rješenje za ukidanje siromaštva, nezaposlenosti, gladi, žeđi i bijede. U zadnje vrijeme ovaj problem nije prisutan samo u siromašnim i nerazvijenim državama nego i u bogatim i razvijenim državama. Istovremeno smanjenje raznih socijalnih izdvajanja povećava broj siromašnih i gladnih.

Američki ekonomista Lester Carl Thurow (1938-2016) daje vrlo pesimističku procjenu razvoja siromaštva. "Otvoreno rečeno, ljudi koji su rođeni u siromašnim zemljama sa visokim stopama rasta stanovništva umrijet će u zemljama koje će ostati siromašne. Ni jedna količina napora unutrašnje organizacije niti vanjske pomoći ne može prevladati visoku stopu rasta stanovništva. Koliko god netko vjerovao u sposobnost svijeta da pruži dovoljno hrane, pojavit će se golemi dohodovni jaz ne u odnosu prema prvom svijetu, nego između onih dijelova trećeg svijeta koji drži kontrolu nad rastom svojeg stanovništva i onih dijelova koji ne drže."

Sa ovakvom crnom budućnošću možemo se složiti sa kapitalističkog aspekta gledanja na problem siromaštva i bijede. U posebnom poglavlju ove knjige obrađena je tema siromaštva, gladi i bijede, kao i ekonomija rasta i razvoja, te su dati i konkretni prijedlozi kako da svijet riješi problem siromaštva, nezaposlenosti, gladi i bijede.

Kroz ekonomsku politiku u filantropizmu, koja će biti prilagođena stepenu razvoja svake pojedinačne države, dati su prijedlozi za rješavanje problema siromaštva, nezaposlenosti, gladi, žeđi i bijede. U okviru vlastite ekonomije i uz filantropsku pomoć svjetskih financijskih i trgovinskih institucija, formirat će se agregatna ponuda i agregatna potražnja, što će se permanentno povećati a time omogućiti rast i razvoj i siromašnih i nerazvijenih država. Agregatna potražnja će se formirati po sistemu ljudskih vrijednosti koje su pojednostavljene i usklađene sa stepenom razvoja konkretne države, kao i njenim kulturnim, vjerskim, sociološkim i uobičajenim potrebama.

Istovremeno, agregatna ponuda će nastojati zadovoljiti agregatnu potražnju, pri čemu će se agregatna ponuda temeljiti na domaćoj proizvodnji, odnosno

povećanom obimu zapošljavanja domaće radne snage. Također, učešće ponude iz uvoza bazirat će se na principima filantropske ekonomske politike zasnovane na makroekonomskim filantropskim principima za nerazvijene i siromašne države.

Realno je u nerazvijenim i siromašnim državama očekivati i planirati permanentno povećanje agregatne potražnje, a time i agregatne ponude što će djelovati na brzi rast i razvoj siromašnih i nerazvijenih država.

Rješavanje problema siromaštva u bogatim i razvijenim državama rješavat će se kroz zapošljavanje nezaposlenih i filantropske obaveze države da mora osigurati radno mjesto i zapošljavanje svim nezaposlenim koji žele raditi, uz adekvatniji razvoj socijalne zaštite siromašnih i nezaposlenih.

Problem nezaposlenih mora biti briga filantropske države. Neophodno je stvoriti radna mjesta i ponuditi zapošljavanje svima koji su sposobni i koji žele raditi.

Ukidanje siromaštva i gladi treba se zasnivati na razvijanju agregatne ponude i agregatne potražnje konkretne države, odnosno na razvijanju proizvodnje i potrošnje, a pomoć treba biti usmjerena na povećanje proizvodnje i potrošnje, a ne na socijalna davanja. Za rješavanje problema siromaštva i bijede neophodno je te ljude uključiti u sektor stvaranja agregatne ponude, kako bi stvorili vlastite prihode i time im omogućili uključivanje u agregatnu potrošnju. Oni treba da postanu subjekti uključeni u privrednu aktivnost, a ne da im se samo privremeno daje pomoć, čime se isključuju iz privredne aktivnosti.

Prema podacima financijskih institucija međunarodne zajednice danas u svijetu imamo 120 zemalja sa 5,2 milijardi ljudi koji žive u izuzetno nerazvijenim i siromašnim zemljama i u nerazvijenim zemljama. Samo možemo pretpostaviti, jer nema zvaničnih podataka, da u njima živi cca 80 do 90% siromašnih stanovnika, odnosno između 4 do 5 milijardi ljudi. Koliko je od njih gladno, a koliko žedno? Niko to ne zna. Možemo samo pretpostaviti da je u tim zemljama prisutna stalna glad ili neuhranjenost. Nekom logikom možemo pretpostaviti da je gladnih barem 50% siromašnih, bijednih i nezaposlenih. To je ogroman broj ljudi, između 2 i 2,5 milijardi ljudi su svakodnevno gladni.

Filantropizam ima ljudsku i moralnu obavezu nahraniti gladne ljude, i to riješiti kroz rast i razvoj tih država kao i tih stanovnika. U ovoj knjizi dati su prijedlozi na koji način to uraditi.

Ne možemo zaboraviti da i u srednje razvijenim zemljama kao i bogatim i razvijenim zemljama ima siromašnih, nezaposlenih, gladnih, žednih i bijednih. Uspostavom filantropizma i ukidanjem kapitalizma stvara se realna šansa da se otpočne sa rješavanjem ovog problema i da se u određenom periodu u cijelosti riješi.

Nije prihvatljivo za ljudsku zajednicu da u 21. vijeku imamo siromaštvo (naročito ekstremno), masovnu nezaposlenost, dosta raširenu glad i žeđ kao i apsolutnu bijedu. Kapitalizam ovaj problem nije mogao da riješi, čak ga i razvija, pa

je konačno vrijeme da kapitalizam ode sa svjetske scene i, dobrovoljno ili nasilno, ustupi mjesto novom društvenom sistemu – filantropizmu, koji će to uspješno riješiti.

23.8. RAVNOMJERNIJI SVJETSKI MENTALNI, MORALNI, DUHOVNI, EKONOMSKI I SOCIJALNI RAZVOJ

Sadašnji ekonomski i socijalni razvoj društva je pod maksimalnim utjecajem mišljenja kapitalističkih ideologa. Kapitalistički ciljevi kao naprimjer: što veći profit, sloboda tržišta, neoliberalizam, monetarni kapitalizam, bogaćenje pojedinaca itd, sve više u društvu razvijaju pohlepu, nezasitnost, lakomost, koristoljublje, materijalizam, bezgraničnost potrošačkog društva i slično, što razvoj čovječanstva vodi u pogrešnom pravcu. Sve je više siromašnih, nezaposlenih, gladnih i žednih, a kapitalizam im ne nudi rješenje njihovih problema. U suštini, kapitalistička sadašnja rješenja nisu usmjerena na rješavanje navedenih problema nego čak na njihovo povećavanje. U postojećem društvenom okruženju svijet nema i ne vidi rješenja. Iz tog razloga neophodan je ravnomjerniji i bolji svjetski mentalni, moralni, duhovni, ekonomski i socijalni razvoj kako bi čovječanstvo bilo spremno ući u novo i po čovjeka kvalitetnije društveno razdoblje, tj. filantropizam.

a) **Mentalni razvoj** Pod mentalnim razvojem podrazumijevamo sve promjene koje se dešavaju u mentalnom razvoju od rođenja do smrti čovjeka. U to spada učenje djeteta od rođenja do osnovnog obrazovanja, zatim u periodu osnovnog, srednje i visokog obrazovanja. Poseban značaj pridaje se dječijem vaspitanju u okviru porodice. Čitav period učenja mora biti u skladu sa filantropskim principima. Iz tog razloga školski nastavni programi na svim nivoima morali bi doživjeti ogromne promjene u pravcu filantropskih načela i principa.

b) **Moralni razvoj** Za uspostavu filantropizma neophodan je moralni razvoj čovjeka, odnosno ukupnog društva. Moral je postojeća društvena svijest, tj. skup nepisanih pravila, običaja i navika i normi prihvaćenih u životu neke zajednice. U kapitalizmu moral je uspostavljen na kapitalističkim principima koji kroz ostvarivanje što većeg profita potiče pohlepu, materijalizam i lažnu propagandu. Istovremeno, u kapitalizmu nije nemoralno pomagati siromašnim, gladnim i nezaposlenim, iako tu nema profita. Taj problem se ostavlja državi na rješavanje jer je u kapitalizmu pisano i nepisano pravilo ulaganje samo u profitabilne poslove. Na moral utiču mentalni razvoj, svijest čovjeka, religija, tradicija, životno iskustvo, politika, zakoni itd.

Moralni razvoj koji je uslovljen kapitalističkim odnosima neophodno je promijeniti i uskladiti sa filantropističkim principima.

c) **Duhovni razvoj** Pojam duhovnog razvoja možemo definirati kao proces razvoja svijesti u kojem se čovjek predaje razvoju vlastitog duha. Iako su duhovnost

i duhovni razvoj pretežno vezani uz vjerska pitanja, u našem slučaju sa ekonomskog aspekta duhovnost podrazumijeva ljubav prema čovjeku (filantropizam) kroz podršku čovjeku i ukupnom društvu da kroz razna ekonomska područja poboljša svoj ekonomski životni položaj te da: riješi problem gladi, žeđi, siromaštva, nezaposlenosti, poveća životni standard, poveća prihode za domaćinstvo itd. Sam razvoj svijesti čovjeka povećava sposobnost razmišljanja i rasuđivanja o svijetu koji nas okružuje.

Samim duhovnim razvojem i jačanjem svijesti shvatit ćemo da je kapitalizam ušao u fazu svoje suprotnosti, da kroz ogromnu pohlepu i bogaćenje nastoji sve druge podčiniti svojoj moći i stjecati što veći profit po svaku cijenu. Rast duhovnog razvoja čovjeka mora biti usmjeren prema temeljnim principima filantropizma.

d) **Ekonomski razvoj** Pod ekonomskim razvojem podrazumijevamo ne samo ekonomski rast nego i razvoj drugih društvenih oblasti vezanih za ekonomiju i ulaganje u te oblasti iz ekonomije. Ekonomski rast i razvoj podrazumijeva:

- kretanje proizvodnje;
- rast stanovništva i radne snage;
- zaposlenost i nezaposlenost;
- kretanje izvoza i uvoza;
- standard stanovništva;
- investiranje u zdravstvo, obrazovanje, nauku i dr;
- razvoj pismenosti;
- obim osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja;
- ulaganje u infrastrukturu itd.

Kroz ekonomski razvoj u filantropizmu riješit će se temeljna ekonomska razvojna pitanja, tako će u određenom periodu nerazvijene i siromašne države ostvariti željeni i planirani razvoj i prestati da budu siromašne i nerazvijene.

e) **Socijalni razvoj** Prema definiciji Ujedinjenih naroda, socijalni razvoj je skup strukturalnih promjena koje se preduzimaju u cilju pronalaženja kvalitetnih i trajnih rješenja vezanih za poboljšanje kvaliteta života ljudi, za zadovoljenje ljudskih potreba, za podizanje nivoa socijalne sigurnosti i suzbijanje socijalnih problema.

Kapitalizam u filozofiji svog egzistiranja polazi od temeljnog opredjeljenja da ulaže u poslovnu aktivnost gdje se ostvaruje profit. Kako ni jedna socijalna oblast nije profitabilna, to upućuje na to da kapitalisti ne žele ulagati u zdravstvo, školstvo, obrazovanje, invalidsko i penziono osiguranje, zaštitu nezaposlenih itd. Krajem 20. i početkom 21. stoljeća uz razvoj neoliberalizma i financijskog kapitalizma sve je manje ulaganja u ovu oblast. Čak se i dosadašnja ulaganja iz državnih budžeta smanjuje, tako da je sve manje socijalne države. Ipak, kapitalisti ulažu u neke škole, fakultete, bolnice i druge socijalne institucije, ali na kapitalističkim principima, tj. ove institucije posluju sa ciljem ostvarivanja profita i naplatu usluga po visokim cijenama koje su dostupne samo bogatim.

Socijalni razvoj u filantropizmu treba doživjeti svoj procvat jer je temeljno filantropsko opredjeljenje želja da svim ljudima bude bolje sutra nego danas. Neophodno je uz pomoć socijalnog razvoja poboljšati kvalitet života, naročito siromašnim, gladnim, bolesnim, nezaposlenim, starijim i slično.

Na kraju ovog razmatranja moramo dati opći zaključak da filantropizam neće nastati sam po sebi. Neophodno je uložiti mnogo truda i napora da se filantropska svijest podigne na nivou ukupnog čovječanstva – kroz mentalni, moralni, duhovni, ekonomski i socijalni razvoj.

23.9. FILANTROPIZAM – ZABLUDA, UTOPIJA ILI REALNOST

Neophodno je pronaći novi društveni sistem koji će zamijeniti kapitalizam. Prijedlog je da filantropizam bude prihvatljiva alternativa kapitalizmu, te moramo istražiti i dati odgovore na osnovno pitanje da li je predloženi filantropizam zabluda, utopija ili realnost.

a) **Zabluda** Da li je predloženi filantropizam zabluda? Ako pod zabludom smatramo pogrešno mišljenje, onda smo u ovoj knjizi već dokazali da filantropizam nije zabluda. Zašto nije zabluda? Filantropizam nije zabluda jer je naše današnje društvo prošlo kroz sve faze u svom razvoju. Predlažemo da sve nerazvijene i siromašne države prođu sve faze kao i bogate i razvijene države, samo u kraćem ciklusu i uz pomoć zemalja koje su od njih razvijenije. Današnji kapitalistički ekonomski i drugi mislioci predlažu da sve nerazvijene i siromašne države preskoče razvojnu fazu, te da odmah uskoče u neoliberalizam i financijski kapitalizam. Siromašni i nerazvijeni moraju proći razvojnu fazu, kao naprimjer da za razvoj vlastite proizvodnje koriste ograničenja uvoza, uspostave carine, uvozne kvote i sl. Nije moguće u isti boksački ring staviti jednog boksera od 110 i drugog od 60 kg i pustiti ih u “ravnopravni” bokserski meč.

Vrlo je interesantna izjava Benedicta J. Groeschela u knjizi *Izlazak iz tame*: “Postoji nevjerovatna neistina kojoj se u ovom našem, tehnološki razvijenom svijetu, podučava djecu, a to je kako većina ljudi ima veliku meogućnost proživjeti život bez razdoblja patnji ili boli, bez vremena tame. Ovu iluziju stvaraju mediji, osobito reklame (svijet sretnih svršetaka), obrazovanje, društveni običaji ljudi, ali i vjersko razmišljanje. Ova neistina nije namjerna laž – zapravo je to sveopće negiranje stvarnosti. To nije prijevara koju treba osuditi, nego iluzija koju treba raspršiti.” (*Izvor* Wikipedija).

b) **Utopija** Postoje razne definicije utopije, i veliko neslaganje filozofa i drugih mislilaca o pojmu i značaju utopije. Najčešće prihvaćeno mišljenje o pojmu utopije svodi se na tvrdnju da je neki prijedlog, mišljenje ili stav neostvarljiv. Prema

utopiji određena zamisao je neostvarljiva. Takva utopija se nikad ne može ostvariti – realizirati. Brojni primjeri kroz historiju ukazuju da su se nekadašnje zamisli tretirale kao utopija, ali se razvojem nauke i tehnologije kasnije ostvarila. Prema tome, utopija je trenutno stanje svijesti i mišljenja, ali ne i beskonačna činjenica da se ta zamisao nikad neće ostvariti. Nekad je utopija bilo postojanje aviona ili raketa, presađivanje srca itd. Prijedlozi iz ove knjige nisu utopija jer su već ostvareni u mnogim državama. Zar danas bogate i razvijene države nekada nisu bile siromašne i nerazvijene države – one su svoju nekadašnju utopiju već ostvarili. Razvoj ekonomske, ali i filozofske i drugih misli, uz razvoj tehnologije i svijesti čovjeka i njegovog filantropskog duha moguće je ostvariti kroz filantropizam.

c) **Realnost** Pod realnošću možemo podrazumijevati nešto što već postoji ili može da postoji. Filantropizam je autorova vizija koja se analitički razvija na shvatanju:

- da kapitalizam mora propasti,
- da novo društveno uređenje mora zamijeniti kapitalizam,
- da je to novo društvo filantropizam,
- i razvijanju strategije uvođenja filantropizma,
- i definiranju ciljeva razvoja filantropizma, i
- utvrđivanju vremensku dinamike uvođenja filantropizma.

Propast kapitalizma i njegov odlazak sa svjetske scene je neophodnost, jer u sadašnjem vremenu sprečava daljnji razvoj čovječanstva i prijeti mu konačnim uništenjem – kroz nove ratove, terorizam, ekološko uništenje Zemlje i dr.

Kao zamjenu za kapitalizam predlaže se novi društveni poredak – ljubav prema čovjeku tj. istinski i pošteni filantropizam.

23.10. DINAMIKA UVOĐENJA FILANTROPIZMA I RAZVOJNI CIKLUSI

Uvođenje filantropizma koji će zamijeniti i naslijediti kapitalizam je suštinska realnost. U filantropizmu će na bazi analitičkih procjena u narednom periodu bruto domaći proizvod (BDP) brže rasti u siromašnim i nerazvijenim državama, jer je vrlo niska njihova polazna baza za mjerenje povećanja, odnosno rasta. I ostali ekonomski pokazatelji imat će iste tendencije. Uz pošteno i dobronamjerno upravljanje makroekonomskom politikom realno je očekivati da se u razvojnom ciklusu države od 20 godina dostignu ekonomski pokazatelji zemalja koje su bile na višem stepenu ekonomskog razvoja. Normalno je da će i te države u tih 20 godina rasti i razvijati se i dostići viši stepen ekonomskog razvoja. U normalnom ekonomskom razvojnom procesu sadašnje nerazvijene i siromašne zemlje ne mogu dostići bogate i razvijene

zemlje jer će one i dalje rasti i razvijati se. Realno je očekivati smanjivanje razlika razvijenosti.

Analitičke pretpostavke polaze od dostizanja današnjeg stepena ekonomskog razvoja zemlje, ali i ta zemlja će imati svoj daljnji rast i razvoj. Cilj nam je da današnje nerazvijene i siromašne zemlje u narednih 60 godina dostignu današnji stepen ekonomskog razvoja bogatih i razvijenih zemalja. Nerazvijene i siromašne zemlje neće, po pravilu, nikada dostići razvoj bogatih i razvijenih zemalja, jer će i on napredovati u istom periodu. S obzirom da razvijene i bogate zemlje imaju visoku ekonomsku osnovicu koju trebaju razvijati, oni će imati niže stope rasta i razvoja, ali će u apsolutnim iznosima to biti znatno više nego apsolutni rast siromašnih i nerazvijenih država.

Razvojni ekonomski ciklusi trajat će oko 20 godina kako bi jedna zemlja sustigla razvoj današnjih zemalja iz višeg stepena razvoja. Tako bi imali sljedeću dinamiku uvođenja i razvoja filantropizma:

- a) Izuzetno nerazvijene i siromašne zemlje (62 zemlje sa cca 2.478 miliona stanovnika) imale bi sljedeću razvojnu dinamiku:
  - za 20 godina sustigle bi današnji ekonomski razvoj nerazvijenih zemalja;
  - za narednih 20 godina (ukupno 40 godina) sustigle bi današnji ekonomski razvoj srednje razvijenih zemalja;
  - za narednih 20 godina (ukupno 60 godina) sustigle bi današnji ekonomski razvoj razvijenih i bogatih država.
- b) Nerazvijene zemlje (58 zemalja sa cca 2.761 milion stanovnika) imale bi sljedeću razvojnu dinamiku:
  - za 20 godina sustigle bi današnji ekonomski razvoj srednje razvijenih zemalja;
  - za narednih 20 godina (ukupno 40 godina) sustigli be današnji ekonomski razvoj razvijenih i bogatih zemalja.
- c) Srednje razvijene zemlje (33 zemlje sa cca 334 miliona stanovnika) imale bi sljedeću razvojnu dinamiku:
  - za 20 godina sustigle bi današnji ekonomski razvoj razvijenih i bogatih zemalja.
- d) Razvijene i bogate zemlje (41 zemlja sa 956 miliona stanovnika) imale bi permanentni rast i razvoj na poboljšanju ekonomskih pokazatelja države, kao i porast životnog standarda njenih stanovnika.

Ciljevi rasta i razvoja za svaku skupinu zemalja obrađeni su u posebnom poglavlju ove knjige.

Prethodne prognoze su samo orijentacijske i baziraju se na ličnom iskustvu autora ove knjige u planiranju i prognoziranju razvoja jedne srednje razvijene države.

LITERATURA

Pri pisanju ove knjige pored razne literature posebno sam izučavao sljedeće knjige :

1. ACOCELLA NICOLA, Počela ekonomske politike
2. BANG KAMINI i MAHAJAN VIJAY, Rješenje za 86 posto;
3. BENINGTON JOHN i MOORE MARK; Javna vrijednost;
4. BLANCHARD OLIVER, Makroekonomija/treće izdanje;
5. BREALEY RICHARD, MYERS STEWART i MARKUS ALAN, Osnove korporativnih financija/peto izdanje
6. BUSCH GEORGE, Trenuci odlučivanja;
7. CAMUS ALBERT, Pobunjeni čovjek;
8. CHOSUDOVSKY MICHEL, Globalizacija bijede i nov svjetski poredak;
9. CLINTON BILL, Natrag na posao;
10. D'ALISA GIACOMO, DEMARIA FEDERICO i KALLIS GIORGOS, Odrast – pojmovnik za novu eru;
11. DELIĆ ZLATAN, Sociologija;
12. ĐURKOVIĆ MIŠA, Kapitalizam, liberalizam i država;
13. FRESCO JACGUE i ROXANNA, Ekonomija temeljena na resursima;
14. GALBRAITH JOHN KENNETH, Ekonomija u perspektivi;
15. GIDENS ENTONI, Kapitalizam u modernoj sociološkoj teoriji;
16. GRABOVAC NIKOLA, Privreda Bosne i Hercegovine pred kolapsom;
17. HAYEK FRIEDRICH, Novac, kapital i kolebanja;
18. HEGEL F, Znanost i logika;
19. KANT IMANUEL, Kritika čistog uma – o spoznaji;
20. KENNEDY DAVID, O ratu i pravu;
21. KING STEPHEN, Kad novca ponestane;
22. KLEIN NAOMI, Doktrina šoka – uspon kapitalizma katastrofe;
23. KOTLER PHILIP, KELER K. i M. MARTINOVIĆ, Upravljanje marketingom;
24. KREGER JOSIP, Nastanak predatorskog kapitalizma i korupcije;
25. KRUGMAN PAUL i OBSTFELD MAURICE, Međunarodna ekonomija/ osmo izdanje;
26. LAGUEUR WALTER, Posljednji dani Europe;
27. LONEY CHRIS, Herojsko vodstvo;
28. LUDWIG VON MISES, Antikapitalistički mentalitet;
29. LUHMANN NIKLAS, Teorija sistema;
30. MANKIW GEORGY, Osnove ekonomije/treće izdanje;

31. MARX KARL, KAPITAL;
32. MESARIĆ MILAN, Socijalizam: utopija, zabluda ili realna alternativa kapitalizmu;
33. MILARDOVIĆ ANĐELKO, Globalizacija;
34. MISHKIN FREDERIC i EAKINS STANLEY, Financijska tržišta plus institucije/četvrto izdanje;
35. NIETSCHE FRIDRICH, Volja za moć;
36. OHMAE KENICHI, Nova globalna pozornica – izazovi i prilike u svijetu bez granica;
37. PERKINS JOHN, Ispovijest ubice ekonomije;
38. PIKETTY THOMAS, Kapital u dvadeset prvom vijeku;
39. PINDYCK ROBERT i RUBINFELD DANIEL, Mikroekonomija/peto izdanje;
40. PIZANO DIEGO, Razgovori sa velikim ekonomistima;
41. POLANJI KARL, Velika transformacija;
42. PRAHALD. C. K, Bogatstvo na dnu ekonomske piramide: iskorjenjivanje siromaštva kroz profit;
43. PRIMAKOV JEVGENIJ, Rusija i Arapi;
44. RANDERS JORGEN, Globalna prognoza za sljedećih četrdeset godina – 2052.godine;
45. RICER DŽORDŽ, Savremena sociološka teorija i njeni korijeni;
46. ROLS DŽON, Teorija pravde;
47. ROSE PETER i HUDGINS SYLVIA, Bankarski menadžment i financijske usluge/šesto izdanje;
48. ROSEN HARVEY, Javne financije;
49. SAMUELSON PAUL i NORDHAUS WILLIAM, Ekonomija/19. izdanje;
50. SARTRE JEAN PAULE, Trilogija – putovi slobode;
51. SCHIFF PETER i DOWNES JOHN, Dokaz sloma 2.0;
52. SCHUMPETAR JOZEF, Istorija ekonomske analize;
53. SCRUTON ROGER, Korist pesimizma i opasnost lažne nade;
54. SMITH ADAM, Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda;
55. SOLOMON M, BAMOSSY G, ASKEGAARD S. i HOGG M, Ponašanje potrošača/ četvrto europsko izdanje;
56. STIGLITZ JOSEPH, Četiri koraka do prokletstva, članak;
57. STIGLITZ JOSEPH, Uspjeh globalizacije: novi koraci do pravednog svijeta;
58. STOJANOV DRAGOLJUB, Ekonomska kriza i kriza ekonomske znanosti;
59. ŠEBIĆ FAHRUDIN, Uvod u ekonomiju;
60. THUROW LESTER, Budućnost kapitalizma;
61. TODARO P. MICHAEL i SMITH C. STEPHEN, Ekonomski razvoj/deveto izdanje;
62. VARUFAKIS JANIS, Trpite ono što morate;
63. WEBER MAX, Protestantska etika i duh kapitalizma;
64. ZANADI MARK, Financijski šok.

